De Brabantsche Folklore

12de jaargang, nrs 67 tot 72
September 1932 - Juli 1933

12e jaargang N^rs 67 — 72

BULLETIJN

VAN DEN DIENST VOOR GESCHIEDKUNDIGE EN FOLKLORISTISCHE OPZOEKINGEN IN BRABANT.

De Brabantsche Folklore

BRUSSEL
12, OUD KOORNHUIS.

12de Jaargang. — Nr 67 September 1932

De Brabantsche Folklore

INHOUD

De abdij Ter Kameren bij Brussel een vlaamsche abdij. — De Legende. — Twee Folkloristische Vraagstukken. — De Kabbalah en haar Invloed. — Hoe men op 10 Juni 1715 te Brussel feestvierde. — Sacrament der Miraculen te Brussel, 13, 14 en 28 July 1720. — Ditjes en Datjes. — Boekennieuws.

De abdij Ter Kameren bij Brussel een vlaamsche abdij.

De Bernardijnerabdij Ter Kameren is het eenigste klooster der middeleeuwen in de omstreken van Brussel, waarvan de gebouwen zijn overgebleven. Dank eenige stoere werkers, die voor geen bergen van moeilijkheden zijn teruggeschrokken, is thans het voortbestaan der abdijgebouwen met de sierlijke tuinen verzekerd. De middeleeuwsche abdijkerk, waar eeuwen lang zoovele godvruchtige maagden Gods lof zongen, waar zij gebeden en gesmeekt hebben voor de wereld, die God vergeet, is na ruim een eeuw van verval weer hersteld aan hare bestemming teruggegeven. Door die mannen, die jaren geworsteld hebben voor het behoud van de abdij van Onze Lieve Vrouw Terkameren, is 1921 een vereeniging gesticht: « *La ligue des amis de la Cambre* ». De « ligue » vormt een wacht ter bescherming van Ter Kameren. Deze is wel noodig, want de abdij, vroeger in de eenzaamheid verscholen op een afstand van de stad, wordt nu bedreigd opgeslorpt te worden door de nieuwe stadswijken van Groot-Brussel.

Deze wacht zal zorgen, dat Ter Kameren het uitzicht eener landelijke abdij, omringd door tuinen, hoven en vijvers, blijft behouden en wel te midden van een rijk gebouwd stadskwartier. De « Ligue » zal niet rusten, vóórdat Ter Kameren, beroemd door zijne geschiedkundige herinneringen van 7 eeuwen, eertijds de woonplaats van den heiligen Bonifacius en van de heilige Aleidis van

Schaerbeek, thans nog uitmuntend door zijne schoone gebouwen en verrukkelijke ligging, de glans en glorie van weleer terugkrijgt. Ter Kameren moet een bloem worden van Groot-Brussel, een voorwerp van verbazing en bewondering voor elken bezoeker der stad.

De abdij Onze Lieve Vrouwe Ter Kameren, gelegen in de gemeenten Elsene en Brussel, was niettegenstaande hare ligging nabij Brussel bewoond door nonnekens, die de Vlaamsche of beter Nederlandsche taal hoog hielden zeker tot in de eerste helft der 18e eeuw. De toenemende verfransching der stad Brussel belette niet, dat de Nederlandsche taal de voertaal bleef in de abdij voor de zusters. Uit de eerste eeuwen van haar bestaan kan men daar weinige sprekende getuigen voor vinden. Het Latijn zal door de koorzusters, ten minste door de meerderheid, verstaan zijn geworden. Zoo was het in de meeste nonnenabdijen van ons land en bijzonder van de Cisterciënser- of Bernardijnerorde (1).

De oorkonden, door de abdij, uitgevaardigd in de Nederlandsche taal, zijn ook wel een bewijs, maar daartoe droeg bij, dat de meeste bezittingen der abdij gelegen waren in het Nederlandsch sprekend gedeelte van Brabant (2). In de 16e eeuw werd het aantal der kloosternonnen, die het latijn verstonden minder. Later was het een zeldzaamheid. De Fransche taal kwam meer en meer in zwang.

Dat in de abdij Ter Kameren gedurende de 16-18e eeuw de Nederlandsche taal de gebruikelijke was, blijkt het stelligst uit de preeken, welke door de geestelijke leiders gehouden werden voor de zusters, en uit de boekwerken, welke op verzoek van haar werden uitgegeven. Deze werken waren als zoovele handleidingen, welke de middelen aangaven om met vrucht de lasten van het klooster-

---

(1) Twee nonnen van Herckenrode O. Cist. gingen 1465 over naar Valduc. Zij kenden zeer goed de latijnsche taal. Lavalleye. Hist. de Valduc. 51.

(2) O. a. te Vilvoorden, Blaasveld, Boortmeerbeek, Ellewyt, Leefdaal, Molhem, Sempst, Steenockerzeel, Wemmel, Willebroek, 's Hertogenbosch en omstreken. — Zie de lijst in: A. d'Hoop, Inventaire général des archives ecclésiastiques du Brabant. 107-108.

leven volmaakter en gemakkelijker te dragen en ijveriger God te dienen en aan Hem te behagen. Wij zullen tot bewijs eenigen dezer predikers en eenige dezer verschenen werken bespreken, nadat wij eerst in korte regels het onstaan van Ter Kameren en de voornaamste lotgevallen der abdij in herinnering gebracht hebben.

De abdij dankt haar ontstaan aan een Brusselsche vrouw Gisla, die onder bescherming van de abdij Villers het klooster op eene plaats Pennebeek nabij Brussel stichtte, 1201. De hertogen van Brabant, Hendrik I en Hendrik II, waren hare milde begunstigers. De adel van Brabant volgde hun voorbeeld. Door schenking, aankoop, ontginning verkreeg Ter Kameren uitgestrekte bezittingen, maar tevens de lasten hieraan verbonden. Villers zorgde, dat Ter Kameren ingelijfd werd in de Cisterciënserorde. Villers behield het vaderschap niet, toch stond het 1238 af aan de abdij Clairvaux. Zoo zien wij later beurtelings de abten van Cambron, Boneffe, Villers optreden als commissarissen (plaatsvervangers) van Clairvaux bij de visitatie van Ter Kameren, bij de keuze der abdissen, bij het aanstellen der geestelijke bestuurders, biechtvaders en kapelaans. De abdij telde steeds een groot getal kloosterlingen. In 1526 waren in de abdij 30 geprofeste koorzusters, 8 scholieren en novicen, 19 leekezusters, een biechtvader, 2 kapelaans en nog een leekebroeder, die het toezicht had over 24 knechten en werklieden, noodig voor de land- en tuinbouwwerken.

Onder de abdis, Marie Smols, 1490-1512 was de verslapte regeltucht geheel hersteld en het klooster in bloei. De 16^{e} eeuw was de tijd van kloosterstorme en ontheiliging van alles, wat dierbaar was aan den Katholiek. Het was een tijd van vervolging, vernieling ; ook voor Ter Kameren bracht de tweede helft dezer eeuw bange zorgen en rouw. In hoever de abdij leed door den beeldenstorm, 1566, is niet vermeld. Hoe meer echter de Kalvinisten meester werden in Brussel, des te hachelijker werd de toestand voor Ter Kameren.

Gelukkig voor de abdij heerschte onder de kloosterzusters een goede geest, trouw en liefde voor hare orde en stond een moedige, dappere vrouw aan het hoofd, de abdis

Barbara van Tasse of Tassis van Antwerpen. Zij was bovendien een ontwikkelde vrouw, die de wetenschap hoog hield, zooals zij toonde door het stichten van twee studiebeurzen voor de filosofie in den Borcht aan de universiteit van Leuven, toen zij nog novice was in Ter Kameren.

Twee luid sprekende getuigenissen bewijzen, dat onder haar bestuur voor de zusters der abdij het aanmoedigend geestelijk woord niet gespaard werd en dat in het Vlaamsch het woord werd gevoerd. Het was de beroemde predikant, de Minderbroeder-Observant, Johannes Mahusius, geb. te Oudenaarden, die vele malen door zijn welsprekend woord de zusters van Ter Kameren boeide. Hij, was benoemd tot bisschop van Deventer, maar kon niet in het bezit komen van zijn bisdom. Zijn verblijf in Brussel stond hiermede in verband.

In 1561 tot 63 predikte hij in Ter Kameren, waar zijne preeken door de aandachtige zusters werden opgeteekend. Ze vielen zoo in den smaak, dat zij naar het handschrift van Ter Kameren door zusters van andere kloosters werden afgeschreven o. a. door en voor jonkvrouwe Adriana van Houtte der nabij Brussel gelegen abdij van Vorst in 1566 en 1568.

Deze Vlaamsche preeken-bundels worden bewaard in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel en zijn beschreven door v. d. Gheyn S. J., *Catalogue des manuscrits de la bibliothèque Royale de Belgique.* III, n° 2013 en 2014, blz. 246. Zij bevatten in den eersten bundel 28 sermonen in 1561 gepreekt, op de twaalf artikelen des geloofs, daarna in den tweeden op den Pater Noster 27 sermonen gepreekt in 1563 en eenige sermonen op het Veni Creator in 1562. Een handschrift met sermonen over het Pater Noster gepreekt in Ter Kameren bevindt zich ook op het stadhuis te Oudenaarden (1).

---

(1) *Messager des sciences historiques* (1866) 166. Mahusius werd bij de inneming van Oudenaarden door de geuzen zoo mishandeld, dat hij voor dood bleef liggen. Hij herstelde en overleed eerst in 1577. *Biogr. Nat. XIII,* 156-158 noemt slechts twee bundels preeken en zegt verkeerd, dat hij 1566 en 68 in Ter Kameren preekte.

In dien tijd stond de abdis Barbara in nauwe betrekking met een deftige, godsdienstige, en lieftallige vrouw, Catherina Boudewyns, die met hart en ziel verknocht was aan de Katholieke Kerk. Zij was de weduwe van Nicolaas Zoete, secretaris van den Raad van Brabant en moeder van vijf kinderen. Als Vlaamsche schrijfster en dichteres kan zij niet te hoog geschat worden. Zij voerde de pen om hare medeburgers te sterken in hun Katholiek geloof en heeft door hare schriften en liedekens er veel toe bijgedragen om de godsdienstige gevoelens onder het Katholiek volk te bewaren. Hoezeer zij de abdij Ter Kameren genegen was, spreekt uit de opdracht van een werkje, een vertaling, die zij opdroeg aan de Vrouwe abdis, Barbara Tasse, 1568 en den volgenden titel droeg : *Een schoon tractaet sprekende vander excellenter Deucht der Discretien, seer nootelyck en profijtelijck voor alle menschen, die begeeren te comen oft te geraken totter Christelijcker perfectien oft volmaectheyt. Gemaeckt bij den Eerweerdigen Vader in Gode Heere* SERAPHIN DE FERMO *in zijnder tijt een excellent gheleert Predikant. T'eerst getranslateert wt den Italiaensche int Spaensche in onser Nederlantsche Tale.* Met privilegie der Con. Majest. Geprint inde Princelijke stadt van Brussele, bij MICHIEL VAN HAMONT gezworen Boeckprinter woonende op de Pongelmerct, oft men vintse te coope onder het Stadthuys. Anno 1568. (In 12° 86 blz. zonder de opdracht).

De opdracht luidt aldus : « Aen die Eerweerdighe « Vrouwe ende seer discrete Religieuse, Vrouwe, Bar- « bara Tasse, Abdisse des cloosters ende convents « vander Cameren bij Bruessele. Eerweerdighe Vrou- « we om dieswille, dat ick uwer Eerweerdigheyt ken- « ne te wesen eene liefhebberse van allen gratien ende « deuchden, ende dat cortelinghe tot mijnen handen ghe- « comen is een excellent boexken (int Spaensche) spre- « kende van der nootelijcker Deucht der Discretien, zoo « hebbe ick het selve (metter gracien Gods, die mij U arm « dienersse daer inne heeft behelpselijck geweest) getrans- « lateert wten Spaensche in onzer Nederlantsche tale, « d'welck ick uwer Eerweerdicheyt in alder ootmoedicheyt « presentere ende dediere wt goeder oprechten herten ende

« affectien, uwer Eerweerdicheyt biddende (in recompense
« van den arbeyt, die ick daer inne gedaen hebbe) mijnder
« altijt willen ghedachtich te zijne in u devote en vierighe
« ghebeden.

Laurentius Metsius, licentiaet in der Godheyt ende deken der kercken collegiale van Sinter Goedele binnen Bruessele, » keurde den laatsten Maart 1567 het boekje goed. Ter Kameren had in dien tijd reeds een kostschool. Waarschijnlijk werden daar de twee dochters der dichteres, Maria en Louisa, opgevoed. Zij heeft voor Ter Kameren nog gedichten gemaakt, een samenspraak, die werd uitgegeven 1587 in haar boek : *Het Prieelken der Gheestelycker Wellusten*. Aldaar blz. 122-132 vindt men : » Hier nae
» volgen spelen van sinnen ende gheestelijck dialogus van
» den Bruydegom ende Bruyt in der Cantycken gedicht bij
» de voorscreven Joncvrou ende ghespeelt ter Cameren ».

Het boekje was opgedragen aan de » Gravinne van Arenberghe, hare weldoenster ». Een tweede uitgave 1603 droeg zij op aan de huisvrouwe van ridder Heer Jan Drencwaert, tresorier-generaal.

Blijkt hieruit niet, dat zoowel in Ter Kameren als bij de adellijke families van dien tijd de Nederlandsche taal in eere was ? In Ter Kameren werden vele hoogadellijke dochters als scholieren (pensionnaires), reeds van kindsbeen af, opgevoed en onderricht. Velen van haar namen later aldaar den sluier aan. Toch was Ter Kameren geen abdij, zooals er vele waren, waar men een adelschild met zoovele kwartieren moest bezitten, wilde men als kloosterlinge aanvaard kunnen worden (1).

In dien tijd namen twee dochters van den treurig beroemden graaf Lamoraal van Egmond het kloosterkleed aan in Ter Kameren, waar zij waarschijnlijk als scholier opgevoed geweest waren. Vrouwe Barbara, de abdis, ontving als een moeder in volle gastvrijheid de troostelooze weduwe Sabina van Beieren met haar 12 kinderen, toen haar echtgenoot op het schavot te Brussel zijn hoofd had

---

(1) De bewering van wel door WAUTERS, is onjuist. 1746 waren 22 van de 34 der kloosterzusters van burgerafkomst.

gelaten en zijne goederen verbeurd waren verklaard. Het was in de abdij Ter Kameren, dat Alva, de verschrikkelijke, de weduwe van zijn slachtoffer kwam spreken. Met welk doel de bloeddorstige landvoogd dezen stap deed, is een geheim gebleven. Hoelang de gravin in Ter Kameren vertoefde, wordt niet vermeld (1). Wel dat hare dochter Maria, die als een geleerde bekend staat en verschillende talen machtig was, overleed als kloosterlinge der abdij in het refuge te Brussel na 1578. Hare zuster Johanna kwam hare plaats innemen. Zij werd om haar voorbeeldig leven benoemd tot priorin en bestuurster van het Sint-Elisabethsgasthuis te Brussel.

1572 verleende de abdis Barbara gastvrijheid aan den bisschop van Haarlem, den predikheer G. van Mierlo. Hij was uit zijn bisschopsstad verdreven door de Geuzen en kon eerst na een jaar weerkeeren. Hij zal wel gepredikt hebben voor de zusters van Ter Kameren, doch zijne bundels preeken zijn verloren gegaan, zoo leert ons het werk van *Quétif et Echard. Scriptores Ord. Predicatorum.*

Vrouwe Barbara zag in, dat langdurige oorlogstijden voor de deur stonden. Hierom kocht zij te Brussel een ruimer vluchthuis met bijgebouwen en hoven, 1575. Reeds spoedig moest zij met hare kloosterzusters het onveilige Ter Kameren wegens de tuchtelooze Spaansche en Staatsche soldatentroepen verlaten, 1 Sept. 1578. De troepen, gelegerd te Hal, staken 16 Sept. 1581 Ter Kameren in brand, waardoor de gebouwen een puinhoop vormden (2). De abdis Barbara ondervond de harde vervolgingen der Geuzen in Brussel, doch mocht zich troosten, dat geen enkel schaapje van hare talrijke kudde verdoolde. Een en twintig jaar moesten zij in Brussel verblijven. Ten laatste legde de abdis den staf neder ; aan jongere krachten liet zij de zorg voor den opbouw en het herstel van Ter Kameren over. Deze, de abdis Catharina van Ittre, overleefde de abdis Barbara slechts een jaar ; zij overleed 7 Aug. 1599 na een bestuur van 4 jaar en 3 maanden. Zij werden beiden in Ter

(1) SIMON VAN LEEUWEN, *Batavia illustrata* 954. TERLINDEN, *La vie à l'abbaye de la Cambre* (Brux. 1923), 17, 26.

(2) De ramp wordt in latijnsche verzen herdacht in : *Camera exusta fr. Jo Huonio Cist. Ant.* (Parisiis Joan Parant) z. j. Het werkje is opgedragen aan den abt-generaal der Cisterc. orde.

Kameren begraven. De abdis Barbara Tasse, overl. 12 Aug. 1598, werd bijgezet in de kapittelzaal, volgens eeuwenoud gebruik de rustplaats der abdissen; Vrouwe Catharina in de kapel van Sint Josef. 28 Aug. 1599 keerden de kloosterzusters weder in de gedeeltelijk herstelde abdij Ter Kameren. De nieuwe abdis, Johanna Pennin, dochter van Antonius heer van Rasincourt en Johanna Carpentier, herbouwde verder de uitgebrande gebouwen. In 1600, 1622 en 1633 moesten de nonnen weder binnen Brussel vluchten voor de naderende legertroepen. De jaren van het bestand, 1609-1621, besteedde de abdis aan een volledig herstel, gesteund door de aartshertogin Isabella, die haar het prachtig albasten altaar schonk, thans in Sint-Gudule. De abdis was verplicht de noodige sommen voor den opbouw bijeen te brengen en hiervoor 400 bunder land te Heusden en bij 's Hertogenbosch te verkoopen, 1610.

In dien tijd predikte de om zijn welsprekendheid beroemde pater Jesuïet, Thomas Sailly, in Ter Kameren. Welk een geducht geloofsverdediger hij was, blijkt genoeg uit zijne talrijke werken, uitgegeven in verschillende talen (1). Terwijl hij in het college te Brussel woonde, vertaalde hij in het Nederlandsch voor de kloosterzusters van Ter Kameren, met een opdracht aan Vrouwe abdis Joanna Pennin het boekje :

Het Huys der Conscientie door Sinte Bernaert ghebaudt. Ouergheset door Thomas de Sailly, Priester der Societeyt JESV met andere gheestelijcke Oeffeninghen. Tot Brvssel., Bij Huybrecht Anthoon woonende inden gulden Arent bij t' Hoff 1620.

Het titelblad is versierd met een schoon prentje, een landschap, waarin Sint Bernard geknield is, beladen en omgeven met alle werktuigen van het lijden van Christus. De opdracht, 8 bladzijden, luidt: Eerw. edele ende Godt-

(1) P. Th. Sailly geb. te Brussel 1558 was kanunnik te Veurne en Atrecht, toen hij Jesuïet werd. Van zijne talrijke boeken maakte zijn strijdschrift, *Den nieuwen Morgenwecker,* veel opgang en lokte veel tegenspraak uit van de zijde der Hollandsche Protestanten. Hij was tweemaal rector van het college te Brussel en overleed aldaar 1623.

vruchtighe Prelatersse, mijn Eerweerdighe vrouwe, vrouwe Joanna de Penin, Abdisse van het vermaert Clooster van ons lieve Vrouwe Camere, enz. Dan neemt een » Sendt- brief » der vrouwe abdisse aan hare godvruchtige «Onder-saeten» 29 bladzijden in. Deze zendbrief gedagteekend Januari 1620 toont, dat de abdis den juisten toon kon vinden om hare zusters aan te sporen den weg der volmaaktheid te bewandelen. Bovendien ziet men uit dezen brief, dat zij een geletterde vrouw was, die het Latijn verstond, vloeiend Nederlandsch schreef en met het geestelijk leven vertrouwd was. Op haar verzoek had de drukker bij het werkje een : *Traktaat der schrupelen*, gevoegd.

In dien tijd leidde de Bernardijn, Egidius T' Soggaert, met ijver en toewijding de vrome maagdenschare van Ter Kameren, zoowel te Brussel in het vluchthuis, als in de abdij, op den weg der kloosterlijke volmaaktheid. Hij was geboren te Middelburg, de hoofdstad van Zeeland, omstreeks 1559. Toen deze stad 1574 in de handen viel van het Staatsche leger en de Katholieke godsdienst werd verboden, verliet hij met zijn ouders Middelburg. Bij een bee-vaart naar Onze Lieve Vrouw van Cambron werd hij zoo getroffen, dat hij besloot aldaar Bernardijnermonnik te worden. De abt van Clairvaux had den abt van Cambron in zijne plaats belast met het toezicht op de abdij Ter Kameren. Uit zijne abdij zond deze den biechtvader en geestelijken bestuurder en een of twee kapelaans. Cambron had een priorij en vele bezittingen nabij Hulst in het tegenwoordig Zeeuwsch-Vlaanderen. Hierdoor trof men verschillende monniken uit die streek in Cambron aan. Toen 1570 en daaropvolgende oorlogsjaren die streek was overstroomd, hield dit op en had Cambron dikwijls weinig keuze onder de Vlaamsch sprekende monniken voor het zenden der bestuurders naar de Vlaamsche kloosters Ter Kameren en Nieuwenbosch (Gent).

Egidius T'Soggaert had meer dan 40 jaar de zusters van Ter Kameren onder zijne hoede. Het ontbrak haar van zijn kant niet aan aansporing en bemoediging. Onder de geestelijke oefeningen, welke hij haar voorhield, waren vooral de verklaringen van het lijden des Heeren. De kloosterlingen begeerden deze in druk te bezitten » om ze

met meerdere profijt te » mogen daegelijckx te lesen ». Dom. T'Soggaert kon haar dit verzoek niet weigeren en zoo verscheen deze bundel overwegingen met opdracht aan de vrouwe abdis, Joanna de Penin, onder de volgende titelbladen, waarop een prentje, Sint Bernard beladen met de werktuigen der Passie.

DEN GVLDEN SONNEN VVYSER OFT HOROLOGIE VAN DE PASSIE ONS HEEREN JESV CHRISTI.

TOT BRVSSEL, By JAN PEPERMANS, gheswo-ren Boeckvercooper en Drucker van de Stadt, woonende inden gulden Bybel 1626.

Het tweede titelblad is uitvoeriger.

DEN GVLDEN SONNEN VVYSER OFT GHEESTELYCKE HOROLOGIE VAN XXIV VREN, OM DACH EN NACHT HEM te oeffenen in de Passie ons Heeren IESV CHRISTI. Verciert met verscheyden schoone leeringhen ende Gebeden.

VVt-gheleyt met sessendertich sermoonen door F. ÆGIDIVM T'SOGGAERT *Religieux der orden van Cisteaux in d'Abdye van Cambron, ende Biechtvader des Kloosters van onser Lieuer Vrouwen Cameren by Brussel.*

Seer nut ende profijtich voor alle Christenen ende sonderlinghe voor Religieusen.

Het boek, een klein octavo, bevat 692 bladzijden plus titel, opdracht, privilegie, tafel en approbatie, 24 blz. De preeken zijn in gothische letter gedrukt, de gebeden na elken preek en het overige in gewone letter.

Opmerkelijk is, dat de opdracht van tien bladzijden door D. Egidius T'Soggaert geen lofspraak of ophemelen is der deugden en werken van de abdis, maar een verklaring, waarom het werkje onder de pers kwam en welke uitwerking het lezen en overwegen van het lijden des Heeren zal hebben in de godvruchtige gemoederen. Hij eindigt met een nederig verzoek om een gebed.

LE WAITTE schrijver van *Camberonæ historiæ* prijst II, 496, T'Soggaert, dien hij persoonlijk kende, als een Corn. Musius, als leider der vrome maagdenschaar en ook als dichter. Geen enkel dichtwerk, wel jammer, is van hem bewaard gebleven. T'Soggaert nam een werkzaam deel aan de opgraving en verheffing van het gebeente van den Z.

Bonifacius, begraven in het priesterkoor der abdijkerk van Ter Kameren (1) en maakte hierover een verslag op. In 1648 verscheen te Antwerpen bij Arnout van Brakel een Nederlandsche beschrijving van het leven van den Z. Bonifacius, wiens heilig gebeente in Ter Kameren rustte. Mogelijk is dit een herdruk van een uitgave uit den tijd van Dom. Eg. T'Soggaert. Hij overleed in Ter Kameren 25 Aug. 1640 na 43 jaar bestuurder te zijn geweest. De abdis Joh. Pennin volgde hem 27 Juli 1642 in het graf, oud 86 jaar. Als kind van 5 jaar was zij in de abdij gekomen ; op 15 jarigen leeftijd nam zij den sluier aan. Zij had de abdijkerk, waarin zij begraven werd, dit de puinhoopen heropgebouwd.

Dat onder de volgende abdis Maria Rovelly 1642-1668 de abdij bekend stond als een klooster, waar de Nederlandsche taal in gebruik was, ziet men uit de opdracht van de werken van Pater Bernardinus Surius (de Soer), Minderbroeder-Recollect.

» DEN GODVRUCHTIGEN PELGRIM OFTE IERUSALEMSCHE REYSE IN DRY BOECKEN BEDEYLT : WAER IN VEEL GHEDENCKWEERDIGE SAKEN VERHAELT VVORDEN, MIDTSGADERS EENIGHE GEESTELYCKE BETRACHTINGHEN, PASSENDE OP DE MYSTERIEN VAN IEDER HEYLIGE PLAETSE ; ALLES OOGHELYCK BEMERCKT, ENDE BIJ EEN VERGADERT DOOR DEN E. P. BERNARDINUS SURIUS, MINDERBROEDER-RECOLLECT, EERTIJDS COMMISSARIS VAN HET H. LANDT, ENDE PRESIDENT VAN 'T H. GRAF ONS HEEREN BINNEN IERUSALEM, IN DE JAREN 1644, 1645 ende 1647.

Tot Brussel by JAN MOMMAERT in de druckerij 1650. Het is een octavo van 910 blz. + 61 niet genum-

---

(1) De Spaansche Cisterciënser Henriquez † 1630 te Leuven, die in Ter Kameren verbleef, gaf het verslag uit in : *Fasciculus sanctorum O. Cist.* (Brux. 1623). Het is ook afgedrukt door de Bollandisten in : *Acta Sanctorum*. Het dossier berust thans in het staatsarchief. A. DE HOOP, *Invent. archives de l'état à Bruxelles*, archives ecclesias., III, 115, n° 5875.

merde blz. De opdracht of « Dicht-brief » van P. Bern. Surius luidt : AEN DE DEUGHT-RIJCKE ENDE SEER EERWEERDIGHE VROUWE ME-VROUWE MARIA ROVELLY ABDISSE van het breedt vermaert klooster van de Alder-heylighste Moeder Godts ter KAMEREN by Brussel van de Orden des Alder-glorieusten Patriarch ende honigh vloeyende Leeraer der H. Kercke S. Bernardus », is gedateerd :

Wt onse celle der Minderbroeders-Recollecten tot Halle desen 30 Januari 1650.

Hij prijst zeer de abdij en hare bewoonsters om haren ijver in het koorgezang en het precies onderhouden des H. Regels, zooals hij over veel jaren had bevonden. Hij vermeldt ook de vele en dagelijksche weldaden, die zijne orde, en bijzonder de arme conventen van Bootendael en Halle ontvangen van Ter Kameren.

Door deze opdracht zijn wij in het bezit van het schoone portret der abdis, dat vooraan in het werk is opgenomen met een vers van vier regels, geteekend J. M. (Mommaert). De abdis is afgebeeld staande in het ruim geplooide koorkleed voor een tafel ; in de eene hand houdt zij den gesluierden staf en een kruis, in de ander hand, rustend op een doodshoofd op de tafel, een bidsnoer, rozenkrans. Op de met een kleed bedekte tafel ligt een boek met titel :» *Den Godvruchtigen pelgrim* ». Op den achtergrond is haar wapen met de spreuk : Dieu seul (1). Het werk van Pater de Soer werd herhaalde malen herdrukt.

Het portret der abdis komt nog voor in den derden druk van het boek met dezelfde opdracht van Pater de Soer, maar met een kleine wijziging, wat betreft zijn persoon en zijne orde, want zij is onderteekend door den uit-

(1) Het is haar familiewapen beschreven in : DE HERCKENRODE, *Nobiliaire des Pays-Bas et du comté de Bourgogne* (Gand 1865) II, 1680. Dit wapen « de gueules à la bande d'or » met de spreuk « Dieu seul » ziet men ook op de rijve of relikwieschrijn van den H. Bonifacius, thans in de Kapellenkerk. Deze wordt dus waarschijnlijk verkeerd toegeschreven, als vervaardigd op last van de abdis Franc. d'Alsace de Boussu door G. DES MAREZ, *La suppression de l'abbaye de la Cambre et la dispersion de son trésor.* (Brux. 1923) 25.

Vrouwe Maria Rovelly
Abdis van Ter Kameren (1642-1665).

gever : Jan Mommaert uit onze drukkerij den 1 April 1661. Het titelblad is hetzelfde gebleven behalve de vermelding van den Antwerpschen uitgever : « Te Antwerpen bij Godtgaf Verhulst op de groote Markt ». Deze derde druck, » verciert met schoone koperen platen » van F. Boutats, zal zoowel in de abdij als bij het publiek gunstig ontvangen zijn.

Pater de Soer vertaalde zijn werk in het Fransch. Het verscheen te Brussel bij F. Foppens 1664 en 1666. Maar het was nu niet opgedragen aan de abdis van Ter Kameren, doch aan de Staten van Gelre, die 7 Febr. 1665 voor de dedicatie 200 Rycxdallers schonken aan Pater Surius. Het boek bevatte het portret van den pater, die geboren was te Roermond, Gelre, en aldaar overleed 3 April 1665. Hij was novicenmeester en gardiaan in verschillende kloosters geweest. 1664 vierde hij zijn jubilé te Roermond, waarvoor de Staten een halve aem wijn en vijf Ryxdallers voor een portie visch aan de Franciskanen schonken. Toen, 1644, P. de Soer de reis ondernam naar Jerusalem, bevond hij zich in het klooster Boetendal bij Brussel. Vandaar uit zal hij dikwijls in Ter Kameren zijn gekomen om te preeken.

Pater de Soer schreef nog een ander Nederlandsch werkje, dat hij wederom opdroeg aan de abdis van O. L. Vrouwe Kamer, Maria Rovelly, als zeer stichtend voor hare zusters. De opdracht is gedagteekend uit het klooster te Venlo (Ned. Limb.). De titel van het boek luidt :

Spieghel van berouw, boet-oeffeninghe ende groete liefde tot onsen Selighmaker Jesus-Christus, waer in verthoont wordt het leven van de H. Maria Magdalena. T'Antwerpen by de weduwe van J. Cnobbaert 1653. kl. octavo.

De abdis Maria Rovelly overleed in Ter Kameren na een 25 jarig bestuur 15 Maart 1668, oud 70 jaar, waarvan zij er 53 als kloosterlinge had doorgebracht in Ter Kameren. Herinneren wij er aan, dat zij de jongste dochter van den koning der Vlaamsche schilders, Constance Albertine Rubens, in hare abdij opnam en haar den kloostersluier gaf. De abdis Maria Rovelly werd met al hare religieuzen

en conversen aangenomen in de broederschap van O. L. Vrouw van Cambron. Dame Constance Rubens en Dame Bernarde de Castro religieuzen van la Cambre werden afzonderlijk, dus later opgeschreven (1). In dien tijd waren de abdijheeren van Cambron Jacobus Sejournet van Ligne in Henegouwen, later abt zijner abdij 1649-1662, en Marc. Noel, overl. 1653 te Mons, kapelanen in Ter Kameren. Het blijkt niet, of ze de beide talen machtig waren, wat wel het geval was met Ambrosius Roose Antwerpenaar, bloedverwant van den invloedrijken Pieter Roose, president van den Hoogen Raad en zeer bevriend met Cambron. Ambr. Roose was biechtvader-directeur van Ter Kameren in de tweede helft der 17e eeuw, 1678, en overleed aldaar 30 April 1684 (2). Te sterk is zeker de uiting van professor Terlinden, dat de 17e eeuw voor de abdij was : une période de décandence tant au point de vue spirituel, qu'au point de vue matériel (3). De eerste bewering is voorbarig. De laatste is juist en duidelijk te bewijzen uit de rekeningen. Diep raakte de abdij in schuld, doch waardoor ? Ten gevolge der voortdurende oorlogen konden de bronnen van inkomsten niet vloeien en werd oneindig veel schade berokkend, welke de abdij moest herstellen. Een bewijs daarentegen van geestelijken bloei en goeden geest ten dien tijde in de abdij, is wel het volgende :

De Munsterabdij te Roermond was een hoogadellijk stift, waar steeds oneenigheid en een wereldsche geest heerschten. Begin der 17e eeuw was reeds door een abdis en zusters uit de abdij Sparmaille te Brugge de tucht hersteld. Na haar dood kwamen de oude misbruiken en twisten opnieuw de vrede verstoren. De vicaris-generaal der Cisterciënsers voor België, Judocus Gillis van de abdij Sint-Ber-

---

(1) *Hist. de Cambron* II, 413, vermeldt de abdis Ern. de Gand, 1713 ; blz. 41/, D. M. Ruely abbesse e la Ch. ; D. C. Rubens, blz. 416.

(2) Ibidem I, 99. Bij de keuze voor een abt 1678 verkreeg hij, conf. de la Cambre, de derde plaats. Ibidem I, 151 ; II, 110.

(3) CH. TERLINDEN. *La Vie à l'abbaye de la Cambre* (Brux. 1923) 19.

nard aan de Schelde, was verplicht orde te brengen onder de adellijke dames. Hij, bekend met den goeden geest in Ter Kameren, deed een beroep op deze abdij, 1654. Francisca Jacoba d'Alsace de Boussu, die reeds sinds 1626 in Terkameren den sluier had aangenomen, durfde met enkele nonnen van Ter Kameren het wagen een einde aan het krakeel der Roermondsche zusters te gaan maken. Zij werd tot abdis benoemd en begon den strijd tegen de aanmatigingen van den adel van Gelder, wat zij vooral ondervond, toen zij NIET-adellijke zusters aannam. Behalve veel tegenwerking kwamen nog vele ongelukken de abdij treffen vnl. de brand van Roermond, 1665, die ook een groot gedeelte der Munsterabdij verwoestte : een ramp, welke zij nooit te boven kwam. 1668 verliet de abdis Francisca Roermond om Ter Kameren te gaan besturen, dat zij zeer diep in schulden bevond door de oorlogsrampen. Deze waren dan ook ruimschoots haar deel. Bovendien was er een talrijk convent, wat ook pleit voor den geestelijken bloei der abdij. De abtgeneraal van Cîteaux, Joh. Petit, trof er bij zijne visitatie, 1682, 31 koorzusters en vier novices en 27 conversen met twee novicen aan — De schulden waren nog toegenomen, maar zoodra er vrede heerschte, kwam er ook een gelukkige omkeer in de financiën der abdij.

De hachelijke toestand der financiën zal aan de abdis niet toegestaan hebben opdrachten van boekenschrijvers aan te nemen om hen te steunen. Dit kon hare opvolgster wel. Deze was sinds 1683 Isabella Clara Eugenia Schetz van Grobbendonk, waarschijnlijk geboren te s'Hertogenbosch. Haar vader was de beroemde verdediger van 's Hertogenbosch 1629 en van Leuven 1632. Hare moeder Maria van Malsen, vrouwe van Tilburg, overleefde haar echtgenoot.

In dien tijd werden geregeld voor de kloosterlingen in Ter Kameren preeken gehouden door den bekenden pater Jesuïet, W. Hesius, van Antwerpen (1). Hij heeft zich naam gemaakt als architect en bewees waarschijnlijk ook als dusdanig diensten aan Ter Kameren. Hij was dich-

(1) Hij overleed te Brussel 4 Maart 1690 oud 89 jaar.

ter, maar vooral een beroemd en gezocht predikant. De abdis van Ter Kameren had hem verzocht te preeken in verband met den regel van den H. Benedictus. Hij was reeds boven de tachtig jaar, maar begon toch met aan dit verlangen te voldoen. Hij moest evenwel zijn last overlaten aan zijn medebroeder, Pater Ghislenus Perduyn. Deze was, evenals de reeds genoemde Bernardijn Eg. T'Soggaert, een geboren Middelburger (Zeeland) 1630, en Jesuïet sinds 1650. Hij overleed te Brussel 1705.

Elken Zondag gedurende een geheel jaar predikte Pater Perduyn in Ter Kameren over den regel van den H. Benediktus volgens de geschriften van den H. Bernardus. De zusters van Ter Kameren verzochten hem zoo dringend deze preeken te doen drukken, dat hij niet anders kon dan haar verlangen in te willigen. Het boek in groot 8° werd gedrukt: Tot Brussel bij Franc. Foppens MDCXCVII onder den titel :: :

» LXXII INSTRUMENTEN DER GOEDE WERCKEN VAN DEN H. BENEDICTUS AENGEWESEN IN SYNEN REGL CAP. 4. Door d'honigvloeyentheid des H. Bernardus sacht en soet gemaeckt tot gebruyck van d'opperste volmaecktheid. Alles getrocken op Sermoonen voor alle de sondagen des Jaers. Door P. Gislenus Perduyn, Priester des Societeyt Jesu. 21 niet gen. blz. + 488 gen + 18 n. gen. Het boek is goedgekeurd door P. J. Ysenbaert, aartspr. van Brugge 29 Nov. 1696 en door Ign. Diertins, provinciaal der Soc. van Jesus, 25 Aug. 1696.

Het werk was opgedragen aan de abdis van Ter Kameren, Isabella Clara Eugenia Schetz, die de kosten bestreed en vele exemplaren schonk aan de kloosters der Orde, opdat zij zouden deelen in de vruchten van het schoone werk. De vicaris-generaal der Bernardijnen in België, de abt van Ter Duinen in Brugge, prijst en beveelt het werk bijzonder aan. Ook de abt van Cambron, Franciscus, blijft niet achter met zijn lof, nadat hij het verslag over het boek had ingezien, dat hem de biechtvader van Ter Kameren, Gerard Marchand, monnik van Cambron, had gezonden. Hieruit ziet men, dat de abt de Nederlandsche taal niet machtig was, maar wel Dom. Marchant, die 24 jaar Ter Kameren bestuurde en aldaar 23 Nov. 1710 overleed. Aan deze uitgave danken we ook het schoone por-

tret der abdis, Vrouwe Schetz van Grobbendonk. Dit portret, vooraan geplaatst, is een prachtige kopergravuur van J. Betterham, 1696. De naam van den schilder, want het is wel naar een schilderij gemaakt, wordt niet aangegeven. Het portret, een kniestuk, toont de abdis zittend in een leuningstoel aan met een kleed bedekte tafel, waarop een boek met opschrift : *Regula Sti Benedicti.* Op dit boek rust hare rechterhand, terwijl zij met de linker den staf, waaraan een sluier, vasthoudt. Schoon komen de ruime plooien uit van haar wit koorkleed, kovel. Duidelijker dan op het portret der abdis Rovelly, ziet men den dubbelen sluier, een gebruik der abdissen in enkele Bernardijner abdijen. Het gouden borstkruis is nog niet aanwezig. De laatste abdis, droeg er een. De achtergrond van het portret wordt verbeeld door een gedeelte van een kolom met een breede draperie. Midden in het onderschrift is een wapen, het familiewapen der abdis, bekroond met een gravenkroon. Om deze bekroning van haar wapen had de abdis nog een proces te voeren.

De trekken van het aangezicht der abdis doen denken aan het geschilderd portret van haren broeder, Ignatius, bisschop van Namen en Gent, dat bewaard wordt op het kasteel der hertogen van Ursel, eigenlijk Schetz de Grobbendonk, te Hingene. Uit het uitgegeven boek van Pater Perduyn, die ook werken schreef in het Latijn en in het Fransch, moet men besluiten, dat in het begin der 18e eeuw het Nederlandsch de voertaal was in de abdij Ter Kameren (1).

Uit het archief der abdij, nog grootendeels bewaard te Brussel in het Staatsarchief en in de Koninklijke Bibliotheek, (2) ziet men, dat meest alle stukken en boeken van huishoudelijke beteekenis gedurende de 18e eeuw in het Nederlandsch werden opgesteld o. a. het landboek met plannen en kaarten (3) en het geldtboek.

---

(1) A. DE HOOP. *Inventaire général des archives ecclésiastiques du Brabant* III, 99-116. Mededeeling van Dr. L. V. WERVEKE, archivaris.

(2) V. D. GHEYN. *Catalogue bibl. royale* VI, 187. Het cartularium in 3 deelen wordt daar ook bewaard.

(3) A. WAUTERS. *L'ancienne abbaye de Villers* (Brux. 1856), 55, 56.

Vrouwe Isabella Clara Eugenia Schetz van Grobbendonk.
Abdis van Ter Kameren. 1683-1696.

Voor aangelegenheden met het staatsbestuur e. a. kwam het Fransch geheel en al in gebruik. Of er ook taalstrijd bestond in Ter Kameren, zooals in andere Bernardijner abdijen b. v. in Villers, Valduc te Hamme-Mille en Florival te Archennes ? Hierover is nog niets bekend. Op bevel der regeering moest in Villers, waar een partij zich gevormd had die de niet-Walen buitensloot, een derde deel Vlaamsche monniken zijn. In Valduc en Florival was tot de 17e eeuw het Nederlandsch de voertaal. 1667 beklaagde zich de abdis van Valduc, Robertine Henrion, met de abdissen van Maagdendal (Oplinter), Florival, Vrouwenpark en Nazareth bij Lier (1), dat zij sinds 18 jaar geen Vlaamsche biechtvaders meer hadden gehad. In Valduc werd ten slotte in de 18e eeuw, maar niet zonder verzet, de Fransche taal ingevoerd, voornamelijk door den drang van den abt van Villers. Hetzelfde gebeurde in Florival, maar met nog meer tegenstand (2). De Vlaamsche abdijen St-Bernard aan de Schelde, Potklooster te Antwerpen, Godsdal in Limburg. Duinen, Baudeloo in Vlaanderen hadden zoovele nonnenkloosters te voorzien, dat zij geen nieuwe meer konden aannemen. Fransche zeden, gewoonten en mode drongen overal door en daarmede ook de bewondering en het gebruik der Fransche taal. De taalgrens van het Fransch naderde steeds meer Brussel (3). Ter Kameren kon aan die invloeden niet ontsnappen; daartoe droeg hare wel befaamde kostschool bij, zoodat het licht te begrijpen is, dat men in die eeuw geen « Sinnebeelden » meer voordroeg, maar het stuk : « *Médecin malgré lui* ».

---

(1) De abdij St. Bernard, met Godsdal de eenige mannenkloosters der Cisterciënser- of Bernardijner orde, die in België na de Fransche revolutie herleefden, zond daarna biechtvaders naar Nazareth. Zij was nog belast met Vinea te Leuven, St. Bernardusdal te Diest, Muysen te en Rosendaal bij Mechelen, Zwyvique te Dendermonde, ten laatste met Nieuwenbosch te Gent en gedurende een tijd ook met Sparmaille te Brugge.

(2) J. LAVALLEYE. *Histoire de l'abbaye de Valduc*, 65, 124, 137, 138. TH. PLOEGAERTS. *Les moniales Cisterciennes. Hist. de Florival* (Brux. 1925) 83, 85, 90.

(3) H. PIRENNE. *Histoire de Belgique*, V. 327-330.

Vermelden wij tot slot eene lang overlevende getuige van de abdij en van de kostschool Ter Kameren, namelijk de moeder van den kardinaal Engelbertus Sterckx, Barbara Leemans, gehuwd met Willem Sterckx, die overleed te Ophem bij Brussel 30 Juli 1850, oud 94 jaar. Zij had hare opvoeding genoten in de kostschool der abdij Ter Kameren (1).

Op het einde der 18e eeuw waren voor de zooveelste maal de Fransche — nu revolutietroepen — in de Nederlanden gevallen met al hunne gruwelen en jammer. Zij verzwolgen voor altijd bijna alle godsdienstige stichtingen der voorouders, waaronder ook Ter Kameren. In de plaats kregen wij bloedige slagvelden in alle deelen van Europa, waar de overwonnelingen van alle landen hun jong leven moesten offeren voor de Fransche eerzucht.

A. J. FRUYTIER, O. Cisterc., Abdij Bornhem.

---

(1) *Cath Stemmen* 1850, 301.

Volgend artikel is niet alleen te lang om te vertalen, doch ook zouden waarschijnlijk niet alle gedachten met evenveel juistheid door een vertaling kunnen weergegeven worden. Daarom bieden wij het onze Vlaamsche lezers aan in de taal waarin het geschreven werd. In werkelijkheid is het voor hen een toemaat, daar een gewoon nummer slechts 64 bladzijden beslaat, terwijl dit er meer dan honderd bevat.

(DE REDACTIE).

La Légende.

Essai d'analyse Psycho-Sociologique.

A Arnold Van Gennep dont les travaux m'ont, il y a vingt cinq ans, donné l'intuition de l'importance réelle des faits folkloriques.

Recueillir des faits dans n'importe quel domaine scientifique, c'est très bien. Publier les observations des chercheurs, comme notre revue s'y est attachée depuis onze ans, c'est aider et stimuler les travailleurs. Mais nous pensons que notre publication ne doit pas être seulement une sorte de répertoire, un compendium, où s'entassent à l'infini des descriptions de faits.

Il faut tâcher de voir clair dans le fouillis, de dégager les rapports entre ces faits, de découvrir les explications profondes des phénomènes. Il faut de temps en temps, contemplant la moisson, s'efforcer de donner une interprétation générale des observations. Les travaux de ce genre semblent arides sans doute à ceux qui ne désirent trouver dans le folklore autre chose qu'un délassement. Qu'ils nous excusent si parfois, nous adressant à ceux que préoccupent les conceptions générales et les considérations philosophiques, nous consacrons ici de la place à l'examen de questions d'orientation. Ces questions troublent tous

ceux qui ont le souci de donner à notre science sa vraie signification scientifique, encore si contestée aujourd'hui. Sachant combien il est laborieux de découvrir dans un domaine neuf, dans une matière peu systématisée, une explication exacte, ils redoutent de s'y aventurer. Les suggestions paraissent audacieuses et elles le sont. Mais en science, comme partout, peut-on progresser sans audace ? L'audace est indispensable et elle est utile si on n'érige pas les conceptions en affirmations dogmatiques, si on ne les considère pas autrement qu'un effort pour essayer d'isoler les caractères communs liant les phénomènes et de désarticuler les mécanismes auxquels ils obéissent. Qu'on veuille bien ne trouver ici qu'un effort de ce genre, sans prétention ; une conversation avec ceux qui ont, comme nous, le souci de donner à leur science une portée plus vaste et d'attirer l'attention sur les utilités cachées des faits observés, utilités que tous pressentent, mais qu'il est difficile de préciser. Et que le lecteur se dise bien que rien de ce que nous écrivons n'est considéré par nous mêmes comme définitif. Sans cesse l'analyse plus approfondie des phénomènes nous impose l'obligation de corriger nos conceptions.

* * *

LA LÉGENDE MEURT-ELLE ?

La légende se meurt. Que de fois n'entendons nous pas cette déclaration ! Non ! de création humaine, les légendes sont soumises aux mêmes fluctuations, aux mêmes lois que tout ce qui est humain. Les conditions de milieu dans lesquelles elles apparaissent et se modifient, les faits utilisés par les hommes pour les créer, changent, mais les activités psychiques et sociologiques mises en action par les hommes restent les mêmes. C'est à l'examen de ce problème que nous voulons consacrer cette étude.

Sans doute n'avons nous plus, comme jadis, de bonnes vieilles femmes ou de vénérables vieillards qui ont appris à les conter, le soir, à la veillée. Les veillées n'existent plus et les gens savent lire. Sans doute les anciens sujets de jadis se perdent-ils. Ils ne plaisent plus à l'esprit de nos contemporains dont les goûts sont autres.

Mais, autour de nous, il s'élabore toujours de nouveaux thèmes. Quels sont, parmi ces thèmes, ceux qui survivront ? Quels sont ceux qui se transmettront ? Comment se transmettront-ils ? Quelles déviations, quelles amplifications recevront-ils ?

Qui saurait répondre à de telles questions ? Nul ne peut prévoir l'avenir. Les hommes d'une époque ne savent pas faire le triage, ne savent pas discerner ce que l'opinion, la croyance, le goût des gens de l'époque suivante recueilleront ni ce qu'ils repousseront du legs de leurs prédécesseurs.

* * *

THÉROIGNE DE MÉRICOURT.

Un livre que nous venons de livre et que nous avons signalé dans notre rubrique bibliographique *(Folklore Brabançon,* 11ᵉ année, p. 359), *Théroigne de Méricourt* par G. Laport, nous a donné l'idée d'écrire ce travail, où, à côté de tant de considérations générales faites déjà par d'autres auteurs, au sujet des légendes, nous croyons bien introduire quelques suggestions nouvelles.

La Révolution française est un évènement historique dont l'importance n'a pu manquer de frapper l'imagination populaire. Elle a échafaudé sur cette succession d'épisodes tragiques tout un cycle de légendes.

Par des procédés mentaux tout à fait identiques à ceux de leurs ancêtres des siècles successifs, les contemporains de la révolution ont utilisé ces épisodes révolutionnaires, comme matériaux pour l'élaboration de légendes nouvelles. Anne Théroigne de Méricourt a vécu à cette époque. Elle s'est lancée avec ardeur dans la révolution naissante. De voir une femme mêlée à la vie des clubs, de la voir cotoyer les principaux dirigeants du mouvement et les recevoir chez elle ; de voir son exaltation, de lire ses écrits, de la voir jouer un rôle dans ces évènements graves, la fantaisie sentimentale de la foule a été vivement impressionnée et elle a brodé autour de sa vie, de son activité, tout un ensemble de fictions qui amplifièrent son intervention au point de la rendre déterminante.

Les ennemis de la révolution, de leur côté, grossirent considérablement son influence et la calomnièrent dans sa vie privée.

Le nom de notre héroïne d'abord est fictif. Elle s'appelait Anne Terwagne, née à Marcourt. Elle même donna plus tard à son nom la forme : Théroigne. Est-ce elle ou les gens de son temps qui ajoutèrent à son nom la particule nobiliaire : de Méricourt, qui semble bien une transformation du nom de son village Marcourt ? Nous l'ignorons. Et un de ses surnoms fut : la belle Liégeoise, bien que son lieu de naissance fut situé alors dans le duché de Luxembourg. Nous voilà donc déjà en pleine fantaisie, enrégistrée, soulignons-le, par l'Histoire, car tous les ouvrages historiques qui la citent se servent de l'expression : Théroigne de Méricourt.

On a prétendu que son père, fermier aisé, l'avait mise dans un pensionnat à la mode. Son père était pauvre et une tante l'a placée un an dans un pensionnat modeste où on ne lui apprit que le catéchisme et la couture.

On l'a dite « séduite par un seigneur des bords du Rhin, déshonorée », abandonnée par son séducteur et obligée de fuir sa famille par crainte du scandale. « Privée de ressources, elle tomba dans une vie de désordre ». Toutes ces affirmations sont fausses et cependant l'opinion voulut trouver « dans cette aventure, l'origine de sa haine contre la noblesse ». Cette aventure fictive contribua à sa popularité auprès des révolutionnaires.

Profitons-en pour montrer l'influence que peuvent avoir des épisodes légendaires de ce genre sur le cours des évènements.

Eléments d'ordre psychologique, ils contribuent à la formation de l'opinion. Une notion fausse, reçue par tous les esprits d'une époque ou d'un milieu social peut déclancher des activités déterminantes. Que de faits dans l'Histoire ne se seraient pas produits ou bien eussent pris une autre tournure, si la réalité seule avait inspiré les acteurs, les contemporains ! L'esprit légendaire a donc un rôle social. Les dirigeants d'un mouvement ne créent-ils pas ou n'entretiennent-ils pas volontairement la légende, la sachant plus susceptible de troubler, de remuer, de soulever, d'entraîner les masses ?

Continuons de mettre en évidence les déformations apportées à la vie réelle de notre héroïne.

« On lui attribue ensuite des relations avec un gentilhomme français, puis avec un hobereau anglais qui l'enlève alors qu'elle voyage comme dame de compagnie d'une famille étrangère. Débarquant à Londres, elle est présentée au prince de Galles, dont elle devient la maîtresse. Puis le Duc d'Orléans obtient ses faveurs et la fait entrer dans la haute société parisienne ».

Autant d'affirmations, autant de contre-vérités que G. Laport rectifie dans son ouvrage.

La vérité est autre. Théroigne, devenue dame de compagnie d'une Mme Colbert, d'Anvers, l'accompagne à Londres où elle s'éprend d'un jeune officier de l'infanterie anglaise, M. Spinster, de condition modeste. Elle l'épouse. Elle en a un enfant qui meurt peu de temps après.

Puis le ménage ne va plus, le mari se débauche. Théroigne s'efforce de le retenir ; elle manque de ressources, ce qui lui est très pénible, car elle a pris goût à une vie assez mondaine et se montre dépensière. Elle prend un amant qui lui assure une rente perpétuelle.

« Une légende (fausse comme tout le reste) rapporte que Mylord Spinster connaît Théroigne à Liége, — alors qu'il n'y est jamais allé, — lavant du linge au bord de la Meuse. Séduit par sa *voix de sirène,* il l'enlève et l'emmène en Grande Bretagne ». Que Spinster ait été à Londres, séduit par la voix de Théroigne qui chantait avec talent — on le dit tout au moins — c'est la seule chose qui soit *peut-être* vraie, de tout ce récit.

La légende veut qu'elle ait eu des relations avec Mirabeau, avec Danton, avec Camille Desmoulins, avec Barnave, avec Pétion, avec Basire et bien d'autres encore. On la marie à Populus.

La vérité est que si sa vie privée est loin d'être un modèle à offrir en exemple à la jeunesse, il semble bien qu'aucun de ceux avec lesquels on l'accuse de s'être montrée d'une tendresse excessive n'obtint ses faveurs. Desmoulins ne fut pour elle qu'un excellent camarade. Quant aux avances de Mirabeau, elle les repoussa. On lui prête même en cette circonstance, le propos suivant qui trahit bien la grandiloquence de l'époque et reflète le langage des

Assemblées : « La toute puissance de votre laideur n'a d'égale que vos vices, citoyen » Telle aurait été sa réponse à Mirabeau qui croyait la posséder sans détour. Ce qui n'empêche la légende d'accréditer qu'elle a « accouché de monstres dus à Mirabeau ».

Si elle jouit d'une réputation de bravoure, on se demande ce qu'elle a bien pu faire pour la mériter. Au début de la Révolution en tout cas, « elle ne se hasarde pas dans la rue et préfère attendre les évènements derrière son rideau ».

On nous la représente, au Palais Royal, avec Desmoulins, le 12 juillet. Elle n'y fut pas.

On prétend l'avoir vue le 14 juillet en tête des émeutiers se rendant à la Bastille. Elle n'y fut pas.

Elle fut même accusée de les avoir excités, de les avoir entraînés à l'assaut, vêtue d'un costume d'amazone rouge. Elle ne participa en rien à la prise de la Bastille.

On la peint gravissant les tours, excitant les émeutiers au meurtre et à la destruction. « On va plus loin en lui faisant décerner par les autorités, un sabre d'honneur et en la rangeant parmi les vainqueurs officiels de la Bastille ». Auréole dépourvue de tout fondement, nous montre G. Laport dans son étude. Mais qui sait si vraiment le fameux sabre d'honneur, en récompence de son courage, ne lui fut pas remis ? Nous n'en serions nullement étonnés.

Ces amplifications de la vie de Théroigne, échafaudées par l'imagination populaire, des historiens et des hommes de lettres s'en sont fait l'écho, lui apportant l'autorité de la science historique et de la critique littéraire. On les retrouve dans Lamartime, Goncourt, Pellet, Chateaubriand, Paul Hervieu, José Germain, Beaulieu, etc. Tous ces auteurs n'entretiennent-ils pas la légende ? Ne lui assurent-ils pas la longévité ?

On a dit Théroigne à la tête des femmes qui se rendirent à l'hôtel de ville, exigeant des vivres. Elle n'y fut pas. On a cependant écrit qu'elle précédait les mégères, montée sur un destrier fougueux.

On l'a dite à la tête de la populace lorsqu'elle se rendit à Versailles et ramena la famille royale à Paris. Elle fut même condamnée pour cet exploit et obligée de quitter la France, pour ne pas être internée. Il se trouva des

témoins pour décrire l'audace de ses exploits lors de cette historique journée. Il est vrai que leurs témoignages diffèrent tellement l'un de l'autre !

Or, s'il est vrai qu'elle fut à Versailles, elle y suivit les débats de l'Assemblée paisiblement ; elle calma l'exaltation des femmes qui menaçaient de submerger la garde nationale et, voyant que les affaires se gataient, elle se tint bien à l'écart.

« La légende a ici brodé un épisode de la vie de Théroigne. On raconte que la jeune femme aurait arrêté le carrosse royal et aurait arraché à la Reine un collier de grande valeur qu'elle montra plus tard aux habitants de Marcourt ».

Une fois encore, autant d'épisodes inventés.

Elle ne prit pas part aux massacres de Septembre bien que la légende nous la montre, toujours vêtue de son célèbre costume d'amazone rouge. Celui-là devint un vrai symbole. Partout on la voyait au premier rang, ainsi vêtue. Hallucination ! Il est de fait qu'elle porta ce costume ; mais lors de la visite du Roi à l'Hôtel de Ville, le 16 juillet, son costume était blanc. Lors des évènements de Versailles, elle avait un costume vert foncé et un chapeau à plumes. Ce ne fut que plus tard, après son retour d'exil, qu'elle se montra vêtue de son amazone rouge, alors que son exaltation révolutionnaire atteignit son paroxysme.

L'imagination, généralisant et amplifiant, fit de ce costume et du personnage, une sorte de palladium. L'opinion est convaincue que cette héroine, « amazone de la liberté », portait *toujours* son amazone rouge. Quand on voyait ce costume, c'est que quelque chose allait se passer ; on emboitait le pas. Les écrivains eux-mêmes ont cédé à cette hallucination et ont entériné la fiction comme une vérité.

On prétend qu'elle s'est rendue au quartier général de Dumouriez alors qu'elle était à Paris.

On prétend qu'elle revint en Belgique en compagnie de Bonne-Carrère, chargé avec elle d'instructions secrètes pour provoquer un soulèvement à Liége. Invention. Elle fuyait la menace d'une condamnation. Mais l'opinion publique ne voulait sans doute voir dans ce départ précipité qu'un nouvel exploit valeureux, un nouveau sacrifice à la cause.

Elle ne pouvait s'imaginer que son héroïne cèdait à la frousse.

Des documents de l'époque enrégistrent toutes ces fictions et des auteurs dramatiques s'en inspirèrent.

Nous pourrions ainsi continuer à relever les inexactitudes et G. Laport qui s'est attaché à remettre au point toute cette histoire nous dit : « Son inconduite n'a pas été aussi grande que la rumeur publique a voulu le faire accroire ». Mais la relation de ses aventures offrait une veine facile à exploiter. « Tantôt élevée au pinacle par les Révolutionnaires, alors qu'elle n'accomplit aucun acte transcendant, tantôt traînée dans la fange par les Royalistes, elle ne mérite ni cet excès d'honneur, ni cette indignité ».

Comparativement aux légendes de Geneviève de Brabant, du Chevalier Bayard, de Roland, d'Alexandre, de Charlemagne, de Basin le bon larron, etc., l'aventure d'Anne Terwagne est bien récente. Un bon siècle seulement nous en sépare, notre héroïne étant morte le 10 juin 1817.

Pense-t-on que, depuis cette date, nous ayons perdu comme cela tout d'un coûp la faculté de créer des fictions ?

L'esprit humain aurait-il tant changé ? Il faudrait alors au moins nous en dire les raisons, en déterminer la cause.

N'est-il pas plus logique de croire que notre mentalité est restée la même ? Des fictions, elle en crée toujours, toujours elle en créera.

Les créations imaginaires sont celles auxquelles s'accroche le souvenir, au point que la mémoire des faits réels s'estompe et disparaît.

La grande masse des hommes est surtout séduite par les créations artificielles de l'esprit. Elles ont plus de charme, éveillent davantage l'émotivité. Elles se répandent dans l'opinion qui s'attache surtout aux épisodes les plus mystérieux, les plus captivants, sans souci de leur invraisemblance, sans chercher à expliquer les contradictions. Incrustées dans l'esprit public, on ne parvient plus dans la suite à extirper ces irréalités.

La vérité est froide, nue, dépourvue de cette espèce d'idéalisme, de sensiblerie touchante, sans cette part de

prodigieux, de surnaturel si attrayant. Aussi la fiction n'est pas sans exercer sur l'opinion une action tellement puissante qu'elle peut inciter aux plus belles actions et aux pires atrocités, créer des courants collectifs, déclancher des évènements.

Et ici nous touchons au point important de la conception néo-folklorique qui conduit à l'étude psycho-sociologique de ces faits, qui met en évidence l'utilité de cette étude non seulement dans le passé, par l'analyse du matériel légendaire laissé par la tradition, héritage des générations successives, mais surtout dans la réalité vivante, la vie de tous les jours.

Maintenant que nous avons mis sous les yeux du lecteur un exemple récent ayant, sans être entré dans le cycle des légendes classées et étudié comme tel, tous les caractères, sauf un que nous soulignerons plus tard, des créations légendaires, un exemple où il est possible de faire la part du réel et de l'imaginé, essayons d'analyser quelque peu le mécanisme psycho-sociologique de l'apparition des légendes.

* * *

A LA RECHERCHE DE
L'INVARIANT LÉGENDAIRE.

Les folkloristes ont de leur science une conception incomplète et ils résistent à l'embrasser dans son entièreté.

C'est ainsi que nous les entendrons dire : « mais en quoi toute cette histoire de Théroigne de Méricourt intéresse-t-elle le folklore, que présente-t-elle de « légendaire » ? Avez-vous jamais entendu quelqu'un conter la légende de Théroigne de Méricourt ? L'avez-vous vue imprimée n'importe ou ? Y a t-il un seul livre populaire qui la contienne ? A-t-elle été mise en images à Epinal ? Y a-t-il un seul folkloriste qui en ait fait l'objet d'un commentaire quelconque dans un de ses savants ouvrages ?

Non ! Ce sont aussi les raisons pour lesquelles nous nous sommes précipités sur ce livre de G. Laport. La seule préoccupation de cet auteur fut de rendre à son personnage sa vraie situation historique, réelle et objective. Il a donc dû la dépouiller de tout ce qu'elle avait de faux, d'invraisemblable, d'imaginaire. L'historien dira : c'est la réfu-

tation d'erreurs, d'hérésies historiques. C'est un élagage. On a taillé l'arbre, on l'a émondé de toutes ses branches inutiles. Au fumier ces branches ! Un feu de joie de toutes ces brindilles !

Ces brindilles pourquoi ont-elles poussé, cependant? Comment ont-elles pris naissance, se sont-elles développées au point d'épuiser la sève de l'arbre ? Elles sont, comme les autres branches, l'œuvre de l'homme, des créations de son esprit.

Voilà ce qui nous intéresse nous, folkloristes. Ce n'est pas l'arbre taillé, égalisé, symétrique, rectiligne. Ce sont les branches adventices. C'est le côté fantaisiste et l'étude de son rôle.

Connaissez-vous un seul fait historique, très ancien ou très récent, qui ne soit ainsi embroussaillé ? A peine s'est-il produit que les déviations se manifestent. Même observé de près, il est déjà très difficile de lui restituer sa vérité précise.

A quoi cela tient-il ? Aux activités mentales de l'homme uniquement. Celles-ci sont ce qu'elles sont et ne peuvent être autres qu'elles ne sont. Elles sont aujourd'hui ce qu'elles étaient hier, presque immuables, malgré toutes nos impressions contraires.

« Mais tout ce que l'esprit humain échafaude d'erreurs autour d'un fait historique ne relève pas nécessairement de la légende » vont ici nous interrompre la plupart des folkloristes.

Voire, répondrons-nous ! Et nous nous expliquons.

Nous sommes d'accord pour reconnaître que jamais Théroigne de Méricourt n'a été considérée comme un personnage légendaire. Le sera-t-elle un jour ? Nul n'oserait répondre sous peine d'être, avec raison, taxé de témérité.

Cela veut-il dire que l'exemple de ce qui est advenu des aventures de sa vie n'intéresse en rien les observateurs ou les théoriciens des légendes ? N'y trouveraient ils rien qui puisse les éclairer dans leurs travaux ? Il serait tout aussi téméraire de répondre négativement à cette nouvelle question que nous posons. Après les nombreux faits, véritables épisodes légendaires que nous avons donnés expressément au début de cette étude, nous croyons bien qu'il n'y a pas un seul folkloriste qui ne se sentira hésitant.

C'est cet état d'hésitation que nous avons voulu créer.

Ce que les folkloristes appellent *légende,* c'est un récit s'inspirant de faits réels, sur lesquels l'imagination a brodé, tissé toute une gaine de fictions, récit conservé et transmis ensuite par la tradition orale. Il suffit de lire tous les travaux consacrés aux légendes pour se convaincre que c'est ainsi que les chercheurs les considèrent. Il convient d'ajouter que tous reconnaissent l'imperfection de cette définition et son caractère provisoire. Sage réserve.

Mais une légende comment s'est-elle formée ?

Nous nous en voudrions, après avoir posé cette question de ne pas dire au lecteur : voyez l'ouvrage de Van Gennep, sur la *Formation des Légendes.* Il vous en dira long. Peut-être même devriez-vous le consulter avant de continuer la lecture de cet article. C'est certainement la meilleure étude théorique et générale sur la légende. Nous l'avons longuement travaillée et méditée. Elle nous servit de cathéchisme quand nous avons voulu nous initier au phénomène légendaire. Base excellente, si puissante, que, si nous ne l'avions pas mûrie, les suggestions que nous faisons ici ne nous seraient peut être pas venues à l'esprit.

Dans une légende il y a donc un point de départ vrai, il y a au moins un fait historique quelconque. Entre le moment où ce fait s'est produit et celui où une légende y relative a été constituée complètement, racontée et transmise, devenue traditionnelle, il s'est certainement passé quelque chose. N'est-ce pas ce quelque chose qui est le phénomène le plus intéressant à étudier ? N'est-ce pas lui et lui seul qui doit nous conduire à l'explication générale de la naissance de toutes les légendes, ce que dans toutes les sciences on appelle *l'invariant ?* En toute science il faut trouver l'invariant. Pour le trouver, il faut le chercher. C'est l'œuvre la plus difficile, mais c'est la seule vraiment utile.

Que font la plupart des folkloristes ? 1° Recueillir des légendes. Parfait. C'est du matériel. 2° Rechercher leur origine dans le passé. Soit. Leur curriculum vitæ peut apporter des éléments utiles, bien qu'il ne nous apprendra vraisemblablement rien sur la cause et peu de chose sur le mécanisme du phénomène légendaire. Sans compter le risque formidable d'erreurs quand on doit sortir pour ses

recherches de l'époque où des documents sûrs existent. 3° Les classer. Pas mal. Cela met un peu d'ordre, mais cela n'est pas absolument indispensable et peut même devenir dangereux. Légendes religieuses, légendes historiques, légendes astronomiques, légendes animales ou végétales, ces groupements créent, en les classant d'après des analogies, une mosaïque de thèmes, de formes, de caractères, bienfaisante si la rigidité des cadres qu'elle crée ne s'impose pas en système dogmatique et surtout si le chercheur ne s'arrête pas à mettre des étiquettes, ne perd pas un temps infini à discuter des catégories établies à priori, des catégories dans lesquelles il doit faire entrer les légendes qu'il recueille ; s'il ne se perd dans la recherche futile des filiations. On s'est trop borné jusqu'ici à faire au sujet des légendes, de la critique de textes, des comparaisons de thèmes, de l'exégèse ; *on a décollé la légende des activités mentales qui la créent, la propagent et la transforment ; on l'a isolée dans l'espace et dans le temps en quelque sorte et considérée comme quelque chose d'existant en soi, circulant à travers les peuples et les siècles, abstraction faite de toute intervention psychologique et sociale.* Le point de vue génétique profond, bien qu'essentiel, a été à peu près complètement négligé.

Ce que les folkloristes doivent faire, c'est combler cette lacune ; ils doivent chercher à expliquer, à l'exclusion de toute préoccupation générique, la façon dont les légendes se forment, l'activité mentale qui les produit, qui leur donne le jour, le besoin mental auquel elles répondent, le mécanisme profond, intime et général, commun à toutes les légendes. Cela seulement c'est faire de la science complète. C'est ardu. Il faudra se résigner à commettre longtemps des erreurs. Il faudra savoir les supporter. Il faudra insensiblement dépister ces erreurs pour les rectifier. Mais résolument il faut s'engager dans cette voie si vraiment on veut faire du folklore une science.

Ne pas se cramponner à l'étude de ce phénomène initial, c'est faire du folklore à la façon d'un naturaliste qui, après avoir classé ses plantes ou ses bêtes, se rassied satisfait ; c'est étudier le phénomène de la vie en ne s'arrêtant qu'à l'observation des formes spécifiques, à l'état adulte, quand elles ont atteint leur plein développement,

sans se soucier de la période allant de la fécondation jusqu'à la pleine maturité. C'est laisser de côté la parturition, l'œuf et son développement, la vie embryonnaire et la période de formation. Nous préférons l'œuf et la vie intra-utérine à tout le reste.

* * *

LES BEAUX ANGES DE VAN EYCK QUI CHANTENT.

Observons les enfants. Nous constaterons la facilité avec laquelle ils associent des observations disparates et les relient par une trame imaginaire ; la facilité plus grande encore avec laquelle ils créent de toutes pièces des fictions. Rappelons des exemples déjà donnés dans le *Folklore Brabançon* (t. II, p. 33). De jeunes élèves visitent au Musée d'Art Ancien à Bruxelles une exposition temporaire de l'Agneau mystique et leur instituteur les arrête devant l'œuvre de Van Eyck. Ils admirent les beaux anges. En sortant du Musée, ils se rendent à l'Église proche, Saint Jacques sur Coudenberg. Le maître de chapelle est à l'orgue. Ils entendent la musique. Elle emplit l'édifice de ses vagues émouvantes. L'instrumentiste, les enfants ne le voient pas. Un d'eux dit que *ce sont les anges de Van Eyck qui chantent.* Cette interprétation est aussitôt acceptée par tous ses compagnons. Elle devient une croyance collective (cité par Mlle Hennebert).

D'EGMONT ET DE HORNES, GRÈVISTES DÉCAPITÉS

Le personnel des Tramways Bruxellois est en grève. La vie de Bruxelles en est troublée. Cela bouleverse les habitudes familiales. Les enfants ont l'esprit frappé par ce changement apporté au foyer, par l'aspect étrange de leur ville. Ce jour là, l'instituteur les conduit au Square du Sablon où ils voient la statue des comtes d'Egmont et de Hornes. Ils ont vaguement la notion de leur histoire. Ils savent qu'ils ont péri sur l'échafaud. L'un d'entre les bambins déclare que *les deux comtes étaient deux grévistes qui eurent le tête tranchée.* Thèse aussitôt acceptée par toute la classe et qui devient une croyance collective (cité par Mlle Hennebert).

Chacun, en évoquant les souvenirs de son enfance, peut se rappeler des méprises de ce genre dont il fut victime dans son jeune âge, des déviations de la réalité semblables à celles que nous rencontrons dans la formation des légendes. Chacun acceptera que des méprises de son enfance sont restées longtemps accrochées à sa mémoire et que des réminiscences lui en reviennent à l'esprit, même à l'âge de la maturité.

DE L'ENFANT A L'ADULTE.

Pense-t-on que les adultes soient exempts d'erreurs mentales analogues ? Leur matériel sensoriel change ; la maturité de l'esprit les rend plus prudents, peut-être. Ils réfléchissent et raisonnent davantage, discernent mieux les éléments associatifs de ceux qui ne le sont pas ; mais quel que soit le plan de la connaissance exacte sur lequel parvient à s'élever un homme, jamais il ne possède tous les éléments précis qui lui permettent de juger tout à fait sainement certains faits, certains événements.

Il supplée au manque de précision sur la réalité, par un appel à son imagination, comme l'enfant. Si, sous sa suggestion, la force de son prestige et l'état d'émotivité de son entourage, son explication est reçue par son milieu social, c'est un épisode semblable à tout épisode légendaire qui nait et il peut vivre, tenacement, contre toute évidence. Il peut s'ancrer si fortement dans l'esprit de tout un groupe qu'on a toutes les peines du monde, dans l'avenir, à restituer aux faits leur vérité. Nous citerons tout à l'heure des exemples pris chez des adultes, mais nous allons auparavant analyser quelque peu ce phénomène chez les enfants.

Mentalement, le petit d'homme civilisé, nouveau né, ressemble bien plus à son ancêtre des cavernes et au bébé du sauvage le plus primitif, qu'il ne ressemble à ses parents. Disons-nous bien cela. Il faut que bien du temps s'écoule avant que son éducation l'ayant moulé aux conceptions de son milieu social, il cesse de procéder intellectuellement autrement que par des associations grossières, des analogies absolument irrationnelles. Nous l'oublions toujours, et les travaux des psychologues eux mêmes sont faussés par cette négligence. L'enfant ne tient aucun compte du monde réel. Si son activité sensorielle lui donne du monde ambiant

des images identiques à celles de l'adulte, ces images provoquent dans son esprit des activités tout à fait différentes. Les rapports qu'il établit entre les objets peuplant son milieu diffèrent et il crée des associations d'idées conformes à ces relations. Rarement l'enfant fait appel à sa raison. Il vit d'imaginations. Il vit mentalement dans un monde fictif qu'il construit lui-même, pour lui-même ; il échafaude « des systèmes d'événements dans lesquels il assigne aux objets des rôles qui n'existent que dans son esprit. Les objets ne sont que le support sur lequel il fonde ses combinaisons mentales.... L'imagination constitue dès lors une fonction primordiale de la mentalité infantile» (Th. Jamar).

Et l'adulte ? S'il corrige l'enfant, c'est pour l'assouplir à ses conceptions d'adulte, l'adapter aux conceptions mentales reçues par le milieu social dans lequel il vit. L'adulte se fait une idée inexacte de la valeur de ses propres conceptions. Il les croit logiques, il les dit rationnelles. Il a la fausse conscience d'une supériorité qu'il s'exagère et n'est souvent qu'illusoire. Impression toute subjective mais qui, partagée par tous les hommes de son groupe et de son temps, n'est, objectivement, que le résultat d'un conformisme social aussi complet que possible. L'effort de l'éducation consiste à conformer l'enfant aux idées, conceptions, usages, systèmes, croyances, sentiments et connaissances de son milieu social. Le groupe se dit « civilisé » (tous les groupes humains se croient plus civilisés que leurs voisins) et quand l'enfant a appris à penser et à agir comme tous les gens de son groupe, quand il est devenu « conforme » il a droit aussi au titre de « civilisé ». On le dit « éduqué ».

L'adulte pas plus que l'enfant, le civilisé pas plus que le primitif, ne peut établir toutes les relations entre les causes des phénomènes, ni entre les causes et les effets. Les connaissances précises que détient l'adulte et que ne possède pas l'enfant sont en réalité très peu nombreuses.

LE ROLE DE LA RAISON DANS LES ACTES HUMAINS.

On s'exagère énormément le rôle de la raison dans les actes que pose l'adulte, dans les idées qui alimentent son esprit, surtout si on prend comme étalon non pas l'homme cultivé mais l'homme de culture fruste, qui con-

stitue tout de même la grande masse de l'humanité. L'homme raisonne peu. Il répète et imite sans raisonner, adopte des opinions par pure suggestion ou par subordination. Il reste dominé par un formidable inconscient dont il ignore entièrement l'importance et l'intervention dans tous ses actes.

Que sont les quelques milliers d'années de l'histoire humaine à côté des centaines de milliers d'années de son ancestralité animale à laquelle nous n'accordons, erronément d'ailleurs, que des instincts ! La part disproportionnelle que nous nous obstinons à accorder aux diverses époques de notre lointain passé, nous fait commettre des erreurs aussi disproportionnelles dans l'étude des faits humains.

« L'inconscient, héréditaire ou acquis, détermine le plus souvent les mobiles de notre conduite ; des forces mystiques et affectives, très supérieures aux forces rationnelles, régissent cet obscur domaine ». (G. LEBON, *Bases scientifiques d'une philosophie de l'histoire).*

L'homme réagit d'abord impulsivement aux influences de son milieu. Et ces réactions spontanées, intuitives, sont dépourvues de toute réflexion. Elles ne sont généralement pas du tout les meilleures ripostes que nous puissions faire à l'action de notre ambiance.

C'est pourquoi l'expérience séculaire nous conseille de « tourner sept fois la langue dans la bouche avant de parler » et pourquoi la sagesse populaire ajoute « la nuit porte conseil ». Le travail de la raison est lent. Quand nous devons raisonner, réfléchir, il faut du temps. Notre conscient est lent. Nous devons mettre en action les aptitudes mentales récemment acquises par notre espèce et mal stabilisées. Nous cédons plus à nos sentiments impulsifs, à notre émotivité, indomptable, à notre imagination, débridée, qu'à notre raison froide. Généralement nos ripostes irrationnelles nous séduisent davantage et notre moi s'y arrête sans chercher à les corriger par la réflexion et la raison.

Aussi les événements de notre temps, dont le spectacle se déroule sous nos yeux, nous les voyons plus, sans nous en douter, sans nous en apercevoir et bien que nous

nous en défendions, à travers nos facultés affectives qu'au moyen de notre raison, de nos facultés intellectuelles.

Nous commettons donc des erreurs de jugement du même ordre que celles que commettaient nos ancêtres, mais d'une part les faits étant autres, nous voyons les erreurs du passé, mais nous ne voyons pas celles de notre temps, et, d'autre part, ces erreurs étant commises ou acceptées par tous, faisant partie du conformisme mental et social de notre temps, nous ne les apercevons pas et si notre attention se porte sur elles, elles revêtent le caractère de Vérités. Ceux qui cherchent ces erreurs, convaincus de leur existence, ont toutes les peines du monde à les trouver et ceux qui ne les cherchent pas, quand on les leur montre les nient en disant : ce n'est pas la même chose.

Nous sommes trop de notre temps. Nos perceptions sont touffues et nous ne nous représentons plus les perceptions qui déterminèrent les actes de nos ancêtres. Nous les jugeons par ce qui nous est resté des résultats de leurs actions, ce que la tradition nous en a transmis.

Si nous sommes parvenus à exposer suffisamment clairement cette conception, à laquelle l'esprit se fait difficilement tant elle est contraire à la conception courante, ceux qui nous lisent comprendront peut-être maintenant que rien ne justifie l'idée que les légendes ont vécu, que l'homme n'en crée plus.

Il lui est impossible de ne pas déformer les faits, de ne pas leur donner des interprétations fausses, de ne pas boucher par de l'imagination les vides laissés par le peu de rationalité de nos explications, de ne pas accorder plus d'importance à des explications affectives, sentimentales, émotives qu'à des explications rationnelles.

Il lui est impossible de ne pas être attiré davantage par le mystérieux, impressionnant, que par la réalité et, si l'être est de culture fruste, de ne pas associer des éléments sans rapport entre eux, de ne pas accepter des décallages invraisemblables dans le temps et dans l'espace, absolument comme les enfants dont nous signalions tantôt des exemples, absolument comme le firent tous les créateurs de légendes et ceux qui les accèptèrent.

Ce sont ces manquements à l'objectivité et à la raison qui ont donné naissance, dans le passé, à toutes les légendes que l'on étudie maintenant. Comment les mêmes manquements que nous commettons, que nous commettrons longtemps encore, toujours sans doute, ne créeraient ils pas éternellement de nouvelles légendes ?

Mais de même que nous pouvons grouper les légendes du passé d'après leur degré d'invraisemblance par la confrontation que nous en faisons avec nos conceptions ou nos connaissances actuelles, de même nous pouvons dire que les légendes de demain ne seront pas identiques aux légendes d'hier. Les faits qui les provoqueront seront autres, mais les activités mentales qui les créeront seront les mêmes.

* * *

OU IL EST QUESTION DE LA PEINTURE DE LA STRATOSPHÈRE

Quand le professeur Piccard s'éleva dans la stratosphère (1931) sa seule et exclusive préoccupation était d'y procéder à des observations scientifiques. Mais le public, pas au courant du tout de ces recherches physiques ou météorologiques, tout à fait incapable de les comprendre ou d'en voir l'utilité, se soucia bien peu de la mesure du rayonnement cosmique en fonction de l'altitude et en fonction de l'écran de plomb entourant l'appareil de mesure. Est-ce qu'il s'inquiète, le public, de la mesure de l'ionisation de l'air et du champ électrostatique ? Sait-il au juste ce que sont les problèmes de la relativité auxquels les observations faites pouvaient apporter quelque précision ? Sait-il même ce qu'est la stratosphère ? Où elle commence et en quoi elle consiste ? Bien des gens instruits, s'ils ne sont spécialisés, ignorent de tout cela à peu près l'entièreté. Et le gros public, n'est-il pas bien prêt de s'imaginer — danger des classements — qu'il y a dans l'air, quelque part très haut une sorte de ligne à partir de laquelle l'atmosphère change complètement et brusquement ? Autant de mots, autant de mystères. C'est à dire aussi autant d'esprits dont la réceptivité est en état d'accepter les récits les plus invraisemblables.

Etonnons-nous dès lors que ce que le public retint de cette périlleuse entreprise, c'est que le professeur s'élèva dans l'atmosphère à des hauteurs jamais atteintes ; c'est qu'il a battu *le record de la hauteur*. Le monde sportif s'empara d'ailleurs de l'exploit, prit la tête des manifestations d'admiration, faisant ainsi dévier complètement la signification même de l'entreprise qui n'était dans la réalité qu'une expérience scientifique, dangereuse par les moyens employés. Et si le public a quelque vague notion que des observations ont été faites dans ces régions élevées, que leurs résultats peuvent révolutionner complètement l'aviation de l'avenir, ce qu'il en a retenu, ce qui a déterminé sa considération pour le héros de l'aventure, c'est qu'il s'est exposé à un grand péril, qu'il a montré une audace peu commune, que la réussite a couronné ses courageux efforts. C'est à dire que le côté affectif de l'expérience, sentimental, émotif, a surnagé dans l'esprit public tandis que l'aspect scientifique, rationnel, s'estompait. On n'a vu que les qualités du caractère, qui étaient indispensables au chercheur et à son aide, pour tenter l'expédition, la mener à bien et devant elles l'intérêt purement intellectuel disparut.

Le public sportif eut la foule avec lui. Il a manifesté son admiration avec beaucoup plus de bruit, d'enthousiasme délirant que le monde scientifique, habitué a plus de pondération.

Atmosphère de stade d'un côté, atmosphère d'amphithéâtre de l'autre.

Il serait bien intéressant de recueillir dans le public, même instruit, mais non spécialisé, des renseignements sur la conception qu'il se fait de la troposphère et de la stratosphère. On récolterait de bien drôles de choses mais qui, malgré leur drôlerie, n'en seraient pas moins autant de reflets de l'état d'esprit des gens. Voyons déjà les journaux. Ce qu'ils écrivirent témoigne généralement d'une ignorance complète du but réel de la téméraire entreprise et même d'une certaine indifférence à l'égard de cet objectif. Et ils ont largement contribué à faire l'opinion. N'avons nous pas lu dans un grand quotidien que le professeur Piccard avait peint la moitié de la stratosphère en blanc et l'autre en noir ? Voilà un travail auquel Hercule lui-même

n'aurait pas songé. Il y avait confusion entre la nacelle du ballon et la région de l'atmosphère explorée.

Il est certain que jamais un instant le héros de cette expérience n'a songé à battre le record de la hauteur, à accomplir un exploit sportif. Il n'en eut jamais la moindre préoccupation. Or, aux yeux de la masse, c'est essentiellement ce qui a pris le dessus. Voilà ce que nous devons retenir ici et constater. Nous nous trouvons en présence d'un fait récent, vécu, de *déviation de la réalité*, analogue en tout point à celles qui se produisent dans les légendes. Les mêmes facultés mentales entrèrent en action ; le mécanisme de propagation sociale fut identique. Il y eut amplificiation d'un élément vrai mais accessoire : le record de hauteur, plus accessible à l'esprit de la masse, amplification qui a repoussé à l'arrière plan, les éléments essentiels de l'entreprise, c'est à dire des recherches scientifiques.

Il n'y a donc pas eu de fiction, d'invention purement imaginaire, que l'on considère comme une caractéristique de la légende et cependant nous sentons déjà que toute amplification de ce genre peut, à la suite d'une transmission prolongée, ou d'une expansion à de longues distances, voir se greffer sur elle des fictions légendaires. Le fait, tel qu'il est, peut être incorporé à une légende en gestation, s'y agglutiner. L'esprit public n'y opposera pas de résistance. Il a de lui-même engagé l'exploit dans cette voie.

Si nous analysons d'anciens récits, dont les caractères légendaires sont bien nets, tous ont parmi leurs éléments essentiels, des *amplifications* de ce genre dont le résultat est de faire dévier l'histoire vraie.

Observez le monde autour de vous, vous ferez constamment à propos de tous les évènements des constatations similaires.

* * *

IL ETAIT UNE FOIS UN PAYS QUI AVAIT RENONCÉ A L'ÉTALON-OR.

Faisons maintenant un pas de plus et citons un exemple, plus récent encore et surtout plus net, dont la propagation a envahi la terre entière et dont les répercussions sur la vie des peuples auraient pu être catastrophiques. Les premiers symptômes du danger se sont d'ailleurs manifestés.

Qu'est-ce que l'étalon-or ? Que chacun, à lui-même, se réponde à cette question, avant de continuer sa lecture.

Voilà une expression qui revient quotidiennement dans les journaux, depuis environ un an. L'Angleterre a renoncé à l'étalon-or. Et successivement après elle un grand nombre de pays. Tout le monde en est persuadé. C'est une conviction solidement établie dans l'opinion publique de tous les pays. Même les gens instruits sont conquis. Cela s'imprime, cela se dit, cela se sait, cela se propage en surface sur la terre et en profondeur dans l'esprit public ... et c'est faux. Jamais l'Angleterre n'a renoncé à l'étalon-or. L'erreur est tellement généralisée que les journaux les plus sérieux ne rectifient pas l'erreur quand on la leur signale. Nous l'avons tenté.

Tout système monétaire doit avoir un étalon, une unité de mesure, par rapport à laquelle on évalue, on compte les divers modes de paiement. Tout ceux-ci se ramènent en fin de compte à une estimation par rapport à cet étalon. Absolument comme le mètre déposé au Pavillon de Breteuil en France sert d'étalon à tous les instruments de mesure des longueurs.

Il n'y a pas de système monétaire sans étalon. Cela ne peut se concevoir. L'Angleterre n'aurait pu renoncer à son étalon-or, c'est à dire une livre sterling contenant une certaine quantité d'or fin, sans annoncer en même temps par quoi elle remplaçait cet étalon. Elle aurait pu prendre par exemple l'argent — ce qui eut été un retour au passé — le platine, le radium. L'a-t-elle fait ? Non. A-t-elle renoncé à la livre-or ? Non ! Ce qu'elle a fait simplement, pour rendre à son système monétaire troublé par la crise et par l'inflation en résultant, un équilibre stable, une santé parfaite, c'est supprimer la parité de l'or et du papier, c'est modifier le taux de convertibilité des billets en monnaie d'or. *Elle a au contraire affirmé ainsi sa foi en l'or comme étalon en rééquilibrant avec la valeur stable de l'or tous les autres instruments d'échange et de crédit,* dévalorisés. C'est à dire, pour traduire l'opération en un langage compréhensible pour nous, qu'au lieu de donner pour une livre-papier 175 de nos francs, elle n'en donnait plus que 133. Mais pour une livre métallique, pour une pièce d'or, elle donne toujours bel et bien 175 francs. Aucun pays n'a **renoncé à l'étalon or.**

Mais l'erreur commise au début, — comment ? par qui ? où ? Qui saurait encore le dire ? — s'est propagée dans le monde entier et tous les jours, dans tous les journaux du monde, cette erreur se répète depuis des mois. Même les gens instruits la partagent. Les spécialistes en science des Finances, en économie politique, en présence de cette opinion universelle, de cette erreur ayant acquis la force d'une croyance généralisée, quand ils veulent se faire comprendre, sont obligés de se servir de l'expression fautive. Elle est d'usage courant même dans les milieux boursiers. Elle s'impose, elle est obligatoire, considérée comme une Vérité, avec une majuscule. Et cette erreur ne fut pas sans exercer une influence sur la mentalité publique. *La confiance en l'or en fut ébranlée,* l'or qui est à la base de tous nos systèmes monétaires, de tous nos échanges internationaux, de tous nos instruments de crédit. Si on ne peut plus avoir confiance en l'or, en quoi, grands Dieux, pouvons-nous encore avoir confiance ?

La voilà bien, saisie sur le vif, l'action des déviations, des amplifications, des glissements, des conceptions irrationnelles de ce genre sur la vie des peuples. Comment ne sentirait-on pas l'utilité des études qui sont appelées à rechercher le mécanisme de ces activités mentales collectives. Comprendra-t-on enfin l'importance des recherches folkloriques qui ont précisément pour but l'observation et l'analyse des manifestations de ce genre, traditionnellement conservées et transmises, après avoir pris la forme de systèmes cristallisés et en avoir acquis la force ?

Evidemment les économistes, les vrais, car tant de gens se disent économistes ou sociologues qui n'ont de ces sciences qu'un vernis tout superficiel, savent à quoi s'en tenir. Mais ils doivent céder à la force de l'opinion collective. Ils sont impuissants à remonter le courant. Il restera inscrit dans les fastes de l'Histoire que en l'an de grâce 1931 l'Angleterre a renoncé à l'étalon-or. Cela entrera dans la tradition et dans l'avenir les Historiens seront troublés par cette affirmation dont ils ne trouveront pas les confirmations dans les faits. Ils auront de la peine à rectifier l'erreur. Peut-être la conserveront-ils comme les astronomes ont conservé dans leur vocabulaire des formules dans le genre de celle-ci : la voûte céleste, le lever et le coucher du

soleil, etc., toutes affirmations qui sont fausses, ils le savent, tout le monde le sait, mais elles s'imposent à nous avec toutes les forces des traditions.

En quoi cette erreur généralisée, ayant pris les caractères d'une vérité diffère-t-elle des épisodes erronés de la vie de Théroigne de Méricourt dont les Historiens ont pendant un siècle encombré leurs écrits ?

Les phénomènes mentaux et sociaux qui lui ont donné naissance, qui l'ont répandue, qui l'ont accréditée, qui l'ont rendue inébranlable, sont identiques à ceux qui créent les légendes et les mythes. L'abandon de l'étalon or, c'est une légende à laquelle on croit dur comme roc.

Comprendra-t-on maintenant la nécessité de remonter aux phénomènes initiaux ? Si on veut dégager les invariants, les rapports profonds et généraux reliant les faits, il faut absolument embrasser, confronter, comparer tous ceux qui revêtent les mêmes caractères ? Ne pas se contenter des analogies superficielles que l'on peut faire dans une petite catégorie de faits, mais s'attacher à déceler les analogies profondes.

De là le danger des classifications de faits en sciences particulières qui établissent des barrières, des cloisons étanches, et qui empêchent les chercheurs d'avoir des horizons (1).

Cette façon d'envisager les phénomènes folkloriques par les néo-folkloristes ne leur donne-t-elle pas une valeur psycho-sociologique qui n'avait pas été vue jusqu'à ce jour ?

Vaguement pressentie peut-être par quelques folkloristes, ils eurent le tort de ne pas chercher à préciser cette orientation ni d'isoler ces caractères des faits observés par eux. C'est pourquoi, résolument nous rompons avec la tradition en usage dans le monde des folkloristes et nous orientons nettement nos recherches vers l'analyse psycho-sociologique des faits. Nous les voyons en psychologues et en sociologues et non plus seulement en historiens, sous

---

(1) Depuis que nous avons écrit cet article, une *loi* votée par le Parlement, sur l'ortographe des noms des communes, témoigne de ce même danger des classifications et de la méconnaissances des *lois*, bien plus puissantes de l'évolution du langage.

leur aspect passé, mort. Cela heurte les folkloristes et cela heurte aussi les psychologues et les sociologues qui jamais n'ont songé à incorporer le folklore dans le domaine qu'ils explorent.

* * *

L'ÉCLUSIER DE L'YSER,
PERSONNAGE LÉGENDAIRE.

Nous venons de voir deux exemples de *déformation* de faits réels par des adultes. L'un à extension restreinte : la Belgique ; l'autre à extension généralisée : la terre entière. La déformation de faits réels est une des caractéristiques de la légende. Evidemment ces deux exemples ne sont pas « légendaires ». Ils ont avec les légendes, comme caractère commun, la déformation l'un par amplification d'un détail, l'autre par adoption d'une erreur complète.

Un des seconds caractères des légendes, c'est la *fiction*, c'est à dire que partant d'un fait réel, s'appuyant sur lui, l'imagination échafaude sur ce support vrai un récit faux. Nous allons citer encore deux exemples qui ne sont pas « légendaires » mais qui ont avec les légendes ce caractère commun. Dans le premier exemple, la part de fiction est légère et l'essentiel du récit reste étroitement lié à la réalité.

Dans le second, presque tout est fictif, à tel point qu'il faut chercher pour y trouver la part de réalité.

Kommt der Krieg ins Land.
Dann gibt's Lügen wie Sand.

C'est un vieux proverbe allemand cité par *F. Van Langenhove* dans son livre : *Comment naît un cycle de Légendes.*

« Quand vient la guerre dans le pays, les mensonges deviennent aussi abondants que des grains de sable ».

Les adultes qui ont vécu la période de 1914 à 1918, attisant leurs souvenirs, ne trouveront pas menteur ce dicton.

Lors de la bataille de l'Yser et de la résistance héroïque des soldats belges, au moment où les eaux de la rivière furent répandues dans la plaine, la nouvelle sensationnelle se propagea dans tout le pays occupé. Les inon-

dations avaient noyé 100.000 soldats allemands, 200.000 disaient les plus enthousiastes, des corps d'armée entiers.

L'idée d'ouvrir les écluses, de tendre entre l'armée belge épuisée et l'envahisseur aux forces sans cesse renouvelées, une nappe d'eau était évidemment géniale. Or, cette idée, c'est l'éclusier de Nieuport qui l'avait eue. Cela fut dit dans tout le pays occupé. Pas un hameau, si retiré soit-il, où cette nouvelle ne pénétra. A cette providentielle intervention du brave éclusier, tout le monde crut, avec un enthousiasme délirant. On y crut pendant les quatre années que dura la guerre. Cette croyance fut un réconfort. Le pays avait ses héros. Avec de tels hommes on pouvait avoir confiance dans le résultat final du conflit.

N'y avait-il pas même quelque chose de surnaturel dans le fait qu'une si extraordinaire idée soit venue à l'esprit d'un homme si fruste, de condition si modeste ? Chaque fois que du front des Flandres des nouvelles venaient en Belgique et que les offensives réitérées à cet endroit échouaient, la pensée de tous, inlassablement, revenait au brave éclusier. Cette croyance joua donc un rôle psycho-sociologique puissant (1).

La guerre finie, il fallut bien restituer aux faits leur réalité. Des historiographes militaires s'y attachèrent, mais ils furent mal reçus. L'opinion fut résistante. Elle s'accrochait à ce qui pendant quatre années de privations et d'angoisse lui avait été si bienfaisant. Elle préférait continuer à croire à la fiction. Ce ne fut qu'après plusieurs offensives dans la presse contre cette création de l'imagination que l'erreur fut redressée. L'est-elle bien tout à fait ? Nous n'oserions l'affirmer.

La réalité fut autre. L'idée d'inonder la West-Flandre revient à l'Etat-Major (2). Il fit rechercher le personnel des écluses afin qu'elles ne soient manœuvrées qu'à

---

(1) En Angleterre, on dit et des journaux imprimèrent que le « secret » des écluses de Nieuport n'était connu que du Roi, du Généralissime de l'armée belge et du commandant du port d'Anvers. (Communiqué par Mme Fuerison).

(2) Les Français attribuent au maréchal Foch le mérite de cette idée.

bon escient et le brave éclusier, avec un courage héroïque, certes, sous le feu de l'ennemi, remplit son devoir de bon citoyen. Il a droit à la reconnaissance du pays qui la lui a bien témoignée en lui érigeant un mémorial, mais il n'en a aucun à accèder dans le Panthéon de nos héros légendaires. Qui sait cependant ce que l'avenir lui réserve !

Dans cet exemple presque tout est réel. Seule l'attribution de l'idée d'inonder le pays à l'éclusier, qui ne fut qu'un instrument, est une fiction. Mais c'est cette fiction qui, en ajoutant à la vérité un élément imaginé, sentimental, assura son succès, sa propagation rapide et lui donna sa plus grande influence morale, réconfortante. C'est l'élément inventé, celui qui donne au récit son caractère légendaire, qui l'ancra dans les esprits, qui devint le point central, l'élément dominant.

ON CHARGE A LA BAIONNETTE, C'EST-ELLE QU'ON APPELLE JEANNETTE.

Vers le mois de juillet 1915 se répandit aussi en Belgique occupée la nouvelle que les soldats belges appelaient leur baïonnette : Jeannette. Tout le monde en Belgique, à cette époque, en fut bien convaincu. Il n'y avait à cela rien d'invraisemblable. On en fit une chanson, dont nous avons pu nous procurer un exemplaire (communiqué par M. Pellegrin, d'Op Heylissem).

Si nous en donnions ici le texte ? Il n'a guère d'originalité, mais il reposera un moment le lecteur de notre exposé plutôt aride. Il n'a rien de folklorique. Mais n'est il pas bon que ces choses se conservent ? L'air est un air d'emprunt et les paroles valent ce que valent toutes ces compositions populaires. La nécessité de faire des rimes incite à l'emploi de mots recherchés et souvent mal appropriés, et la nécessité d'avoir pour chaque vers un nombre déterminé de syllabes, impose l'obligation d'estropier les mots :

MA JEANNETTE.

(Air : *Si tu veux Marguerite*).

1er COUPLET.

On charg' à la baïonnette
C'est ell' qu'on appell' Jeannette,
Faut voir quel entrain

Quand sur le terrain
Nous nous élançons soudain.
La bataille est tragique
Mais quel élan magnifique !
Rien n' peut résister
Notre mur d'acier
A travers tout doit passer
Quand l' commandant crie : Chargez!
Chacun se met à chanter :

Refrain :

Pour le Roi, pour le Drapeau
Ma Jeannette, ma Jeannette,
Pour le Roi, pour le Drapeau,
Ma Jeannette à l'assaut !

2me COUPLET.

Lorsqu'il va dans la tranchée
Le bleu a l'âme troublée
Le baptêm' du feu
Lui coll' sacrebleu
Un p'tit frisson douloureux
Mais au bout d'quelques minutes
La craint' a fait la culbute
Au lieu de trembler
Il s' met à chanter
Notre refrain endiablé
Il décharge son flingot
Et reprend fortissimo :

(au refrain).

3me COUPLET.

Marchant d' conquêtes en conquêtes
Pour le pays, quelle fête
Ah ! quelle émotion !
Lorsque nous r'viendrons
Parmi les acclamations
Le Roi conduisant l'armée
Cette foule exaltée
Nous tous, les soldats
Suivant notre Roi
Le front haut, marquant le pas
Et tous reprenant en chœur
Le modeste chant vainqueur :

(au refrain).

En 1915 cette chanson circulait donc sous le manteau et on la fredonnait en sourdine, parfois à la barbe de

l'occupant qui ne pouvait rien y voir de répréhensible. On se passait également en cachette des tas de documents plus ou moins authentiques, mais surtout fabriqués. Il fallait bien utiliser les moyens dont on disposait pour soutenir le moral de la population. Et c'est inouï combien les choses les plus fausses exerçaient mieux cette influence réconfortante que les faits les plus vrais.

Voici des extraits de documents de l'époque (6-6-1915) relatant l'entrée triomphale des Belges à Paris :

« Dans leurs yeux, une gaieté du midi, et dans leurs masses, un courage du nord, et ils chantent une de leurs chansons, intitulée : Ma Jeannette, toujours marquant le pas et nullement fatigués comme on s'attendait à les voir après tant de combats et, malgré leurs uniformes en lambeaux, leurs faces bleuies, on sent passer une force faite de grandes choses et d'héroïques sacrifices »....

« La Comédie Française, salle réputée des classiques, ouvrit ses portes et quand, le soir, Mademoiselle Jeanne Dorval, entonna, au milieu d'une salle archi-comble, recueillie, debout, la chanson de route : Ma Jeannette, et la Brabançonne un long frémissement parcourut la salle et une immense acclamation fit ébranler les voûtes. Sur les boulevards on n'entend plus que : « demandez Ma Jeannette, chanson-marche » cela se vend comme du pain et plus d'un de nos braves amis, quand vint l'heure de la rentrée avait fêté Bacchus ».

Or, il n'y a pas eu d'entrée des Belges à Paris le 6 juin 1915. C'est un mythe. C'est le 14 juillet que pour la première fois, il y eut un contingent belge à la revue organisée pour la fête nationale française. La soirée à la Comédie Française est un mythe. Jeanne Dorval ne chanta donc ni la Brabançonne, ni Ma Jeannette: Or, les textes que nous venons de citer ont bien circulé tels quels en Belgique occupée. Ce sont des documents apocryphes, soit-disant extraits du Petit Parisien du 6 juin 1915. Ce petit épisode touchant ajoutait à l'émotion de la cérémonie et en Belgique on se mit à chanter : Ma Jeannette. On monta des baïonnettes en breloques, en broches, en barrettes, en épingles de cravate. Il y en avait à toutes les vitrines, les camelots en vendaient dans les rues. Ces minuscules baïonnettes devenaient des

symboles que l'on affichait impunément. Il y en eût bientôt partout, si bien que les allemands s'émurent et en interdirent le port. Les voir réconfortait l'âme autant que d'entendre la chanson.

Or, quand en 1918 les soldats revinrent au pays, quel ne fut pas leur étonnement ! Jamais nulle part au front un soldat n'avait appelé ainsi son coupe-choux (1). Et ce fut une bien grande désillusion pour la plupart de nos compatriotes qui s'étaient attachés à cette création de l'imagination, devenue croyance collective. Et s'il fut douloureux d'y renoncer, ce ne fut pas tant parce qu'il est toujours pénible de constater que l'on s'est trompé, qu'on a été leurré, que de devoir abandonner, une erreur sans doute, mais qui avait eu son charme, son côté émotif, joué le rôle d'un baume et donné du cran à des âmes désemparées.

Que de faits de ce genre la guerre ne pourrait-elle nous apporter ! Tous les peuples en ont été victimes. Si les allemands ont créé tout un cycle à caractère légendaire concernant les crimes de soi disant francs tireurs belges, ne colportions-nous pas nous-mêmes en Belgique le récit d'exploits extraordinaires accomplis pas nos populations ? Par exemple, les femmes de Herstal versant des flots d'huile bouillante sur les soldats allemands, réminiscence évidente des vagues notions de l'histoire des Croisades apprises à l'école primaire ?

De la dernière guerre, nul ne saurait dire encore quels thèmes se cristalliseront dans l'esprit populaire. Le travail de tamisage se produit en ce moment à notre insu dans l'esprit public, travail lent car « il faut du temps pour que les légendes se forment » (van Gennep).

Les faits que nous venons de citer n'ont-ils pas un aspect fictif, émotif, qui en font des éléments susceptibles de s'agglutiner à des thèmes légendaires de l'avenir, de

---

(1) Les soldats français donnaient des noms à leur baïonnette, Rosalie et peut être aussi Jeannette, mais pas les soldats belges. Jamais cette appellation ne passa de l'armée française à l'armée belge. Nos soldats ont bien dénommé la mitrailleuse : moulin à café, et les cuisines de campagne : batteries contre avions, mais leur baionnette n'a jamais eu de désignaton spéciale. (Renseignements donnés pas le Lieutenant colonel Tasnier).

meubler des légendes concernant la guerre ? Qu'est-ce que l'esprit public retiendra ? Mystère. Nous disons bien l'esprit *public* et non *populaire*. On croit que ces constructions et cette discrimination des épisodes sont l'apanage du peuple et des gens incultes. Nul n'en est exempt. Tout événement qui frappe l'imagination, trouble l'ordre établi des sociétés humaines, bouleverse les habitudes individuelles ou collectives, rompt l'équilibre de vie, donne naissance à des formations de ce genre, des sécrétions sociales. Le trouble apporté à l'existence des gens les inquiète et les émeut, il les trouve désemparés. Leur esprit est inapte à juger rationnellement les événements, à se faire une opinion objective. Chacun est dominé par des impulsions d'ordre affectif. Les facultés intellectuelles sont débordées par les activités purement émotives et quasi inconscientes, instinctives même, absolument immaîtrisables. Ce sont elles qui imposent à tous les explications et les solutions. Les hommes les plus avertis n'y échappent pas. Ils sont emportés par tous les courants.

* * *

L'ESPRIT HUMAIN EST IL RESTÉ SUSCEPTIBLE DE CRÉATIONS LÉGENDAIRES ?

Entrons maintenant dans l'analyse approfondie du phénomène légendaire. Il faut considérer d'une part l'individu qui crée et celui qui propage. D'autre part l'événement qui suggère la légende et le milieu dans lequel se déroule cet événement.

Examinons en tout premier lieu le phénomène de création et de propagation, phénomène essentiellement psycho-sociologique et voyons si l'esprit humain est resté susceptible de créations légendaires.

Tout individu a, de l'époque et du milieu où il vit, une notion plus nette, il a des souvenirs multiples de toutes les conceptions enregistrées, tandis qu'il n'a des époques antérieures et des régions éloignées que des notions très restreintes, très vagues et très fausses.

Cette impression éprouvée par tous les hommes d'une même époque et d'une même région leur donne facilement

la conviction que le temps de leur génération et le milieu où elle a vécu sont tout à fait différents des temps révolus. Des différences, il en est certes. L'immobilité et l'uniformité absolues n'existent pas dans le monde, mais débarrassons-nous de la notion qui nous fait croire à des changements si radicaux. Il faut que le lecteur s'imprègne de cette vérité s'il cherche à comprendre clairement les considérations générales que nous voulons essayer de dégager concernant les légendes et qui s'appliquent d'ailleurs à tous les phénomènes folkloriques.

Les perceptions évoquent en l'homme des images. Il peut évoquer ses propres images et ne peut connaître celles perçues par ses·aïeux. Il ne croit pas que ses aïeux en aient eues autant que lui, bien qu'en quantité l'un et l'autre en ont eu à peu près autant. Seule la variété de ces perceptions a été plus ou moins grande selon les époques ou les milieux. De sa naissance à sa mort, l'homme, par ses sens, perçoit le monde extérieur, matériel ou vivant. Ces perceptions s'enregistrent sous forme de souvenirs et la mémoire les évoque à l'occasion sous forme d'images, de représentations.

Sommes-nous maîtres de ressusciter sous forme d'images les perceptions antérieurement enregistrées ? Non. C'est notre inconscient qui souvent fait ou ne fait pas passer dans notre conscient, au moment opportun, les images, les représentations qui inspirent notre attitude, notre décision.

Nous avons donc beau être instruits ou ignorants, nous sommes soumis à la bonne volonté de notre inconscient. Notre intelligence peut juger de la qualité des souvenirs introduits dans le champ de la conscience et suivant leur valeur réelle ou la valeur qu'elle leur accorde s'en servir ou les rejeter. Combien de fois, un événement se produisant, ou bien en participant à une discussion, ne sentons-nous pas, que nous savons à ce sujet beaucoup de choses qui nous seraient bien bonnes à utiliser et qu'elles ne « nous reviennent pas à l'esprit ». Evidemment, suivant l'instruction reçue, la quantité et la valeur de nos perceptions antérieures, la qualité de notre mémoire, pouvons-nous avoir plus ou moins d'idées qui nous « viennent à l'esprit » et suivant la qualité de notre intelligence pouvons-nous les utiliser plus ou moins bien.

Lorsque les faits qui se déroulent dans notre milieu sont des faits qui se répètent fréquemment, qui appartiennent à notre vie quotidienne, qui relèvent de notre spécialité professionnelle, notre riposte est généralement appropriée et rapide à la fois, parce qu'elle est devenue habituelle et que nous avons antérieurement fait le travail intellectuel, travail de réflexion, de raisonnement et de jugement. Mais il est de règle que la première fois que nous dûmes agir dans n'importe lequel de ces domaines habituels, notre premier geste fut inadéquat. Le travail de raisonnement et de jugement ne se fit que lentement.

Quand un fait inaccoutumé se produit dans notre milieu, s'il ne nous touche pas directement, nous nous contentons, pour le juger, de l'idée toute superficielle qui nous vient aussitôt dans le champ de la conscience, ou bien nous acceptons l'idée qui en est donnée par autrui, surtout si cette idée est devenue déjà l'opinion publique. Que de faits quotidiens pour lesquels les hommes se contentent de l'interprétation qui leur en est donnée par leur journal. On est de l'avis de son journal, résultat lui-même d'un choix antérieur. On est de son parti, on est de sa classe, on est de sa profession, on est de son pays, on est de son village. Il y a là tout un faisceau de réflexes. Quand un événement inaccoutumé est perçu par notre système psychique, il peut éveiller nos activités affectives ou nos activités intellectuelles. Or, les faits que nos sens perçoivent, excitent *avant tout* nos facultés affectives. Ce sont elles tout au moins qui réagissent *toujours* les premieres. C'est une sorte d'instinct vital, soustrait à l'empire de notre conscience, au contrôle de notre moi, qui est en tout premier lieu éveillé par nos sensations et par nos perceptions. Ce n'est qu'après, souvent longtemps après, que ces perceptions éveillent les réactions de nos facultés intellectuelles ou de notre raison. Parfois les facultés intellectuelles ne sont pas touchées du tout. Et il est des individus chez qui elles entrent rarement en action on n'y entrent que très peu. Quand elles le sont, c'est si faiblement que, le plus souvent, l'action de la raison reste dominée par l'action affective.

Sans doute, l'humanité s'étant rendu compte que les seules connaissances précises qu'elle a acquises de son univers, c'est à la raison qu'elle les doit, entoure-t-elle cette

faculté d'une vénération particulière et s'est-elle exagéré considérablement ses interventions réelles dans la vie courante. L'homme croit ses actes inspirés par sa raison alors que la part d'intervention de cette dernière est très réduite.

Intervient-elle plus aujourd'hui que dans le passé ? Peut-être, mais pas tellement davantage qu'on se l'imagine. Chaque génération a l'avantage de bénéficier de l'effort accumulé par toutes les générations antérieures et de jouir ainsi aisément d'un acquis ancestral ; mais chaque génération comparée à la précédente ne fournit guère dans son ensemble un effort intellectuel tellement plus considérable et ses facultés individuelles ne sont somme toute pour ainsi dire pas différentes. L'homme du XXe siècle n'est pas plus intelligent que l'homme de n'importe quel siècle antérieur ; il est peut être un peu plus instruit car il acquiert, de beaucoup de phénomènes, des notions plus exactes qu'il doit aux générations précédentes. D'autre part, ne nous leurrons pas, il y a beaucoup de choses que nous interprétons autrement que nos ancêtres, croyant ces interprétations meilleures, alors que rien ne prouve qu'elles le sont. Chaque génération se croit en progrès considérable sur la précédente, alors que ses conceptions sont simplement autres et ne valent ni plus ni moins.

Il n'y a donc pas de différence essentielle dans la façon dont les hommes de jadis se comportèrent mentalement à l'égard de leur milieu ambiant et notre manière à nous de nous comporter.

Un événement se produit. Qu'il soit insignifiant ou d'une exceptionnelle gravité, peu importe, le mécanisme psychique mis en action est le même. Seule son intensité varie. Nous sommes plus au moins touchés, plus ou moins émus, tenus à un effort de réflexion plus ou moins fort ; mais le fait est perçu, il provoque d'abord une réaction émotive, spontanée et inconsciente et ensuite une réaction intellectuelle, lente et réfléchie. Chez les uns, chez la plupart dirons-nous, nous oserions même dire chez tous, quand un fait grave se produit, la réaction d'ordre affectif domine la réaction intellectuelle longtemps. Dans la grande foule la réaction affective reste toujours la réaction dominante.

L'évènement est donc interprêté sans objectivité, sans sang-froid, sans raison. Les explications sont dépourvues de toute logique rationnelle, les idées que l'on associe sont disparates ; elles sont le produit de l'imagination fantaisiste et non de l'observation réfléchie.

L'opinion qui s'élabore à propos et autour de cet événement est un mélange invraisemblable de réalité et de fantaisie, un mélange à la fois historique et légendaire. Il devient impossible en présence de l'unanimité de l'opinion de départager ce qui est historique de ce qui est légendaire. Les historiens spécialisés ne savent pas davantage eux-mêmes dans les faits contemporains, faire cette discrimination. Les historiens pas plus que les autres hommes ne peuvent d'ailleurs s'abstraire des exigences impératives de leur milieu et, en supposant, ce qui n'est pas vraisemblable, qu'il leur soit possible de se montrer absolument objectifs, ils ne pourraient écrire quoique ce soit sans tenir compte des intérêts et des opinions dominantes de leur pays, de leur parti, de leur classe, etc.

L'historien est condamné à ne rien dire des événements dont il est le témoin, ou il doit se résigner à les travestir pour se soumettre à la conscience sociale de son groupe. Pris dans le groupe, englobé par lui, il en partage d'ailleurs les idées à un point tel que de parfaite bonne foi il accepte comme vérité ce qui n'est qu'une erreur généralisée (voir l'exemple précédent de l'étalon or).

Toute légende ancienne trouve ses origines lointaines dans un événement quelconque qui frappa l'esprit des contemporains, tout comme les événements contemporains frappent notre esprit. Cet événement est constitué de tout un groupe de faits vrais, expliqués et interprêtés par les mécanismes psychologiques précédemment exposés, c'est à dire sous des apparences, des analogies superficielles et mal jugées. Chacun de ces faits donne lieu à des associations d'idées fantaisistes et non à des explications rationnelles, à des amplifications de certains détails, comme nous en avons rencontrées dans la vie de Théroigne de Méricourt, comme nous en avons vues chez des enfants, comme nous en avons empruntées chez des adultes contemporains et non à des observations objectives et proportionnées de la réalité.

Tout événement sitôt produit est déformé. La déformation est l'œuvre inconsciente de plusieurs individus. Elle se propage, s'amplifie. Le récit que l'on fait de l'événement varie de jour en jour, de place en place. Les documents de l'époque eux-mêmes enregistrent comme des vérités ces récits fantaisistes. Puis les années s'écoulant, les générations se succèdant, les déviations deviennent plus considérables, des emprunts sont faits à des légendes différentes, des thèmes étrangers viennent s'imbriquer dans le récit ; les conteurs n'hésitent pas à opérer des décallages énormes dans le temps. Ils fusionnent par exemple en un même récit, comme si les événements avaient été concomitants, les martyres des comtes d'Egmont et de Hornes et celui d'Anneessens. Nous avons été témoins de cette confusion.

Jusqu'au moment où l'invraisemblance n'est pas telle qu'elle heurte le sens commun, les gens instruits, les historiens eux-mêmes sont victimes de ces déformations. Nous en avons eu l'exemple avec Théroigne de Méricourt. Insensiblement la légende et l'histoire se sépareront. Un tamisage se produira dans les interprétations données aux faits qui constituent l'évènement. Une cristallisation de la légende se fera. Mais c'est là l'œuvre de plusieurs générations. Tout ce que nous englobons dans le Légendaire de l'Humanité concerne des événements vieux de plusieurs siècles. Pour les événements récents, c'est à dire de moins d'un siècle, la cristallisation n'est pas faite. Elle continue à se faire lentement sous nos yeux, sans que nous nous en apercevions. C'est à peine si, pour la Révolution française, pour Napoléon, la séparation de ce qui est vrai de ce qui est fictif, commence à se produire. Tous les ouvrages des historiens de cette époque entremêlent inconsciemment le vrai et le faux. L'analyse scientifique des faits commence seulement à se faire. Le travail de G. Laport en est un exemple.

Les folkloristes n'étudient généralement que les Légendes cristallisées se rapportant à des événements vieux, très vieux ; des événements pour lesquels, le recul étant suffisant, le départ a été fait entre ce qui est vrai (ou ce que l'on croit vrai) et ce qui est inventé.

Ils se sont tellement habitués à ne considérer comme légendes que ces cristallisations, qu'ils font de la transmission de génération à génération une des caractéristiques des légendes. Ils excluent ainsi de leur champ d'observation la naissance même de la légende, la période de formation première, les mécanismes psychiques et sociologiques primaires. Ils décollent la légende, répétons-le, de l'événement qui la produisit et des activités humaines du début. Quoi d'étonnant dès lors qu'ils nous disent : il n'y a plus de légendes, il n'y a plus de folklore.

La conception néo-folklorique, qui envisage tous les faits folkloriques sous leur aspect psycho-sociologique et analyse l'aspect humain, vivant, du problème, observé dans la réalité, et non plus seulement son aspect documentaire, qui n'est qu'un des aspects du problème, conduit au contraire à la constatation que le folklore est éternel et le restera. Avec le recul du passé, nos descendants, qui auront d'autres conceptions, apercevront dans toutes nos conceptions à nous : politiques, professionnelles, artistiques, religieuses, dans toute notre vie sociale, les éléments folkloriques et les dégageront. Ils feront pour nous ce que nous faisons pour nos prédécesseurs. Nous sommes incapables de faire ce triage pour les faits de notre temps. L'observation des faits contemporains, par l'analyse psycho-sociologique, pourra seule permettre un jour à une génération de s'observer elle même. Et les résultats de cette observation, les conclusions que l'on en tirera, soustrairont peut-être notre vie sociale à l'empirisme auquel elle est encore entièrement soumise.

L'ÉLÉMENT TRADITIONNEL DANS LA LÉGENDE.

Nous croyons donc que le caractère traditionnel d'un fait n'est pas le caractère essentiel qui puisse être considéré comme distinctif des manifestations folkloriques. Sans doute le mécanisme de la tradition est-il très important à étudier dans ces faits. Sans doute aussi les faits traditionnels ont-ils une importance énorme dans notre vie sociale, une importance que l'on n'a pas assez vue jusqu'à présent. Facteur de cohésion, les traditions, si on devait les en

arracher, provoqueraient des troubles sérieux dans les milieux sociaux. Elles leur donne de la stabilité et coordonnent les actions des individus. Il est des groupements humains qui se désagrégeraient si on leur enlevait leurs traditions. Parmi elles, les fictions et les mythes sont inclus. Mais les créations folkloriques sont, à leur début, soustraites à la tradition. Où commence la tradition ? Quand il y a transmission d'une génération à l'autre ? Où commence une génération ? Les générations ne sont-elles pas entremêlées ? Ces distinctions sont arbitraires et dangereuses. La transmission se produit des adultes aux jeunes, vivant ensemble dans un même milieu, à une même époque. Est-ce là que serait le début de la tradition ? Alors la transmission entre adultes d'un même milieu ne relèverait pas de la tradition ? La transmission des adultes d'un milieu aux adultes d'un autre milieu ne serait pas non plus traditionnelle ? Seule serait intéressante à étudier la transmission dans le temps et la transmission simultanée en surface, dans l'espace, ne le serait plus ? Ce phénomène cesserait d'être utile à étudier par les folkloristes ? En quoi une transmission diffère-t-elle de l'autre ? Les mécanismes psycho-sociologiques sont les mêmes que pour la transmission entre générations et ils ont l'avantage d'être proches du fait naissant. Pense-t-on qu'il soit plus utile, plus scientifique, d'étudier par exemple la transmission de la légende du Cheval Bayard avec toutes ses transformations successives et le mécanisme de ces transmissions et transformations que d'étudier les activités mentales et sociales qui déforment et propagent des explications de faits contemporains comme la légende de l'éclusier de l'Yser, l'histoire de la baïonnette de nos soldats ou la croyance à l'abandon de l'étalon-or ? Tous faits vécus ayant tous les caractères des faits légendaires, avec la transmission en surface, la transmission dans le temps également puisque ces légendes ont eu une durée, puisque les enfants y ont crus comme les parents, mais auxquels ne manque que la transmission dite traditionnelle, c'est à dire pendant un temps vaguement indéterminé. Et nous ne savons pas si réellement leur durée ne sera pas telle que ces faits s'agrégeront à des cycles légendaires de l'avenir. S'ils s'y accrochent un jour, nos descendants qui voudront les étudier auront pour les

expliquer et les comprendre les difficultés que nous avons à reconstituer l'évolution des vieilles légendes. Ils nous reprocheront, avec raison, notre manque d'esprit scientifique pour ne pas avoir saisi à leur naissance les manifestations folkloriques en formation, issues des événements de notre temps.

La conception néo-folklorique étend considérablement le champ d'action du folklore. Non pas qu'il empiète sur des sciences voisines, mais cette extension se produit en profondeur ; des profondeurs telles qu'elles vont retrouver, dans l'humus social et mental, des couches communes à des phénomènes appartenant à d'autres sciences. N'est-ce pas l'indice que l'on s'achemine vers des généralisations ?

La génèse, l'évolution, l'effritement des croyances, des légendes, des rites, des conceptions, de toutes les manifestations folkloriques, sont les conséquences d'activités mentales et sociales qui constituent le phénomène essentiel. Pour dégager les lois de ces phénomènes, utilisons les données historiques, développons nos recherches historiques le plus possible. Nous n'en diminuons en rien l'importance. Tout ce qui nous a été transmis du passé sous forme de rites, de superstitions, de légendes, de pratiques diverses, appartient aux pensers sociaux constitués au cours d'innombrables siècles, reflets de conceptions millénaires parfois qui nous dominent toujours et exercent leur influence dans toutes nos activités actuelles, contribuant à la détermination de nos actes. Mais quand nous étudions le passé de ces conceptions anciennes que ce ne soit pas avec la seule préoccupation d'en retrouver l'origine, la filiation des formes ou des thèmes, mais avec le désir de retrouver des reflets des concepts logiques de nos aïeux et de leurs états d'esprit.

Ces considérations nous mènent naturellement à cette conclusion, c'est que rien ne nous permet de dire que l'homme ne crée plus de légendes. Pour qu'il en fut ainsi, il faudrait nous dire : il n'en crée plus parce que l'anatomie, la physiologie de son cerveau, ses aptitudes mentales ne sont plus aujourd'hui ce qu'elles étaient hier. Il s'est produit dans le cerveau de l'homme une transformation radicale. Elle s'est produite à cette date là, et la der-

nière légende qu'il avait créée fut celle-là. Le jour où l'on nous montrera cela, nous dirons : hélàs, la légende est morte ! En attendant nous préférons croire à la pérennité de l'esprit humain.

* * *

LE MILIEU CONTEMPORAIN PEUT IL ENCORE INSPIRER LES CRÉATIONS LÉGENDAIRES ?

Il nous reste à voir si les conditions ambiantes ont changé à un point tel que rien ne s'y produira plus qui soit de nature à provoquer des créations légendaires.

Le milieu physique d'abord a-t-il tant changé ? Nous ne pensons pas qu'il se soit produit dans le ciel des modifications telles qu'on puisse dire qu'il est autre aujourd'hui que du temps de la plus ancienne humanité. Une constatation analogue peut être faite concernant le sol de notre planète, la végétation qui la couvre et les animaux qui y vivent. Nos perceptions de cet Univers sont donc essentiellement les mêmes. Mais les connaissances que nous en avons sont autres. Et voilà enfin où nous attendaient ceux qui clâment : les légendes se meurent, le folklore disparaît. Nous avons un esprit logique que n'avaient pas nos aïeux ; nous avons des connaissances rationnelles qui entravent la création d'un folklore nouveau.

C'est une idée erronée, inspirée de la notion du progrès qui fausse toutes nos études psycho-sociologiques. Dès l'antiquité la plus reculée, les hommes avaient du ciel des connaissances très exactes, et de par leur genre de vie, ces connaissances étaient répandues dans les masses plus que ne le sont les connaissances actuelles. A quoi se réduisent à notre époque les connaissances des hommes de la rue en astronomie ? Avec notre division du travail social, ils n'ont plus besoin de les connaître.

L'humanité a, dans ce domaine, des connaissances plus précises, certes : mais elles n'ont pas apparu du jour au lendemain. La connaissance s'est créée lentement. Quel est le moment à partir duquel elle est devenue suffisamment précise pour qu'il soit devenu impossible à l'homme de créer à ce sujet des légendes ? Nous considérons comme

« légendes » les récits inspirés des états anciens de la connaissance, parce qu'elles jurent avec nos connaissances actuelles. Mais il fut un temps où ces « légendes » parfaitement équilibrées avec les conceptions de l'époque n'apparaissaient pas comme des « légendes ». Elles étaient alors le reflet de la réalité telle que la voyaient, telle que l'expliquaient les contemporains. Leur vie sociale était organisée d'après cette conception qu'ils se faisaient de l'Univers. Ils échafaudèrent des systèmes religieux, moraux, artistiques, littéraires, juridiques, politiques inspirés de cette conception. Toutes leurs cérémonies, fêtes, coutumes, symboles, etc., étaient inspirés par ces systèmes de croyances et de connaissances. C'est tellement vrai que nous ne pouvons pas étudier l'histoire de ces peuples anciens sans accorder à ces manifestations dites par nous folkloriques, une importance de tout premier ordre. Or, pour les contemporains, nos bons aïeux, qui vécurent sous le régime de ces systèmes, qui y furent soumis, ils apparaissaient comme d'incontestables Vérités, d'indiscutables réalités, le summum de la perfection et du progrès. Rien dans ces systèmes ne leur semblait incohérent, invraisemblable, grotesque et sans doute avaient-ils déjà des systèmes plus anciens qui, par contraste avec les leurs, méritaient l'épithète de « folkloriques ». N'en est-il pas de même de nos jours ? Nous ne pouvons pas avoir la présomption de nous imaginer que nous soyons arrivés à un état de connaissance parfaite, que nous détenions la vérité absolue. Nous possédons peut être de notre Univers un tant soit peu plus de vérité, mais nos descendants, dans un nombre indéterminable d'années ou de siècles, quand ils auront du monde un tant soit peu plus de conaissance exacte, nous jugeront comme nous jugeons nos prédécesseurs. Aussi est-il fort présomptueux de notre part, de croire qu'il n'y a pas dans toutes nos conceptions, dans tous nos systèmes d'idées ou de croyances, dans toutes nos Institutions sociales de quoi bien amuser nos heureux descendants. Nous leur préparons bien de la matière à rire à nos dépens. Mais cette matière nous sommes incapables de nous en occuper. Nous ne la voyons pas. Elle dépasse généralement nos possibilités intellectuelles. Et là même où nous croirions apercevoir un manque d'harmonie entre nos

connaissances positives et notre organisation sociale ou nos mœurs, nul ne pourrait s'y arrêter sans voir aussitôt se dresser contre lui la foule innombrable de ceux qui trouvent encore tout bien ainsi.

Ces considérations faites en partant de l'observation de l'Univers, nous pouvons les étendre à tous les phénomènes faisant l'objet d'observations scientifiques. Nulle part nous ne rencontrerions un domaine duquel nous puissions dire que nous possédons l'exactitude. Avec le temps, toutes les conceptions changent et de-ci de-là, se précisent un peu : mais nous ne rencontrons rien qui ait à un point tel bouleversé notre milieu ambiant ou la connaissance que nous en avons, que nous soyons autorisés à croire à un changement radical de nos réactions mentales. L'imagination fantaisiste, sans que nous nous en rendions compte, continue à suppléer à notre manque de précision et là où en toute bonne foi nous croyons expliquer rationnellement des phénomènes, expliquer logiquement des faits, nous avons recours à des fictions, des créations de notre esprit aussi insatiable d'explications qu'incapable de dégager les causes.

Si, insensiblement, l'humanité pénètre dans l'intimité des phénomènes, si elle améliore la rigueur de sa logique et rationalise toujours davantage ses systèmes de connaissances, il n'y a rien, absolument rien dans cette évolution, insignifiante toujours par rapport à l'absolu, qui permette de croire à une disparition des créations folkloriques et par conséquent des créations légendaires qui en sont un des aspects. Ni le milieu ni l'homme n'ont changé à ce point.

* * *

L'EXTENSION DE L'INSTRUCTION ENTRAVE-T-ELLE LES FORMATIONS LÉGENDAIRES ?

Mais, dira-t-on, les hommes d'aujourd'hui sont plus instruits que ceux d'hier, ils savent lire, ils vivent d'une vie moins localisée. Le journal, le livre, le cinéma, la téléphonie sans fil, sont à leur disposition. Ils en usent. Ils ont tout au moins de la Terre où ils habitent et des peuples qui se la partagent, une connaissance plus grande que jadis.

Ils vont à l'école. Ils y apprennent l'histoire, la géographie, des rudiments des sciences. Autant de facteurs qui enlèvent toute possibilité aux créations légendaires.

Et pourquoi ? Autant de procédés, pensons-nous, qui multiplient les possibilités de créations légendaires. Ils apportent à l'homme une quantité infiniment plus grande d'éléments sur lesquels leur imagination peut travailler. Aussi le caractère des créations légendaires se modifiera. Comme il s'est d'ailleurs toujours modifié au cours des temps. Croit-on que les légendes du passé, qui sont venues jusqu'à nous, n'ont pas dû pour se perpétuer ainsi, subir de continuelles transformations ? Toute légende qui ne pouvait s'assouplir aux conceptions successives des générations, disparut dans l'oubli. Que de légendes n'ont pas été ainsi perdues ! Nous en exhumons parfois et elles nous aident à pénétrer dans la mentalité de peuples disparus, à comprendre leurs Institutions et les inscriptions de leurs monuments. C'est même ce qui leur donne une importance sociologique considérable, bien que nous soyons souvent enclins, dans ce cas, à vouloir retrouver en elles des répliques de nos Institutions et de nos propres conceptions.

La légende a comme toutes les créations humaines été soumise à des transformations constantes. Nous avons forgé de nouveaux mots pour désigner les objets nouveaux que nous créons. Nous avons changé le sens des mots pour l'assouplir aux variations de nos conceptions. Nous avons aussi laissé se perdre des mots devenus inutiles. Il en fut exactement de même des légendes ; nous en avons perdues qui ne répondaient plus en rien à nos conceptions ; nous en avons transformées pour les adapter à nos manières de penser ; nous en créons en utilisant les procédés nouveaux de réalisation mis à notre disposition, et nous en créerons toujours, malgré toutes nos inventions et nos découvertes tant que le cerveau de l'homme restera le cerveau de l'homme.

Si nous admettons encore que les animaux parlent dans les contes au moyen desquels nous amusons nos enfants, ou dans les fables au moyen desquelles nous leur inculquons des préceptes moraux, c'est que nous utilisons encore pour nos petits des procédés qui eurent jadis leur utilité même pour les adultes. En bas âge les enfants croient encore à la réalité de ces fictions, mais les adultes

n'y croiraient plus. Ils ont d'autres fictions. Ils adaptent par exemple cette faculté imaginative à des objets nouveaux, que ne connaissaient pas nos aïeux, et qu'ils ont eux maintenant sous les yeux.

M. Bodrero, professeur à l'Université de Padoue, nous disait qu'un jour, en chemin de fer, un mécanicien lui avait raconté de véritables légendes concernant les locomotives, attribuant à ces dernières des dispositions de caractère et des instincts propres aux animaux.

Quand les éléments du milieu changent, l'homme par des processus mentaux restés identiques, modifie le matériel sur lequel son esprit travaille. Quand, pendant la guerre, circula dans le pays la nouvelle que les femmes de Herstal versèrent des étages des maisons des flots d'huile bouillante sur les envahisseurs, le public utilisait, en les transposant, du passé au présent et de Jérusalem à Herstal, des notions de l'histoire des croisades apprises à l'école. Le cinéma, de même, met à la disposition du public des éléments susceptibles de transpositions et d'amplifications. Une femme du peuple, le lendemain d'une séance cinématographique à laquelle elle avait assisté, nous a raconté le sujet du film dans lequel il y avait un petit roi, un enfant d'une huitaine d'années et elle concluait : « il paraît que c'est arrivé cette histoire là... il n'y a pas bien longtemps... dans un pays dont je ne sais plus le nom..... Comment donc ? ..... La Roumanie je crois ». Utilisant un fait réel, le règne éphémère du petit prince Michel, elle le transposait à une œuvre d'imagination. Regardons la vie autour de nous et nous constaterons la perpétuité de tout ce qui fut l'apanage mental de l'homme, les modifications n'étant que dans les formes de ses créations. C'est pourquoi aussi nous ne devons pas attacher seulement notre esprit d'observation aux formes de ses créations mais à la recherche explicative des facteurs créateurs, éternels ceux-là. Le monde de la raison et le monde de l'imagination donnent à l'activité mentale de l'homme l'aspect d'un dualisme fonctionnel. Les connaissances acquises par la raison peuvent même fournir un aliment à l'imagination fantaisiste. Nos aïeux d'ailleurs utilisèrent comme nous leurs connaissances rationnelles, — car ils n'en furent jamais dépourvus totalement — pour l'élaboration de leurs fictions. Raison

et imagination travaillent simultanément par des procédés différents. Parfois elles s'aident, parfois elles s'isolent. Quand elles s'aident, c'est une invention, quand elles s'isolent, c'est une fiction.

Sans doute la diffusion des imprimés et la capacité de lire entravent-elles la *propagation* des légendes. Mais pas les créations. Il est plus difficile aux mythes de contaminer toute une population, de se développer, de se systématiser, de se cristalliser. Un récit imaginé, brodé sur un événement vrai est vite arrêté par un démenti. Quoi qu'il arrive souvent que les imprimés propagent eux-mêmes, volontairement ou non, les fictions, elles se heurtent cependant à un scepticisme plus grand, une crédulité moins vive que jadis. Il y a une sélection plus rapide et plus sévère qui s'opère. Mais nous devons distinguer entre les petits événements, les menus faits quotidiens et les grands bouleversements, les cataclysmes qui renversent les organisations sociales établies. Jadis comme aujourd'hui combien d'épisodes peu importants de la vie de nos ancêtres n'ont ils pas donné naissance à des légendes dont la vie fut aussi éphémère, sans lendemain, sans transmission traditionnelle ? L'humanité n'en a pas conservé le souvenir et il est rare que les documents les aient enregistrés. Nous avons eu l'occasion de signaler dans cette revue le cas d'une légende religieuse arrêtée dans son développement par une autorité militaire (voir *Folklore Brabançon,* 10e année, p. 440, M. Peuteman : *Une dévotion éphémère en Brabant,* 1705). Nous y renvoyons nos lecteurs. Si la troupe au sein de laquelle cette dévotion avait pris naissance était restée cantonnée sur place assez longtemps pour que la transmission se fasse de l'armée occupante à la population indigène, ou si le crucifix avait été laissé sur place elle se fut peut-être conservée. Nous avons là en tout cas l'exemple d'un arrêt brusque d'une légende religieuse qui avait pris corps. Malgré toutes nos découvertes, nos inventions, les perfectionnements de notre technique, le développement de l'instruction, des fictions de ce genre resteront toujours inévitables et elles revêtent incontestablement les caractères mentaux et sociaux des créations légendaires.

Pour les événements graves, ceux qui heurtent toute une population, il faut du temps pour que le triage s'opère

entre les multiples épisodes. Il en est qui se perdent, il en est qui survivent. Ceux-là sont appelés à subir les lois de l'évolution des légendes ; il faut laisser le temps aux déformations de se produire, aux amplifications de se développer, aux emprunts à d'autres légendes de se faire. Toutes ces manipulations sont livrées au travail mental et à la transmission orale. Mais dès que la légende a pris corps, elle est cueillie par des écrivains qui l'incorporent à des romans, qui en confectionnent des nouvelles, par des studios qui les interprêtent dans des films, par des auteurs dramatiques qui les montent en spectacles théatraux. L'homme utilise autrement le matériel. Les fins restent les mêmes : distraire, émouvoir, moraliser ; mais les moyens changent. On ne récite plus les légendes à la veillée pour passer le temps, on ne les raconte plus guère aux enfants pour les instruire ou les éduquer.

On utilise les moyens techniques dont on dispose, le livre, le magazine, le journal illustré, le théâtre, le film. Ce sont là les instruments dont jouissent les hommes d'aujourd'hui pour se distraire et s'instruire. Combien n'y a-t-il pas de films d'imagination qui dans l'avenir, passeront peut-être aux yeux de nos descendants pour des réalités, des faits vécus !

On nous dira, nous n'en doutons pas, que les créations légendaires contemporaines perdent ainsi leur caractère folklorique. Absolument pas. A nos yeux, oui. Avec l'idée imparfaite que nous nous faisons du folklore, oui. Mais quand nos descendants auront trouvé des moyens radicalement différents des nôtres pour propager leurs créations à eux ; quand ils jugeront nos activités avec le recul du passé, ils les jugeront comme nous jugeons celles de nos prédécesseurs. S'imagine-t-on que dans mille ans, tout ce que nous considérons comme l'expression d'un progrès immense et dont nous sommes si fiers, n'apparaîtra pas aux yeux de nos successeurs comme des enfantillages de tardigrades et des curiosités de musées, devant lesquelles ils s'esclafferont ?

LES LIMITES A L'IMAGINATION CRÉATRICE.

Si nos procédés de réalisations légendaires multiplient les occasions de création, apportent à l'esprit imaginatif de

l'homme un matériel autre, plus varié, il impose aussi des limites différentes à l'imagination créatrice. Celle-ci est forcément contenue par la représentation que l'homme se fait de la nature ambiante, des événements qui s'y déroulent et dont il est le spectateur. A son début toute fiction répond à une perçeption réelle de l'entourage immédiat de l'individu. Son imagination ne peut interprêter cette perception qu'en fonction des conceptions qui meublent son intellect ou qui sont emmagasinées dans son souvenir. Or, ces conceptions changent avec le temps et elle revêtent un caractère social. On a les conceptions de son époque et de son milieu social. On se conforme aux conceptions de ce milieu, on est contenu, bridé par lui et ce conformisme dicte impérieusement des limites à l'invraisemblance de la création légendaire.

Ce qui est invraisemblable pour un temps ne l'est pas pour un autre. Nous n'accordons la valeur d'une légende à une création qu'à partir du moment où elle apparaît invraisemblable. Nous ne l'étudions qu'alors. Nous ne la considérons qu'alors comme folklorique. Nous la qualifions de « survivance ». Les caractères des légendes se modifient avec les conceptions dominantes. Il est certain que la plupart des thèmes qui étaient acceptés par nos aïeux et revètaient à leurs yeux l'aspect de réalités ne seraient plus reçus par nos contemporains. Leur réceptivité s'est transformée. Celle de nos descendants de même sera autre que la nôtre. C'est pourquoi aussi il faut du temps pour que les légendes se forment, pourquoi nous ne discernons pas les fictions de notre temps ; elles sont considérées par nous tous comme des réalités. Seuls nos descendants les verront apparaître quand leur réceptivité à eux sera autre.

* * *

PAS NÉCESSAIRE DE RÉUSSIR POUR PERSEVERER.

Réunissant enfin les données générales résultant de l'exposé que nous venons de faire, nous dirons :

1° Le cerveau de l'homme n'étant pas autre aujourd'hui qu'hier, il fonctionne actuellement comme jadis. S'il avait une propension dans le passé à créer des fictions, à

imaginer des explications, il ne peut agir autrement à notre époque et tout permet de prévoir qu'il en sera de même encore dans l'avenir.

2° Le milieu ambiant est resté le même. Les seuls changements sont ceux qui lui ont été apportés par l'homme lui-même au cours de la lente appropriation qu'il en a faite. Ils ne sont pas de nature à annihiler les créations légendaires ; ils transforment aujourd'hui comme dans le passé les procédés de réalisation. Le grand malheur est que l'homme, tandis que d'une part il considère le passé avec un certain mépris, l'orgueil d'un parvenu, pense et agit d'autre part comme si demain n'existait pas, comme si l'avenir ne devait pas répéter à notre égard ce que chaque génération fait à l'égard de celles qui l'ont précédée. Ses raisonnements « scientifiques », quand il s'agit de l'analyse de faits ayant l'homme comme objet, sont faussés par ces deux manières de procéder.

3° L'imagination créatrice de l'homme dans le domaine des fictions, est contenue entre des limites qui varient dans le temps selon les conceptions de ses contemporains, le conformisme social de son milieu. C'est le côté spécifiquement sociologique du problème. Le milieu social dans lequel vivent l'inventeur de la fiction et les propagateurs est un ensemble coordonné, qui ne se maintient que par l'adoption de systèmes communs d'idées, dont la plupart sont héritées. Le créateur de fictions est empêtré dans le lacis d'habitudes, d'usages, de rites, de formules, de conceptions appropriées à toutes les activités qui entretiennent la vie sociale de son groupe et assurent sa continuité.

Ces constatations générales donnent au phénomène légendaire un aspect psycho-sociologique. Les légendes doivent cesser d'être regardées comme des curiosités de Musées, des « objets » archéologiques. Ce n'est pas la légende en elle-même qui est intéressante : c'est l'activité mentale dont elle n'est que l'expression, et son rôle dans la vie sociale.

Nous ne pouvons pas concevoir que la psychologie d'une part, la sociologie d'autre part, travaillent sans incorporer à leur matériel d'observation les faits folkloriques. Nous ne pouvons pas concevoir que les folkloristes dans l'observation de leurs faits ne s'attachent pas en ordre principal, à dégager les éléments psycho-sociologiques.

Qui oserait contester le caractère psychologique de la fiction ? Comment méconnaître son rôle, tantôt utile, tantôt désastreux dans la vie sociale ? Comment dès lors exclure de l'analyse psychologique et sociologique, la légende qui en est une des formes ?

Oserions-nous espérer que les folkloristes, auxquels nous nous adressons surtout, le comprendront un jour ? Ne verront-ils pas bientôt que l'analyse des faits vus de ce point de vue contient en germe une psychologie nouvelle fondée non sur des abstractions mais sur des réalités concrètes ? Ne verront-ils pas qu'une observation poussée dans cette voie pourrait donner la clef des mécanismes sociaux ? C'est quand on le comprendra que les faits folkloriques apparaîtront comme de la plus haute importance. Ils sont *éternels* et *universels* parce qu'ils répondent à des besoins mentaux des hommes, aux activités mentales qui créent et ordonnent la vie sociale. Ils ne sont pas spécifiquement latins ou germaniques ou nordiques ou slaves ; ils sont humains ; on les rencontre partout où il y a eu, où il y a, où il y aura des hommes. C'est une sorte d'humus naturel.

Nous ne nous lasserons de le répéter, dussions-nous rester incompris. L'esprit concentré sur cette orientation, avec l'ardent désir de la préciser, nous ressentons la jouissance passionnée du chercheur devant qui s'ouvrent des horizons nouveaux et infinis. Que nos lecteurs nous excusent d'essayer si souvent de leur faire partager notre passion. Y réussirons-nous ? Faut-il l'espérer ? Qu'importe ? Nous faisons nôtre cette illustre pensée de Guillaume le Taciturne : *Il n'est pas nécessaire d'espérer pour entreprendre, ni de réussir pour persévérer.*

ALBERT MARINUS.

Twee Folkloristische Vraagstukken.

De Begrafeniskruisjes aan de Kruisstraten en de Begrafeniskoeken in het Noorden van Frankrijk.

(Vertaling).

Sinds meer dan acht jaar, heb ik mijn stelsel van onderzoekingen dorp na dorp, dank zij hetwelk ik zooveel ontdekkingen deed in de Alpen, tot Noord-Frankrijk uitgebreid, ten einde na te gaan of mijn algemeene theorie van de folkloristische gebieden ook van toepassing is op de vlakke landen. Ik geef hier twee hoofdstukken uit de uitgebreide memorie die ik op het Folklore-Kongres te Antwerpen indiende, en die alhoewel er slechts de vraag in gesteld wordt, bewijzen dat er in het Noorden zoowel als in de Alpen folkloristische gebieden zijn, die onafhankelijk zijn van de aardrijkskundige, ekonomische, politieke, anthropologische, taalkundige en bisschoppelijke indeelingen.

I.

De Begrafeniskruisjes aan de Kruisstraten.

In gansch de kantons Steenvoorde, Kassel, Hazebroek (Noord en Zuid) en Mereghem, — maar niet in het kanton Belle — « wordt aan elke kruisstraat waar de lijkstoet voorbijtrekt, een klein houten kruisje neergelegd, voor of naast de kapel of het kruis (kalvarieberg) die aldaar zijn opgericht. Die kapel is soms in steenen gebouwd, en soms ook is het een klein houten kapelletje gelijk een huisje, dat aan een boom is opgehangen. Die kleine houten kruisjes zijn tevoor gereed gemaakt ; volgens het aantal dat op de kist ligt, kan men opmaken langs hoeveel kruisstraten men voorbij komt. Aan die kruisstraten laat men ze liggen. Het aantal kruisjes, vastgemaakt aan een boom of naast een kapel of een kalvarieberg, geeft het aantal lijkvaarten aan die daar sinds langen tijd zijn voorbijgetrokken ».

Deze beschrijving die van voor den oorlog stamt, is nog van toepassing voor de meeste gemeenten van bovengenoemde kantons. Natuurlijk werden tijdens den oorlog de opgehoopte kruisjes vernietigd ; maar meestendeels werd het gebruik weer ingevoerd. Een van mijn berichtgevers heeft dienaangaande een onderzoek ingesteld in het arrondissement Duinkerke en bevestigt dat het gebruik ook daar algemeen was. Tenslotte heeft de markiezin de Luppé dit eveneens vastgesteld te Campagne-les-Wardrecques. Geen van mijn berichtgevers daarentegen kreeg er kennis van in het kanton Belle of in gansch de arrondissementen Rijsel, Dowaai en Avesnes. Zoo bijvoorbeeld « in het kanton Arleux heeft men nooit iets dergelijks gezien. Zoo soms een familie in een of ander dorp dat gebruik volgt, dan is het omdat zij uit de arrondissementen Duinkerke of Hazebroek stamt ».

De gegevens die mij rechtstreeks werden verstrekt, stellen ons dus in staat het gebied van dit gebruik af te bakenen. Dergny heeft er zich voortijds mede bezig gehouden en heeft uitgemaakt hoever het zich uitstrekt naar het Zuiden toe. Volgens zijn opgaven is het algemeen in : « een gedeelte van Picardië en Artezië, de streek van Vimeu, gansch de streek van Ponthieu maar slechts in een gedeelte van de streek rondom Boulogne en Kales en van Vlaanderen », wat overeenstemt met mijn gegevens. De beschrijving die ik in 1923 ontving, stemt ook overeen met de zijne, van vóór 1880, en betreft zeven dorpen uit de vallei van den Opper-Yser en van de Peene, gelegen in het kanton Kassel :

« Telkens de stoet aankomt voor een van de kleine en zoo talrijke kapelletjes langs de kruisstraten — de eene aan een boom (olm of linde) gehecht, de andere vastgemaakt boven op een gewone houten paal, — houdt de paardengeleider stil. De aanwezigen knielen en bidden een korte wijle ; waarna de stoet weer in gang zet tot aan de volgende kapel, want er staan er altijd verschillende langs den weg van het sterfhuis naar de kerk ; en wil men tevoor weten hoe dikwijls de paardengeleider zal moeten stil houden, men moet alleen maar een blik werpen op de kist, om uit te maken hoeveel kleine kruisjes er op werden

gelegd ; want dit aantal stemt altijd overeen met dit van de kapelletjes waar de lijkstoet voorbij komt » (1).

Dergny heeft ten andere de gemeenten opgesomd waar dit gebruik in voege was ; hier volgen ze, opnieuw gerangschikt, van het Noorden naar het Zuiden :

Dep. van het Noorden ; arr. Hazebroek ;

Kant. Steenvoorde: Terdeghem.

Kant. Kassel: Arneke, Zermerzeele, Ochterzeele, Noordpeene, Zuytpeene, Oxelaere, Buysscheure.

Kant. Hazebroek: Stapel, Ebblinghem, Lynde, Zurkel, Morbeke, Steenbeke.

Kant. Mereghem : La Gorgue.

Dep. Pas-de-Calais ; arr. St-Omer ;

Kant. Ariën : Eecke, Ariën.

Kant. Fauquembergue: St. Lievens-Merck.

arr. Bethune ;

Kant. Norrent: Berguette.

arr. Boulogne ;

Kant. Desvres: Brunembert, Bellebrune, Quesques, Lottinghem.

arr. Montreuil ;

Kant. Hucqueliers: Zoteux, Bezinghem, Parenty.

Dep. Somme ; arr. Abbeville ;

Kant. Ault: Nibas, Tully, Woignarue, Yzengremer.

Kant. Gamaches: Dargnies, Frettemeule, Bouillancourt-en-Séry, Framicourt.

Kant. Moyenneville: Huchenneville.

arr. Montdidier ;

Kant. Rosières: Hallu.

Dep. Oise ; arr. Compiègne ;

Kant. Guiscart: Libermont.

---

(1) DIEUDONNÉ DERGNY. *Usages, coutumes et croyances,* T. I, Abbeville 1885, p. 134.

Wat de gansche streek van Ponthieu en Vimeu betreft, werden de vaststellingen van Dergny bevestigd door die van A. Bout (2).

Wanneer men deze gegevens in kaart brengt stelt men vast dat de meeste dezer plaatsen een aaneengesloten gebied vormen, alhoewel er ook afzonderlijke zijn : aldus La Gorgue ; maar Dergny verklaart dat het gebruik er niet hetzelfde is omdat men daar, voor de kalvariebergen aan de kruisstraten, geen houten kruisjes maar kruisen in stroo neerlegt, zoodat dit plaatselijk gebruik aansluit bij dit der begrafeniskruisen in stroo die ik elders bestudeerde (3) en die over 't algemeen voor het sterfhuis zelf worden neergelegd.

Wat Berguette betreft, zegt Dergny dat de kruisjes neergelegd worden aan elke kruisstraat langs den weg van het sterfhuis naar de kerk, ook dan wanneer daar geen

Limites approximatives de la
Zone des Croisettes funéraires des carrefours.

---

(2) A. BOUT. *Notre Ancienne Picardie,* Paris, 1911, p. 102.

(3) A. VAN GENNEP. *Contribution au folklore de l'Artois.* Uittreksel uit la Revue du Folklore Français, t. I, 1930, met kaart. Ik houd enkele exemplaren ter beschikking van wie belang stelt in deze vraagstukken.

kalvarieberg is opgericht. De andere wijzigingen die hij beschrijft betreffen vooral de wijze van neerleggen of de keuze van den boom (olm, linde, beuk), maar zijn niet van belang voor het vraagstuk der afbakening.

Dergny sluit de streek van Ternois, Issart en Ergny uit. Mijnerzijds heb ik niets gevonden in de streek tusschen Arras en Lens, noch in het kanton Arleux dat normaal tot Artezië behoort. Voor het Noorderdepartement en het departement van Pas-de-Calais, stelt men dus vast dat het gebruik in zwang is langs den zeekant, met een kleinen uitsprong naar Vlaanderen toe, tot den beugel van Armentiers en de Midden-Leie.

Grenzen, bij benadering van het gebied der begrafeniskruisjes in stroo. Sinds deze kaart verscheen, heeft de h. Gamard een onderzoek ingesteld in Picardië, en vastgesteld dat de Zuidelijke grens een twintigtal kilometer meer naar het Zuiden moet verlegd worden.

Ten Zuiden gaat die grens tot die van Normandië ; de streek van Bray, waar Dergny uit stamt, is bepaald uitgesloten. Dergny geeft ook geen afzonderlijke dorpen aan

uit het gansche gebied rondom Amiens. Wat de afzonderlijke dorpen Hallu (in het kanton Rosières) en Libermont (in het kanton Guiscard) betreft, die staan heelemaal op zich zelf, en wijzen wellicht wel op het bestaan van een ander, zelfstandig gebied.

Dit gebruik is ten andere in zwang in nog andere streken in Frankrijk : wanneer ik de gegevens van Dergny en die van andere schrijvers met mijn onuitgegeven gegevens vergelijk, zijn er volgende bepaalde gebieden :

1. Een gedeelte van de streek van Vendôme ; 2. een gedeelte van Berry ; 3. een gedeelte van Anjou, namelijk het gansche Land van Mauge ; 4. een groot gedeelte van Bretanje ; 5. een gedeelte van Vendée, Bocage en Marais ; 6. Limousin ; 7. de Midden-Pyreneeën. Maar de juiste grenzen van die gebieden zijn nog niet bekend. Alle lijken zelfstandig.

Mijn onderzoekingen hebben bevestigd dat Dergny gelijk had wanneer hij verzekerde dat het gebruik der begrafeniskruisjes aan de kruisstraten onbekend was en is: 1. in Opper- en Lager-Normandië ; 2. in Lotharingen ; 3. in Champagne ; 4. in het grootste gedeelte van het Ile-de-France ; 4. in gansch Fransche-Comté ; 6. in gansch Bourgogne ; 7. in Savooie, Dauphiné en Provence ; 8. in het gansche centrale berggebied (Velay, Forez, Auvergne, Vivarais) ; 9. in Gascogne en Languedoc. Zoodat de negative gebieden omzeggens een gesloten blok vormen, terwijl de positieve gebieden niet aan mekaar grenzen.

Het vraagstuk wordt dus gesteld als volgt : gezien het algemeen feit, de lijkstoet ; het tweede algemeen feit, het kristendom en de verkristelijking van de kruisstraten ; een derde algemeen feit, het gebruik der kleine beschermingskruisjes, (zoo bijvoorbeeld op de Kruisdagen, den derden Mei, met Pinksteren, en in sommige andere omstandigheden) hoe komt het dat het gebruik der begrafeniskruisjes aan de kruisstraten slechts in voege is in sommige streken van Frankrijk en niet in andere ?

Wat het ook zij, dit vraagstuk lijkt me onafhankelijk van de uitlegging van den ritus : hetzij men de kruisjes daar legt om de dooden te beletten terug te keeren en kwaad te stichten in het sterfhuis of op het dorp ; hetzij

men ze daar legt om ofwel de oude godheden van de kruisstraten, ofwel Christus, of de Heilige Maagd, of een heilige, die in feite aan die kruisstraten hun « huisvesting » hebben, gunstig te stemmen ; hetzij men zich door dit gebaar bevrijdt van de besmetting en de aanraking van den dood, zooals men dat elders doet met een steen op een « murger » te werpen, dit heeft geen invloed op het vraagstuk der afbakening. Deze komt stellig niet overeen met de Gallo-Romeinsche beschaving, tijdens welke de kruisstraten verkristelijkt werden ; noch met eenige ethnische indeeling (b. v. de Frankische of zoogezegd Keltische). Ik zie dan ook de mogelijkheid niet in, plaats en tijdperk van den oorsprong te betalen ; want de positieve gebieden liggen niet alleen langs de zee. Zoo zij slechts daar lagen zou men kunnen denken aan een verspreiding door de visschers of de zeelieden.

II.

De Begrafeniskoeken.

Wanneer men het gebruik van de begrafeniskoeken nagaat, staat men voor dezelfde moeilijkheden. Ziehier eerst en vooral mijn onuitgegeven bevindingen : in gansch de streek rondom Kassel en Hazebroek, acht de familie van den overledene zich verplicht aan al de deelnemers aan den lijkstoet, een eetmaal aan te bieden. Zij dient ook aan de armen der parochie een bepaald aantal brooden uit te deelen, dit volgens de klas van de begrafenis. In alle gemeenten van het kanton Kassel die aan het arrondissement Duinkerke grenzen, en in het gansche gedeelte van dit arrondissement dat van langs de Aa tot Burburg strekt, en — al is het hier zeldzamer — in de omgeving van Duinkerke zelf, vervaardigt de vrouw des huizes, geholpen door vrouwen uit de familie, een bijzonder brood of koek, waarvan een stuk moet gegeven worden aan iedereen die aanwezig was op de begrafenis, en aan de buren die niet konden aanwezig zijn maar die hun rouwbeklag kwamen betuigen.

Dit gebruik van de begrafeniskoeken is heelemaal onbekend in de kantons Belle, Mereghem en in het overige

van de departement ; men richt er slechts een begrafenismaaltijd in « zooals te Parijs ».

Volgens de huidige beschrijving van dit gebruik, wordt het niet meer zoo streng in acht genomen ; gelukkig zijn wij in het bezit van een ouder en vollediger beschrijving van Dergny : « in de streek rondom Boulogne, Kales, en in de vallei van de Aa, is het de gewoonte bij het terugkeeren uit de kerk aan hen die op de begrafenis aanwezig waren, in het sterfhuis, een eetmaal aan te bieden. Daarna wordt aan elk aanwezige die een gezin vertegenwoordigt, een stuk koek gegeven. Thuisgekomen snijdt deze 's avonds, als allen vereenigd zijn, het stuk koek in zooveel kleine stukjes als er personen in het huis zijn ; de huismoeder deelt ze uit en begint dan het gebed » (1).

Dergny geeft de lijst aan van de gemeenten waar, volgens zijn eigen vaststellingen, dit gebruik in zwang is, en hij beschrijft hoe het hier en daar in de bijzonderheden gewijzigd wordt. Aldus gaan, in sommige gemeenten uit de omgeving van Kales, na het eetmaal in het sterfhuis, een of meer personen een snede van den begrafeniskoek bij alle buren en bekenden thuis brengen ; in de streek van Portel wordt die koek eerst door den pastoor gezegend, en het aandeel der afwezigen wordt op zij gelegd ; in talrijke gemeenten uit de omgeving van Boulogne en van Kales, biedt men aan den pastoor een bijzonderen begrafeniskoek aan, dien hij, in de sakristij, met de kerkzangers verdeelt. Die afwijkingen zijn niet van belang voor de afbekening. Indien men met alle bekend was, zou men wellicht den oorspronkelijken vorm van den ritus terugvinden. Men zou inderdaad kunnen geneigd zijn dien begrafeniskoek aan te zien als een plaatselijke aanpassing van het in Frankrijk algemeen gebruik van het gewijde brood, dat op sommige tijdstippen van het jaar, of bij sommige plechtigheden, in de families uitgedeeld wordt. Dit is echter maar een veronderstelling ; want onder menig ander opzicht onderscheidt zich het gewijde brood van den begrafeniskoek.

(1) Dergny, *op. cit.*, 236.

Welke ook de oorspronkelijke vorm zij, het gebruik is onbekend in Midden-Artezië, Picardië, Normandië, eenerzijds, en in Midden-Vlaanderen, Henegouwen, Champagne, Lotharingen, enz. anderzijds. Wanneer men mijn gegevens vergelijkt met deze van Dergny, stelt men vast dat het positieve gebied de volgende kantons omvat : Audruicq, Ardres, Guines, Kales, Marquise, Boulogne, Desvres, Samer, Hucqueliers en Fauquembergue, benevens het Westelijk gedeelte (palend aan het kanton Desvres) van het kanton Lumbres (1), en ten slotte slechts een gedeelte van de kantons Hazebroek, Kassel, Wormhoudt en Burburg, dit namelijk dat aan de Aa grenst.

Al mijn gegevens heb ik in kaart gebracht maar ik verzoek deze schets slechts te beschouwen als opgemaakt bij benadering ; men zou dadelijk een nieuw onderzoek moeten instellen, volgens werkelijk wetenschappelijke gegevens, en alle plaatselijke afwijkingen aanteekenen met opgave van den tijd sinds wanneer het gebruik niet meer in zwang zou zijn. Thans kan men alleszins besluiten dat het gebied van den begrafeniskoek minder specifiek een kustgebied is dan dit van de begrafeniskruisjes.

Zoo zijn er dus drie bijzondere begrafenisgebruiken: dit van de kruisen in stroo vóór het sterfhuis, dit van de kruisjes aan de kruisstraten, en dit van den koek dien men uitdeelt aan de bloedverwanten en vrienden (als zinnebeeld van maatschappelijke solidariteit en van eenheid in de gevoelens), die ongelijk verspreid zijn in sommige streken in Noord-Frankrijk, die tot de oude provinciën Artezië, Picardië en Vlaanderen behoorden ; de drie gebieden zijn dezelfde niet ; en de andere beschavingsfaktoren verstrekken geen uitleg, noch nopens het gebruik op zichzelf, noch nopens de aardrijkskundige indeeling.

Zelfs indien oude gegevens of nieuwe onderzoekingen die grenzen op een of andere plaats van enkele kilometer verlegden, zou het algemeen vraagstuk noch gewijzigd noch opgelost zijn. Zooals voor vele gebruiken in Savooien (bijzondere plechtigheden voor elk geslacht bij

---

(1) Dergny, *op. cit.*, pp. 235-239.

het doopsel, halfvasten- en Sint-Jansvuren, straatversperringen bij de huwelijken, verkleeding in den geest van de vruchtbaarheid in Mei, spel van den « coinchon » op Tweeden Paaschdag, enz.) meen ik te moeten besluiten dat de folkloristische gebruiken zich ontwikkeld hebben buiten de bekende geschiedkundige gegevens, in een eigen plan.

Met de mededeeling van deze gegevens, en met deze

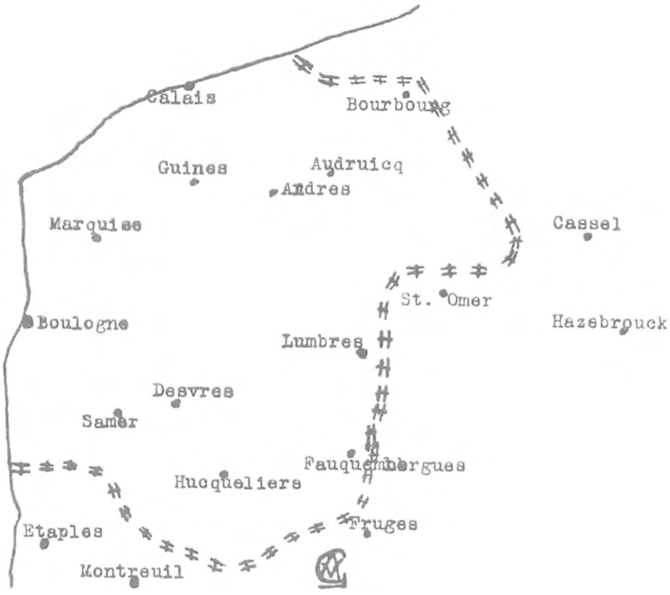

Grenzen, bij benadering, van het gebied waar de begrafeniskoek wordt uitgedeeld.

nieuwe bewijzen ten voordeele van mijn algemeene theorie van de folkloristische gebieden, richt ik tot onze Belgische vrienden een rechtstreekschen oproep ; opdat zij nagaan hoe deze drie gebieden zich uitstrekken in hun land, want het is zeker dat de politieke grens ze niet tegengehouden heeft, te meer daar de huidige grens nog maar sinds betrekkelijk korten tijd bestaat.

A. VAN GENNEP.

De Kabbalah en haar Invloed.

4	9	2
3	5	7
8	1	6

Kabbalistische Talisman.

De Kabbalah is een komplex van geheime Joodsche overleveringen. Haar onderwerp is de oorsprong van de wereld, hoe deze geregeerd wordt, hoe de mensch en de geestelijke machten werden geschapen, en welke hun verhoudingen zijn tot elkaar.

« Kabbalah » is een Hebreeuwsch woord dat « overlevering » beteekent. Zij is overal binnengedrongen waar de Bijbel bekend geworden is. Zij behoort noch tot de Mohammedaansche, noch tot de Joodsche, noch tot de Kristene orthodoxie, maar is verspreid onder de volgelingen van deze drie godsdiensten. Er zijn kabbalisten in Klein-Azië, in Mesopotamië, in Arabië, zoowel als in Afrika en in gansch Europa.

De Kabbalistische litteratuur is zeer overvloedig. De Kabbalah werd in Europa verspreid een heelen tijd vóór de Kristenen er kennis van kregen. De Franciskaner-monnik Raymondus Lullius, bijgenaamd de Verlichte Doctor, (1235-1315), sprak er de eerste over. Hij hield ze zeer in eere. Heeft hij er echter de gansche draagkracht van begrepen ? Dat is een andere vraag.

De Kabbalah werd te boek gesteld in twee schriften: de Sepher Jetsira, of het boek van de formatie, van slechts enkele bladzijden, en de Sepher ha Zohar, het boek van het licht of van de heerlijkheid, een zeer omvangrijk werk.

Het beslaat ongeveer drie duizend bladzijden en werd voor de eerste maal uit den Chaldeïschen tekst vertaald door Jean de Pauly (1906) (1).

Na het Oude Testament, is de Zohar het merkwaardigste werk uit de Joodsche litteratuur. Het wordt algemeen aangenomen dat de Zohar een samenstelling is van zeer oude stukken : oude midrachim of uitleggingen.

Volgens de Pauly zouden sommige teksten uit de tweede of zelfs uit de derde eeuw vóór onze tijdrekening stammen. Vele moderne geleerden deelen echter in die meening niet.

De Sepher ha Zohar werd voor de eerste maal gedrukt te Mantua in 1559. Teekenen wij hierbij aan dat in de veertiende eeuw, een valsche Zohar toegeschreven werd aan Simeon van Leon.

De Sepher ha Zohar is niets anders dan de geheime uitlegging van den Pentateuch of de boeken van Mozes. Honderd maal wordt erin gezegd: « uit de overlevering blijkt, in het geheime boek staat geschreven, in zeer oude overleveringen is vermeld », enz. Welnu, ondanks het schijnbaar zwak verband met de bijbelsche geschriften heeft Israël deze overleveringen met zich mede gevoerd op al zijn zwerftochten over de oude wereld.

De Joodsche koopman die de Romeinsche legers tot in Gallië volgde, — en het is bewezen dat hij dit deed, — droeg overal zijn leer en overleveringen met zich mede.

Later, wanneer Israël aan de poorten van de kristene steden zijn tenten opsloeg, waren zijn geschriften en zijn leer niet zonder invloed op de geestesgesteldheid van de volkeren die het zoo hardhandig uit hun midden verbanden.

Laat ons in het kort de grondbeginselen van de kabbalistische leer uiteenzetten. Het Opperwezen evolueert in zich zelve : van oneindig en onbepaald wordt het eindig en bepaald : het bepaalt zich zelve. Deze evolutie voltrekt zich eerst als gedachte, dan als woord. Als gedachte is het

---

(1) Sepher ha Zohar. Het boek der heerlijkheid. De geheimleer der Israelieten voor de eerste maal uit den Chaldeïschen tekst vertaald door Jean de Pauly. — Parijs, Ernest Leroux, 1906-1911. Deelen I, II, III, IV, V, VI.

Wezen te begrijpen als een algemeen begrip. Als woord deelt dat algemeen begrip zich in gedachten in, welke uitgedrukt zijn in namen. Die namen zijn gevormd uit de samenstellingen van de twee-en-twintig letterteekens van het Hebreeuwsche alphabet.

In den Zohar, folio 3, lezen wij dat twee-duizend jaar voor de schepping van de wereld de Heilige, d. w. z. God, die letters aanschouwende was, en er al zijn welbehagen in stelde. Met die letters heeft hij de wereld geschapen. In feite waren het zijn eigenschappen of attributen.

Heden nog bedient God zich van die letters, zinnebeelden van zijn eigenschappen, en van samenstellingen van zijn namen, om invloed uit te oefenen op de engelen ; en deze oefenen invloed uit op de twaalf teekens of sterrebeelden van de dierenriem.

Deze teekens storten op hun beurt hun invloed uit over de aarde en heerschen over de geboorte van alles wat leven heeft. Daaruit volgt dat men de Hebreeuwsche letters afgebeeld vindt in het dieren- en in het plantenrijk. Evenzoo bij de menschen. Met één woord, de letters zijn als zooveel kanalen langs dewelke God invloed uitoefent op alle hemelsche en andere machten en intelligenties. Vooral de letters jod (j) en he (e) waar God zich van bediende om zijn naam te vormen — en hij zal wel geweten hebben waarom hij dit zóó deed — hebben een nagenoeg onbegrensden invloed over gansch de wereld.

Anderzijds beschikt de Hebreeuwsche taal over geen bijzondere teekenen voor de getallen ; de letters van het alphabet worden als dusdanig gebruikt. Daaruit volgt dat de woorden ook een getal vormen, waarachter een geheim kan verborgen zijn.

Ten slotte zien de kabbalisten een geheim achter elk woord van de Heilige Schrift.

De kabbalistische leerstelsels bereikten niet altijd rechtstreeks, van uit hun Joodsche bron, het volk. Talrijke godsdienstige schrijvers, zoowel in oudere tijden als in nieuwere, hielden zich met Kabbalah bezig (2). Aldus waren zij in feite als tusschenpersonen.

(2) Brief van den h. Barnabeus ; Origenus in Exod. Hom. 1 en 2 ; August. de Civitate Dei 1.18 ; Hieron. ad Bonos Ep. ad Gaulam Urbicam.

De Leer.

De kabbalistische leer heeft bij de bevolking onzer steden talrijke sporen nagelaten. Natuurlijk bedoelen we daarmee niet den invloed van de Kabbalah op de Joodsche bevolking hier te lande. Alhoewel de Kabbalah in den ban werd geslagen door de Joodsche orthodoxie, is het onbetwistbaar dat zij er invloed op uitoefende. In de XVIe en XVIIe eeuw is dit zelfs te merken in de Joodsche liturgie.

De Kabbalah volgt zeer trouw de teksten van den Pentateuch en geeft er in den Sepher ha Zohar een zinnebeeldige uitlegging van. Zooals wij weten dient, volgens de kristelijke orthodoxie, het verhaal van de Heilige Schrift over den val des menschen, letterlijk gelezen. Nochtans zullen wel de meeste volwassenen hier een zinnebeeldig en niet een letterlijk verhaal in zien. De zonde, zoo wordt algemeen aangenomen, was niet de gulzigheid noch de hoogmoed. Daarom werd de vrouw gestraft bij het baren van haar kinderen, en niet in het zintuig van den smaak. Dit strookt ten andere met de leer van de Kabbalah.

Zoo de schilderkunst de beeldhouwkunst, en de volksprenten van aldertijd, de menschelijke naaktheid bedekken met wijngaardbladeren of -takken, strookt ook dit met de leer van de Kabbalah. De vruchten van den wijngaard zijn immers volgens deze leer oorzaak van de eerste zonde. Dat is de verboden vrucht uit het aardsch Paradijs, en wanneer hij schaamde voelde, bedekte de mensch zich met de bladeren van den wijngaard. De Kabbalah leert ten andere uitdrukkelijk, dat bij de godsdienstige plechtigheden de wijn wordt gebruikt, tot herstel van de schade die hij aan het menschelijk geslacht berokkende.

Sinds lange eeuwen verbeeldt het volk zich den duivel onder de gedaante van een bok ; welnu de Zohar zegt (folio 41 b) : de bok is het beeld des duivels.

De uitdrukking « zusterzielen » komt dikwijls in den volksmond voor. Zekeren dag vroeg ik aan leden van een familie, die nooit kontakt had met de Joden, wat deze uitdrukking beduidde. En dadelijk werd me geantwoord : « de zusterziel is de ziel die samen met de onze geschapen werd. Die moet men op aarde terugvinden in zijn echtgenoot, zooniet is er geen overeenstemming in het huwelijk en leidt dit tot ongeluk ».

Dit stemt heelemaal overeen met de leer die uitvoerig in de Kabbalah wordt uiteengezet (Zohar, folio 91).

Volgens de kristelijke leer kan een en dezelfde persoonlijkheid niet tevens goed en slecht zijn. De ziel is deze van een rechtvaardige, of is dat niet. Daaruit volgt dat het beeld van de weegschaal van het goed en het kwaad hier niet van toepassing is. Hoe dikwijls komt deze nochtans in de volksprenten niet voor ? Welnu dit strookt weer heelemaal met den Zohar (folio 71) waar wij lezen : « op het oogenblik dat de Heilige de zonden en de verdiensten van de menschen in de weegschaal legt, gebeurt het dat, wanneer de mensch een rechtvaardige is, de schaal waarin zijn zonden liggen, de hoogte ingaat, omdat de schaal waarin zijn verdiensten liggen zwaarder weegt ».

De schilders verbeelden de deugdzamen en de heiligen onder een lichtstraal. De Kabbalah gewaagt van dezen straal van genade : « de Heilige zendt naar zijn uitverkorenen op aarde een lichtstraal, zoodat zij in 't bijzonder beschermd zijn ».

Volgens de opvatting van het volk is de magische macht vooral een voorrecht van de vrouwen, gelijkvormig de leer van den Zohar (folio 126). Rabbi Joseph zegt : «hoe komt het dat alleen de vrouw magische macht heeft»? Het antwoord is : « om wille van den invloed die de slang had op de vrouw ». En elders lezen wij deze verklaring : « wanneer zij ongesteld is, heeft de duivel der begeerlijkheid meer invloed op de vrouw, en heeft zij meer invloed op den duivel ».

Vanwaar komt de uitdrukking van den « Grooten Avond » waar zoovelen in deze tijden voor vreezen ? Dan zouden inderdaad groote rampen over de wereld komen. Volgens den Zohar (Folio 191a) is de Groote Avond de tijd die verloopt van het middaguur tot drie uur namiddag. Dat is inderdaad de beste tijd voor de magische ondernemingen. De volgende uren, tot middernacht, zijn de « kleine avond ».

Het is een oud gebruik de kleederen van sommige personen aan te raken : dit bevrijdt van bepaalde gevaren. Over dit gebruik zegt de Zohar (folio 127b) : « wanneer gij het kleed van een heilige aanraakt, behoedt dit u tegen elken aanval van de kwade geesten ».

In het dagelijksche leven volgt men de leer van den Zohar waar die bevestigt (folio 100a) : « dat de mensch die sommige geboden overtrad, toch nog een belooning verdient wegens deze die hij naleefde, en zelfs het ééne gebod dat hij zou nageleefd hebben ».

Naast wat wij hierboven aanhaalden zijn er nog andere en duidelijker bewijzen van den invloed van de Kabbalah op onze bevolking.

Sinds de oudheid geloofde het volk in de magische macht van sommige gesproken of geschreven woorden of zelfs letters. Daar was men onder meer te Ephese mee bekend. Daar waren tooveraars wien men bezetenen bracht. Door het uitspreken van sommige letters of van sommige woorden joegen deze den duivel uit en genazen zij de zieken (3) ».

Welnu de kabbalisten zijn daar eveneens van overtuigd, en bevestigen dat de woorden en de letters des te machtiger zijn wanneer zij tot den Bijbel behooren, of tot de Hebreeuwsche taal, die een gewijde taal is. God heeft inderdaad de wereld geschapen met behulp van deze letters. Woorden schrijven of uitvegen is scheppen of vernietigen.

Men ziet dan ook kabbalistische wonderdoeners zich buigen tot der aarde, en in het zand schrijven wat zij willen verwezenlijken.

Letters uitvegen is tevens de dingen die zij verbeelden vernietigen (Zohar VI folio 81).

Namen.

De goddelijke naam is oppermachtig. De goddelijke naam is niet alleen van een zedelijke beteekenis, maar is tevens een gebod, waar het opgeroepen wezen aan gehoorzaamt.

Die naam bestaat uit de vier medeklinkers J. H. V. H. die wij uitspreken als Jehovah of Jaweh.

Aangezien de driehoek het zinnebeeld is van de volmaaktheid wordt de naam Jehovah binnen deze geometrische figuur geschreven ; en het geheel is een talisman die zeer dikwijls afgebeeld werd. De letters j en h hebben

---

(3) Androcides apud Clem. Alex. Stromat.

in het Hebreeuwsch de cijferwaarde 10 en 5, de som is dus 15 ; 15 is de verkorting van den goddelijken naam. Daar komen de magische vierkanten uit voort, die overal bekend zijn (zie vooraan dit artikel).

De kabbalisten hebben steeds zeer hoog opgeloopen met den goddelijken naam, geschreven in vier letters, en slechts in vier letters, alsof dit feit van eenige beteekenis was. Aldus zien wij in de XVIIe eeuw « roozen » aanleggen met vertalingen van den goddelijken naam in twee-en-zeventig talen, en al deze namen, bestaan uit vier letters. Het hoeft wel geen betoog dat dit wat gezocht was. Aldus lezen wij op de « roos » van Kircher: J H V H, Deus, Téos, Dieu, Dios, Good, Goed, enz.. (4).

De Vlaamsche dichter Hauwaert maakt gewag van dit gebruik in zijn Pesasiodes Pleyn en de Lusthof der Maegden gedrukt bij Plantyn in 1582 en waarvan sprake is in Volkskunde 1910, 1-2 aflevering : « Den naem van de vrouwe... delicaet ».

Dat het volk zijn toevlucht nam tot de geschreven goddelijke namen om genezing te bekomen van ziekten, wordt bewezen uit de Evangeliën van de Spinrokken die te Brugge werden uitgegeven omstreeksch 1475 (5).

Nopens den zesden dag, tweede hoofdstuk staat daar geschreven : « Celui qui aura les fièvres tierces, et il porte à son col en un petit de Soye les *haulz* noms, lyez sans doubte il en garira ».

Volgens de leer van de Kabbalah oefenen de goddelijke namen macht uit over alle geesten, goede en kwade. Daaruit volgt dat de toovenaars uit de middeleeuwen deze namen aanwendden om den duivel op te roepen. Het doet wel geen betoog te zeggen dat die fantasieën niemand schade konden berokkenen. Zij die daar iets van vreesden waren meer dan naief.

---

(4) Athanasii Kircheri S. J. Aedipi Aegyptiaci Tomus secundus, p. 286, Romae 1653.

(5) Les Evangiles des Quenouilles, nouvelle édition, Paris, P. Jannet, 1855, p. 87-88.

De oude tooverboeken die wij raadpleegden geven de oproepingsformulen aan. Deze kan men onderscheiden in kabbalistische en in kristelijke formulen (6).

De kristelijke formulen strekken tot oproepingen of tot het bekomen van magische resultaten uit naam van de Heilige Drievuldigheid, van Jesus en Maria. De kabbalistische formule daarentegen maakt gewag van de goddelijke namen in het Hebreeuwsch : Jehovah, Elohim, Adonai, Schaddai, enz... Voegen wij hier nogmaals aan toe dat in de Kabbalah niet minder dan twee-en-zeventig goddelijke namen genoemd worden.

Het gebeurt ook wel eens dat de kristene formule en de kabalistische samengaan, zooals dit het geval is in den ritus van de consecratie van de metalen magische spiegels.

Sommige kabbalisten richten zich ook tot den Geest wiens hulp zij inroepen, door zijn Hebreeuwschen naam uit te spreken.

De oude tooverboeken uitgegeven in het Fransch of in het Vlaamsch, worden zeldzaam. Voor den folklore zijn zij van zeer veel belang. De ware formule gaat dikwijls verloren midden in een samenraapsel van onverstaanbare en zinledige woorden. Wij meenen echter niet dat dit gewild is, en er toe strekt om het geheim te versluieren. De wonderdoener is geen geleerde. Zijn geschreven of gedrukte boeken getuigen alleen van zijn slecht geheugen. Men merkt nochtans dadelijk of de formule tot de kristelijke of tot de kabalistische magie behoort.

Getallen.

Zooals wij het reeds zegden worden in het Hebreeuwsch de getallen aangegeven door letters. De kabba-

---

(6) Le Grand Grimoire avec la grande clavicule de Salomon et la magie noire ou les forces infernales du grand Aggrippa, pour découvrir tous les trésors cachés et se faire obéir par tous les esprits, suivi de tous les arts magiques. Geteekend : Antonio Venitiano del Rabina. Zie ook Volkskunde 1897-98. Tooverboeken.

De tooverboeken bevatten veel formulen die overgenomen zijn uit het Roomsch Rituale, en kwakzalvers-remedies. De aanroepingen zijn den eenen keer tot God, den anderen keer tot de geesten gericht.

listen, zoowel de huidige als de oude, leiden het meest verscheidene af uit het getal dat uitgedrukt wordt door de woorden of namen.

Naar aanleiding van een wetgevende verkiezing, bij het begin van een handelsonderneming, voor een wedstrijd, enz. worden met kabbalistische berekeningen de kansen van de mededingers gewogen.

Indien het cijfer dertien zoo bekend geraakt is in onze gewesten, is dit wel eenigzins te danken aan de Kabbalah, waar dat cijfer een groote rol in speelt. God zelf straalt zijn licht en zijn kracht uit langs dertien zijden tegelijk (Zohar fol. 128).

Teksten.

Zoo de Kabbalah een gansch bijzondere macht hecht aan de gesproken of geschreven Hebreeuwsche woorden, zoo de samenstelling der woorden en der namen toekomstgeheimen openbaart, is de tekst van de Heilige Schrift niet minder machtig. Volgens de Kabbalah zag God zich om zoo te zeggen verplicht, bij het ingeven van de Heilige Schrift, dat bepaald woord, die letter, dat accent te gebruiken om zijn gedachte ten duidelijkste uit te drukken. Daaruit volgt dat die teekens of zinnebeelden een zeer groote macht hebben.

De kristene keizer Valentinianus, die bekend staat om zijn onverdraagzaamheid, liet een oude vrouw ter dood brengen omdat zij de koorts genas met woorden die op perkament stonden geschreven. Een jongeling die een stuk marmer aanraakte, al zeven letters van het alphabet uitsprekend, liet hij het hoofd afhouwen. (Amianus Marcellinus L. XVI). Het volk vond weldra middel de wet te ontduiken door amuletten te dragen die bestonden uit stukjes perkament, waarop versetten uit de Heilige Schrift waren geschreven. Het was een aanwending te meer van de kabbalistische leer betreffende de macht van de geschreven letters.

Sint Elooi, bisschop van Noyon meende dit gebruik te moeten veroordeelen (7).

---

(7) *La Médecine populaire.* Paul Hermant et Denis Boomans, 12, Vieille Halle au Blé, Bruxelles, 1928, pag. 161. Prix : 25 francs.

De Kabbalah is niet vreemd aan het gebruik van veel soldaten in den wereldoorlog : geschreven gebeden op zak te dragen, om zich te vrijwaren tegen de gevaren van den strijd, of aan het kinderachtig gebruik dat tegenwoordig zoo zeer verspreid is, den tekst van « ketens van gebeden » over te schrijven.

Buiten woorden en teksten uit de Schrift, maakte de Kabbalah gedurende lange eeuwen gebruik van woorden en uitdrukkingen die in een geometrische figuur waren geschreven. Aldus bijvoorbeeld het zeer bekende woord ABRACADABRA, waaruit het hoedanigheidswoord abracadabrant gevormd is, en dat beduidt : wonderlijk, buitengewoon. Dit woord wordt geschreven in driehoekvorm en gelezen in verschillende richtingen

A B R A C A D A B R A
B R A C A D A B R
R A C A D A B
A C A D A
C A D
A

Door de kabbalisten wordt er een magische macht aan toegekend : deze namelijk van ziekten te genezen.

De Brabandsche Kronijk van 1715 verhaalt ons in een spotschrift van den Oostenrijkschen generaal Trauttmansdorf, die zeer gehaat was door de Belgen, en die een waarzegster raadpleegt welke wordt aangewezen onder de naam Zuster D.

« Deze nam haar spoelen, haar teems, haar tooverboek, en sprak het woord : abracadabra » (8).

Tegenwoordig is het woord nog in gebruik bij de Mohammedanen in Bosnië, namelijk te Banjalocka. In den loop der eeuwen werd dikwijls gepoogd dit woord te vertalen of te verklaren. Dr. W. Zuidema (Frankfurther Zeitung 1903) ontleedde het woord als Abrac Kad. abrac. Volgens hem beduidt deze Araabsche uitdrukking : « dit geneest stellig » (9).

---

(8) Rijksarchieven. Portefeuille van Bleckheim, vol. 65. Brabandsche Kronijk 1715.

(9) Volkskunde 1903, 1-2 aflevering. Gent.

Het woord wordt op een stuk papier geschreven en op het lijdend lichaamsdeel gelegd.

Voortijds zei men dat Venetië overstroomd was met Kabbalah. In ons land botst de folklorist er bij elken stap tegen aan.

Het onderwerp is zeer uitgebreid. Ik zal er me toe beperken nog eenige reeksen van kabbalistische praktijken te vermelden.

Het is wel waar dat noch de Kabbalah, noch de Zohar, de eerste oorsprong zijn hetzij van het handkijken, hetzij van de gelaatkunde, hetzij van de nagelkunde (onychomancie) hetzij van de sterrenkennis (astrologie). De stelsels die daarbij echter alhier in gebruik zijn, zijn door de Kabbalah ingegeven (Zohar folio 55 en volgende).

Gelaatlezen (Physiognomie).

Op ieders aangezicht en lichaam heeft God diens naam geschreven.

Aldus leert men de persoonlijkheid en de gesteldheid van iemand kennen door de studie van zijn haar, zijn voorhoofd, zijn oogen, zijn gelaatstrekken.

Vandaar al de aanduidingen die in den Zohar worden aangegeven nopens die lichaamsdeelen. Die gegevens worden zelfs nog gebruikt door de physiogonomisten van dezen tijd.

De haren kunnen gekruld zijn, recht-opstaande, neerhangend, zacht, helder of donker ; dat alles beduidt een of andere hoedanigheid of gebrek.

Het voorhoofd dat laag is, of hoog, of plat, of gewelfd, of gerimpeld, geeft aan of men edelmoedig of verstandig is ; en de oogen zijn nog altijd de spiegel van de ziel.

Het menschelijk gelaat houdt verband met het uitzicht der vier figuren uit het vizioen van Ezechiel : de mensch, de os, de leeuw, de arend ; de Kabbalah vindt die ook weer in het karakter van den mensch.

Verder worden ook de lippen en de ooren bestudeerd.

Handkijken (Chiromancie).

Volgens den Zohar (folio 75b), zijn de lijnen van de hand van dezelfde beteekenis als de sterren en de andere

hemellichamen in het firmament. Men kan er het lot en het karakter van den mensch in lezen.

Is het te verwonderen dat de gansche volksliteratuur met betrekking op de wichelkunst, die zoo verspreid is in onze gewesten, haar beginselen en haar regels op geen andere bronnen steunt dan op de Kabbalah ? Weliswaar wordt soms gewag gemaakt van het boek van Thot ; dit is echter ook nauw verwant met de kabbalistische leer.

Sterrenkennis (Astrologie).

Het alphabet des hemels werd van in de vroegste tijden geraadpleegd door de kabbalisten. Volgens hen is een engel en een letter over elke ster en over elke planeet gesteld.

Geestenoproeping (Spiritisme).

Volgend tooneel, verhaald in den Zohar folio 127, doet ons denken aan spiritistische zittingen.

« Rabbi Simeon stond recht en deed zijn gebed. Toen zette hij zich neer te midden van zijn discipelen en sprak : « dat iedereen onder U zijn hand op mijn knie legge ». Zij staken hun handen uit en Rabbi Simeon nam ze in zijn hand en zei : « wij zijn de synthesis van alles wat bestaat en wij zijn gereed ». De genooten zwegen een tijd ; toen hoorden zij een stem en hun knieën knikten tegen elkaar. Het was het gerucht van de Hemelsche Vergadering die bijeen kwam om de woorden van Rabbi Simeon te hooren ».

Kaartleggen (Cartomancie).

Wanneer men nagaat hoe de kaarten worden gelegd in ons land zoowel als in de andere West-Europeesche landen, stelt men vast van welken grooten invloed ook hier de Kabbalah was.

Wat de priesters van om 't even welken godsdienst er ook mogen tegen aanvoeren, steeds hebben de kaartlegsters bijval, hetzij zij thuis hetzij zij op de jaarmarkten « werken ». Zelfs zijn er die « werken » per briefwisseling. In ons land alleen worden jaarlijks millioenen verspild aan raadplegingen met de kaarten of de tarots.

Men moet echter erkennen dat sommige op de kaarten aangebrachte figuren tamelijk ver afstaan van de eigen-

lijke leer van de Kabbalah ; zoo b. v. : de keizer, de keizerin, de paus, de pauzin, de opgehangene en de zot.

Andere figuren zijn echter onbetwistbaar van kabbalistischen oorsprong. Zoo b. v. : de wagen, met de vier figuren uit het vizioen van den profeet Ezechiel, grondslag van de Kabbalah die Merkavah (de wagen) genoemd wordt ; dan de schepping van de wereld ; de zon, de maan, de sterren met hun magischen invloed op de menschheid ; het plantenrijk ; het dierenrijk ; de weegschaal van de deugden en de gebreken ; de duivel die voorgesteld wordt door een bok zooals in den Zohar ; het wiel van de zielsverhuizing dat door het volk het rad van avonture wordt genoemd, enz.

Het feit dat de tarot samengesteld is uit 22 kaarten, wijst op de 22 Hebreeuwsche letters. Men vindt die dikwijls afgedrukt op de kaarten zelf. Het eerst maakte men gebruik van den tarot in de Zuidelijke landen en op het einde van de middeleeuwen, ongeveer terzelvertijde als de eerste kabbalistische schriften in het licht werden gegeven. Er zijn er vele : de Minchiati van Florencië, met 94 kaarten waaronder 40 tarots, de Tarochino van Bolognia, met 62 kaarten waaronder 21 tarots, het philosophisch spel van Mantegna, dat van Etteilla, dat van Vatillaux, dat van Besançon en van Marseille, de Italiaansche en de Duitsche tarots enz.

Weliswaar gebruikt men ook bij het kaartleggen en de nutteloze observatiën een gewoon piketspel. Maar ook hier blijkt de verwantschap met de Kabbalah, want bij het aanleeren van het leggen der kaarten wordt gezegd « dat vanaf den eersten mensch die van God afstamt, tot den laatsten, allen hun alphabet zullen hebben » (10).

De Abraxas.

Kannunik Jean Lheureux, uit Doornik, maakte een lijst op van Abraxas of kabbalistische amuletten-steenen. Deze lijst verscheen na zijn dood in 1637 (11). Het zal

(10) Gr. Cartomancie par M. Charles, Bruxelles, pag. 64.

(11) Joannis Macarii Abraxas seu apistopistus seu antiquaria de gemmis basilistianis disquisitio.
Auctore Johan Lheureux. Edidit Chiflet. Tornaci 1657.

volstaan hierop ze wijzen, aangezien de amuletten zeldzaam geworden zijn. Het liturgisch woordenboek van Leclercq Cabrol zegt dienaangaande : « om die steenen te bestudeeren moet men de Kabbalah kennen, want de inschriften zijn gnostisch ».

Laten we hierbij aanteekenen dat Lodewijk VII en Margaretha van Vlaanderen er gebruik van maakten als zegel.

Faust.

De legende van Faust is wereldberoemd van in de XVIe eeuw en is dit nog in dezen tijd. De volkslegende van Faust, een der meest bekende uit Duitschland, is niets anders dan het ten tooneele voeren van een kabbalistischen magiër (12).

De godvruchtige makers van deze legende bedoelden ermede het volk te verzedelijken.

In het tweede boek van den sterrenkundige wordt de Kabbalah uitdrukkelijk aangehaald. Daar is sprake van sommige leerstelsels uit den Zohar : samenstelling van de Wereld, de mensch die een kleine wereld is tegenover de groote wereld, de invloed van planeten op den mensch, enz. Ik meen nochtans dat de schrijvers der legenden niet rechtstreeks in voeling waren met de Kabbalah, anders zou hun uiteenzetting waarschijnlijker geweest zijn.

Men weet dat de groote dichter Goethe de legende van Faust als grondslag voor zijn drama nam.

Uit de gedenkschriften van Goethe blijkt anderzijds dat hij kennis nam van het Opus magnum cabalisticum van Welling. De bijval bij het volk van het werk van Goethe is dus een bewijs te meer van den invloed van de kabbalistische werken.

Mij uiteenzetting was lang, maar nog te kort voor een zoo omvangrijk onderwerp (13).

---

(12) La légende du Docteur Faust. P. Saintyves-H. Piazza, Paris 1926.

(13) Men zou ook den invloed van de Kabbalah bij de Tempeliers, de Roozekruisers, of op den ritus van meer moderne inrichtingen, kunnen bestudeeren of uiteenzetten.

De folkloristische wetenschap kan omschreven worden als volgt : de kennis van het ontstaan van de gezegden en gebruiken van het volk. Die wetenschap vereischt studie en onderzoekingen van soms zeer moeilijken aard.

De folklorist ontdekt dikwijls, bij zijn opzoekingen op den buiten, overblijfsels of voortzettingen van gebruiken van voorhistorische volkeren of tenminste van stammen uit het tijdperk vóór Christus. Deze die daarentegen zijn opzoekingen naar de steden richt, ontdekt daar gewoonten die uit het buitenland werden ingevoerd, namelijk uit het Zuiden of uit het Oosten.

De Oostelijke bron waarover wij hier spraken is van een groot en veelzijdig belang. Volgens de meening van velen ontstonden er niet twee godsdienstige stroomingen (het Jodendom en het Christendom) in Palestina, maar drie, want men moet er stellig de Kabbalah, den geheimen godsdienst, aan toevoegen. Van op het einde der middeleeuwen houdt ons volk zich in hooge mate bezig met Kabbalah, natuurlijk zonder te weten waar deze haar oorsprong nam.

FLORENT MORTIER.

Hoe men op 10 Juni 1715 te Brussel feestvierde.

Generaal Cadogan vertegenwoordigde Groot-Brittanjë in de conferentie, die ingevolge de bepalingen van den vrede van Utrecht te Brussel de bepalingen van het Barrière-tractaat en het sluiten van een handelsovereenkomst met de Zuidelijke Nederlanden zou regelen. De Engelschman had herhaaldelijk getoond, de waardigheid van zijn land op schitterende wijze te kunnen hooghouden, maar het feest, dat hij op 8 Juni, den verjaardag van Koning George, gaf, stelde alle vroegere Festijnen in de schaduw. Er was geen enkel particulier gebouw in Brussel te krijgen, groot genoeg om de feestgangers onderdak te verschaffen. Daarom, en ook om den Engelschen monarch zijn eerbied te toonen, stelde de Magistraat van Brussel het Stadhuis ter beschikking van Cadogan. Spijtig genoeg viel 8 Juni juist op een Katholieken vastendag en dus kon de maaltijd — immers het hoogtepunt van elk recht festijn — niet doorgaan. Cadogan hield receptie in het Stadhuis en ontving er de gelukwenschen der grooten. Het onontbeerlijke glaasje wijn zal daarbij wel geknapt zijn, maar daarover zwijgt mijn bron. Om acht uur 's avonds bulderde het kanon op de bolwerken en knalde het « handschietgeweer » van drie regimenten, zoo te voet als te paard.

Ik geef nu het woord aan den « Europischen Mercurius » van 1715, deel II, blz. 91-93, voor zijn verslag van de eigenlijke feestviering twee dagen later.

« Den 10. 's morgens kwamen veele Edellieden en Grooten, om den Heer Cadogan aan zijn Logement wederom te Complimenteren. Hy onthaalde 's avonds ten zeven uuren de genodigde Heeren en Dames met een Opera, vertoonende *Amadis de Grace*. Dit eindigde ten tien uuren, en daar op begaven zy zig alle naar het Stadhuis, rondom 't welke een wagt van 300. man, om alle wanordres te weeren, geposteert stond. Het gezelschap wierd in geleid langs eene Gallerye, met Waxe-kaarssen verligt, tot in de groote Kamer der Heeren Staten van *Brabant*, opgepronkt met kostelyke Tapyten en andere Vercierselen. Voor het Front van 't Stadhuis, na de Markt uitziende, plaatsten zig zommige Heeren en Dames in de vensters, om deel te hebben aan het vermaak, aldaar voor de burgers en 't gemeene volk bereid ; terwyl de andere zig verlustigden met danssen en aangename Muzyk-Concerten, tot dat alles ter tafel opgedist was. De markt zagmen verligt met een groot getal brandende Flambouwen, hangende rondom, even wyd van malkander geplaatst, zeer fray de Wapens en Cyffers des Konings van *Groot-Brittannien*. Twaalf Oxhoofden

met Wyn de *Bourgogne,* hadmen onder het Front van 't Stadhuis in diervoegen geschikt, dat een groot getal gemeen volk, zonder zig te verdringen, yder Oxhoofd gemakkelyk konde omcingelen. In het midden van de markt stond een tamelyk hooge staak, en op den top een groote vergulde Zwaan, van binnen gevuld met Vuurwerken, en hebbende in de borst een smal pypje, door 't welke alleen deze Vogel, door het opschieten van een vuurpyl, in brand te steeken was ; zynde dit eene byzondere oeffening der Ingezetenen dezer Landen. Den Heer Cadogan geliefde tot een prys, voor den overwinnaar, te stellen een zilvere Schotel en Lampet, ter waarde van hondert Ducaten ; 't welke de ervarentste in deze kunst aan moedigde, om na die winst te komen staan. Hier van hadden alle de toekykers een fraye vertooning, duurende omtrent twee uuren lang, wanneer zeeker *Brussels* Borger de prys behaalde, en daar op een ander schoon Vuurwerk, van een nieuwe uitvinding, aangestoken wierd. Dit gedaan zynde, zo vervoegden zig de genoode Gasten uit de vensters ter maaltyd na de groote Zaal, die by deze gelegentheit met zeer kostelyke Tapyten was behangen, en in welke zaal vier tafels, yder, voor 40. menschen, gedekt stonden ; twee malen, na malkander, zagmen allerhande zoort van de keurlykste warme Spyze, en ten derde maal een uitnement heerlyk Dezert opdisschen ; pronkende, onder dit Dezert op de tafel, waar aan de voornaamste Dames zaten, een Piramide van Confituuren, verbeeldende de tegenwoordige *Groot-Brittannische* Koninglyke Familie. De verdeeling der bedienden, hadmen agter de tafels zodanig gereguleert, dat alle Heeren en Dames zeer ordentelyk met allerhande Wyn, van vier Bufets, rykelyk met Zilver Servis gestoffeert, konde gerieft werden. Het gezelschap, bestaande uit wel 160. Heeren en Dames, alle op 't kostelykste gekleed, naulyks ter tafel gezeten, of men liet de twaalf Oxhoofden Wyn, leggende op de Markt, voor het gemeene volk loopen ; dus men veel vreugde-schoten en toejuichingen hoorde, roepende *lang leve* GEORGE *Koning van* Groot-Brittannien, *lang leve Marlbourg, en lang leve Cadogan.* De rykelykheit, en in 't byzonder de verscheidenheit van het onthaal, (want men in deze *Spaansche Nederlanden,* zelfs by de allerplegstigste gevallen, gewoonlyk niet meer als eens opdischt, en zomtyds, staande de maaltyd, maar eenige Schotels verwisselt) stak des te meerder uit ; betoonende het gantsche gezelschap daar in een uitnement welgevallen, wyl men zelden zulk een menigte volk van den eersten rang, met zo veel ordentelykheid en genoegen, een geheelen nagt zag doorbrengen. Na de Maaltyd wierden de Dames wederom geleid in het Vertrek der Heeren Staten van *Brabant,* om zig te vermaken in een konstig Baal, dat tot 's morgens ten zes uuren bleef duuren, terwyl men haar met Limonade, Chocolaat, en veelderleye Liqueurs defroijeerde. Den gantschen nagt patrouilleerde het Regiment des Grave van Westerlo door de Stad, om alle wanordres voor te komen onder zo ongemeenen toevloei van menschen, begeerig dit weergaloos Fes-

tein te zien. Twee dagen daar na onthaalden den Generaal Cadogan, aan zyn Logement, weder 30. Heeren en Dames van de eerste Rang, op een middagmaal, en van 's avonds tot 's morgens ten vier uuren met een Baal. Dit alles niet tegenstaande, zo wierden de onderhandelingen, over 't werk van de Barriere, en den Tarif des Koophandels, egter voortgezet ; dog de voltrekking bleef nog schoorvoeten, hebbende den Heer Cadogan van het *Groot-Brittannisch* Hof bevel gekregen, om voor een keer naar *Londen* over te komen ; zullende die Reize zeer kort zyn, en waar door men geloofde, hoewel zonder grond, dat dit zo lang gefloerde werk, na desselfs te rug verschyning, ten eersten zoude afgedaan en geteekent werden ».

De twijfel van den « Eur. Merc. » bleek gegrond te zijn. Eerst in November van 1715 kon hij zijn lezers berichten (t. a. p. blz. 323) :

« Over het Tractaat van Barriere, wegens de *Oostenrykze Nederlanden,* tusschen den Keizer en Haar Hoog Mog. de Heeren Staten Generaal, waren nu al omtrent 50. Conferentien te *Antwerpen* gehouden, en was 't zelve den 15. dezer Maand, 's nagts ten 12 uuren, geteekent »

Haarlem, Jan. 1932

J. D. H. VAN UDEN.

Sacrament der Miraculen te Brussel, 13, 14 en 28 July 1720.

« Onder de Geestelykheid van *Brussel* geresolveert zynde, om ter gedagtenisse van zeker zo genaamt Mirakel, 't welk over ses honderd jaren aan eenige Hostien, dewelke door de Joden mishandeld waren, gebeurt zoude zyn geweest, met een plegtige ommegang een Jubilee-Feest te vieren, zo hadden zy daar toe den 13. July vastgesteld ».

Aldus vangt het verhaal aan, dat de « Europische Mercurius », Stuk XXXI, Deel II, bl. 105-108, van dit luisterrijke feest geeft. Het jaarboek vervolgt dan :

« Des avonts dan, wierd het *Jubilee,* door het zo genaamde *Saluit,* in de Kerk van *Sta. Gudella,* geopend door den Heer van *Susteren,* Bisschop van *Brugge,* geholpen van verscheide Abten. Zondag morgen ten 7. uuren, deed de Bisschop van *Gendt* een Sermoen over dit *Jubile,* en bediende de groote Misse ; maar zyne ouderdom niet toëlatende den Omgang te verzellen, wierd de *Hostie* gedragen, door den bovengemelden Bisschop van *Bruggen,* geassisteerd van Prelaten, welkers Myters en Staven door hen gedragen wierden. De Processie wierd geopend door een Cavalcade der Studenten van de Jesuiten, alle deftig uitgedoscht, en rydende op fraaje paarden, met kostelyke tuigen, sommige verbeeldeden de Keizers, de Koningen, en Aarts-Hertogen van 't Huis van *Oostenryk ;* andere de Paussen, Kardinalen, Bisschoppen en Abten : eenige Amazonen droegen de Wapenschilden der Provintien van *Brabant,* etc. En andere vertoonden de Rechtvaardigheid, de Godsdienstigheid, en andere Deugden, met dit Jaarschrift, *AbbInC treCentIs qVInq VagInta annis a IV DaIs VIoLatIs hostIIs VVenCesLao VInDICe brVxeLLa IVbLat ; (Brussel* Jubileerd over de *Hostien,* doorgestoken van de Joden, in het jaar 1370, gewroken door Wenceslaus, Hertog van *Braband).* Tusschen deze Cavalcade waren gemengt de afbeeldsels van de raarste dieren der 4 deelen van de wereld, gedragen wordende door Engelen, Cupidoos, en Moortjens, door staven geleid. Daar aan volgden alle de Confreryen, de geestelyke Ordres, de 7 Parochy Kerken, het Kapittel van Sta. *Gudella,* de Abten, de Magistraat, de Raden van Staat, etc. En kort agter 't verheemelte, de Marquis van *Prié,* aan zyne zyde hebbende den Maarschalk Graaf van *Vhelen,* en den Generaal van *Wrangel,* omringd van de Guardes helbardiers, met de Graaf van *Maldegem* haar Kapitein, en den Baron van *Renesse,* haar Lieutenant, en eindelijk veele luiden van aanzien, en een talloze menigte zo mannen als vrouwen. Alles geschiede zonder eenige wanordre. Het guarnizoen was op de voornaamste plaatsen van de stad geposteerd. De praal-bogen waren zeer fraay, en de Huizen met de kostelykste schilderyen en tapyten versierd. De Marquis van *Prié* den Omgang bygewoond hebbende, hield neffens anderen

Grooten, het middagmaal by de Princen *van Ligne*, en 's avonds wierd het kanon van de walle drie malen gelost. Dingsdag-namiddag had men het vermaak van op de rivier, 15. karels, het touw van een mast te zien op klauteren, om 'er het kroontje af te rukken, en een jongeling, die verscheide malen in 't water gevallen was, behaalde eindelyk de prys, die hem door den Marquis *van Prié* gegeeven wierd, bestaande in twee zilvere Mostaard- en Peper-bossen. De toeloop van de menschen, om deeze kortswylen te zien, was onbeschryflijk. Des anderen daags gaf de Marquis een voortreffelijk festyn, aan de Bisschoppen van *Gent, Bruggen, Antwerpen* en *Roermonde*, als mede aan alle de Abten en Grooten.

Op den 28. geschiede wederom de groote Omgang, tot slot van 't *Jubile*, van 't zo genaamde Sacrament der Miraculen, byna op dezelve wys, als die van den 14, behalven dat ze ruim zo fraay en compleet was. De Marquis *van Prié* verzelde de Processie wederom, gevolgt van zeer veele Grooten, niettegenstaande men eenen langer weg nam als de eerste maal ; want men ging by vyf uren uit, en men quam ten negen uuren 's avonds in de kerk eerst te rug, om dat men aan de kapel van den Graaf van *Salazar*, en aan de kerk van *St. Katharina* te lang stil gehouden had. Daar waren maar zes praal-boogen, maar fraayer dan de eerste, byzonderlyk die op de brug van het water, dewelke van eene kunstige Architecture is. De straaten en huizen waren ook kostelyker bekleed en versierd, en voornamentlyk de Vischmarkt, daar men verscheide Fonteintjes zag springen. 's Avonds wanneer de laatsten zegen uitgesproken wierd, loste men driemalen het kanon van de wallen.

Wegens de Historie en Oorsprong van dit Jubilé zag men het volgende kort verhaal :

« Dat eenen *Jonathas*, groot Yveraar van *Mozes* Wet, die in 't Jaar 1369. te *Enghein*, 5 mylen van *Brussel* woonende, met smerte ziende ; dat eenige Jooden, tot het Christen Geloof over gekomen, aan het *Sacrament des Autaars* Goddelyke eere betoonden, alle middelen heeft in het werk gesteld, om eenige Hostien magtig te worden ; dezelve in de Kerk van St. *Catharina*, te *Brussel* meester geworden zynde, is hy daar over uitermaten verblyd geweest, en na dat hy dezelve door zyne goddelooze handen had onteerd, heeft hy tegens *Christus* bittere scheldingen uitgebraakt, spottende met de ydelheid van zyne Godheid, onder een weinig Brood : de verdiende straffe over zodanigen schelmstuk, is den Lasteraar haast over gekomen, wordende door Straatschenders in zyn Boomgaard vermoord. De Huisvrouwe Weduwe van *Jonathas*, bedugt dat hare Familie nog iets droeviger mogt wedervaren, heeft de Hostien van *Enghein* naar *Brussel* gebragt, in de Synagoge der Joden ; die op goede Vrydag te zamen gekomen zynde, dezelve Hostien met moordpriemen Goddeloos hebben doorgestoken ; de doorboorde Hostien terstond veel Bloed uitgevende, zyn de Joden in het eerst zeer verbaast geworden, dog zulks heeft haar dolinge en hartnekkigheid niet weggenomen, maar hen in tegendeel ver-

hard. Dit openbaar Mirakel is niet lang verborgen gebleven, maar wel haast in 't ligt gekomen door Gods schikkinge, en door *Catharina,* een bekeerde Jodinne, die omgekogt zynde, en haren Eed, om dit verhoole Wonder geheim te houden, gedaan hebbende, de Hostien van de Joden hadde ontfangen, om die naar *Keulen* te brengen, en dezelve aldaar aan de Joodse Synagoge over te geven ; dog zo dra zy met de Hostien in haar huis kwam, wierd zy met zo grote schrik en vreeze bevangen, dat zy de geheele nagt zonder slapen hebbende doorgebragt, in de vroege morgenstond gegaan is naar een Priester, om aan die te vragen wat haar in deze ongelegentheid te doen stond ; deze haar onderrigt hebbende, dat zy ongehouden was, een Eed te volbrengen, welke haar in zwaare zonden wikkelde, en tot verminderinge van Gods eer strekte, heeft zy aan hem geopenbaart, het geen de Joden op goede Vrydag hadden bedreven, en terwyl hy nog over deze zaak verzet stond, gaf zy hem de Hostien over. *Catharina* door dezen Priester, nevens nog veele andere, verscheide malen ondervraagt zynde, en vermaand den Onnooslen met zo groten Feit niet te beswaren, heeft onder Eede verklaart, dat zy de Hostien van de Joden had ontfangen, en van hen gehoord alles wat zy deswegen gezegt had. Den doorlugtigsten Hertog van *Braband Wenceslaus,* heeft terstond kennis gekregen van dit grote Schelmstuk, en ontstak in zeer grote gramschap, toen hy het Bloed zag van de doorstoken Hostien, waarom hy terstond gebood, alle de Joden gevangen te nemen, en na dat men haar van zo gruwelyk een Feit had overtuigt, heeft men hen op Hemelvaart avond de Sententie des doods aangezegt. Zy wierden alle te zamen geleid naar de Kerke van St. *Catharina,* daar de Hostien gestolen waren, voor welkers Deuren, als ook op alle hoeken van de Straten, men hen met gloejende Tangen het Vleesch van het Lichchaam heeft afgerukt, en eindelyk by de Wollendries Toren gekomen zynde, wierden zy in tegenwoordigheid van eene talloze meenigte van Aanschouwers, dus levend in het vuur geworpen, en verbrand ».

Haarlem, Febr. 1932.

J. D. H. VAN UDEN.

Ditjes en Datjes.

**

Het Aapje « du Grand Garde » te Bergen. — Zoo u toevallig eens te Bergen komt, mag u niet nalaten het Aapje « du Grand Garde » gaan te streelen.

Zeg wel : *du* Grand Garde, of anders zou uw handeling nutteloos zijn.

Niemand weet te vertellen vanwaar dit oude ijzeren aapje komt, noch sedert wanneer het daar staat aan het stadhuis, dat zelf reeds dagteekent van de XV^{de} eeuw.

Meer dan een veronderstelling bestaat hieromtrent. « 't Is een meesterstuk, een gildeproef », beweren sommigen.

Anderen weer zeggen dat het stond aan den ingang van een hotel.

Feitelijk bestond er, sedert onheuglijke tijden, in de nabije Nimystraat een « hostel du Singe ».

Anderen nog meenen dat het een schandpaal voor kinderen was.

Onmogelijk is dit laatste niet, want het was een tegenhanger van den « *guersillon* » en het rechterlijk archief stelt vast, dat de kinderen meer dan eens voor hun misdrijven aan de kaak gesteld werden (pour leurs mésus, mis à la vergoigne).

Volwassenen werden aan een « *guersillon* » geplaatst, een soort van schandbord. Misschien heeft ons aapje eertijds wel als schandpaal gediend, doch wij denken dat het niet als dusdanig opgevat noch geplaatst werd.

Zorgvuldig heb ik het plaatselijk archief doorsnuffeld, doch nergens heb ik een spoor van het aapje gevonden. Er was nochtans een tijd dat de aperijen mode waren.

Gelief mij te excuseeren, maar me dunkt dat de apen een voorliefde hebben voor de stadhuizen ! Het mooie werk « Manuel d'archéologie française » door Eulart (2de deel, I, blz. 181 en 325) spreekt over « l'hôtel aux signes » te Dijon, nl. het stadhuis.

Te Stadthagen in Duitschland (Schaumburg Lippe), werd er eveneens in halfverheven beeldwerk een steenen aap op het stadhuis gebeiteld.

Vanwaar echter de kracht van den Aap en het gebruik van het streelen ?

Van het mysterie van zijn oorsprong en het zoo verspreide gebruik van het aanraken ?

Het volksgeloof schrijft volgaarne eigenschappen toe aan al wat geheimzinnig is.

Van den H. Guignolet tot den Bretonschen dolmen geschiedt de « overdracht der macht » precies op dezelfde wijze.

Onze Aap, hoe slim ook, heeft niets nieuws gebracht.

Hij is echter het voorwerp van een interessante constatatie.

De folklore is een nieuwe wetenschap : haar ontwikkeling is verbazend.

Het zonderlinge van het woord is, naar ik meen, niet vreemd aan haar succes.

Wat er ook van zij, de folkloretentoonstellingen volgen elkaar snel op, overleveringen worden opgezocht, genoteerd en uitgegeven. Feesten en optochten doen ze heropleven, sympathiek.

Hoe meer wetenschap en industrie het aanschijn der wereld veranderen, des te meer ook het menschenhart zich vasthecht aan de oude gewoonten.

Onder de banier van de folklore hebben zij een verjongingskuur ondergaan. Deze psychologische elementen zijn het, die het succes verzekerd hebben van het streelen van het Aapje.

Streel het Aapje, dit brengt geluk bij!

Het gebaar is zoo aardig en kan zooveel genoegen doen.

Waarom het dan gelaten ?

Kunstenaarssucces en geluk in de liefde zijn toch overtuigende bewijzen genoeg.

Onze Aap geneest niemand, hij staat er niet voor zieke menschen.

Men mag hem streelen op klaren dag : want wie haakt niet naar het geluk ?

Streel dan het Aapje!

PAUL HEUPGEN.

Trouwen in Mei. — Mevr. C. C. van de Graft (Utrecht) verzoekt ons aan onze lezers te vragen of er in België bijgeloof verbonden is (gunstig of ongunstig) aan het trouwen in Mei. De Cock, geciteerd door Schrijnen, beweert dat men in België niet wil huwen in Mei. In Noord Nederland is het juist het tegenovergestelde. Al de meiden die er in het huwelijk willen treden, verlaten hun dienst in Mei.

De lezers van de verscheidene streken van ons land, die ons inlichtingen zouden kunnen verstrekken betreffende dit onderwerp, worden verzocht ze ons mede te deelen.

Het Vaandelspel. — Betreffende de « Djouweus d'drapès » waarover sprake in « Brabantsche Folklore » 11de jrg., blz. 339 kan ik mededeelen dat voorop in de processie van Sint Pieter te Warsage, drie zijden vaandels gedragen worden ; twee er van zijn driehoekig en brengen bij elk rustaltaar den « salut au drapeau ». Eertijds vormden deze vaandelspelers een kompagnie, waarvan de « capitainerie » zich bevond te Aubin-Neufchâteau. Daar moesten de nieuwe candidaten een handigheidsproef doorstaan, gezeten op den platten kant eener ton ; zij waren voorzien van een driehoekig vaandel met langen stok, op welks uiteinde een looden bol bevestigd was en moesten de banier omhoog werpen, opnieuw vatten, onder één been doen doorgaan en rond hun middel doen draaien, zonder ooit het vaandel los te laten of van hun ton af te komen.

Hij die gelukte, werd door het feit zelf vaandelspeler. Tegenwoordig bestaat de « capitainerie » niet meer. De dragers groeten gewoonweg, doch de banieren die gedragen worden zijn zeer oud. Ik sprak er reeds van in mijn *Calendrier du Folklore Wallon,* verschenen bij de Tavernier (Antwerpen) in 1920.

R. DE WARSAGE.

Het Huwelijk onder de Galg. — Naar ik meen zal het U aangenaam zijn, betreffende het « huwelijk onder de galg », volgenden *Italiaanschen tekst van het begin der XVI^{de} eeuw,* te lezen : (Folklore Brabançon, 7^{e} jrg. blz. 115 ; Brabantsche Folklore 8 jrg. blz. 182).

In den *Corligiano de Baldassar Casliglione,* t. II, LXXVI, lezen wij :

« Essendo alonso carillo alla corte di Spagna, ed avendo commesso alenni errori giovenili, per comandamento del re pu posto in prigione, e quivi lasciato una notte. Il di segnente ne pu tratto, e cosi venendo a palasso la mettina, ginuse della sala dove eran molti cavalieri e dame ; e ridendosi di questa sua prigionia, disse la signora Boadilla : Signor alonso, a me molto pesava di

questa vostra disavventura, perchè tutti quelli che vi conoscono pensavano che 'l re dovesse parvi impiccare. — Allora alonsò subito — Signora, disse, io aucor ebbi gran paura di questo, pur aveva speranta che voi mi di mandaste per marito, — Vedete come questo è acuto ed ingenioso ; perchè *in Spagna, come aucor in molti altri lochi, usanta è* che quando si mena uno *alle porche,* se nua meretrice publica l'addimanda per marito, *donasegli la vita* ».

« Aan het Spaansch Hof zijnde en eenige jeugddwaasheden begaan hebbende, werd ik, op bevel van den Koning, naar de gevangenis geleid en bracht er een nacht door. 's Anderendaags werd ik op vrije voeten gesteld en mij 's morgens naar het Paleis begevende, kwam ik in de zaal waar zich een menigte heeren en dames bevonden. Lachende om mijn gevangenzetting, zegde mij signorina Boadilla : Signor, uw ongeval heeft mij leed gedaan, omdat al degenen die u kenden dachten dat u gehangen zoudt worden ».

— « Signorina, antwoordde ik, ik heb inderdaad veel schrik uitgestaan, nochtans had ik gehoopt dat u mij tot echtgenoot zoudt genomen hebben ».

Kijk toch hoe vernuftig en scherpzinnig dit is ; in Spanje, evenals op vele andere plaatsen, wil het gebruik dat een courtisane het leven geeft aan een man die naar de galg geleid wordt, zoo zij hem tot echtgenoot neemt.

Deze anekdoot werd dus in Italië reeds verteld een eeuw vóór het uitgeven van den *Plaisant Bocage,* door onzen medewerker aangegeven. Ik herinner mij insgelijks dergelijke anekdoten in het Engelsch gelezen te hebben, waar er spraak was van oude Engelsche gebruiken ; ik kan echter niet juist meer zeggen waar, doch zoo zij mij bij mijn werk opnieuw onder de oogen vallen, zal ik niet nalaten ze te signaleeren.

A. BERNARDY.
(Florence).

De Bekerproef. — In *Brabantsche Folklore* verschenen artikels van M. Van Weddingen over de oude gilden en de Rederijkerskamers te Diest. Hierin sprak hij over de gebruiken der Gilden en over het speciaal *gilden-bier* dat nog steeds bij deze gelegenheid gebrouwen wordt.

In het orgaan van den « Touring Club » (April, 1932) wordt dit gebruik eveneens gesignaleerd door M. L. Ooms, onder de rubriek « Folklore Campinois ».

Het aannemen van een nieuw lid geeft aanleiding tot een bijzondere plechtigheid. De candidaat wordt in de zaal binnengeleid en wordt ontvangen door den voorzitter, *die hem een zilveren beker aanbiedt gevuld met gildenbier, dien hij in één teug moet ledigen, het rechterbeen opgeheven :*

Deze bekerproef is een oud Germaansch en Slavisch gebruik. M. Debaille, conservator van het Archeologisch Museum te Charleroi, doet aan zijn leerlingen opmerken dat er bij de verzameling bekers uit het Frankisch tijdperk geen enkel aangetroffen wordt dat men op een voet kan nederzetten, daar het onderste op

een punt uitgaat : de beker moest in één teug geledigd worden zooals bij het « salamanderen » (op bevel) aan de Leuvensche Universiteit en aan de Duitsche Hoogescholen. In den roman « De Voetbranders » door August Snieders, moest de vijftienjarige held, die wil ingelijfd worden bij de Hollandsche troepen, om als « man » beschouwd te worden door zijn gezellen, in één teug een pint sterken drank ledigen, waarin de inhoud van een kruithoorn werd geledigd om den drank nog krachtiger te maken. In een welgekend verhaal uit de Russische literatuur « Assambleia » lezen wij, dat hij die een mispas gedaan had op de bals van den Keizer van Rusland, *den Beker van den Grooten Arend* (1) moest ledigen, waarna hij zoodanig bedronken was dat er hem niets beters overbleef dan al waggelend naar huis te gaan, dronken als een Zwitser. (Hierbij komen wij aan den eenen kant tot de gedachte die het *godsgericht* beheerschte, en aan den anderen tot het *opgieten van water* bij de rechterlijke folteringen in de Renaissance).

ALPHONSE DE MARNEFFE.

Kinderspelen met saai. — M. Pospisil van het Museum van Brno in Tsjecho-Slowakije, gewijd aan de ethnografie en de folklore van Moravië, verzocht ons hem te laten weten hoe men

in België, 't zij in Vlaanderen of in Wallonië, 't zij in 't Fransch, in 't Vlaamsch, in 't Waalsch of in om 't even welk ander dialect, de werken noemt die de kinderen bij wijze van spel uitvoeren bij

(1) koubok bolchavo orla. — Peter de Groote was er liefhebber van, dergelijke strafuitvoeringen, die in het bal een bacchanalisch entr'acte vormden, bij te wonen. De overgroote beker was gevuld met malvezij.

middel van draden saai of van koordjes, werken in den aard van dit op bijgaande illustratie weergeven. Wij zien er een Moravisch meisje aan den arbeid.

In zijn land, zoo zegt hij, vermaken de kinderen zich in al de scholen met dergelijke spelen.

In Engeland noemt men ze : strig figures, cats cradles ; in Frankrijk : la scie ; in Duitschland : abnehmen, abhebespilital; in Italië : ginco confili.

Wij mogen hierbij voegen dat de meisjes van Namen dit spel heeten : galette, barrière. Te Zoutleeuw heet men het : afnemen, overnemen.

In België maken de kleine meisjes eveneens « saucisses » (koordjes), met op regelmatige wijze saai te vlechten door de opening van een bobijn, waarop vooraf vier nagels geslagen werden.

Ten einde in te gaan op het verlangen van onzen collega uit Moravië, verzoeken wij onze lezers ons de namen op te geven, die in hun streek door de kinderen aan deze spelen gegeven worden.

D'jean Lariguette. — Inlichtingen worden gevraagd over Djean Lariguette, welgekend legendarisch personage in Wallonië.

Voorteekenen en Volksgeneeskunde. — Volgende waarnemingen dienen beschouwd te worden als aanvulling bij de werken *La Médecine Populaire*, door P. Hermant en Denis Boomans en *Omina of Voorteekenen* door P. Hermant.

Te Brussel gedane waarnemingen. — Wanneer twee personen hun handen wasschen in hetzelfde water, doet een van beiden alsof hij spuwt ; dit om onderlinge twisten te vermijden.

Een armband in lianen uit Nederlandsch-Indië behoedt voor rheumatiek.

Een mengsel van vioolhars en paardenvet geneest rheumatiek.

Een afkooksel van seringenbladeren heeft hetzelfde uitwerksel.

Om wratten te genezen laat men een dag lang stukjes ossenvleesch marineeren in azijn. Alvorens slapen te gaan bindt men, bij middel van een stuk linnen, een stukje van dit vleesch op de wrat en men laat het er op tot 's anderendaags 's morgens.

Om zwakke voeten te genezen omzwachtelt men ze met blauw linnen.

Tegen de koorts (fièvre lente) draagt men op zich negen korrels kamfer in een hartvormig flanellen zakje en men doet een novene. Elken dag verdwijnt een korrel en den negenden dag is de zieke genezen.

Bloedzweren worden genezen met er rauwe lever van rog op te leggen.

Tegen aambeien neemt men een zitbad met houtskool (Neder-over-Heembeek). Om oogziekten te genezen legt men een geraniumblad op het ziek oog.

Tegen de geelzucht drinkt men wortelensap. Hier valt te noteeren, dat het gebruik van den wortel tegen den icterus opnieuw een officiëel geneesmiddel geworden is.

Tegen de ontsteking van de voorstanderklier wikkelt men de geslachtsdeelen in preibladeren.

Een vruchtafdrijvend middel, dat zich onlangs verspreidde in volksmiddens, is van eindjes van zwavelstokjes in de baarmoeder te steken. Onnoodig te zeggen dat deze handelwijze aanleiding gaf tot ernstige verwikkelingen.

Om rheumatiek te genezen slaapt men met een aardappel in beide handen.

Zwangere vrouwen die wonden hebben in de gewrichten, moeten zout in den zak dragen.

P. HERMANT.

Prei : Prei leggen op de geslachtsdeelen of op den navel wordt aanbevolen voor het ophouden van urine.

Melk met citroensap, als inspuitingen tegen den witten vloed.

Ei : Men ledigt een ei in een pan. Daarin steekt men dan een gloeienden koterhaak en de patiënt eet van dit kostje om zijn buikkrampen te doen verdwijnen.

Urine : Gewonde voeten steekt men in versche morgendurine, om bevrijd te blijven van wintervoeten of om dezelve te genezen.

Kikvorsch : Om een witten vinger te genezen steekt men hem in den muil van een kikvorsch.

Zwavel : zwavel in jenever te weeken gezet wordt aanbevolen tegen leverziekten (merk op, dat zwavel niets aan jenever afstaat).

Zekere kruiden, zooals alsem en duizendguldenkruid, te trekken gezet op jenever, worden gebruikt als wormmidel, terwijl zij daarentegen maagversterkend zijn ; men neemt er een klein glaasje van om den worm te dooden.

Wortels van de *Bryonia dioica* (Heggerank) worden gebruikt als hierboven aangeduid, om den « hartbrand » (zuur) te doen verdwijnen. Gevaarlijk middel.

Een ongestelde vrouw mag geen zuiver hemd aantrekken zoolang de ongesteldheid duurt.

J. CAVENAILE.

Look. — Look wordt in volksgeneeskunde gebruikt voor verscheidene ziekten. Vooral :

A. *Tegen hoofdpijn en nevralgische pijnen.*

Werkwijze : 1. Een lookbol fijnhakken. 2. Hem op den pols leggen. 3. Gedurende 20 minuten er op houden bij middel van een linnen band. Uitwerksel : pijnlijk, doch doeltreffend. Oorzaak : vermindering der aderspanning.

B. *Tegen verstuiking.*

Werkwijze : 1. Idem als in A. Uitwerksel : Doet de pijn oogenblikkelijk verdwijnen. Vermindert de verstuiking op één dag. Oorzaak : Afleidend middel. Langzaam werkende trekpleister.

EM. DESTROOPER.

Volksgeneeskunde te Strombeek-Bever.

Eksteroogen : 1. een blaadje zwarte drop er op leggen ; dit er op laten gedurende een week. Een voetbad nemen. Dan opnieuw er een blaadje gedurende een week opleggen, de pleister er af trekken en, naar men zegt, blijft de eksteroog met wortel en al er aan hangen.

Negenoog. Een in twee gesneden vijg er op leggen.

Pijn in armen of beenen (zonder kwetsuur). Urinebad.

Oogontsteking. Een klein stukje rauwen biefstuk (een schijfje van 4 à 5 cm. op 2 of 3 mm. volstaat), achter elk oor en de ziekte houdt op na 2 of drie dagen.

Volksgeloof. Een kind dat lijdt aan chronische bronchitis zal ziek zijn tot op den ouderdom van 7 jaar ; alsan zal de ziekte dadelijk wegblijven.

F. SMITS.

Geneesmiddel, dat nog *onlangs* te Baisy-Thy werd aangewend om een ettergezwel in de keel doen door te breken en dat volkomen gelukt is !!!

Ik weet niet of het reeds opgegeven werd bij de volksgeneesmiddelen, die voorkomen in uw tijdschrift.

« Een zwaluwnest nemen en het laten weeken in slijk en « koedrek. Het mengsel goed fijnmaken en daarna op het gezwel « leggen, na dit laatste eerst goed ingewreven te hebben met « azijn. Niets overtreft dit middel !! en het gezwel breekt dadelijk « door ».

Voorwaar een paardenremedie, want voor deze dieren is men gewoon in azijn geweekten klei te gebruiken, namelijk om het hinken te genezen.

EDOUARD BRUNARD.

Band van de XVI^de^ eeuw. — Onlangs kreeg ik een dezer meer en meer zeldzaam wordende stempelbanden van de XVI^de^ eeuw (1500-1520) in mijn bezit. Het is het losgemaakte plat (met twee gelijksoortige afdeelingen) waarvan hierbij een schets. Het stelt voor : *den H. Franciscus die de stigmata ontvangt.* In de omlijsting lezen wij in Gotisch schrift :

// SIGNASTI DNE // SERVVM TVVM
FRANCIS / .... // REDEMTIONIS TVE /

en boven den Heilige in een vierkant lijstje :

// FRACICCE / PARA TE // AD CRVCE (M)

Het Verslag (in twee deelen) over de Tentoonstelling voor Vlaamsche Kunst te Antwerpen in 1930 doorbladerend (uitg. Van Oest), zie ik dat een dergelijke band met hetzelfde, eveneens tweemaal herhaalde motief, er tentoongesteld werd. Hij kwam van Leuven en een reproductie er van vinden wij op de buitentekst-platen. Zelfde tekst in het lijstje boven den Heilige : *Frácicce / para te / ad crucà //*. De tekst in de omlijsting verschilt echter.

ABBÉ GASTON.

Boekennieuws.

**

ARTHUR GOROVEI. — *Descantecele Romanilor. Studiu de folklor.* — Boekarest, 1931, in 8, p. 423. Verzam. der Roemeensche Academie.

Daareven publiceerde M. Gorovei, de welbekende folklorist om zijn talrijke en belangrijke werken over Roemeensche folklore, een der rijkste van Europa, zijn laatste werk over de bezweringen bij de Roemenen (« Descantecele »).

Dit boek, uitgave der Roemeensche Academie, handelt over bezweringen en exorcisme en biedt ons een rijke verzameling interessante en eigenaardige bezweringsformulieren aan.

De oude toovermiddelen overleefden het indringen der moderne ideeën ; alhoewel in minderen graad, blijven zij toch voortbestaan in gansch Europa : zij maken een erfdeel uit, dat slechts met tegenzin door het volksgeloof wordt afgestaan. Het behandelen van talrijke ziekten bij middel van bijzondere formulieren, alleen gekend door deskundige vrouwen, is in sommige streken nog steeds in voege.

In Roemenië worden de bezweringsformulieren gewoonlijk « vraja » genoemd (vandaar : vrajitor = toovenaar), ofwel nog « farmec » (toovermiddel), en in verscheidene streken van het land wordt het gebruik er van vastgesteld, heel dikwijls zonder verandering.

In het eerste gedeelte van zijn werk geeft de schrijver een uitstekend geschiedkundig overzicht van het vraagstuk. De verscheidene hoofdstukken behandelen achtereenvolgens : — het geloof aan het bestaan van den duivel ; de schrik voor den duivel als oorzaak van ziekten ; de duivelbezwering ; de toovenaars ; de bezweringen bij hedendaagsche volkeren. — In het bijzonder interessant hoofdstuk over de Roemeensche bezweringen vinden we :

De bepaling van de bezwering ; — deze, die ze gebruiken ; — bij welke gelegenheid ; — door welke middelen ; — de ziekte.

Zeer leerrijk zijn eveneens de verscheidene manieren waarop de bezweringen gedaan worden. De schrijver groepeert ze als volgt : — Gebed ; — rechtstreeksch bevel ; — rechtstreeksch bevel onder bedreiging ; — onrechtstreeksch bevel ; — aanwijzingen ; — verwensching ; — vergelijking ; — gradatie ; — opsomming ; — dialoog ; — magische formule ; — verhaal. — Elke manier wordt nader verklaard bij middel van voorbeelden. Het laatste hoofdstuk handelt over de eindformulieren.

Het tweede gedeelte van het werk bevat een rijke verzameling van ongeveer 2000 formulieren, toepasselijk op meer dan 200 aandoeningen, ziekten, verscheidene gevallen vatbaar voor bezwering. Meestal hebben deze formulieren een verouderden

vorm. Een andere eigenschap er van is ook, dat ze overal in het huidig Roemenië worden terug gevonden, bewijs van hun populariteit, zooniet van hun doeltreffendheid.....

Hierna geven wij eenige bezweringsformulieren, gekozen uit deze verzameling :

Tegen het *kwade oog* (de-ochi) : — Ga weg oog, slecht tusschen de oogen, want de zwarte geit zal u vervoegen en openrijten met haar horens en u ver wegwerpen in de woestijn en over de zee. Dat gij er in vergaat als de dag van gisteren.

Een ander : — Ga weg oog, slecht tusschen de oogen, zwart als de raaf, rap als het vuur, dat X. er van ontdaan weze en klaar zooals God hem gemaakt heeft, als de dauw van de zon, als de heilige dag van vandaag.... enz.

Pijn, *steek in de zijde* : — God heeft negen mannen met negen pijlen gezonden. Daar waar zij getroffen hebben werd de pijn afgesneden. Dat de steek in de zijde wegga uit het hart van X. uit zijn lever, uit zijn longen, uit gansch zijn lichaam. Evenals de dauw verdwijnt in de zon, evenals het schuim op de zee, zoo verzwinde zijn ziekte en verdwijnen de pijnen als de zaadjes op het veld, enz.

Tegen *regen* : Ga weg ronddwalende regen, want de heilige zon zal u vinden en u de beenen afsnijden met een stroopijl, met een houten hamer, met het zwaard van Sint-Michiel.

Vlek op het oog : — Waar gaat zij naartoe, wit meisje met den witten bezem ? — Ik ga naar de witte kerk. — Wat doen in de witte kerk ? — De vlek, de roode vlekken en de steken van X wegvagen, opdat hij zuiver en klaar zou zijn als gelouterd goud.

Kindergeween : — « Moeder des velds ! (een booze fee). Gij hebt een kind en ik heb een kind. Het mijne weent onophoudelijk, het uwe weent niet. Dat van dezen avond af het uwe weene, dat het mijne zwijge ».

Steken, pijn : — « Ga weg, roode os ; geeft gij mij een stoot met de horens, dan geef ik er u vijf. Een groote roode man is vertrokken met groote roode ossen en een rooden ploeg om rood graan te bewerken. Een roode sikkel ging hij koopen, en zette de aar naar onder en de wortels naar boven, opdat al de pijn van X. zoude weggaan, enz. ».

Liefde : — « Bandje, mijn klein bandje, ga naar hem die voor mij bestemd is ; waar gij hem ook vindt, sla hem met een vurige zweep, werp hem op den grond en stuur hem naar mij, opdat ik van hem kunne droomen en hem werkelijk zien ».

Deze studie van M. Gorovei is een kostbare bijdrage tot de Europeesche Folklore, die ten andere reeds talrijke werken bezit van dezen schrijver. Gedurende vijf en dertig jaar stond M. Gorovei overigens aan het hoofd van het tijdschrift « Sezatoarea ». Dit alleen reeds ware meer dan voldoende om recht te hebben op de dankbaarheid van allen die belang stellen in hetgeen de overlevering ons gelaten heeft.

BARON LECA.

M. J. VAN DEN WEGHE. — *Uit de Geschiedenis van Lot.* (Hal, 1932).

De mooie monographie over Lot of Laut, die daareven door M. Van den Weghe gepubliceerd werd, is waarlijk een modelstudie. Effenaf verwonderend is het, hoe men van de geschiedenis van een gehucht zulk een interessant werk gemaakt heeft. Om dit te bereiken was er de zachte philosophie van een wijze vereischt, wiens dichterlijk gevoel sceptisch bleef tegenover den hedendaagschen pseudo-vooruitgang ; er was vooral die grondige kennis der kleine dingetjes noodig en tevens een intieme kennis van de psychologie der lieden uit de streek. Het werk is niet alleen aangenaam om lezen, doch heeft ook een groot folkloristisch belang ; M. Van den Weghe heeft alles verzameld wat met onze wetenschap in betrekking stond en heeft dit verwerkt met zijn groote geschiedkundige geleerdheid.

Kort, dit boek is het werk van een kunstenaar en tevens van een geleerde.

P. H.

JOSEPH MEYERS. — *Studien zur Siedlungegeschichte Luxemburgs.* Uitgegeven door de « Luxemburgischen Sprachgesellschaft ». Zeer mooie studie over de koloniseering en de volksverhuizingen in het Groothertogdom ; zeer kostbaar werk voor de geschiedenis der streek, streng wetenschappelijk opgevat en uitgewerkt. Schrijver vangt aan met de studie van het geographisch midden en het klimaat ; hij verzamelt de gegevens van oudheidkunde en geschiedenis en geeft eindelijk een zeer volledige studie der toponymie. Negentien kaarten illustreeren het werk.

Een echt verdienstelijk boek.

P. H.

In het *Bulletin du Comité du Folklore Champenois*, nr 8, Juni 1932, lezen wij een zeer belangwekkende studie van de HH. Hechemann en Fecart over de ontschorsing der eiken in de Ardennen vóór honderd jaar (Valleien van Maas en Semois). De schrijvers onderhouden ons over de techniek der bewerking, over de werktuigen, over de rondezangen die bij dit werk in zwang waren en over de hutten door de werklieden bewoond, gedurende den tijd dat zij zich met dit werk bezighielden.

12de Jaargang. — Nr 68 November 1932

De Brabantsche Folklore

INHOUD

Op verkenningstocht door 't Hageland. — De papieren blazoenen der Gilden, Neeringen, Broederschappen en andere Vereenigingen van het Land van Audenaerde. — L'Orientation nouvelle dans le Folklore. — Melkwezer. — De Waarde van ons Tijdschrift.

Op verkenningstocht door 't Hageland.

Denk nu niet, Geachte Lezer, bij 't lezen van den titel, aan militairen op 't naspeuren van den vijand, maar gelief U drie liefhebbers voor te stellen met uitsluitend vreedzame en verheven inzichten bezield : eens op te speuren wat er zooal op gebied van oudheidkunde, geschiedenis, kunst en folklore in een zeker deel van 't Hageland, dat zij gaan bezichtigen, te verkennen is.

't Slaat half negen op de dorpsklok te Lovenjoul. De Septembermist die weide en boom in een blank nevelkleed hult, trekt stil op en de zon schijnt door 't donzig gebladerte, alle schakeeringen in 't groen der boomen tooverend. 't Is een prachtige herfstmorgen.

In een heerlijke Buick-limousine van onzen vriend gezeten, snorren wij de opklimmende Thiensche baan over, groeten in 't voorbijgaan het kasteel van onzen geleider en kort daarop slaan wij links den kasseiweg in naar Lubbeek. Wij bereiken weldra Butsel-bosch, zoo rijk in de streek aan folklore en volksspreuken. Rechts op de heuvels rijst de slanke toren van Pellenberg, het hoogste punt van het Hageland, en dichterbij het aloude hof van Herendael, gesticht door Willem van Lubbeek, prelaat van 't Park (1289-1306), dat destijds diende als lustverblijf der Norbertijner abten van 't Park en omringd was met lommerrijke bosschen, stemmend tot gebed en ingetogen leven (1).

(1) J. E. Jansen. L'Abbaye du Parc-le-Duc. Malines, 1929.

De gehuchten « Hel » en « Heide » die wij doortrekken, tooveren ons aanstonds allerhande herinneringen van voorheen en nu voor den geest ; vooral de « Heide » van Lubbeek is rijk aan modern volksleven ; 't volk maakt er zoowat de missiepost van de parochie uit. Plots aan een draai der baan, verschijnt op een vlakte de toren van Lubbeek, terwijl links in de diepte het kasteel van den Graaf de 't Serclaes zijn blanke silhouet tusschen de bosschen vertoont. 't Is een rijk landschap met zijn hoogten en laagten, met zijn kronkelende wegen en zijn nette huizen verdoken in een tuil van weelderig groen. Wij stappen af aan de kerk te midden der dorpskom. Aanstonds vestigen drie oude huizen der 18^{e} eeuw onze aandacht. Een voert een gebeeldhouwd klein uithangberd « een hart » met het jaartal 1771, een ander van denzelfden tijd kenschetst zich door een eigenaardig zwaar tichelendak. Op dit oogenblik zijn in dit laatste de vensterluiken gesloten ; er ligt « over aarde » de E. H. Nys, de geschiedschrijver van Maria's heiligdom aldaar, die gisteren avond zijn schoone ziel den Heer heeft weergegeven.

In de deuren der huizen en op straat treffen ons de regelmatige wezens en de schoone gelaatstrekken der jonge deernen, die een speciale type vertegenwoordigen.

Wij stijgen eenige trappen op en bereiken de St-Martinuskerk. 't Is een lang gebouw met zijbeuken gebouwd door den Abt van 't Park P. De Bruyn in 1717 ; de oude gotische toren is bewaard gebleven. Tot rond 1836 werd de parochie Lubbeek bediend door de Witheeren van 't 's Hertogen Park bij Leuven. Petrus Ottoy die dit jaar 't Park's gemeente in haar oud verblijf terugbracht was de laatste. Veel goeds kunnen wij van deze kerk niet zeggen ; zelfs de reclame-platen tegen de wanden aangeplakt storen onze godsvrucht. Een eiken predikstoel Louis XIV, een reeks kleine oude schilderijtjes verbeeldend de mysteries van den Rozenkrans, een schoon beeld van St-Antonius abt, legendarische schilderijen van de oude kapel, een kopij van den St-Marten van A. Van Dyck op het koor, overblijfsels van een Romaansche doopvont en een gekleed Lieve Vrouwenbeeld geven ons meer voldoening. Wij haasten ons naar de pastorij. Flink en vriendelijk door den Z. E. H. Deken ontvangen, bezichti-

gen wij zijn verblijf. Opgebouwd in 1501 en nadien merkelijk vergroot door de Witheeren van 't Park draagt het den stempel der huizen van dit gesticht.

Met zijn monumenteele inkompoort, versierd met de wapens en de leus van den Abt Ferdinand de Loyers, « Carpe rosas », 1756-62, met zijne ruime koer en breeden voorgevel in baksteen met doortrokken witsteenen lijnen der 18^e^ eeuw, met een rijken tuin, vormt het een allerschoonst complex.

Binnen vertoont het ons een ruim vertrek, wel opgesmukt door de geschilderde wandbehangsels en de belangrijke verzameling oudheden van den bewoner, waar kostbare gedachtenissen van de eerste Vlaamsche leiders Willems en David, de twee Snieders, Hendrik Conscience, Bols, Guido Gezelle, Cesar Gezelle, De Bo, enz., onze aandacht gaande houden. Een sierlijk portret van een pastoor uit 't Park schittert aan den schoorsteen. Wat ons niet minder belang inboezemt is de verzameling paleontologische overblijfsels door den Z. E. H. Deken verzameld. Waarlijk, hier zijn wij thuis bij een intellectueel man, die eere doet aan zijn verblijf. Wij bemerken in den hof de oude tienden schuur, waarvan de tienden katrol nog op de voorpoort bewaard wordt, een omlijsting in witten steen van een oud Rubensdeurken der 17^e^ eeuw, en een oud wijwatersvat in ijzersteen. Ons afscheid van den vriendelijken Deken is hartelijk, en 't was ons een waar genot zulk een geleerden pastoor aangetroffen te hebben.

De baan op, ontwaren wij een aantal kapellekens in rotssteenen met de mysteries van den Rozenkrans, leidend tot aan de Kapel van O. L. Vrouw ook door 't Park opgetrokken in 1341, en geheel en gansch vernieuwd in 1890. Hier berust het mirakuleus beeld van O. L. Vrouw van Lubbeek in een ruime Kapel met schoon geschilderde glasramen waar de legende van O. L. Vrouw en van de twee gezusters op afgebeeld is. De begankenis tot dit eeuwenoud bidoord heeft grootelijks toegenomen onder het bestuur van den tegenwoordigen herder. Van uit het voorhofje dezer kapel verschijnt voor onze oogen een heerlijk zicht op het kasteel der grafelijke familie de 't Serclaes. Een weesgegroetje nog, en wederom snellen wij den weg

op naar de nabij gelegen Kantonplaats Glabeek-Zuurbeemd. Vergeten wij niet aan te stippen dat oudheidkundige vondsten ook op het grondgebied van Lubbeek gedaan werden ter plaatse « De Mot » geheeten, waar tal van potten en silex in een tumulus werden ontdekt.

Lubbeek. — Deur der XVIIe eeuw in den hofmuur der Pastorie te Lubbeek.

Het prachtige Hagelandsch landschap teekent zich al dieper en dieper : op den voorgrond uitgestrekte velden, op den achtergrond lange heuvelketen met heesters en boomen bewassen. Links op de heuvelen ligt het belangrijk landgoed « De Leenberg » met zijn kasteel in modernen trant opgevat en zijn « renbaan » waar modern sport wordt uitgeoefend, teeken van onzen tijd. Over smalle

Glabeek. — Zicht op het Dorp.

steenwegen, te midden groene hagen, zoo karakteristiek in deze streek, rijden wij te Binkom de kapel van den H. Rochus voorbij, een vermaarde begankenis tegen besmettelijke ziekten, ontwaren in de verte de kerk van 't dorp waarvan ons veel goeds wordt gezegd, en bij den uitgang aan den steenweg naar Meensel zandgronden en zandputten, een eigenaardigheid der natuur.

Te Kiesegem noodigt de slanke toren en de smalle kerk ons uit af te stappen. Wellicht is dit iets bijzonders. Inderdaad de kerk, alhoewel zeer klein, is toch interessant om haar beelden en haar gotische vensters. Op het kerkhof daarrond werd eens de Spaansche generaal Vica begraven en bevindt zich ook de laatste rustplaats der rijke familie Kennes.

Voorwaarts nu naar Glabeek, de hoofdplaats van het kanton. Wederom doemt het Hagelandsche landschap op in al zijn pracht. Te Glabeek stappen wij af aan een oud huis « In 't Schuttershof » 1776. Een prachtige nieuwe kerk staat daar voor ons in de nabijheid van een belachelijk klein monumentje der gesneuvelden van 1914-1918. O die miezerige gedenkteekens van den oorlog! Waarom ze toch in zulken trant vermenigvuldigen! De kerk binnentredend, staan wij verstomd over haar grootschheid, in schoon gothiek opgebouwd. Hier vertoont zich een prachtige verzameling kleine oude beelden : St-Ambrosius, St-Wivina, St-Brigitta, St-Sebastiaan, Kindeken Jesus, enz.

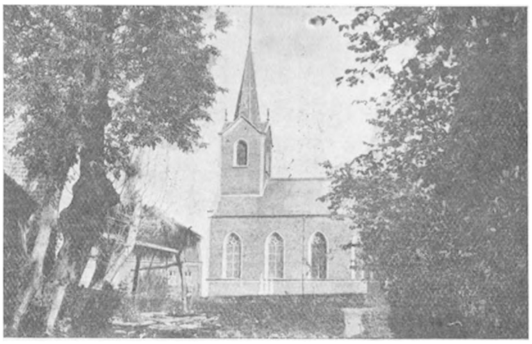

Glabeek. — De Kerk.

Wij rijden het dorp door waar zich vele nieuwe huizen vertoonen en komen uit op den grooten steenweg waar juist de tram staat te wachten met een aantal menschen, die waarschijnlijk naar den Vrederechter zullen geweest zijn om hun veroordeeling te hooren, voor niet verlichten van hun karren, te snel rijden, woordenwisseling, haarke-pluk, enz.

Over de baan, links in de diepte, ligt een groot domein met oud kasteel, toebehoorende aan de familie de 't Serclaes de Wommersom.

Nu bereiken wij het bijzonderste doel van onzen uitstap : Zuurbeemd, met zijn wijd bekend tabernakel. Welk kunsttempeltje ! Het tabernakelhuis in witten steen, hoog en smal, met zijn versiersels en beelden der begiftigers, dagteekenend van 1557, en gewrocht door den vermaarden beeldhouwer Cornelis Floris, zooals te Zoutleeuw, is een juweeltje van bouwtrant en beeldhouwkunst. Het staat daar zoo rank en zoo heerlijk aan den evangeliekant van het hoogaltaar sedert den tijd dat het H. Sacrament nog ter zijde van het altaar bewaard werd. Waarom toch in onze kerken zulke Godshuisjes niet terug brengen, paleisjes waardig van hetgeen zij inhouden ! Welk verschil met die ijzeren, houten en koperen kastjes, onwaardig van het verhevenste dat wij op aarde bezitten ? Prachtig ook zijn de geschilderde glasramen van Vosch uit Brussel (1899), waarschijnlijk een geschenk van de familie La Costa, wier benaming zij voeren. En wat zeggen van die lambrizeering, den biechtstoel van 1651, de kunstbeeldjes der 16^e en 17^e

eeuwen: St-Sulpitius, St-Sebastiaan, St-Antonius abt, St-Catharina, Christus aan de kolom, gekleed Lieve Vrouwebeeld, enz. O, sierlijke tempel Gods, wie had U in dit landelijk plaatsje zóó verwacht !

Wederom de baan op te midden van een altijd grootsch Hagelandsch landschap met zijn heuvelen en valleien, weiden en bosschen, over smalle steenwegen, tusschen hoog opgewassen hagen. Wij zijn te Bunsbeek. Bij de intrede van het dorp treffen wij links de oude heirbaan aan, tegenover de kerk, uitgevend op de « Schrans of Pepijnshof ». Deze plaats werd vóór een tweetal jaren uit den vergeethoek gehaald door het vinden van een groot aantal Romeinsche munten. (Zie Brabantsche Folklore). Bij het uitrijden van Bunsbeek zien wij in de verte de driekleur wapperen op het kerkhof van Hauthem-St-Margeriet. Aandoenlijke gedachtenis der gesneuvelde helden voor het vaderland, waar Belgen en Duitschers de eeuwige verrijzenis afwachten !

Eindelijk naderen wij Thienen, « de blanke stede », met zijn monumenteele kerken en oude huizen, zijn wereldberoemde suikerfabrieken. Wij snorren er door daar wij deze stad reeds meermaals bezochten en komen aan de statie van Grimde, de scheidingslijn van Hageland en Haspengouw. De spoorhal voorbij, verandert het landschap. Het zijn niet meer de kleine hoeven, waarop een boer met een of twee paarden zijnen kost wint, maar de belangrijke pachthoven, met uitgestrekte landerijen, de oude heerenwinningen of de kloosterlijke landbouwuitbatingen, met de monumenteele inrijpoort, waarboven de wapens van den heer, den abt of de abdis prijken. Rechts ligt Hakendover, links Wommersom. Het is in dit laatste dorp, het land der groote Gete, de verblijfplaats der grafelijke familie 't Serclaes de Wommersom, beroemd om zijn aardlagen van Wommersom (géologie), dat wij het noenmaal bij een edelmoedigen hospes nemen.

Natuurlijk ging het tijdens ons oponthoud te Wommersom over geschiedenis en folklore. Wij vernamen er zeer eigenaardige gebruiken. Wanneer iemand ziek is, werpt men een stukje van zijn kleedsel in 't water. Naargelang het onder gaat of boven blijft is het de ziekte van

dien of dien heilige tot wien men ter begankenis moet gaan. — De H. Blasius bijzonder patroon tegen de keelpijn wordt hier godvruchtig vereerd. De menschen komen er naar den pastoor « om te strijken ». Mijnheer pastoor, zeggen ze, wil me eens komen « strijken ». En dan gaat de eerwaarde naar de kerk, neemt de relikwie van den H. Blasius en strijkt er driemaal mede op de keel van den zieke. — Op Onze Lieve Vrouw Hemelvaartdag is het de bronwijding van den H. Quintinus. De E. H. Pastoor gaat 's namiddags na het lof processiegewijs naar de vereerde bron, zegent ze en doet er zijn godsvrucht met de geloovigen. Na den terugkeer viert men « bronkermis ». Overal is rijstpap gekookt en niemand zal er van gebruiken dan na de terugkomst van de processie. Zulke gebruiken bestaan ook denzelfden dag te Hakendover bij 't wijden van de Zaligmakerbron, en te Oplinter, bij 't zegenen van de Genovevabron. — Den dag voor Vastenavond komen de kinderen « den brij » of « braai » vragen aan de deuren der huizen. Zij gaan rond met een langen stok en elk stuk spek dat zij krijgen wordt aan dien langen stok geregen om op vastenavond opgegeten te worden. — Wanneer de koe moet kalven, brengen de landbouwers twee frank om de Godslamp te laten branden. — Altijd is Wommersom gekend geweest om zijne talrijke huisgezinnen en zijne schoone meisjes. — Als de vrouw haar kerkgang houdt, brengt de « goeivrouw » 32 centen naar den pastoor, nu 1.25 Frs. — en zegt : « dat is voor de keers ». Voor het doopsel doet de familie het zout in een pakje om het te gebruiken bij het toedienen van het Sacrament en daar ligt « een fooi » in. Zoo hoorden wij vele gebruiken vertellen, ook wel nog van bijgeloof, spoken en heksen, maar ongelukkiglijk de tijd was verstreken en wij moesten vertrekken. Alvorens weg te gaan, bewonderden wij nog in een zaal der pastorij het prachtig oud eiken beeld der 16e eeuw van de H. Dorothea, het schoonste dat wij tot hier zagen. Dan op het kerkhof bezochten wij even de grafstede der familie de 't Serclaes, een echt « cubiculum » of doodskamer. Hoe wonder ! hier worden de lijken niet gedolven in den grond, maar boven de aarde aangezet in « loculis » gelijk in de Katacomben te Rome. « Zoo heeft men ten minste nog den troost »,

zegde een spuiter, « van niet in den grond gestoken te worden, maar nog op de aarde te kunnen blijven als men dood is ». De kerk leverde ons niets bijzonders op, tenzij een oud beeld van den H. Quirinus, behangen met eenige spelden.

Op den weg naar Hakendover bewonderden wij nog eenige groote pachthoven waartusschen het historische pachthof van Walsbergen dat destijds toehoorde aan de commanderij der Ridders van Maltha. Het landschap is breeder dan in 't Hageland en meer aan de graan- en beetencultuur gewijd.

Hakendover is als wonderoord over gansch de wereld bekend om zijn vermaarde processie met 2^{den} Paaschdag als van heinde en verre pelgrims te voet en te peerd toestroomen om de lange processie te volgen (1). De ruiters rijden over het pas opgeschoten graan der velden, vertrappelen het ongenadig en toch schiet dat graan elk jaar wederom weelderig op. Wij treden de kerk binnen. 't Is een grootsch monument in Romaansch-gotischen stijl, der 13de eeuw, hersteld in 1860, waar men zelfs plafonds in renaissance-stijl aantreft. Het eiken retabel der 15de eeuw op het hoogaltaar (2), verbeeldend de legende der drie gezusters (3) in kleine groepjes is een der schoonste van het land. Het groote zittend Christus Salvatorbeeld, de hand zegenend opheffend, sterk gepolychromeerd, boezemt ingetogenheid in. Een schoone schilderij van O. L. Vrouw en den H. Bernardus, der 17de eeuw, hangt in den kruisbeuk en is merkwaardig. Wederom troffen wij hier een gekleed O. L. Vrouwbeeld aan. Als folklore vinden wij hier een Christus liggend in 't graf. 't Is een groote eiken kist waar een gekleede Christus in ligt met daarboven een boogvormig deksel van zwaren gevlochten ijzerdraad. Hieraan en hierin zien wij eigenaardige voorwerpen liggen : vlokjes

---

(1) E. van Heurck. *Les Drapelets de pelèrinage.*

(2) R. Maere. *Le rétable d'Haekendover* in : Annales de l'Académie royale d'archéologie de Belgique, LXVIII, 1920, 70-97.

(3) E. van Heurck. *Le merveilleux dans la légende d'Haekendover.* (Ibidem, bl. 98-107).

haar aaneengestrengeld, tandenkoraaltjes van kinderen, wassen mondgebitten en ooren, stukjes kleed en veel vlokjes haar aan het ijzer gebonden. Langsheen de zijmuren hangt eene geheele reeks schilderijen de apostelen verbeeldend, maar hoe ongelukkig : zij zijn meerendeels verborgen door een afgrijselijken kruisweg ! Ergerde ons dit, het overige liet ons den heerlijksten indruk na en nooit zullen wij dit prachtig retabel en dien wonderschoonen tempel vergeten. Bij het uitgaan der kerk ontdekken wij een oogenblik het hoofd voor het prachtig monument der gesneuvelden.

Den auto in en thans vooruit naar Grimde. Deze voorstad van Thienen is uiterst belangrijk om haar oudheidkunde. Vóór het station ontwaren wij links de schoone oude kapel van de H. Odrada, bedevaartplaats, waar de pelgrims een ijzeren kroon worden opgezet tegen de hoofdpijn. Voorbij den overweg zien wij langs denzelfden kant de vermaarde drie tumuli « tommen » van het einde der 1ste of begin der 2de eeuw, waar bij de opdelvingen in 1892 buiten vele kostelijke stukken de schoonste Romeinsche Kamee der wereld is ontdekt, die nu in de verzamelingen van de Louvre te Parijs en in 't British Museum te Londen bewaard worden (1). Hoevele kostelijke voorwerpen hebben alzoo ons land verlaten, uit oorzaak van twist, onverschilligheid of gierigheid van bijzonderen en bestuur ! Rechts rijden wij een weinig verder een klein straatje in en komen aan de wijd vermaarde Nekropool of Begraafplaats van Grimde. Hier liggen een aantal gesneuvelde soldaten begraven die bij de veldslagen rond Thienen in Oogst 1914 den heldendood stierven. Bij de intrede van het kerkhof dat de kerk omringt, staat de lantaarn der dooden met het eeuwig licht, een prachtige toren in witten steen met van boven de lantaarn. In de oude kerk van Grimde, een juweeltje van Romaansch-gotischen bouwtrant, zijn te midden en langs de wanden de grafzerken in witten steen aangebracht. Het zicht er van is indrukwekkend. Langs kleine

(1) Bon A. de Loë. *Exposition des Tumulus de Tirlemont*, in : Annales de la Société d'Archéologie de Bruxelles, d. IX, 1895.

vensters met prachtige geschilderde glasramen versierd, motieven uit den oorlog verbeeldend, straalt een geheimzinnig tooverend gekleurd licht, dat iets eenigs is. In den kruisbeuk alsook in de middenvenster van het absis vertoonen zich groote geschilderde glasramen van Langaskens en Wyss, den oorlog, den vrede en den triomf uitwijzend, in modernen trant opgevat, die het schitterendst kleurenspel voor de oogen malen, dat wij ooit zagen. Een groote Christus Triumphans hangt in 't midden. Deze begraafplaats is iets grootsch en prachtigs. Die helden verdienen het.... en toch kan ons gemoed er niet over dat dit juweeltje eener katholieke kerk, waar eens het eeuwig leven in den persoon van Christus verborgen was in het tabernakel, herschapen is in een tempel der dood, waar het naakte en het kille ons aan een protestantsch bidhuis doen denken. In plaats van de vereering der dood hadden wij hier liever de vereering der belooning van den heldenmoed in de verrijzenis van het ander leven ontwaard. Nochtans brengen wij hulde aan de piëteit dergenen die voorzeker een schoone daad pleegden met zoo heerlijk onze gesneuvelden te vereeren. Nog onder den indruk van hetgeen wij zagen, stappen wij stil en ingetogen den auto in en snellen naar het einddoel van ons tochtje.

Onderweg ontwaren wij de hooge en statige gebouwen der Raffinerie Tirlemontoise, een der machtigste suikerfabrieken van het land en die een zekeren invloed op gansch den omtrek uitoefent. Door Thienen rijdend bewonderen wij nog eens de schoone kerken en oude huizen der « Blanke stede » en op de markt vestigt een onzer gezellen de aandacht op de corps-de-garde, de kô-de-goâr, gelijk men zegt. 't Is nog een overblijfsel van de Spaansche Overheersching. In de omgeving gebruikt men nog dikwijls die benaming ; wanneer men een huis in wanorde aantreft : « 't is precies ne kô-de-goâr », zegt men. Nu zijn we wederom in 't Hageland. Te Vissenaken verschijnt de vallei der Velp. Te Binkom zien wij in de verte het oude verblijf der Heeren van de streek. Wij staan nu in 't hartje van 't Hageland. Hoe afwisselend, hoe weelderig, hoe grootsch, nu vooral dat alles zoo schitterend door een glanzende zonne belicht is !

Te St-Joris-Winge stappen wij opnieuw eenige oogenblikken uit en bezichtigen de kerk, opgebouwd in de 18de eeuw door de abdij van 't Park en waarvan de parochie bediend werd door de Heeren dierzelfde Abdij sinds 1518. Zij is prachtig en smaakvol vergroot rond 1928 met twee nieuwe zijbeuken en van binnen goed hersteld. Als kerk der 18de eeuw geeft zij ons den aanblik van die « églises salons » die zoowel strookten met den geest van den tijd. Menig kunststuk versiert haar. Prachtige beelden der 16de-17de eeuwen : St-Blasius, St-Sebastiaan, St-Eligius en twee ruitersbeelden van St-Joris, houden onze aandacht gevestigd. Schilderijen: triptiek en kopij van Rubens, verdienen vermeld te worden, zoowel als de 18de eeuwsche predikstoel. De parochie mag fier gaan op haar kerk. Langs den steenweg treffen wij een tal oude en schoone huizen aan en in de binnenwegen liggen de lusthoven bevallig in een prachtige groene omgeving verborgen.

Een weinig buiten de kom van 't dorp verandert de aanblik van 't landschap. Wij rijden langs smalle slechte wegen op de hoogte en zien aan onzen rechter kant in de diepte rijke valleien waartegen schoon bewassen heuvelen oprijzen. Dit is 't schilderachtigste dat wij tot hiertoe zagen. Na die heerlijke verrezichten komen wij aan den Roesselberg waar bovenop een vermaarde begankeniskapel van O. L. Vrouw ter Stocxkens met haar gekende jaarmarkt, zich vertoont (1).

Hier ligt het ongeschonden Hageland met zijn verwilderde akkers, vuile armoedige huisjes, hobbelige smalle klimmende en dalende slechte wegen, en op 't zicht wat verachterde menschen, boschvolk. Wij dalen den weg af en staan op den kassei van Hauwaart. 't Landschap verandert. Terwijl op de hoogte de bosschen van den Roesselberg nog opschieten, staat in de vallei het schoon kasteel van den heer de Troostembergh, met op het voorplan een park « à la Versailles ».

---

(1) A. Wichmans. *Brabantia Mariana*, bl. 279.

Langs het kasteel omdraaiend rijden wij op den weg naar St-Pieters-Rhode. Het landschap is wederom verschillend, meer bebouwd en door geen kanten of hagen verborgen. In de verte op een hoogte staat een schoon veldkapelleken overlommerd door een reusachtigen eik. Het middeleeuwsch kasteel van Ter Horst staat voor ons (1). Wij

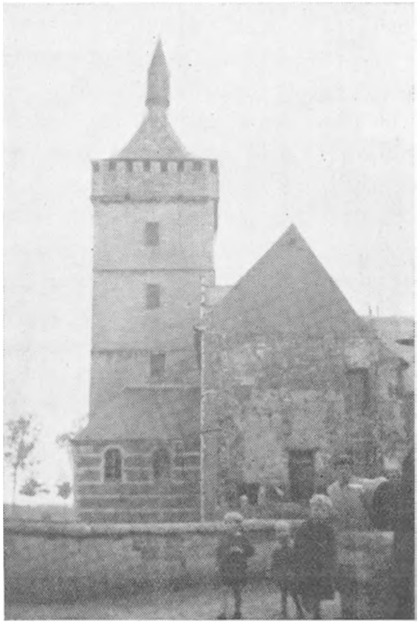

Sint-Pieters-Rhode. — Kasteel Ter Horst.

stappen af. Een prachtige overlommerde gaanderij der 17de eeuw (1637), nu stallingen, vertoont zich rechts. Wij keeren ons om en staan vóór den ingang van het kasteel. Een oogenblikje overzien wij geheel het complex der gebouwen en omgeving. Een onzer gezellen aan wien wij den

(1) A. de Behault et P. Combaz. *Le château de Horst à Rhode-S. Pierre,* in : Annales de la Soc. d'Arch. de Brux., VIII 1893 ; XI, 1896.

middeleeuwschen indruk mededeelen, zegt ons : om het kasteel nog beter in zijn tijd te plaatsen, verbeeld U den Heer van 't slot, een de Rubempré of de Merode met andere ridders in 't harnas gegespt, met den helm op 't hoofd en de spies in de hand van den veldslag weerkomend, de neergelaten ophaalbrug overstappend en den welkomsgroet van zijn gade in 15 eeuwsch kostuum met zijn talrijk kroost ontvangend. 't Is dichterlijk. Wij volgen den ridder en stappen de brug over, waar eilaas de zware ketens aan ontbreken. De breede koer ook is niet meer dezelfde. Alles trekt meer op een ruïne, alhoewel er nochtans vele schoone architectonische lijnen en bouwstijl van verschillende tijdvakken in voorkomen. Binnentredend ontwaren wij in de keuken de overblijfsels eener prachtige gotische schouw en een deurken dat uitgeeft op de kapel. Eilaas deze is in erbarmelijken staat.

Terwijl wij er een oogslag in slaan, wijst onze makker op de legende die verhaalt dat daar elk jaar te middernacht met Kerstmis de geheele kapel verlicht is. Ziehier waarom : De aalmoezenier had van den Heer opdracht gekregen met Kerstmis de H. Mis in de Kapel niet te beginnen alvorens hij van de jacht terug was. 't Was middernacht. De heer kwam niet terug ; de priester wachtte en bleef wachten. Niemand verscheen. Eindelijk besloot hij de mis te beginnen. Wanneer hij eenigen tijd bezig was stapte de Heer de Kapel binnen. Woedend omdat hij niet gehoorzaamd geweest was, viel hij den priester aan het altaar aan en kloof hem het hoofd. Nu verschijnt nog elk jaar op Kerstmis, zoo verhaalt de legende, diezelfde priester om het H. Sacrificie voort te zetten en de lichten der kaarsen schemeren dan in 't duister van den nacht.

Voortgaande klimmen wij den trap op die naar den toren leidt. Alles is verlaten en in wanorde. Zeer eigenaardig zijn de schiet- of observatiegaten die in de kroon van den toren der XVe eeuw uitkomen. Op de eerste verdieping bezichtigen wij de twee ridderzalen. Gelukkig is men hier met de herstelling begonnen en zijn ten minste ramen en dak gevrijwaard.

Prachtig zijn de schouwen en vooral het plafond in « stuc » der 17^{e} eeuw. Wij herkennen in de gebouwde mo-

tieven genomen uit de « Metamorphoses » van Ovidius den kunstenaar der plafonds van 't 's Hertogenpark bij Leuven, J. C. Hanssche, die daar ook rond 1680 zijn kunst in 't bewerken van gemalen marmer liet blijken (1). Zij alleen zijn een reis naar hier waard. Op de muren zien wij nog sporen van fijne wandschildering. Wat werd hier eertijds in die ruime zalen niet verhandeld ! (2) Afdalend, slaan wij nog een blik op de buitenmuren der koer met hun versieringen, waar weinig spoor van middeleeuwsch meer overblijft, maar waarvan 't grootste gedeelte schijnt te dagteekenen uit 't midden der 17de eeuw. Met weemoed verlaten wij dit historisch kasteel, bewonderen nog eens den wachttoren en het prachtig zicht op de vijvers, op de waters der vestingen, en ontwaren in de verte een heerlijk landschap waardoor de rivier « de Winghe » kronkelend heenkabbelt.

Wij rijden verder. — Na eenige minuten zijn wij te Cortryk-Dutzel. Van Hauwaart tot hier, schijnt het ons een andere streek ; 't is 't Aartschotsche. Wilder, minder verzorgd, onregelmatiger, achterlijker, treffen het landschap, de huizen en de menschen ons niet meer gelijk bij 't vorige. De bruine ijzersteen is hier zoowat het symbool van 't geen wij te zien krijgen. Cortryk-Dutsel, het oude Cortelke, ook in 't bezit van 't 's Hertogen Park sinds de overeenkomst met Gempe in 1487, lacht ons weinig toe. Dalen en klimmen wordt hier 't ordewoord. De kruiskerk in zwaren ijzersteen opgetrokken is bezet vooraan met een toren van denzelfden steen in klein formaat en zeer onregelmatig dooreen gemetseld. Boven de kerkdeur staat een slecht bewaarde buste van « een heilige » ? die men veeleer voor eene Minerva zou nemen. Vanaf de kerkdeur daalt de weg en klimt weer op naar de pastorij ten einde der straat. Te midden eener groote haag staat de monumen-

(1) J. E. Jansen. *Op. cit.*

(2) A. de Behault de Dornon. *Le plafond de la salle d'honneur du Château de Horst à Rhode-S.-Pierre*, in : Bull. Académie roy. d'archéol. de Belg., I, 1912, 25-33.

teele inkompoort, waarachter de koer met den voorgevel van 't huis. In 't midden boven 't dak steekt een trapgevel uit. Ruim en groot is het binnen, zeer netjes opgesmukt, maar als oude overblijfsels treffen wij enkel een schoone schouw in 't salon aan. 't Is spijtig dat wij den eerwaarden herder niet kunnen spreken, daar men ons zooveel goeds van hem gezegd heeft. Bij 't buitengaan vertoonen zich voor ons in de verte de vermaarde wijnbergen van Aerschot, aan wier voet de scheiding van Demer- en Dylevallei zich voordoet. Naar beneden gaande, tegenover de kerk, treffen wij een verroest oorlogskanon van 1914 aan, dat de wacht houdt naast een dor vrijheidsboompje met vier steenen palen omketend ! 't Is wel juist geen eerbied voor vrijheid en gedachtenis !

Wij slaan opnieuw de baan op naar St-Pieters-Rhode en stappen af nabij de kerk gekend om haar begankenis tot de H. Maagd Wivina. De toren is oud ; de zijbeuken en het binnenste zijn nieuw sinds 1894. Alhoewel goed onderhouden, zegt het inwendige ons niets. Langs een smallen weg gaan wij te voet, een vijftig meters verder naar de pastorij. 't Is wonder met die pastorijen der Witheeren van 't Park. Zij zijn altijd zooals te Lubbeek, Corbeek-Loo, Cortryk-Dutzel op een zekeren afstand van de kerk gebouwd. Wederom krijgen wij hier dezelfde schikkingen te zien als te Corbeek, Heverlée, Lubbeek, Cortryk-Dutsel, want deze parochie hing ook van de abdij 't Park af, gedeeltelijk sinds 1151 en volledig sinds 1228 ; de pastorij werd door deze Abdij gebouwd in de 2de helft der 17de eeuw. Eerst een monumenteele ingangspoort, met een nisje waarin een modern Lieve Vrouwbeeldeken troont, dan een schoone koer en daarna de breede voorgevel van 't huis in rooden baksteen met witte lijnen en boven de deur het wapen van den abt Philippus van Tuycom (1682-1702). In den gang hangt een groot doek met al de wapens der pastoors. De eene zijn echt, wanneer de pastoor van adelijken bloede was, de andere zijn persoonlijk uitgedachte, sprekende wapens : gebruik dat eenig is en dat nochtans ter gedachtenis tot aanbeveling dient. De eiken leuning van den trap naar boven is prachtig en voert op den uitgebeitelden voorpost de wapens van den abt Généré (1762-

1778). Het salon is ruim en bezet met een allerschoonst plafond uit de 18e eeuw. Een buitengewoon vriendelijk onthaal viel ons te beurt. Welgestemd door het schoone dat wij zagen vertrokken wij, onze terugvaart aanvangend.

Wij konden niet van elkander scheiden zonder een synthesis van al wat wij zagen op te maken en kwamen tot het besluit dat Hageland en Haspengouw van malkander veel verschillen. De eene is de streek van berg en dal met uitbating eener kleiner kultuur, waar de Boerenbond veel bijbracht tot het verheffen van den landbouw en den welstand der huisgezinnen, zooals wij het bij het zien van vele nieuwe huizen opmerken. De andere is breeder en grootscher met zijn heerlijke en kloosterlijke pachthoven, grooter winningen en boerenbezit, maar misschien ook meer kleiner armoediger volk. De bevolking schijnt er ons gemoedelijk maar achterlijk, en zooals een onzer gezellen die het Hageland goed kende, zegde : niet al te rechtuit in uw tegenwoordigheid. Het « nudisme » zou men nu zeggen, vindt hier ook veel partijgangers, want bloote beenen en bloote armen en breede decolletage zijn hier ook overal in zwang. De kerken zijn treffelijk en in 't algemeen wel onderhouden. 't Verwonderde ons zoovele kleine oude beelden der 16e-17e eeuw er in aan te treffen. Overal ook zagen wij een gekleed Mariabeeld. Meestal staan de kerken op een hoogte. Tusschen haakjes gezegd, ontwaarden wij in de kerken veel te veel kleine elektrische lampjes rond de beelden, die al wat eerbaarst is belachelijk maken en zouden wij ook graag een aantal pleisteren beelden die Mgr Mercier « paccotille » heette, zien verdwijnen. De oude huizen, vooral der 18e eeuw zijn er nog niet schaarsch, maar het ergerde ons dat we geen enkel gemeentehuis van belang te zien kregen. Het goede voorbeeld zou toch van hoogerhand moeten komen. De windmolens, die toch zulk uitstekend schoon in 't landschap uitmaken, zijn ook meestal verdwenen. Zooals wij hoorden is hier ook nog een rijke schat van folklore verborgen : oude gebruiken en legenden zijn er nog bij de vleet.

't Werd avond. Gedurig moesten wij afrijden voor de aardappelenkarren, wat niet gewillig ging, want de boeren rijden liefst te midden van den steenweg. In de

deemstering van den vallenden avond brandde het aardappelenloof overal in de velden en dreef dikke lage wolken over het land.

Thuis gekomen mijmerden wij nog over al de kunst, het historische en folkloristische dat wij zagen, tevreden ons doel bereikt te hebben en een dankbare gedachte aan onzen kundigen geleider wijdend.

J. VAN TURNHOUT.

16 September 1932.

De papieren blazoenen der Gilden, Neeringen, Broederschappen en andere Vereenigingen van het Land van Audenarde.

I. — ALGEMEENHEDEN.

De iconophilen in België hebben zich tot hiertoe weinig of niet bezig gehouden met de papieren blazoenen der gilden en ambachten. Degenen nochtans die we hebben kunnen verzamelen in Audenarde en in de omliggende gemeenten zijn uiterst belangrijk en verscheiden.

In 1874 reeds schreef Edm. van der Straeten er enkele regels over in zijn « Théâtre Villageois en Flandre » (1). Onze vriend en collega Em. H. van Heurck maakte er ook gewag van in zijn meesterwerk « Les drapelets de pèlerinage » (2) en gaf de afbeelding van een eigenaardig bladvormig blazoen met uitgesneden boorden, den
naardig bladvormig blazoen met uitgesneden boorden, den
H. Maurits voorstellend en rond 1820 te Ryssel door L. Mélino geteekend.
geteekend.

Ovale blazoenen, St-Joris of St-Sebastiaan voorstellende, werden eertijds in verschillende streken van het land uitgedeeld ; bij voorbeeld, te BRUSSEL: een ovaal blazoen, door J. De Man afgedrukt en uitgegeven, St-Joris, die den draak doorsteekt voorstellende ; onder aan een voetboog, pijlen in kruisvorm geplaatst en andere schuttersbenoodigdheden ; het alles met de hand gekleurd ; rood, geel-groen en blauw. Een melding op de keerzijde leert ons dat het in 1786 uitgegeven werd (Verz. der HH. Fr. Claes, J. van Herck en Arnou te Antwerpen) ; te ST-GILLES-WAES : een ovale houtsnede, St-Sebastiaan voorstellende aan een

(1) EDM. VAN DER STRAETEN. *Le Théâtre villageois en Flandre.* Brussel 1874, bl. 48.

(2) EM. H. VAN HEURCK. *Les Drapelets de Pèlerinage en Belgique et dans les pays voisins.* Antwerpen 1922, bl. XIV.

Blazoen van Sint-Maurits voor een schuttersgild te Rijssel rond 1820 door L. Mélino uitgegeven.

Blazoen van Sint-Joris, voor een voetboogschuttersgild van Brussel door Jacobus de Man uitgegeven.
Op de keerzijde het jaartal 1786.

boom gebonden en met pijlen doorschoten ; rechts staat een boogschutter met gespannen boog en pijlen in de hand, gereed om te schieten ; links een boom met verschansing en onderaan het opschrift S. SEBASTIANUS met de wapens van het gild. Dit blazoen is zwart gedrukt, soms met

de hand gekleurd, roode boord, het middenste groen en rood. (Verz. Fr. Claes Antwerpen) ; te DEURNE-ZUID bij Antwerpen: een ander ovaal blazoen met ongeveer dezelfde teekening (Verz. Fr. Claes te Antwerpen) hoort toe aan « De Vrijheids Vrienden Verbroedering » (1). Dezelfde verzameling bevat ook nog de koperen plaat van een oud ovaal blazoen St-Sebastiaan voorstellende ; aan zijn linker-

---

(1) De heer Em. H. van Heurck geeft in een van zijn laatste werken : « *Les Images de dévotion anversoises du XVIe au XIXe siècles* », een blazoen met St-Sebastiaan voor een handboogschutters maatschappij zonder plaatsaanduiding, door Corn. Van Merle in de XVIIe eeuw gestoken. Dit cliché wordt hier weergegeven.

Blazoen van Sint-Sebastiaan voor een handboogschuttersgild waarschijnlijk van Antwerpen, door Cornelius Van Merlen (1654-1723).

Gekleurd exemplaar. Verz. Frans Claes, Antwerpen.

kant een geknielde boogschutter met een pijl in den gespannen boog ; rechts een verschansing en een boom, en onder aan het wapen van het gild (Jerusalem) met het opschrift: S. SEBASTIANUS.

Gegraveerde koperen plaat 65 mm. x 90 mm.

Blazoen van een St-Sebastiaan's gilde.
Afdruk der koperen plaat uit de Verz. Fr. Claes, Antwerpen.

In het land van Audenarde nu, is de vorm der blazoenen gansch verschillend ; ze zijn steeds ruitvormig en elke kant meet ongeveer 75 mm. Gewoonlijk verbeelden ze den H. Patroon van het gild of de neering.

De oudste exemplaren die we terugvonden zijn alle tamelijk primitieve koperdrukken, lichtjes met de hand gekleurd — gele boord, groen en roosachtig in het midden. — Elk blazoen is gevormd door twee tegen elkaar geplakte

vierkantige plaatjes ; er tusschen werd eertijds een ganzenveder gevestigd voor het vasthouden en dikwijls waren de drie bovenste hoeken met klatergoud of dons versierd ; — later, werd de ganzenveder overal door een stokje vervangen, slechts een stukje pluim of hevig gekleurd papier versierde de bovenste hoeken.

Wat het drukken betreft, werden deze blazoenen, voor den oorlog steeds in steendruk uitgevoerd en de Gebroeders Bevernage te Audenarde hadden er om zoo te zeggen het monopolium van ; sedertdien worden ze op zink gedrukt in verscheidene plaatselijke drukkerijen.

Al deze blazoenen gelijken veel op onze oude groote blazoenen der Rederijkerskamers. Zij zijn sedert eeuwen in gebruik ; de koperdrukken dagteekenen uit de XVIIe en XVIIIe eeuw en de platen er van worden in het stedelijk museum van Audenarde bewaard ; zij komen uit de veiling Isidore Bevernage-van Eckhaute die plaats had in 1887 en waren vroeger eigendom van den heer De Pauw te Audenarde.

II. — HET GEBRUIK.

Daags vóór de schieting of op den vooravond van het H. Patroonsfeest, gingen de pijpers, de trommelslagers en de nar, plechtig uitgedost, de leden van het gild begroeten en uitnoodigen. De nar danste een paradedans voor hun woning en bood hen het versierd blazoen aan dat door den schutter of confrater op hoed of vest gestoken werd. Gedurende de feestelijkheden zwierf de nar rond het schuttershof of het lokaal en, indien hij iemand zag afkomen, trok hij er al dansend naar toe en na de « tuimelperte » bood hij hem het blazoen aan, waarvoor hij dan wat drinkgeld ontving.

Tegenwoordig bestelt het schuttersgild zelf de blazoentjes en stelt ze in het lokaal ten toon, waar de leden ze dan op den feestdag kunnen aanschaffen.

Op andere plaatsen, te Asper namelijk, worden de blazoenen in de kerk of bij den Burgemeester verkocht ; de ruiters steken ze in het harnas, achter het oor van hun paard ofwel in hun knoopsgat en nadat ze driemaal rond de

kerk zijn gegaan en den zegen ontvangen hebben, keeren ze in groepen huiswaarts door de dorpen heen, tot de ontbinding van den stoet.

Te Mater worden de blazoenen ook in de kerk verkocht waar de geloovigen ze zich aanschaffen tijdens het offeren.

We gaan nu over tot de beschrijving der tot hiertoe gevonden blazoenen, met de hoop dat deze eerste studie er weldra meer zal doen te voorschijn komen.

III. — HISTORIEK.

A. *GEWAPENDE GILDEN VAN AUDENARDE.*

In vroegere eeuwen bezat Audenarde drie gewapende gilden, St-Joris, St-Sebastiaan en St-Hermès — die aangesteld waren om de stad te bewaken en desnoods te verdedigen (scutten, vandaar hun naam schutters-gilden of bewaakgilden).

a) Het SINT JORIS gild was veruit het oudste en bestond reeds in de XIIe eeuw. Het was een boogschuttersgild. In de « Audenaerdsche Mengelingen » door archivaris Van Lerberghe uitgegeven, vinden we hierover allerlei belangrijke documenten tot 1348 opklimmend (1). De origineele stukken en heel het archief van het gild berusten op het stadhuis. Dit gild bezat een eigen kapel op de markt, naast de St-Walburgiskerk ; verschillende inventarissen uit de XVe eeuw geven ons de kostbaarheden te kennen welke het bezat. Zoo vernemen we ook dat op 22 Oogst 1462 groote feestelijkheden werden op touw gezet ter gelegenheid van een prijskamp waaraan niet enkel de gilden van al de naburige dorpen deelnamen maar ook die der groote en afgelegen steden, zooals Brussel (de twee schuttersgilden), Doornik, Ath, Edinghen, Nijvel, Lier, Geeraardsbergen, enz., 25 in het geheel ; prijzen van groote waarde werden aangeschaft ; een officiëele uitnoodiging was op 1sten Oogst

---

(1) Zie ook EDM. VANDERSTRAETEN. « *Notice sur les confréries de St-Georges* » in « Messager des Sciences historiques » 1853, blz. 269.

verzonden geweest en bij ontvangst daarvan had elk dorp of elke stad er zijn zegel aan gehecht. Dit dokument wordt eveneens in het stadsarchief bewaard.

In hetzelfde depot troffen we nog een prachtig gedrukt reglement aan versierd met een koperdruk, den H. Joris voorstellende die den draak verslaagt, langs beide kanten een kruisboog en twee gekruiste pijlen. De naam van den plaatsnijder is onleesbaar geworden, de koperen plaat berust in het stedelijk museum (1).

Deze maatschappij die rond 1860 in twee groepen werd gesplitst « Concordia » en « Willem Tell », was geheel te niet gegaan ; de twee overblijvende leden hadden zelfs hun kruisbogen aan het stedelijk museum geschonken toen in Juli 1930 een heropleving plaats greep en men van dan af het gildeleven weer in voege tracht te brengen.

1. Een oud blazoen is bewaard gebleven. Het stelt voor: een gewapende St-Joris te paard naar rechts gekeerd en met zijn lans den neergestorten draak bedreigend. De keerzijde vertoont een wip door twee koorden vastgebonden ; aan weerskanten ervan een kruisboogschutter die naar de gaai schiet. In de hoeken, rechts en links een bloem ter versiering.

Verz. Museum Audenarde.
Verz. van den Schrijver.

Ruitvormig blazoen 62 mm.×62 mm.

Oud exemplaar in zwarten druk. Licht groen, geel en roosachtig gekleurd, aan de hoeken met klatergoud versierd.

Dubbele koperplaat in 't Museum van Audenarde bewaard.

b) SINT SEBASTIAAN. In chronologische orde is het tweede gild, dit der boogschutters van St-Sebastiaan, door Philips de Goede in 1428 gesticht. Zijn organisch reglement en ook zijn officiëele octrooi-brieven werden door

---

(1) Ziehier het opschrift van dit reglement in 1805 herdrukt : « Grondwettig Raed-besluyt tot standhoudinge, eere ende veyligheid des al-oude en altijd luysterryke gilde van den edelen ridder sinte Joris binnen Audenaerde, gesloten ende aengenomen in eene algemeyne vergaederinge der gildebroeders van den 27 January 1805 ». Het vorig reglement dagteekende van 1753. De koperplaat diende ook om briefpapier te drukken (Verz. Museum Audenarde. ; Verz. Fr. Claes Antwerpen).

Maximiliaan op 15 September 1482 geschonken. Officiëel erkend, vinden wij dit gild vanaf 1585 in de stadsrekeningen genietend van zekere toelagen voor de frokken die de gildebroeders kosteloos ontvingen vanwege het magistraat. Daarvan komt hun naam van « Frockeneers ».

In de XVe en XVIe eeuw nemen deze gilden deel aan den Grooten Raad van de stad ; het St-Joris-gild met 11 beëedigden, St-Sebastiaan met 15 en St-Hermès, het derde gild, met 16 eedhebbende.

Het gild van St-Sebastiaan had ook een altaar in de Ste-Walburgiskerk.

In 1928 vierde het de 500ste verjaardag van zijn stichting en liet, te dezer gelegenheid, een herinneringsmedalie slaan met het wapen van het gild, de jaartallen 1428-1928 en het opschrift ST SEBASTIAAN ; dit alles onder een beweegbare kroon. De ijzers worden door een der leden, den heer G. De Moor, bewaard.

Rond het einde der vorige eeuw, t.t.z. in 1882, kwam een scheuring tot stand en een nieuwe maatschappij werd gesticht onder de benaming « De Vereenigde Handboogschutters ». Deze twee schuttersgilden zijn nog steeds in vollen bloei en elk jaar schenken zij, tijdens de schietingen, tafelserviezen en vooral borden met het wapen van het gild versierd.

Van dit gild hebben we de volgende blazoenen teruggevonden.

2. In een dubbelen omtrek van lijnen staat een naakte St-Sebastiaan aan een bebladerde boom gebonden ; links spant een schutter zijn boog, de pijl raakt het lichaam van den heilige. Op het voorplan staat het blazoen van het gild en een struikje schiet uit den grond op ; in de hoeken links en rechts een distelbloem.

Eenzijdig, ruitvormig blazoen, 70 mm.
Ruwgeteekende koperdruk.
Zwarte druk. Moderne afdruk.
Koperen plaat in het Museum van Audenarde.
Keerzijde ontbreekt.

3. In een dubbelen omtrek van lijnen staat een naakte St-Sebastiaan aan een boomtronk gebonden ; het lichaam en de armen zijn met zes pijlen doorschoten. Links een struikje en aan zijn voeten staat het wapen van het

gild dat het voorplan uitmaakt ; verder wat lijnen die den grond verbeelden.

Verz. van den Schrijver.

Ruitvormig blazoen 65 mm.

Zeer primitieve koperdruk.

Moderne afdruk in zwarte kleur.

Een oud exemplaar, slecht gekleurd in het Museum van Audenarde.

Op de keerzijde van dit blazoen staat een wip met rechts en links een schutter naar den gaai mikkend. In de hoeken twee heesters.

De dubbele koperen plaat berust in het Museum van Audenarde.

4. Een blazoen op steendruk van de gebroeders Bevernage te Audenarde stelt ongeveer hetzelfde voor als hierboven. Het is in steen-roode kleur afgedrukt en meet 60 mm. aan elken kant. Beide zijden zijn gelijk.

Verz. Gebr. Bevernage.
Verz. van den Schrijver.

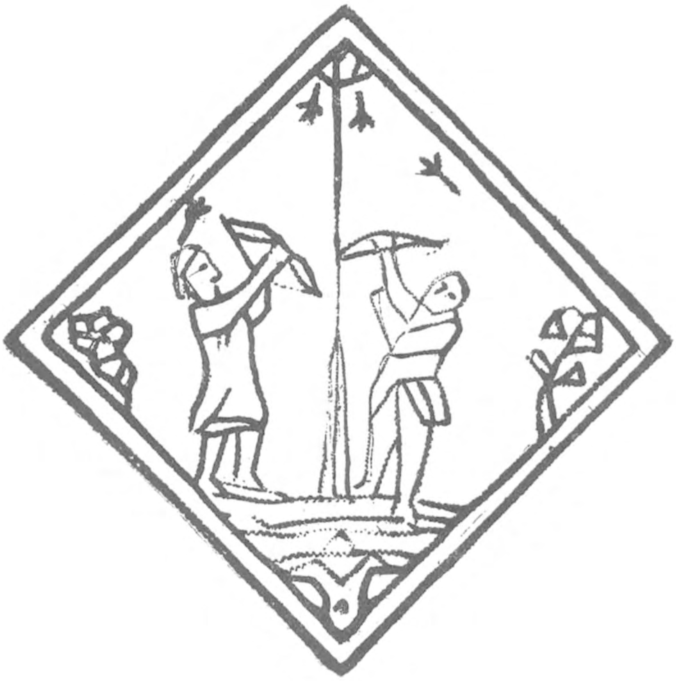

Deze blazoenen werden op verschillend papier en in allerhande kleuren gedrukt, maar later gebeurde het bij middel van een zinken cliché. Zoo vonden wij er blauwe, groene, roosachtige enz. Ze dienden onverschillig voor de vele schuttersgilden uit de omstreken, maar droegen dan den naam van de gemeente waarvoor ze bestemd waren, bv. ST. SEBASTIAAN LEUPEGEM. Nu vindt men zulke blazoenen bij de gebroeders Bevernage te Audenarde of bij Vander Stuyft-Taverniers te Eename.

6. Deze blazoenen zijn langs beide kanten gelijk ; deze door de firma Vander Stuyft-Taverniers gedrukt zijn overlegbaar, d. w. z. dat, indien men ze aan het licht houdt, de twee zijden op elkaar juist passen ; langs een kant staat dus de schutter rechts, langs den anderen kant links, wat bij het drukken dus twee cliché's veronderstelt.

Verz. van den Schrijver.

Moderne zinco-gravuur, 70 mm.
Roode afdruk.

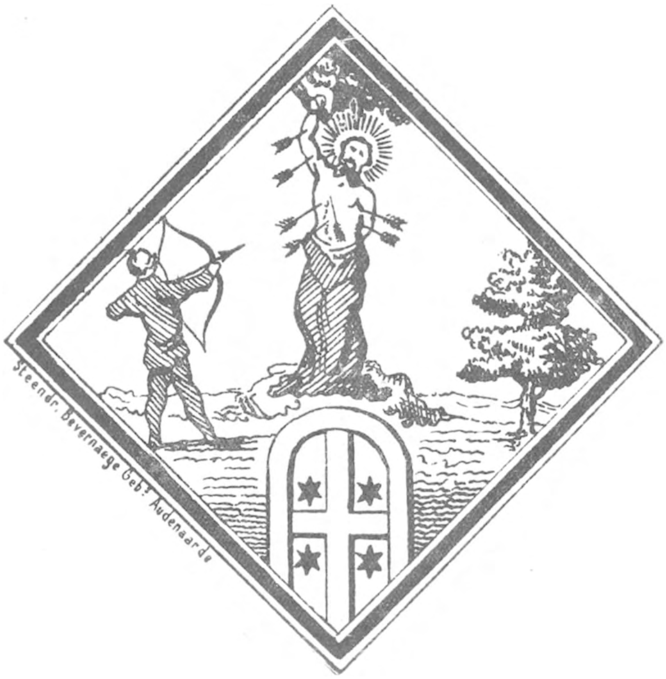

7. Er bestaat een variante van dit blazoen, zonder uitgeversnaam, dat voor den oorlog gedrukt werd. Op de keerzijde staat een wip vol vogels. Rechts een schutter, de boog gespannen, die een pijl lost, links een tweede schutter die zijn beurt afwacht met den boog in de hand en den pijl reeds geplaatst. Aan beide kanten een struikje.

Verz. Fr. Claes, Antwerpen.
Verz. van den Schrijver.

Druk begin XX[e] eeuw, rood : soms groen.
Dit blazoen werd te Elseghem bij Audenarde uitgedeeld.

c) SINT HERMES GILD, ook Bus- of Kolveniersgild genaamd. De standregelen van dit gild dagteekenen van 1513 (1) alhoewel het gild zelf reeds vroeger bestond. In het begin gebruikten zij de veldslang, later, in de XVIe eeuw de bus en later nog het musket. In 1866 splitste dit gild in twee maatschappijen : De Vrije Schutters (Les Francs-Tireurs) die nog bestaat en de « Carabine » die slechts vijftien jaar in leven bleef.

Een enkel oud blazoen is bekend ; het stelt voor :

8. St-Hermès met de bus op den rechter schouder en voorts in volle wapenrusting te paard, naar rechts rijdend. Achter hem staat een duivel met een drievork, rechts een struikgewas. Onder het paard op den voorgrond, twee bussen, kruisgewijze geplaatst. In den bovenhoek een roos.

Keerzijde. Een wip met gaai ; langs beide zijden staan drie busschutters in een kleedij van den tijd van Lodewijk XVe, links schiet één van hen naar den oppervogel en rechts maakt een ander zich gereed.

Verz. Museum Audenarde.
Verz. van den Schrijver.

Dubbel ruitvormig blazoen 64 mm. breed.
Oude druk met de hand gekleurd in geel, groen en roosachtig.
Koperdruk. Ook moderne zwarte druk.
Dubbele koperen plaat in het museum van Audenarde.

---

(1) Cfr. D[r] J. D. VANDER MEERSCH. Audenaerdsche drukpers 1479-1830, blz. 198. In 1803 werd hun reglement bij D. J. Bevernage te Audenaerde gedrukt. Het droeg als opschrift : « Reglement der societeyt van Sinte Hermes onderhouden met de Busse, tot Audenaerde. (April 1803.) in 8° van 3 bladz.

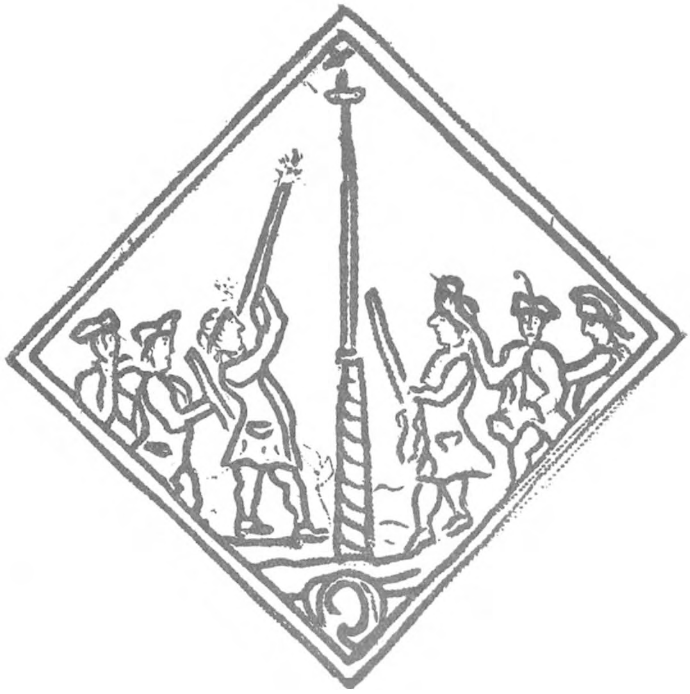

B. *NEERINGEN.*

Te Audenarde bestonden twee-en-twintig neeringen met meer dan zestig bij-ambachten ; dit vindt met in een opsomming door keizer Jozef II bevolen op 30 September 1784 (1).

Er bestonden toen de neeringen van :

Sinte Cathelyne : voor de lakensnijders, wolwevers en droogscheerders.

Sint Niklaas : voor de Vleeschhouwers.

Sint Cosmus en Damianus : voor de apothekers en chirurgynen.

Sinte Barbara : voor de tapijtsiers.

Sint Elooi : voor de smeden, hoefsmeden, ketellappers, mandenmakers, loodgieters, ijzersmeders, en steenkolenverkoopers.

Sint Jan de Evangelist : voor de tijkkleermakers, de oude kleerkoopers, de verkoopers van porcelein, potten, gleiswerk, stramien, garen, linten, enz.

Sint Blasius : voor de kleermakers.

Sint Antonius : voor de kuipers, stoeldraaiers en wagenmakers.

Sinte Walburgis : voor de brouwers.

Sint Jozef : voor de timmerlieden, de houtzagers, enz.

Sint Jan-Baptist : voor de metsers, de steenhouwers en schaliedekkers.

Sint Amandus : voor de leertouwers, huidevetters, twijnders, verwers, handschoenmakers, enz.

Sint Aubertus : voor de bakkers.

Sint Zacheus : voor de taverniers.

Sint Mattheus : voor de schrijnwerkers.

Sint Elooi : voor de goud- en zilversmeden.

Sint Lukas : voor de schilders, glazenwerkers, enz.

Sint Bernardus : voor de linnen- en servetwevers.

---

(1) Wijlen Dr D. J. vander Meersch had een handschrift drukvaardig betreffende de neeringen zijner stad Audenarde. Dit hoogstbelangrijk dokument zou moeten teruggevonden worden.

Sinte Maria-Magdalena : voor de lijndraaiers.

Sint Huybrecht : voor de schoenmakers. (1)

Ieder afzonderlijk ambacht vormde dus geen neering op zichzelf. Integendeel, verschillende ambachten die min of meer met elkander verwant waren, vormden te zamen een neering. Deze gemeenschap stond dan onder de bescherming van een heilige die op het blazoen van de neering werd voorgesteld.

De volgende blazoenen werden teruggevonden :

NEERING VAN ST-AMANDUS, voor de huidevetters, schoenmakers, zadelmakers, enz.

Het oudste karter dat teruggevonden werd, dagteekent van 1386, het werd met zekere wijzigingen hernieuwd, nl. op 8 Mei 1400, op 18 September 1402, op 20 Juni 1412, enz. In het archief van Audenarde berust de

---

(1) Deze lijst verschilt min of meer van deze die in register n° 60 op het stadsarchief van Audenarde berust en die aangeeft de : « copie van alle de charters der neeringen binnen dese stad van Audenaerde » zooals volgt.

Neeringhe van Sinte Barbara, gheseyt tapytsiers. Neeringhe van Sinte Michile, merciers ; Neeringhe van Sinte Walburghe, wesende de brouwers. Neeringhe van Sinte Nicolays, wesende de Vleeschhouwers. Sinte Cosme en Damianen, wesende de apothecarissen ende chirurgyns. Sinte Nicasius ende Sinte Cathelyne, wesende laeckesnyders, wollewevers ende droogscheerders. Sint Jan-Baptist, wesende metsers, steenhouwers ende schaliedekkers, St-Lucas, wesende de schilders, St-Zacheus, wesende herbergiers, Sint-Joseph, wesende de timmerlieden. Van de Cooremeters. Sint-Blasius, wesende de hoedemaeckers, Sint-Anthonius, wesende de cuypers, stoeldrayers ende waeghemaeckers. St-Aubertus, wesende van de Backers. St-Eloy van de goudt ende silversmeden. De Lyn of zeeldrayers, St-Bernardus, wesende de lyne-laecken en tyck ende servetwevers. Sint-Huybrecht wesende de schoenlappers, Ste-Anne, wesende de scheppers, parmentiers, causemaeckers ende porponstekers. St-Jan evangelist, wesende de oude-cleercoopers ; Sint-Amandus, wesende de schoenmakers, huydevetters en ledertauwers. Sinte-Mattheus van de schrynwerckers ende Sint-Anthone van de cuypers. Sinte-Pieter van de vryeschiptreckers, Sint-Eloy van de smeden. De Wynschroeders, de Vreye lassers, de Pynders of sakendragers.

volledige lijst der inkomende « cnaepen », van 1458 tot 1675. Dit ambacht of beter « neeringhe » werd tijdens de Fransche omwenteling afgeschaft (1).

Het volgend blazoen is bewaard gebleven :

9. In een ruitvormige omlijsting op een soort schotel met drie handvatten staat de H. Amandus in bisschoppelijk gewaad, met myter en staf. Op het achterplan rechts, een kerk.

Verz. van den Schrijver.

Eenzijdig blazoen 75 mm.
Zwarte druk, modern.
Koperplaat in het Museum van Audenarde.

---

(1) Het museum van Audenarde bezit insgelijks het vaandel van deze « neeringhe ». Het stelt voor : langs een kant de Heilige Crispinus en Crepinianus en langs den anderen kant St-Amandus met den datum 1740. — Cfr. J. van de Velde. Coup d'œil sur les institutions, les monuments et les archives communales de la ville d'Audenarde. Gand 1865, bl. 222, n° 15.

10. Dubbelzijdig blazoen. De eene zijde stelt St-Amandus voor, dragend op de linkerhand een kerk en in de rechterhand zijn staf. In de drie bovenste hoeken : een bloem als versiersel. Onderaan een wimpel met het opschrift. S. AMANDUS. De andere zijde stelt den heilige voor in ongeveer dezelfde houding, maar zonder kerk op de hand.

Verz. van den Schrijver.

Moderne afdruk, 75 mm.
Dubbele koperplaat in het Museum van Audenarde.

De Neering van STE. ANNA, voor de kleermakers en kousenmakers, de permantiers, de porponstekers en scheppers.

Deze neering dagteekent van 1418. Haar privilegiën werden door het magistraat vastgesteld. Niemand mocht het ambacht van kleermaker uitoefenen noch kousen maken om voort te verkoopen zonder vrijmeester van deze neering te zijn. De leerlingen moesten minstens twee jaar stiel leeren. Ze betaalden daarvoor 15 gulden, en, wanneer ze als meester aangenomen werden, 10.16.0 gld. De gewone lasten van het ambacht op het einde van het oude regiem beliepen 637 gld en de buitengewone lasten ongeveer 12 gld. De neering had een deken en vier suppoosten. Ze bezat ook een kapel in Ste-Walburgistkerk (1).

Een blazoen er van werd bewaard.

11. In een dubbele ruitvormige inlijsting staat Ste-Anna, dragend op haar linkerarm O. L. Vrouw en het kindje Jesus ; een rozenkrans omringt het geheel. Onderaan, op een voetstuk het opschrift : S. ANNA. In de drie bovenste hoeken een bloem.

Dit blazoen is tweezijdig en draagt hetzelfde motief langs beide kanten.

Verz. van den Schrijver.

Ruitvormig blazoen 75 mm.
Moderne zwarte afdruk.
Koperplaat, Museum Audenarde.

---

(1) Stadsarchief van Audenarde. Bundel « Neeringe » van Ste-Anna.

De Neering van SINT ARNOLDUS.

Sint Arnoldus was zoon van Fulbert, heer van Pamele, en Mansinda, uit het geslacht der hertogen van Leuven. Hij werd geboren in 1032 te Tieghem op twee mijlen afstand van Audenarde. Monnik geworden, later abt in de abdij van St-Medard te Soissons, beklom hij in deze laatste stad den bisschoppelijken zetel. Tijdens de onlusten in Vlaanderen werd hij er door Paus Gregorius VII uitgezonden om den vrede te preeken en hij lukte er ook in deze te herstellen. Hij stichtte een klooster te Oudenburg bij Oostende waar hij zijn laatste levensjaren sleet en stierf.

Deze heilige werd vooral aangeroepen tegen kanker, hevige koortsen, oogziekten, keelpijn en ongeneeslijke kwalen. Hij werd ook als patroon der brouwers beschouwd (1).

We kennen uit die neering een blazoen.

12. St-Arnoldus in bisschoppelijk gewaad. In de linkerhand houdt hij zijn staf en zegent met de rechterhand ; onderaan een wimpel met opschrift : S. ARNOLDUS. In de twee hoeken een bloem. De achterkant stelt voor : een brouwerskuip waarin twee knechten roeren. Op het voorplan brouwersbenoodigheden en op het achterplan, een open venster.

Verz. van den Schrijver.

Moderne zwarte druk, 75 mm.
Dubbele koperenplaat in het Museum van Audenarde.

Dit blazoen hebben we niet met zekerheid kunnen terecht brengen daar de brouwers te Audenarde bij uitzondering Sinte Walburgis als patrones hebben gekozen.

De neering van STE. CATHARINA, voor de lakensnijders, wollewevers en droogscheerders.

Gewoonlijk stond deze neering onder de bescherming van den H. Nicasius en de H. Catharina. Het eerste reglement is gedagteekend van den 12 Februari 1396 en draagt als opschrift : « Reglement op den loon der lakenscheerders en bereeders ». Het eerste karter is van 1406. Een tweede door Maximiliaan aan de volders toegestaan is van den 12 Januari 1477. Een derde eindelijk dat als datum draagt 9 November 1661 bleef in voege tot de Fransche omwenteling.

De leden werden met de toestemming van den burgemeester en schepenen ontvangen ; elk jaar werden ze vernieuwd. Van 1670 tot 1680 werd een « wollemolen » gebouwd, in 1672 richtten ze een fabriek in voor wollen dekens. Op 6 Oktober 1750 gaf de stad aan een zekere Pieter

---

(1) Cf. EM. H. VAN HEURCK. *Les drapelets de pèlerinage,* bl 431. Alsook : Wonder leven van den H. Arnulphus, nu gemeinelyck geseyt Arnoldus, Bisschop van Soisson, geboortigh van Thiegem. Brussel 1749 en G. F. TANGHE, Kanonik, Leven van den H. Arnoldus. Rousselaere 1873.

Gobillard de toelating een weverij voor wollen kousen in te richten en gaf hem daarbij nog een toelage van 200 gulden. Volgens de privilegiën mocht niemand wollen goederen verkoopen zonder deel te maken van de neering ; om er als meester in opgenomen te worden moest men zich bij den deken laten inschrijven en wachten tot een plaats openviel. De onkosten als meester beliepen 14.8. gl. voor de kinderen der meesters die burgerrecht genoten, en 16.16 gld. voor deze zonder burgerrecht. Een burger die een plaats verlangde betaalde 26.8 gl. en een niet-burger 35.16 gld. Jaarlijks betaalde bovendien nog elk meester 6 gld.

Op het einde van het oud regiem beliepen de gewone lasten 126.6.6 gld. en de ongewone 6 gld. Het beheer werd waargenomen door een deken geholpen door 4 gezworenen door het magistraat benoemd (1).

Van deze neering kennen wij de volgende blazoenen:

13. In een medaillonvormige cirkel staat de heilige gekroond en met een palmtak in de rechterhand, de linkerhand rust op de spaken van een rad, vóór haar een kruis. In de linker- en rechterhoeken, de letters S. C. (Sinte Catharina). In de andere hoeken een bloem als versiering.

Verz. van den Schrijver.

Moderne afdruk, eenzijdig 75 mm.

Maakt deel uit van een tweezijdig koperenplaat, St-Jan voorstellend. Een derde blazoen kwam op deze plaat voor ; men treft nog het woord AVE aan en een paternoster met kruisje. (Zie ook n° 17).

Museum Audenarde.

14. In een dubbele ruitvormige inlijsting is Ste. Catharina neergezeten in de rechterhand houdt zij een palmtak en in de linkerhand een zwaard ; vóór haar een wiel en op een wimpel het opschrift :

S. CATHARINA. In de drie bovenhoeken een bloem als versiersel. Keerzijde zooals de voorzijde.

Verz. van den Schrijver.

Dubbele koperen plaat in 't Museum van Audenarde.
Moderne zwarte druk, 75 mm.

---

(1) Stadsarchief Audenarde. Bundel H. Catharina.

AVE
S
C

CATHARINA

NEERING VAN SINT ELOI, voor de goud- en zilversmeden in een afzonderlijk ambacht, en voor de smeden, hoefsmeden, ketelmakers, mandenmakers, loodgieters, tinnepotgieters, messenmakers, geelgieters, ijzerwaren en steenkoolverkoopers, in een ander ambacht.

a) *Sint Elooi der goud- en zilversmeden.* Dit ambacht behoorde vroeger aan het Sint Lukas gild. In 1704 kwam er scheiding en op 23 Februari van datzelfde jaar kregen zij hun privilegiën.

b) *Sint Elooi der smeden enz.* Het groote karter dagteekent van 24 Maart 1588, het bleef in voege tot aan de Fransche omwenteling (1).

Twee oude blazoenen en een blazoen in steendruk zijn teruggevonden :

15. Dubbel blazoen : aan den eenen kant St Elooi in bisschoppelijk gewaad met staf en mijter, met de rechterhand een ruiter en paard zegenend. Achter hem een kerk. Aan zijn voeten, op een wimpel het opschrift S. ELOY.

Keerzijde. Dezelfde heilige met in de linkerhand zijn staf en in de rechterhand een hamer. In de drie bovenhoeken een bloem als versiersel. Op een wimpel aan de voeten het opschrift S. ELOY.

Verz. van den Schrijver.

Dubbele koperen plaat in het Museum van Audenarde.
Moderne zwarte druk, 75 mm.

16. Een derde blazoen bestaat in steendruk. Het werd geteekend door den Heer Hiloné Bevernage en stelt Sint Elooi voor die een ruiter te paard met zijn hamer zegent. Op het achterplan een kerk en boomen. Onderaan ST. ELOY.

Verz. Gebr. Bevernage, Audenarde.
Verz. van den Schrijver.

Roode steendruk ; Oud exemplaar, 55 mm.

---

(1) Stadsarchief Audenarde. Bundel St-Elooi.

ELOY

SINT JAN BAPTIST voor de metsers, steenkappers, schaliedekkers enz. Deze neering bekomt haar groot karter op 13 November 1699 waaruit wij vernemen wat ieder onderambacht moest kennen en doen.

Een oud blazoen is gekend.

17. In een ovale omlijsting de onthoofding van Sint Jan (Op verzoek van Salome, dochter van Herodiade, deed Herodes den gevangen St-Jan onthoofden en bood zijn hoofd op een schaal aan Salome die het aan haar moeder overhandigde). In den rechter en linker hoek de letters S. I. (Sint Jan), in de andere twee hoeken een bloem als versiering.

Verz. van den Schrijver.

Dit blazoen maakt deel uit van eene dubbele koperenplaat waarvan het tweede Ste-Catherina verbeeldt (Zie n° 13).

Plaat in 't Museum van Audenarde.

Moderne zwarte druk, 75 mm.

SINT PIETER, patroon van de neeringe der schiptrekkers en speyhouders voor de sluys van Pamele.

Van in de vroegste tijden had deze neeringe privilegiën bekomen voor de schiptrekkers die in ploeg altijd gereed stonden aan het « Spey te Pamele » voor het doortrekken der schepen en lichters die Audenarde voorbij vaarden.

Een tol was hier te betalen voor ieder schip dat voorbij trok en dit in evenredigheid van de grootte en den inhoud.

Aan hun hoofd stond een deken met drie officieren die elk jaar konden vernieuwd worden. Een overeenkomst bestond tusschen die van Gent en die van Audenarde, waardoor besloten werd dat die van Gent niet verder zouden trekken dan tot Audenarde.

De goddelijke diensten geschiedden in Sint-Walburgiskerk, op 29 Juni.

In 1761 waren er 182 schiptrekkers in de corporatie welke als volgt verdeeld waren: 78 voor de stad, 20 op den Eyndries en 84 te Berchem. Dit getal werd in 1791 op 174 gebracht door het Magistraat, met 114 voor de stad, 20 voor den Eyndries en 40 voor de gemeenten Melden en Berchem. De openstaande plaatsen werden aan de bewoners dezer dorpen verleend.

Alle dagen waren de speyhouders verplicht aan het Spey tegenwoordig te zijn. Hun beurt stond op een «Rolle» geschreven.

De ordonnantie van 29 Februari 1772 bepaalde dat er voor een schuit van Gent vier mannen noodig waren, voor een schuit van Condé 3 mannen, en voor een schuit van Douai 3 mannen.

Om in de corporatie te komen was de inkomeling verplicht een inkomgeld van drie pond parisis te betalen. Als doodschuld gaf hij bovendien 12 stuivers waarvoor, bij zijn overlijden de medebroeders een lijkmis deden lezen waar zij allen tegenwoordig waren.

Het was streng verboden te vloeken of te zweren op straf van 4 stuivers boet, en in geval van herhaling derzelfde fout werd men uit het ambacht gesloten.

Het laatste reglement dat onder het oud regiem aan schiptrekkers en speyhouders gegeven werd dagteekent van

10 Februari 1780. Het betreft vooral de Speyhouders van de sluys van Pamele waar het « Speye » was. Het ontkent aan deze van Gent het recht de dekens en gezworenen te benoemen ; voortaan zal het Magistraat van Audenarde alleen deze benoemingen mogen doen.

Wij laten dit belangrijk reglement in nota volgen :

Art. 1. Si une place d'ouvrier du dit corps des Speyhouders ou des 20 hommes employés à la manœuvre de la grande écluse en la ville d'Audenaerde sur l'Escaut, dite l'écluse de Pamele ou trou du Spey, vient à vaquer par mort ou déportement, le magistrat de la ville d'Audenaerde nommera trois personnes ayant les forces et les autres qualités nécessaires pour des ouvrages auxquels ces ouvriers sont destinés, hors desquels trois nommés, les francs-bateliers de Gand en choisiront un en la manière accoutumée qui remplira la place vacante sur quel choix les dits francs-bateliers devront s'expliquer envers le magistrat d'Audenaerde endéans les 24 heures, après que la nomination du dit magistrat leur sera notifiée et parvenue à peine que, ce temps écoulé, ce sera le même magistrat qui confèrera, pour cette fois, la place vacante, bien entendu cependant que celui qui sera commis par les dits francs-bateliers de Gand payera au métier de ces bateliers pour l'entretien de la chapelle et de leurs pauvres, trente-cinq florins, et quatre florins pour l'expédition de sa commission en la manière accoutumée.

Art. 2. La connaissance et la correction des abus qui se commettront par les dits ouvriers speyhouders ainsi que le pouvoir de porter des règlements pour la meilleure police de ce corps appartiendra dorénavant au magistrat de la ville d'Audenaerde à l'exclusion des francs-bateliers de Gand auxquels réglement ces ouvriers devront se conformer exactement sous peine d'y être contraints par les voies ordinaires de justice.

Art. 3. Le dit magistrat aura aussi le pouvoir de renouveler le doyen et les jurés du dit corps de Speyhouders à l'exclusion des dits francs-bateliers de Gand, sous peine de nullité et déportement à charge de ceux qui se seront ingérés dans les dits emplois à la nomination des dits francs-bateliers ; à quelle fin les dits speyhouders remettront incessamment au dit magistrat les écrits et chartes dont ils pourraient être dépositaires.

Art. 4. Dans le cas qu'un speyhouder sera légitimement empêché d'assister aux ouvrages qui lui incombent il pourra présenter un autre homme en sa place aux doyen et jurés du corps qui, agréé, fera, pour cette fois, sa besogne et jouira du salaire dû au speyhouder sous peine que, restant en défaut, il y sera pourvu par celui qui sera autorisé à cet effet par le magistrat et si c'est par mauvaise volonté qu'il a manqué de se trouver à son devoir il sera déporté et dans ce dernier cas il sera procédé au remplacement du speyhouder ainsi déporté sur le pied statué article premier.

Art. 5. Deux jours de la semaine, le lundi et le vendredi, tous les speyhouders, sans qu'à cet effet ils devront être avertis, se trouveront, à midi juste, aux dites écluses avec des cordes et outils nécessaires à leurs ouvrages et ceux qui y viendront après l'heure prescrite ou qui n'auront point avec eux les dits outils encourront les peines, statuées à l'article précédent.

Art. 6. Les dits speyhouders jouiront dorénavant, aux jours ordinaires de travail, des salaires suivants : pour chaque bateau de Gand nommé « pleyte », de Tournai, de Mons, de Condé, de Bruges, d'Ostende, de Termonde, d'Arras, de Douay et d'autres de pareille grandeur, descendant par la dite écluse, chargé ou à vide, quinze patars ; pour chacun des dits bateaux montant la dite écluse, étant chargé de deux lasts et plus, quinze patars ; pour chacun des dits bateaux montant à vide, douze patars ; pour chaque bateau dit « bylander » de Gand et d'autres villes, descendant les dites écluses, chargé ou vuide douze patars ; pour chaque bylander montant, chargé de deux lasts et plus, douze patars, pour chaque bylandre montant vuide, 9 patars. Lesquels salaires devront être partagés entre les dits vingt speyhouders sans pouvoir excéder les dits taux à peine de restitution et d'être corrigé arbitrairement pour la première fois et de déportement en cas de récidive.

Art. 7. Si hors des jours ordinaires marqués par l'article 5 ci-dessus, les speyhouders étaient requis de travailler aux dites écluses et d'assister des bateaux, ils devront, au préalable, être avertis ; pour quelle avertance il leur sera paié six patars à partager entre deux ; et pour tirer les dits bateaux, soit un ou plusieurs, aux dits jours extraordinaires, ils recevront extraordinairement dix patars par dessus le salaire ordinaire spécifié, article 6 ci-dessus, lesquels frais extraordinaires ou 16 patars seront supportés par les bateliers, en commun, en portion égale.

Art. 8. Nous défendons bien expressément aux dits speyhouders d'assister à tirer aucun bateau avant qu'il leur conste par un billet du receveur, que le droit de cinquante six patars qu'on paie aux domaines de Sa Majesté est acquittée ; ce qui leur est également défendu avant le soleil levé ou après le soleil couché sans le consentement du dit reveveur, lesquels billets il ne délivrera qu'une heure après l'arrivée des dits bateaux afin que tous ceux qui ont le droit de visiter les bateaux aient le temps de le faire ; le tout à peine de déportement pour ceux qui auraient assisté et que le corps paiera le droit non acquitté. Mande et ordonne Sa Majesté à tous ceux qu'il peut appartenir de se règler et conformer selon ce.

Fait à Bruxelles le 10 frvrier 1780. Signé au nom de Sa Majesté Marie Thérèse, P. Marias (1).

---

(1) Stadsarchief Audenarde, bundel : Vrye schiptrekkers.

Een oud blazoen bestaat.

18. In een dubbele ruitvormige omlijsting : Sint Pieter op een troon gezeten (Stijl Lodewijk XV^{de}). Aan zijn voeten leest men S. PETRUS. In de hoeken links en rechts een bloem als versiering.

Verz. Museum Audenarde.
Verz. van den Schrijver.

Oude bruine druk, 75 mm.
Koperen plaat niet teruggevonden.

PYNDERS SAKKENDRAGERS.

Het oudste gekende karter der pynders van Audenarde dagteekent van 10 Oktober 1386 ; (1) het werd met enkele wijzigingen in 1505 vernieuwd, dan, opvolgentlijk

(1) Stadsarchieven van Audenarde. Bundel « Pynders ».

in 1530, 1561, 1592, 1634, enz. Aan hun hoofd stond een deken en twee supposten. De bank werd elk jaar half vernieuwd. Zij hadden een altaar in Sint Walburgiskerk dat verscheidene jaargetijden bezat ; ook een lokaal op de groote markt hetwelk gekend stond als « Het Sakkendragers huiseken » dat dagteekende van 1688. Een verzoekbrief aan het magistraat in dato 2 Februari van ditzelfde jaar geeft ons te kennen dat zij de toelating vroegen om

zekere gelden te lichten ten einde hun goed heroptebouwen welke tijdens den laatsten oorlog neergeschoten was (1). Dit huiseken werd eerst in 1840 afgebroken. De Gebroeders Bevernage te Audenarde bewaren een steendruk van dit lokaal geteekend in 1838 door G. Simoneau (1).

(1) Getrokken uit de « Vues et Monuments d'Audenaerde » geteekend en op steen gedrukt door G. Simoneau. Met historische beschrijving door Jules Ketele. Audenarde Drukkerij Bevernage, 1859.

Het Museum van Audenarde bewaart ook het vaandel van de Pynders met den datum 1637 alsmede een geschilderd bord, verbeeldend langs weerskanten een « sakkendraeger » en in het midden onze Lieve Vrouw Lichtmis.

Dit bord draagt in het bovengedeelte de woorden SONDER SWERREN. Dit laat vermoeden dat het zweren een gewoonte was, want zooals wij het gezien hebben voor de Speyhouders, waren zware boeten voorzien voor deze die zwoeren zonder reden (1).

Een oud blazoen is bewaard gebleven.

19. In een bekroonde omlijsting een zakkendrager met een zak op het hoofd ; in de drie hoeken een bloem als versiering.

Verz. van den Schrijver.

Dubbele koperenplaat in het Museum van Audenarde.
Moderne zwarte druk, 75 mm.

C. *SCHUTTERSMAATSCHAPPIJEN.*

Onder de schuttersmaatschappijen van de streek bestaat er een zeer oude : deze van Sint Huybrecht. Een oud blazoen is overgebleven dat vermoedelijk tot Sint Denys Boucle behoort, waar Sint Huybrecht bijzonder vereerd werd (2).

20. In een dubbele omlijsting : Sint Huybrecht vóór een hert geknield dat naast een boom staat ; achter den heilige een neergezeten hond en een paard.

De keerzijde vertoont een wip met twee schutters, die, den boog gespannen, elk een pijl lossen. In den rechter- en linkerkoek een bloem als versiering.

Verz. van den Schrijver.

Dubbele koperen plaat in 't Museum van Audenarde.
Moderne zwarte druk, 75 mm.

---

(1) Cf. J. van de Velde. Coup d'œil sur les Institutions, les monuments et les archives communales de la ville d'Audenarde. Gand 1863, bl. 222, n° 17 en 18.

(2) Sint Huybrecht was ook de patroon der neeringe van de schoenlappers te Audenarde.

Daarna komt een andere schuttersmaatschappij die ook zeer oud is ; Sint Arnoldus van Leupeghem. Het is dit blazoen dat Edm. van der Straeten in zijn boek « Theâtre Villageois en Flandre » (bl. 48) weergeeft. Hij vertoont het ons in zijn primitieven staat, met de ganzenveder.

21. Sint Arnoldus in bisschoppelijk gewaad met staf in den linker arm en mijter op het hoofd ; nevens hem een gewas en in de drie bovenste hoeken eene bloem ; onder, aan de voeten een wimpel zonder opschrift.

Verz. van den Schrijver.

Dubbele koperen plaat in 't Museum van Audenarde.
Moderne zwarte druk, 75 mm.

22. Leupeghem heeft ook een schuttersmaatschappij die Sint Sebastiaan als patroon vereert. Wij hebben het moderne blazoen beschreven onder n° 5. Het is een zinkcliché dat voor verschillende gemeenten dienen kan waarvan de schuttersmaatschappij Sint Sebastiaan als patroon heeft.

23. Eindelijk bestaat er de keerzijde van een blazoen dat ook voor verscheidene dorpen dienen kan. Het is door den Heer Hiloné Bevernage geteekend. Eene groote wip met verschillende vogels en aan weerskanten een schutter ; links een tent met vaandel ; op den achtergrond een landschap met kerk. Langs den rechter buitenkant van het blazoen het opschrift. Steendr. Bevernage gebr., Audenaerde.

Verz. Frans Claes, Antwerpen.
Verz. Bevernage, Audenarde.
Verz. van den Schrijver.

Rood gedrukte steendruk, 55 mm.

Dit blazoen werd op bladen van zes steendrukken te gelijk getrokken. Wij bezitten in onze verzameling een volledig vel.

D. *BROEDERSCHAPPEN.*

Onder de broederschappen welke in de kerken van Audenarde bestonden en een blazoen bezaten mogen wij eerst en vooral melden de Broederschap van O. L. V. van Halle, die nu nog bestaat ; vervolgens de Broederschap van de Heilige dryvuldigheid, eertijds zeer in bloei en de broederschap van het Heilig Kruis. Alle hadden hun zetel in de Sint Walburgiskerk.

24. a). *Broederschap van Onze Lieve Vrouwe van Halle.* Een enkel oud blazoen is bekend; het is volgens onze meening het meest bevallige van alle de hier bestudeerde blazoenen ; het stelt onze Lieve Vrouwe voor, gekleed met een grooten mantel die bijna gansch het blazoen bedekt, op haar linker arm draagt zij het kind Jezus en in de rechterhand een scepter. Aan de voeten een wel versierde cartouche Lodewijk XV^de^ stijl met het opschrijft op twee regels ONSE LIEVE VROUW VAN HALLE. De beide zijden zijn hetzelfde (1).

Verz. van den Schrijver.

Dubbele koperen plaat in 't Museum van Audenarde.
Moderne zwarte druk, 75 mm.

---

(1) De folklorist Em. H. van Heurck gaf er, door ons toedoen, een afbeeldsel van in « Pro Medico » 1930, n° 6, bl. 17.

b). *Broederschap van de Heilige Drievuldigheid.*

Die broederschap werd in 1646 opgericht en had haar altaar en diensten in de Sinte Walburgiskerk te Audenarde.

Het doel er van was gelden te verzamelen om de christene gevangenen te verlossen (1). Op het altaar van

(1) Cf. D. J. VAN DER MEERSCH. Audenaerdsche Drukpers, 1479-1830. Audenaerde 1864, bl. 50. Verschillige boekjes werden voor dit broederschap gedrukt, namentlijk : Het Broederschap van het Alderheyligste Dryvuldigheyt opgerecht in de parochiale kercke van de H. Walburgis binnen de stadt Audenaerde, in het jaer 1646. Ende wordt geviert op iederen vyfden sondag van de maendt. Tot Audenaerde by Petrus Joannes Vereecken, in den Bourg by het begynhof. In 18°, 16 blz. Zonder datum. In gotische letters gezet ; geestelyke goedkeuring. Poterit imprimi J. Gillemans. Can et Archipresb. Gand Lib. Censor (overleden op 31 Augustus 1674). Dit boekje is een herdruk van dit in 1748 te Gent door Francis Bernaert ; op de Audeburght gedrukt ; zelfde formaat en inhoud, uitgenomen eene variante in den titel « Ende wordt geviert op ieder lesten sondag van de maendt ». Approbatie zooals hierboven.

die broederschap stond een schilderij die den afkoop der christene slaven verbeeldde. Deze schilderij is van de hand van Simon de Pape, een Audenardsch kunstenaar. In het bovengedeelte van het tafereel vindt men de Heilige Drijvuldigheid door engelen omringd. Aan den rechterkant der aanschouwers, zit God de Vader in de gestalte van een prachtigen ouden man in een blauw kleed en zwierigen mantel met goud belegd. Zijn rechterhand rust op een wereldbol die op zijn knieën ligt en in de linkerhand houdt hij een gouden scepter. Jesus Christus zegevierend zit op een wolk aan den rechterkant van God den Vader, Hij heeft rood fluweelen mantel aan en houdt in de linkerhand het kruis. Boven dit alles ziet men den Heiligen Geest in de gedaante van een duif (1).

Het voornaamste deel van de schilderij verbeeldt het afkoopen der christene slaven, die door de Musulmannen gevangen genomen werden (2).

In 1752 werden groote feestelijkheden ingericht ten voordeele van die broederschap. De Jonkheyt van Maria-Hoorebeke speelde er namelijk op 25, 26, 27 en 29 Juni van dit jaar een treurspel met grooten bijval. De tekst werd bij Pieter Jan Vereecken te Audenarde gedrukt (3).

---

(1) Cf. Messager des Sciences Historiques de Belgique, 1845, blz. 23.

(2) Cf. Abbé Paul van de Vyvere. Audenarde et ses monuments, 2° Edition 1913, blz. 31.

Cf. ook nog Ed. Fr. van Cauwerberghe. Lettres sur l'Histoire d'Audenarde 1847, bl. 348. Deze schilderij bevond zich lang boven het altaar van de H. Drievuldigheid in de rechter zijbeuk van Sinte Walburgis kerk. Ze vormde een tryptiek met twee andere paneelen, verbeeldende het eene het doopsel van J. C. ; het andere, het bezoek der engelen aan Abraham.

(3) Dr. J. Van der Meersch. Audenaerdsche Drukpers, 1479-1830. Audenaerde 1864, bl. 41. Wonderlyke instellinge van het wytvermaert broederschap van de Alderheyligste Dryvuldigheyt. Droefeindig Treurspel. Sal vertoont worden door de joncheyt van Maria-Hoorebeke op den 25, 26, 27 en 29 Juny 1752. Opgedraegen aen God den Vader, Soone en H. Geest, een in wesen Dryvuldig in persoone. Tot Audenaerde, by Petrus Joannes Vereecken. Dit treurspel verbeeldt in sprekende bedryven en in stomme vertoogen, de werken van Joannes de Matha en Félix de Valois, ten voordeele van het order en broederschap der H. Dryvuldigheid, voor den afkoop der christene slaven.

Het oud blazoen dat wij teruggevonden hebben zal hoogstwaarschijnlijk te dezer gelegenheid gebruikt geweest zijn. Het verbeeldt in groote trekken de heilige drijvuldigheid zooals op het tafereel. Wij hebben inderdaad :

25. In eene dubbele omlijsting zit God de Vader, hij draagt in de rechterhand een scepter ; aan zijn voeten ligt een wereldbol met kruis ; aan zijn zijde zit Jesus Christus die hem aanziet en die in de rechterhand een kruis houdt. Boven beiden in een wolk ziet men den Heiligen Geest onder den vorm van een duif. In den rechter en den linker hoek een bloem.

Verz. van den Schrijver.

Enkele koperen plaat in 't Museum van Audenarde.
Moderne zwarte afdruk ; eenzijdig 75 mm.

c). *Het Heilig Kruis.* Deze broederschap gebruikte het blazoen welke wij onder nr 29 beschrijven.

E. *BEDEVAARTEN.*

Onder de menigvuldige bedevaarten die rond Audenarde in voege waren en voor dewelke blazoenen bestaan hebben moeten wij eerst en vooral de bedevaart van Sint Amalberga te Mater melden. Het leven dezer heilige is gekend. In een klooster te Bilsen opgebracht door een bloedverwante Landradra genaamd, wilde zij rond 15 jarigen ouderdom kloosterlinge worden, doch daar zij zeer schoon was werd zij door Pepinus van Herstal bemerkt en tot bruid voor zijn zoon Karel bestemd. Zijn aandringen alsook het toedoen van zijn zoon konden haar niet bewegen. Integendeel, nadat zij door haar broeder Rodien vernomen had dat Karel haar met geweld wilde wegnemen en huwen besloot zij te ontvluchten en vertrok op staanden voet, langs Thienen, Vilvoorde om zich op een van haar verafgelegen hoeven te Mater te vestigen.

Karel die het toen nog al druk had met zijn worstelingen en oorlogen, kon haar niet aanstonds achterna. En zoo kwam het dat zij zich te Mater in veiligheid voelde en zich daar ophield. Zij bouwde er weldra een kapel nevens haar verblijf. De Heilige Willibrordus kwam deze inwijden onder den beschermnaam van Sinte Marten, die nu nog de patroon der huidige kerk is.

Op zekeren dag nochtans, kwam Karel, die nu wat meer tijd had, haar daar verrassen en deed haar zulk geweld aan dat hij haar den arm uiteenwrong ; daar geweld nooit baat, kon hij haar nog minder bewegen en scheen haar na deze laatste poging op te geven. Hij ging zich te Valencyn vestigen waar hij ziek werd. Van nu af kon de heilige vrouw in vrede leven en vrij haar werk voortzetten.

Op een nacht nochtans, kreeg zij van God bevel naar Temsche te vertrekken. De legende leert ons dat zij aan den overkant van de Schelde gekomen zijnde geen schuit kon vinden om haar over te zetten, maar dat een steur haar zijn rug bood en met haar terstond overzwom. Te Temsche wordt zij nu nog zeer vereerd.

Een andere legende zegt ook dat de inwoners van Mater geen drinkbaar water meer hadden en dat zij het hun in een zift kwam brengen, zoodoende op de plaats zelf een bron scheppende nu nog de « Sinte Amelberga's put » genoemd. De inwoners van Temsche beweren van hun kant dat de put dien zij bezitten deze is die Amelberga daar geboord heeft bij middel van haar zift (1).

Wij vinden deze twee voorwerpen de steur en de zift op de blazoenen van Mater, welke wij hier beschrijven.

26. In een dubbele omlijsting, Sinte Amelberga in kloosterkleedij, in haar linkerhand den staf en in haar rechter een scepter ; boven haar hoofd een wereldbol met kruis, van waar twee linten afwapperen die door twee kin-

(1) Cf. P. De Roo. *De Wonderbare Maagd, Sinte Amelberga.* Brussel 1872.

deren, op een zuil gezeten, worden vast gehouden. Aan haar voeten een zift en lager een steur. Zonder keerzijde.

Verz. van den Schrijver.

Zeer groffe kopersnede, eerzijdig.
Moderne zwarte druk, 75 mm.
Koperenplaat in het Museum van Audenarde.

27. Een andere dubbele koperen plaat is ook nog bewaard in het Museum en geeft ons een beter gestoken blazoen. De eene kant stelt de heilige voor ongeveer op dezelfde manier als op het vorig blazoen, doch zonder zift ; de kinderen houden hier het lint vast met de eene hand, en in de andere houden zij een palmtak.

De keerzijde gelijkt aan de voorzijde doch heeft bovendien ook de zift, aan de voeten der heilige.

Verz. van den Schrijver.

Dubbele koperen plaat in 't Museum van Audenarde.
Moderne zwarte druk, 75 mm.

28. Een derde blazoen op steen gedrukt bestaat ook. Het verbeeldt de heilige in klooster-kleedij, in dė linker hand den staf houdende en in de rechterhand een zift. Aan haar zijde twee geloovigen die geknield zitten te bidden. Op het achterplan een zicht op het dorp met kerk en weg ; onderaan het opschrift : STE AMELBERGA ; langs de linker zijkant leest men : Steen : Bevernage Gebrs. Audenarde.

Verz. Gebr. Bevernage, Audenarde.
Verz. van den Schrijver.

Roode steendruk, 55 mm.
Oude druk.

Deze blazoenen werden op bladen van 6 blazoenen gedrukt. Wij bezitten zulk een volledig blad in onze verzameling.

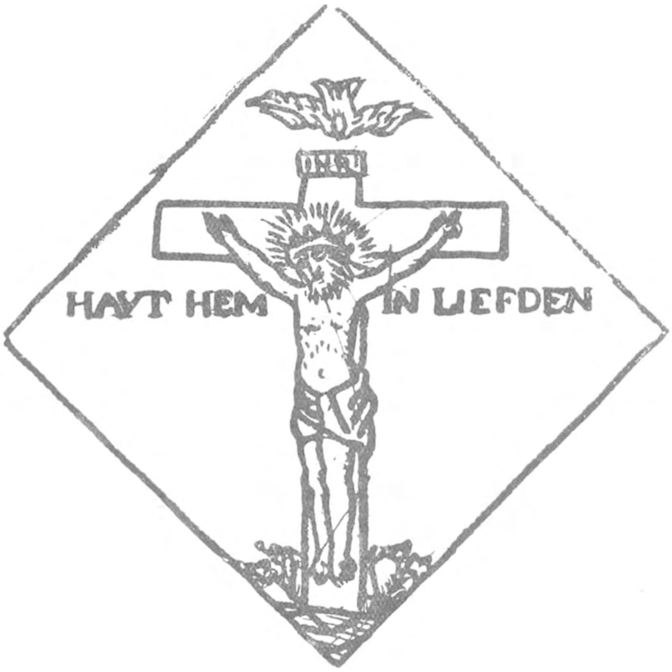

CRUYSHAUTEM.

29. Wij hebben voor dit dorp een zeer karakteristiek blazoen teruggevonden ; het stelt voor Christus op het kruis ; boven op een neervliegende duif en het opschrift

langs beide kanten van het kruis. HAVT HEM IN LIEFDEN.

Verz. van den Schrijver.

Enkele koperen plaat in 't Museum van Audenarde.
Moderne zwarte druk, 75 mm.

Dit blazoen diende ook voor de broederschap van het Heilig Kruis te Audenarde (1).

F. *RUITERSMAATSCHAPPIJEN.*

30. a) Vooreerst dient vermeld de ruitersmaatschappij Sint Amandus van Leupeghem voor dewelke de twee oude blazoenen gediend hebben, die wij onder n° 9 en 10 beschrijven.

31. b). Daarna zijn er de ruiters van Sint Elooi te Eyne voor dewelke ook een oud blazoen bestaat alsmede een moderner in steendruk, onder n° 15 en 16 beschreven.

c). Eindelijk een ruitersmaatschappij te Asper, in 1854 weder in leven geroepen en waarvoor wij de volgende blazoenen gevonden hebben.

32. Een oud blazoen, origineel, Sinte Marten te paard verbeeldende, in de rechterhand een zwaard houdende ; in de drie bovenste hoeken een bloem als versiering.

Keerzijde hetzelfde als de voorzijde.

Oud exemplaar in het Museum van Audenarde. met de hand in licht geel, groen en rose gekleurd.
Koperen plaat niet teruggevonden.

33. Voor den oorlog van 1914 gebruikte men in dit dorp blazoenen uit de steendrukkerij Gebroeders Bevernage te Audenarde. Het blazoen stelt voor Sint Marten die van zijn paard gestapt is dat achter hem staat, en die zijn mantel in twee snijdt om er een stuk aan een armen ouden grij-

---

(1) Stadsarchief Audenarde. N° 1611. Rekening van de confrerie van het H. Cruys, van 1763 tot 1776.

saard van te geven. Achteraan een struikgewas. Onderaan het opschrift: ST MARTIN. Onder de linkerboord. Steendr. Bevernage Gebrs., Audenarde.

Verz. Gebr. Bevernage.

Verz. van den Schrijver.

Roode oude steendruk.

Deze blazoenen werden op platen van 6 blazoenen getrokken. Wij bezitten een volledig vel in onze verzameling.

34. In 1929 liet deze maatschappij, die als titel draagt « Koninklijke Ruitersmaatschappij St-Martinus » een groot aantal blazoenen vervaardigen ter gelegenheid van haar 75 jarig bestaan. Dit verplichtte tot het maken van een zinkcliché. De gebroeders Bevernage leverden dit nog eens en lieten te dier gelegenheid het oud model reproduceeren. De keerzijde draagt in een ruitvormige omlijsting door sterren afgeteekend, het opschrift : ASPER. Koninklijke

Ruitersmaatschappij, ST MARTINUS. Herdenking-Jubelfeest 1854-1929 » Op den rechter buitenrand. « 6.29. Audenaerde, Bevernage Gebr. ».

Verz. Gebr. Bevernage.
Verz. van den Schrijver.

Tichelroodendruk.
Soms hel blauw.

G. *PLEZIERMAATSCHAPPIJEN.*

Eertijds bestond er te Audenarde een maatschappij tot het vermaak der welgestelde burgerklas, onder den naam van « Société Saint Wilhelboldus ».

Private verzamelingen te Audenarde zooals deze van de Gebroeders Bevernage en van Léo van Seymortier Apotheker in dezelfde stad, bevatten nog verscheidene dischkaarten en fijn-geteekende steendrukken die betrekking hebben op feestelijkheden, welke plaats grepen in deze maatschappij. Wij ontdekten er het volgende blazoen :

35. In een dubbele omlijsting een gemyterde heilige Wilhelboldus, in feestkleedij met halssnoer en groote Spaansche kraag ; en bovendien hetgeen hem meest karakteriseert, een overgroote boogvormige neus.

De keerzijde verbeeldt dezelfde heilige, maar in volle grootte, met korte broek en lange jas, een disk in de rechter hand houdende.

Verz. Gebr. Bevernage.
Verz. van den Schrijver.

Zwarte houtsnede.
Beide clichés bewaard door de Gebr. Bevernage.

H. *TROUWFEESTELIJKHEDEN.*

Naast de vermakelijkheden door de pleziermaatschappijen ingericht gebeurden er ook in de omliggende dorpen groote feestelijkheden ter gelegenheid van huwelijken, benoemingen van burgemeesters of jubileën. Het gebruik bestond dan ook kleine blazoenen te laten vervaardigen met de namen van de gevierden. Wij hebben zulk

een blazoen teruggevonden dat in 1885 door den Heer Hiloné Bevernage geteekend werd ter gelegenheid van het huwelijk van mijn kozijn den notaris Edmond De Beer te Sinte Maria Hoorebeke.

36. In een dubbele omlijsting, twee handen die elkaar vasthouden, omringd met rozen en bladeren. De keerzijde draagt het volgende opschrift, op 11 lijnen. « Ter gelegenheid der plechtige inhuldiging van den Heer DE BEER, Notaris te Maria-Hoorebeke en zijne echtgenoote, juffer De Martelare 1885 ».

Verz. Gebr. Bevernage.
Verz. van den Schrijver.

Roode steendruk.

Deze blazoenen welke op stokjes geplakt waren, werden aangeboden aan al degenen die deel namen aan den inhuldigingsstoet en werden aan hoed, vest of hand gedragen.

I. *BOLDERSMAATSCHAPPIJEN.*

Wij hebben vooreerst de maatschappij Sint Laurentius te Eenaeme met een oud blazoen.

37. In een dubbele omlijsting, de heilige Laurentius met een rooster in de rechterhand. In den linker- en rechter hoek de letters S. L. (Sint Laurentius).

Verz. van den Schrijver.

Enkele koperenplaat in 't Museum van Audenarde.
Moderne zwarte druk, 75 mm.

38. Nadien heeft men een Boldersmaatschappij Sinte Merten te Volkegem. Hier gaat het om een gaaibolling. In het begin waren deze blazoenen in steendruk en de keerzijde droeg als opschrift. « Societeit van ST MARTINUS. Gaaibolling Volkegem ».

Verz. Gebr. Bevernage.
Verz. van den Schrijver.

39. Nadien heeft men een zink-cliché laten vervaardigen dat Sint Marten verbeeldt rechtstaande, in bisschoppelijk gewaad, met myter op het hoofd en staf in de linker

hand, en met de rechter hand zegenend. Naast hem een gaaibolling en in den rechter- en linkerhoek een bol. De voor en keerzijden zijn overlegbaar. Drukkerij Gebr. Bevernage.

Verz. Gebr. Bevernage.
Verz. van den Schrijver.

Roode druk, 75 mm

40. Een andere druk draagt den naam van de firma Vander Stuyft-Taverniers te Eename.

Verz. Gebr. Bevernage.
Verz. van den Schrijver.

Zink cliché in rood gedrukt.

41. Een andere maatschappij bestond te Sint Cornelis-Hoorebeke, en is ons bekend door de keerzijde van een blazoen bij de Gebr. Bevernage te Audenarde gedrukt. Het draagt als opschrift : Societeit van ST SEBASTIAAN. St Cornelis Hoorebeke. In 'T Gaaiken.

Verz. Gebr. Bevernage.
Verz. van den Schrijver.

Zwarte druk, 55 mm.

42. Eene vierde maatschappij is ons bekend door het volgend blazoen. Societeit der Vereenigde Werklieden, Leupegem. Bonne Espérance.

Verz. Bevernage.

Verz. van den Schrijver.

Zwarte druk, 55 mm.

Jos. de Beer.

Volgend artikel is niet alleen te lang om te vertalen, doch ook zouden waarschijnlijk niet alle gedachten met evenveel juistheid door een vertaling kunnen weergegeven worden. Daarom bieden wij het onze Vlaamsche lezers aan in de taal waarin het geschreven werd. In werkelijkheid is het voor hen een toemaat, daar dit nummer meer dan het gewoon aantal bladzijden beslaat.

(DE REDACTIE).

L'Orientation nouvelle dans le Folklore.

DISCOURS PRONONCÉ DANS LA SALLE DES SÉANCES DU CONSEIL PROVINCIAL DU BRABANT LORS DE LA RÉCEPTION-SÉANCE ORGANISÉE LE 29 JUILLET 1932 A L'OCCASION DE LA 56e SESSION DE L'ASSOCIATION FRANÇAISE POUR L'AVANCEMENT DES SCIENCES, SOUS LA PRÉSIDENCE DE M. DE MARTONNE, MEMBRE DE L'INSTITUT DE FRANCE (1).

A CHARLES GHEUDE, *créateur du Service de Recherches Historiques et Folkloriques du Brabant.*

Je pose en principe qu'il n'y a pas dans cet auditoire 5% de personnes qui s'intéressent au Folklore ou qui aient pour cette science la moindre considération. Aussi, je ne compte pas traiter l'une ou l'autre question de Folklore, mais, bien au contraire, profiter de la réunion de tant de personnalités appartenant à toutes les spécialisations scientifiques pour faire un plaidoyer en faveur de cette science.

Je comprends votre ahurissement quand vous entendez dire que le Folklore est une science. Je comprends votre résistance quand vous voyez, qu'au sein des Congrès, on veut faire une place au Folklore. Il y a quelques années

---

(1) Dans ce discours, les habitués du *Folklore Brabançon* retrouveront des idées que nous avons maintes fois formulées ; mais plusieurs membres étrangers du Congrès ayant exprimé le désir d'en avoir le texte et nous ayant même laissé leur adresse pour que nous le leur envoyions s'il était imprimé, nous avons décidé de le publier dans la Revue. (La **Rédaction**)

je vous aurais approuvés, mais, maintenant, je dois bien, sans honte, malgré le scepticisme narquois de tous, le mépris même de quelques-uns, me dresser chaque fois que l'occasion s'en présente, pour dire : je me suis trompé jadis, et il y a dans ces faits, d'aspect si ridicule, un « quelque chose » que l'on n'a pas vu et qui n'est pas sans leur donner de l'importance et de la grandeur. Je dois bien, au risque d'affronter moi-même les sceptiques ou même — ce qui est le plus insurmontable des obstacles — de me heurter à leur indifférence, essayer en toute circonstance de dissiper ce sentiment hostile.

Je sais que généralement ce sentiment vient de ce que les hommes de science se sont fait une opinion du Folklore à l'époque de leur jeunesse, au moment où leur tempérament les engageait à consacrer leur vie à telle ou telle science et que cette opinion s'inspire de ce que le Folklore était alors, de ce qu'il est trop souvent resté. Ils ignorent les conceptions nouvelles qui se sont introduites, bien modestement encore, dans l'étude des faits folkloriques.

Ne suis-je pas trop présomptueux en espérant qu'après cet entretien, où je serai bien forcé de condenser simplement quelques idées, vous serez, sinon convaincus, tout au moins légèrement ébranlés ? Je ne demanderai pas davantage.

Faisons de suite un parallèle entre ce qui se passe dans chacune de vos spécialités et ce qui se passe dans le Folklore.

Chacun de vous, dans son domaine, a ses préoccupations tournées, son attention concentrée sur les problèmes du moment, sur les actualités scientifiques.

Dans chaque science il y a — difficultés absorbantes — les problèmes de l'heure. Les questions qui sont sur le point d'être résolues épuisent vos heures de méditation. Ces laborieuses recherches accaparent votre temps et usent vos forces. Il est rare, si vif qu'en soit votre désir, que vous puissiez consacrer quelque temps à l'étude du passé de votre science. Vos regards sont attachés à la résistance du moment. Vous êtes animés de la curiosité ardente de voir se réaliser un progrès, une découverte, de voir se dissiper une erreur, de voir s'élargir l'horizon de la connaissance. Vous aspirez à cette jouissance, que ne comprennent pas

les profanes, de voir — satisfaction passionnante — s'augmenter d'une vérité nouvelle le patrimoine de l'humanité.

A quoi bon se soucier du passé ? Il ne peut nous intéresser que dans le mesure ou ce qu'il nous a légué présente encore quelque utilité pour nos travaux actuels. A quoi bon s'inquièter des conceptions périmées ? A quoi bon perdre son temps à se souvenir des systèmes, parfois abracadabrants, dont l'erreur a été reconnue manifeste ? Le passé est mort.

N'est-ce pas que cette situation est la vraie ?

N'est-ce pas que ces choses là vous vous les êtes dites souvent ?

Je ne voudrais pas m'attarder ici à discuter ce qu'il peut y avoir de sage dans cette manière d'agir, ni à montrer qu'elle n'est pas toujours juste. Je me contente de signaler cet état d'esprit, l'élément nécessaire au parallèle que je veux établir.

Que fait, lui, le folkloriste ? Le contraire. Les phénomènes qu'il étudie, il les considère comme des choses mortes, des curiosités du passé.

Il les voit dépossèdées de tout avenir. Il se tourne vers les siècles révolus, s'efforçant de remonter à l'origine de ces phénomènes, d'en reconstituer les transformations successives, de dégager les influences réciproques exercées par les peuples les uns sur les autres, de noter les déviations imprimées au cours des âges aux phénomènes originels.

Il recueille des objets qui n'ont même pas le mérite d'avoir une valeur intrinsèque, des brindilles, des riens, qu'il collectionne et carresse amoureusement.

L'impérieuse actualité du moment, pour lui, elle est transposée dans le passé. Si, par le plus grand des hasards, l'une ou l'autre des manifestations qu'il observe, se perpétue, telle un anachronisme, à travers les générations, jusqu'à nos jours, il la considère comme une survivance d'un autre âge, une sorte d'appendice inutile, témoin d'un stade antérieur de notre évolution sociale.

Et cette survivance, il a de la nostalgie en pensant que demain, sans doute, elle disparaîtra. Il voudrait que l'on fit des efforts pour la conserver.

Voilà le folkloriste n'est-ce pas ? Voilà bien le folkloriste tel que vous le voyez, tel que vous le concevez. Un « raté » de l'archéologie, un « raté » de l'Histoire,

ainsi que nous l'avons entendu souvent dire. Que peut-il bien y avoir de scientifique dans tout cela ? Non, toutes ces choses déshonorent la science. Et d'un coup de balai vous vous préparez à nettoyer l'édifice de la Science de ces élucubrations.

Ah ! Si le folklore était cela, s'il devait rester cela, je prendrais le balai avec vous et je ne serais peut être pas le moins énergique à le manier.

Conçoit-on qu'il y ait des phénomènes naturels qui disparaissent ?

Voyez-vous fondre et s'anéantir, dans vos sciences particulières, les faits que vous étudiez ?

Sans doute se présentent-ils sous des aspects divers et changeants.

Sans doute l'un de ces aspects peut s'effacer et disparaître. Il y aura par exemple des espèces vivantes qui s'éteindront. Il en est qui ne se retrouvent plus qu'à l'état de fossiles. Combien n'ont pas disparu sans laisser aucune trace ? Mais la vie est-elle pour cela épuisée ? Les lois régissant la vie ne restent-elles pas entières, inchangées ? Est-ce que, précisément, si les folkloristes croient que les faits qu'ils observent disparaissent, s'ils ne cessent de dire qu'il faut se hâter de les étudier, cela n'indique-t-il pas qu'ils n'ont vu ces faits que superficiellement ? Qu'ils n'ont pas su dégager les permanences qui, sous les formes extérieures extrêmement variées et infiniment mobiles, restent immuables ?

Le jour ou une conception tendra à négliger ces petits aspects des faits, pour pénétrer l'intimité profonde et invariable du phénomène, que des détails apparents recouvrent, le Folklore n'aura-t-il pas revêtu l'uniforme de la Science ?

Le jour où à l'étude descriptive des formes, on substituera celle des caractères invariants, communs à tous les faits, le folklore n'aura-t-il pas l'aspect de toute autre discipline scientifique ?

Le jour où l'observation des faits isolés et passés cessera d'être l'exclusive préoccupation du chercheur et où il observera également les faits dans la réalité vivante avec le souci de les coordonner, de les expliquer, d'en dégager les cararctères communs, le chercheur sera t-il un homme de science ?

Et bien, ce que vous ignorez, et je vous en excuse, c'est qu'il y a une école de néo-folkloristes qui a introduit dans ce domaine une conception de ce genre. Ce ne sont même pas des folkloristes. Ce sont des ethnologues, des psychologues, des sociologues, qui sont venus au Folklore par des voies différentes ; qui, insensiblement, en partant de l'observation et de l'analyse de faits différents, ont senti que les phénomènes folkloriques n'avaient pas seulement un intérêt historique et retrospectif, mais contenaient un potentiel, dirai-je, très grand même, d'utilité pour la découverte des explications qu'ils recherchaient dans leur science. Ces chercheurs ont introduit dans l'étude des faits folkloriques une conception, non plus historique, mais psycho-sociologique.

Expliquons-nous bien. Il ne faudrait pas qu'on puisse, dans la suite nous imputer à tort des affirmations qui dépasseraient notre pensée. Il ne faudrait pas notamment que l'on nous accusa d'avoir fait de l'Histoire moins de cas que nous n'en faisons.

La notion de temps étant inséparable de tous les phénomènes de l'Univers quels qu'ils soient, l'histoire qui étudie l'évolution des phénomènes humains est utile dans tous les domaines ou l'on rencontre des interventions de l'homme. Si, quand il s'agit de l'humanité, l'étude du passé s'appelle : Histoire, quand il s'agit des phénomènes naturels on l'appelle autrement, évolution notamment.

Mais ne confondons pas l'histoire des conceptions, qui sont humaines et combien imparfaites et changeantes, pas conséquent, avec l'histoire des phénomènes qui sont extérieurs à l'homme et soustraits à son influence, indépendants de son action.

Même dans les sciences que l'on considère comme exactes, celles ou on est parvenu à traduire les phénomènes en lois et à les exprimer en formules, on a partout introduit la notion de temps.

L'unité de temps est un élément indispensable dans toutes nos disciplines. Pas de formules, exprimant une synthèse ou l'on ne trouve l'un de ces symboles : T. t. Θ.

Mais, de même que dans vos disciplines, le temps n'est qu'un des éléments, il doit, à l'avenir, dans l'étude des phénomènes folkloriques, n'être non plus qu'un élé-

ment. Peut-être, étant donnée la nature traditionnelle des faits, et l'état encore amorphe des connaissances, cet élément semble-t-il jouer un rôle plus important, mais, dès à présent, il n'est plus le seul élément. Dès à présent on commence à comprendre que l'observation des faits au point de vue historique peut sans doute, dans une certaine mesure, conduire à la découverte de l'origine de chaque fait, la date et le lieu de son apparition, mais jamais à l'explication de la cause des faits, des raisons profondément humaines qui leur ont donné naissance, et fait d'eux ce qu'ils sont.

La causalité des faits, elle est d'une part dans les activités mentales des individus, provoquées par les influences du milieu, et d'autre part, dans les répercussions sociales de ces activités. C'est de ce côté que les recherches doivent être poussées et dès lors le Folklore cesse d'être une science historique, une science auxiliaire de l'histoire, de la petite histoire, le cabinet des curiosités de l'Histoire, il devient plutôt un compartiment de la sociologie.

Avant de montrer en quoi la connaissance des faits folkloriques peut être utile à la Sociologie, je vais, faisant, pendant un moment, de la philosophie des sciences, rappeler quelles seront les conséquences de l'introduction d'une conception nouvelle dans ce domaine.

Ah ! Si les Philosophes n'étaient pas des hommes ! Si, étant des hommes, ils ne cèdaient pas à l'esprit de système, ils pourraient saisir, là, sur le vif, un phénomène bien curieux, celui que Meyerson a appelé le « cheminement de la Pensée ». Ils pourraient voir comment des faits, perçus au début par des amateurs, observés par eux avec des procédés d'amateurs, davantage dans le but de se distraire que dans celui d'étendre le champ de la connaissance, ont fini par présenter l'aspect de faits ayant une valeur scientifique. Comment l'esprit de l'homme, introduisant dans ce domaine des procédés scientifiques, fit jaillir de ces faits des caractères inaperçus.

Comment ces caractères, par un mouvement de reflux, furent absorbés à leur tour par une science qui avait échafaudé des conceptions sans tenir compte de ces faits, dont l'importance ne s'était pas encore manifestée ; une science qui avait somme toute travaillé sur un matériel incomplet.

Comment cette science a vu ses systématisations ébranlées à leur tour.

Au point de vue de la rationalisation de la pensée, il y a là un phénomène, se produisant sous nos yeux, répétant ce qui s'est produit de tout temps, dans toutes les sciences, et qui pourrait être observé en pleine action.

Les Folkloristes ancienne manière ont inévitablement échafaudé leur système scientifique. On vient leur dire : dans les faits qui vous intéressent il y a autre chose que ce que vous y voyez. Evidemment, ils se hérissent. Cela revient à leur dire, sinon vous voyez mal, tout au moins vous ne voyez pas tout. Il est évident que, si la conception psycho-sociologique est bonne, elle impose la nécessité d'observer les faits autrement, de dégager d'autres éléments. Des détails qui n'étaient pas vus dans les faits, à côté desquels on passait, en ne leur accordant aucune importance, en revêtent tout à coup une qui est essentielle, primordiale, et des détails, auxquels on accordait de l'importance, perdent toute utilité. Des faits que l'on croyait bien étudiés, épuisés de tout leur contenu et classés comme définitivement analysés, doivent être remis sur le métier. Tout est à refaire.

Vous sentez donc les résistances des folkloristes. Ils vous considèrent comme un empêcheur de danser en rond. Ou bien, ils consentent à faire l'effort d'assimilation de la conception nouvelle et vous leur imposez un dur travail. Ou bien, ils ne veulent pas le faire, ne comprennent pas la conception et accusent votre imagination de trop de fantaisie.

C'est vous qu'ils dénoncent comme étant dépourvu d'esprit scientifique, tant leur système leur apparaît comme étant le système explicatif, définitif, alors qu'il ne répond qu'à une idéologie plus ou moins vague, fort distante du réel.

De leur côté, les psychologues, les sociologues, qui se sont habitués à embrasser leur domaine, sans y incorporer ce faisceau de faits ; qui, de leur côté, sans tenir compte des constatations qu'il devait leur apporter, ont échafaudé leur système, se hérissent à leur tour. Leur système est bon comme cela. Attention, crient-ils, vous allez faire crouler l'échafaudage. Tant pis pour l'échafaudage !

Toute conception nouvelle, en effet, décèle les imperfections, les insuffisances de celles qui l'ont précédée. Elle déteint sur tout le domaine où on l'introduit et quelquefois même déborde sur les domaines voisins, car la science forme un tout que sa complexité et l'insuffisance de nos sens d'une part, de notre esprit d'autre part, empêchent d'embrasser d'un ensemble.

Il est évident, par exemple, que la théorie atomique, acceptée puis abandonnée, a obligé les physiciens à remasier toutes leurs conceptions. La dévouverte des radiations leur a imposé, après les avoir laissés sceptiques, une révision de leurs conceptions sur la constitution de la matière et si, demain, la théorie d'Einstein se vérifie, des points fondamentaux de notre conception de l'Univers seront déclarés faux.

La conception de l'évolution, passant successivement à toutes les spécialités scientifiques, a bouleversé les systèmes, en permettant de voir partout, plus et autrement qu'on n'avait vu jusque là.

Quand l'homme acquit la conviction qu'il y avait dans le monde des animalcules, imperceptibles à l'œil nu, observables seulement au moyen de verres grossissants, il fallut remanier toutes nos conceptions concernant l'interdépendance végétative des espèces. Le rôle de ces infiniments petits fut constaté comme extraordinairement fertile de conséquences. La sérothérapie n'est-elle pas née de la lutte que nous entreprîmes aussitôt contre ceux de ces animalcules qui nous étaient nocifs?

Il n'y a donc pas de conception nouvelle qui ne commence par être combattue parce qu'elle oblige l'homme à un effort. Si elle se vérifie, elle élargit aussitôt le domaine du savoir et augmente notre emprise du connu sur l'inconnu illimité qui nous entoure et nous étreint.

Et les difficultés des novateurs s'accroissent non seulement des résistances qu'ils rencontrent dans leur propre spécialité, mais de toutes celles que leur opposent les savants des disciplines voisines, car ils ont forcément de toute science qui n'est pas la leur, une conception ancienne, périmée, à laquelle ils s'accrochent à priori, parce qu'ils n'ont pas le temps ni les moyens de se tenir au courant de ce qui se fait dans tous les compartiments de l'édifice de la science.

C'est pourquoi je voudrais que, faisant momentanément abstraction des opinions toutes faites que vous avez concernant le Folklore, vous accordiez votre attention à l'exposé succinct que je veux faire de cette orientation neuve.

Isolez le système nerveux d'un homme cultivé. Faites de même avec celui d'un rustre, celui d'un primitif et celui d'un ancêtre de la préhistoire. Anatomiquement vous discernerez peut être quelques différences quantitatives : des différences de poids, un peu plus ou un peu moins de substance grise, un peu plus ou un peu moins de circonvolutions, des circonvolutions plus ou moins profondes. Physiologiquement et psychologiquement de même. Mais vous ne trouverez pas de différences qualitatives fondamentales. Ces hommes ont tous perçu leur monde ambiant au moyen des mêmes activités sensorielles. Ils ont emmagasiné des souvenirs dans leur mémoire. Tous avaient de la mémoire. Tous ont réagi en associant, à leurs perceptions du moment, l'évocation de perceptions antérieures. Tous ont dû, pour cela, juger, raisonner. Tous ont eu de l'attention, de la réflexion. Tous ont mis en action par les mêmes mécanismes leurs activités affectives et intellectuelles. Tous se sont forgé des conceptions. Il y a chez tous une identité foncière des fonctionnements mentaux.

Les différences qualitatives apparaissent seulement dans les résultats de ces activités. Les actions de ces individus, ripostes à ces perceptions, varient seules qualitativement. Si tous ont leur attention qui fonctionne de la même façon, une attention plus soutenue, ou plus exercée, chez l'un peut avoir affiné ses sensations et ses perceptions. Une réflexion plus approfondie et plus spécialisée dans un domaine peut lui permettre de choisir entre plus de souvenirs pour l'association de ses idées et surtout de faire un choix plus judicieux. Chez l'un, l'action sera abandonnée spontanément à des impulsions affectives, tandis que chez l'autre, l'influence de ces impulsions sera dominée par la raison et par un appel plus objectif aux activités intellectuelles. C'est seulement dans l'expression, l'extériorisation des activités mentales, dans les actes qu'elle conduit l'individu à poser, que nous pourrions trouver des différences qualitatives. Nous ne pouvons juger de la valeur fonctionnelle d'un cer-

veau qu'aux actes que pose l'individu qui le possède. C'est tellement vrai que nous nous efforçons de pénétrer dans l'intimité des fonctionnements mentaux par l'observation des cas tératologiques. Mais ces jugements de valeur seront toujours subjectifs. Il n'y a pas d'étalon de comparaison. Entre une conception savante et une conception « simpliste » relative a un même phénomène, le choix des individus se portera sur l'une ou sur l'autre selon qu'elle sera plus conforme à sa tournure d'esprit, plus en harmonie avec son bagage mental. Tandis que l'un se ralliera spontanément à une explication rationnelle d'un phénomène et conformera ses actes aux conclusions de cette explication, l'autre n'y comprendra rien et cèdera, d'instinct en quelque sorte, aux sollicitations d'une explication inspirée seulement par ses activités affectives.

L'un comme l'autre seront concaincus d'avoir agi intelligemment, logiquement. Vous, intellectuels, vous aurez beau dire que le second est ridicule, dépourvu de toute intelligence, qu'il agit comme un âne ou comme un sot, cela ne l'empêchera pas de se croire plus malin que vous.

Tout homme croit logique ce qui répond à ses apirations, ce qui est conforme à ses conceptions. Cela lui donne une impression d'équilibre entre lui et le monde. Tout homme est dans la logique de son substratum mental si distant soit-il de la logique rationnelle.

Or, la grande majorité des hommes ne peut avoir de tout le monde qu'elle perçoit, les conceptions répondant aux toutes dernières constatations de la Science. Les actes que posent la grande masse des hommes ne peuvent être que des actes inspirés par des conceptions échafaudées sur des éléments autres que ceux qu'utilise le savant.

Et le savant lui-même, en dehors des actes qu'il pose dans sa spécialité, s'inspire de conceptions dont le pourcentage de rationalité est très réduit.

Il en est ainsi aujourd'hui. Il en fut ainsi hier. Il en sera ainsi toujours. Il n'y a donc rien d'étonnant que les actes des individus contemporains évoquent en un certain de leur pourcentage, des conceptions qui, périmées aujourd'hui, bannies du système de nos connaissances, étaient hier considérées comme la perfection du savoir.

Les faits que les folkloristes étudient sont dans ce cas. Ils évoquent des conceptions autres que celles qui sont de mode aujourd'hui dans les milieux ou on donne le ton. Ils sont des reflets de conceptions périmées. Ils sont parfois aussi le reflet de conceptions qui jamais ne furent absorbées par les systèmes de connaissance.

Les gens qui agissent dans la vie courante, dans la vie sociale, sous l'impulsion de ces conceptions, avec la conviction qu'elles expliquent l'ambiance, ne doivent pas nous apparaître comme des anachronismes et leurs actes comme des survivances.

Une survivance ne répond plus à un besoin. Une survivance, c'est quelque chose qui se continue sans nécessité, en vertu d'une sorte de force acquise. Ici l'acte répond à une conception réelle, à un besoin réel. Il appartient à la réalité de notre ambiance.

Transposez maintenant ces considérations du domaine psychologique dans le domaine sociologique. Que constaterez-vous ?

La vie sociale est une résultante. Elle ne résulte pas seulement du passé mais des interactions continuelles des individus les uns sur les autres dans la réalité vivante. Chaque individu exerce une influence sur son milieu social.

Tout milieu social est délimité non par une frontière géographique, ce qui est une des plus lourdes fautes que l'on ait commises en Sociologie parce qu'elle a engagé les observations dans une voie mauvaise, mais par une similitude de pensée et d'action, un conformisme de conceptions entre un certain nombre d'individus. Le milieu social est le résultat de ce que Emile Waxweiler appelait très justement une *accommodation mentale* constante entre les individus, unités agissantes et constitutives de ce milieu.

Pas de vie sociale possible, pas de continuité sociale possible, sans cette sorte de résonnance mentale interindividuelle. Cet accord n'a évidemment rien de figé. Il est constamment mobile parce que les hommes fonctionnent constamment mentalement; parce que les idées, les conceptions qu'ils se font du milieu ambiant changent sans cesse. Il y a donc un rajustement constant de cet équilibre mental

et par répercussion des organisations sociales qui polarisent momentanément ces conceptions.

La vie sociale d'un groupe humain est inévitablement le reflet des conceptions que les hommes se font de leur Univers à un moment donné. Que ces conceptions soient ou non logiques, qu'elles soient ou non rationnelles, peu importe.

Au point de vue psycho-sociologique, le phénomène est là. Si le savant obéit à des préoccupations d'ordre logique, s'il a le souci de l'objectivité, s'il a une tendance à la rationalisation, peut-on dire que les hommes, la masse des hommes soit animée du même besoin ? Non, n'est-ce pas ? En dehors de la science, l'objectivité, la rigueur logique et la froide raison ne jouent presque pas.

Dans toute la vie sociale n'est-ce pas l'empirisme qui préside à toutes les affaires du monde ?

Pourquoi ? Parce que dans ce domaine l'homme n'est pas encore parvenu à dégager les lois qui régissent les faits. L'homme est sur ce terrain incapable de mesurer et de prévoir.

Or, précisément, les faits qu'étudient les folkloristes sont autant de reflets des conceptions que les hommes se font du monde. A une conception irrationnelle ne peut répondre qu'une activité irrationnelle. Vous pouvez avoir du mépris pour la conception ; vous pouvez la trouver ridicule, elle l'est la plupart du temps, mais elle n'en est pas moins un fait vivant, qui déclanche des activités chez l'individu. Elle s'agglutine aux systèmes d'organisation sociale que l'agrégat humain construit.

Je regrette de ne pouvoir m'étendre plus longuement sur cette orientation nouvelle du Folklore. Puis-je espérer vous en avoir dit assez pour vous faire comprendre l'importance des phénomènes folkloriques dans l'explication des phénomènes sociaux ?

Suis-je parvenu à dégager quelque peu le caractère psycho-sociologique de ces faits ?

Vous comprendrez alors les grandes lignes de la conception néo-folklorique. Les éléments superficiels qui différencient les faits sont d'importance secondaire. Il im-

porte peu de savoir si, pour se préserver du mauvais œil, une femme met deux balais en croix à la porte de sa demeure, ou si elle trace, sur son seuil, avec un oignon, un cercle garni d'une croix à l'intérieur. Ce n'est pas le geste qui importe, c'est le concept mental qui l'inspire. Il importe peu de savoir si ce que l'on fait en pareil cas constitue un caractère du peuple belge ou du peuple roumain. Tous ces détails restent secondaires. Ce sont les mécanismes communs, les permanences, les invariants humains que les néo-folkloristes s'efforcent de dégager et de discerner. Ils étudient froidement cette matière sans avoir le moindre désir de voir se perpétuer des idées ou des actions arriérées. S'ils récoltent des objets, ce n'est pas qu'ils cèdent à une manie de collectionneur ou à un esprit conservateur, mais uniquement en les considérant comme des témoins, des pièces à conviction, une sorte de matérialisation des conceptions qui les ont créés.

Je pourrais donc caractériser ainsi la conception néo-folklorique : elle utilise le matériel folklorique uniquement parce qu'elle estime qu'il aide à la recherche des invariants de l'esprit humain. Elle l'utilise encore parce que les éléments folkloriques se retrouvent à la base de toutes les grandes généralisations que construit l'esprit humain et à la base de toutes les conceptions qui régissent la vie sociale.

L'étude des faits folkloriques ainsi comprise, apportera à la psychologie, le jour où elle voudra les accueillir, des éléments qui la rendront plus concrète. Elle apportera à la Sociologie, des éléments qui lui permettront, qui l'obligeront même, d'être moins exclusivement descriptive et de devenir enfin surtout explicative.

Je ne doute pas que ceux qui, parmi vous, appartenez à des sciences que vous considérez comme exactes, parce que déjà vos prédécesseurs sont parvenus à formuler quelques synthèses, vous continuerez à croire la psychologie, la sociologie et à plus forte raison le folklore, incapables de pénétrer jamais suffisamment dans l'intimité profonde des phénomènes et par conséquent destinés à voir les conceptions explicatives dans ces sciences rester éternellement sous l'empire de simples idéologies.

Les phénomènes que vous étudiez étant extérieurs à l'homme, vous pouvez plus aisément agir avec objectivité

tandis que, lorsqu'il s'agit des sciences ayant l'homme lui-même pour sujet d'observation, il est plus difficile de s'abstraire d'une foule de contingences sentimentales.

C'est la seule raison pour laquelle la connaissance se trouve dans ces sciences dans un état infiniment plus hypothétique.

La science doit en effet exprimer des relations constantes et immuables.

Si des relations constantes ont été dégagées déjà dans un domaine, elles permettent à tous d'en aborder l'observation d'une façon identique et d'y voir tout de suite les mêmes phénomènes.

Si des constantes n'ont pas été isolées, chacun aborde les faits en les plaçant à son équation personnelle, et il y a autant d'explications que d'observateurs.

C'est encore un peu l'état de la psychologie, c'est encore fortement le cas de la Sociologie, c'est encore presque tout à fait le cas du Folklore.

Mais, ne méprisez pas les efforts qui se font dans ces domaines. Ne les méprisez pas pour trois raisons.

La première parce que vous manqueriez de la plus élémentaire prudence scientifique.

De tous les phénomènes qui régissent le monde, il n'y en a qu'un très petit nombre encore qui soient tombés sous les sens de l'homme, et, chaque découverte nouvelle, nous en fait pressentir un grand nombre.

Les mathématiciens, les physiciens, qui ont le plus de droit de tirer vanité du degré de moindre approximation de leur science, ne récuseront pas, je suppose, la parole d'Henri Poincaré :

« L'observation nous revèle tous les jours des phénomènes nouveaux ; il faut qu'ils attendent longtemps leur place, et quelquefois pour leur en faire une, on doit démolir un coin de l'édifice ».

Soyons donc prudents. N'excluons pas de parti pris, par crainte de devoir remanier nos systèmes, des faits nouveaux qui entrent dans le champ de notre conscience et que nous n'avons pu relier encore, par un système explicatif impersonel.

La seconde raison, parce que l'homme, soumis à ces lois qu'il ne connaît pas, a intérêt à se soustraire le plus possible à l'imprévision de ces lois. Vivre c'est s'adapter.

La connaissance des phénomènes atténue la résistance adaptative à ces lois. Et, ainsi que le disait un autre penseur que ne récuseront pas non plus les mathématiciens et les physiciens eux-mêmes, Ernest Mach, « toute découverte scientifique tend à remplacer l'adaptation hésitante et inconsciente par l'adaptation méthodique et nettement consciente ». Pour tendre à cette adaptation, nous ne devons négliger l'étude d'aucun phénomène, pas même si une simple intuition seulement nous fait deviner leur influence dans les actions des hommes et dans leur vie sociale. C'est cette négligence qui serait anti-scientifique, car beaucoup de grandes découvertes ont eu à leur départ une intuition confirmée ultérieurement par l'observation et l'expérience.

La troisième raison parce que cette conception psycho-sociologique du Folklore est appelée à jouer un rôle, peut être considérable, dans l'œuvre si espérée du rapprochement des peuples.

Elle est appelée à mettre en évidence les identités foncières de leur substratum mental et social. Cette affirmation peut vous paraître au premier abord paradoxale. Oui, tandis que partout nous avons vu jusqu'ici les peuples utiliser les données folkloriques pour dégager les caractères originaux des populations, pour étayer des revendications politiques, internationales ou régionales, la conception néo-folklorique établit que ces divergences ne sont en réalité que dans les formes mais que les mécanismes fonctionnels, les besoins auxquels ils répondent sont identiques partout.

Cette conception obligera les savants qui étudieront ces faits, s'ils veulent agir avec la rigueur d'objectivation que la science commande, à faire abstraction de tout ce qui peut influencer sentimentalement les observations. Elle donnera donc à leur science le caractère d'Universalité.

Je m'excuse de mon imprécision. Vous la comprendrez. Quand des hommes abordent pour la première fois l'examen de faits à la lumière d'une conception nouvelle,

il leur est difficile d'apporter tout de suite un ensemble de résultats précis. C'est même ce qui rend leur tâche laborieuse et si facile celle de la critique. Ils doivent convaincre leurs collègues, les inciter à observer autrement qu'ils ne l'ont fait, modifier des habitudes acquises, et leurs moyens de conviction sont réduits. Je ne dissimule pas qu'il leur faut une forte dose de courage pour persévérer.

La conviction et l'espérance les soutiennent. La conscience de contribuer, parfois malgré les hommes et malgré l'indifférence et l'incompréhension de leurs dirigeants, à l'amélioration de l'espèce humaine, les incite à préciser toujours davantage leurs recherches, et à persévérer.

La bienveillance avec laquelle vous m'avez écouté m'a été un grand réconfort. Si elle pouvait se continuer demain par une simple attention sympathique à nos travaux, elle deviendrait pour mes collègues et pour moi un précieux encouragement.

ALBERT MARINUS.

Melkwezer.

Tusschen het verschijnen van den Nederlandschen en den Franschen tekst van ons artikel over *Melkwezer* waren we zoo gelukkig enkele aanvullende nota's, die ons gedeeltelijk door welwillende lezers verstrekt werden, kunnen op te teekenen. Volgende details dienen dus beschouwd te worden als een aanvulling van den Nederlandschen tekst.

De juiste titel van het werkje van Frénay, waarvan sprake in nota 1 was : *Bijdracht tot de Geschiedenis der vereenigde kerken van Neerhespen, van Gussenhoven en van Melkwezer*. Het werd uitgegeven bij Ch. Peeters te Zoutleeuw in 1892 (zonder naam van schrijver).

— *Moesbeek* (blz. 102) zou eveneens kunnen uitgelegd worden als *Moerbeek* d. i. beek die loopt door een moerasachtig terrein.

— Betreffende den oorsprong van den naam *Galerijstraat* deelde M. L. Heerinckx ons mede, dat dit slechts een andere vorm is voor *Lazerijstraat*. De nieuwe weg naar Zoutleeuw zou dan *Maallandstraat* genoemd worden. Deze uitlegging is aanneembaar, vermits de lazarij (zie noot 26) naar alle waarschijnlijkheid in deze straat stond.

— Het pachthof dat stond in den hoek gevormd door 's Hertogengracht en den Weg van Melkwezer naar Drieslinter zou de woning der « Raadsheeren » (wellicht leden van den *buytenraedt* van Zoutleeuw) geweest zijn. In dit feit zou de oorsprong van het woord *Retsen* te zoeken zijn, naam van den weg die op die plaats begint en gaat tot aan den overweg te Drieslinter. Deze uitlegging is eveneens aanneembaar zoo wij ze vergelijken met de uitspraak *Retshoven* van het woord *Raatshoven* (Racour).

— Betreffende *Pensenweg* noteerden wij volgende volksetymologie. Het zou de weg geweest zijn gevolgd door de nonnen van Maagdendaal, toen deze kwamen pensen halen op het kasteel als het daar « penskermis » was.

— Wat de verdwenen gilde aangaat, signaleerde men ons een zeer eigenaardig gebruik. Was er een feest, mis of processie dan vertrok de tamboer om de anderen gaan te verwittigen. Eerst en vooral ging hij naar den Alferus, den Koning en den Hoofdman. Zoodra er vier leden samen waren gingen er twee aan elke zijde van den ingang der woning staan van het lid dat men ging roepen. Zij hielden hun bogen tegen elkaar, zoodat het lid bij het uitkomen er onder door moest stappen. Om de kerk binnen te treden werd hetzelfde gedaan door al de leden en fier stapten de koning, de alferus met zijn vaandel en de andere waardigheidsbekleeders onder de bogen der « gesellen » door. Daarna volgden de leden. Het zelfde gebeurde bij het buitenkomen. Wij noteerden eveneens dat bij de vergaderingen, de gebruikelijke ton bier niet mocht begonnen worden vóór het binnenkomen van den Hoofdman.

De Waarde van ons Tijdschrift.

Het gaat hier over zijn handelswaarde, over den prijs dien men er voor vraagt en dien men er voor geeft. In een vorig nummer signaleerden wij reeds de som gegeven voor een verzameling der eerste tien jaargangen (één nummer ontbrekend) bij den verkoop der verzameling Emile van Heurck te Antwerpen. Alles inbegrepen beliep het bedrag 745 fr.

In een catalogus van het huis Swets en Zeitlinger te Amsterdam (n^{r} 46, 1932) worden de eerste tien jaargangen van ons tijdschrift onder n^{r} 1441, blz. 79 aangeboden voor 135 gulden. Reken uit zoo de gulden ongeveer 15 fr. waard is. Dit brengt den prijs van ons tijdschrift op *twee duizend frank* (2000 fr.). Doch de aankondiging in een catalogus wil nog niets zeggen ; alle prijzen kunnen gevraagd worden doch men moet verkoopen. De verzameling is echter aan dezen prijs verkocht geworden. De abonnenten die ons trouw gebleven zijn van het begin af, hebben voorwaar geen slechte geldplaatsing gedaan.

12de Jaargang. — Nr 69 **Januari 1933**

De Brabantsche Folklore

INHOUD

Over de IJdelheid. — Het Sint-Geurikseiland te Brussel. — Le Folklore descriptif. · Ditjes en Datjes. — Congressen, Vereenigingen, Tentoonstellingen. — Necrologie. — Ons weerstandsfonds.

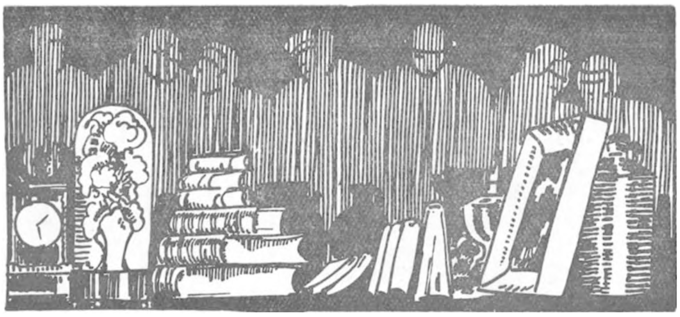

Over de IJdelheid.

(Proeve van psychologische Folklore).

Het scheen ons belangwekkend, zelfs wat de methode betreft, de markante psychologische karaktertrekken van sommige lieden uit de Brusselsche volksklas op te sporen en de folkloristische documentatie die wij aldus konden verzamelen, te onderwerpen aan een psychologisch onderzoek (1).

De ijdelheid, dit verlangen om anderen te doen gelooven dat men meer is dan men werkelijk zelf meent te zijn, is een der meest verspreide sociale verschijnselen. Zij

(1) Ik houd er vooral aan M. E. Dehanne, boekhandelaar uit de Blaesstraat, te danken voor de talrijke feitjes die hij mij mededeelde en eveneens den kunstenaar Narcisse, die zoo welwillend was dit artikel met enkele vermakelijke schetsen te illustreeren.

onderscheidt zich hierdoor van den hoogmoed, dat deze laatste, zooals Helvetius het terecht opmerkt, steeds steunt op een echt of een vermeend gevoel van onze voortreffelijkheid, terwijl bij de ijdelheid deze meening ontbreekt ; zij steunt altijd op hetgeen in werkelijkheid niet is.

Haar uiterlijke vormen, evenals haar innerlijke beteekenis, zijn zeer verscheiden ; het volstaat slechts even te herinneren aan de ontelbare soorten bedrog die voorkomen in zake kleedij, aan het uiterlijk vertoon van een kortstondige weelde zooals koetsen of auto's die lieden uit de volkswijk zich soms veroorlooven, eindelijk en vooral aan het pochen bij het spreken, naïef en buitensporig, zooals dit gedaan wordt door sommige kleinhandelaars. Vooral onder dezen laatsten vorm scheen het bestudeeren der ijdelheid ons interessant en ik moet zelfs rechtuit bekennen dat dit gebrek mij ten langen laatste sympathiek werd. Wie ooit

op de « Oudmarkt » te Brussel kwam, dit schilderachtig pleintje waar dagelijks mooie in onbruik geraakte of uitheemsche dingetjes te koop liggen naast voorwerpen zonder vorm en zonder naam, waar kunstenaars, geleerden, werklieden en gemeen volk met elkaar in aanraking komen, zal wel spoedig deze kenmerkende psychologie van de handelaars uit deze wijk opmerken.

Wat al wrakken hebben hier een broodwinning gevonden, hoeveel anderen hebben er een stiel geleerd (handelaar in oude boeken of antiquaar), en bewoonden later een eigen huis. Deze die naar de markt kwamen om

er een stiel uit te oefenen hebben de ijdelheid, of liever de bescheiden waardigheid van hem die een sportje hooger geraakte op de maatschappelijke ladder, doch de anderen, vooral deze die eertijds betere dagen gekend hebben, kunstenaars uit circus of music hall, doorgezonden leeraars, oud geworden maintenee's, gefailleerde handelaars, lieden die een eitje te pellen hebben met het gerecht, pechvogels eindelijk van allen slag die op tamelijk eerlijke wijze hun brood verdienen op de markt, hebben daarentegen veel meer, oorspronkelijker en alle palen en perken te buiten

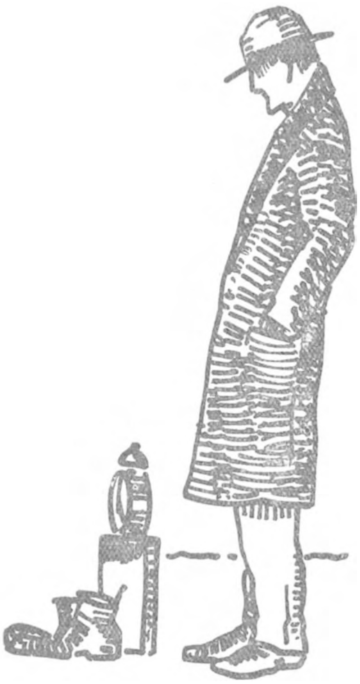

gaande ijdelheid. In een versleten zetel ziet men hen daar zitten vóór hun koopwaren, fier en soms wel hooghartig, met een zekere zelfgenoegzaamheid antwoordende op uw vragen en, alhoewel zij wel eens wat handelseerlijkheid hebben, trachtende, met een zekere laatdunkendheid, u iets op de mouw te spelden betreffende de vroegere of tegenwoordige hoeveelheid en hoedanigheid van hun waren, over hun kennis en zelfs over hun lichamelijke hoedanig-

heden van allen aard, in één woord : alles kan het voorwerp van hun ijdelheid zijn. Bij hen bewaart de herinnering aan hun vroeger leven het overwicht ; niet dat zij hun huidig beroep als hunner onwaardig beschouwen, want nooit beknibbelen zij het, doch zij behouden, in schijn ten minste, iets van hun vroeger maatschappelijk prestige.

Ondervraagt gij hen, dan zal de eene u antwoorden dat hij nog een grooter voorraad boeken bij hem thuis in magazijn heeft, terwijl de kelder of het verblijf dat hem tot bergplaats dient, heelemaal ledig is ; een andere zal u vertellen dat hij eertijds wiegedrukken en kunstvoorwerpen verkocht ; een derde zal pochen over zijn succes in de liefde, over het geld dat hij vóór eenige jaren bij de vleet verdiende, over de groote som die hij gisterenavond verteerde of over de pinten die hij aan zijn vrienden betaalde.

Een hunner, bijgenaamd « *Beetje poen* » (een weinig geld) omdat hij er nooit bezit, beroemt zich op zijn bevoegdheid in het spelen bij wedrennen en over het geld dat hij aldus won, « *'n doefke op de vijl* » zooals zij zeggen in hun sappig bargoensch.

Een handelaar in oude boeken, eertijds surveillant in een kostschool, zegde tot de voorbijgangers die hem als geleerd voorkwamen, dat hij een kursus in de hoogere wiskunde en zelfs in de infinitesimaal-analyse gaf.

Een andere, handelaar in schilderijen zonder waarde, spreekt over de hoedanigheden van zijn tableau's alsof hij er alles over wist, en met ongehoorden durf citeert hij als meesters van onbetwiste faam, de ongelukkigen die deze doeken teekenden. Hij zelf gelooft niet wat hij zegt en weet heel goed dat de persoon tot wien hij zich wendt, hem evenmin zal gelooven ; 't is als een overblijfsel van kwakzalverij.

Een van hen, een teer en tenger wezen, wordt bijgenaamd « de pompier ». Als men moet voortgaan op hetgeen hij zegt, brengt hij gewoonlijk den nacht door in gemeene kroegen, waar hij deelneemt aan vechtpartijen die altijd ten zijnen voordeele afloopen. Een andere nog, die soms zijn heesche schorre stem beproeft, zegt tegen zijn klanten dat hij een engagement geweigerd heeft bij de Muntschouwburg.

Een eindelijk mogen wij niet vergeten, nl. deze die door zijn collega's geheeten werd « de koning der leugenaars » ; een behendig zaakjesman inderdaad, doch die door zijn pochen en zijn leugens zijn klanten en zijn collega's zoodanig beetgenomen had, dat hij ten langen laatste verplicht was zijn matten op te rollen en ergens anders te gaan zingen.

Een koopvrouw denkt — of schijnt te denken — dat alles wat zij bezit een buitengewone waarde heeft ; dagelijks verwijt zij haar geburen haar het een of het ander zeldzaam stuk ontstolen te hebben, vanwaar dan ook dikwijls herrie op de markt. De vrouwen moeten ten andere voor de mannen niet onderdoen op gebied van ijdelheid :

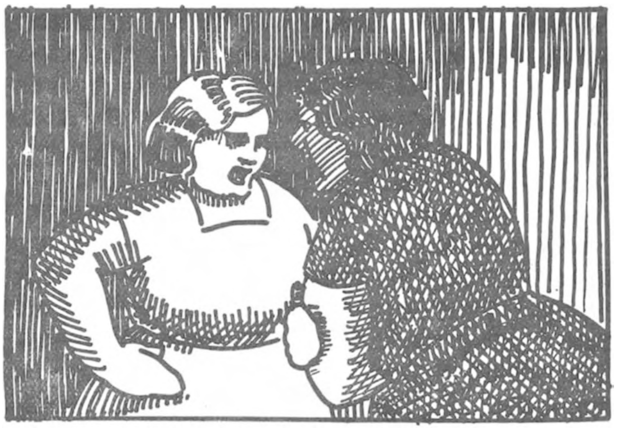

een van hen overdrijft geweldig het loon dat haar man verdient en zijn groote edelmoedigheid ten haren opzichte ; in werkelijkheid bestaat hun dagelijksche kost uit een stuk « bloedpanch » of een *bazoef* (restauratieafval), maar toch vertellen zij aan de andere lameeren, dat hun echtgenoot een gemest hoen of eenig ander lekker hapje meebracht.

Laat ons echter zwijgen over het zwakke geslacht om terug te komen tot ons manvolk. Zeker straatslijper zegt in een kleine herberg : « me goo ze ne kie doe rolle ». We gaan ze eens doen rollen ; hij trekt zijn brieventasch uit zijn zak en legt zijn geld op het buffet, betaalt een ronde en staat er over verwonderd dat het zoo weinig kost. Dit alles met de manieren van een sinjeur.

Een doodgewoon handelaar had een partij oude foto's uit Egypte. Tot een voorbijganger die naar den prijs er van vroeg, zegde hij : « twee frank het stuk, doch laat er mij in godsnaam twee van, want ze zijn voor mij een kostbare herinnering ; eertijds verbleef ik in dit land en ik ken het zeer goed », en om zijn al te klaarblijkende leugen kracht bij te zetten, aarzelde hij niet een of ander van zijn klanten te vragen zijn gezegde te bevestigen.

In werkelijkheid behoeven deze lieden dit stimulans, ten einde het evenwicht in hun maatschappelijk leven te behouden ; wat zij in werkelijkheid verloren hebben verplaatsen zij — intensiever nog — in de verbeelding. Alles samen genomen is het dus door een drang naar zelfbehoud en zelfverdediging gedreven dat zij aldus handelen, omdat deze leugen, waaraan zij op den langen duur zelf min of meer beginnen te gelooven, heel weinig overigens, een soms doeltreffende krachtinspanning is om zich staande te houden of om zich op maatschappelijk gebied weer op te werken.

Laat er ons echter nadruk op leggen, dat het over het algemeen geen *blijvenden toestand* van hoogmoed is dien zij in zich vormden, doch enkel voorbijgaande uitingen zonder grond, alleenstaande handelingen zonder eenig verband, aan dewelke zij zelf niet heel veel belang hechten. Zij zoeken niet naar het tot stand brengen bij anderen van een gegronde en blijvende opvatting. Het zijn slechts persoonlijke reacties, en de invloed dien zij zouden kunnen teweeg brengen op anderen, zoowel als dezer oordeel, komt er bijna voor niets tusschen.

Dit is wel zuiver ijdelheid, « de hoedanigheid die het essensieelste en het meest eigen is aan de menschelijke natuur », zooals Charron ze definieerde. Kinderlijke ijdelheid, naïef en dikwijls dwaas, beantwoordeerde aan een over 't algemeen veranderlijke en oppervlakkige opmerkzaamheid (B. Pérez), uiting van een lichtzinnigen en onstandvastigen geest, zich richtende tot onbeduidende en ijdele dingen. Zij is wel zooals de hoogmoed, de verwaandheid of de ijdelheid in het algemeen, het verlangen om uit te blinken en te schijnen, doch met dit bijzonder kenmerk dat de zieletoestand al te oppervlakkig, al te weinig samen-

hangend is, om slechts min of meer de anderen te kunnen overtuigen, of om zelfs alleen een meening of een hoogen dunk te doen ontstaan. Er is hier eerder sprake van een houding van het wezen tegenover zichzelf. Nochtans valt het te noteeren, dat, zoo de persoon die ijdel is niet eischt dat hij zou geloofd worden, hij toch niet verdraagt dat men zijn twijfel eenigzins zou uitdrukken, want dan wordt gij gram en ontziet geen scheldwoorden. Alles wel beschouwd is het als een conventioneele leugen, een kortstondig komediespelen, een aard beleefdheid die de handelaar vraagt vanwege den kooper en waartoe hij zelf den eersten stap doet. Hij tracht zich op gelijken voet te stellen met den klant en wil niet minder te schijnen dan deze is ; feitelijk vernedert hij zich slechts zelden voor hem, veel minder dan de beroepshandelaars dit gewoonlijk doen.

Deze ijdelheid is als een sociale gemeenplaats ; hij die ijdel is zoekt niet het minste naar echte bewondering, hij verwacht geen woord of gebaar dat een gevoelen van dien aard zou uitdrukken en ten hoogste zal hij een woord van instemming of een lichte vleierij dulden ; evenals bij alle ijdele personen echter is zijn gevoeligheid zeer groot en het instemmend gebaar mag niet al te uitdrukkelijk zijn, anders wordt hij achterdochtig en slecht geluimd ten opzichte van hem die al te zeer zou aandringen of die zou vragen van te toonen of te bewijzen wat beweerd wordt. Er is hier dus wel sprake van een ijdelheid van heel bijzonderen aard, in vele opzichten verschillend van deze die Auguste Comte bedoelde en die beproeft bij anderen een meening te doen ontstaan of die ten doel heeft achting of lof te verwekken ; wat ons bezighoudt is om zoo te zeggen slechts een handeling voor zichzelf, de voorbijgaande voldoening van een onmiddelijk en kortstondig verlangen, bijna een alleenspraak waar de maat slechts een zeer ondergeschikte tweederangsrol speelt ; eerst en vooral omdat er bij dit soort handelaars zeer weinig aangetroffen worden die in werkelijkheid iets hebben waarover zij fier kunnen zijn, en ten tweede omdat zij zeer goed weten dat niemand de dupe er van zal zijn. Zij zelf ten andere vergeten spoedig hun eigen pocherij.

Pascal had wel gelijk te zeggen, dat wij niet tevreden zijn met het leven dat wij in ons en in ons eigen wezen

hebben ; wij wenschen ook te leven in de verbeelding van anderen, en daarom trachten wij uit te blinken. Wat al schakeeringen in omvang en intensiteit zijn er echter niet bij dit verlangen! Bij sommigen een krachtige wilsdaad, doorgezet en beredeneerd, bij anderen weer een soort reflex, uiting der gewoonte, zonder verhevenheid en zonder nadenken ; deze laatste vorm is het die ons bezighoudt.

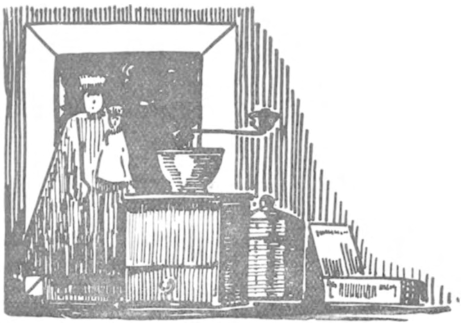

Indien er geen geest zoo klein is of op den langen duur ontdekt hij bij zichzelf een zeldzame hoedanigheid waarop hij kan roemen (F. Thomas. *Education des sentiments,* blz. 141), dan toch zijn er velen die zich beperken bij alledaagsche hoedanigheden, aan dewelke zij zelf niet gelooven en waarop zij pochen zonder er verder belang aan te hechten, noch voor zichzelf, noch voor dezen die hen zien of hooren.

* * *

FONTENELLE *(Dial. des morts)* heeft gezegd dat de ijdelheid in zekeren graad een ondeugd is, wat minder is het een deugd. In het geval dat ons bezighoudt blijkt de waarheid van dit gezegde, en de ijdelheid zooals wij deze beschreven hebben, mag eerder als een deugd beschouwd worden, daar zij de maatschappelijke betrekkingen vergemakkelijkt en de waardigheid van hen die ijdel zijn beschermt, met uitsluiting van slaafschheid en vleierei. Dit geldt nochtans maar alleen wanneer onze lieden hun beroep uitoefenen, want alsdan wordt hun ijdelheid in evenwicht gehouden. Eens deze gedwongen houding echter ver-

dwenen, dan komt de reactie ; hij neemt zijn weerwraak over de afhankelijkheid en de gedwongenheid die zijn dagelijksch leven beheerschen, hij geeft vrijen loop aan zijn ijdelheid die alsdan dikwijls een anti-sociaal karakter van aanmatiging, van onbeschaamdheid en van vijandigheid aanneemt tegenover eenieder ; het fundamenteel kenmerk dat wij aangegeven hebben blijft echter bestaan : er wordt niet getracht naar het vormen van illusies bij anderen, neen, men pronkt met iets wat de anderen niet hebben en men wil een oogenblik slechts de aandacht, de verwondering of de afgunst op zijn eigen persoontje concentreeren, zonder nochtans te zoeken naar een zelfs voorbijgaand gevoel van bewondering. Dit omdat niemand gelooft aan de meerderheid waarmede gepronkt wordt, omdat niemand dupe is van het gebaar, en hij die spreekt veronderstelt in het geheel niet dat iemand zich zou kunnen laten beetnemen. Daarom ook is de reactie van het midden nooit uitdagend, doch hoogstens ironisch. Gedurende den oorlog, toen het voedsel schaarsch en onvoldoende was, bestelde een arme, ellendig gehuisveste handelaar, zes rauwe eieren en een flesch wijn, slurpte de eieren een voor een uit en ledigde de flesch in één teug. Een andere even arme familie bestelt van tijd tot tijd een kieken dat, als het gebraden is, op het vensterblad wordt tentoongesteld ; man en vrouw knagen zoo maar aan een kippebout om door de voorbijgangers gezien te worden. Bevestiging van zichzelf met een volstrekt alledaagsch gebaar en behoefte zich ten toon te stellen door om 't even welk middel. Zelden echter komt met tot zulk een graad van uitdaging ; over het algemeen is het gebaar minder onsymphatiek. Een vent die eenige dagen aan zee verbleef, draagt veertien dagen daarna nog steeds zijn strandkleedij, om aan allen die het hooren willen kunnen te herhalen dat hij van de kust komt.

Ik ken een gewezen huurkoetsier, die wat geld gewonnen heeft met in zijn winkel vleesch te verkoopen van paarden die tijdens den oorlog gedood werden. Zijn bijzonderste uiterlijk vertoon bestaat in het uit wandelen gaan met aan zijn uurwerk de zware gouden ketting, waaraan als hangertje een goudstuk van 100 fr. bengelt. Dit belet niet dat, toen zij een huis lieten bouwen, zijn vrouw zelf mortel aanmaakte om dagloon te sparen.

Typischer nog is het geval van « père Coutrino », eertijds opmaker van oude hooge hoeden die hij voortverkocht aan huurkoetsiers. Met dit stieltje had hij een aardig fortuintje verzameld, daar hij behalve den Slekkengang nog een mooi huis bezat in de Capucienenstraat. Meer dan eens heeft men hem oude schoenen zien oprapen die achtergelaten waren op de Oudmarkt ; hiervan sneed hij stukjes leder af om zijn eigen schoenen te herstellen. Steeds had hij een ring aan den vinger met een gelen brillant van 2 1/2 karaat, waarop hij uiterst fier was. Jarenlang was hij voorzitter van het Sint-Sebastiaansgild en, naar het schijnt, was hij tamelijk edelmoedig tegenover zijn maatschappij. In zijn huis bezat hij ten andere een mooie verzameling oude wapens.

Dit zijn, naar ik meen, twee in schijn tegenstrijdige strekkingen vereenigd in één persoon : schrielheid die onafscheidbaar was van zijn vroegere moeilijke levensvoorwaarden, en reactie tegen dezen toestand door een eerder prikkelend uiterlijk vertoon, of zelfs door een werkelijke edelmoedigheid bij een verstandig mensch, zooals « Père Coutrino » er inderdaad een was.

Niet minder typisch en naïef is de ijdelheid van « den Dikken Tich », een zwaarlijvig soepverkooper, die halsstarrig volhoudt vóór zijn bijnaam *van* te plaatsen (met een kleine *v*) (1).

In hun alledaagschen handel en wandel heeft de kleedij voor dit soort handelaars slechts een zeer geringe beteekenis. Naar hun meening zijn reine en verzorgde kleederen slechts passend bij feesten ; zij gaan uit of zitten in kroegen en café's, vuil en weerzinwekkend, zelfs wanneer zij rijk geworden zijn, klaar echter om hun rijkdom dadelijk te toonen, zoo men hen durft beoordeelen naar hun kleederen of zoo zij op een of andere manier gekrenkt worden.

---

(1) Het valt te noteeren, dat in dit midden de bijnamen dikwijls erfelijk zijn : de kinderen en de kleinkinderen heeten eveneens « van Dikken Tich ». Ik ken nog verscheidene andere gevallen.

Een van hen, overigens zeer rijk, was slechts gekend als « vuile Frans » en hij verdiende inderdaad dien naam, want hij waschte zich nooit.

Op zekeren dag, aanwezig zijnde in een verkoopzaal, kocht hij een huis uit de Hoogstraat. Toen de notaris de kleedij van den vent bekeek, dacht dat de bieder zijn bod niet zou kunnen betalen en zegde : « Weet U dat er comptant betaald wordt ? » *Vuile Frans* stond recht, deed zijn van het goud klinkenden gordel los, plaatste hem op de tafel, trok daarna zijn brieventasch uit den zak en vroeg aan den notaris of hij verlangde betaald te worden in klinkende munt of in bankbriefjes.

Een andere, multimillionair, gaat steeds uit in een tamelijk slordige kleedij. Op zekeren dag ging hij met een zijner kameraden naar het circus en vroeg er naar de duurste plaatsen. De bediende aan het loket merkte bescheiden op, dat zij niet gekleed waren zooals het op die plaatsen betaamde. Dadelijk trok de man uit zijn zak een portefeuille opgepropt met briefjes van duizend frank en beweerde daarmede te veel te hebben om circus met paarden en al te koopen.

Zoo gebeurde het eveneens, dat op zekeren dag twee kameraden, handelaars uit deze wijk, naar Parijs vertrokken ; de eene had oude schoenen aan de voeten en de andere klompen, beiden waren in werkkleedij. Hun wedervaren zal ik niet vertellen, doch ik citeer het feit omdat het aantoont hoe onverschillig zij zijn tegenover elke duurzame uiting van ijdelheid.

Uit reactie eveneens, houden de lieden uit deze volkswijk aan overdreven pracht in kleederen bij plechtigheden en feesten : eerste communiefeestjes, huwelijken, gouden bruiloften, enz. Bij deze gelegenheden wordt niets ontzien, zij doen overdreven onkosten voor hun toilet en huren de duurste koetsen ; de vrouwen roepen bij het voorbijrijden op hun kennissen en groeten van verre, alleen om de aandacht op hun kortstondige weelde te vestigen ; een oud vrouwtje, « Matantje » geheeten, doet bij deze gelegenheid dolgraag kleederen aan genre 1830.

Zij zijn verzot op gecostumeerde optochten, waarbij zij hun rol met bewonderenswaardige overtuiging spelen ; dit beantwoordt inderdaad wel aan hun voorbijgaand ver-

langen om de aandacht op zich te vestigen. Bij gelegenheid van een feest dat georganiseerd werd tijdens een wijkkermis, werd aan de bewoners van de Reebokstraat, om reden van den naam, de opdracht gegeven een jachtgroep met jachthoorns, jagers, honden enz. te vormen. Een belangrijk personnage uit deze straat, gewezen voortverkooper van fietsen, daarna handelaar in regenschermen, dacht dat het oogenblik gekomen was om eens degelijk den sinjeur te spelen ; hij ontstak een groote sigaar en steeg te paard. Ongelukkig genoeg was het de eerste maal in zijn leven dat hij te paard reed ; hij trok zoodanig aan de teugels, dat het arme dier vóór de Capucienenkerk viel met het ongelukkig gevolg dat de geïmproviseerde ruiter op een

vuilnishoop terecht kwam. Een dusdanige optocht is ten andere nog langen tijd daarna het voorwendsel tot talrijke uitstapjes in gekleede jas en per hoogen hoed, waarbij allen de grootste sigaren rooken die te vinden zijn en waar allen ook zich ziek maken met champagne te drinken.

Heel natuurlijk bieden de vastenavonddagen een gunstige gelegenheid tot het ten toon spreiden van deze ijdelheid. Dit jaar nog zagen wij een schoonmaker uit een drukkerij aan het hoofd van een groep verkleeden, weerzinwekkend vuile mannen en vrouwen. Hij zelf, niettegenstaande zijn klein inkomen, stapte fier als een pauw aan het hoofd van zijn groep handelaars en venters, gekleed in rok

en wit vest, een driekleurige sjerp om de lenden, blauwe das, gele schoenen, grijze gabardine, handschoenen in bruine wol en met onberispelijken hoogen hoed op het hoofd. In den mond had hij natuurlijk de overgroote traditioneele sigaar en riep en wenkte naar de voorbijgangers die hij kende, om het chieke van zijn kleedij te doen bewonderen.

Zooals alle groote natiën wilde de wijk van het « Vosseplein » haar schoonheidskoningin kiezen. De voorstelling der candidaten had plaats in een kinemazaal in de Blaesstraat. Heel mooi waren ze nu wel niet ; de jury was samengesteld uit een teljorenverkooper, een kolenhandelaar, een herbergier en een voddenraper.

Na de keuze riep een ontevredene met donderende stem uit. A wel ! vui 'n Kuiningin, merci zulle ! zie naa ne kier da ruige smoel ! Gekrenkt, weigerde de verkozene de eer te aanvaarden en haar gezelschapsjuffrouw nam haar plaats in. Deze werd dan rondgeleid van herberg tot herberg, totdat ze in dronken toestand geraakte. Dan hing men haar een ouden rooden mantel, dien men gevonden had in een bergplaats voor oude vodden, om de schouders en op haar hoofd werd een kartonnen kroon geplaatst. Fier ging de zegetocht verder ; de schoonheidskoningin werd op een verhoog geplaatst, gemaakt uit enkele planken op vier tonnen gelegd, daarrond werd gedanst en om te eindigen werd ze gebombardeerd met oude schoenen.

In een ander milieu gekomen, hetzij toevallig, hetzij door verandering van stiel, achten zij het noodig er de gebruiken van te overdrijven ; aldus werd de eiereneter, waarvan hooger sprake, nadat hij zijn stieltje op de Oudmarkt opgegeven had, reiziger in briljanten voor een belangrijk handelshuis uit de stad. In schijn is hij gekleed als een elegant heer, speelt de grand sinjeur, betaalt potten aan alle kennissen die hij in café's ontmoet, dit alles om de aandacht op zich te vestigen, en, zelfs in middens waar hij zeker is niets te verkoopen, toont hij, alleen uit ijdelheid, de pracht van zijn artikelen ; hij is er nochtans van overtuigd dat iedereen heel goed weet, dat niets er van hem toebehoort.

Aan verbeelding ontbreekt het hem nochtans niet ; hij vertelt alle mogelijke en onmogelijke verhaaltjes, waarvan hij natuurlijk de held is. Als voorbeeld maar alleen het

volgende : tijdens de Duitsche bezetting (1) werd op een zeker oogenblik door den overweldiger alle verkeer in de stad na 10 uur 's avonds verboden. Op zekeren avond nu was onze man wat later dan naar gewoonte uitgebleven ; onderweg ontmoet hij een Duitsch soldaat die pakken droeg, en, om zich een houding te geven, gaat hij naar hem toe en vraagt hij hem of hij niets te koop heeft. De Duitscher antwoord van ja en toont een prachtig paar hooge laarzen, een pak linnen en een mooie revolver. Na wat afdingen geraken zij het eens over den prijs. Dan echter verklaart de Brusselaar geen geld op zak te hebben en verzoekt den soldaat hem tot aan zijn woning te vergezellen, om hem daar de overeengekomen som te verhandigen. De Duitscher stemt hierin toe en volgt hem door steegjes en straatjes om eindelijk aan de woning van den kooper te komen ; daar vraagt deze hem om het gekochte nog eens aandachtig te mogen bekijken, vooral de revolver, die, zooals hij zegde, hem het meest interesseerde ; hij wil weten of het ding wel goed werkt, de Duitscher antwoordt bevestigend en overhandigt hem het wapen ; zoodra de Brusselaar het echter in handen heeft begint hij te vloeken, den soldaat te verwijten, schiet in de lucht en bedreigt zijn tegenstrever, die het op een loopen zet en weldra in de duisternis verdwijnt. Het eenige beoogde doel van dit geschiedenisje is een oogenblik te poseeren in den geest van de toehoorders. Onnoodig te zeggen, dat de grootste schurkenstreken waarvan de Duitschers de slachtoffers waren, de vreugde van allen zijn en geen afkeuring moeten vreezen ; dit is wel de uitdrukking van een onbevredigden haat.

Talrijke verhaaltjes van denzelfden aard doen de ronde in het midden dat wij bestudeeren, en de helden er van, werkelijk bestaande of fictief, zijn natuurlijk steeds de vertellers zelf.

* * *

---

(1) Noteeren wij in 't voorbijgaan dat deze droevige periode een heele folklore deed ontstaan.

Wat mij op folkloristisch gebied vooral belangrijk scheen bij de feiten die wij verzamelden, is dat zij de kenmerkende uiting zijn der collectieve psychologie van een wel bepaald maatschappelijk ensemble. Ongetwijfeld was de algemeene omgeving, in dit geval een Brusselsche volkswijk, uiterst gunstig voor de vorming van dit karakter, doch de economische voorwaarden en de sociale invloeden hebben het gepreciseerd en een uiterst typisch voorkomen gegeven.

PAUL HERMANT.

Vertaling F. H.

Het Sint-Geurikseiland te Brussel.

Zooals we weten, worden de voorwerpen uit het Romeinsch tijdvak gewoonlijk gevonden langs de oude wegen van het Keizerrijk. Onze opgravingen leerden ons dat de ontdekking van voorhistorische stukken meerendeels gebeurt in de nabijheid van bronnen, dat de brandbegraafplaatsen (in de Kempen) bijna altijd gelegen zijn aan de *huidige* grens der gemeenten, en dat zij alle volgens een identisch plan ingericht, georiënteerd en gealigneerd werden ; dat de toponymie er steeds dezelfde is en dat de legenden die er verteld worden, veel gelijkenis met elkaar vertoonen. Wij stelden vast dat de wedden, de samenloop of de monding van de meeste waterloopen, plaatsen zijn waar dikwijls een oude onderbouw aangetroffen wordt en waar vele Romeinsche voorwerpen te vinden zijn. Aldus zijn wij tot de conclusie gekomen, dat de Romeinen in België, bij voorkeur de doorwaadbare plaatsen en den samenloop van de rivieren versterkten. Wat de Maas betreft kan de waarheid van dit axioma zeer goed nagegaan worden : te Hoei, Samson, Dinant, Namen, Burnot, Montaigle, Givet, enz., vinden wij kasteelen die heel waarschijnlijk van Romeinschen oorsprong zijn. Wat de Schelde aangaat, noteeren wij de kasteelen te Bouchain, te Valenciennes, te Condé, te Hergnies, te Mortagne, te Doornik, te Spiere, te Schalafie, te Orroir, te Leupegem, te Hemelgem, te Gent, enz., enz., opgericht aan den samenloop met de Sensée, de Rhonelle, de Hene, de Verne, de Scarpé, de Grand-Rieu, de Spiere, de Haye, de Rhosne, de Marcke, de Zwalm, de Leie, enz., enz.

Laat ons nu even nagaan of tijdens de Romeinsche overheersching, dezelfde verdedigingsprincipes, toegepast werden op de Senne.

Deze Brabantsche rivier die ontspringt bij Naast (Henegouwen) in het bosch van Ottignies, ontvangt te Horrues de Gageole, te Steenkerke de Brainette, te Tweebeek de Senette en de Samme, bij Anderlecht de Zuene.

Wat verder stroomafwaarts dan de oude molens van *Poxgat*, nabij het Romeinsche diverticulum van Lennick naar Brussel, verdeelt zij zich in twee armen die weder samenloopen in het centrum van de hoofdstad, na zes eilandjes gevormd te hebben, waartusschen het St.-Geurikseiland. Te Vilvoorde ontvangt de Senne de Woluwe, te Eppegem de Molenbeek, vloeit verder te Rumpst samen met de Dijle om den Rupel te vormen, die op zijn beurt uitmondt in de Schelde tegenover Rupelmonde (mond = monding). Te Horrues gaat de Romeinsche weg over de Senne aan de lange brug *(long-pont)*, waar een bijl in silex gevonden werd. Deze doorgang (brug of doorwaadbare plaats) werd bewaakt door het versterkt kasteel *de l'Eclatière*, van Romeinschen oorsprong, afgebroken in 1826 en dat zich verhief in een diepte, naast den Romeinschen weg. In 1897 vond men op het omringende veld (champ de l'Eclatière) verscheidene voorwerpen in gehouwen silex. Kolonel C. MONNIER *(Combat de Steenkerque)* situeert te Steenkerke een kamp of versterking van Cesar (?), nabij de *Tiernebeek* of de *Hollebecq*. Te Tweebeek (Fr. *Tubize*, *Tobacis* in 877, *Tobacio* in 897, *Tubecca* in 1059), wat beteekent *Twee beken*, signaleert archivaris DES MAREZ een *Firmitas* of elementaire versterking, bestaande uit een gracht geflankeerd met een schutting. Deze Romeinsche wachtpost werd in 1182 stormenderhand ingenomen door den graaf van Henegouwen. Er werd gehouwen silex gevonden. De Romeinsche nederzetting te Anderlecht is al te zeer gekend, dan dat wij er nog verder zouden over uitweiden. De oude wachtpost die er den samenloop bewaakte, wordt in 1440 geciteerd als *Oud hof* (curtis) en stond in de gemeenteweide (Ghemeynte) te Aa. Bij den samenloop te Aa, aan het *Poxgat* of *Paepsem* (heim of woning der priesters = paepen), stonden de befaamde molens. Sprekende over de Senne zegt MARCHAL *(Précis physique)* in 1826: « La Senne, qui arrose la partie occidentale de Bruxelles après avoir beaucoup serpenté dans les environs, entre dans la ville par deux principales ramificates, aux deux cotés de la porte d'Anderlecht, y forme trois îles, et sort, par un seul canal, près de l'ancienne porte de Laeken, qui est remplacée aujourd'hui par la porte Guillaume. Son lit est très

Plan van Brussel uit de XVII^de eeuw.

resserré ; ses eaux souvent croupissantes en été, se *débordent en hiver et fécondent les campagnes* » (1).

Te Vilvoorde (van *filu* = *felwa* = wilg en van *voorde* = doorwaadbare plaats = *wed der wilgen)* of liever *wed der Wiluwa* (van de Woluwe) volgens de uitleggingen van FÖRSTEMANN of G. KURTH. Te Vilvoorde dus, aan den samenloop van Senne en Woluwe, stroomopwaarts van de stad, signaleert A. WAUTERS *(Environs,* II, 412) oude substructies. In de weiden van het *Neerbroek,* benoorden Vilvoorde, aan den samenloop van de Senne met een beek, hebben wij den *Notelarenberg,* door een oude baan met Vilvoorde verbonden. Het is een Romeinsche wachtpost waar tegulae gevonden werden. Dit heuveltje bevatte twee grafkelders met het stoffelijk overschot van overledenen. Naar verteld wordt hebben de Sarracenen er een gouden beeld begraven (Mohammed). Volgens GRAMAYE zou hertog Godfried III er een versterking opgericht hebben, die in 1159 door Gerard van Grimberghe ingenomen en verwoest werd. Nabij den *Borgt* werden voorwerpen uit het Romeinsch tijdvak gevonden. Te Houtem, ter plaatse genaamd *quaedespaepen* (pastoors of priesters van het heidendendom ?), heeft men scherven van Romeinsche vazen ontdekt, in de nabijheid van de oude baan naar Keulen. Ten Oosten van het dorp, in den bocht die gevormd wordt door de Woluwe, situeert C. VAN DESSEL een Romeinsche nederzetting. Daarenboven treft men er een gegroepeerde toponymie aan : *Galgeland, trolleveld, duivelsdal, drie bronnen* (3 nornen ?) *Koningsloo* (lucus van den Koning) waar de *strata regia* naar Zellick en Vilvoorde voorbijkomt, en snijpunt van een ander diverticulum van Anderlecht. Hier situeeren wij het koninklijk domein van de Pepijnen

(1) « De Senne, die West-Brussel bespoelt na veel gekronkeld te hebben in het omliggende, komt in de stad langs twee voorname vertakkingen, aan beide zijden der Anderlechtsche poort, vormt er drie eilanden, en vloeit weg langs een enkel kanaal, bij de oude poort van Laeken, heden vervangen door de Willemspoort. Haar bedding is zeer eng ; haar water, dat in den Zomer dikwijls vuil is, *komt in den Winter buiten de oevers en maakt de omliggende velden vruchtbaar* ».

en van het Karolingisch tijdperk, aan wier oorsprong herinnerd wordt door de *Koningsbeemden*. Zooals men weet schonk Pepijn van Herstal deze villa aan de abdij van Chèvremont. Te Vilvoorde, bij de Vlaamsche poort, loopt de *veteram viam,* die van het Noorden van Laeken komt waar zij zich vertakte aan de oude baan van Assche-Elewijt, over de Senne langs de *voorde* van de *Wiluwe* of *Woluwe.*

Deze Romeinsche weg richt zich naar Eppegem *(de hellestraat)* en snijdt de weiden van Nerenbroek nabij de Senne en den *Notelarenberg.* Het plan van Vilvoorde, opgemaakt door JACQUES VAN DEVENTER en uitgegeven door EDGARD DE MARNEFFE, geeft in het *centrum* der gemeente een eilandje aan, dat gevormd wordt door twee armen van de Senne. Wij veronderstellen dat dit den *borgt* van den graaf was, misschien wel van Pepijn van Herstal. Het oude *castrum* (Staatsgevangenis) van Vilvoorde, later gebouwd volgens het plan van de Bastille, bevindt zich buiten dit eilandje, doch wordt verdedigd door breede grachten. De *Nedelar* of *Notelarenberg,* versterking door de hertogen ten N. van Vilvoorde gebouwd, wordt niet aangegeven op het plan van VAN DEVENTER. De *burcht* der Heeren van Grimbergen, in 1159 door de Brusselaars vernield, bevindt zich ten O. van het dorp. In 1192 wordt Vilvoorde betiteld als *Oppidum.* Eppegem *(Ippinghohaim in pago brabantinse),* geciteerd in 966, zou beteekenen *heim* (woning) van den Sakser *Ippingha.* Het is een Romeinsche herberg (relai) op den *heerbaen,* gezegd weg naar Aalst. Tusschen Eppegem en Elewijt gaat de *Coolsche (Keulsche) baan* achter het Kasteel van Steen door aan de *Weversgracht.* Op deze plaats (vele Romeinsche voorwerpen) vormt zij een bocht naar het Oosten toe, om *op de Senne* weer bij het *diverticulum* Eppegem-Weerde-Elewijt te komen. Deze weg werd teruggevonden 1 meter onder de huidige grondoppervlakte. Hij is 6 meter breed en gekasseid met steenen van verschillende afmetingen. In 1221 wordt de Romeinsche weg Laeken-Vilvoorde-Eppegem-Weerde geheeten *strata publica.* Te Eppegem werd aan de passage over de Senne een tol geheven, *brug-* en *peertgeld* geheeten. De huidige kerk staat nabij de Senne en op den Romeinschen weg. Wij meenen den Romeinschen wachtpost van het wed te Eppe-

gem teruggevonden te hebben, in de weide der hoeve van Indevelde, nabij het *Cattenhuis*. Hier hebben wij weer een karakteristieke reeks namen in de toponymie : *Neckerspoel, Oude Dorent, Klein Warande, Graafbosch,* nabij de Romeinsche herberg (relai), later naar het schijnt vervangen door de bedevaardersherberg Sint-Eligius (Sinte Loys). Er bestaat een bedevaart tot den H. Clemens, die, naar men zegt, den eeredienst van Epona verving. Dit valt echter te betwijfelen (1).

Rumpst, (*Romanum castrum* of *statio,* Rome-stede) zou het befaamde *Oppidum Rumesta* zijn, burcht die zich verhief op de plaats waar de Nethe uitmondt in de Senne en de Dijle. Volgens BAERT, GAUCHEZ en anderen, zou de weg Bavai-Utrecht er over den Rupel gegaan zijn. Hier werden eveneens talrijke Romeinsche voorwerpen gevonden : urnen, mozaïekwerken, een bronzen beeldje, de bronzen hand of ex-voto van den god *Sabazius* (2), munten uit den tijd van Adrianus en Trajanus, tegulae met de beginletters C. G. P. F. (*Classis Germanica Pia Fidelis.* Verz. DE MEESTER DE RAVENSTEYN en van het *Jubelpark*). De Romeinsche vloot van *Germania Inferior* waarvan de scheepswerven te Mainz waren, zou te Rumpst gestationneerd hebben. Onder het bevel van GERMANICUS verbleef zij eveneens te Katwijck, Oud-Leiden en te Nijmegen. Zij hield toezicht over de scheepvaart op de Schelde, den Rupel, de Dyle, de Nete en de Senne. Rumpst ging door als den sleutel zijnde van den Brabantschen handel en er werd dan ook wellicht van in het Romeinsch tijdperk een staan-

---

(1) Op den Romeinschen weg Assche-Zellik-Laeken-Strombeek-Vilvoorde-Elewijt-Mechelen. Cf. *Annales acad. archéol.* 2de reeks, deel VII, blz. 205, X, blz. 530. *Bull. de l'Acad. R. de Belgique,* 2de reeks, deel XXVIII, blz. 508, 511. GAUCHEZ, *Topographie des voies romaines de la Gaule Belgique,* blz. 236. C. VAN DESSEL, *Carte archéol. de la Belgique* au 375.000[ste]. J. VANDER MAELEN, *Carte archéol. de la Belgique* (waarop echter de oude wegen naar Anderlecht of naar Vilvoorde niet voortkomen).

(2) Over den Phrygischen Jupiter Sabazius, cf. BLINKENBERG, *Archeologische studiën.*

geld gevraagd. De burcht van Rumpst werd in 837 door de Noormannen geplunderd (3).

Zoo wij hier uitweidden over de *geromaniseerde Senne* was het om te besluiten dat, door analogie, het castrum van het St.-Geurikseiland, dat toezicht hield over den doortocht over de Senne van den Romeinschen weg naar Vlaanderen, er zou bestaan hebben sedert de eerste eeuwen van onze tijdrekening.

Wat deze gissing staaft is de ontdekking van onleesbare bronzen munten, alsmede van een kleine Romeinsche glazen vaas (in onze verzameling). In de verzameling SELS treffen wij nog een ander Romeinsch glas aan, voortkomende van de nalatenschap van A. WAUTERS en eveneens gevonden op het Sint-Geurikseiland, waar VANDER RIT substructies uit de Oudheid signaleert. Onze fiches wijzen ons ten andere op een aantal Romeinsche en anteromeinsche voorwerpen, op het grondgebied van Brussel gevonden. Zoo werden eveneens, niet ver van het eiland, bij het bouwen van de papierfabrieken DE RUYSSCHER in 1905, Romeinsche munten ontdekt uit den tijd van Antoninus Pius (jaar 138 à 161). Op deze plaats was het ook dat, in de Groote Eilandstraat, de leeuwenpoort van de eerste omheining stond.

* * *

Sint-Geurik of *Gaugericus,* geboren te Yvoi-Carignan (Luxemburg) omstreeks 540 uit Gaudene of *Gaudens* en van Austadiole, was diaken te Trier en werd om 580 bisschop van Kamerijk en Arras gewijd. Naar alle waarschijnlijkheid overleed hij te Kamerijk omstreeks 619. Zijn episcopaat duurde ongeveer 39 jaar. Hij zou het geloof komen prediken zijn aan de heidenen van Brussel en volgens VAN MAERLANT werd door hem omstreeks 580 een eerste kapel, wellicht een kasteelkapel, gebouwd, gezegd de St.-

---

(3) Over de in de 1ste en de 2de eeuw bloeiende Romeinsche nederzetting te Rumpst, cf. VAN DESSEL, *L'Etablissement belgo-romain de Rumpst,* SCHUERMANS, *Epigraphie romaine,* F. CUMONT, *Comment la Belgique fut romanisée,* enz.

Geurikskapel, op het eiland van dien naam te Brussel. De keuze van dit eiland om er zijn kapel te bouwen, laat toe te veronderstellen dat er een *sala* van een Frankisch opperhoofd bestond. Volgens een legende zou Geurik er een draak bestreden hebben (het heidendom) die Brussel verwoestte. De Heilige legde hem zijn stool om den nek en wierp hem in de Senne! Deze godvruchtige legende wordt op verscheidene plaatsen verteld. De wijding van de kapel zou gedaan geweest zijn door de abdij van St-Geurik-bij-Kamerijk. Karel de Kale liet munt slagen op het eiland van St-Geurik. BARTHELEMY (*Manuel de numismatique*). In de XI^{de} eeuw maakte het kapittel zich meester van deze munt der keizers en liet er penningen slaan waarop men leest *Brvocsella* en den naam *Iotgervs*, naam van den munter of misschien ook van graaf Witgerus (?) SERRURE (*La monnaie en Belgique*). De St-Geurikskerk was de oudste van Brussel. In de X^{de} eeuw bestond zij nog in het Groot-Eiland. Graaf Lambertus zou haar doen herbouwen hebben omstreeks 1015. In *Bruxelles à travers les âges*, (blz. 47 en 48) hebben wij een gezicht op de kerk door PUTTAERT, naar VITZHUMB. Voor de laatste maal werd zij in 1520 op de tegenwoordige Fonteinplaats herbouwd om, zonder noodzakelijkheid, afgebroken te worden in 1799. Het klooster der *Klarissen-Urbanisten* of *Rijke-Klaren*, na het bombardement in de St.-Geurikseiland herbouwd, werd afgeschaft door Jozef II in 1783. De gebouwen dienden tot kazerne en militaire magazijnen, die door het gepeupel geplunderd werden in 1789. Het zgn. huis van Nazareth werd vervolgens een gevangenis. Het werd aan de klarissen weergegeven in 1790, om hun dan voorgoed ontnomen te worden in 1796. Het College van Nazareth was op het eiland gevestigd in 1460. Op de St.-Geurikskerk stond een massieve toren en er in bevond zich een Laatste Avondmaal door VAN WINGEN. Vele adellijke Brusselsche familiën hadden er hun begraafplaats. Cf. het *Hsch. Eglise S. Géry*, N° 1625 in de *Koninklijke Bibliotheek, fonds Goethals*.

De overlevering situeert de omstreeks het jaar 900 herbouwde vesting in de Kleine Eilandstraat. Naar MARCHAL (*Histoire de Bruxelles*) zou deze vesting gestaan hebben op de plaats van de cul de sac du Borgval (in 1826) op

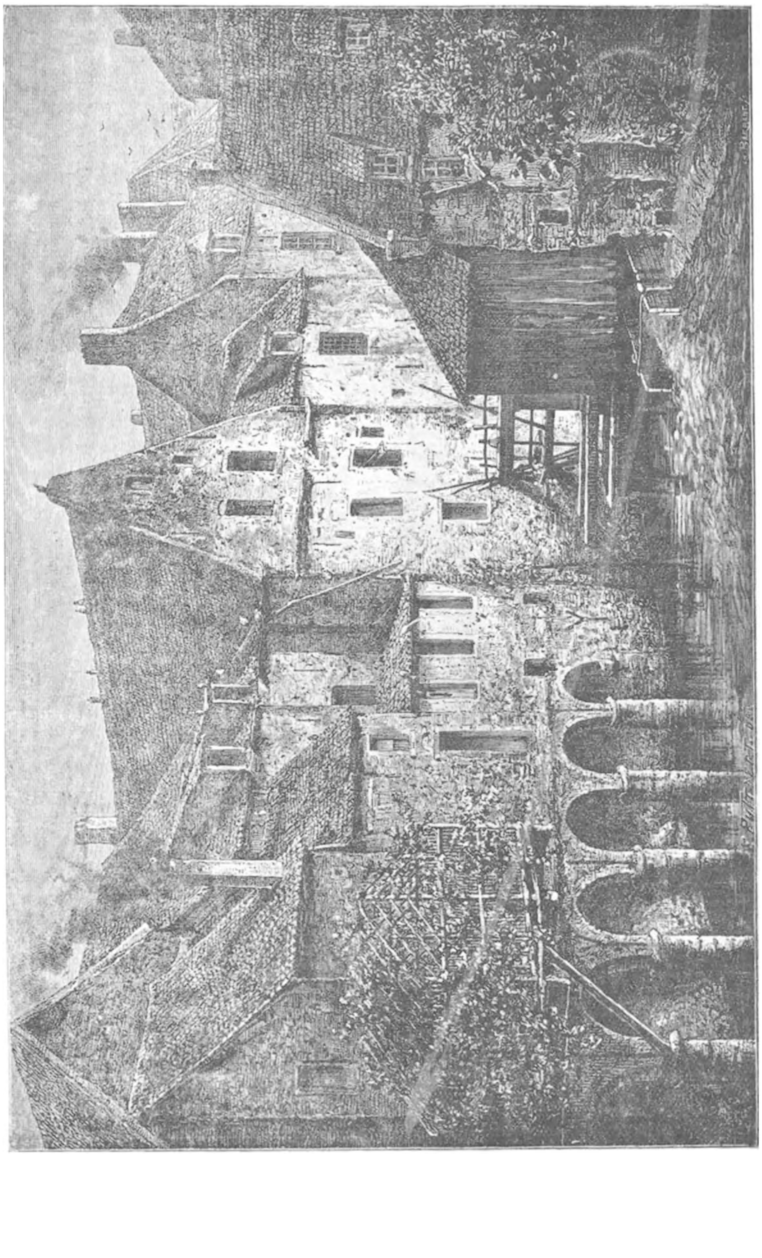

Gezicht op het St.-Geurikseiland te Brussel, door Puttaert, naar Vitzhumb.

de Vlasmarkt, nabij de Senne op het Groot-Eiland. Om de jaren 1840 stond op de plaats van het kasteel van Borgval een schrijnwerkerij van den heer PELSENEER. In de XIde eeuw nog werd er op de oevers der Senne riet gesneden ; de vrouwen uit deze wijk gebruikten dit om de lieden van den prins aan te vallen, wanneer deze de relikwieën van de H. Gudula kwamen stelen om ze naar de nieuwe St-Michielskerk over te brengen. In de XVIIIde eeuw nog, op den feestdag van St.-Geurik, hing men boven de deuren der huizen een *riet met een broek*, om te herinneren aan de krachtdadigheid waarmede de vrouwen de belangen van de parochie verdedigd hadden. L. HYMANS.(*Bruxelles à travers les âges, 46*).

Het Groot- en het Klein-Eiland,
gevormd door de Senne te Brussel.

Er dient onderscheid gemaakt te worden tusschen den *Borg-wal* of vallum van den burcht of vestingmuur van het St.-Geurikskasteel en het *Borgen-dal* dat doelt op het castrum van *Caudenberg*. Dit was de verblijfplaats der kasteelheeren van Brussel, in 1403 genoemd *Oudeborch* (of Oud-Castrum). Het *Borgen-dal*, aan de Koninklijke Plaats achter het paleis, was een bevoorrechte plaats waar de rechtsmacht van de gemeente ophield. HENNE en WAUTERS, (*Hist. de Bruxelles*, III, 349).

Het Castrum van Lambert, graaf van Leuven, zou dit van de Kleine Eilandstraat geweest zijn, terwijl het kasteel van zijn schoonvader, Karel van Frankrijk, zou gestaan hebben aan den *Borgval*. Deze was met de huidige kolenmarkt verbonden bij middel van een steenweg, die nabij het moeras liep waarop later de Groote Markt gebouwd werd. Deze richtte zich langs de Warmoesmarkt (*Wermoesbroek*) en de Magdalenastraat naar het *Kantersteen*.

Hier zouden wij de Romeinsche wegen kunnen opsommen die door Brussel naar Keulen liepen (langs de Pachécostraat, de Schaerbeekstraat, de Wilde Woudstraat, het St.-Gudulaplein. Het is de Romeinsche handelsweg van Brugge naar Keulen. Hij liep over de Schelde te Gent, over den Dender te Aalst, over de Senne te Brussel, over de Dijle te Leuven, over de Groote Gete te Tienen, over de Kleine Gete te Zoutleeuw en over de Maas te Maastricht. Al deze bruggen of doorwaadbare plaatsen waren versterkt. (E. VAN BEMMEL). De *Coolschebaan*, geheeten *de Steenweg*, werd op de Warmoesmarkt bewoond door kooplieden. Een andere oude weg richtte zich naar Ninove over Dilbeek, Schepdaal en Meerbeek. Naar Hal, over Droogenbosch. Naar Helmet, Evere, Haren, Machelen enz., evenals de talrijke archeologische plaatsen in de omstreken van Brussel, te Laeken, Ukkel, te Schaarbeek (waar een Romeinsche vesting zou bestaan hebben, gezegd de Zavelberg, op de plaats waar in 1845 de H. Mariakerk gebouwd werd). Te St-Genesius-Rhode, het Zoniënbosch, Anderlecht, Assche, te Caster, enz. Zij bewijzen hoezeer Brabant reeds bewoond was van de voorhistorische en de Romeinsche tijden af. De opsomming er van zou ons echter van ons onderwerp afleiden.

Naar het schijnt zou het St.-Geurikseiland een *terp* geweest zijn, een aard gemeenschappelijke woonplaats in het protohistorisch tijdperk, vooral voorkomende in Zeeland. Vele onzer oudste *castra* zijn omringd met water, wat een zeer goede natuurlijke verdediging was. Versterkte eilandjes hebben wij o. m. te Antwerpen, Lier, Gent, Hoogstraten en Oosterloo. Het kasteel van Westerloo werd op een *terp gebouwd*, aan den samenloop van Groote-Nete en Groote Laak. Dit van Diest, misschien wel het *Dispargum*

van Clovis, aan den samenloop van het *Zwart Water* en de Fleppe, dit van Leuven aan den samenloop van Dijle en Voer, enz. Deze wijze van nederzetting komt veelal voor bij de Noordsche volkeren. Slechts in de X^de^ eeuw werd, volgens SCHAYES, het St.-Geurikseiland omringd met een omschansing of *vallum* in aarde. Omstreeks 1040 zou Lambert Balderic de *oude vesting* doen oprichten hebben, bij middel van steenen die afkomstig waren van Groenendaal. Het was, zegt G. DES MAREZ, (*Monuments civils*, I, 246), de *militaire kern* die tot woonplaats diende voor de *ministeriales* en voor de *milites castrensis*, belast met de verdediging van het kasteel.

In 976 dateert keizer Otto I, de Groote, een patentbrief van *Bruoliselam* of *Brusolam* (misschien wel uit het paleis van St-Geuriks). HENSCHENIUS (*Diatriba*, blz. 36). WARNKŒNIG en GÉRARD (*Hist. des Carolingiens*). Ongetwijfeld was het in ditzelfde eiland dat hij de duiten liet slaan (van 936 tot 973) waarop als muntteeken een *brug* (*brug-cel*) staat. SERRURE (*Dict. géogr. monétaire*). Hetzelfde teeken (een brug) komt voor op de munten die te Brussel geslagen werden in 1248-1261), evenals op de stuivers van Hendrik III. PIOT. Deze brug van het castellum van St-Geuriks wordt geciteerd in het leven van den H. Guido, geschreven in de XI^de^ eeuw. J. GOORIS (*Abrégé de la vie et des miracles de S. Guidon confesseur, patron contre la dissenterie*, enz.). Brussel, A. d'Ours, 1762, blz. 229. Oude titels geven aan Brussel den naam *Brug-sella* (brug van de cella) en *Brug-Senna* (brug over de Senne). In 966 in *Bruocsella super fluvium Braina*, d. i. de *Brakena* of de Senne. KURTH. (*Frontière linguistique*). Brussel zou het *Brosella* zijn dat in 706 geciteerd wordt in de legende van St-Vindicianus (zeer twijfelachtig), *Bruocsella* in 966, *Bruolisela* in 844, *Bruohsale* in 976, *Brohsela* in 976, *Brocele* in de IX^de^ eeuw, *Broselle* in 1154, *Burscella* in 1108, *Bruocelae* in 1256, *Brouxiele* in 1297, *Brouxelle* in 1297, enz. SCHAYES citeert verder *Bructer-Sele* = woonplaats van de Bructeren! PIOT bewijst dat *Bruchsal* (bisdom Spiers) geschreven werd *Brusele, Brusselc, Bruchsella* en *Bruchsellen*. Ook te Cassel bestaat er een *Broxcele* (Brocsele), enz.

Het is HENSCHENIUS die voorgesteld heeft : *brug* over de Senne, waar een staangeld geheven werd. De ver-

klaring *brug-sele* (woonplaats bij de brug) wordt gestaafd door de befaamde St-Othelebrug, geciteerd in 800, of brug der vischhandelaars, over de Senne, waar PIOT van spreekt in A. WAUTERS *(Environs,* I, 78). Dit zou pleiten voor het vroeger bestaan van een *Frankische zaal* op het eiland.

SPINNAEL (4) stelt voor *Sele* (stad) der *Bructer = Bructeren = Bruckter-zele).* BERNAERTS veronderstelt dat *Bruc* een persoonsnaam is. CHOTIN zegt *Brogil = broil = brul* = bosch (?) kampplaats met grachten en hagen en dienende tot de jacht op het grof wild. Dezelfde CHOTIN voegt hierbij dat het *Brocella,* waar in 706 St-Vindicianus stierf, het *Broxele-bij-Arras* (Noorden) zou zijn. *Bruy-sel* = zwanennest! *Broussailles* volgens de Walen, enz. cf. MARCHAL, *(Hist.' de Bruxelles,* uitgegeven in 1826).

Wij meenen dat de juiste etymologie deze is die voorgesteld werd door GRAMAYE, die uitlegt *zeele* = verblijfplaats of *cella* (in het) *broek,* moeras. *(Breugel = bruel = brogil = brugil).*

Volgens deze etymologie zou de oorsprong der stad dienen gezocht te worden in het St.-Geurikseiland.

* * *

Het castrum van St.-Geurik zou achtereenvolgens het verblijf geweest zijn van de Romeinen, van de Franken van den H. Geurik omstreeks 615, van de H. Gudula omstreeks 700, van graaf Witgerus haar vader omstreeks denzelfden tijd, van Karel de Groote en van Paus Leo III in 804, toen de kerken van Ukkel en van Laken gewijd werden, van de Noormannen in 884, van Karel van Frankrijk omstreeks 977, van keizer Otto in 976, van graaf

---

(4) Om te bewijzen dat Brussel de hoofdplaats was der Bructeren, illustreerde advokaat Spinnael zijn verhandeling met het portret van een bructeer, die zijn paard doet zwenken en op het punt van zijn lans het hoofd van een overwonnen vijand houdt! Deze gravure werd overgenomen uit het *Magasin Pittoresque* en gereproduceerd door LOUIS HYMANS in *Bruxelles à travers les âges,* 42.

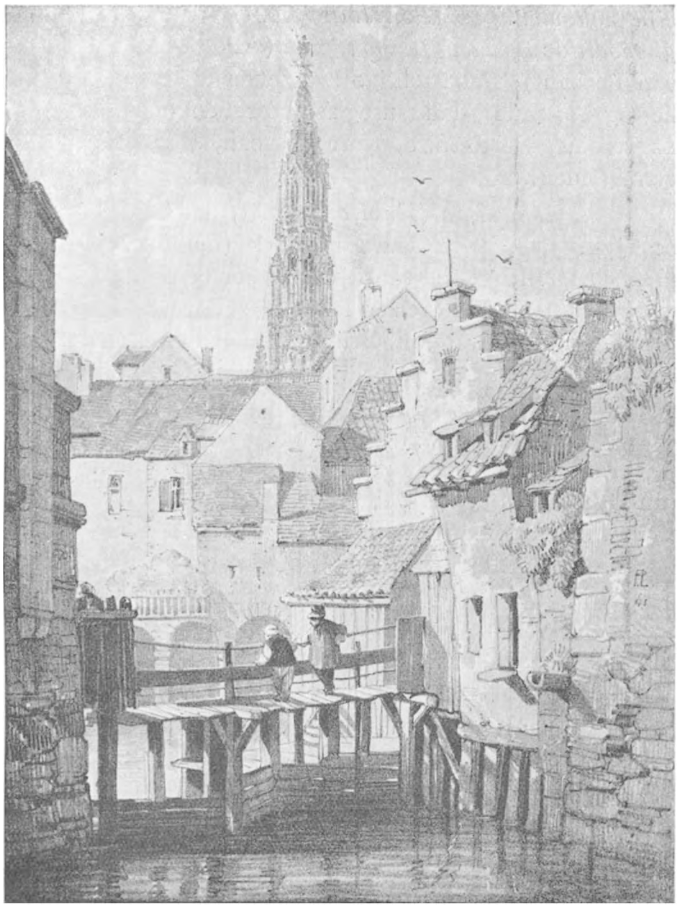

Gezicht op het St.-Geurikseiland, naar een lithographie van P. Lauters

Lambertus van Leuven, omstreeks 1015, enz. Citeeren wij nog « *Salvius Brabon die ierste hertoge van Brabant met Swana de dochter van Kaerle Ynach de suster van Octavius tot de edele ende oude stamme van Tongeren. Deze Brabon was stout en vroom dat alle zijn nakomelingen allen totte XX generatie toe hebben ghevoert de toenaem Brabon*, enz. (Afkomste der Hertogen van Brabant). Fabelachtige kronieken citeeren als eersten hertog Taxender, dan Ansegisel, Karel de Schoone, Lando, Austrasius, Karel-Naso, Karel-Hasban, Karloman, Pepijn van Landen...

A. WAUTERS (*Environs*) zegt, dat vóór de troonsbestijging van Karel van Frankrijk (omstreeks 976) het *graafschap* Brussel bestuurd werd door een graaf, die naar willekeur door den Keizer kon afgezet worden. De naam van dezen graaf was Jan. Brussel was een douarie van Gerberga, nicht van Otto en echtgenoote van Gyselbrecht. Ten voordeele van Gerberga werd door Keizer Otto III het markgraafschap Antwerpen gesticht. Brussel werd de toelage van Karel, tweede zoon van Gerberga met Lodewijk van Overzee en achterkleinzoon van Karel de Groote. Ten einde hem te behangen, schonk Otto in 977 aan zijn neef Karel van Frankrijk, broeder van Lotharius, koning van Frankrijk, het hertogdom Neder-Lotharingen. Karel was oploopend van karakter. Meermaals was hij in twist met zijn naburen en met den koning van Frankrijk. Hij beweerde bij versterf erfgenaam te zijn van de Fransche kroon, doch beging de fout zich als vassaal van Otto II te herkennen. Hugo Capet, hertog van Frankrijk, graaf van Parijs en van Orleans, maakte gebruik van de afvalligheid van Karel om zich te Reims, in 987, tot koning van Frankrijk te doen zalven. Het zou dan van het kasteel van *St-Geurik* geweest zijn dat Karel in 987 vertrok om Hugo Capet te gaan onttronen. Zooals met weet werd hij gevangen genomen te Laon en stierf hij in ballingschap. Volgens A. WAUTERS (*Les libertés communales*) zou Karel de eerste geweest zijn om St-Geurikseiland, in dien tijd hoofdplaats van het graafschap Brussel, als vaste verblijfplaats te kiezen.

In de kroniek van Nicolaas Clericus, lib. IV, cap. 12, geschreven omstreeks 1318, lezen wij :

Karle oock in sijnen dagen,
Ende die hertoge was van Lothrike,
Ende die stierf soe jammerlicke,
Dede hem te Brussele maken binnen
Tusschen twee armen van der Sinnen
Sijne woninghe, alsoo men weet,
Dat nu t'sinte Guryes heet,
Dat was sijne capelle die hy dede maken.

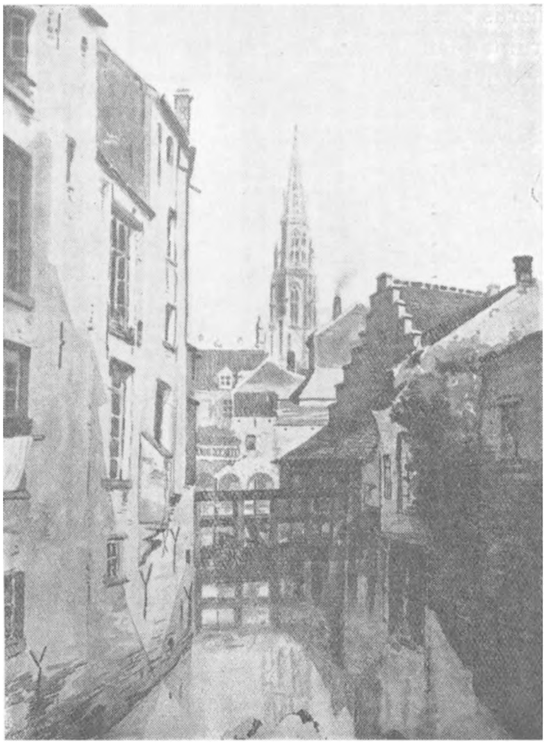

Gezicht op het St.-Geurikseiland, naar een aquarel van Van Moer.

Uit dezen tekst blijkt ten klaarste dat Karel van Frankrijk, hertog van Neder-Lotharingen, omstreeks 978 in het castrum van St.-Geurik verbleef, waar hij omstreeks 980 zijn paleis herbouwen en de kapel van het kasteel vergrooten liet. Hij deed er de relikwieën van de H. Gudula naar toe brengen. Onder het hoogkoor van de St-Geuriks-kerk bestond er een tamelijk smal gewelf, langs waar de

voetgangers en de rijtuigen die zich naar de Vischmarkt begaven moesten komen. Deze doorgang *onder* een verhoogd graf, schijnt een overblijfsel te zijn van den ouden genezenden ritus : « *kruipen onder den dolmen* », beoefend door de neolithiekers. Te Geel gaat men onder de relikwiekast van de H. Dymphna door, langs het *Kruiphuis ;* te Anderlecht onder het graf van den H. Guido ; te Vorst onder het graf van de H. Alena ; te Lier onder dit van St.-Gommarus ; te Nijvel tusschen de kolom van Gertruda ; zoo kruipt men eveneens op handen en voeten door een ijzeren ring in de kerk te Stokrooie en de Kerkhove bij Kortrijk, enz. Dit behoort echter niet tot ons onderwerp en niettegenstaande het overgroot folkloristisch belang er van, moeten wij het ter zijde laten.

Hier dient er gesproken te worden over een wellicht legendarische episode, die wij niet stilzwijgend kunnen voorbijgaan. Karel zou het hof gemaakt hebben aan de drie dochters van Hugo, geheeten de drie maagden (pucelles), die misschien hun naam gegeven hebben aan de zoogenaamde fontein der drie maagden, die aan den hoek van Pensenmarkt en Boterstraat stond. Het is een steenen groep, drie naakte meisjes verbeeldend uit wier borsten stralen water spruiten. Deze fontein bestond vóór 1581. Er wordt verteld dat deze drie maagden begraven werden op de Houtmarkt. Er dient nochtans opgemerkt te worden dat men bij den eeredienst van Odin steeds de drie Nornen bij een bron aantreft (Ymirsbrün) aan den voet van een boom waaronder het gerecht zetelde (Yggdrasill). De dochters van Hugo zouden ontvoerd geweest zijn door een zekere sire Ermenfried, die Karel met de drie zusters in een toren zou opgesloten hebben (!). Karel zou ontsnapt zijn en den toren, waarin hij gevangen geweest was, belegerd hebben. Hij ontdekte er de lijken der drie vermoorde meisjes, samen met Ermenfried die zou zelfmoord gepleegd hebben (?) Wie zou wel in werkelijkheid de legendarische Hugo geweest zijn waarvan er sprake is in dit verhaal ? Zou het de Hugo niet zijn, hertog van Lothrijk, zoon van Lodewijk, koning van Germanië en van Lotharingen, die naar men zegt gedood werd omstreeks 879 of 895 in een gevecht tegen de Noormannen, tusschen Laeken en Schaarbeek. Zijn zusters Gisela en Bertha zouden de kerk van

Laeken doen bouwen hebben, waarin zij hun broeder lieten begraven. Dit is moeilijk aan te nemen zoo men de data met elkaar vergelijkt. Aan die episode werd herinnerd door een schilderij en opschriften in de kerk te Laeken. Cf. HENNE en A. WAUTERS (*Hist. de Bruxelles*, I, 9), SCHOUTETENS (*Maria's Brabant*), SMET (*De Roomsche catholieke*

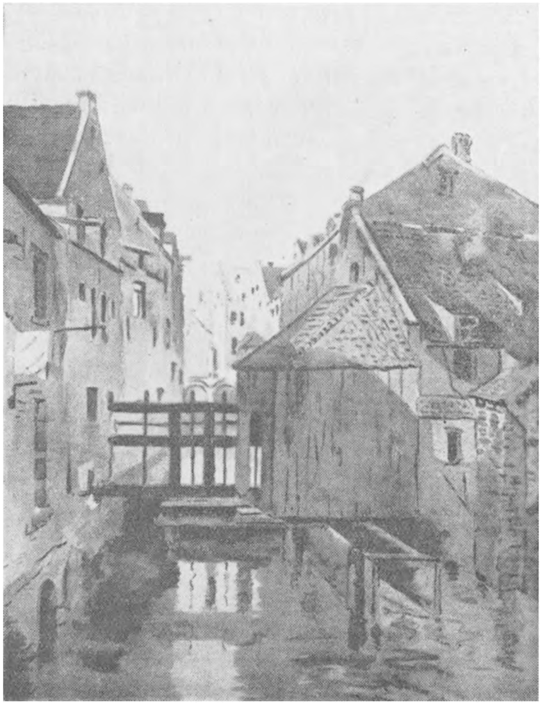

Gezicht op het St.-Geurikseiland, naar een aquarel van Van Moer.

religie in Brabant). Op te merken valt nochtans dat de Hugo die in Brabant gedood werd, de zoon kon zijn, niet van Lodewijk, doch van Lotharius II en van Waldrada, die toen aanspraak maakte op het oppergezag over onze provinciën door erfrecht. A. WAUTERS (*Les libertés communales*). Volgens MANN (*Hist. de Bruxelles*, blz. 10) zou de pretendent Hugo de schoonbroeder van Godfried zijn en, sinds 880, hertog van den Elzas, die gedood werd omstreeks 895. Wat Ermenfried betreft, deze zou de zoon geweest zijn van den beruchten Wenemaere († 960), heer

van Moorsel-bij-Aalst, die verbleef op het hof van Texel. Begunstigd door de invallen der Noormannen zou hij omtreeks 937 of 940 de domeinen ingepalmd hebben die Karel de Groote aan het klooster van Moorsel geschonken had. Het zou dan geweest dat hij de relikwieën van Ste-Gudula medenam, die eerst verborgen werden te Chèvremont. Daar zouden deze dan gebleven zijn tot in 902, om na het vertrek der Noormannen teruggebracht te worden naar Moorsel. Volgens REYNTJENS *(De gemeente Moorsel-bij-Aalst)*, zou Ermenfried (Ermenfroid, Hermanfried) omstreeks 978 of in 1047, willens of onwillens, de relikwieën van Gudula aan hertog Karel teruggegeven hebben. Deze zou omstreeks 978 den burcht van Texel of van Axele-bij-Moorsel belegerd hebben, vanwaar hij het lichaam van Ste-Gudula zou doen overbrengen hebben naar de kapel van St-Geurik. Het zou dus in het kasteel van Axele geweest zijn dat de legendarische episode van de drie maagden speelde (?)

Aan de kapel van St.-Geurik schonk Karel gronden onder Molenbeek, verscheidene altaarsieraden, alsmede zes familiën lijfeigenen of laten. *(Acta S.S. Belgii,* V, 681). Wat de lijfeigenschap betreft herinneren wij er in 't voorbijgaan aan, dat de *core* van Brussel van 1229 zegt, dat het den man van goede familie (behoorende tot de geslachten) geoorloofd is ongestraft een kaakslag te geven aan den lijfeigene die hem niet eerbiedigt. Het zou op 21sten Mei 992 geweest zijn dat Karel den titel aannam van *Markgraaf* van Antwerpen. Buiten de twee zonen die hem geboren werden gedurende zijn gevangenschap te Orleans, van zijn tweede vrouw Agnes van Vermandois, dochter van den graaf van Champagne Heribert III of van den graaf van Troyes, Heribert II, had Karel uit zijn eerste huwelijk met Bonne, dochter van Godefroid d'Ardenne, nog drie andere kinderen : Otto, Gerberga en Hermengardis. WARNKŒNIG en GÉRARD *(Hist. des Carolingiens)*. Hermengardis huwde met Lambert, graaf van Namen. De zonen die te Orleans geboren werden, werden opgenomen door den graaf van Poitiers en verdwijnen van het tooneel der geschiedenis.

Er werd wel eens beweerd dat Karel van Frankrijk omstreeks 991 in de gevangenis zou gestorven zijn te Orleans, doch in 1666 werd zijn lichaam gevonden in een looden doodskist, in de St-Servaaskerk te Maastricht. *(Act. S. S. Belgii,* I, 216).

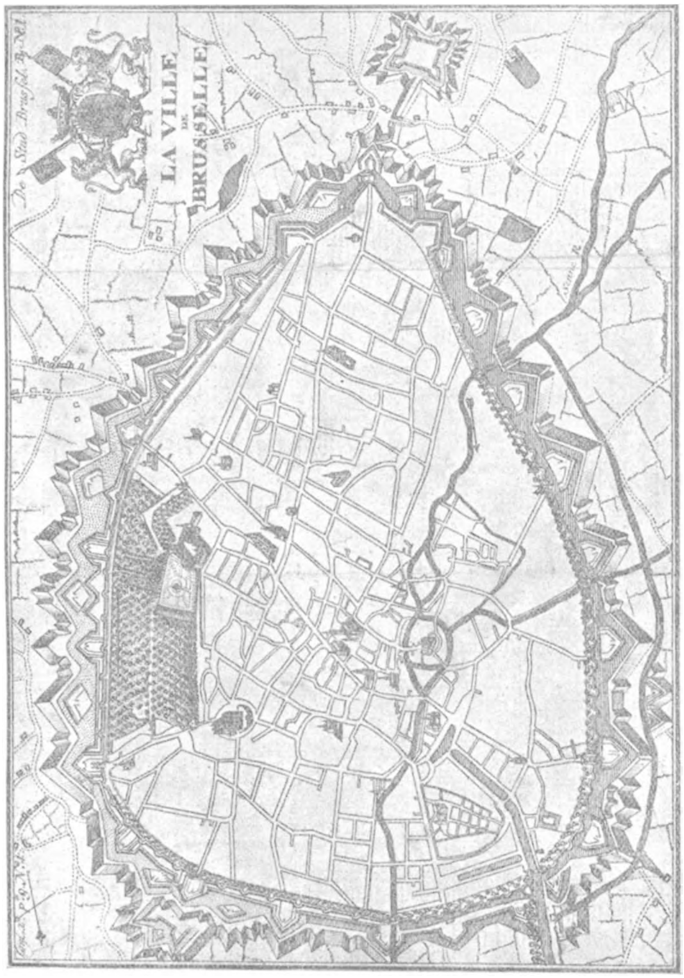

Plan van Brussel uit de XVIIIde eeuw.

Om 986 huwde Lambert met den baard, broeder van Reynault graaf van Henegouwen en die het opperhoofd was van het leger van hertog Karel, met Gerberga († 1008). Hij zou *gefungeerd* hebben als Graaf van Brussel. C. VANDER ELST (*Succession des princes des quatre anciennes souverainetés,* enz., 1871). Lambert, graaf van Brussel en van Leuven, werd in 1015 gedood in den veldslag bij Florennes. In 1010 zou hij, in zijn verblijfplaats op het St.Geurikseiland, de kapel van dien naam doen heropbouwen hebben. Een dochter of kleindochter van Lambert en van Gerberga, gravin van Brussel, was Mathilda die huwde met Eustachius, graaf van Boulogne. Deze was de grootmoeder van Godfried van Bouillon, koning van Jerusalem. Volgens de *Chronique de Baudouin d'Avesnes,* geciteerd door DE RAM (*Brevis Notitia Belgii),* werd Lambert in 1015 opgevolgd door Hendrik de Oude, zijn zoon, die tot omstreeks 1020 regeerde onder het regentschap van Gerberga en zonder erfgenamen overleed. Het was onder de regeering van Hendrik I de Oude, gezegd van Brussel, graaf van Leuven, dat men de vereenigde graafschappen Brussel en Leuven begint aan te duiden met den naam Brabant. Hendrik, in zijn grafschrift betiteld als *Romani Marchio Regni,* werd gedood in 1038. C. VANDER ELST (*Succession,* enz.). Hendrik werd opgevolgd door Lambert Balderic, daarna, omstreeks 1062, door zijn zoon Hendrik II, en in 1095 door zijn broeder Godfried met den baard « *die langen tijd in de landen van Overzee verbleef, vanwaar hij naar de kerk van Antwerpen, het besnedene van Ons Heer medebracht* ». Het was Lambert Balderik die, omstreeks 1044, de stad Brussel deed omwallen en die in 1047 de Kerk der H.H. Michiel en Gudula liet bouwen. (*Analectes,* 1893, 40) en G. DES MAREZ (*Le diplome de fondation de l'église S. S. Michel en Gudule).* Het was toen dat de relikwieën van de H. Gudula van de St.-Geurikskapel overgebracht worden naar de Kerk van St.-Michiel, vroegere patroonheilige van de stad. Het was insgelijks in dien tijd dat onze vorsten hun castrum van St.-Geurik verlieten om het paleis van Coudenberg te gaan bewonen. Lambert II en zijn vrouw Oda zouden de laatsten geweest zijn die in het paleis van het St.-Geurikseiland verbleven.

Graaf Godfried met den baard voltooide de abdij van Affligem, die in 1086 gesticht werd door zijn broeder en waar hij wenschte begraven te worden. In 1095 sticht hij de abdij van Dieligem, in 1107 deze van Vorst, in 1133 deze van Groot-Bijgaarden.

Na den dood van Karel van Frankrijk, omstreeks 992, nam zijn oudste zoon Otto het bestuur van Lotharingen op zich tot omtrent 1005. Volgens DE VADDERE zou Otto insgelijks zijn intrek genomen hebben in het castrum van St.-Geurik. Men weet niet of hij gehuwd was. Hij stierf zonder nakomelingschap omstreeks 1005 of 1007 en werd begraven te Nijvel. (WARNKŒNIG en GÉRARD). Bij zijn dood erfde Gerberga het graafschap Brussel en een gedeelte van zijn goederen uit het omliggende (Vilvoorde, Tervuren en gedeeltelijk het Zoniënbosch). Tusschen de domeinen die Gerberga erfde moeten wij de Frankische cella van Over- en van Neer-Yssche signaleeren, die afkomstig waren van Lodewijk de Goedertierige (*Isca* in 832). Dit domein bevond zich aan den samenloop van Yssche en Dysbeke en verving een Romeinschen wachtpost. Hertog Otto (1001-1005) stelde de bewoners van zijn Villa Yssche vrij van het lepelrecht dat geheven werd op de markt te Brussel. Het kasteel van Yssche, genaamd *Coninxhuys* en *Cheynshuys*, dat zich op de markt bevindt, zou de verblijfplaats geweest zijn van Godfried I, namelijk in 1111.

Hertog Godfried de eerste, stichtte het *burggraafschap* Brussel, en huisvestte zijn *burggrave* in een kasteel, dat hij omstreeks 1151 liet bouwen tusschen het klooster van St.-Jacobus op Coudenberg en het Park. Dit kasteel, geheeten 's Gravenkasteel, zou gestaan hebben op de Koninklijke plaats, op het Borgendael waar het Hôtel de la Belle-Vue stond, heden Paleis van den Hertog van Brabant en eertijds café de l'Amitié.

De abdij van Coudenberg zou bestaan hebben omstreeks 830, onder Lodewijk de Vrome. Godfried met den baard stichtte er een provoostschap in 1440 (5) (*Le guide*

---

(5) In 1802 werd in de gebouwen van de abdij van Coudenberg een Nationaal Lyceum gevestigd, dat later een Kijzerlijk Lyceum werd en in 1818 een Koninklijk Athenæum.

fidèle). De St.-Jacobskerk zou gesticht geweest zijn door Lodewijk de Goede en volgens anderen, zegt MARCHAL, (blz. 57), in het jaar 630, klooster dat een kanunnikenabdij werd van den regel van den H. Augustinus in 1228.

Volgens de *Brabantsche Yeesten*, III (vers 215), zou de *Coudenberg* eertijds *St.-Michielcastrum* geheeten hebben. «*Dat Sinte Michiels borch hiete*». HENNE en A. WAUTERS *(Hist. de Bruxelles*, I, 14) meenen dat de *St.-Michielsberg* (6), waar de kathedraal staat, en dus niet het St.-Geurikseiland, de bakermat van Brussel zou geweest zijn. Het *castrum* of *burg* van den Coudenberg zou een Romeinsche legerplaats (?) vervangen hebben, die reeds bestond om de jaren 293, ten tijde van Constantinus Chlorus die de Franken terugdreef. GALESLOOT *(La province de Brabant sous l'empire romain)*. Heelemaal onmogelijk is dit niet. De *Couberg* te Oudvroenhoven is vol oude Romeinsche bouwwerken. In de vroege middeleeuwen was de heuvel van Coudenberg een voortzetting van het Zoniënbosch. De graven van Brussel bezaten er een jachthuis, evenals te Tervuren. Later lieten zij er een *warande* (wilde dierenfokkerij) inrichten, nabij de St.-Jacobskerk. Dit is het hedendaagsch Park geworden.

Volgens den al te lichtgeloovige DE GUYSE zou het kasteel van Coudenberg te Brussel, zijn oorsprong te danken hebben aan het « *kasteel dat de Senonsers, volkstam uit Engeland, er bouwden, toen zij langs deze kusten kwamen om Gallië te verwoesten* ». MARCUS VAN VAERNEWIJCK *(Histoire*, I, 249) spreekt eveneens over de *Senonsers* die in het land der *Rheten* drongen, waar zij een castrum bouwden dat diende tot schuilplaats en dat aanleiding gaf tot het ontstaan van Brussel. Daarna, zegt MARCUS, veroverden zij Leuven, Antwerpen en andere steden waar zij overwinterden. In het jaar 4817 veranderden zij het bestuur van al de landen van Rethië en ondernamen vervolgens een veroveringstocht in Ligurië en in Italië, waar zij Rome inna-

(6) Over de *St-Michielsbergen*, (in Normandië, in Cornwales, in Gotland, enz.) die een eeredienst van de zon zouden vervangen hebben, zie WILLIAM ANDERSON ; *Das altnordische Paradies*, in *Mannus*, Leipzig, 1932.

men, uitgenomen het Kapitool. Deze legende, die ontleend werd aan LUCIUS VAN TONGEREN, schijnt een overleving te zijn van de gallische veroveringen. Eigenaardig is het wel dat GUICCIARDIN, die nochtans over het algemeen beter ingelicht is, deze legende herhaalt. In den *Luyster van Brabant,* (I, blz. 1), lezen wij dat een koning van Tongeren, *Leo Torgotius* geheeten, na de schatplichtige volkeren onderworpen te hebben, twee vestingen oprichtte in de streek van de *Rethianen* (?) (Pagus de Reyen ?), de eene op Coudenberg, de andere ophet St.-Geurikseiland. De toren van het belfort der Sint-Nikolaaskerk, gelegen tusschen deze twee posten, zou hun wachttoren of observatiepost geweest zijn. Aan deze overlevering wordt eveneens herinnerd door HENNE en WAUTERS (I, 5). Volgens P. COMBAZ *(La restauration de la tour noire),* zou het kasteel op den Coudenberg, geciteerd in 1121, verdedigd geweest zijn door aarden wallen, langs het N. van de Koninklijke Plaats. REYNERUS *(De Initio Urbis)* schrijft de stichting van Brussel toe aan Russen ? Op het eerste zicht schijnt dit een ongerijmdheid. Dezelfde legende bestaat nochtans ook voor Leiden en voor Antwerpen. Er wordt verteld dat deze steden, omstreeks het jaar 50 vóór J. C., ingenomen werden door Russische zeeroovers, die er zich toe verbonden de kooplieden te beschermen, mits betaling van een tol. De hand van hen, die niet betaalden en deze van hun schipper werd *afgekapt* en in de Schelde geworpen *(Hand-Werpen).*

Naar GAUTIER *(Le conducteur dans Bruxelles)* zou het toppunt van den *Molenberg,* waarop de St-Michielskerk gebouwd werd, bewoond geweest zijn door menschen die *de bewegingen van de hemellichamen nagingen,* zooals oude niet opgegeven kronieken ons leeren. DE COCK en TEIRLINCK *(Brabantsch Sagenboek,* 1ste deel, 1909), vertellen ons dat het reuzen waren die het gedeelte van Brussel dat gelegen is tusschen den Zavel en de vallei van de Rollebeek stichtten. Daarom gaan er ook reuzen in den Ommegang (?). Volgens BOCHART *(Bruxelles ancien et nouveau)* verscheen er een reus op de plein vóór de Steenpoort, wanneer een ter dood veroordeelde, die in de Steenpoort opgesloten was, moest terechtgesteld worden. Was de veroordeelde onschuldig, dan vertoonde de reus zich niet.

Om te eindigen met de kasteelen van Brussel, herinneren wij nog even aan de legende van den *Reuzenberg* aan de *Steenpoort*. Op deze plaats zou er in de X^de^ eeuw een burcht gestaan hebben, die bewoond was door een reus van 9 voet groot. Hij werd door iedereen bemind omdat hij steeds de zwakken beschermde. Toen zijn dochter Helena door een ridder ten huwelijk gevraagd werd, stelde de reus als voorwaarde dat de ridder *op één nacht* een steenweg moest leggen *tusschen zijn burcht en deze van St.-Geurik*. Geholpen door de geesten van de *kopermijnen uit het Zoniënbosch* (!) kon de ridder het gevraagde werk voltooien. DE COCK en TEIRLINCK (*Brabantsch Sagenboek*, 1ste deel 1909). Deze legende is zeer oud en van Noordschen oorsprong. Zij kan uitgelegd worden door de Mythologie van Odin. Wij vinden ze terug in de onmiddellijke nabijheid van de brand begraafplaatsen in de Kempen. De *Kabouterswal* te Alphen bij Baerle-Hertog, een breede gracht, werd op één nacht door de Kabouters gegraven. Aldus wordt er eveneens verteld dat de Dender bij Aalst en de *Klokkenkuil* te Merksplas, in één nacht gegraven werden. De *Duivelsweg*, Romeinsche weg van Assche naar Edingen, zou op één nacht gelegd geweest zijn door den duivel die een overeenkomst gesloten had met Julius Cesar ! Over deze oude baan cf. de *Archeologische Kaart* door C. VAN DESSEL, te Brussel uitgegeven door MUCQUART. De *via Mansuarisca*, Romeinsche weg door de Hooge Venen, zou eveneens op één nacht door den duivel gelegd geweest zijn, als gevolg van een overeenkomst met Karel de Groote (!) Cf. *onzen Scandinaafschen oorsprong van enkele Kempische legenden*, in *Taxandrië*, Turnhout, 1909.

Een andere legende nog die betrekking heeft op het St.-Geurikseiland, is deze van de Nerviërs die hun nietstrijdenden (vrouwen en kinderen) zouden in veiligheid gebracht hebben te midden van de moerassen van Brussel, ten tijde van de veldtochten van Cesar. Deze gissing steunt op het feit dat St.-Geurik de bisschop was van de Nerviërs.

Hierbijgaande schets van P. COMBAZ, geeft de vroegere ligging aan van het St.-Geurikseiland en van het Klein Eiland. Het zou aan den Borgval geweest zijn, aan

den samenloop van *Smaelbeek* en Senne dat, op het St-Geurikseiland, de vesting *Oude borgt* zou gestaan hebben. Zij bevond zich juist in den Z.-O. hoek, gevormd door de twee armen van de Senne tegenover de *Spiegelbrug* die het eiland verbond met de Steenstraat. Cf. de plaat die hangt tegen den muur van de overdekte markt van het St.-Geuriksplein, en het plan in G. DES MAREZ, *Monuments civils*, (I, 39). De *Oudenborgtstraat* verleende toegang tot het eiland langs de *Jodenbrug* of *Hoogbrug*. De *Duivelsbrug* ging over de Senne aan den Wal, nabij de *Groote Sluis*. Op deze plaats werd van oudsher een tol geheven. Langs onder deze brug kwam de Senne in de stad. Ook wordt er verteld dat de baders op deze plaats verdronken door toedoen van den duivel. De Romeinsche weg, Kiekenmarkt naar den Coudenberg en de Naamsche Poort en van den anderen kant naar de Vlaamsche straat, ging aan de Vischhandelaarskaai door (?) den arm van de Senne, die kwam van het St.-Geurikseiland. Dit wed of brug of doorgang van den ouden weg over de rivier en de bijriviertjes : de *Spiegelbeek* en de *Smaelbeek*, gaf aanleiding tot het bouwen van een Romeinschen wachtpost (toren of castrum) op het St.-Geurikseiland. Cf. de kaart *Bruxella fontium copia cœli amœmtate*, enz. uit de XVII^de^ eeuw. Het *Plan indicateur* van 1830. Het plan dat gegraveerd werd door B. WOHLMUTH. Het plan van 1842 door C. PERSENEIRE, enz.

Het uitzicht van het eiland in de XIX^de^ eeuw, wordt voorgesteld op de litho's van PAUL LAUTERS (1841) en E. PUTTAERT. Het zijn twee gezichten op den *Ruyschmolen*, gezien van uit de Middeleerstraat in het St.-Geurikseiland. De kerk die afgebroken werd in 1799 werd vervangen door de Fonteinplaats, aldus genoemd naar een fontein die er door de stad geplaatst werd in Juni 1802. Deze fontein was afkomstig van het binnenplein van de abdij van Grimbergen. In 1820 bij gelegenheid van de jubelfeesten te Brussel, werd zij totaal gerestaureerd en omgeven met een ijzeren ketting, vastgemaakt aan pilaartjes in blauwen steen. GAUTIER (*Le conducteur*, blz. 272). De St.-Geuriksbrug werd herbouwd in 1820. In 1772 had het magistraat bevolen het gedeelte van de Senne onder de aardappelenmarkt te overwelven. Wat den Borgt betreft,

daarvan ziet men den voet van een muur in ruwen steen, dienende tot steun aan de treden van den trap die leidt naar de kelders van het castrum, in de oude brouwerij *le ballot d'or,* (in 1830) links op het plein, onmiddelijk over de oude brug, aan den hoek van de Steenstraat.

Plan van den eersten wal van Brussel met vroegeren loop van de Senne, door P. Combaz.

Omstreeks het jaar 950 zouden de *steenen* nabij het St.-Geurikseiland, toebehoord hebben zeven heeren, stamvaders van de zeven patricische familiën van Brussel. GAUTIER *(Le conducteur)*. Het waren het *Kantersteen,* het

Serhuyhsteen, het *Maximiliaensteen*, de *Valkenburg*, het *Zouthuys*, het *Paehuys* en het *Plattesteen*. A. WAUTERS (*Les libertés communales*). Zooals men weet waren deze zeven patricische familiën: de Coudenberghe, de Serhuyghs, de Ser Rœlofs, de Sleeuws, de Steenweghe, de Sweerts en de Roodenbecke. Tusschen de vooruitgeschoven werken van het castrum van het St.-Geurikseiland, hebben wij den *Sint-Nikolaastoren* die, nadat aan het kasteel een andere bestemming was gegeven, een gemeentetoren, misschien wel het belfort werd. Een zgn. *Plattesteen* droeg eveneens bij tot het verdedigingsstelsel. De andere *steenen* of versterkte woningen (gebouwd in steen) stonden in de Steenstraat, op de groote Markt en op de Warmoesmarkt. Het *steen* der kinderen van *Sire Hugues* (Serhuyhs) stond op den hoek van de boterstraat ; dit van *Meynaert* recht er tegenover, op een zandachtige hoogte aan den N. O. kant van de markt, het *Maximiliaensteen* in de Heuvelstraat, enz. Cf. G. DES MAREZ, (I, 11 en 41).

« Een oud gezicht op de St-Geurikskerk te Brussel staat op een gothiek tableau uit het Museum te Leuven. Op deze schilderij zien wij Lambert met den Baard neergeknield vóór een kapel in Romaanschen stijl (deze van St.-Geurik.

Dit op geschiedkundig gebied, belangrijk tableau vinden wij in VAN EVEN, *Brabantsch Museum*, (1860, blz. 129 »).

LOUIS STROOBANT.

Beersse, Mei 1932.

BIBLIOGRAPHISCHE INDEX.

L. A. WARNKŒNIG en A. E. GELDHOF, *Histoire administrative et constitutionnelle des villes et châtellenies d'Ypres, Cassel, Bailleul et Warneton jusque l'an 1305*. Parijs, Lacroix, 1864.

DEWEZ. *Abrégé de l'histoire générale de la Belgique*, Brussel, A. Stapleaux.

A. G. B. SCHAYES. *La Belgique et les Pays-Bas avant et pendant la domination romaine,* enz. III^{de} deel, uitgegeven door Piot, Brussel, Devroye, 1859.

H. SCHUERMANS, *Antiquités trouvées en Belgique* in *Bull. des Comm. Royales d'art et d'archéologie,* 1876.

H. SCHUERMANS, *Epigraphie romaine de la Belgique.*

C. VAN DESSEL. *Topographie des voies romaines en Belgique,* Brussel, Mucquart, 1877.

J. F. VANDER RIT. *Les grandes chaussées de l'empire romain créées en Belgique,* Brussel, Vander Auwera, 1852.

Revue numismatique de Belgique, 1ste reeks, V. 84.

Annales de la Soc. Royale d'Archéologie de Bruxelles, XXste boekdeel.

Dr COREMANS, *L'année de l'ancienne Belgique,* enz., in *Comm. Royale d'histoire,* VII^{de} deel, Brussel, Hayez, 1844.

Verder de verscheidene in dit artikel geciteerde geschiedschrijvers van Brussel.

Le Folklore descriptif.

M. Pierre Saintyves, Maître de Conférences à l'Ecole d'Anthropologie de Paris et Président d'Honneur de la Société de Folklore Français et de Folklore Colonial, commence dans la REVUE ANTHROPOLOGIQUE (N°s 7-9, 1932, pp. 201 à 227, prix 12 frs. français), sous le titre : LE FOLKLORE DESCRIPTIF, DES ENQUÊTES LOCALES, RÉGIONALES ET NATIONALES, une excellente étude de méthode, à recommander sans hésitation, ainsi que les nombreux travaux de cet auteur d'ailleurs, à tous nos lecteurs. Sa lecture sera de la plus grande utilité surtout à nos collaborateurs locaux. Pleine de suggestions et de conseils pratiques tous ceux qui veulent, par des recherches dans leur village ou dans nos villes, contribuer à l'inventaire des faits folkloriques, pourront utilement s'en inspirer.

M. Boghaert-Vaché, chroniqueur des revues étrangères dans LE SOIR, en ayant donné un bon résumé, pourquoi chercherions nous ici à en faire un meilleur ? Voici ce qu'il écrivait à ce propos :

« M. P. Saintyves commence dans la « Revue Anthropologique » une étude très importante sur les conditions auxquelles doivent satisfaire les enquêtes locales, régionales et nationales des folkloristes.

« Toutes les sciences positives, dit-il, doivent commencer par l'observation et la récolte des faits et cela n'est pas moins vrai pour les sciences sociologiques que pour les sciences physiques ou naturelles. Les faits sont les matériaux avec lesquels on construit la science ; sans eux. il ne saurait y avoir ni fondations ni édifice. Pour répondre à sa pleine signification, la science ne peut utiliser que des faits certains, exactement observés, décrits avec précision.

« Dans le domaine du folklore, un observateur, si bien doué soit-il, est nécessairement obligé d'avoir recours à des informateurs qui verront ou entendront pour lui, car il ne peut ni tout voir par ses yeux, ni tout entendre par ses oreilles. Pratiquement, il est impossible de faire du folklore sans enquête, autrement dit sans procéder par interrogation ou audition de témoins. Le folkloriste, même lorsqu'il observe directement, ne peut être complet qu'en interrogeant ».

« M. Saintyves distingue deux types d'enquêtes : l'enquête directe, limitée à un village, à une petite ville, à un quartier d'une grande ville, et l'enquête indirecte, qui s'étend à toute une province ou même au pays tout entier. Dans le second cas, l'enquêteur doit recourir à de nombreux informateurs, qu'il ne connaît même pas tous personnellement.

« L'enquête limitée à un village peut s'efforcer d'être globale et d'embrasser l'ensemble des faits dont est tissée la vie populaire, ou s'attacher à une catégorie plus ou moins large de faits. L'enquête régionale ou nationale se composera nécessairement d'une série d'enquêtes spéciales portant sur des points déterminés ; chaque enquête particulière demande de nombreux collaborateurs et de laborieuses correspondances ».

Ceci étant dit, que Mr Saintyves nous permette non pas une critique, mais une mise au point.

* * *

Page 214, il écrit : « La difficulté est de choisir par-« mi les caractères des faits révèlés par l'analyse ceux qui « méritent d'être notés et observés.... Comment savoir que « tel détail n'aidera pas un jour sinon à atteindre la cause, « du moins à préciser l'une des conditions essentielles d'un « fait ?

« Lorsque M. Marinus écrit (LE NÉO-FOLKLO-« RISME dans Isidore Teirlinck Album 1931, p. 234) : « *Qu'importe la forme des faits, leurs détails descriptifs!* « *Ceux-ci n'ont d'utilité que dans la mesure où ils peuvent* « *aider l'explication des mécanismes* » nous craignons fort « que cette façon de s'exprimer ne soit propre qu'à encou-« rager la négligence ».

Quel dânger toujours d'extraire une phrase d'une œuvre d'ensemble et de la montrer isolée !

Comment un folkloriste consciencieux pourrait-il jamais songer à faire du folklore sans décrire des faits ? Il y a de ces choses tellement évidentes qu'elles ne doivent plus être dites. Quand deux astronomes s'abordent, ils présupposent automatiquement l'un chez l'autre un certain ensemble de connaissances acceptées qu'ils ne songent plus à discuter. Ils ne s'entretiennent que des problèmes non encore résolus.

C'est ce que nous avons fait dans de nombreux articles, trop nombreux peut-être. Nous ne nous attardons pas à l'acquis de notre science mais visons au contraire à la

faire avancer. Il est acquis que le folkloriste doit engranger des faits et les décrire. Précisément nous voulons plus et faisons à ce sujet des suggestions. Et, quand nous entendons M. Saintyves craindre que nous n'encouragions les folkloristes à la négligence, un sentiment de ce genre, venant d'une telle personnalité, nous impose l'obligation de montrer aux folkloristes qu'au contraire nous n'avons cessé d'insister auprès d'eux pour que l'observation et l'analyse des faits soient poussées plus à fond. C'est-à-dire le contraire de ce que pense M. Saintyves.

Mais si un savant averti comme ce dernier, nous a compris ainsi, qu'en doit-il être des autres !

Aussi, voudrions nous trois choses :

1°) Rappeler ce que dans la plupart de nos travaux nous avons dit de la description, car, toujours, nous fûmes loin d'inciter à la négligence.

2°) Montrer que dans nos deux études auxquelles se réfère M. Saintyves, le contexte explique clairement la phrase et la justifie.

3°) Insister sur une idée qui nous est chère et semble bien difficile à comprendre. Inspirée par la méthodologie générale des sciences et leur histoire, elle se résume ainsi : l'observation et l'analyse doivent dépasser l'étape de la simple description narrative et aborder la recherche des explications fonctionnelles. Les besoins de cette recherche indiqueront précisément quels sont les éléments des faits à retenir.

I.

Dans : *Un programme international d'étude des Arts populaires*, (discours prononcé à l'ouverture du 2e Congrès International des Arts Populaires, Anvers 1930, paru dans le *Folklore Brabançon*, 10e année, p. 301), nous disions :

« Prenons un fait quelconque. Ce fait, il faut le « décrire tel qu'on le voit, sans y rien ajouter de personnel « et sans y rien retrancher. *La description de l'objet étudié « est le commencement de tout travail scientifique.* Cela « paraît simple, c'est en réalité déjà très difficile ».

N'est-ce pas ce que M. Saintyves lui-même dit dans le passage de son article reproduit en tête de cette notice ?

Mais nous disions plus loin, — et quel est l'homme de science qui pourrait y contredire ? — :

« Si la description des faits est le commencement de « toute science, elle n'est pas la science, quand bien même « on n'aurait employé à les décrire que des méthodes stric- « tement et rigoureusement scientifiques. La description « n'est que ce que j'appellerai une *préparation scientifique.* « La science ne commence vraiment que si on cherche à « interpréter les faits ».

Interprêter les faits n'est évidemment pas la tâche de l'informateur local. Quel danger si la plupart d'entre eux se mêlaient de cette besogne ! Mais c'est celle du folkloriste. Et c'est la question d'interprétation que nous exposons dans la plupart de nos écrits, car nous reprochons aux folkloristes de ne pas assez s'en préoccuper : nous regrettons qu'ils ne poussent pas plus à fond leur étude des faits. Et nous nous inspirons ainsi de ce que font les savants dans toutes les autres sciences.

Nous nous inspirons aussi de ce qu'on dit et fait des Maîtres comme, par exemple, Henri Poincaré (« Observez ne suffit pas il faut généraliser ») ; Delbet (« L'observation est le point de départ nécessaire de toute science, mais non le but. Le vrai savant est celui qui trouve les rapports qui lient les phénomènes les uns aux autres. Une collection de faits, même parfaitement observés, n'est pas la science ») ; d'autres encore que nous pourrions citer.

Mais pour interprêter les faits, il faut les analyser plus profondément. C'est loin d'inciter à la négligence.

« Il faut expliquer les faits, disions-nous dans le « même discours, et pour cela il est préférable que nous « en étudions quelques uns en profondeur, sous tous leurs « aspects, en les examinant sous l'angle de toutes les con- « ceptions, que d'en observer superficiellement un très « grand nombre.

« L'analyse *superficielle* nous incitera facilement à « voir des explications dans des analogies frappant immé- « diatement nos sens, tandis que dans toutes les sciences, « les analogies profondes, ne frappant pas les sens, ont « apporté des explications résistant par la suite à toutes les « observations et même à toutes les expériences ».

Est-ce là engager les folkloristes à la négligence ?

Dans un autre travail : *Le Folklore, 1830-1930* (paru dans le *Folklore Brabançon*, 9e année, p. 93) nous disions : « Plus tard vinrent les folkloristes descriptifs. Parmi eux, « il en est de mérites très divers. *Les seuls qui nous inté-* « *ressent vraiment sont ceux qui s'attachent à suivre rigou-* « *reusement dans leur travail des procédés scientifiques :* « observation des faits dans leur milieu même, objectivité « de l'observation, description narrative sans y rien ajouter « de personnel mais en s'efforçant de ne rien oublier de « ce qui peut être utile à la description complète. Ce pro- « cédé est inspiré déjà des sciences naturelles et les folklo- « ristes de cette catégorie sont ceux qui ont réuni le maté- « riel sur lequel on peut songer aujourd'hui à édifier la « science ».

Exclure les descriptions mal faites, et déclarer, les bonnes descriptions étant retenues, qu'on peut avec elles édifier la science, n'est-ce pas reconnaître le caractère indispensable de la description minutieuse ? C'est d'ailleurs parce que nous considérons l'article de M. Saintyves comme un excellent guide pour les folkloristes enquêteurs que nous le leur recommandons.

Avec *Critique, Méthode et Conceptions dans le Folklore* (voir le *Folklore Brabançon*, 9e année, p. 268) nous écrivions encore, après avoir toutefois signalé le danger auquel s'exposent parfois des folkloristes en tombant dans l'abus du détail, car il y a tout de même une limite : « rien n'est à rejeter parce que tout peut à un moment donné devenir utile ». Mieux vaut encore prendre le trop que le trop peu. Nous touchons donc ici à la question du choix des détails à propos de laquelle M. Saintyves a exprimé la crainte que nous n'encouragions les folkloristes à la négligence. Nous en reparlerons tout à l'heure.

Nous pourrions ainsi extraire de la plupart de nos articles des passages où nous avons éprouvé le besoin de dire le bien que nous pensons de la description. Mais tandis que les uns s'arrêtent là, nous insistons pour qu'ils aillent plus loin.

Citons toutefois encore un extrait, car même dans l'article auquel M. Saintyves fait sa référence (*Le Néo-folklorisme*) nous avons écrit : « Les activités folkloriques

doivent donc être observées, *décrites,* étudiées comme le sont n'importe quelles autres activités sociales ».

Nous pensons être autorisés à dire que le reproche de ne pas nous soucier suffisamment de la bonne description des faits n'est pas justifié.

II.

Que cherchions nous dans les deux articles où M. Saintyves a puisé la phrase qui lui a donné la crainte que nous poussions les folkloristes à la négligence ?

Dans le premier *(Le Néo-folklorisme),* où la place était parcimonieusement répartie puisqu'il s'agissait d'un livre de Mélanges en l'honneur de notre grand folkloriste flamand : Isidore Teirlinck, auquel tant d'amis, d'admirateurs et d'élèves tenaient à rendre hommage, nous dûmes être d'autant plus concis qu'on nous avait demandé d'exposer deux choses en six pages.

Là nous voulions montrer que les faits folkloriques sont des faits sociaux ; qu'ils doivent donc être étudiés comme les autres faits sociaux. Mais nous disions qu'il était temps que la Sociologie cessat d'être à peu près exclusivement descriptive, qu'il fallait que l'on se préoccupat davantage des recherches explicatives. Après l'anatomie, la physiologie. Quand il y a un matériel descriptif réuni, l'œuvre scientifique doit commencer. Les faits ne sont pas des choses mortes, ils vivent, ils se transforment. Pourquoi ? Comment ? C'est seulement quand on aura découvert les mécanismes fonctionnels que la science sera. Tâche plus ingrate encore que la description sans doute. Plus périlleuse aussi.

Mais la difficulté et même la crainte de l'erreur doivent-elles faire reculer le savant ?

Ne pourrions-nous citer tel remède fameux où il a fallu commettre 605 erreurs avant de trouver, à la 606e expérience, une solution qui n'est encore qu'approximative? Dès lors, quand on s'engage dans cette voie, il y a une discrimination à faire dans les détails des faits, et dans les éléments de formes. Les uns prennent une importance énorme, d'autres perdent toute utilité et les besoins de la recherche des explications fonctionnelles imposent un choix. Ce choix fait : « Qu'importe dès lors les formes

des faits, les détails descriptifs ! Ceux-ci n'ont d'utilité que dans la mesure où ils peuvent aider l'explication des mécanismes ». Voilà notre phrase. Voilà la phrase qui a donné cette crainte à M. Saintyves.

En Biologie on fait aussi de la morphologie, on fait aussi de l'anatomie, mais on discerne dans ces deux branches d'une même science, les éléments qui sont utiles aux recherches physiologiques et ceux qui ne le sont pas.

On ne demande tout de même pas — et M. Saintyves ne demanderait pas non plus — à un naturaliste de compter les poils qui couvrent le corps d'un chameau, ni le nombre de feuilles de chaque arbre de la forêt. On ne lui demande pas la longueur des poils ni la superficie des feuilles. Mais il pourra être utile de savoir déjà la couleur des poils et s'il y a des places où il y en a plus qu'à d'autres places. On lui demandera la forme des feuilles, la façon dont elles sont attachées à la branche, la façon dont elles sortent du bourgeon et si au cours de leur épanouissement leur forme ne se modifie pas. On lui demandera cela parce que ces renseignements peuvent avoir une utilité explicative, fonctionnelle, physiologique.

Il n'a pas été nécessaire de connaître exactement le nombre des astres évoluant dans l'espace, ni leur poids, ni leur volume, ni leur masse, ni leur superficie, ni leur structure pour arriver à des lois astronomiques. Il a suffi de dégager de l'observation de certains d'entre eux certaines relations constantes, et ces relations confirmées ont permis de calculer précisément l'existence d'autres astres inaperçus, de déterminer leur trajectoire, etc.

Sans connaître le nombre exact et complet de communes où un usage est pratiqué, sans connaître la date exacte de son origine, serait-il de même impossible de désarticuler un fait folklorique au point d'en comprendre le mécanisme ? Un fait observé à un seul endroit mais disséqué en profondeur, peut quelquefois nous en révéler davantage que l'observation superficielle du même fait dans toute son aire de répartition. La simple description incite à multiplier les détails sans mesure, sans discernement, sans souci de leur importance relative, ni même de leur réelle utilité.

La recherche doit tendre non à dégager les caractères particuliers des faits, mais à isoler les caractères communs à tous les faits, à trouver les permanences. Grande est la variété des navires, bateaux, cargots qui circulent sur les Océans, variées leurs formes, leurs modes de propulsion, variées leurs directions ; mais tous ont, invisible pour un observateur éloigné, une boussole qui pour tous indique au même instant le même point de l'univers et leur permet d'évoluer en fonction de ce point. Voilà ce qui distingue le détail descriptif, l'élément de forme, d'un caractère constant.

Cette recherche en Folklore ne se fera pas en utilisant seulement les données historiques ou les perceptions sensorielles de l'observateur mais surtout en analysant ces données sous l'angle de nos connaissances générales — si rudimentaires soient-elles — de la Psychologie et de la Sociologie. C'est de ce côté, disons-nous, que nous trouverons des caractères constants, communs à tous les faits, parce que ce sont des activités psycho-sociologiques qui fonctionnent dans tous. L'étude d'un seul fait peut dès lors être parfois plus fructueuse que la simple description d'un grand nombre de faits. Est-ce donc si difficile à comprendre ?

Je dois faire la même remarque concernant le second de mes articles auquel M. Saintyves fait une référence : *Les glissements explicatifs dans le Folklore* (dans *Revue Anthropologique,* n° 7-9, 1931, p. 255 à 268) (1).

Je m'efforce là — bien modestement, je l'avoue — de faire ce que j'appelle du folklore fonctionnel, utilisant des faits qui ont été bien décrits par d'autres.

Les faits ne sont pas fixes, immuables. Ils évoluent. Ils se transforment, ils subissent l'influence des conceptions changeantes des hommes, sous la pression des phénomènes ambiants. Tantôt c'est la conception de l'homme qui change et l'usage qui reste inchangé. Il faut alors que ce soit l'explication que l'homme en donne qui change. Il y a un glissement explicatif qui se produit.

(1) Nous republierons cet article dans *Le Folklore Brabançon* pour l'édification de nos lecteurs ; vraisemblablement dans le fascicule n° 72.

Tantôt c'est l'usage qui change pour une raison que l'on trouve dans les conditions générales du milieu, et la conception de l'homme qui reste la même. Il y a une dissonance entre l'explication et l'usage et l'homme rajuste son explication à l'usage. Cela c'est la vie dans les phénomènes folkloriques. Et je montre que cette vie est commune au folklore et à toutes les autres activités sociologiques. J'en conclus, une fois de plus que l'analyse des faits folkloriques doit être faite en fonction de la psychologie collective.

« Qu'importe dès lors, les traits particuliers des « faits, disons-nous (p. 256), les détails descriptifs que « l'on y remarque, s'ils ne nous aident pas à comprendre « comment les faits naissent, comment ils vivent, comment « ils deviennent ce qu'ils sont, comment ils évoluent ».

Ainsi replacées dans les études d'ensemble où elles se trouvent, ces phrases ne se justifient-elles pas et si un folkloriste devait s'en inspirer pour se laisser aller à la négligence, c'est qu'il n'aurait pas compris l'étude ou qu'il serait négligent par tempérament.

S'il est négligent par tempérament, quoiqu'on fasse il ne faudra jamais rien attendre de lui. S'il n'a pas compris l'étude, cela peut être de sa faute. Il n'a pas fait l'effort de compréhension nécessaire. Cela peut être aussi la faute de l'auteur qui n'a pas su expliquer clairement sa pensée. Nous commençons à croire que c'est plutôt cela. Aussi sommes-nous plein de reconnaissance pour ceux qui nous critiquent. Ils nous émoustillent et l'excitation est bienfaisante, stimulatrice. Les critiques nous montrent les points faibles de nos exposés, les défauts de nos conceptions et il faut remercier ceux qui vous rendent ce grand service.

Mais il faut aussi tâcher de préciser sa pensée. C'est même l'essentiel. Précisons donc.

III.

« La difficulté, dit M. Saintyves, est de choisir parmi les caractères des faits révélés par l'analyse, ceux qui méritent d'être notés et observés.... Comment savoir que tel détail n'aidera pas un jour, sinon à atteindre la cause, du moins à préciser l'une des conditions essentielles d'un fait ? »

Oui, cher M. Saintyves, c'est là que gît la difficulté en effet. Mais une difficulté, il ne suffit pas de la constater. En science, tout obstacle rencontré ne doit-il pas être surmonté ? Cela ne va pas tout seul et on ne réussit jamais à la première tentative. Il faut s'y résigner. Les folkloristes ont d'ailleurs l'avantage de pouvoir s'inspirer de ce qui s'est passé dans d'autres sciences. Dans toutes les sciences on a commencé par faire une observation globale des faits. En embrasser le plus grand nombre, dut-on ne les observer que superficiellement, telle fut la première besogne. Les chercheurs ne font que crier : « des faits, des faits, des faits, le moment n'est pas venu de s'occuper des théories ». Puis, un jour vient ou on s'aperçoit de la stérilité de cet entassement d'observations, on s'aperçoit que l'on tourne sur place répétant toujours les mêmes observations, les mêmes raisonnements. On aspire, non seulement à mettre de l'ordre dans le fouillis, ce qui est simplement faire œuvre de classement, mais on veut coordonner scientifiquement ce matériel accumulé, c'est à dire trouver les raisons qui font que les faits sont ce qu'ils sont et ne pourraient être autres qu'ils ne sont. Cela ne peut se faire, ainsi que le disait Claude Bernard dans sa fameuse leçon d'ouverture au Collège de France, sans une idée préconçue. « C'est l'imagination scientifique, disait aussi Liebig, qui joue dans les découvertes scientifiques le rôle le plus considérable ». Mais le processus de la pensée doit évidemment rester contenu dans les données de l'observation. L'imagination scientifique n'est fructueuse que si elle s'inspire d'un souci de généralisation. C'est ce que nous avons fait.

Nous disons que les faits folkloriques sont des faits sociaux. N'est-ce pas déjà une indication plus générale qui orientera les recherches dans une voie déterminée ? Rien que cette idée n'est-elle pas de nature à permettre de coordonner les faits en fonction des données d'une science dont l'objectif est plus général ? Nous démêlerons les détails descriptifs en cherchant à isoler ce qu'il ont de sociologique et nous les classerons, non plus d'après des détails de forme, très superficiels, mais d'après des caractères sociologiques. Voilà un premier triage. Triage entre les faits d'abord, car il est impossible de les observer tous, impossi-

ble qu'on les ait tous observés, impossible d'attendre que tous aient été observés ; il en naît d'ailleurs constamment.

Dans les faits retenus, il faut choisir les détails utiles et réserver, en cas de besoin, ceux qui ne le sont pas. Mais quels détails sont utiles ?

Ce tamisage, — toute l'histoire des sciences nous le montre, — ne peut être effectué qu'en faisant passer les faits entre les mailles de conceptions de plus en plus synthétiques.

Selon la conception que je me fais du folklore tels détails me sembleront utiles, d'autres futiles. Mais mon voisin, ayant une conception différente sera séduit uniquement par ce qui me semble futile et ne regardera pas, ne verra même pas ce qui me paraît indispensable, essentiel.

Quel folkloriste n'aura maintes fois éprouvé ce sentiment d'étonnement en voyant un collègue médusé par un élément d'après lui secondaire ?

Il est évident en effet que si je suis avant tout collectionneur d'objets folkloriques, images, ex-voto, sobriquets, chansons, etc. ma préoccupation dominante sera de compléter le plus possible ma collection. Ce ne sont pas les manifestations folkloriques au cours desquels l'objet est utilisé qui constituent pour moi l'élément primordial. Non, le point de concentration de mon attention, ce sera l'objet. Les détails différenciant les objets d'une même série seront ceux qui me frapperont et non pas les détails distinguant d'un lieu à un autre la manifestation elle même. Si je décris ces objets, fut-ce très scientifiquement, ce sont les nuances entre ces objets que je comparerai.

Si je considère le folklore comme une « science *auxiliaire* de l'histoire », ainsi qu'on le définit souvent dans des ouvrages, je ne chercherai dans les faits que ce qui peut aider à la compréhension d'évènements historiques, et tout le restant me laissera indifférent.

Nous verrons des historiens de l'art, du langage, des religions, de la médecine, de l'ameublement, du vêtement, de la parure, etc., dont les domaines respectifs empiètent sur le terrain folklorique, saisir chacun les faits sous l'angle de leurs préoccupations particulières.

Ethnographes, anthropologues, préhistoriens agiront de même. Il n'y a nul mal à cela et l'esprit spécialisé de chacun promenant dans un but spécial, un regard plus pénétrant mettra en évidence des détails nombreux et inaperçus.

Toutes ces conceptions sont cependant à notre avis, trop étroites, trop particularistes. Elles ne regardent les faits que sous un de leur aspect tout à fait secondaire et réduisent le folklore au rang de satellite, de cendrillon, comme l'a dit un jour, très justement, M. Minnaert.

Si je dis maintenant — élargissant son horizon — que le folklore est social, il est tout aussi évident que les descriptions des faits devront être faites en recherchant les éléments d'ordre sociologique, et ces éléments devront être isolés afin d'être soumis à une analyse particulière, plus profonde. Les autres détails descriptifs seront remisés dans des réserves. On ira les chercher si on les croit utiles, quand on les croira utiles. Il y a une sélection des détails qui s'opérera, comme une sélection s'est opérée dans toutes les sciences. S'il est aujourd'hui des sciences que l'on peut, avec prudence toutefois, qualifier d'exactes, c'est qu'un laminage constant des conceptions a rendu possible et nécessaire une sélection des détails descriptifs. Seuls étaient retenus pour l'interprétation, l'analyse ou l'expérience, ceux qui revêtaient un caractère de généralité. Sans doute ces conceptions ne doivent-elles pas être de pures constructions de l'esprit. Elle ne peuvent-être édifiées qu'en tenant compte des données de l'observation. S'il est des sciences ou la connaissance revêt actuellement un tel caractère de précision qu'il est possible dans une certaine mesure, certaines conditions étant données, d'en prévoir une série d'autres, c'est que les savants sont parvenus à dégager dans ce domaine, certains éléments synthétiques. C'est la voie dans laquelle doit s'engager toute science. Ces connaissances synthétiques, les seules qui soient susceptibles de faire progresser la science, serviront de point de départ pour l'acquisition de nouvelles connaissances. Sans doute alors d'autres détails retiendront notre attention. Sans doute aussi ces premières connaissances générales nous ferontelles voir d'emblée de nombreux détails que nous ne voyons même pas aujourd'hui.

N'est-ce pas le processus de toute science ?

Cela nous semble parfaitement limpide.

Si dans tant de milieux scientifiques on ne considère pas le folklore comme une science, pas même la sociologie, c'est parce que les spécialistes de ces sciences n'ont pas atteint ce stade de la connaissance, n'ont pas cherché à l'atteindre, se sont engagés dans de mauvaises voies, ou bien que les études faites depuis leurs travaux indiquent qu'il faut orienter autrement les recherches.

L'esprit scientifique veut rendre le monde intelligible à l'homme. L'homme part de ses perceptions sensorielles, les seules qu'il puisse avoir et, à ce premier contact, il croit saisir la réalité des phénomènes, alors qu'il ne saisit que la partie de la réalité perceptible par l'homme, partie bien minime. S'il croit — ce qui est trop souvent le cas même chez les personnes instruites — que cette partie de la réalité est la réalité totale du phénomène, il s'arrêtera à la description superficielle de ce phénomène.

Mais s'il se rend compte que le fait ainsi perçu ne l'est que sous l'équation sensorielle humaine, il appliquera son esprit à découvrir la réalité infra-sensorielle qui se cache sous la rudimentaire perception sensorielle. Il veut dépasser cette perception et pénétrer dans l'analyse des phénomènes à des profondeurs que ne peuvent atteindre directement ses sens. C'est dans ces couches infra-sensorielles qu'il a dans toutes les sciences dites exactes, trouvé des explications que la simple analyse superficielle ne lui revèlait pas. Il y est parvenu par une chaîne d'hypothèses controuvées, remaniées, sans cesse rajustées, jusqu'à l'expression de lois, toutes relatives bien entendu.

Dans toutes les sciences exactes, les savants parlent en réalité aujourd'hui de choses que les sens ne perçoivent pas directement. Ils parlent de quantas, de galaxies, d'ions, d'atomes, d'électrons, de cellulles, de vibrations, d'ondes, de toutes choses que les sens ne peuvent saisir d'emblée, mais que l'esprit est parvenu à induire.

Qui, en faisant aujourd'hui de la géométrie élémentaire, songe encore un instant travailler sur une surface réelle ? L'homme ne comprend vraiment un phénomène que lorsqu'il a dépassé la perception directe, la réalité sen-

sible. On oserait presque dire que plus la science s'éloigne de notre perception sensorielle directe, plus est grand l'état de notre connaissance.

Il faut donc savoir en science, à un moment donné, quitter le terrain de la perception sensorielle immédiate, de la simple description du perçu et faire appel aux facultés intuitives de l'esprit, à l'imagination intellectuelle, habilement guidée par certains principes universels, indispensables à toute recherche, et que la logique formule, que la raison prescrit.

Il faut oser interpréter les phénomènes, exprimer des hypothèses explicatives. Une hypothèse formulée trie les détails descriptifs, compare ceux entre lesquels il y a des caractères communs, afin d'essayer de dégager les rapports constants liant les faits les uns aux autres. Tant que nous ne chercherons pas à faire cela, le folklore ne sera pas une science, la sociologie ne sera pas une science et toutes nos descriptions ne seront que des travaux d'approche, des *préparations* en vue d'une œuvre scientifique à venir. Pourquoi attendre l'avenir ?

Aussi, malgré la crainte de M. Saintyves, nous maintenons entièrement ce que nous avons écrit.

C'est en essayant ce travail — pénible oh combien — que nous en sommes venus à considérer les faits folkloriques comme des faits sociaux, susceptibles par conséquent de comparaison analytique, non seulement entre eux, mais entre eux et n'importe quel fait social. Ils revêtent les mêmes caractères. Cela revient à dire qu'il est possible de confondre sur un même plan, de mettre sur la même table de dissection, un fait folklorique et un fait juridique, par exemple, afin de dégager ce qu'il y a de commun entre eux, de semblable, *d'identique même*.

Mais ce ne sont plus les seules perceptions sensorielles, qui ne nous donnent que des détails descriptifs bruts, qui nous conduisent à ces analogies profondes, ce sont des conceptions de l'esprit, des hypothèses que les détails descriptifs doivent confirmer ou infirmer. Infirmer le plus souvent au début. Ces conceptions indiqueront dans le matériel concret, apporté par la description, les éléments qui doivent être retenus, analysés spécialement. L'étude de ces élé-

ments engagera la connaissance dans la voie des abstractions, embryons de toutes les théories. Mais des théories incomplètes seront inévitables dans cette recherche comme elles le furent dans toutes les sciences. On ne parviendra pas à la connaissance sociologique et à la connaissance folklorique donc, puisqu'elle y est incluse, sans avoir passé par cet état.

Il n'y a pas d'autre moyen de « choisir parmi les détails des faits révèlés par l'analyse, ceux qui méritent d'être notés ou observés ». Il n'y a pas d'autre moyen de « savoir si tel détail n'aidera pas un jour, sinon à atteindre la cause, du moins à préciser l'une des conditions essentielles d'un fait ». S'il existe un autre moyen, que M. Saintyves veuille bien nous l'indiquer. Nous, nous oserions presque dire que c'est ne pas entreprendre ce travail qui est indice de négligence.

* * *

Utopie nous dit-on !

N'a-t-on pas toujours crié ce mot ultra réactionnaire à tous ceux qui ont eu l'audace d'oser ? Nous préférons tout effort d'utopie novatrice à tout effort improductif, ou quasi, de piétinement sur place.

Nous savons combien il est difficile de rejeter des habitudes d'esprit, des tournures acquises ; hasardeux de quitter les chemins battus dans lesquels l'école ou la « mode » du moment nous ont mis, pour s'aventurer sur des terrains nouveaux. On ne sort pas aisément des cadres établis. Nous savons combien ceux qui ont une conception savent difficilement l'écarter un moment pour comprendre une autre conception radicalement différente. Nous savons aussi combien souvent cette conception différente, ils croient erronément l'avoir comprise. Ils disent alors : mais il y a longtemps qu'on fait cela. Ils vous donnent des références et quand vous allez consulter les sources indiquées, vous ne trouvez rien de ce que vous espériez y trouver. Vous qui vous réjouissiez de ne plus vous sentir isolé, qui espériez voir s'élargir l'équipe des « utopistes », vous êtes déçu.

Nous espérons que notre éminent ami et toujours si apprécié, qui fut si souvent notre maître, M. Saintyves, ne craindra plus que nous incitions les folkloristes à la négli-

Oui, il faut décrire minutieusement les faits observés.

S'il n'y avait de bonnes descriptions, il serait vain d'essayer de franchir cette étape nouvelle, ce passage de la simple description à l'interprétation. C'est parce qu'il y a des répertoires suffisamment fournis de faits bien décrits que nous désirons voir le folkloriste ne plus se cantoner exclusivement dans la description, mais s'engager dans la voie des abstractions. Sans doute le choix des faits et le choix des détails deviennent-ils alors chose délicate. Mais si on ne fait pas cela, malgré toutes les difficultés de la tâche, il faut se résigner éternellement à répèrtorier des faits, à classer des objets, à fouiller, sans but précis, des détails dont on ne voit pas l'emploi, à les classer vaguement d'après des éléments tout superficiels.

Nous croyons que l'on peut actuellement coordonner les matériaux d'après des conceptions générales. Si cette affirmation trouble des amis, des collègues, des collaborateurs qui la trouvent trop prématurée, trop audacieuse, nous ne croyons cependant pas devoir nous abstenir de l'exprimer. Tant pis si elle laisse sceptiques les uns, si elle incite les autres à repousser à priori cette manière de voir ; tant-pis si elle nous vaut de temps à autre une volée de bois vert.

Nous pensons alors au conseil de Descartes : « Sachez vous en tenir à ce que vous reconnaissez vous même pour évident ; ne vous inquiétez pas de ce que l'on a écrit ou pensé avant vous ».

* * *

Qu'il nous soit permis, en terminant, de poser à M. Saintyves, ou à tout autre lecteur qui ne partage pas notre manière de voir, trois questions.

1°) Quand y aura-t-il assez de faits décrits pour que l'on cherche à les interpréter, à les expliquer ? Combien faudra-t-il qu'il y en aie pour que l'on puisse avec quelque chance de succès aborder cette étape de l'analyse ?

2°) Dans l'étude de chaque fait, quelle est la limite jusqu'ou il faut pousser la description narrative des détails ? Quel est le critérium proposé ?

3°) Pour opérer la sélection des détails d'ordre descriptif nécessaires à la découverte des invariants, quel moyen autre que l'élaboration de conceptions générales intuitives propose-t-on ?

En incitant les folkloristes à discuter ces questions, nous avons tellement la conviction de rendre service à notre science, d'exercer une action bienfaisante sur son développement futur, que nous ouvrons largement notre Revue à toute étude doctrinale.

Si d'amicales controverses de ce genre, concernant méthodes et conceptions, ne peuvent intéresser qu'un nombre réduit de spécialistes, que ceux qu'elles ne passionnent pas veuillent bien les tolérer car ils doivent se dire que de ces discussions entre personnes animées du même désir de voir se développer et s'accréditer leur science, il ne peut résulter, malgré les apparences contraires, que de sérieux progrès de la connaissance.

ALBERT MARINUS.

Ditjes en Datjes.

De Ommegang te Neerwaver. — Als aanvulling van het artikel door M. Bourguignon (Brabantsche Folklore, 11de jaargang, blz. 357 tot 378) ontvingen wij de volgende, gedeeltelijk tegenstrijdige, inlichtingen :

I.

1° De witte ruiter draagt steeds een lange pijk (1931 en 1932).

2° De dragers van de relikwiekast gaan niet meer blootsvoets. Een ijverige deelneemster aan deze processie herinnert zich nog, de laatste ongeschoeide bedevaarders vóór een tiental jaren gezien te hebben.

Men weet niet waarom dit gebruik verdween. De dragers waren van Noville sur Méhaigne. Eventueel zou een briefwisselaar van dit dorp ons nadere inlichtingen betreffende dit onderwerp kunnen bezorgen.

3° De bedevaarders doen niet alleen groote moeite om de relikwiekast kunnen aan te raken, doch kibbelen ook onder elkaar om ze mogen te dragen. Groote verdiensten werden aan de dragers toegeschreven, en meer dan eens zag men gedurende den ommegang een gewoon drager door een bedevaarder vervangen worden, al was dit nog voor een heel korten tijd.

4° In de kerk te Neerwaver gaan de bedevaarders steeds tusschen den muur en het altaar, onder het mirakuleus beeld door. Zij gaan driemaal er rond en blijven telkens vóór het beeld staan. Het getal bedevaarders die op hun knieën er rond kropen verminderd zeer. Moet dit toegeschreven worden aan een vermindering der vurigheid, of zou men nalaten dit godvruchtig gebruik aan de jongere generatie over te geven ? Ik weet het niet.

5° Zeker en vast waren er godvruchtige personen die op hun knieën rond den vijver kropen. Dit deed men vooral wanneer een bijzondere gunst afgesmeekt werd. Wij citeeren o. m. het geval van een dame, wier twee oudste zonen aangetast waren door longtering, die op haar knieën rond den vijver kroop om hun genezing te bekomen. Zoo deze gunst haar niet verleend werd, dan mocht zij toch den grooten troost smaken, hem zien te sterven met christelijke gelatenheid.

6° Nauwkeurige inlichtingen betreffende de relikwieënprocessie te Brussel kon men mij niet verstrekken.

Op het oogenblik dat ik dezen brief wil opsturen, vertelt mij een oudje, dat zij zich nog herinnert hoe haar ouders haar het vertrek der relikwiekast naar Leuven verhaalden. Dit gebeurde vóór meer dan een eeuw. Pest en cholera decimeerden Leuven. Alsdan kwamen de Leuvenaars de relikwiekast van Onze Lieve

Vrouw van Neerwaver halen, en droegen deze rond tot in de kleinste steegjes en straatjes. De besmettelijke ziekten die de stad teisterden hielden op, en dit werd toegeschreven aan de tusschenkomst van de relikwiekast van Neerwaver. Sindsdien komen de Leuvenaars nog telkenjare uit dank ter bedevaart.

7° Sommige lieden vertellen dat op zekeren keer de relikwiekast niet gedragen werd in den « Grooten Ommegang », om reden van het slecht weder.

Hoe groot was echter de verwondering der parochianen van Neerwaver niet, als zij 's Maandags 's morgens de relikwiekast vol modder zagen staan, alhoewel deze niet buiten de kerk geweest was ? Tegenover de lammenadigheid der bedevaarders, waren de engelen gedurende den nacht gekomen om den ommegang te doen ; de relikwiekast was het klaarblijkend materieel bewijs er van.

Wat nu de onmogelijkheid betreft om de relikwiekast te openen, moeten wij zeggen dat door verscheidene personen het tengenovergestelde beweerd wordt, daar zij de opening er van bijwoonden, bij gelegenheid van de kroning der H. Maagd. Misschien, zegt men, kan zij niet door « leeke » handen geopend worden, daar dit telkens gedaan wordt door den Kardinaal-Aartsbisschop van Mechelen.

René Snappe.

II.

1° De witte ruiter die voorop rijdt draagt een zwarte houten pijk.

2° De dragers van de relikwiekast gaan niet blootsvoets. Ik weet zelfs niet of zij dit ooit deden. Eertijds droegen zij klompen.

3° De bedevaarders trachten de relikwiekast aan te raken.

4° In mijn artikel zeg ik dat de bedevaarders tusschen muur en altaar doorgaan en dat de vloer de sporen er van duidelijk draagt.

5° Ik denk niet, dat godvruchtige personen ooit op de knieën rond den vijver vóór de kerk kropen. Deze vijver was ten andere omheind.

6° Naar een legende werd de relikwiekast door engelen aangebracht, en kan ze niet geopend worden.

E. Bourguignon.

Bakkerij-specialiteiten te Aarlen. — Verscheidene tijdstippen van het jaar worden te Aarlen gekenmerkt door bijzondere voortbrengselen van brood- of pasteibakkerijen. Op vastenavond namelijk, bakt men er heele stapels wafels, allerlei soorten *pankoucks* (pannekoeken) en vooral verwarde gedachten, een soort pasteigebak in bandjes fijn deeg, die met elkaar verbonden worden in den smaak Louis XVI. Deze verwarde gedachten, in het Luxemburgsch dialect *fervourgeltgedanken* geheeten, wor-

den in vet gebakken zooals beignets en zijn een knappende en goede lekkernij, vooral wanneer den naam er van op zijn Aarlensch uitgesproken wordt, al zingend en nadruk leggend op de verscheidene lettergrepen. Dit accent dat den inwoner van Aarlen tusschen duizend anderen doet herkennen, kan niet vergeleken worden bij dit van Frameries noch van Verviers, doch het is wel kenmerkend voor de bewoners der taalgrens.

Er bestaan ook gerechten van vleeschballetjes, die in water gekookt worden : de gewone balletjes gemaakt van bloem en eieren : de *knoedellen*, verder de balletjes in weitelbloem : de *stertzen*, eindelijk de fijne balletjes in kalfslever ; de *leverknoedellen*.

Bij naamfeesten worden er ook vele koeken van bijzonder meel gebakken, waartusschen de *krantz* (krans) met een groote opening in het midden, de *sockerkouch* (suikerkoek), talrijke soorten taarten, de *eierflot* (eiertaart), de *quetscheflot* (de kwetstaart), die ons doet denken aan den uitmuntenden brandewijn van kwets, en eindelijk de *prommeflot* (pruimentaart).

Eigenaardig is het wel dat deze laatste haar naam gegeven heeft aan een spel op het kermisplein *(vooz)* ; deze prommeflot gelijkt in meer dan een opzicht op de roulette te Monaco ; de houder zegt u : « zet op..., het rolt..., het bolt.... voor alleman » ; eindelijk staat het spel stil en uw geld is naar de maan. Er blijft den armen jongen dan soms niets meer over om een gewone *Stroulle* (ulevel) te koopen of eens even op den prachtigen, zoo lang begeerden paardenmolen gaan te zitten !

Bij het Sint-Niklaasfeest koopt men voor de brave kinderen een *héésé* of *kléssé*, een soort heel rudimentair haasje of klaasje ; de oogen worden verbeeld door jeneverbessen.

Met Nieuwjaar wordt een *Kindel* aangeboden, een groote homp met twee hoofden, in den aard van schuppenvrouw bij het kaartspel ; de oogen worden eveneens voorgesteld door jeneverbessen, de navel door een kuiltje met den duim vóór het bakken in het weeke deeg gemaakt.

In het zegel eindelijk van het bakkersgild der stad Aarlen, zegel dat bewaard wordt in het Museum voor Oudheidkunde, staan op het wapenschild als sprekende wapenkundige teekenen, de drie soorten meest gebruikte koeken, specialiteiten dezer bakkers : 1° de boterkoek *(botterkouch)*, 2° de *kesselkouch* (gebakken in een kleinen ketel, kisself) en 3° de *bretzel*, in vorm van lorgnet of vlechtwerk, die, als hij zorgvuldig gebakken is, goed moet zijn voor zwakke magen.

Het sierlijk wapenschild zelf wordt ondersteund door twee vrouwen met de « Bourguignotte » op het hoofd, wat er op wijst dat het voorwerp van het einde der XV^{de}, begin XVI^{de} eeuw dateert.

Al deze folkloristische gebruiken verdienen bewaard te worden, ten minste in de annalen der stad.

J. B. S.

Een geval van verplaatste Folklore. — Evenals men eertijds Dr. Lönnrot, die de *Kalevala* had samengesteld met Finsche volksliederen door elkaar te weven en te plaatsen, hoorde uiteenzetten hoe een zoogenaamd volksepos ontstond, heb ik nu het genoegen gehad te vernemen hoe de folklore verplaatst wordt, uit den mond van den persoon zelf die deze overplanting bewerkt heeft.

Er is hier sprake van een vijftigjarige werkvrouw, een Waalsche van Vlaamschen oorsprong, zooals men er zoovele aantreft in de streek van Charleroi (80% te Gilly naar het schijnt, waartusschen 40% Vlaamschsprekenden), en zooals men er steeds meer en meer zal ontmoeten, tot op den dag waarop het Waalsch ras totaal de plaats zal geruimd hebben voor een Belgisch mengsel, met onberekenbare phonetische en psychologische veranderingen. Haar moeder, die van Zele was, had haar het volgende gebruik aangeleerd :

Op Goeden-Vrijdag wordt er een kramiek (krentenbrood) gebakken, die op Goeden-Vrijdag van het volgend jaar zal opgegeten worden. Ondertusschen wordt dit brood zorgvuldig in een blikken doos bewaard (van dit laatste dient voorzeker de oorsprong niet gezocht te worden in het neolithisch tijdperk). Het volgend jaar wordt het nog niet heelemaal opgegeten, niet altijd ten minste, want gezegde vrouw bewaart aldus nog een stuk van een brood, dat door haar moeder gebakken werd.

« Steeds heb ik het gebruik, dat mij door moeder geleerd werd, in eere gehouden ; in den beginne lachten de inwoners van Dampremy mij uit, doch heden doen verscheidene van mijn gebuurvrouwen hetzelfde ».

En zij legt dit bakken op Goeden Vrijdag op volgende wijze uit : Toen Christus zijn kruis droeg ontmoette hij een vrouw die bezig was met wasschen, deze wierp Hem loogwater in het aangezicht ; eenige stappen verder bakte een vrouw haar brood, deze gaf Hem hiervan een stukje. Alsdan zou Christus de volgende woorden uitgesproken hebben : « Gezegend zij deze die bakt en vervloekt deze die wascht ».

Sedert lang reeds werd deze legende verteld te Lodelinsart (en ongetwijfeld ook in het overige van het Bekken), waar men er steeds voor zorgde ten minste iets te *bakken* op Goeden Vrijdag (zooniet brood of taarten, dan toch « ratons » of omelet met bloem), zoodat de vrouwen ut deze streek reeds eenigzins *voorbereid* waren om het Vlaamsche gebruik, dat steunde op een reeds gekende legende, over te nemen.

Dit Vlaamsch gebruik kan vergeleken worden bij het Anglo-Saksisch gebruik van den plum-pudding op Kerstdag, massieve cake vol werliekende kruiden, die het bewaren er van gedurende een jaar verzekeren, want een gedeelte van dezen koek wordt (veel beter, evenals oude wijn) op Kerstdag van het volgend jaar opgegeten.

Ik weet natuurlijk niet of de kramiek van Dampremy eveneens beter wordt met een jaar in de blikken doos te steken, doch eertijds maakte men in Haspengouw (bij Dubois te Bovenister, pachter der gravin Van den Steen) omstreeks 1860, fijne wafeltjes die 4 maand op een meubel in een blikken doos bleven staan, alvorens, veel beter, naar den kasteelheer te worden gedragen als feodale hulde. (zie ook mijn studie over de sporen van het leenroerig stelsel bij de volksgebruiken in de XIX^de^ eeuw).

ALPHONSE DE MARNEFFE.

Over den oorsprong der Faustsage. — In zijn mooie studie over de Kabbalah en haar Invloed (Brabantsche Folklore, 12de jaargang, blz. 84), handelt M. Florent Mortier over den oorsprong der Faustsage.

Met betrekking tot dit onderwerp zal het wellicht interessant zijn, even te herinneren aan wat Dr T. Zahn hierover zegde in zijn boek « Cyprian von Antiochen und die deutsche Faustfrage » en dat Dom Cabol resumeert in zijn werk over « la Prière Antique », blz. 139 : De Heilige Cyprianus was een der martelaars uit het tijdperk der kerkvervolging door Diocletiaan. Alvorens zich tot het Christendom te bekeeren, had hij veel gereisd. Van aard nieuwsgierig, onrustig, vol vuur, met een sterke neiging tot de praktijken van het spiritisme, liet hij zich inleiden in de theosophische systemen uit het Oosten en werd toovenaar: Hij gebruikte zijn toovermiddelen om geld te verdienen en om zijn eerzucht en zijn hartstocht te voldoen ; talrijk waren dezen die door hem bedrogen werden. Na een lange loopbaan van schandalen werd hij tot het Christendom bekeerd door een christene maagd, de Heilige Julitta, wier schoonheid hem getroffen had en die hij wilde verleiden.

Voortaan gebruikte hij den invloed, dien hij van natuurswege bezat, om proselieten te zoeken voor zijn nieuwen godsdienst. Terzelfdertijd als de H. Julitta, werd hij als christen gevangen genomen en veroordeeld. Aldus werden de gewezen toovenaar en de christene maagd, die haar zachten invloed op hem had uitgeoefend, in denzelfden dood vereenigd.

Deze lieve legende heeft meer en meer uitbreiding genomen gedurende de Middeleeuwen en eigenaardig is het wel, dat zij, onder de trekken van doctor Faust, aan Goethe het onderwerp voor zijn meesterwerk verschafte.

In zijn « Légende du Docteur Faust » beweert M. P. Saintyves dat de Faustfiguur niet louter een verbeeldingsproduct is, en dat hij werkelijk zou geleefd hebben tusschen 1480 en 1550. Deze gezaghebbende schrijver zegt eveneens, dat deze duivelslegende slechts een anderen vorm der heiligenlegende is. Zooals in vele andere gevallen ten andere, schijnt hier een werkelijk bestaand personage om zijn naam de reeds bestaande legenden en overleveringen geconcentreerd te hebben.

P. HERMANT.

Huibrecht van Eyck, legendarische figuur. — Hier staan we eens te meer voor een eigenaardig feit, dat, indien het klaar en duidelijk bewezen wordt, een eigenaardigen steun zal geven aan wat we beweerden in ons artikel over « La Légende » (XII^{de} jaargang, blz. 26 en vooral blz. 34-35, 42, 49, 50) en in onze onuitgegeven studie : *Folklore et Science*, verslag uitgebracht op de 56ste zitting der « Association française pour l'avancement des Sciences », Juli 1932. Heel veel feiten, die door ons als waarheid aangenomen worden en die als dusdanig in onze scholen aangeleerd worden, zijn louter verzinsels, waarvan het fictief karakter soms alleen na vele eeuwen erkend wordt. En hoeveel gebeurtenissen zijn er dan daarbuiten niet waarvan het fictief karakter nooit zal uitschijnen en die in onzen geest als werkelijk voorgevallen zullen vastgeankerd blijven.

Is er nu geen Brugsch Kunstcriticus, Emile Renders, die beweert te kunnen bewijzen dat Huibrecht Van Eyck, de beroemde Brugsche schilder, aan wien het bijzonderste deel van « De Aanbidding van het Lam » toegeschreven wordt, aan wien in België twee standbeelden opgericht werden en wiens naam aan meer dan een straat gegeven werd, nooit bestaan zou hebben ? Hij zou doodeenvoudig een legendarisch personage zijn!

Ongetwijfeld zullen wij moeten wachten op de kracht der bewijzen die door M. Renders zullen voorgelegd worden, alvorens de eene of de andere meening bij te treden. Inderdaad, M. Hubin de Loo beweert het geschreven bewijs te bezitten van het werkelijk bestaan van Huibrecht van Eyck. Zijn naam en voornaam zouden voorkomen op een document, met betrekking tot een rondreis die hij deed in Italië.

In afwachting dat dit vraagstuk opgelost worde kunnen wij toch van nu af reeds doen opmerken, dat tot nog toe iedereen gedurende meer dan vier eeuwen aan het bestaan van Huibrecht van Eyck zou geloofd hebben ; er werd geredetwist over zijn talent en zijn werk ; in alle boeken over Kunstgeschiedenis werd hij voorgesteld als den genialen stichter der Brugsche Schilderschool en nu.... nu zouden wij hem ten langen laatste gaan mogen plaatsen naast den Wandelenden Jood of de fee Carabosse.

Leerde men ten andere vóór een dertigtal jaren in de scholen niet, dat Rome gesticht werd door Romulus en Remus. Men heeft het ons voorgehouden als een bewezen feit en de schoolboeken uit dien tijd zijn nog daar om te getuigen dat dit wel inderdaad zoo was. Zelfs vinden wij dit nog in hedendaagsch gebruikte boeken. Onlangs nog hebben wij er twee in handen gehad.

Nochtans werd in den loop der laatste jaren bewezen dat het slechts een fictie was, evenals deze van den reus Brabo. De heden gebruikte schoolboeken voelen nog de noodzakelijkheid, te zeggen dat deze stichting van Rome slechts op een legende berust. Niet veel generaties echter zullen er nog voorbijgaan, alvorens het niet meer noodig zal zijn te strijden tegen iets wat bijna gedurende 3000 jaar als waarheid aangenomen werd, de schoolboeken zullen er zelfs niet meer moeten aan herinneren dat er hier sprake is ven een legende

Bewijzen deze feiten echter niet klaar en duidelijk dat de legende op heden nog steeds leeft op dezelfde wijze als voorheen ; dat zij haar werking blijft uitoefenen op ons maatschappelijk leven, en dat het daar is dat wij, hulp zoekend in wat de voorbijë gebeurtenissen ons leeren, in wat onze psychologische en sociologische kundigheden ons bijbrengen, ze moeten gaan opsporen en bestudeeren. Daar overigens is het ook, dat wij al de folkloristische feiten moeten gaan bestudeeren.

A. MARINUS.

De Grudii. — (Zie Folklore Brabançon, 11de jrg., blz. 404). PONTUS HEUTERUS veronderstelt, zonder bewijzen, dat de Grudii de inwoners van Brugge zijn, de Gorduni deze van Gent, de *Levaci deze van Leuven,* de Pleumos : deze van Tusschen Samber en Maas, de Centranen deze van Sint-Truiden (!) Deze volksstammen zouden de cliënten van de Nerviërs geweest zijn. Kaarten uit de XVI^{de} en de XVII^{de} eeuw, waartusschen deze van SAMSON, plaatsen de Grudii ten Westen van de Schelde in Vlaanderen. SCHAYES echter beweert dat dit een dwaling is, aangezien de Grudii cliënten waren van de Nerviërs en niet van de Menapiërs. De *Carte des Gaules* situeert ze langs de oevers van de kleine Gete. BAERT plaatst ze te Grimde, terwijl V. SMITH eerder voor het Z. van Brussel is. Dit zijn echter allemaal louter veronderstellingen. Waar DESJARDINS A. WAUTERS citeert, geeft hij Graux (?) in het Tusschen Samber- en Maasland aan voor de Grudii, Lesves bij Namen voor de Levaci, Moxhe sur Méhaigne voor de Pleumoxi, enz... De Nerviërs woonden in Henegouwen en in een gedeelte van Brabant.

Het oude bisdom Kamerijk omvatte 5 of 6 aartsdiakonaten, overeenkomend met 5 of 6 Nervische gouwen.

LOUIS STROOBANT.

Over den oorsprong der Kapel van Scheut. — Ziehier een voorbeeld van volkstoponymie : Heel dicht bij het dorp Anderlecht ligt een plaats die men Scheudt noemt, en dit wel omdat een pijl door Pieter van Assche van de Brusselsche wallen geschoten, hier nederviel. Als herinnering aan zijn heldendaad, liet de kranige schutter een kapel oprichten daar waar de pijl nederkwam.... (vertaald uit den « Guide du voyageur en Belgique et en Hollande » door J. B. Boyce. — Parys. — Audin, uitgever. — 1836, blz. 146).

L. VANDERSLEYEN.

Welke wijnen geschonken werden aan de tafel der hertogen van Brabant. — In handschrift II 6585, blz. 160, in het Koninklijk Archief, vinden wij vermeld welke wijnen geschonken werden aan de tafel der hertogen van Brabant (12 October 1717) :

Vin de Volnay ;
Vin de Pomar ;
Vin de Beaulne ;

Vin vieux de Bourgogne ;
Vin de Champagne Vieux ;
Vin de Champagne d'une année ;
Vin gris de Champagne ;
Vin de l'Hermitage ;
Vin de l'Hermitage fort vieux ;
Vin de Pontac ;
Vin du Rhin, très excellent ;
Vin de Moselle ;
Vin Muscade d'Italie de Montalcino ;
Vin d'Italie de Chanti ;
Vin Tinto ;
Vin de Lagrima di Christo ;
Vin de Canaries ;
Vin de Palme ;
Vin de Frontignac ;
Vin Muscat ;
Vin de Rivas Altas dit Riversat .
Eau de Barbades ;
Escouba ;
Rosoli de Nice ;
Ratafia ;
De la Fenouillette.

Medegedeeld door LOUIS STROOBANT.

Hoe Marlborough zijn overwinning bij Ramillies feestte. — In 1913 werd te Corbais een oude schilderachtige woning afgebroken, die genoemd werd de « Franche-Taverne ». Daar was het dat de verscheidene gerechtshoven van de gemeente vergaderden.

In 1706 werd deze landelijke woning door Nicolas d'Argenton verhuurd aan Pierre Noël, voor 60 florijnen per jaar. Het huurkontrakt bepaalde daarenboven dat bij het verhuurde goed buiten het huis nog behoorden : brouwerij, schuur, stallen, le chapon (aanpalende hoeve), le Cortil Griffon en 3 bunders.

De Griffie van Corbais (komende van Namen) geeft aan (carton 5106, 25 Januari 1706), dat gezegde gemeente veel te lijden had bij het gaan en eveneens bij het terugkeeren der geallieerde troepen, dat alle voedsel voor de dieren medegenomen werd, de huizen geplunderd en drie vernield, al de fruitboomen omgehakt enz.., zoodat de inwoners in grooten nood verkeerden.

Generaal Marlborough, bevelhebber dezer troepen, kwam in de Franche-Taverne bij zijn doortocht te Corbais ; hij zou er zelfs betrekkingen gehad hebben met de dochter van Pierre Noël, nl. Marguerite.

In alle geval waren wij ten zeerste verwonderd, verleden jaar door een ouderling uit de streek van Ramillies volgende historische details, die hij zelf nog gehoord had van zijn overgrootvader Aigeud Henri de Saint-Germain, te hooren vertellen : 's Avonds

na den veldsag bij Ramillies (26 Mei 1707, Pinksteren) trok Marlborough, vergezeld van eenige prachtig gekleede ruiters, door het dorp Rosière en begaf zich naar Corbais (Corbaye) waar hij vol vreugde zijn overwinning ging vierēn.

Een lakei van den beroemden Marlborough zou hem verteld hebben dat hij naar zijn « Geurite » ging, de dochter van Mitchi. Mitchi nu was juist den bijnaam van Pierre Noël, huurder van de Franche-Taverne.

Van dan af hoeft het ons niet meer te verwonderen dat het dorp Corbais dat, na al zijn beproevingen, zoodanig deel genomen had in de militaire geestdrift, waardevolle officieren heeft voortge-

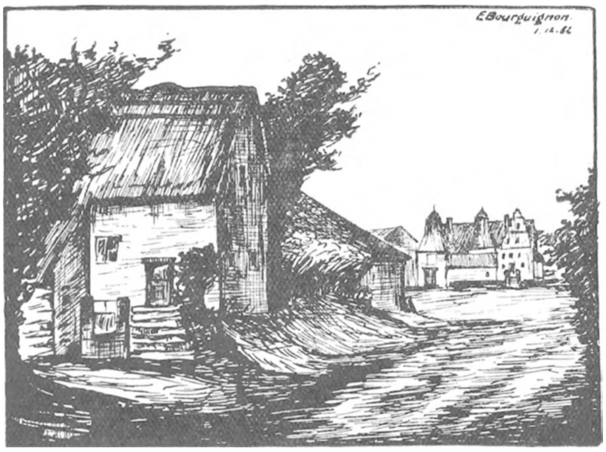

De « Franche Taverne » te Corbais.
Teekening van E. Bourguignon.

bracht zooals Charles-Albert Legros, wiens naam gegraveerd is op een der platen in het Pantheon te Parijs, de generalen Brion en de Merckx (monument in de kerk te Corbais) die zich onderscheidden te Waterloo.

Moet men er zich verder nog over verwonderen dat op 28 Januari 1891, een van zijn inwoners, Dessilly Joseph-Ghislain, naar Congo vertrok en er een der pioniers werd van het Afrikaansch beschavingswerk ; dat in 1830 eenige inwoners zich aansloten bij de moedige vrijwilligers van Waver ; dat eindelijk gedurende den oorlog 1914-18 de zeer talrijke gemobiliseerden van Corbais op het slagveld bewijzen gaven van buitengewonen moed en dapperheid.

E. BOURGUIGNON.

Parochie- en Gemeentearchief. — In «La Semaine Religieuse» van 17 September ll. (Parijs), publiceert de E. H. Gaston, vicaris-generaal van het Aartsbisdom Parijs een dringenden oproep, opdat

het parochiearchief voor vernieling zou bewaard blijven. In dezen oproep, die den titel draagt : « Le sort mélancolique des archives paroissiales », lezen wij o. m. :

« Er zou waarlijk een artikel te schrijven zijn over dit kiesch onderwerp.

Er zouden vooral voorstellen kunnen gedaan worden met het oog op een betere bewaring der archiefdocumenten in de geestelijke gestichten. Al te dikwijls wordt er geen bijzonder lokaal, geen bijzonder meubel voor voorbehouden. Bijna nooit wordt er een catalogus van opgemaakt en bij het overplaatsen of het afsterven der pastoors, loopen registers en liassen van onvermoede waarde groot gevaar verspreid of vernield te worden.

Strenge onderrichtingen herinneren de bedienaars der kerken er aan, dat zij, zonder toelating, de oude kunstvoorwerpen die aan hun zorg toevertrouwd werden niet mogen vervreemden of zelfs laten restaureeren. Het archief dient op dezelfde wijze beschermd te worden en zou het nazien er van niet kunnen opgenomen worden bij de verplichtingen der diocesane visitators ?

Dat dergelijke documenten al te dikwijls te koop aangeboden worden in antiquariaten, zullen wij slechts bewijzen met een gedeeltelijk uittreksel te geven uit een lijst van kerkelijk archief, dat wij zelf op de markt kochten, om de bewaring er van te verzekeren. Er tusschen zullen stukken aangetroffen worden die dateeren van vóór de Revolutie ; andere zijn van lateren datum en men zou er zich niet aan verwachten ze buiten de herstelde geestelijke gestichten te vinden ».

Na dezen oproep geeft de schrijver een nomenclatuur der stukken die hij zelf teruggekocht heeft.

Wij weten dat de geestelijke overheid in België maatregelen genomen heeft om te vermijden dat dit zou voorvallen, en wij denken dat de gevallen van vernieling of verlies eerder zeldzaam zijn. Het signaleeren der misbruiken die elders voorkomen, kan echter niet anders dan de waakzaamheid nog vergrooten.

Bij deze gelegenheid is het ook niet slecht, de gemeentebesturen er aan te herinneren dat het nuttig is hun archief zorgvuldig te bewaren. Al te dikwijls valt het voor dat men een groote « schoonmaak » wil doen. Wij begrijpen dit, doch elke vernieling of elke verkoop van « oude papieren » zou niet mogen gedaan worden zonder dat een bevoegd persoon zou bijgeroepen worden om een sorteering te doen. Laat ons aan onze nakomelingen de moeite en de moeilijkheden sparen die wij zelf ondervinden bij het bestudeeren der vervlogen eeuwen.

Luiksche enclaves in Brabant. — Hierbij reproduceeren wij een kaart van 1680 waarop drie enclaves van het Prinsbisdom Luik in de Tetrarchia Lovanensis voorkomen ; deze kaart werd opgemaakt door Nic. Visscher van Amsterdam en is zeer goed bewaard. Deze enclaves omvatten : de eerste het grondgebied van *Doern* (Tourinnes la Grosse) *Bevecom* (Beauvechain-Bevecom), de

tweede, *Giston* en *Chamont* (Chaumont-Gistoux, hedendaags tot één gemeente vereenigd), de derde *Huygarden* (Hoegaarden), *Hoexem* (Hoxem), *S. Catline Houtem* (St. Katherina Houtem) *Sittard* (Zetrud). De eerste drie localiteiten van deze derde enclave behooren hedendaags tot Hoegaarden en Zetrud vormt met Lumay één enkele gemeente.

Deze kaart behoort toe aan M. Peeters van Zoutleeuw.

Een grafsteen te Roosbeek. — Op 20 September 1932 overleed te Tihange bij Hoei, M. de Baron de Loen d'Euschede, baron van Roosbeek en afstammeling van den eersten Heer van Roosbeek, Rodolphe de Novarra, kwartiermeester van het Spaansche leger in de Nederlanden, echtgenoot van Mevrouw Gisberte de Loen.

Op den prachtigen, zeer wel bewaarden grafsteen van deze familie, op het kerkhof te Roosbeek, lezen wij het volgende :

« Cy git Messire Rudolfe de Novarra chevalier de Roosbeek, Neerbutsel, Wickevorst, Roolants et en son vivant du conseil de guerre de sa Majesté, capitaine et castellain du chasteau de Courtray et cartier-maître des armées de sa Majesté des Pays-bas de Bourgogne etc. mourut le 25 Octobre 1651 et Dame Gisberte van Loen son épouse dame des dits lieux, 20 Juny 1673.

De vier kwartieren die den ridder kantonneeren dragen volgend opschrift :

bovenmiddenveld rechtsch : Novarra.

bovenmiddenveld ter linkerzijde : Van Loen.

rechterschildhoek : Maclot.

linkerschildhoek : Harn.

Dr S. Van Haesendonck.

Voor het behoud van den mooien grafsteen te Tervueren. — Mij naar Tervuren begevend om een cliënt te bezoeken, kwam ik er op het kerkhof en constateerde er dat een prachtige grafsteen dienst deed als dorpel voor een kolenbewaarplaats of andere bergplaats der kerk.

In mijn vrije oogenblikken ben ik wel eens genealoog en wapenkundige en daarom trof mij het feit.

Werklieden kwamen en gingen, telkens met de dikke schoenen over den steen schurend, die naar mijn meening nochtans waarlijk belangwekkend is. Hij is ongeveer 2.50 m. lang en 1.50 m. breed. De wapens zijn zeer scherp afgeteekend, de namen die op den rand gebeiteld werden onder elk wapenschild zijn evenwel uitgevaagd. De tekst is bijna heelemaal leesbaar.

Ik heb de wapens niet overgeteekend. De steen is deze van een d'Olivarès, echtgenoote van een zekeren De Backer.

Zou het bij voorbeeld niet mogelijk zijn dezen steen rechtop te plaatsen tegen een muur der kerk. Hij verdient in alle geval een beter lot.

P. Collette.

Hoe men het brood maakte in de XVIIe eeuw. Deessem. — Deessem is een stuck deeghs dat int laetste backen vant broot bewaert ist, met meel gedeckt, ende wat souts, d'welck in water gebroken wordt, int beslaen van den meel daer af men deegh wil maecken. Desen deessem wordt metter tijt suer, waer af t broot eenen beteren smake cryght, soo dat wy sien, dat, hoe meer deessem int broot is, hoe dat ghesonder is, dan daer min in is. Hij is matelyck warm en wort diverschelyck gemaeckt, na de costuyme van den lande. Wy maken dien van Terwen deegh om terwen broot te backen, ende van Roggen om Corenbroot te backen. Sommighe doender sout bij, sommighe asijn, ende veele doender verjuys bij.

Als nu de hoevenersse broot wil backen, soo sal sij t savonts te voren haren deessem breken in warm water, na de nature van den tijdt, ende eysch van t meel dat sij wil beslaen en de backen.

De pasteybackers en ghebruycken gheen deessem om hun deegh te maken, oft immers seer luttel, soo wel omdat hij een suerigheyt soude gheven den luttel deeghs daer af sij de Corsten van de pasteyen maken, als oock omdat den deessem alle de boter oft vet dat sy in de pasteyen doen, soude na hem trecken, gemerckt dat de deessem een cracht heeft van alle vochtigheyt na hem te trecken. Voorts indien by ghevalle ghebeurde, dat de backer den deessem te suer bevonde ende gheen ander en mocht cryghen, om t selve te beteren, sal hij dien breken in heeter water, omdat hij deur de warmte van het water soude moghen eenighe cracht weder cryghen, ter contrarie als hij syn cracht ende deughd heeft, so en behoeft de deessem niet dan een coelte.

Medegedeeld door J. B. Vogelaers.

Werkloosheid te Brussel in 1738. — « Men bericht van Brussel den 7 dezer (Juli 1738), dat alle de Gilden der Ambachten continueeren aan 't Hof alhier klagten in te brengen over 't weinig werk dat ze hebben, en dat ze hun Arbeidsvolk moeten laten ledig gaan ; weshalven een Edict uitgekomen is, om 't getal der Meesters en andere Personen van ieder Manufactuur en Ambacht op te geven, met de Vertroosting, dat men tragten zouden hen meer werk te beschikken door 't bezigen der binnenlandsche Manufacturen ». (Europische Mercurius, Stuk XLIX, Deel II, blz. 74).

« Zeer vele Laken en andere Fabriqueurs hebben klagten bij den Burgemeester van deze stadt, Baron de Cano, gedaan, voorstellende, « dat ze wegens 't verval der Negotie hun Arbeidsvolk moesten afdanken, hebbende geen werk meer aan hen te geven » ; waar op die Heer geantwoord heeft, dat hij zich aan die zaak zou laten gelegen zijn, en ten eersten kragtige instantien aan 't Hof doen, om daar in te voorzien ». (T. a. p. bl. 135).

J. D. H. VAN UDEN.

Porcelein-fabricage te Brussel in 1738. — « De Porcelein-Bakkerijen, die men hier te *Brussel* na de wijze van die van Delft in Holland heeft opgerecht, en waar van men zo veel ophef gemaakt heeft, beantwoorden in genen dele de verwachting, die men daar van gehad heeft, en zullen na allen schijn wel haast moeten uitscheiden » (Europische Mercurius, Stuk XLIX, Deel I, bl. 287).

« Men meld uit *Brussel*, de Heer *de Wansoul Noël* continueert met zijn Porcelein-Fabriek, en levert daar van reets zulke proeven, die 't Oost-Indisch Porcelein in fraaiheit en hoedanigheden niet alleen bij komen, maar ook overtreffen, zo dat men zelfs Lood in de kopjes smelten kan, zonder dat ze bersten. Dien Heer heeft dezer dagen aan den Grave van Harrach, eerste Minister der Aartshertoginne Gouvernante, een Bennetje (mandje) met dat nieuwe porcelein present gedaan, zijnde op den Bodem van ieder stuk 't welk blau geamailleerd was, de volgende inscriptie gesteld :

Primitiae Myrrhenorum Belgiorum, in verificationem tentaminis facti sub auspiciis Illustrissimi ac Excellentissimi Comitis Frederici de Harrach. Kal. Junii 1738. Discipulis Thomae praebentur ». (Eur. Merc., Stuk XLIX, Deel II, bl. 294-295).

J. D. H. VAN UDEN.

Een geheimzinnige ziekte. — Te *Enghien*, vijf mijlen van *Brussel* is iets voorgevallen, 't geen daar mede een groot gerucht maakt ; sedert twee maanden is er omtrent de helft van de Nonnen aan eene zeer ongewoone ziekte gestorven. Zij krijgen een onuitsprekelijken dorst met een kleine koorts, zonder echter het bed te moeten houden ; en sterven vervolgens plotselijk en al sprekende. Men heeft verscheiden lichamen derzelve geopend, doch daarin geene teekenen van besmettelijkheid of van vergift gevonden. Sommige lichtgeloovigen zien het aan voor betoovering, en bijna alle de overgeblevene Nonnen zijn uit het klooster gevlucht, en met permissie van haren Bisschop, naar hare ouders en vrienden gekeerd.

« Eur. Mercurius », Stuk XLII, Deel I, blz. 58 (jaar 1731).

Haarlem. J. D. H. VAN UDEN.

Allerzielenaltaars te Geeraardsbergen. — De weemoedige Allerzielendagen doen ons aan onze overledenen denken en voeren ons terug naar het verleden, dat altijd zooveel bekoorlijkheid heeft. Vóór den oorlog zag men, te Geeraardsbergen, op Allerheiligen- en Allerzielendag vele zielenaltaars aan de deuren staan. De kinderen waren fier zulk een altaar te maken.

Eene witte versch gestreken servet werd op de leuning van een stoel vastgemaakt, en op dit blanke doek werden de doodsbeeldekens der overledenen met een speld vastgehecht. Men maakte alzoo verscheidene rijen van 5-6 beeldekens totdat het doek gansch bedekt was.

Op de zitting van den stoel werd eveneens een witte servet gelegd en daarop plaatsten de kinderen in 't midden een kruisbeeld tusschen twee kandelaars, waarin brandende kaarsen stonden. Vooraan stond een schoteltje om de offertjes op te leggen.

De altaars werden aan de deur gezet en verscheidene kinderen bewaakten hem. Al de voorbijgangers werden lastig gevallen met de woorden :

« Een cent voor de geloovige zielen, als 't u belieft, en men hield hem een potje of een schotelje vóór om er zijn gift in te leggen ».

Als zij een geldstukje ontvangen hadden liepen de kinderen terug bij hun kameraadjes die op de brandende kaarsen letten en toonden verheugd het muntstuk dat in den « pot » gelegd werd.

Op het einde van den dag hadden de kinderen soms een aardig sommetje bijeen. Dan werden er twee groote kaarsen gekocht, die men in de kerk aan den voet van het Missiekruis ging ontsteken, tot lafenis der geloovige zielen.

Daar baden de kinderen eenige « Onze Vaders en Wees gegroetjes ».

Met het overschot van het geld werden er tabeletten gebakken.

Dat was dan een vermakelijk uurtje in de warme keuken, rond de brandende kachel terwijl de suiker kookte in de diepe pan en de amandelnootjes gepeld werden om in den suiker te werpen.

Als de suiker genoeg gekookt had en eene dikke brij geworden was werd deze op een geboterden blauwen steen gegoten en als de suikerplaat met de nootjes erin eene stijve plaat geworden was, werd zij er voorzichtig van losgemaakt en ieder kind kreeg zijn deel.

Die zielkensavond werd alzoo een gezellige, genoeglijke avond.

Aldus trachten de kinderen zelfs een droevige dag in een feestdag te veranderen.

Sedert den oorlog is dit gebruik zeer vervallen. Hier of daar ziet men soms nog een zielenaltaar aan een deur staan, doch dit wordt van langsom zeldzamer.

AUGUSTA DE CLERCQ.

Congressen, Vereenigingen, Tentoonstellingen.

Het Erasmushuis te Anderlecht. — Op 'n paar schreden van het oude Begijnhof dat daar stil ligt te droomen aan zijn stil-devoot en lang voorbije verleden, in de schaduw der prachtige collegiaal van St. Pieter en St. Guido, staat het Erasmushuis, dat heden gerestaureerd werd dank zij de zorgen van het gemeentebestuur van Anderlecht.

Over dit vreedzaam hoekje, dat om zoo te zeggen geïsoleerd is van het overige van deze woelige voorstad, hangt een indrukwekkende atmosfeer, aan wier invloed niemand zich onttrekken kan.

Voorgevel van het Erasmushuis te Anderlecht.
Photo Lenders.

Deze edele woning werd opgericht in het teeken «De Zwane», door Kanunnik Pieter Wichman ten jare 1515, zooals het jaargetal dat het bekroont getuigt.

Aangetrokken door zijn vriend en eveneens door den luister van het beroemd Kapittel van St. Pieter, kwam « Erasmus Roterodamus », tusschen 1517 en 1521, verscheidene malen binnen deze muren verblijven. Tot nog toe bezitten wij een veertigtal brieven van Erasmus, gedateerd van Anderlecht en uitgegeven door Allen.

In deze omgeving vond de onvermoeibare reiziger de noodige kalmte en rust tot de verwezenlijking van zijn onophoudend werken.

En zoo groot was het genie dat uitging van den beroemden humanist, dat hij zijn gastheer totaal deed vergeten en dat, van de XVI^{de} eeuw af, het gebouw niet anders meer aangeduid werd dan met den naam « Erasmushuis ».

* * *

Met de herstellingswerken van het Erasmushuis begon men omtrent in de helft van het jaar 1931. Het gemeentebestuur van Anderlecht, bekommerd om de prachtige herinneringen aan een heerlijk verleden, die bij geluk bleven bestaan, te bewaren, heeft alle mogelijke zorg besteed om aan de lieve omgeving der Collegiaal haar vroeger uitzicht weer te geven. Geen enkele opoffering was te groot om de patricische woning, beroemd door het verblijf van Erasmus, te restaureeren.

Onder kalkpuin en witsel vond men de oorspronkelijke indrukwekkende zolderingen in massieven eik weer. Een voorzichtig onderzoek der muren leidde weldra tot de ontdekking der mooie fresco's, door Huygens gesignaleerd in 1690.

Tijdens de restauratiewerken ontdekte men eveneens belangrijke bouwkundige elementen in het souterrain, nl. zeer schoone schouwen.

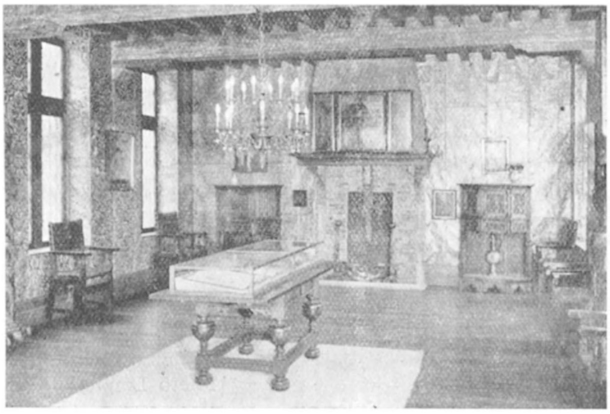

De Zaal in Renaissance stijl.
Photo Lenders

* * *

In het heden met de grootst mogelijke juistheid op archeologisch gebied, met een bijzondere zorg voor het kleinste detail gerestaureerde gebouw, hebben wij gelijkvloers een prachtige zaal, gewijd aan de Renaissance, aan Karel V en zijn tijd. De wanden er van zijn bekleed met Mechelsch leder uit de XVI^{de} eeuw, met gouden gegaufreerde motieven opgewerkt op een achtergrond van lapis lazuli, wat er een overgelijkelijk mooi uitzicht aan geeft. Schilderijen uit dit tijdvak, gravures, beelden, bewonderenswaardige meubels (antieke kasten en buffetten, Vlaamsche of Spaansche leunstoelen dateerende van het begin der XVI^{de} eeuw), dit

alles beheerscht door het mooie drieluik van Jerome Bosch : « De Aanbidding der Wijzen en der Herders », toebehoorende aan de collegiale kerk, vormen er een uiterst wel geslaagd ensemble waar portretten, medailles, Italiaansche borden en vazen de weder-samenstelling van een buitengewoon schitterende periode op bijna volmaakte wijze volledigen.

Deze reeds zoo belangrijke verzamelingen zullen nog van dag tot dag aangroeien, want we mogen niet uit het oog verliezen dat de zalen, die heden toegankelijk werden voor het publiek, in minder dan één jaar tijds versierd, bemeubeld en met al hun documenten voorzien werden.

De werkkamer van Erasmus.
Photo Lenders.

Een tweede zaal wordt geheeten « Kabinet van Erasmus ». — Dit is voorwaar een echte relikwieënkamer, waarin de groote figuur van den genialen humanist met waarlijk indrukwekkende intensiteit herleeft.

Men ziet er Erasmus, men leeft er in zijn sfeer. — Al wat met hem in nauwe betrekking stond, werd in dit heiligdom vereenigd : zijn mooie portretten door Holbein, Quinten Metsys, Dürer

enz...., de schrijftafel, de leunstoel met het jaargetal 1518, de inktkoker, de afgietsels van zijn zegel, van zijn ring, van zijn schedel — een oorspronkelijk deel van zijn doodskist enz... enz... werden vereenigd in deze zoo stille zaal, badend in het wondere licht dat door hooge, met loodbelegde vensters valt, uit de eeuwenoude hovingen die rondom het gebouw een bewonderenswaardigen kring vormen.

* * *

Gelijkvloers werd eveneens een zaal, de « Rederijkerskamer », voorbehouden aan de vergaderingen van studie- of kunstkringen.

Op de eerste verdieping eindelijk vindt de bezoeker in de « Witte Zaal », benevens een belangrijke bibliographische verzameling van de werken van Erasmus, een ware geschiedenis van al wat er gebeurde te Anderlecht, die zeer oude voorstad die het voorrecht had overal, hetzij boven den grond of in het souterrain, de onwederlegbare getuigen te bewaren van zijn lang bestaan en van de rol die zij te spelen had in elke periode van de geschiedenis of van de voorgeschiedenis.

* * *

Het eenige bij al deze werken nagestreefde doeleinde was : aan deze woning al de kenmerken weergeven die zij bezat in den tijd toen Pieter Wichman ze bouwde.

Op 24sten September ll. werd het Erasmushuis plechtig ingehuldigd, in de tegenwoordigheid van een groote menigte markante personaliteiten.

Prins Leopold van België en Prinses Astrid luisterden deze plechtigheid door hun aanwezigheid op. Verder werd een uitgelezen publiek uitgenoodigd om kennis te komen maken met het verwezenlijkte werk. Hierbij werden geleerden opgemerkt uit ons land en uit den vreemde, talrijke personaliteiten uit officieele kringen, Ministers, Provinciegouverneurs, Burgemeesters, Volksvertegenwoordigers, Senatoren, Conservators van Musea en de leden der vereeniging « Les Amis du Musée d'Anderlecht », die van het begin af alle pogingen in 't werk stelden om de sympathieke onderneming van het Gemeentebestuur te steunen. Openlijk moet het erkend worden dat allen, zonder uitzondering, vol enthousiasme en bewondering waren, volledig het nagestreefde doeleinde begrijpend, wat een uiterst kostbare aanmoediging was voor hen die de zware, dikwijls gevaarvolle taak op zich namen.

* * *

Sedertdien werd het Erasmushuis reeds bezocht door meer dan 16.000 personen. Het is alle dagen (uitgenomen 's Vrijdags) toegankelijk voor het publiek, van 1sten April tot 30sten September van 10 tot 12 en van 14 tot 17 uur en van 1sten October tot 31sten Maart van 10 tot 12 en van 14 tot 16 uur.

DANIËL VAN DAMME.
Conservator der Musea te Anderlecht.

De Folklore der Muziekinstrumenten. — In den loop van het jaar 1932 heeft M. Ernest Closson in het Conservatorium te Brussel, in het instrumentaal Museum, een bijzondere afdeeling voor speeltuigen van folkloristische muziek ingericht.

In ons eerstkomend nummer hopen wij een gedetailleerd verslag over deze afdeeling te geven en, tegen het einde van den Winter, er onder leiding een bezoek aan te brengen.

Association française pour l'avancement des Sciences. — Van 25 tot 30 Juli werd te Brussel de 56ste sessie van deze vereeniging gehouden. In de afdeeling voor Anthropologie, onder het voorzitterschap van M. De Keyser, werd voor de eerste maal een onderafdeeling ingericht voor Folklore. De HH. Minnaert en Marinus hielden er lezingen over *Folklore en Wetenschap*, de HH. Minnaert en Mortier over vraagstukken van ethnologie en Folklore in het oude Peru en in China.

Op 29sten Juli, werd er door de Provincie Brabant, een ontvangstzitting georganiseerd, gewijd aan Folklore, onder het voorzitterschap van M. Nens, gouverneur.

In de Zittingszaal van den Provincialen Raad hield M. Marinus een voordracht : l'Orientation nouvelle dans le Folklore (zie *Brabantsche Folklore* XIIde jaargang, blz. 187 à 202). In het witte salon werden films vertoond van den Dienst voor Geschiedkundige en Folkloristische Navorschingen : De Groote Ommegang van Nijvel, de Kermis van Tienen, de stoet der Brusselsche reuzen, de Meiboom, het Vaandelspel, de Ommegang uit de XVIde eeuw, weder samengesteld in 1930 en de druiventeelt in broeikassen te Hoeilaart.

In de groote feestzaal werd vervolgens een drankzaal geopend, waar alleen Brabantsche specialiteiten opgediend werden.

Bij gelegenheid van dit Congres werden in de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, in een kleine zaal, enkele uiterst wel gekozen voorwerpen tentoongesteld, genomen uit de verzamelingen der Folkloreafdeeling van dit Museum. Er werd een bezoek aan gebracht onder de leiding van M. Crick.

Verslagen over dit Congres zullen naar alle waarschijnlijkheid gepubliceerd worden door de « Association française pour l'avancement des Sciences ».

Oudheidkundig Congres te Luik. — Van 30 Juli tot 5 Augustus werd te Luik het 29ste Oudheidkundig Congres gehouden. Voor de vierde maal reeds werd er in dit Crongres een Folkloreafdeeling ingericht. Deze hield twee zittingen, de eene voorgezeten door den E. H. Dubois, de andere door M. P. Saintyves, voorzitter van de « Société du Folklore français ». Het ambt van secretaris werd waargenomen door M. Paul André.

Hier volgt een korte inhoud der werken die er voorgelegd werden :

Les contes populaires wallons door *M. George Laport.* — De Waalsche volksvertellingen werden totnogtoe al te weinig bestudeerd. Vertellingen, vertellers en folkloristen uit Wallonië. Eigenaardigheden der Waalsche vertellingen.

In de landen die meer in het Noorden liggen waren Folklore en Ethnografie het voorwerp van een grondig bestudeeren ; de mondeling overgeleverde literatuur is er zeer belangrijk. M. Antti Aarne, professor aan de Hoogeschool te Helsingfors, heeft een classificeeringssysteem uitgevonden, dat toelaat de vertellingen over heel den aardbodem te inventariseeren. Het classificeeren der Waalsche vertellingen volgens deze methode. Uitslagen van een dusdanig werk.

Note sur l'ancienne confrerie de Saint-Paul à Baelen-sur-Vesdre, door *Jules Peuteman.* — Broederschap van Baelen-sur-Vesdre, opgericht in 1668 ; de schuttersmaatschappij die hierin haar oorsprong vond ; de halsketen van den Koning aan dezelve gegeven in 1717, het oude Vaandelspel dat nog elk jaar gespeeld word in Juni, bij gelegenheid van de parochiale processie en van den grooten schuttersprijskamp.

Peter Unruh door *Jan Gessler.* — In een al te weinig gekende in het Duitsch gepubliceerde verzameling, behoorend tot de mooiste litteraire producties van het groothertogdom, komt een op folkloristisch gebied zeer belangrijke bijdrage voor in vers en in proza.

Titel en ondertitel zijn bijzonder uitdrukkelijk : *Nadelzauber. Der sog. « Krispinus-Fels » bei Luxemburg.* (Voeg hierbij, om volledig te zijn, het opschrift van dezen korten inhoud).

Het is niet van belang ontbloot dit kleine meesterstuk op folkloristisch en poëtisch gebied te leeren kennen, alsmede het onderwerp er van, dat ik het geluk gehad heb ter plaatse zelf te kunnen bestudeeren onder de leiding van den auteur dezer kleine verzameling, die bijna onopgemerkt blijft tusschen zijn letterkundige werken. (Cf. N. Welter. *In Staub und Gluten.* p. 99. Leipzig, 1909).
metamorphose, die een Christus in het graf verandert in een betooveringsbeeld.

De studie die voorbereid wordt over *Peter Unruh* zou men willen eindigen met enkele bladzijden vergelijkende Folklore, waarin al de gegevens zouden vereenigd worden die over de *met spelden beprikte beelden* voor, gedurende en na het Congres verzameld werden.

A la bonne femme (of « fame ») door *Jan Gessler.* — Gelukkiger dan haar medezusters, is de *Bonne Femme* van *Grivegnée* bijna overal bekend. Dit uithangbord van een herberg, voor het eerst weergegeven in de *Enquêtes du Musée de la Vie Wallonne* (I, blz. 389), is heden in nog ruimeren kring bekend, dank zij het uitstekend *Dictionnaire liégeois* (blz. 92) door J. HAUST, waarvan wij de voleinding weldra zullen mogen vieren.

Oorsprong. a) *Geschiedenis.* Dateert dit uithangbord reeds uit de XIII^{de} eeuw ? Aan de Folkloreafdeeling zal een Luikschen tekst van 1228 voorgelegd worden, sprekend over een huis met zijn uithangbord, waarin men de *Bonne Femme* in Latijnsche transcriptie meent te herkennen.

b) *Etymologisch.* I *Bonne Femme* ofwel *Bonne Fame* (of *faam ?)* Wat is deze laatste uitlegging waard indien we de *Bonne Femme* ook in andere landen terugvinden, of is deze verwarring, door volksetymologie, een onmogelijkheid op taalkundig gebied ?

II. Kan men niet aannemen dat er hier sprake zou zijn van de *goeivrouw* of vroedvrouw (cf. Beiersche uithangborden) of moet men zich houden aan de traditioneele uitlegging, overeenkomstig met den volksgeest ?

En de *Bonne Femme* te Diepenbeek ?

Mise au point d'une phrase audacieuse, door *Albert Marinus.* — In de inleiding tot het werk *La Médecine Populaire* door de HH. Paul Hermant en Denis Boomans (blz. VIII), schreven wij : « Wanneer, van psycho-sociologisch standpunt uit, stedelingen of buitenlieden, bezield met geloof, een bron gaan raadplegen, doorgaan tusschen de takken van een bepaalden boom, een zeker aantal keeren rond een kapel gaan om de genezing van een ziekte te bekomen, dan heeft het gebaar dat zij doen een even groot *sociologisch* belang als wanneer zij samenkomen om een omwerking van ons belastingssysteem te bekomen ».

Zij die niet totaal de draagwijdte der neo-folkloristische opvatting begrepen, vonden deze bewering al te gewaagd. Vooral aandacht schenkend aan de geesteswerkzaamheid en aan het sociale mechanisme bij de folkloristische feiten, geeft deze opvatting aan deze feiten volstrekt dezelfde waarde als aan om 't even welk ander sociaal verschijnsel. Het bewijs hiervan zullen wij trachten te geven in deze mededeeling.

Le folklore dans le conformisme social door *Albert Marinus.* — Elk menschelijk wezen is een integreerend deel van het sociale midden waarvan het afhangt om te leven. Gebruik makend van de geestesbekwaamheden waarmede het begaafd is, zal het trachten zich bij dit midden aan te passen, en, voor zoover het mogelijk is, het midden zelf aan te passen bij zijn persoonlijke opvattingen. Er is hier sprake van een wederzijdsch streven naar accomodatie. Van kindsbeen af zal het sociaal midden dan ook trachten het individu te vormen naar zijn opvattingen betreffende alle zaken. Elke sociale groepeering eischt van haar leden een conformiteit met haar opvattingen en prent hen het begrip dezer conformiteit in.

Feiten die als « folkloristisch » bestempeld worden, beantwoorden aan mentale opvattingen die sommige personen hebben over hetgeen de betrekkingen moeten zijn tusschen mensch en natuur. Zij komen tusschen in de handelingen, die gedaan worden door de individuen die de groepeering uitmaken.

Deze mededeeling zal gewijd worden aan de uiteenzetting van deze thesis en aan de exploitatie der folkloristische feiten op sociologisch gebied.

La farce au dernier à moissonner (dj'han le nahi) door *A. van Gennep.* — Tusschen de Belgische gebruiken uit den oogsttijd is er een dat beperkt schijnt tot een zeer klein gebied dat min of meer Haspengouw, Condroz en Famenne omvat ; dit gebied stemt niet overeen met anthropologische, taalkundige, politieke of kerkelijke verdeelingen.

Dit gebruik bestaat in het vervaardigen van een pop (waarvan de naam verandert naargelang de localiteit), die men geeft aan den persoon die het laatste oogst, dit om den spot met hem te drijven.

Gelijksoortige gebruiken vinden we wel, onder verscheidene vormen, in meer dan een Europeesch land weer, gebruiken die door den auteur vlug ontleed worden.

In tegenstelling met wat de agrarische theorie van Mannhardt-Frazer hierover zegt, moeten wij in die pop geen symbool trachten te vinden van den genius van den plantengroei, doch wel een collectieven compensatieritus, behoorend tot een veel meer omvattende categorie, deze der gebruiken bij het *Beginnen en Eindigen.*

Le Folklore dans l'œuvre de Teniers le Jeune, door *P. Minnaert.* — De werken van Teniers de Jongere zijn nauwkeurige documenten over de gebruiken en de denkwijzen in Brabant in de XVII^de^ eeuw. Niet alleen vinden wij er het materieele leven weergegeven, doch ook geven zij een gedeeltelijk beeld van het geestesleven. In dien tijd waren kruisbeelden of heiligenbeelden nog niet zooveel verspreid op den buiten, doch daarentegen heerschte er nog veel oud en eigenaardig bijgeloof, zoo bv. de schedel van een dier die de woningen tegen kwade invloeden beschermt.

Teniers' werk is een kostbare bijdrage tot de geschiedenis der tooverij en der duivelbeschrijving. Hij schilderde feesten en spelen uit zijn tijd, personen in eigenaardige kleedij : kwakzalvers, rattenvangers, bohemers, potsenmakers of sterrenwichelaars en ook de alchimisten en de dorpsgeneesheeren, de dagbladverkoopers wier bedrijf nog maar pas ontstaan was.

Talrijk zijn de kleine feitjes uit het dagelijksch leven, waarover wij in het werk van den grooten Brabantschen schilder nauwkeurige gegevens vinden ; uit dit oogpunt is het bestudeeren van zijn werk dan ook belangrijk voor den folklorist.

La Maison d'Erasme à Anderlecht et la section de Folklore Juif, door *Daniël Van Damme.* — Hierboven reeds gaven wij een uitvoerige nota over het Erasmushuis.

Buiten de zalen, gewijd aan Erasmus en zijn tijd, zullen er eveneens verscheidene documentaire afdeelingen ingericht worden, waartusschen een afdeeling voor Hebreeuwsche Oudheidkunde en Joodsche Folklore.

Anderlecht is inderdaad de zetel van een oude en zeer belangrijke Israëlitische nederzetting.

De oproep die gedaan werd tot de vreemde zoowel als tot de Belgische instellingen, vond overal een enthusiast onthaal. Talrijke giften kwamen toe uit Frankrijk, Engeland, Duitschland, Oostenrijk en zelfs uit Amerika.

Een belangrijk gedeelte van de Joodsche Afdeeling in het Museum te Anderlecht zal gewijd worden aan de plaatselijke Joodsche folklore, vooral rijk op gebied van volksiconographie en talismans.

Eindelijk zullen wij er eveneens aan herinneren dat, door een eigenaardig samentreffen, het juist in een zaal zal zijn van het huis dat bewoond werd door Erasmus, dat het eerste Joodsch Museum in België zal ingericht worden, en dat het juist Erasmus was, die de studie van het Hebreeuwsch in het College der Drie Talen te Leuven invoerde.

Wij weten nog niet of de teksten van deze voordrachten in hun geheel zullen uitgegeven worden. Hierbij dient echter nog genoteerd te worden, dat tijdens dit Congres verscheidene uitstapjes ingericht werden, en dat er een bezoek gebracht werd aan het « Musée de la Vie Wallonne », onder de leiding van M. Remouchamps. Er was eveneens een zitting met folkloristische films.

Congres voor Waalsche Dramatische Kunst. — Op 25sten en 26sten Juni werd te Dinant het « Congrès d'Art dramatique wallon » gehouden. Het doeleinde door deze vergaderng nagestreefd is wel eigenlijk niet de Folklore, doch het Congres te Dinant, oordeelend dat de Waalsche tooneelschrijvers talrijke elementen zullen moeten gaan zoeken in de Folklore zoo zij waarlijk karakteristiek werk willen leveren, heeft besloten een afdeeling voor Folklore in te richten. Deze afdeeling, alhoewel de Waalsche tooneelkunst het bijzonderste doeleinde blijft, zal trachten een voeling te doen ontstaan tusschen de personen die zich met Folklore bezighouden en zal aldus documenten verzamelen.

Gezien dit besluit, denkt het provinciaal bestuur van Namen er aan steun aan deze afdeeling te verleenen, in afwachting dat betere tijden zouden toelaten een Dienst in te richten op dezelfde wijze als Brabant.

Brussel. — Onder deze benaming kwam een groepeering tot stand, die ten doel heeft zich bezig te houden met al de vraagstukken betreffende de uitbreiding van Brussel en voorsteden. Door deze vereeniging zal een maandelijksche Revue gepubliceerd worden, gewijd aan de hoofdstad, haar inwoners, haar instellingen, haar bouwkunst, haar uitbreiding. De zetel van dit nieuw organisme is gevestigd in het Bureel der Belgische Tijdschriften, 12, Koloniestraat te Brussel en de prijs van het lidmaatschap, recht gevend op het Tijdschrift, werd vastgesteld op 50 fr.

Signaleeren wij in 't voorbijgaan, dat op het programma der gebeurlijk uit te voeren werken, een Openlucht Folklore Museum voorkomt, zooals er reeds verscheidene bestaan in Zweden, Noorwegen, Nederland, enz.

Museum voor Folklore te Lier. — In de nabijheid van den ouden Zimmertoren, heden opnieuw beroemd geworden dank zij de gecompliceerde uurwerken die er in geplaatst werden, werd een Folkloremuseum ingehuldigd in een oud gebouw, omringd door hoven en achter hetwelk een rivier vloeit. Het gebouw zelf is niet al te belangrijk. Zooals dit het geval is bij elk nieuw Museum dat ingericht wordt, is er nog veel te werken. De verzamelingen zijn er weliswaar nog van wat al te ongelijke waarde, maar toch moet er een woord van dank gestuurd worden tot hen die zich niet lieten afschrikken door de moeilijkheden die met elk begin gepaard gaan. Laat ons hen aanmoedigen met er naartoe te gaan. Van het oogenblik af ten andere dat een lokaal toegankelijk wordt voor het publiek, moeten de personen die de bewaking er van op zich namen er zich mede bezighouden, al was het slechts alleen uit eigenliefde ; zij moeten bijdragen tot zijn ontwikkeling en zorgen voor een oordeelkundige keuze tusschen de tentoongestelde voorwerpen. Aldus zullen zij die de verzamelingen kunnen verrijken, aangezet worden om dit te doen. Zij weten wat er gevraagd wordt ; zij weten dat hun giften zullen geclassificeerd worden en dit is reeds veel.

Folkloremuseum te Gent. — In den loop van het jaar 1931 werd het Folkloremuseum van Gent, dat zijn ontstaan te danken had aan het privaat initiatief van de Vereeniging der Folkloristen uit Oost-Vlaanderen, overgenomen door het Gemeentebestuur, dat voortaan, met behulp der Vereeniging natuurlijk, zal zorgen voor de onkosten en de ontwikkeling er van.

Antwerpsche Sanctjes-Kring. — Te Antwerpen bestaat er een vereeniging van liefhebbers van volksprenten : de « Antwerpsche Sanctjes-Kring ». Maandelijks wordt er een vergadering gehouden, waar dan de pas verzamelde stukken getoond worden. Wij signaleeren het bestaan van deze instelling, ten einde de betrekkingen en de ruilingen tusschen onze lezers die zich eveneens hiermede bezighouden, en den Antwerpschen Kring te vergemakkelijken. Secretaris : M. De Beer, 74, Jordaanstraat, Antwerpen.

Tentoonstelling van Roemeensche Tapijten. — In een vorig nummer deelden wij ons inzicht mede te Brussel een tentoonstelling te organiseeren van prachtige Roemeensche tapijten, vervaardigd volgens de oude werkwijzen ; de keus der motieven was het werk van den ambachtman en de draad werd door hem bewerkt en gekleurd met producten van plantaardigen oorsprong. Dit initiatief werd verwezenlijkt door de « Belgo-Roemeensche Verstandhouding » in het Paleis voor Schoone Kunsten. De tentoonstelling werd gehouden van 21sten November tot 1sten December.

De Zwarte Kunst. — Zooals onze lezers weten wordt er elk jaar een vraagstuk uit de Folklore besproken in het Seminarie voor Wijsbegeerte aan het Institut des Hautes Etudes (62, Eendrachtstraat te Brussel). Het vraagstuk der zwarte kunst staat aan de dagorde van de werkzaamheden van dezen Winter. De lezers die verlangen de zittingen bij te wonen of er een mededeeling te doen worden verzocht zich te wenden tot M. Minnaert, 5, Koningin Marie-Henriettalaan, die hen de juiste data zal opgeven.

Marionettentheater te Brussel. — Het Comité der Vrienden van de Marionet heeft alle noodige schikkingen genomen om opnieuw den Poesjenellenkelder van de « Impasse de Varsovie » in te richten. Hij wordt bestuurd door Antoine Taelmans (Toone IV) ; de spelleider er van is Jeanke Hembœuf (Toone de Locrel). Trouw wordt er gewerkt volgens de traditioneele principes, overgeleverd door Jan de Crol en door de ouderen. Wij raden u aan er op een avond op 't onverwachts naartoe te gaan (uitgenomen 's Zondags), om den vooruitgang te zien die op gebied van zaal- en tooneelinrichting, van spel en marionetten gedaan werd. Tevens zult u kunnen vaststellen dat het nagestreefde doeleinde ten volle bereikt werd, daar een trouw publiek uit de Marollenwijk, oude trouwe bezoekers en jonge lieden, er elken avond aanwezig is.

Een Film over de Reuzen van Ath. — Met L. Backman als opnemer, werd door M. Maurice Dambrain een documentaire folkloristische film verwezenlijkt over de « Ducace » te Ath. Een der voornaamste gebeurtenissen bij deze kermis is wel de jaarlijksche traditioneele ommegang van verscheidene reuzen (z. over deze Reuzen, *Brabantsche Folklore*, 7de jrg., blz. 232). De uiterst karakteristieke bewegingen der Reuzen van Ath zijn zeer wel geschikt om gefilmd te worden. Hun zwaar rhythme en het schilderachtige van de omgeving, werden door de auteurs zooveel mogelijk benuttigd. Het opschrift van den film zal zijn : La danse des Géants (De Dans der Reuzen).

Talrijke uitingen van onze Folklore zouden aldus kunnen gefilmd worden, niet alleen om hun belangrijkheid voor het archief doch ook omdat zij, op commercieel gebied, ons land beter zouden doen kennen in den vreemde. Wij benuttigen deze schatten niet genoeg. Om ons land bekend te maken hebben wij filmteksten genomen en deze gespeeld in de nabijheid van onze schoonste monumenten of van onze schilderachtigste hoekjes. Het waren de monumenten die wij wilden toonen of de mooie landschappen die wij wilden leeren waardeeren ; er was echter een gebrek aan harmonie tusschen het onderwerp en de omgeving waarin het speelde. Het bioscooppubliek ziet slechts het onderwerp en dit is het dan ook dat moet treffen. Van dit oogenblik af wordt de verwezenlijking nochtans moeilijk, doch vast staat het, dat in geval wij goede documentaire films draaiden met de folkloristische uitingen in ons land als onderwerp, wij tot betere uitslagen zouden komen.

Boekennieuws.

Dr Jos. Schrijnen. — *Nederlandsche Volkskunde*, 2de uitgave 1930.

Schrijver zet in met een hulde aan het werk der Vlaamsche folkloristen en vooral aan den grooten werker A. De Cock. Wij aanvaarden dit vleiend oordeel, alhoewel wij wel weten dat wij veel te benijden hebben bij onze collega's uit Noord-Nederland ; het mooie werk van Dr Schrijnen is overigens wel een treffend bewijs van. Het is een prachtig compendium van de Nederlandsche en de Vlaamsche folklore, dat vooral voor vergelijkende studie een overvloedige documentatie zal geven. Dr Schrijnen heeft geput aan de goede bronnen en zijn werk heeft echt wetenschappelijke waarde.

In het eerste deel vinden wij vooreerst een ontleding en een juiste afbakening van het geographisch midden, dan volgt de geschiedenis der Nederlandsche beschaving, der sociale instellingen en ook een zeer volledige uiteenzetting van den volksgodsdienst met zijn legenden, zijn gezangen, zijn zoo verscheiden gebruiken en eindelijk de folklore van het privaat leven, die wel wat bondiger schijnt behandeld te zijn.

Het werk werd opgevat in geschiedkundigen geest, doch hier en daar merken we ook een strekking naar vergelijkende volkskunde op. Wat verder te noteeren valt is de, naar het schijnt, dikwijls gewilde gelijkstelling van Vlamingen en Hollanders. Op dit gebied zou er wel eenig voorbehoud dienen gemaakt te worden.

P. H.

R. Vankenhove en Adh. Lepage. — *Het Volksleven in het straatlied*. 368 blz. Volksdrukkerij S. M. Gent, Nieuwe Sint-Pieterstraat, 68. Prijs 15 frank.

In dit boekje geven de schrijvers 267 volksliedjes, afgeluisterd in de straten van Gent. Op enkele uitzonderingen na noteeren zij tekst en muziek er van. Bij elk liedje vinden wij een commentaar betreffende de omstandigheden waarbij het lied gezongen wordt en enkele geschiedkundige nota's over den oorsprong er van. Gelijksoortige liedjes werden gegroepeerd : vastenavondliedjes, liedjes over voorvalletjes uit het familieleven, over de kleedij, het brood, de volkstypen, geschiedkundige gebeurtenissen, de natuur, het sport, de kindsheid, vrouw en man, enz.

De schrijvers doen een beroep op den lezer, ten einde aanvullende inlichtingen te bekomen over zekere liedjes, waarvan zij

den tekst of de muziek niet volledig bezaten. Zij vragen eveneens dat gebeurlijke varianten of missingen in tekst of muziek hen zouden gesignaleerd worden.

Kort : een uitmuntende verzameling die alle liefhebbers van volksmuziek zal interesseeren.

ROBERT HERZ. — *Mélanges de Sociologie religieuse et Folklore.* 250 blz. Prijs 35 Fransche fr., bij Alcan, Parijs, 1928.

De schrijver werd op 13den April 1915 in de vlakten der Woevre gedood. Vriendenhanden verzamelden zijn werk, dat klaar bewijst welke hoop men mocht koesteren van den al te vroeg weggemaaiden jongen werker. Wat al verwoestingen heeft de oorlog niet aangericht in het geestesleven ? Op dit gebied is de schade waarlijk onberekenbaar.

Het werk waarvan sprake behelst verscheidene studiën, die nochtans van ongelijke folkloristische waarde zijn.

De studie over de collectieve voorstelling van den dood is een gedetailleerde ontleding der begrafenisgebruiken bij de Dayaks in Borneo.

Deze over de overwegende rol door de rechterhand gespeeld behandelt, naast belangwekkende folkloristische feiten, eerder een wijsgeerig vraagstuk door de er in voorkomende vergelijkende beschouwingen over onze voorstellingen van de ruimte en deze der oervolkeren. De gecommentarieërde beschrijving van den eeredienst van « Saint Bessa » in de Alpen is een model voor alle folkloristen. Wat al heiligdommen uit ons land verdienen niet op een identieke wijze behandeld te worden. De folklorist mag niet verwaarloozen « gebruik te maken van de beste navorschingsmiddelen : een paar flinke schoenen en een stok met ijzeren punt » en, zooals in de voorrede gezegd wordt : « hoeveel levendiger dan bibliotheekwerk, is deze rechtstreeksche voeling niet met de werkelijkheid, die even rijk is aan mogelijkheden als de gebruiken der oervolkeren aan de andere zijde van den aardbol ».

Dan volgt een verzameling volksspreuken en zegswijzen die betrekking hebben op de vogels en vooral op hun gezang. Zij werden opgeteekend aan het front nabij Etain, bij de soldaten in wier midden hij zijn laatste levensmaanden doorbracht, soldaten die bijna allen afkomstig waren uit de Mayenne.

Op het einde van het werk hebben wij dan nog een critische waardeering, met veel lof overigens, van het boek van Grass over de Russische vooroorlogsche sekten, vooral over de sekte der Chlustisten.

A. M.

Revue de Folklore français. — Het Mei-Juni nummer van het orgaan der vereeniging voor Fransche Folklore bevat, op de 96 blz. tekst, de uitslagen van het onderzoek over de voorhistorische folk-

lore. We vinden er een rijke documentatie in over de hedendaagsche gebruiken bij steenen, megalithische monumenten, dolmens en menhirs, alsook talrijke legenden die met deze steenen in betrekking staan.

Laat er ons hier even aan herinneren dat onze Dienst reeds meermaals, o. m. nog bij het Archeologisch Congres te Brugge in 1925, het verlangen geuit heeft dat de zoekers bij deze voorhistorische opgravingen zouden nagaan, welk volksgeloof er aan deze standplaatsen verbonden is bij de omwonende bevolking. Deze inlichtingen kunnen ons slechts door plaatselijke medewerkers gegeven worden. Wij maken van deze gelegenheid gebruik om de aandacht onzer lezers van den buiten opnieuw te vestigen op de zegswijzen en het bijgeloof betreffende de voorhistorische standplaatsen.

Het Juli-October nummer bevat verscheidene studiën. Wij noteeren vooral het artikel van M. Varagnac over de cartographische methode bij de folklore. Ons tijdschrift signaleerde reeds het atlas van M. Pessler, Bestuurder van het Museum te Hanover, en onze lezers hebben nog steeds de mededeeling van M. Van Gennep in het geheugen over de belangrijkheid der cartographische annotaties in de Folklore, op de eerste vergadering der Belgische Maatschappij voor Folklore gedaan.

Schrijver sluit zijn studie met den wensch, dat op een eerstkomend Internationaal Folklore-Congres, de noodige schikkingen zouden getroffen worden om tot een harmonische samenwerking te komen tusschen de verscheidene landen en aldus op methodische wijze de elementen van een Atlas over Europeesche Folklore bijeen te brengen. Men zou op deze wijze eveneens kunnen hopen, dat het vergelijken der feiten over heel het Europeesche vasteland, tot gevolgtrekkingen zou leiden, die onze wetenschap spoedig de gebreken zou doen verliezen welke zij nog bezit, als een onvermijdelijk gevolg van een laattijdige en moeilijke ontwikkeling.

A. M.

VISCARDI JEAN. — *Le Chien de Montargis*. Studie over juridische Folklore, 180 blz., 2 illustraties. Uitgave : Domat-Montchrestien, 160, rue St-Jacques, Parijs, 1932. Prijs : 30 Fransche fr.

Er zijn van die legenden die tijdvak na tijdvak, beschaving na beschaving doormaakten en toch op onze dagen nog steeds bekwaam zijn om onze belangstelling gaande te maken en ons te ontroeren. Hoe kwam het dat deze duizendjarige mythen den tijd trotseerden ?

Dit is het wat schrijver in dit werk beproeft uit te leggen, met de geschiedenis op te maken van een volksgeloof : het geloof aan den Hond, vriend van den mensch, die de onbekende misdaad waarvan zijn meester het slachtoffer werd ontsluiert, en die wedijvert met het menschelijk gerecht om den schuldige te straffen.

Door dichters en prozaschrijvers van de meest verscheidene landen in den loop der tijden bezongen, toont ons de legende van den Hond in haar talrijke collatiën, de oplossingen die men trachtte te geven aan het moeilijk problema van het afdoende bewijs dat noodig is bij het gerecht, en, wat nog belangwekkender is voor den socioloog, de moreele opvattingen die ten grond lagen aan deze oplossingen.

In 't bijzonder ontleedt de schrijver hoe deze legende die haar oorsprong had op de boorden van de Middenlandsche Zee, gedurende de Middeleeuwen in een epos vermengd werd met verscheidene Noorsche legenden en hoe de beschuldigde er een proef moest ondergaan, die terzelfdertijd elementen gemeen had met het Grieksch godsgericht en met het gerechtelijk tweegevecht bij de Germaansche volkeren, om de aanklacht af te weren die tegen hem gedaan werd door den hond, hier een edele hazewind uit het Leenroerig tijdvak.

Steunend op documenten analyseerde hij de karaktertrekken der juridische instelling bij het gerechtelijk tweegevecht. Hij toont het belang aan van deze instelling, en hoe, omdat zij er in beschreven werd, het Middeleeuwsch epos dat het barbaarsche element van het godsgericht voegde bij de overleveringen van de streken bij de Middellandsche zee, tot op onze dagen bleef bestaan, door de erosie van den tijd tot de origineelste episode herleid : deze van den strijd van den hazewind tegen den mensch : het onderwerp der legende van den « Chien de Montargis ».

Met deze beroemde legende te plaatsen tusschen de documenten die de kennis vergemakkelijken van een manier van bewijsvoering die het juridisch leven in Europa gedurende meer dan negen eeuwen beheerschte, leverde de schrijver hier werk dat waarlijk behoort tot de geschiedenis van het recht.

Paul Moureau. — *Contes d'a-prandjère,* 128 blz., geïllustreerd. Uitg. Dandoy, Châtelet, 1932.

Deze schrijver is geen onbekende meer voor de lezers van Brabantsche Folklore. In de Fransche uitgave, 10de jaargang, blz 171 tot 259 publiceerde hij de ontleding van het werk van den Waalschen tooneelschrijver Edmond Etienne (Geldenaken). Hier geeft hij nu, met een inleidend woord door Jean Haust, een reeks vertellingen in Geldenakensch dialect. Hij herinnert er in aan gebeurtenissen uit zijn kinderjaren, aan volkstypen, aan jaarlijks weerkeerende traditioneele gebruiken waarvan er helaas reeds zoovele verdwenen.

Het werk is niet op de eerste plaats folkloristisch, doch de Folklore van het Waalsch-Brabantsche stadje leverde de elementen die het werk zoo ontroerend, naïef en aantrekkelijk maken.

« Uw verhaaltjes, zoo schrijft M. Haust tot den schrijver, zijn levendig, vol Waalsche woorden en wendingen die geput werden aan de bron zelf.

« Uw boek zal al uw medeburgers interesseeren : de ouderen wier herinneringen gij er in samenvat, de jongeren die aan u zullen te danken hebben dat zij meer bewust zullen gaan houden van hun geboortestreek.

« Wat dialectkenners en folkloristen aangaat, deze zullen er ongetwijfeld een rijke documentatie in aantreffen ».

Ten einde zijn werk verstaanbaar te maken voor een grooteren kring lezers, geeft de schrijver nota's over de schrijfwijze der Waalsche woorden en een beknopt idioticon der moeilijk te herkennen woorden.

Het boek werd geïllustreerd door den schrijver zelf. De teekeningen reproduceeren de plaatsen waar de verhaaltjes gebeurden. Verscheidene er van werden uitgevoerd in twee tonen.

WILL-ERICH PEUCKERT. — *Volkskunde des Proletariats*, 1ste deel.

Steunend op de economische evolutie van Silezië, wordt in dit eerste boekdeel het ontstaan van het proletariaat bestudeerd. Schrijver is genoegzaam bekend door zijn studie over de Silezische Volkskunde, die hij in 1925-26 schreef en die zijn grondige kennis van de zeden en gewoonten dezer Duitsche provincie in een klaar daglicht stelde.

Volgens hem ontstond het proletariaat door een totale breuk met de geschiedkundige traditie, d. w. z. door het verlies van het onderscheid der klassen, wat tot dan toe de grondslagen der maatschappelijke organisatie gevormd had. Schrijver bestudeert de industrieele vormen en vooral het weven vóór het invoeren der grootnijverheid, hij bestudeert den socialen toestand der werklieden, wier lot waarlijk nog beklagenswaardig was bij den aanvang van het machinewezen.

Schrijver meent dat het proletariaat een nieuwen socialen toestand in het leven riep, los van alle vroegere idealen, een nieuw en baanbrekend leven dat niet de minste achting meer heeft voor de vroegere collectieve banden : familie, dorp of sociale hierarchie. Het vormt een collectief klasseïdeaal en dit zal de stof geven voor het tweede boekdeel, dat wij met even groote belangstelling zullen verwachten.

P. H.

Lud, Orgaan der Poolsche Vereeniging voor ethnologie, bevat in aflevering 1-2, deel X, een studie van M. Piwochi Ksawery over het vraagstuk der te volgen methode bij de navorschingen over Volkskunde. Hij zegt er o. m. :

De strikt wetenschappelijke geschiedkundige methode die alle kunstuitingen volgens hun ontwikkeling in den loop der tijden verzamelt en verbindt, de methode die gebruikt wordt bij het bestu-

deeren der kunst in de hoogere kringen van een beschaafde maatschappij, misleidt ons wanneer wij de om zoo te zeggen anonieme stof bestudeeren, die ons aangeboden wordt door de volkskunde. De ontwikkelingstendenz van deze kunst is uiterst klein, vergeleken bij deze andere strekking die er innig mede vergroeid is, nl. deze van het bewaren der vormen.

« Bij de studie van de Volkskunde zegt hij, mag geen homogene methode gebruikt worden, doch er dient steeds verandering aan gebracht naargelang de voorkomende vraagstukken. Naast de stelselmatige methodes bij de Volkskunde, tot heden door de ethnologen gebruikt, hebben wij als een der eerste vraagstukken, dit van het gebied der Volkskunde zelf. Het zekerste middel om de grenzen van het gebied der Volkskunde af te bakenen is het ontleden en het definieeren van den volksstijl. Daar de oplossing van dit laatste vraagstuk behoort tot de problemen van een algemeene wetenschap der kunst, moet zij evenzeer steunen op de studie van de godsdienstige grondslagen en van den beschavingstoestand van de Volkskunde als op een grondige studie van haar ras- en streekparticulariteiten. Tot het vaststellen eener volledige definitie van de Volkskunde moeten ethnografie, sociologie, anthropologie en de kennis der godsdiensten samenwerken. Het aldus bekomen materiaal moet grondig bestudeerd worden bij middel van de psychologische methodes van de algemeene wetenschap der kunst, door de studie van de structuur der optische impressies bij het volk en door de vergelijking met de wijze waarop de verschijnselen op artistieke wijze uitgedrukt worden door de kinderen, de oervolkeren en de lieden met heel weinig beschaving. Daar de primitieve kunst, die in meer dan een opzicht verwantschap vertoont met de volkskunst, haar oorsprong schijnt te vinden in het diepste der menschelijke ziel, namelijk in het onderbewustzijn en het onbewuste, kan de psychoanalyse, die totnogtoe de eenige proef was om door te dringen tot dit verborgen gebied der menschelijke mentaliteit, onloochenbare diensten bewijzen....... De vraagstukken der Volkskunde kunnen niet opgelost worden dan bij middel van de psychologische methodes van de algemeene wetenschap der kunst en moeten daarenboven steun vinden in een reeks andere wetenschappen, zooals de ethnologie, de sociologie, enz. ».

Verder bevat dit nummer een studie over de planten in het volksbijgeloof in de omstreken van Krakau en een andere over de vertelling van Sabala door H. Sienkiewicz en de legenden over de godsgerichten.

A. M.

DE BEER JOSEPH. — *Les Méreaux Anversois*, 2de deel, 236 blz., geillustreerd. Vromans, 45, Goudbloemstr., Brussel.

Bij het verschijnen van het eerste deel zijner uitgave signaleerden wij de mooie studie van M. de Beer over de Antwerpsche

presentiepenningen. Zij bevatte beschrijvende nota's over de prentiepenningen bij de lijkplechtigheden en bij de Tafel van den H. Geest.

Het tweede deel behandelt de presentiepenningen van godsdienstigen aard, kerken, kloosters, broederschappen, godshuizen, armenhuizen, enz.. en deze der gilden en ambachten. Deze studie heeft echter de verwachtingen van den schrijver zoozeer overtroffen, dat hij zal verplicht zijn de studie van de presentiepenningen der Accijnzen en deze die gegeven werden voor het staanrecht op de markten voor te behouden voor een derde deel ; naar hij zegt zal dit even rijk zijn als de twee vorige.

In zijn inleiding spreekt de schrijver over de moeilijkheden die hij ontmoette, daar nooit een ernstige studie over de Antwerpsche gilden in hun geheel beschouwd verscheen. Het was noodig eens flink het archief na te zien, wat leidde tot interessante ontdekkingen.

Dit gewetensvol onderzoek zal gewaardeerd worden door de penningkundigen op de eerste plaats, doch ook de folkloristen zullen er menig belangwekkend detail in aantreffen.

A. M.

MEUNIER JOSEPH. — *Verviers la bonne ville*. 194 blz. illustraties buiten tekst. Uitgave : De Wilde Roos, Brussel. Prijs 25 fr. 1932.

Gedurende enkele jaren ontvingen we uit Frankrijk tal van levensbeschrijvingen in romanvorm. « De Wilde Roos » nu heeft op haar beurt een reeks werken op de markt gebracht, die wij wel zouden kunnen bestempelen als « Stedenbeschrijvingen in romanvorm ». In deze gewaagde vergelijking zoeke men echter niet de minste verborgen critiek. De geschiedenis, de verhalende beschrijvingen van steden, monumenten, kunstschatten, locale eigenaardigheden, enz. zijn gewoonlijk droog, dor en zonder kleur of leven. De locale monographieën die alleen bestemd zijn tot vulgarisatie der wetenschap, zijn uiteraard niet aantrekkelijk genoeg ; zij zijn alleen interessant voor de specialisten in het vak. Zoo u echter de gegevens van de geschiedenis gebruikt, zoo u ze zift, er de eigenaardigste episoden van onthoudt en dat u een inwoner der stad zelf, een hartstochtelijk liefhebber van haar pracht en praal, er mede gelast deze te verzamelen, te groepeeren en te rangschikken, dan kunt u, met een tevens passende illustratie, tot een waarlijk boeiend ensemble komen. Deze gedachte schijnt ons de leiddraad te zijn, die bij de uitgaven der « Wilde Roos » gevolgd werd. Aldus ontvingen we reeds : Brussel, Antwerpen en Luik.

« Verviers la bonne ville » is een liefdedaad ter eere van een onzer steden, die ongelukkig genoeg wat al te ver in het Oosten van het land ligt en die daarom veel te weinig door de Belgen gekend is

Een ruime plaats werd voorbehouden aan de locale folklore : oude uithangborden, kinderspelen, kleine ambachten, oude woningen, handelsgebruiken, locale specialiteiten, spotnamen, volkstypen, feestelijkheden, enz.

A. M.

DUBOIS CHARLES. — *Vieilles Choses d'Ardenne.* 150 blz. geïllustreerd bij Gerson te Malmedy. Prijs : 10 fr.

In zijn voorwoord zegt de schrijver ongeveer het volgende :

« De stem van het bloed, de stem van den geboortegrond en de stem van dezen die ons voorafgingen dragen bij tot de vorming van het temperament en griffen sommige kenmerkende trekken in de ziel, het hart, het karakter en de moreele physionomie der menschen ». Als wij nu van het gebied der litteratuur komen tot dit der wetenschap zouden wij deze drie stemmen noemen : herediteit, invloed van het midden en traditie. Met de overleveringen uit het Suredal getrouw te verzamelen, met de eigenaardigste kenmerken er van te doen uitschrijven, geeft de schrijver ons een mooi en aangenaam boekje, waarin de gebruiken en de legenden, het volksgeloof, de spelen enz.., uit de oostelijkste streek van ons land opgeteekend werden.

Het werkje is versierd met verscheidene oorspronkelijke teekeningen en met talrijke illustraties buiten tekst.

A. M.

Volkskunde, Nrs 1, 2, 3, 1932.

Het tijdschrift *Volkskunde* bevat een artikel van V. de Meyere over het letterkundig en folkloristisch werk van Max Elskamp. Wij noteeren eveneens een interessante studie van M. de Vries over het bestudeeren van het hedendaagsch bijgeloof als middel tot het begrijpen van het heidensch geloof der Germaansche volkeren. Verder komt het vervolg der monographie over het Kempisch dorp Hoogstraten door Lauryssen en het vervolg der Vlaamsche dierenanekdoten door V. de Meyere.

Het tijdschrift begint eveneens met het uitgeven van een bijvoegsel over de Vlaamsche volksprenten.

Diestersche Kunstkring-Jaarboek, 1932, 72 blz., geïllustreerd.

Zooeven verscheen het jaarboek 1932 van den Diesterschen Kunstkring. Het bevat artikels over het oudste Gemeentezegel der Stad Diest (1249), over Godfried Jan van Zurpele, over Philips-Willem, Prins van Oranje-Nassau, Heer van Diest, (1582-1618), over een straattype genaamd « De Lange », over Bastaards in het oude Recht van Diest, over kunstschilder P. Sion (1621-1659), over « Lijn en Kleur », over de plaatselijke Volksnamen van de Zoetwatervisschen met een tabel van de namen er van in het Diestersch dialect, het Alg. Besch. Ndl., in de wetenschappelijke taal, in het Duitsch en in het Engelsch. Verder nog een paar korte bijdragen.

Deze uitgave werd opgeluisterd met verscheidene oorspronkelijke teekeningen.

RAVELINE HENRY. — *Histoires d'el Keurière* (Literatuur uit den Borinage), 2de reeks, 164 blz., 1932. Uitgegeven door « La Province », Bergen.

Alhoewel de titel dezer verzameling verhaaltjes in dialect staat is dit toch niet het geval met den tekst zelf, soms wel occasioneel. In stijl, dialoog, namen der personen enz. vinden wij nochtans overal de taal der lieden uit den Borinage terug. Het boek is verder vol met uiterst interessante folkloristische feitjes.

Deze reeks bevat : L'Ome d'Estragne, L'Abbaye de Bos, L'Vêque, le trésor de l'Ermite, les Aventures de Tisse Niquedouve, la foire à Z'aulx.

G. CELIS. — *De Folklore der Processiën en Ommegangen.*, 8 blz., 1932.

In deze brochure publiceert de E. H. Celis een Radiocauserie. Hij plaatst er in een klaar daglicht de belangrijkste folkloristische elementen die aangetroffen worden bij onze groote processiën in Vlaanderen en in Wallonië.

Nordiska Museets och Skansens Arsbok. 346 blz. geïllustreerd, 1932.

Het Jaarboek 1932 van het Skansen Museum te Stockholm bevat rijk geïllustreerde bijdragen van de hand der beste Zweedsche specialisten. Het meerendeel er van behandelen onderwerpen uit de Volkskunde : tapijten, liederen, goudsmederijartikels, meubels, de woning, de volksgeneeskunde, de almanakken op het platteland, de booten, enz.

JONSSON OSCAR en BRYNOLFF HELLNER. — *Smidda Jarnkors Pa Ekshärads Kyrkogard.* Geïllustreerde uitgave van de Nordiska Museets, 1932.

Een studie handelend over de grafkruisen in gesmeed ijzer uit de streek Ekshärad in Zweden. Deze kruisen worden vervaardigd door werklieden uit de streek zelf en, alhoewel zij allen uitgevoerd werden naar eenzelfde opvatting die toelaat ze te gemakkelijk te herkennen, bieden zij nochtans een buitengewone verscheidenheid aan wat het detail betreft. De talrijke illustraties doen deze beide vaststellingen ten klaarste uitkomen.

Dit werk wordt aanbevolen aan al degenen die zich met volkskunst bezighouden.

EUG. DE SEYN. — *Le Roman du Renard,* 188 blz. geïllustreerd. Uitg. De Wilde Roos, Brussel, 1932.

Dit dierenepos dat, naar verondersteld wordt, langzamerhand ontstond tijdens de XII^{de} en XIII^{de} eeuw, en dat zijn oorsprong zou gevonden hebben in de streek tusschen Leie en Schelde,

zal steeds zijn belang blijven behouden, daar de er in voorkomende parodie van den mensch eeuwig blijft. Daarom hoeft het ons dan ook niet te verwonderen dat, alhoewel de geest er van steeds behouden blijft, de vorm er van verjongd wordt. Dit is het wat door schrijver gedaan werd. Tevens illustreerde hij zijn werk met teekeningen van een anoniem kunstenaar uit de XVI[de] eeuw. Reineke blijft even populair als Thyl Uilenspiegel, door de Coster in de XIX[de] eeuw opnieuw in eer hersteld.

De Volksdansmare, 36 blz. geïllustreerd.

In Nederland werd een Nationaal Centrum voor Volksdansen ingericht, waarvan de zetel zich bevindt te Oosterbeek op het Meihof, bij M. Van der Ven. Dit organisme heeft een mooi geïllustreerd werkje van 36 blz. uitgegeven dat het programma 1932 der vacantieleergangen, waar de liefhebbers van Volksdansen samenkomen, bevat. Verder nog verscheidene artikels over oude documenten over volksdansen.

GOROVEI ARTUR. — *Sezatoarea ;* povesten unei reviste de folklor, 32 blz., waarin schrijver de geschiedenis opmaakt van het tijdschrift voor Roemeensche Literatuur en Folklore sedert 1891.

DEBAIVE C. D[r]. — *Bibliographie der werken van D[r] Is. Teirlinck.* Uitg. der Koninkl. Vlaamsche Academie, 64 blz. Dec. 1931.

Schrijver geeft een gecommentarieerde uiteenzetting van het omvangrijk werk van Is. Teirlinck en geeft daarna een systematische inhoudstafel van al de werken van den uitstekenden Belgischen Folklorist. Een bibliographische uitgave met nauwkeurige verwijzingen, een kostbaar hulpmiddel voor de folkloristen.

LAVALLEYE J. — *Eglise Collegiale Saint Pierre à Anderlecht.* Kunstarchief, 32 blz., 1932.

Systematische aanteekeningen bij het Archief der Collegiale Sint-Pieterskerk te Anderlecht, dat gedeeltelijk bewaard wordt in het Koninklijk Archief te Brussel en gedeeltelijk ter pastorie te Anderlecht. Er wordt gesproken over het Archief betreffende de kunstwerken der Kerk : bouw- en beeldhouwkunst, mobilair, schat, klokken en beiaarden, kerkramen. Op het einde van de brochure een tabel met namen en plaatsen.

NIKULESCU VARONE. — In Scheii Brasovului. Junii si costumul de sarbatoare al femelor romane. Prijs 20 lei. 1932.

Deze brochure, handelend over de volkskleedij bij plechtigheden en volksfeesten in de streek van Brasov, behelst 18 illustraties.

EMIL DIDERRICH. *St Arnold, Patron der Bierbrauer*, 8 blz., 1932. Eén illustratie.

Het beeld van een bisschop met den datum 1742, geeft den schrijver er toe aanleiding enkele treffende beschouwingen te maken over het Brouwersambacht in Luxemburg.

STROOBANT LOUIS. — *La nécropole à incinération de Riethoven.*

Tusschen de argumenten die door den schrijver aangehaald worden om zijn stelling te steunen, nl. dat de Kempen nooit geromaniseerd werd, daar de zeldzame Romeinsche nederzettingen er weinig of geen invloed gehad hebben op de mentaliteit der eerste bewoners, hebben wij elementen die ontleend werden aan folklore en toponymie, nl. de legenden verbonden met de plaatsnamen, die duidelijk den Nedersaksischen invloed toonen eenerzijds en dezen van den eerendienst van Odin anderzijds.

Necrologie.

Wij hebben het overlijden te betreuren van Mijnheer Simeon Bette van Nijvel. Wij herinneren hier slechts aan zijn gewetensvol opgezochte artikels over het vroeger bakkersbedrijf in het « pays des Aclots », over het spel met het klein en het groot ijzer, en andere.

Een zeer gewaardeerde medewerking tot een tijdschrift als het onze is deze van onbaatzuchtige kunstenaars, die zoo welwillend zijn een of ander artikel met eenige teekeningen op te luisteren. Aldus mochten wij steeds rekenen op de hulp van M. *Jelley,* die ons o. a. een mooie teekening bezorgde voor het werk over « La Médecine Populaire ». Bij de inhuldiging van het Erasmushuis ontmoetten wij hem nog in volle gezondheid en 't was dan ook met pijnlijke verwondering, dat wij korten tijd daarna zijn afsterven vernamen.

Wij houden er eveneens aan, het overlijden aan te kondigen van M. *Ernest Van den Broeck,* geoloog, Eere-conservator bij het Museum voor Natuurlijke wetenschappen en die voorzitter was van verscheidene wetenschappelijke vereenigingen. Zoo hij zelf persoonlijk geen bijdragen tot ons tijdschrift gaf, dan heeft hij ons toch van het begin af aangemoedigd en ons dikwijls goeden raad gegeven. Hij waardeerde vooral de nieuwe richting die wij aan de Folklore trachtten te geven.

In November ll. overleed te Antwerpen M. *Louis Van den Broeck,* advokaat, afkomstig van Lovenjoul in Brabant. Slechts onlangs geabonneerd, gaf hij ons reeds een mededeeling over zijn ontdekking van Romeinsche Munten te Bunsbeek. Zijn medewerking scheen belangrijk te zullen worden.

Aan de familieleden van allen biedt de « Brabantsche Folklore » zijn innige deelneming aan.

Ons Weerstandsfonds.

De oproep die wij deden ten voordeele van ons tijdschrift, ten einde de crisis te kunnen doorworstelen zonder de belangrijkheid van onze uitgave te verminderen, werd gunstig onthaald. In dit nummer zijn wij dan ook zoo gelukkig een eerste naamlijst van begiftigers te kunnen publiceeren. Aan allen onze welgemeende dankbetuigingen. Bij den eersten oogopslag reeds zullen onze lezers echter begrijpen waarom wij er aan houden een bijzonder woord van dank te sturen tot den Heer Bovy, wiens gift al de verwachtingen die wij van een abonnent mochten koesteren, overtrof.

HH.	Bovy Albert, Koolstraat, Brussel	1000 fr.
	de Gottal, Gent	100 fr.
	Graaf de 't Serclaes de Wommersom, Wommersom	100 fr.
	Marinus Albert, Brussel	100 fr.
	Dr Bugiel, Parijs	60 fr.
	Gessler Jan, Leuven	50 fr.
	Minnaert, Brussel	50 fr.
	Peuteman, Verviers	45 fr.
	Bourguignon, Corbais	30 fr.
	Collet Paul, Nijvel	30 fr.
	Ferber, Hondelange	30 fr.
	Govaerts, Brussel	30 fr.
	Kanunnik Hoefnagels, Jesus Eyk	30 fr.
	Institut des Hautes Etudes, Brussel	30 fr.
	Vermeulen J., Brussel	30 fr.
	Staes, Brussel	25 fr.
	De Keyser Ed., Gent	20 fr.
	Delhaize, Brussel	20 fr.
	Peeters Jules, Brussel	20 fr.
	Piton, Brussel	20 fr.
	Dr Poodt, Ternath	20 fr.
	Ballegeer, Brussel	10 fr.
	Adam, Leuven	5 fr.
	Over te dragen :	1855 fr.

Aan de lezers die zinnens zijn onze Revue te steunen met een geldelijke bijdrage, vragen wij dit nu te doen, ten einde in ons eerstkomend nummer de lijst te kunnen afsluiten.

12de Jaargang. — Nr 70 Maart 1933

De Brabantsche Folklore

INHOUD

Het Voorwerp en de Definitie van de Folklore. — De Kerk van St.-Genesius-Rode. — Jean-Baptist Van Dorne. — Enkele Waalsche spelen. — Ditjes en Datjes. — Congressen, Vereenigingen, Tentoonstellingen. — Boekennieuws. — Necrologie. — Ons Weerstandsfonds.

Het Voorwerp en de Definitie van de Folklore.

(Vertaling).

Deze kennis « moet voortdurend verdedigd worden ; aanvallen vanwege philosofen die haar legimiteit loochenen, brutaliteit van meeningen en oordeelen waarvan soms haar toekomst afhangt, onverschilligheid vanwege de openbare besturen in wier bevoegdheid het ligt haar middelen tot handeling te waarborgen en er haar nieuwe te verschaffen, dit alles is ten slotte te wijten aan het feit dat het meerendeel der ontwikkelden, zelfs de geleerden, zelfs de biologen, zelfs deze die medewerken aan haar vooruitgang, niet weten wat zij eigenlijk is en zich bijgevolg geen rekenschap kunnen geven over de rol die zij te spelen heeft in de algemeene ontwikkeling ».

In dit bijzonder geval zijn deze woorden van Professor Antony van Parijs (*Bulletin d'anthropologie,* Dec. 1927) toepasselijk op de anthropologie.

Wie van ons zou echter niet meenen dat er hier sprake is van de Folklore ? Het beste middel om de Folklore te verdedigen is van haar te doen kennen en deze studie te leiden op wetenschappelijke banen. Sommige folkloristen schijnen al te weinig ambitie te hebben, anderen weer toonden er te veel en schijnen droomen voor werkelijkheid aanvaard te hebben.

De wetenschap is een geheel van vaststaande conclusies, een systeem van op volmaakte wijze samenhangende waarheden. Het is de kennis der dingen door hun oorzaken. Bij de verschijnselen en andere gevolgen zoekt de menschelijke geest natuurlijkerwijze naar de aanleidende oorzaak en keert daarna tot deze gevolgen en verschijnselen weer om er een volledige uitlegging van te geven. Uitgaande van de analyse wordt de wetenschap voltooid door de synthese.

De wetenschap over het algemeen omvat alle georganiseerde gedachten en alle verworven waarheden ; elke wetenschap, afzonderlijk beschouwd, omvat een systeem waarheden betreffende een bepaald object.

Het volstaat te herinneren aan deze enkele gekende elementaire begrippen, om toe te geven dat de Folklore nog geen aanspraak mag maken op den naam van wetenschap in den strikten zin van het woord.

Ook is de folklore een wetenschap van de toekomst.

De Folklore is begonnen met het bestudeeren der volksantiquiteiten : de overleveringen. We geven dit volgaarne toe. Deze studie is ten andere noch in onze landen, noch in onzen tijd ontstaan. Met reden wordt de Griek Pausanias als een voorlooper der Europeesche Folkloristen genoemd, zijn beschrijving van Griekenland een echt Folkloristische enquête zijnde.

De *T' ai-ping-koang-ki* is een omvangrijke verzameling van legenden en Chineesche Folklore, opgezocht onder de dynastie der Songs in 981, onder de leiding van Lifang, een hooge ambtenaar, gestorven in 995.

In hetzelfde land en langen tijd vóór hem, schreef nochtans de ambtenaar Jing-chao, tusschen de jaren 130 en 140 zijn *Young-su-t'oung*, een boek over het bijgeloof. Teekende de Grieksche geschiedschrijver en aardrijkskundige Pausanias de gezegden van de lieden der streek aan, dan toch oefende Jing-chao reeds critiek uit en zocht naar het ontstaan der legenden.

De folkloristen breidden hun onderzoeksgebied uit in twee richtingen. In 1887 reeds nam het tijdschrift *Tradition* bij zijn stichting zich voor, zich niet te bepalen bij opzoekingen in zekere landen, bij een zekere klas men-

schen, bij zekere voorwerpen en bij zekere gedachten. De werkzaamheid der folkloristen zou zich richten tot de heele menschheid en niets wat menschelijk is mag verwaarloosd worden.

Aan den anderen kant heeft de Folklore opgehouden een eenvoudig onderzoek te zijn van het verleden of ten minste van de gewoonten en gebruiken die in het verleden wortelen. Men heeft begrepen dat bij het volk de legenden, de gewoonten en de vermakelijkheden ten allen tijde ontstaan. De studie van het heden verwaarloozen zou gelijk staan met het uitschakelen van een wetenschappelijk element, dat meer waarde heeft daar het levend is. Bovendien biedt dit element nog een ander voordeel aan, daar het zich gewoonlijk bevindt in de onmiddellijke nabijheid van de persoonlijke waarneming van den folklorist. Het is inderdaad opmerkelijk dat bij het uitleggen der feiten en gewoonten, waarvan de oorsprong ver in het verleden of in verafgelegen streken teruggaat, dikwijls missingen en dwalingen begaan worden.

De folklore is de kennis van de reden van bestaan der volkshandelingen en gezegden. Zij is een vertakking van de anthropologie.

Veel definities werden er reeds van de folklore gegeven en zoo wij er hier weer eene bijvoegen is het omdat, voor zoover wij weten, geen enkele haar noodzakelijk wetenschappelijk karakter noch de uitgebreidheid van haar gebied op voldoende wijze preciseert.

Men kent het belang der definities bij het bestudeeren der wetenschappen. De Folklore moet vooruitgaan, met van een onvolmaakte of onvoldoend begrepen definitie te komen tot een definitie die niets te wenschen overlaat.

Eerst en vooral hebben wij de onvolmaakte, voorloopige definities, eenvoudige aanduidingen die de eigenlijke leer geenszins verbinden. Noemen wij vooreerst de nominale of woorddefinities. Deze bestaan eerder in een bepaling van het woord dan van de behandelde zaak. Zij vertalen het woord van de eene taal in de andere, of trachten eenzelfde woord uit te leggen bij middel van synoniemen. Dit toepassende op de Folklore, Engelsch woord,

kan men zeggen dat « folk » beteekent volk en « lore » leer, leering ; vandaar in het Vlaamsch « Volksleer », en in het Duitsch « Volkskunde ». Zooals Van Gennep het terecht opmerkt, toonden Franschen en Italianen een zekeren weerzin bij het aannemen van dit woord en stelden eerder voor « Traditions populaires » en « Tradizioni popolari », term dien zij zelf lieten vallen toen zij ondervonden dat de uitdrukking niet beantwoordde aan hetgeen men wilde beteekenen. Van het begin af hebben Portugeezen en Spanjaarden het Engelsch woord aangenomen. Bij hen had nog geen enkel ander woord zich ingeburgerd.

Verder hebben wij een aantal conventioneele of arbitraire definities gehad. Dit is het tweede stadium. Om de zaak uit te leggen kozen de schrijvers de opvallendste kenmerken. In boeken en artikels over folklore vinden wij er tamelijk veel verschillende van. Het zou waarschijnlijk onjuist zijn, te beweren dat de auteurs er van zelf ze beschouwden als definitief. Deze definities geven dikwijls een trouw beeld van het evolutie- of vooruitgangstadium, waarin de studie van de folklore zich op dat oogenblik bevond.

Eenige voorbeelden : studie van al wat betrekking heeft op het volksgeloof, de volkskunst en de volkswetenschap. Studie der volksoverlevering, historisch en vergelijkend beschouwd. De gezamenlijke volkstradities, gedichten en legenden. Het gezamenlijke der supra-natuurlijke anekdoten, die buiten alle leer om hun oorsprong vonden in de volksverbeelding.

Dergelijke definities zijn onontbeerlijk in wetenschap en kunst, naarmate deze vooruitgaan en zich richten op nieuwe voorwerpen. Dan eerst komt de wetenschappelijke definitie, deze die het voorwerp der studie aangeeft en terzelfder tijd nadruk legt op haar wetenschappelijk karakter.

Deze definitie moet passen bij de zaak die bepaald wordt en bij haar alleen. Zij moet haar voorwerp en dit alleen uitdrukken.

Uitgaande van de studie der legenden en gebruiken uit het verleden, of die ten minste wortelen in het verleden, heeft de folklore ingezien dat zij de anekdoten, gebruiken, feesten en vermakelijkheden die zij ziet ontstaan

niet mag verwaarloozen. Dit alles vindt zijn oorsprong, zooniet zijn reden van bestaan, in de nieuwe levensvoorwaarden, die ontstonden als gevolg der moderne uitvindingen. Het volk vindt er een middel tot uitdrukking van zijn gevoelens en hartstochten. Daar bijgevolg het traditioneel karakter in de folklore noch overwegend, noch uitsluitend meer is, meen ik dat haar definitie dit evenmin moet uitdrukken.

Uitgaande van de studie der boerenbevolking of volksklas, heeft de folklore haar onderzoek uitgebreid tot al de standen der maatschappij. Deze studie van al de standen in hun gewoonten en gebruiken is zooveel te interessanter, daar de progessieve sociale nivelleering waarvan wij getuige zijn, in de toekomst het opzoeken van de mentaliteit en van de geest van een stand moeilijker zal maken ; daarom is het onontbeerlijk over een woord te beschikken, dat het speciaal en formeel standpunt van de folkloristische studie zou uitdrukken. Zoo er ooit meeningsverschillen ontstonden tusschen de folkloristen, dan was dit betreffende de uitgestrektheid van het te onderzoeken gebied en over de min of meer snelle evolutie die men aan deze studie diende te geven, nooit echter over het formeel object der opzoekingen zelf. Dit bleef steeds de onverbreekbare band die de zoekers vereenigde. Men legde zich toe op de studie der volkszaken. Dit woord kreeg dan ook weldra een bijzondere beteekenis : het waren niet alleen de zaken der volksklas of der boerenbevolking meer ; neen, men zocht ook naar de gebruiken die onafhankelijk waren van het initiatief der autoriteit, zooniet in hun oorsprong dan toch in hun behoud. Het waren de bijzonderheden die, in alle standen, in alle groepen, bleven bestaan naast de wettelijke of reglementaire schikkingen.

Etymologisch zegt het woord volksch dit niet, doch conventioneel wordt het aldus door alle folkloristen verstaan. Het schijnt zelfs het eenige woord te zijn, dat bekwaam is op juiste wijze de gedachte uit te drukken. Daarom dan ook moet het behouden worden. Deze uitbreiding van beteekenis van een woord is overigens niet alleenstaand. Is het dan noodig te wachten, totdat de wetten die de folkloristische elementen beheerschen gekend zouden

zijn, om aan de folklore haar wetenschappelijke definitie te geven ? Voorzeker niet. De bouwmeester kan zijn plan teekenen alvorens het gebouw op te richten. Het plan leidt het bestuur van het werk, de definitie van de studie is een leiddraad voor hen die er zich op toeleggen. De opgezochte wetten worden bovendien teruggebracht tot twee soorten : deze die antwoorden op de vragen : waarvan is de zaak gemaakt en hoe is de zaak gemaakt ?

Ziedaar alle elementen die voorkomen in onze definitie : de folklore is de kennis van de reden van bestaan der volkshandelingen en gezegden.

Deze definitie waartoe wij komen in het laatste stadium, het stadium der volmaking, vernietigt deze niet die wij in woordenboeken aantreffen en die geen studie doch een verzameling van voorwerpen aangeeft. Zij luidt als volgt : de folklore is het gezamenlijke der volkstradities, volksgedichten en volkslegenden. Er is echter evenveel verschil tusschen deze folklore en de andere als tusschen de bibliotheek en den geleerde.

In de classificatie der wetenschappen heeft de folklore gemakkelijk haar plaats gevonden bij de anthropologische wetenschappen, waarvan zij, samen met ethnografie en ethnologie een der cultureele afdeelingen uitmaakt. Deze worden onderscheiden van de eigenlijk anthropologische wetenschappelijke takken evenals de anatomie en de physiologische anthropologie.

Fl. Mortier.

De Kerk van St.-Genesius-Rode.

In het begin hadden de Romeinen allen last om hun heerschappij in België te vestigen ; daarom besloten zij tot het uitroeien van het oude volkskarakter, en langzamerhand gelukten zij er in de gewoonten, de zeden en den godsdienst van Rome te doen aannemen.

Nochtans boden de heidensche gewoonten een hardnekkigen tegenstand, bijzonder langs de zeekusten (ten Noorden der Schelde), waar de bevolking zich eveneens slechts langzamerhand tot het Christendom bekeerde (150 jaar na de Franken). Daaruit blijkt dat de veroveraars (de Franken) geringen invloed hadden op de Noord-Westelijke bewoners van ons land op dit oogenblik ; deze besloten er eindelijk toe zich te bekeeren tusschen 630 en 650.

Karel de Groote (742-814) bouwde steden en bekeerde grootendeels de bevolking tot het Christendom. Gedurende die tijdstippen stichtte men de eerste abdijen en kloosters, en daarna verschenen de eerste kerken in ons land.

. . . .

Ik heb geen oorkonde kunnen ontdekken, die mij met juistheid het jaartal der stichting van de kerk van Sint Genesius te Rode kan aanwijzen ; toch bestond deze reeds in de 13de eeuw, veel kleiner alhoewel dan hedendaags, want men bracht er verscheidene malen veranderingen aan toe ; ook werd ze gedeeltelijk vergroot in 1777 en in 1860.

Wanneer ik me op dit standpunt stel, zou deze kerk (of eertijds kapel) reeds vroeg bestaan hebben, want, toen Hertog Godfried de Kapellekerk te Brussel stichtte, gaf hij haar het derde deel van de tienden van « Roth » (Rode) en een stuk land in die gemeente gelegen. Toen ik dit afdoend bewijs vond, wendde ik mij tot den Eerweerden Heer Pastoor der Kapellekerk van Brussel, om den datum dezer stichting te kennen, zijnde 20 Dec. 1134.

De parochiale kerk van Sint Genesius, werd in een moerassige streek opgebouwd, nevens een beek, op het laag grondgedeelte der gemeente. Haar bouwbasis bevindt zich op omtrent 70 m. boven den zeespiegel. Bij haar oorsprong bevond zij zich in het midden der smalle « rode » (uitgeroeid landschap of natuurlijke ruimte in een bosch), gaande van de vijvers aan Landsrode, Termeulen, langsheen het tegenwoordig dorp (centrum), opzij Zevenborren (rechts op den heuvel) naar Sart Moulin, waar de rode zich opende en eindigde. Deze laatste gemeente heeft, zooals St-Genesius-Rode, haar ontstaan te danken aan dezelfde « rode » die zij in een verafgelegen tijdstip bevolkte. (sart = rode ; dus Sart Moulin = Molenrode).

Aan den overkant der beek, boven het klooster van O. L. V. van Zeven Weeën, begrensde toen het somber gebladerte van het Zoniënbosch de kerk van Sint Genesius ; iets verder helde de zoom van het uitgestrekt woud langs de beek af, overschreed deze laatste en verdween langs de heuvelvlakte van Zevenborren.

Te midden dezer eenzame vallei geschiedden de goddelijke kerkdiensten vóór zeven, misschien acht eeuwen, in aanwezigheid van zeldzame bewoners, want gedurende dit tijdstip kon men de bevolking van Rode nagenoeg op eenige dozijnen menschen schatten.

Sint Genesius, de patroon onzer kerk, was een Romein die zich bekeerde tot het Christendom.

Deze heilige werd een christen martelaar, die met een verheven fanatisme den dood inging om zijn nieuw geloof te doen zegepralen. De Romeinsche keizer Diocletiaan (245-305) liet zich door zijn schoonzoon Galerius overhalen om de christenen onmeedoogend te vervolgen. Deze noemden het einde zijner regeering : *het tijdperk der martelaars*. Sint Genesius die onverzetbaar bleef tegenover keizer Diocletiaan, bracht deze tot vlammende gramschap. De keizer deed Sint Genesius in zijn aanwezigheid geeselen en beval aan zijn gevolg hem aan de valsche goden te offeren. Geen enkele foltering kon hem aan zijn vastberaden christelijk geloof doen verzaken, totdat men hem eindelijk onthoofdde den 25 Aug. 285.

De relikwieën van verscheidene romeinsche martelaars werden van het kerkhof van H. Calixtus van Rome

naar België overgebracht en verdeeld onder onze kerken ; vele er van berusten te Antwerpen. De *Acta Sanctorum* geven de namen op der heiligen wier relikwieën overgebracht werden o. m. Sint Genesius.

Deze heilige wordt aangeroepen tegen de wratten, pokken, gezwellen, enz. ; ook wordt hij genomen tot schutsheilige voor de tooneelspelers.

De christelijke tempel welke men op deze plaats oprichtte ter eere van Sint Genesius, had eertijds een uitgestrekt kerkelijk gezag ; hij bevatte in zijn grondgebied gansch de noordelijke streek, tot Ukkel en Linkebeek ; ten Oosten paalde het bosch aan de gemeente Rode, ten Zuiden begreep het Waterloo en ten Westen Beersel, Alsemberg en Dworp. Alsemberg behoorde er zeer lang aan toe.

Toen de bisschop Rogier van Kamerijk het inzicht had een lange reis naar Jeruzalem te ondernemen, in de meening, dat de vermoeidheden van zijn onmeetbaren tocht naar het Heilig land heilzaam voor zijn ziel zouden wezen, schonk hij het altaar van St-Genesius Rode aan het klooster van Vorst, met de hoop zijn reis vruchtbaar te maken in Gods genade. Deze nonnen ondersteunden de afmattende reis van den bisschop met hun gebeden.

Later voegde hij er de altaars van Linkebeek en Beersel bij, die van Rode afhingen. Men moet niet denken dat deze afstand kosteloos geschiedde, want de kloosterzusters van Vorst moesten daarom ten minste 10 marchen betalen.

De tienden der parochie behoorden gedeeltelijk toe aan de abdij van Vorst, zusters van de St-Benedictus orde, krachtens de giften gedaan door twee nonnen van het Orde, Ida en Ave, en gedeeltelijk door een der ontvangers, Jan Vander Poorten, krachtens een verwisseling besloten met de abdij van Affilighem in de maand December 1221.

In 1524 stond de abdij van Vorst de groote, kleine en novale tienden af aan den pastoor van Rode op voorwaarde dat hij aan de zusters een jaarlijkschen grondcijns van 10 mudden (1) rogge of koren en 10 mudden haver zou geven.

---

(1) Een mudde is een inhoudsmaat = 10 schepel, of 100 kop, of 1000 maatjes = Hectoliter.

Ten jare 1787 brachten de tienden der parochie St-Genesius-Rode 1537 gulden op en daarenboven nam de pastoor vooraf het vierde der tienden van Linkebeek, nl. 160 gulden ; voor dit laatste deel was hij echter in redeverband met de kloosterzusters van Vorst.

Waterloo, waar zich eertijds een pachthoeve der bovengenoemde abdij bevond, vergrootte zich later door de uitroeiing van het Zoniënbosch ; het vrij geworden gedeelte werd bouwgrond. Deze parochie werd in de 18de eeuw beschouwd als een afhankelijkheid van St-Genesius-Rode. De kapel van Waterloo, waarvan het opbouwen van het jaar 1680 dagteekent, had een bijzonderen kapelaan (almoezenier) aan dewelke het domeinbestuur jaarlijks 232 gulden betaalde. Administratief behoorde Waterloo bij Eigenbrakel.

In later jaren was de parochie St-Genesius-Rode begrepen in de dekenij van Halle, doch heden hangt ze af van de dekenij Ukkel.

De kerkplechtigheden worden tegenwoordig bediend door een pastoor, bijgestaan door twee onderpastoors.

Totnogtoe spraken wij over het bestuur der kerk ; nu zullen we haar kunstschatten trachten te beschrijven.

Zooals meest al de kerken op het platteland, is ze in gotischen stijl gebouwd, in rooden baksteen ; deuren, vensters en andere ornamenten zijn versierd met witten steen. De toren is zeshoekig.

Aan den ingang der kerk bevinden zich rechts en links, in den muur gemetseld, twee steenen die den naam dragen van personen die hun milde giften bijbrachten tot het vergrooten der kerk en het oprichten van den nieuwen toren, gedagteekend MDCCCLX (1860).

Nu stappen wij het portaal binnen ; rechts is de ingang die ons naar het doxaal en den hoogen toren leidt.

Als men de kerk intreedt ziet men rechts, in den hoek nevens het portaal, de doopvont uit blauwen steen vervaardigd. Dit kunststuk, in spitsbogigen stijl, dagteekent uit de 16de eeuw ; in den loop der tijden werd het hersteld ; het deksel is in koper en van jongeren datum.

Aan den linkerkant staat een grot van O. L. V. van Lourdes. Deze werd aangebracht op voorstel van den eerweerden Heer pastoor Hermans, in 1909, met medehulp

van naamlooze begiftigers. Het gewelf wordt ondersteund door twaalf pilaren, deze verbeelden de twaalf apostelen van J. C.

De predikstoel is een meesterstuk, bouwstijl Lodewijk XIII. Volgens zekere beweringen is hij afkomstig van het klooster van Zevenborren, waar hij waarschijnlijk vervaardigd werd door een der kundige monniken, waarover ik in mijn werkje « *Geschiedenis van het klooster van Zevenborren* » spreek.

Sander Pierron beweert dat deze predikstoel van denzelfden beeldhouwer is als het koorgestoelte van Groenendael, dat zich heden te Vilvoorde bevindt. Naam, noch geboorteplaats worden vermeld.

In zijn geheel heeft de predikstoel van de kerk van St-Genesius-Rode den vorm van een overgrooten kelk en dagteekent uit de 17de eeuw. De bouwkunstige stijl van een predikstoel stemt meestal overeen met dien van het gebouw waarvoor hij bestemd was.

Men bewondert in dit kunstwerk het borstbeeld van drie Latijnsche Kerkvaders en het zinnebeeld der Evangelisten. (H.H. Hieronymus, Gregorius en Ambrosius). Een sierlijk klankbord, met den H. Geest, bekroont dezen predikstoel.

Naar men mij vertelde is dit koorgestoelte een gift van een ouden Heer Cambier, die het in Zevenborren aankocht en aan de kerk afstond, op voorwaarde van er gansch zijn leven gedurende de kerkdiensten mogen in te zitten. Eens stonden er bloemen op dit gestoelte ; de Heer Cambier deed ze door zijn knecht afnemen, en, verontwaardigd over deze achteloosheid, besloot hij nooit meer de mis bij te wonen in deze kerk. Door dit besluit gevoelig getroffen, kon de pastoor dien dag zijn mis niet voortdoen.

De familie Cambier bezat lange jaren den eeuwenouden trommel die de marsch aangaf bij de processie.

Langs de zijbeuken, in de kerk, bevindt zich een prachtigen kruisweg.

In den linkerzijbeuk, vóór het klein altaar van O. L. Vrouw, ligt een gedenksteen ter herinnering aan pastoor Fenain die 9 jaren Beckerseel, en 20 jaar Rode bediende. Hij stierf in 1772.

D. O. M.

MONUMENTUM R. D.
JOANNIS MARTINI FENAIN S. T.
BACCALAUREI FORMATI

9ANNIS PASTORIS IN BECKERSEEL,

ET

20 IN RODE S^ti^ GENESI

OBIIT 23 APRILIS

1772.

Langs den Evangeliekant staat het beeld van de H. Barbara ; deze heilige draagt in een hand den toren met drie vensters en in de andere hand een boek. Dit beeldhouwwerk dagteekent uit de 17de eeuw. De H. Barbara is de patrones der kanonniers, der pompiers, der onverwachte dood en der ijzerbewerkers. Zij was maagd en martelares gedurende de kerkvervolging van Maximijn, Romeinsche keizer (235/238).

In het koor bevindt zich het beeld der H. Maagd, met het kindeken Jezus en den schepter. Dit beeld is zeer oud en werd vervaardigd in de 16^{e} eeuw.

In de sacristij (rechts van het Koor) treft men een schilderij aan met de wapens der edele familie baron Goethals, dragende als zinspreuk « *In als Goet* ».

Een schoone kelk in verguld zilver met gebeitelde versieringen volledigt den kunstschat der kerk. Deze kelk, in Lodewijk XIII stijl, rust op een voet met drie lobben op dewelke men de Kruisiging, de Verrijzenis en de Hemelvaart opmerkt. Hij komt van het oud klooster der Jezuietenbroeders, te Brussel (rond 1763).

De kerkelijke plechtigheden worden door de bonzende klanken van drie klokken aangekondigd. De eerste, of groote klok, heeft een metaaldikte van ongeveer 15 centimeter ; haar hoogte is omtrent 2 meter en haar basisdoorsnede is 1.40 m. In weinige torens treft men er van deze grootte aan. Zij draagt als opschrift :

VOCOR MARIA EUGENIA AUGUSTA CLARA PIA
DEFUNTOS PLORO VIVIS VOCO
FULGURA - FRAGO - ME - FECIT - L - MARQUEBUECQ - AGREN.
— 1864 —

Ziehier de vertaling der eerste twee regels :
« Ik heet Maria - Eugenia - Augusta - Clara,
« medelijdend beween ik de dooden en roep de levenden ».

Daarop volgt de firma van den klokgieter die ze in 1864 goot. Haar toon is : *do*.

De basis der tweede, of middenklok, meet 1,15 m., haar hoogte is 1.50 m. ; haar klank stemt een terts hooger dan de eerste klok = *mi*.

De derde of kleine klok heeft een breedte van 62 cm. aan de basis en een hoogte van 50 centim. De klank geeft *mi,* een octaaf hooger dan de tweede klok.

Om het aankoopen dier reusachtige en ook kostbare klok te vergemakkelijken, deed men een algemeenen oproep tot de parochianen, hen tot het verzamelen verzoekende van alle kostbare metalen, koperwerk, zilver, goud, enz., dat ze missen konden, om te ruilen en tot afkorting te dienen. Verder richtte men een openbare inschrijving in, waarvan men de geldelijke opbrengst aan den Heer pastoor toevertrouwde, als geschenk aan de kerk.

De uren worden door de groote, en de half uren door de tweede klok aangekondigd.

. . . .

De uitgestrektheid van het nederig kerkje der vorige eeuwen was ongeveer 780 vierkante meter (dus vóór 1777). De kleine vierkante toren, een eenvoudige steenmassa, dagteekende uit de middeleeuwen. Het heelal bood groote gelijkenis met de oude kerk van St-Job (Ukkel), zooals het algemeen den bouwtrant was in kleine dorpen.

Later bleef die ouderwetschen toren op het midden der nieuwe kerk staan, totdat de huidige toren hem kwam vervangen.

Naarmate de bevolking der gemeente vermeerderde werd de oude kerk te klein. In dien zin, rond de helft der 18de eeuw en nogmaals in 1771, drukte de pastoor het verlangen uit de noodige stappen te doen naar de bevoegde kerkoverheid, om de vergrooting zijner kerk te bekomen.

De abdij van Vorst had het patroonschap over deze kerk. Dit bestuur wilde de onkosten van deze vergrooting niet op zich nemen, daar het in 1524 afstand deed van de tienden, zooals ik hooger reeds schreef, met uitzondering nochtans van de vleeschtienden en de offeranden der kerk. Na lange jaren redetwisten geraakten zij 't akkoord ; met de toelating van den Aartsbisschop, ondersteund door de toelaag van den Raad van Brabant (4000 gulden), nam de Abdij van Vorst de herstelling der kerk van St-Genesius Rode op zich.

In 1777 begon men de eeuwenoude kerk af te breken, en in Mei van hetzelfde jaar legde men de hand aan het opbouwen van den nieuwen tempel. Alsdan kreeg hij een oppervlakte van nagenoeg 1200 vierkante meter, door een bijbouw naar voren en een verlenging naar den achterkant.

Bij de kerkwijding, op 30 September 1782, door Kardinaal van Franckenberg, Aartsbisschop van Mechelen, hadden feestelijkheden plaats te Rode. Jaarlijks wordt deze plechtigheid herinnerd door de « Kleine kermis » op den laatsten Zondag van September, zoodat de 150ste kermis plaats heeft in 1932. Deze gebeurtenis gaf aan het gemeentebestuur de gelegenheid dit te vieren.

In 1860 werd de kerk nogmaals vergroot langs den voorkant, op de lengte van twee pilaren. In hetzelfde jaar verdween de sombere oude toren. Gedurende het opbouwen van den nieuwen toren waren de klokken op het oud kerkhof overgebracht, dat toen de kerk omringde. Van op die eenzame plaats riep het bombammen der klokken de geloovigen tot de kerkplechtigheden.

. . . .

Tijdens mijn opzoekingen ontdekte ik in een oud gescheurd boek een zeldzaam reglement sprekende : « *Op de kerck- ende H. Geest- goederen van den dorpe van Rode* », van het jaar 1717, bestaande uit 15 artikels, waarvan ik slechts het navolgend uittreksel nog kon afschrijven:

« Dat de selve Rendanten, niet konnende schrijven, ofte « andersints onbequaem zijnde om hunne Rekeninghe te schrijven « ende stellen, den Pastoor 't selve sal mogen doen, ende den « Sekretaris de selve teeckenen, sonder salaris daer voren te genie- « ten. Dat alle de voorsz. devoiren, ingevolge van desen Reglemen- « te, oft andersindts ter saecke van de voorz. goederen te geschie- « den, sullen moeten *gratis* gedaen worden, sonder eenige onkosten, « 't zij van Vacatien, Maeltijdt, Verteir of andersindts ; gelijck ook « door den Pastoor en den Coster, de Begraeffenisse van aerme lij- « cken ende alle andere diensten en devoiren den aerme raeckende, « *gratis* sullen moeten gedaen worden, ordonnerende eenieder « sich hier naer te reguleren, alles bij provisie, tot dat andersindts « bij den Hove sal gedisponeert worden.

« Aldus gedaen binnen de stadt Brussele onder het Cachet « secreet van Syne Majesteit den 28 September 1717 ».

Op eenige uitzonderingen na bestonden er in ons land geen burgerlijke muziekmaatschappijen gedurende de 18de eeuw. Deze ontstonden echter in grooten getale rond de helft der 19de eeuw. Heel weinig muziekkringen bogen op een honderdjarig bestaan.

Aldus hoorde men in vroegere eeuwen op den buiten geen muziekklanken om de processie wat leven bij te zetten. En nochtans, niets is schooner, aantrekkelijker, schilderachtiger dan een processie op het platteland, waar de menschen gekleurde papiertjes, zand en bladeren strooien op den toortocht. Het schitterend kleurengewemel, de blozende, verheugde kindergezichtjes, het gerinkel der bellen, het spelen der muziek, de ingetogenheid bij de rustaltaren, dit alles laat een diepen nawerkenden indruk bij de aanwezigen.

Lange jaren speelde ik zelf muziek in onze processie, en even zooveel jaren bewonderde en vereerde ik dezen christelijken praalstoet, die tweemaal 's jaars den « grooten weg » en het afwisselend landschap onzer prachtige gemeente traagzaam overstapte.

Nooit vergeet ik den indruk, dien mij deze goddelijke plechtigheid gedurende mijn jeugd naliet. Sedert ongeveer een halve eeuw (rond 1870) speelt een muziekmaat-

schappij passende marchen in de processie. Eertijds gaf een trommelaar het teeken van vertrek, alsook de stapmaat. Zooals heden nog veranderden eertijds de gedachten zoowel als de bevelen. In dien zin verscheen er den 13 Juni 1718 een bijzonder verbod van de processie te begeleiden met « *slaende Trommels, Vendels, Fusieken en andere diergelijke instrumenten* ». Degene die dit verbod overtrad, door het bespelen van een der bovengemelde « instrumenten », was blootgesteld aan een boete van 25 gulden. Men moest « te voet » zijn, blootshoofd en met den eerbied dien aan God toekomt.

Zooals we begrijpen begeleidden in sommige streken trompetters en trommelaars de processie ; onderweg werd er zelfs met buskruit geschoten door jonge lieden.

Pastorij. In vroegere eeuwen woonden de pastoors soms in heel eenvoudige woningen ; sommige pastorijen waren met klei bestreken en bedekt met een strooien dak ; dit was nog het geval op het einde der 17de, en het begin der 18de eeuw. Aangaande het onderhoud van hun nederig huizeken ontstonden er toen dikwijls oneenigheden tusschen den pastoor en de abdij waarvan hun kerk afhing. Om deze twisten te beletten, ordonneerde de Souvereine Raad van Brabant dat de pastorijen moesten onderhouden en herbouwd worden op de kosten der groote « tiendeheffers ».

Dit zonderling geval had ook plaats voor de pastorij van Rode (centrum), waarvan het hedendaagsch gebouw tweehonderd jaar oud is. Inderdaad werd het in 1731 herbouwd, door de abdis van Vorst.

Aan de pastorij van Rode bemerkt men thans nog de poort van de « tiendeschuur » en den ingang, nevens het huis Degreef, dat eigendom van de kerkgoederen was en later op zonderlinge wijze tot een anderen eigenaar overging. Om dien ingang van het oud kerkhof te scheiden bouwde men er een muurtje, dat heden nog bestaat. Deze ingang lag eerst op het kerkhof en veranderde dus van bestemming.

. . . .

Tot vóór eenige jaren bestond het gebruik te Rode, na de hoogmis nevens de kerkdeur, sommige zaken te verkoopen, waarvan de opbrengst geofferd werd om een genezing te bekomen, tot dankbetuiging voor allerlei zaken, enz. Varkenskop, hesp, kiek, konijn of ander gedierte werd te koop aangeboden. Indien het bod te laag scheen, kocht de voorsteller zijn offer zelf af en schonk daarna de som aan den gekozen heilige der kerk. De veldwachter gelastte zich meerendeels met dit werk.

Pastoor Hermans stichtte het nieuw lokaal van het patronaat den 31 Maart 1912.

A. VANDERSTICHEL.

Jean-Baptiste Van Dorne.

LEUVENSCH SCHILDER EN TOONKUNSTENAAR.

« Van Dorne, Jan-Baptist, geboren te Leuven, den 23sten Mei 1779, en aldaar overleden den 10^{den} December 1834, was terzelfdertijd schilder en toonkunstenaar. Hij was leerling van zijn oom Martinus van Dorne, die bloemen en vruchten schilderde voor prins Karel van Lorreinen. Hij legde zich toe op de copie van oude meesterwerken, o. m. de beroemde « Magdalena » van Corregio, na de dood van den schilder aangekocht door het huis van Arenberg.

Terzèlfdertijd had hij een voorliefde voor de muziek, die hij dan ook bestudeerde ; eveneens componeerde hij eenige ongekunstelde stukken die bijna alle onuitgegeven bleven en waarschijnlijk verspreid zijn in enkele bijzondere bibliotheken ».

Dit zijn de eenige biographische en bibliographische aanduidingen die wij bezitten omtrent dit Leuvensch personage. In het Leuvensch Archief is er niets te vinden, schrijft ons M. Maurice Dieu, archivaris der Stad, aan wien wij bovenstaande nota verschuldigd zijn. Zijn werken zijn verspreid en waarschijnlijk zouden sommige van onze lezers verdere inlichtingen kunnen verstrekken.

Hier volgt den Vlaamschen tekst van een humoristisch « Caffé-Liedeken », geschreven door Van Dorne en getrokken uit handschriften van hem die voorkomen in het Leuvensch Archief :

CAFFÉ - LIEDEKEN.

1.

Onder véele goede Dranken,
Word den wijn geacht het best ;
en men plant de Wyngaerds-ranken,
in het Zuyd, en Oost en West (bis)
dus, men zoude konnen toonen,
menig plaetzen voor den wyn ;
doch, voor Drank, van Caffé-boonen,
noch veél meerder plaetzen zijn.

2.

Het gebruyk van wijn te drinken,
is bij ryke lie'n gemeen ;
maer Caffé, komt men te schinken,
over al, voór ieder een, (bis)
in de Grootste Konings Hoven,
is'er plaetze voór Caffé,
en zoo word Caffé geschoven,
tot in 't klynste hutt'ken mé.

3.

Aen de Caffé-tafel spreéken,
Goede vrienden tot vermaek,
Van het zoete-lief-Cafféken,
en van zijnen goeden smaek (bis)
maer, als daer krom-bekken praeten,
babbel-tongen, vals van toon,
Slechten klap, uyt snaeter-vaten
dit verdient geen Caffé boon.

4.

Komt men eenig leet behaelen,
't is Caffé, die dat verzacht ;
en in smerten, en in quaelen,
dient Caffé, bij dag en nacht (bis)
Muyze-nesten in de Krollen,
Muyze-nesten in het Hoofd ;
Alles doet Caffé weg rollen,
en Caffé, de pijn verdooft.

5.

Ook, in alle soort van Feesten,
tusschen danssen, en gezang ;
daer verheugt Caffé de Geesten,
en Caffé maekt lichten gang (bis)
Als men vrienden gaet bezoeken
het zy buyten, of in Sté,
niet alleen de zuyker-koeken ;
maer Caffé gaet zeker mé.

6.

Alzoo word Caffé gedronken,
en daer toe groeyt noch den drift,
en Caffé word ook geschonken,
als een treffelijke Gift (bis)
Vivat! dan de Caffé-tassen,
vol gezonden, bruynen wyn ;
Lof zy God, die laet opwassen
Alles wat gezond kan zyn.

Wij konden de wijze van het lied niet ontdekken, doch de lezers die zouden opzoekingen doen om ze ons te bezorgen zouden ons ten zeerste verplichten.

Van Dorne was de auteur van de « Principes Universelles pour L'accompagnement De Clavercin et de L'Orgue et Les intervalles », geschreven in 1799. Het handschrift berust in het Leuvensch Archief, in een gewoon muziekboekje ; het beslaat 6 bladzijden tekst, 4 blz. met op elk 4 notenbalken, daarna opnieuw 10 blz. tekst met af en toe eenige notenbalken en eindelijk 8 blz. notenbalken.

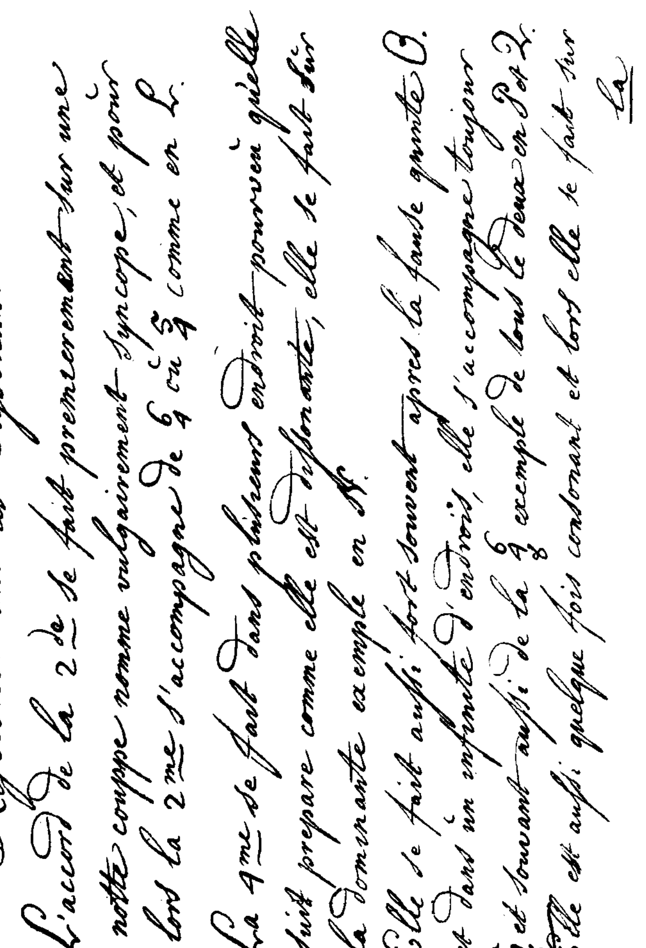
Reflection sur les Dissonantes
L'accord de la 2de se fait premeerement sur une notte couppe nomme vulgairement syncope, et pour lors la 2me s'accompagne de 6/4 ou 5/4 comme en L.
La 4me se fait dans plusieurs endroit pourveu quelle suit prepare comme elle est dissonante, elle se fait sur la dominante exemple en N.
Elle se fait aussi fort souvent apres la fause quinte O. et dans un infinite d'endrois, elle s'accompagne toujour 5/4 et souvant aussi de la 6/4/8 exemple de tous le deux en P et Q.
Elle est aussi quelque fois consonant et lors elle se fait sur
la

Hierbij reproduceeren wij het facsimile van twee bladzijden uit dit handschrift, een bladzijde tekst en een bladzijde muziek.

De tekst is vol waarlijk kinderlijk-naïeve fouten tegen de spelling en naar alle waarschijnlijkheid heeft het handschrift maar alleen gediend voor het persoonlijk gebruik van den schilder.

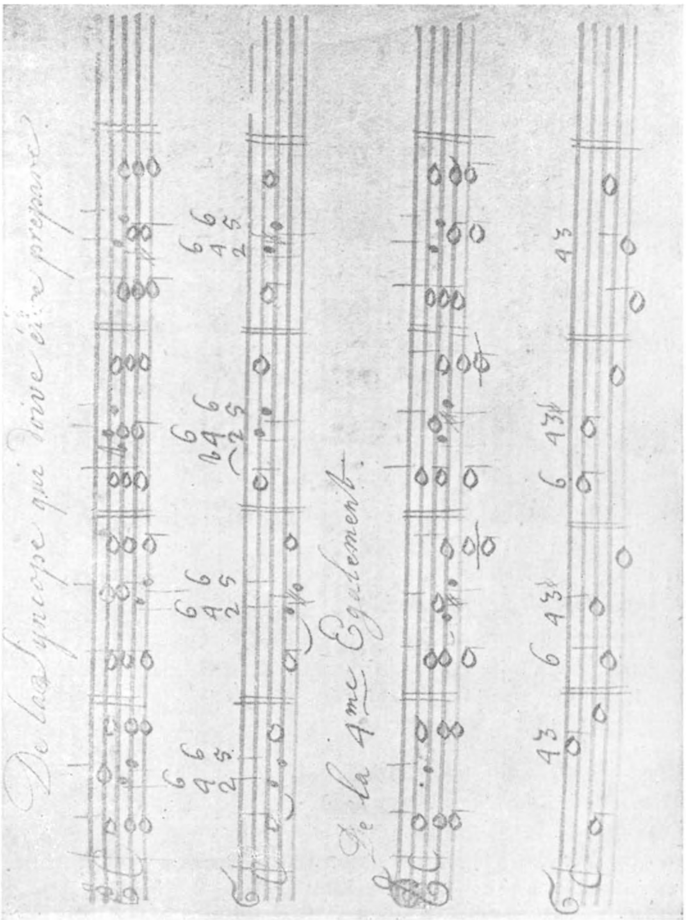

Enkele Waalsche spelen.

(Brigolet, picquarome en bilion).

Een Zondag in October te Moulbaix (1). De bleeke herfstzon neigt ten Westen en reeds stijgt een vochtige koelte, die straks een dikte mist zal worden. Daar waar de weg naar Ath en deze die naar de kerk leidt elkaar kruisen, gaat het er zeer levendig toe : luid gelach en grove boersche uitroepen stijgen op van onder een met stroo overdekte bergplaats, waaruit voor deze gelegenheid ploeg, eg en stortkarren uitgetrokken en op den boord van den weg op rij geplaatst werden. Deze rechthoekige bergplaats, negen à tien meter lang, is slechts langs twee zijden, een lange en een korte, met een strooien beschot toegemaakt. Aldus zijn de *brigolet*spelers beschut tegen regen en wind en hebben zij terzelfdertijd lucht en licht in overvloed.

In den aarden vloer steken twee doelen, op een zestal meter van elkaar. Elk er van bestaat uit drie ijzeren staven of piketten die aan de bovenzijde samengevoegd werden. Hier noemt men deze *broques* (broches), elders *gorles* (2). Dit woord *Gorle* (vrouw. nw.) komt heel waarschijnlijk van het Engelsche *goal*, dat uitgesproken wordt

(1) Gemeente uit het kanton Chièvres, best. arrond. Ath, op 6 km. afstand van deze laatste stad.

(2) Dit is de naam dien aan deze ijzers gegeven wordt te Anvaing, Ellignies-lez-Frasnes, Saint-Sauveur, drie gemeenten uit het kanton Frasnes, best. arrond. Ath, en te Œudeghien, kanton Lessen, best. arrond. Zinnik. Te Mainvault is het woord *gorles* gekend, doch *broques* wordt er veel meer gebruikt.

gôl, ofwel zou het dezelfde etymologie hebben als het naamwoord *gorlier,* dat in de omstreken van Ath den man aanduidt die gareelen *(gorriaux)* maakt voor paarden.

Wat het naamwoord *brigolet, bricolet, bricot, bricotiau* of *bricou* betreft, dit komt van *bricole* (3).

Volgens Littré is de *bricole,* in de krijgskunst der Middeleeuwen, een soort katapult of springel (eig. *mangonneau) ;* dit was een werptuig voor steenen en spiesen, doch het woord beteekent ook de werpspies zelf. Feitelijk is ook de *brigolet* een soort werpspies.

Volgens het *Dictionnaire de Trévoux,* komt *bricole* van het Spaansche *brincar* = springen. Het is inderdaad wel een sprong die gemaakt wordt door een wel geworpen *brigolet.*

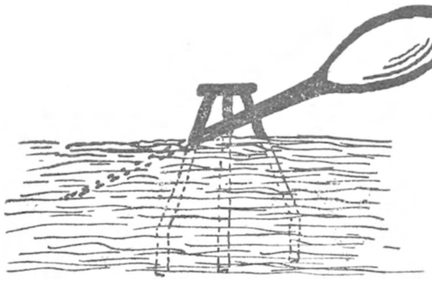

Een handig speler heeft zijn *brigolet* in de *gorle* geworpen.

Laat ons echter weerkeeren tot onze spelers. Twaalf *brigolets* staan hen tegen den wand van de bergplaats te wachten. De *brigolet* bestaat uit een *lans* of ronde stalen staaf, die aan het eene uiteinde puntig is en met het andere in een houten eivormigen blok vastzit. Er zijn *brigolets* van verschillende lengte, zoodat zij gemakkelijker plaats kunnen vinden tusschen de doelijzers ; te Anvaing nochtans hadden alle dezelfde lengte ; hun gewicht was 3 à 5 kgr. De regels van het spel zijn eenvoudig. De speler plaatst den linkervoet op één der doelen ; om te mikken

(3) Te Mainvault zegt men *bricolet* en nog meer *bricot ;* te Œudeghien altijd *bricot ;* te Anvaing zegt men steeds « *een partijtje bricon spelen* ». (jouer une partie de bricon).

beweegt hij twee- of driemaal den *brigolet,* dien hij met de punt vasthoudt, heen en weer, houdt hem op de hoogte van het oog en dan, twee of drie stappen vooruitloopend, werpt hij de spies vooruit, die eenige malen op zich zelf ronddraait en terechtkomt tusschen of buiten de staven van het andere doel, al naar gelang de behendigheid van den speler.

De spelers worden verdeeld in twee groepen ; deze, die de meeste *brigolets* in de *gorles* werpt, is overwinnaar.

Bij dit spel, dat een sterke vuist vereischt, valt het wel eens voor dat een *lans* een stuk hout van een reeds geworpen *brigolet* doet afschampen.

Aldus hebben wij het meermaals zien spelen te Moulbaix ; sedert den oorlog is het echter in onbruik geraakt.

Zelfs te Ath was het sedert lang gekend ; onze collega, M. J. Dewert, zegde ons dat het veel beoefend werd tijdens de eerste vijf en twintig jaar van de XVIII^{de} eeuw ; in Juni 1744 werd het verboden in de straten met den *bricolet* te spelen en steenen weg te nemen om de ijzeren pinnen kunnen te plaatsen ; in een rekening van de kruisboogschutters ziet men dat deze een spel *bricolets* aankoopen om dit in hun hof te plaatsen (4).

---

(4) *La Vie de nos pères, Vie wallonne,* deel III, 1922-1923, blz 57. Op een vraag over het brigoletspel in het tijdschrift *Jadis,* werd er geantwoord in het Augustusnummer 1898, 2de boekdeel, n^{r} 20 van de verzameling, blz. 126-127. Het tweede antwoord werd gegeven door M. Dewert ; wat het eerste betreft, dit is van Van Duyse die, om geleerd te doen, in het werk van von Specht *(Geschichte der Waffen,* Berlin, 1877, deel III, blz. 734) den naam van een knots met ijzeren punt ging opzoeken, die gebruikt werd door sommige Oostersche volkeren. Dit dient natuurlijk verstaan te worden dat zij van een ijzeren punt voorzien was aan den kop en niet, zooals bij den *brigolet,* aan den steel. De *Dablous* waarover hij spreekt, wordt door Freytag aangegeven *(Lexicon arabicolatinum,* 1837, blz. 172) als een Perzisch woord : *clava tudesve metallico capite qua fere equites utuntur ;* het is dus een soort goedendag. Wij spraken reeds over de *brigolets* in *Plaisirs, ducaces et jeux athois,* Vie wallonne, deel IX, 1928-1929, blz. 249.

Dit spel werd in de stad beoefend tot in het begin van onze eeuw : de laatste twee spellen verdwenen omstreeks 1910, en bevonden zich respectievelijk op het Brusselsch faubourg en op het Doorniksch faubourg, in de Bloemenstraat.

Het brigoletspel werd beoefend in den Borinage (5) en, voor zoover wij weten, in de volgende localiteiten uit het land van Ath en het Doorniksche : Anvaing waar het gespeeld werd tot in den laatsten tijd, Ath, Anserœul, Aubechies, waar het ophield in 1930, Blicquy, Ellignies-lez-Frasnes, Ghislenghien, Houtaing, Irchonwelz, Leuze, Mainvauls, waar het nog steeds beoefend wordt, Méver-gnies, Montreuil-au-Bois, Moulbaix, Œudeghien, Quevaucamp, Ronse, Saint-Sauveur, Tongre-Notre-Dame, waar het laatste spel, in het « Pavillon » van Beaumont, palende aan de hoeve van dien naam, ophield in 1910, Villers-Saint-Amand.

In 1912 kostte dit spel, vervaardigd door een dorpssmid, 40 frank : 2.50 fr. per brigolet, 't zij 30 fr. voor de 12 brigolets en 10 fr. voor de twee doelen.

De E. H. Hennebert, pastoor te Ecaussines-Carrières, was zoo vriendelijk ons enkele eigenaardige bijzonderheden mede te deelen over de wijze waarop dit spel, waarin zijn vader uitmuntte, te Anvaing beoefend wordt. Wij bedanken er hem hier voor.

In dit dorp heette men de doelen steeds *gorles* en het feit van de twaalf *bricoux* te spelen noemde men « *in gorloie* ». De *gorles* verschilden van deze die wij op de teekening aangeven, doordat de drie staven bij middel van schroeven vastgemaakt werden op een eiken blok, die in den grond geslagen werd ; de totale hoogte van het tuig bedroeg dan 50 centimeter. De gewoonlijk aangenomen afstand tusschen de *gorles* was 5.40 m. ; de *bricoux* waren, zooals wij reeds zegden, even lang, namelijk 60 à 70 cm., waarvan 15 cm. voor het achterste.

---

(5) Philibert Delmotte spreekt er over in zijn *Essai de glossaire wallon*.

De partij werd gewoonlijk gespeeld op 16 punten, doch dit getal steeg tot 24 of 32 wanneer men speelde voor prijzen. Er waren twee, vier of zes spelers, verdeeld in twee ploegen ; er werd geloot om te weten welke ploeg moest beginnen, doch de mannen der beide ploegen speelden daarna beurtelings.

Elke *brigolet* waarvan de punt voorbij de *gorle* stak, aan de zijde tegenover den speler, telde voor één punt, doch indien de laatste *brigolet* van den ploeg in het doel terechtkwam telden de andere dubbel en deze zelf telde voor twee punten ; dit was dus de bijzonderste en daarom ook wachtten de beste spelers tot het laatst.

Wanneer het ijzer losging of wanneer de punt van het hout in de *gorle* kwam, verder dan deze, dan telde men één punt en eveneens voor een *lans* die van het hout losgeraakte. De stukken moesten steeds ter plaatse gelaten worden.

Had een ploeg twee of drie *brigolets* in het doel, dan trachtte hij zijn tegenstrevers te beletten er in te geraken ; een daartoe gebruikt middel was het *planten (planter)* d. w. z. de *brigolets* zoodanig in den grond werpen dat zij de open gebleven gaten bedekten.

Ook de kinderen speelden het *brigolet*spel, doch met heelemaal houten voorwerpen.

* * *

Een spel, een kinderspel ditmaal, dat verwant schijnt te zijn met het vorige, is dit van de *picquarome,* waarvan Rabelais reeds spreekt in het XXII[ste] hoofdstuk van het eerste boek van zijn *Vie treshorrifique du Grand Gargantua.*

Fréderic Godefroy (6) definieert het *picquarome* spel als volgt : een soort kinderspel dat bestond in het recht in den grond slaan van een puntigen stok en in het naar Rome zenden van hem wiens stok door een ander speler omver geslagen werd.

---

(6) Dict. de l'anc. langue française, deel VI, Parijs, 1889, in-4°.

Dit spel dat gekend was in het midden van Frankrijk, in Burgondië en in het departement der Yonne, wordt nog beoefend in Neder-Normandië onder de benaming van « jeu de *piquot* of de *piquets* » (7).

Voor zoover wij weten wordt dit spel in ons land niet meer beoefend, evenmin als het *billion*spel, waarover wij nog te spreken hebben.

* * *

In het gemeentelijk Museum van Kamerijk hangt een tableau van den hedendaagschen Kamerijkschen schilder Mussault, waarop billonspelers afgebeeld werden. Dit tableau werd tamelijk slecht gereproduceerd op een vooroorlogschen plakbrief : « *Aux grands Billons. Clovis Danquigny Fils, 3, rue St. Vaast, Cambrai. Grand choix de billons faits d'avance et sur commande. Bois spécial et bien sec à des prix défiant toute concurrence* » (8).

De *billon* of *bilion* wordt vervaardigd uit hard hout ; hoe harder hoe beter ; de vorm er van is deze van een knots en de lengte tachtig centimeter maximum ; het dunste gedeelte is het handvat, hij wordt geworpen als de brigolet ; hij moet eenmaal op zichzelf ronddraaien, doch dringt niet in den grond. Het plaatsen er van hangt af van de overeenkomst en van de behendigheid der spelers ; hoe onregelmatiger zij geplaatst zijn, des te moeilijker is het ook om een *bilion* in het doel te krijgen.

Men speelt het *bilion*spel te Kamerijk, te Landrecies, te Douchy, gemeente gelegen op den weg van Bouchain naar Valenciennes, te Jolimetz, op 3 km. van den Quesnoit, op den zoom van het bosch van Mormal (9).

---

(7) Hier wordt gewag van gemaakt, onder den titel « Brigolet », in het tijdschrift *Jadis*, Maartnummer 1913, 17de boekdeel van de verzameling, nr 193.

(8) Groote keuze van vooraf gereed gemaakte of bestelde *billons*. Speciaal droog hout aan prijzen buiten alle concurrentie.

(9) Dict. Rouchy-français, 3de uitgave Valenciennes 1834.

Het *bilion*spel wordt ook *bilbotiau* geheeten. Hécart (10) definieert de *bilbotiau* aldus : spel dat op sommige plaatsen *bilion* geheeten wordt en dat bestaat in het werpen van een soort *billots* tegen een doel dat bestaat uit drie zeer korte paaltjes, in den grond gestoken op acht of negen centimeter van elkaar, en vereenigd aan het boveneinde. Drie andere, op een zekeren afstand geplaatst, dienen om de plaats aan te wijzen waar de spelers moeten staan.

Zooals men ziet vertoont dit spel veel gelijkenis met het hierboven beschreven *brigolet*spel.

Het zou wel interessant zijn zoo de lezers van *De Brabantsche Folklore* noteerden wat zij weten over deze spelen, waarvan aldus het verspreidingsgebied zou kunnen vastgesteld worden.

MAURICE VAN HAUDENARD.

---

(10) In nr 2, Juli 1924, zegt de *Grand Echo du Nord*, sprekende over de ducace van Jolimetz, dat laat in den avond nog de billonspelen elkaar de eer aan de overwinning betwistten.

Ditjes en Datjes.

De Folklore-wetenschap op nieuwe banen. — Vanwege M. Paul Hermant ontvingen wij volgende beoordeeling van het artikel van M. Paul De Keyser, uitgegeven in *De Brabantsche Folklore* (X[de] jrg., blz. 404).

« In het belangwekkend artikel van Prof. Paul De Keyser hadden wij graag een nauwkeuriger, actueeler opvatting van het neo-folklorisme aangetroffen. Wat hij aanwijst en beschrijft is het voorbereidend werk, doch feitelijk heeft hij slechts van verre een blik in de zaal geworpen. Ongelukkig genoeg eindigt het artikel juist op dit oogenblik. Hij zegt dat het oogenblik gekomen is van zich bezig te houden met het waarom der verschijnselen, en van het terrein van de geschiedenis te verlaten (waarom ?) om zich te wagen op het terrein van de psychologie. Dit zou zeer goed zijn, zoo er nog geen inspanning in die richting gedaan geweest was : niet alleen een oproep, doch waarlijk pogingen tot verwezenlijking werden sedert vele jaren reeds door de Brabantsche Folklore gepubliceerd. En juist deze inspanning is het wel die het neo-folklorisme, zooals dit gedefinieerd werd door M. Marinus, karakteriseert. Moet dan het neo-folklorisme weer uit Duitschland, Scandinavië of Frankrijk komen, opdat het bij de Belgische folkloristen zou ingang vinden.

Laat ons echter weerkeeren tot de kern van het vraagstuk. Dit wil zeggen, laat ons nogmaals herhalen wat we reeds zoo dikwijls gezegd en geschreven hebben. Het neo-folklorisme wil niet alleen de feiten uiteenzetten en rangschikken in de ruimte en in den tijd, doch het wil ze verstaan en uitleggen. Het tracht te weten te komen welke de voorwaarden zijn die de voortduring van een feit beheerschen, de voorwaarden van de overlevering er van aan andere beschavingsstadiums, de regels volgens dewelke het zich vervormt bij zijn aanpassing aan andere psychologische milieu's, waar en hoe het ontstaat en sterft, in één woord : het waagt zich volop op het gebied van de individueele en collectieve psychologie en zelfs van de sociologie. Vele problemen die M. De Keyser onopgelost laat, bestaan niet meer voor ons : wij nemen aan dat de geschiedenis een eerste rangsrol speelt bij de studie van de folklore, omdat de psychologie die ons tot de uitlegging van een feit kan leiden dikwijls een psychologie uit vroegere tijden is ; wij weten insgelijks dat alle maatschappelijke klassen hun eigen folklore hebben en dat ook nog hedendaagsch, in een tijdvak dat wel dit van de « rede » mag genoemd worden, de folklore leeft en in elk midden nieuw onstane feiten mag aanteekenen. Wij denken dat het volk evengoed scheppende kracht bezit als de beschaafde kringen en dat het voortgebrachte van de eene tot de andere klasse overgaat ; wij denken eveneens dat een beschaving een organische eenheid is, en dat de beschavingen met

te evolueeren bepaalde vormen aannemen die bij elkaar kunnen vergeleken worden, niet alleen uit oogpunt van hun huishoudkunde, doch ook van hun psychologie, en wij nemen aan dat deze psychologische stadiums die wij trachten te definieeren en te verstaan boven en achter elkaar gerangschikt worden in elke hedendaagsche of oude, maatschappelijke organisatie.

P. H.

De Getallen. — Een lezer vraagt ons inlichtingen over de volgende vraagstukken. Zijn in België voorbeelden gekend van niet-wetenschappelijke telling ? Hoe gaan de kinderen te werk om te tellen of te weten, vooraleer zij les in rekenen gehad hebben ? Spelen, gewoonten, liederen, vertellingen, bijgeloof en verscheidene gebruiken waarbij getallen of figuren voorkomen, zonder dat hieraan een mystieke kracht toegeschreven wordt, dus enkel en alleen door traditie. Vooral nuttig zou het zijn alle gevallen te kennen waarbij een zekere mystieke invloed toegekend wordt aan getallen, aan figuren, zooals toovervierkanten, enz.

Al deze inlichtingen kunnen gestuurd worden naar onzen Dienst en wij durven rekenen op de medewerking van onze lezers, of ook naar M. Pelseneer, Longchamplaan, 51, Brussel.

De Gadale. — Het artikel over de Gadale dat verscheen in *De Brabantsche Folklore* (1), schrijft ons uit Geldenaeken M. Oscar Duchesne, is noch historisch noch legendarisch. Het is doodeenvoudig een ingebeeld verhaal, toe te schrijven aan een onzer vrienden, Léon Grégoire. Het verscheen tot tweemaal toe in een lokaal bladje en wel voor het eerst in 1874 ».

Hoe deze nota van onzen correspondent ook in onzen smaak valt.

Ja of neen, zijn de lotgevallen van de Gadale, deze oude heks, historisch ? In het locaal archief werd niets aangetroffen wat er een geschiedkundige bevestiging aan geeft. M. Duchesne die het geval onderzocht is wel de bevoegde persoon om dit te beweren.

Is er nochtans te Geldenaken geen straatje waar de heks zou gewoond hebben en dat daarom « rue de la Gadale » heet ?

In dit geval zou het woordje Gadale een andere beteekenis hebben. Wellicht zou M. Duchesne ons kunnen inlichten over dit onderwerp.

Ofwel zou het verhaal, alhoewel ingebeeld, de vastheid moeten verkregen hebben van een legendarisch bijgeloof, daar van langzamerhand een straat der localiteit zou aangeduid geworden zijn met den naam der heks.

---

(1) Zie *Brabantsche Folklore*, VII^{de} jrg., blz. 355 en X^{de} jrg., blz. 284.

Het verhaal zou echter slechts in 1874 uitgevonden geweest zijn door M. Leon Grégoire ; lang vóór dien datum reeds werd de straat echter aldus genoemd. Ofwel zou Grégoire doodeenvoudig voor een rede van geheel anderen aard, den naam der straat moeten genomen hebben om er zijn heks mede te betitelen.

Bestond er eertijds, vóór den oorlog nog, te Geldenaken geen gebruik dat bestond in het door de stad sleuren van een stroopop, juist zooals dit met de Gadale gedaan werd, en die men daarna in de rivier wierp, weer op dezelfde wijze als de Gadale ? Werd deze stroopop soms niet « Gadale » genoemd door het volk ?

Gaf het ingebeeld verhaal van Grégoire den naam aan de straat ? Of bestond het gebruik misschien reeds vroeger ? Herinnerde het niet aan een heel ander gebruik, door de openbare meening van langzamerhand vervangen door dit der Gadale ? M. Duchesne zou waarlijk nuttig werk leveren met deze verscheidene punten op te helderen.

Wij stemmen volledig met zijn thesis in, want zooals deze is toont zij ons hoe een zuiver ingebeeld verhaal, een zuiver verbeeldingsproduct, door verspreiding, met van de eene generatie tot de andere over te gaan, legendarisch wordt.

Want alhoewel niet historisch is het feit niettemin legendarisch geworden.

De briefwisselaar die het ons signaleerde bood het aan als : « uittreksel uit geschiedkundige documenten, uit oude dagbladen en uit volksvertellingen ». Het ware te wenschen, dat deze verscheidene correspondenten de scheidingslijn wisten te trekken tusschen deze afzonderlijke gebieden.

A. M.

Zijn beeld raken alvorens zelfmoord te plegen. — Op 13den November 1932 ontdekte men in een gemeubileerde kamer in de Brusselsche straat nr 26, te Parijs, de lijken van twee Engelschen : de HH. Rodolphe Spoddard en Herbert Brown.

Het gerechtelijk onderzoek gaf alle reden om te gelooven dat M. Spoddard zijn vriend gedood had, en vervolgens, om ongekende redenen, zelfmoord pleegde.

Doodgewoon alledaagsch nieuwsje, dat, alhoewel dramatisch, geen enkele folkloristische eigenaardigheid biedt. Voegen wij hier echter bij dat, alvorens de hand aan zich zelf te slaan, M. Spoddard een kogel geschoten had op een grooten spiegel die recht tegenover zijn bed hing, aldus gehoorzamend aan een bijgeloof volgens hetwelk de wanhopige zijn doel niet kan missen, zoo hij, alvorens zelfmoord te plegen, zijn eigen beeld in den spiegel getroffen heeft.

Wanneer een vrouw onpasselijk is. — In *Ethnographie, Folklore et Sociologie* (1), citeeren wij het geval van huishoud-

---

(1) Zie *Folklore Brabançon*, 10de jrg., blz. 511

sters die geen confituren maken wanneer zij hun maandstonden hebben, omdat dit ze « doet draaien » of « in gang komen » (fermenteeren).

Dit geval van bijgeloof heeft er ons andere aangebracht die wij hierna signaleeren. Een vrouw die in dezen toestand verkeert maakt zelf geen mayonnaise, omdat de saus in dit geval niet bindt. Roert iemand anders ze, dan bindt ze wel.

Het mislukken zou dus niet te wijten zijn aan de tegenwoordigheid van de vrouw, doch aan haar medewerking tot het bereiden van de saus.

In Zoutleeuw noteeren wij het volgende geval : Wordt er ergens een varken geslacht, dan mogen de vrouwen die hun maandstonden hebben het vleesch niet aanraken, zooniet zou het bederven.

De tegenwoordigheid alleen is hier evenmin schadelijk, de aanraking is noodzakelijk.

Ziehier echter een geval, waarbij de tegenwoordigheid alleen voldoende is om schade te veroorzaken.

Een op deze wijze onpasselijke vrouw die in een spekslagerij binnenkomt, belet het gelukken van de leverpasteien. (Brussel, verteld te Zoutleeuw).

Citeeren wij nog dit geval, waarbij wij een nieuw gebruik hebben waarop het bijgeloof betreffende den invloed van de onpasselijke vrouw overgegaan is.

Het gebruik dat vrouwen naar den kapper gaan is nog niet lang geleden tot in onze dorpen doorgedrongen. Weinige zullen er nog aangetroffen worden waar men ten minste niet één uithangbord vindt : « *Coiffeuse voor dames en kinderen* ».

Een vrouw nu die zich in dezen toestand bevindt gaat niet naar de kapster, omdat het haar in dit geval niet houdt, noch de ondulaties, noch de krullen.

Bijgeloof ? Ongetwijfeld. Misschien is er echter ook wel een bijzonderen toestand van het organisme die zijn invloed doet gelden en eveneens een juiste waarneming, zooals onze voorouders er dikwijls deden vóór de vaststellingen van de wetenschap. In dit geval is het de taak van den physioloog uitspraak te doen.

Een laatste voorbeeld nog.

Vele kazuifels en priestergewaden worden in mannen- of vrouwenkloosters vervaardigd. Zoo een vrouw die haar maandstonden heeft borduurt met koperdraad, dan verroest deze. Gouddraad integendeel behoudt zijn kleur. Wij signaleeren de opmerking zonder uitspraak te doen over de waarde er van. Een lezer meent dat dit bijgeloof in betrekking staat met de opvatting van reine en onreine toestanden.

A. M.

Modern Bijgeloof. — De neo-folkloristen beweren dat elke generatie haar eigen folklore meebrengt en dat, niettegenstaande het verschillend voorkomen er van, steeds nieuwe scheppingen toegevoegd worden aan een bijna onveranderlijken grond. Het

vliegwezen dateert voorzeker niet uit het antediluviaansch tijdperk. Het is zelfs zoo nieuw, dat we nauwelijks mogen zeggen dat het reeds tot de geschiedenis behoort. Het vliegwezen heeft nochtans reeds zijn folklore en bij de vliegers vinden wij een aantal bijgeloovigheden. Ditmaal zijn het wel geen overlevingen, doch wel degelijk levende realiteiten.

Een Fransch reporter, J. Kessel, publiceerde een boek : *Vents de Sable,* dat zeer in den smaak viel en waarin hij zijn vliegtocht van Toulouse naar Dakar beschrijft, langs de luchtpostlijn naar Afrika en Zuid-Amerika. Men zal zich nog menig tragisch avontuur van meer dan een piloot op deze lijn herinneren, verdwaald op zee, verplicht te landen in het Afrikaansch binnenland, aangevallen door ononderworpen Moorsche stammen, mishandeld, vrijgekocht, vermoord soms.

De bemanning, geleid door de vliegeniers Reine en Serre, was over den kop gegaan tusschen het fort Juby en de Spaansche militaire strafkolonie Ville Cisneros. Gevangen genomen en mishandeld, werden de vliegers slechts in vrijheid gesteld tegen betaling van een hoog losgeld. Voor Reine was het de eerste maal dat hij dezen tocht aflegde. Ziehier nu wat Kessel hierover in zijn boek mededeelt :

« 's Avonds dineerde M. Daurat, hoofd der exploitatie, met ons te Casablanca en vertelde ons tijdens het maal, dat, in strijd met wat eerst overeengekomen was, Reine het vliegtuig niet zou besturen tot Dakar.

— Waarom dan toch, riep Serre uit.

— Het is beter dat u de heenreis niet samen doet, antwoordde M. Daurat ontwijkend.

Serre drong niet verder aan. Hij begreep. Ik eveneens. Als vliegers uit den oorlog wisten wij welke macht het bijgeloof heeft op dezen die leven volgens de grillen van het toeval of van het noodlot, zooals men het noemen wil. De bemanning Reine en Serre was over den kop gegaan tusschen Juby en Ville Cisneros. Het was dan ook niet geraadzaam hen op dezelfde reis verder laten samen te sturen, daar hun gesternten met elkaar tegenstrijdig waren.

— Reine zal u terugbrengen, voegde M. Daurat er bij. (Volgens de onvaste logica van het bijgeloof liep men bij de terugreis niet dezelfde risico).... »

Het hoofd van de luchtposthalt Casablanca zou voor geen geld ter wereld op zijn besluit teruggekomen zijn.

Hier hebben wij dan een overste die een besluit neemt dat hem gedicteerd wordt door een eenvoudige bijgeloovige intuïtie. Een piloot wiens gedachten zoo goed aangepast zijn bij dit systeem van bijgeloovigheden dat hij aanstonds, met een half woord, verstaat, en er zelfs niet zou aan denken een dusdanig besluit doen in te trekken.

Hoe symptomatisch en karakteristiek is echter deze beslissing van een overste, die oordeelt dat de twee piloten zonder gevaar de terugreis mogen doen. Wel mag het opbouwend mate-

riaal dat door den mensch benuttigd wordt veranderen, naarmate de techniek vooruitgaat of dat er nieuwe uitvindingen gedaan worden, de mensch blijft echter steeds de mensch, ongeveer steeds organisch dezelfde en zijn reactie is identisch. Langs deze zijde moeten de verklarende, blijvende feiten opgezocht worden. Zoo wij hedendaags geen geheimzinnige kracht meer toekennen aan, of geen voorteekenen meer afleiden uit het omverwerpen van een zoutvat of het doorgaan onder een ladder, dan toch hebben wij deze geestesgesteldheid overgedragen op nieuwere verschijnselen.

Terwijl de folklorist zijn waarneming concentreert op een feit dat tot de geschiedenis behoort, oordeelt de neo-folklorist, alhoewel hij volledig de wetenschappelijke waarde van het voorbije feit erkent, dat de waarneming van nieuwe feiten, geobserveerd in de ons omringende werkelijkheid, veel meer nut oplevert.

A. M.

Over den Reiger. — In een vorig nummer (1) signaleerden wij dat sommige visschers meenen dat Reigerspooten een bijzondere aantrekkingskracht op de visschen uitoefenen. Op het eerste zicht schijnt dit misschien wel vreemd, daar de reiger nooit op de oevers van een rivier gaat zitten dan om visschen te vangen. Ziehier wat een lezer ons mededeelt met betrekking tot dit onderwerp.

De reiger die, evenals alle vogels die leven van visch, hedendaags bijna geen belang meer heeft als wild, was bij de Ouden het bijzonderste gerecht bij de maaltijden. Het was een eeregerecht dat « koningsvleesch » genoemd werd ; met veel plechtigheid werd hij opgediend op een zilveren schotel, omringd met welriekende kruiden.

Van alle vogels, zegt men gewoonlijk, is de reiger het minst bevoordeeligd door den Schepper, omdat het zijn lot is heele dagen op één poot staan te vasten, van 's morgens vroeg tot 's avonds laat, wachtend totdat een vischje het goedvindt tot hem te komen.

Nochtans is deze steltlooper, zooals men het wel zou kunnen veronderstellen, geen echt voorbeeld van passieve berusting ; om zich hiervan te overtuigen is het voldoende zijn levenswijze na te gaan.

Deze is zeer eigenaardig : de vogel staat met zijn lange pooten in de rivier, de teenen op het grint van de bedding en den snavel stroomafwaarts. Dan ziet men hem zich op en neer bewegen op zijn dijbeenderen. Hij steekt zijn staart omhoog, buigt zijn borst voorover, dompelt ze in de rivier en geeft haar in het water een reeks zijdelingsche bewegingen. Dan richt hij zich opeens weer op en schijnt te wachten. Te oordeelen naar zijn

(1) Zie *Brabantsche Folklore,* XI^de^ jaargang, blz. 402.

ongeruste houding zou men zeggen dat hij een prooi beloert. En inderdaad, daar schiet opeens zijn snavel bliksemsnel het water in en grijpt een forel. Hij slikt ze in zoo ze niet te dik is, want nooit doet hij den visch in stukken. Oogenblikkelijk daarna herneemt hij zijn eerste houding en weldra is er een tweede forel in zijn bereik die op dezelfde wijze gevangen wordt.

Een heele reeks forellen komen aldus stroomopwaarts en ondergaan achtereenvolgens hetzelfde lot.

Eenige jaren geleden reeds signaleerde M. Henri de Parville, in het tijdschrift « La Nature » dat hij toen bestuurde, eenige natuurwetenschappelijke waarnemingen betreffende den reiger, gedaan door M. Noury d'Elbeuf, en die medegedeeld werden op de vergadering der wetenschappelijke vereenigingen, aan de Sorbonne. Ziehier wat M. Noury zegde : « Een reiger gevangen hebbende, constateerde ik op den vogel de aanwezigheid van groote vettige knobbels, tusschen de lederhuid en de opperhuid van de streek aan de borst en het bekkenbeen. De afvoerkanalen van deze klieren monden uit aan de basis van de donspluimpjes die de groote borststukken bedekken. In aanraking met de lucht lost hun afscheiding zich op in een uiterst fijn wit poeder, vettig als melk en walgelijk stinkend. De reiger schudt dit stof uit in de rivier en dit vloeit langzaam met den stroom mede. De geur er van schijnt zeer aantrekkelijk te zijn voor de forellen, want nauwelijks hebben deze visschen hem geroken of zij zoeken naar den oorsprong er van! Zij zwemmen stroomopwaarts, naderen den vogel en worden zijn prooi ».

Het beste bewijs dat M. Noury heeft kunnen geven van de juistheid van het feit dat hij signaleerde, bestond in het plaatsen van een reigersborst in een forellennet. De proefneming zou steeds met welgelukken bekroond geweest zijn.

G. W.

Deze vischvangst met « reigersaas » mag wel eigenaardig genoemd worden. Het huidig bijgeloof van de visschers zou dus berusten op een juiste doch onvolledige waarneming. De uitlegging er van zou steunen op wetenschappelijke vaststellingen, die echter door den visscher niet gekend zijn.

De zeden en de beschaving. — Wat een beschaving karakteriseert zijn niet de toevallige gebeurtenissen zooals de politieke instellingen of de economische organisatie, doch de constante factoren zooals de zeden. Over het algemeen vormt men zich een eenig beeld van de Mohammedaansche beschaving, en dit is eveneens het geval met de Westersche beschaving.

Ongelukkig genoeg bestaat er geen Westersche beschaving die EEN is, doch wel meerdere duidelijk van elkaar te onderscheiden Westersche beschavingen, want in het Westen zijn er twee soorten van beschaving. Wij vinden er scherp bepaald de zeden van een Latijnsche beschaving en de zeden van een Germaansche of Noordsche beschaving.

Het verschil in zeden is overgroot en heeft altijd bestaan. Het kapittel namelijk over de betrekkingen tusschen beide geslachten zou talrijke voorbeelden leveren die waard zijn zeer grondig bestudeerd te worden.

Bij de Latijnsche volkeren worden eenerzijds groote voorrechten toegekend aan het beoefenen der kuischheid, wat ten andere zeer zelden voorkomt, zooals bewezen wordt door het bestaan van de Vestaalsche Maagden, de liefdezusters en het celibaat der priesters en anderzijds wordt de dronkenschap er verafschuwd.

Bij de Germaansche volkeren daarentegen brengt het beoefenen der zuiverheid, die zeer veel voorkomt, geen enkel bijzonder voorrecht mede, terwijl men er zeer verdraagzaam is wat de dronkenschap betreft.

Steunende op deze gegevens zou het wel interessant zijn te weten of in het Westen de Latino-Germaansch-Noordsche grenslijn wel bepaald is, en zoo zij vast of veranderlijk is.

Zeer nauwkeurige kenteekenen karakteriseeren elk van deze beschavingen.

In de Latijnsche streek worden de jonge meisjes gechaperonneerd, wat schaadt aan de vulgarisatie van den damesfiets, bedden voor twee personen worden veel gebruikt, men is zeer nauwgezet op het gebruik van het badkostuum. De eeredienst van Jupiter ruimde de plaats voor het Roomsch-katholicisme ; de bedelarij is er geen oneer, het huwelijk bestaat essentieel in de vereeniging van twee symphatiseerende familiën. De trouwbeloften kunnen gebroken worden. Men omhelst elkaar in 't openbaar zonder getrouwd of verloofd te zijn.

In de Germaansch-Noordsche streek zijn de jonge meisjes vrij en rijden per fiets, het gebruik van een bed voor twee personen is over het algemeen onbekend, het gebruik van het badkostuum is niet zoo strikt verplichtend. Van den eeredienst van Thor of Odin ging men er over tot het protestantisme. Bedelarij is een oneer, het huwelijk is essentieel de vereeniging van twee sympathiseerende menschen van verschillend geslacht. Trouwbeloften kunnen niet gebroken worden. Gehuwden of verloofden alleen omhelzen elkaar in 't openbaar.

Zoo respectievelijk de grenzen van ieder dezer streken vastgesteld werden bij middel van deze kenmerken, zouden al deze grenzen samenvallen en men zou aldus met zekerheid de Latino-germaansche grenslijn kunnen bepalen.

De Brabantsche Folklore zou in Brabant, waar denkelijk deze grenslijn voorbijkomt, waar men hoopt ze kunnen vast te stellen, over de studiën van deze vraagstukken gegevens kunnen verzamelen. Deze studiën zouden kunnen bijdragen tot de oplossing van het hierbovenstaand vraagstuk, dat, wel beschouwd, niets anders is dan de uitbreiding tot geheel het Westen van de studiën die in Brabant ondernomen werden, een provincie die naar het schijnt terzelfdertijd behoort tot de beide gewesten.

Het Westen beperkt zich niet bij Europa doch strekt zich tevens uit tot in Amerika, waar de Latino-Germaansch Noordsche grenslijn ongetwijfeld zal kunnen vastgesteld worden tusschen de door de Spanjaarden overheersche streken en het Yankee Gebied.

ALBERT BOVY

Over de IJdelheid. — Volgend geval dient gevoegd te worden bij deze die geciteerd worden door M. P. Hermant in zijn artikel over de IJdelheid van de handelaars op de Oudmarkt te Brussel (1). Het wordt ons medegedeeld door een bewoner van deze wijk. Een mooie familie van deze wondermenschen is bv. *de Fintje's*. Deze lieden begonnen met minder dan niets. De grootmoeder verkocht spelden in café's, doch al de dochters poffen.

Te Verviers of te Ronse is er geen lakenweverij waar zij niet in het krijt staan ; overal maken zij gaatjes toe om een nieuw gat te openen. Dit belet hen nochtans niet een huis te hebben in de Blaesstraat, een op de Kapelleplaats, een in de Hoogstraat en drie auto's waarin de familie zich op prinselijke wijze laat rondvoeren. Het grootste wonder van de kliek is wel *Matantje* (Grootte : 1,25 m.) ; haar grootste genoegen is gekleed te gaan volgens de mode van 1830, crinoline en kleine parasol, en in de gebuurte rond te wandelen. Gek is zij niet, doch integendeel zeer wel bij haar verstand zoo men haar het woord toestuurt. De andere, tante Eugenie, is een drinkster. Wanneer zij zich in haar natuurlijken toestand verkeert is zij steeds op zoek naar avontuur.

Op uw Gezondheid. — Wanneer, korten tijd vóór den oorlog, in een dorpsherberg een klant een « pèket » bestelde, ging de baas hem aan het vat in den kelder tappen in een kleine karaf.

In betrekking hiermede signaleert ons een lezer wat er hem op zekeren dag overkwam in een café te Hoegaarden. Uit den kelder terugkomende met haar karafje, vulde de bazin zijn glas en schonk daarna voor haar enkele druppels jenever in een glaasje die zij eerst uitdronk, zeggende : Op uw gezondheid, Mijnheer.

Onze lezer, wiens nieuwsgierigheid geprikkeld was, vroeg naar het waarom :

Natuurlijk was het antwoord vaag, zooals het gewoonlijk gaat voor al deze kleine zedetrekken.

— Dit is hier zoo de gewoonte, Mijnheer.

Onze lezer informeerde echter in het dorp bij geletterden, naar de reden van dit gebruik.

Een dokter uit Hoegaarde zegde hem : Tijdens de Spaansche overheersching werden de Spaansche bezettingstroepen door de bevolking gehoond en talrijke plotselinge overvallen hadden de soldaten zeer bevreesd gemaakt. Als ze ergens te drinken vroegen of eischten, verplichtten zij den pachter of den herbergier eerst te drinken, uit vrees dat de drank zou vergiftigd geweest zijn. Sedert

---

(1) Zie *Brabantsche Folklore*, XIIde jaargang, blz. 205.

langen tijd reeds namen de caféhouders dus de gewoonte aan van te drinken vooraleer de klant de lippen aan zijn glas bracht ; dit gebruik werd vereeuwigd.

Uit het begin van den oorlog 1914-1918 zouden wij eveneens talrijke voorbeelden kunnen aanhalen hoe Duitsche soldaten op dezelfde wijze te werk gingen, en hoe, in de bezette burgershuizen of kasteelen, de eigenaars door de officieren verplicht werden samen met hen te drinken.

In zijn *Ivanhoe* signaleert Walter Scott hetzelfde gebruik in Engeland, in den tijd van de kruistochten. In dit tijdvak werd het land te vuur en te zwaard verwoest door de oorlogen tusschen Normandiërs en Angel-Saksers. Talrijke outlaws stroopten en gingen op rooftocht. Iedereen, welke ook zijn nationaliteit of beroep mocht zijn, die ergens te drinken vroeg, eischte dat hij die hem diende eerst dronk van den gebrachten drank.

A. M.

Kinderspel. — Ziehier een kinderspel dat steunt op hetzelfde natuurkundig principe als de huidige yo-yo : de verworven kracht gevoegd bij de inertie.

Men neemt een grooten knoop van een jas. Door de twee oogjes doet men een draad dien men bindt. Daarna, als de knoop goed in het midden is, steekt men de twee wijsvingers in de twee lussen van den draad ; men doet den knoop eenige malen ronddraaien en dan doet men met de lussen een beweging heen en weer : de knoop draait vlug in de eene richting, dan in de andere. Het toppunt van het geluk (habemus confitentem reum) is echter van den knoop tegen een ruit, een venster of iets dergelijks te doen draaien. Dit maakt een helsch lawaai, daar de kamer dan dient als resonansruimte.

Teekening van een kinderspel.

Omstreeks 1885 werd de knoop te Oostende vervangen door een verbeterd toestelletje dat bestond uit twee bolle en aan de andere zijde uitgeholde plaatjes. Het draaien veroorzaakte een geronk.

Het spel was tamelijk gevaarlijk want, als het versleten draadje brak aan het rotatiepunt, dan gebeurde het wel eens dat de kleine speler den knoop in het aangezicht kreeg.

Ik meen dat dit speelgoed heelemaal verdwenen is.

J. CAVENAILE.

Kinderspel met saai. — Het kinderspel dat uitgevoerd wordt met saai of met een koordje (1) wordt in het Gentsch dialect *afgetten* geheeten. Te vergelijken met het Duitsche : *abnehmen*.

J. CAVENAILE.

De Molen van het St.-Geurikseiland. — Bij de illustraties die wij in een vorig nummer gaven van het St.-Geurikseiland, zooals dit was vóór de overwelving der Senne, voegen wij nog deze van den Molen van het St.-Geurikseiland zooals deze was. Op den achtergrond bemerkt men den koepel van de Kerk van Onze-Lieve-Vrouw van Bijstand.

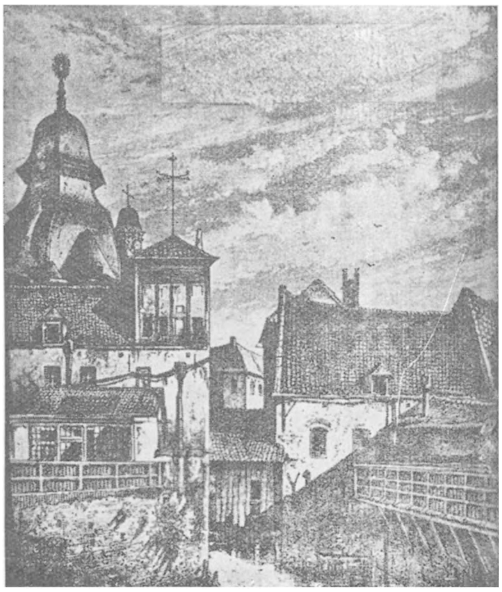

De Senne aan het St.-Geurikseiland naar een oude teekening.
Links de Kerk van O. L. V. van Bijstand.

Zantingen. — De hieronder opgenomen tekst lag in een « Cohier van aen ende afschrijf der prochie van Rode » (St.Gen.) van het jaar 1783 (schepenreg. Brussel).

†

Epitaphe.

Du guide fidèle, condamné au feu par sentence du conseil antipatriotique de Bruxelles et exécuté le 24 juillet 1788 à 11 heures 20 minutes du matin.

— Cigit ce guide, fidèle à la Patrie.

— Amant de la Vérité, mais pour l'avoir dite par des juges tous pleins d'injustice.

A été condamné au dernier des supplices.

— Mais en dépit de tous ces traitres, de ses cendres, on en verra naître d'autres, et cette illuste ouvrage cher à la Patrie.

A notre gréz d'un supplément a été suivi

R. I. P.

Wie of wat was die « Guide fidele » ?

C. T.
R.

Onweer en Brand. — Uit Herenthals schreef men 7 Februari 1737 aan den « Europischen Mercurius », Stuk XLVIII, Deel I, bl. 108 :

« Voor eenige daagen, wanneer men alhier een zwaar Onweêr, vermengt met Donder, Blixem, Hagel en Sneeuw had, sloeg den Blixem in den Tooren van onze Hoofdkerke, die daar door in brand geraakte, doch door de hulpe der Grasburgers tydig gebluscht is ».

Uit een correspondentie uit Eindhoven (t. a. p., bl. 109) blijkt, dat de juiste datum van dezen brand Zondag (avond) 3 Februari was. Aan deze briefwisseling ontleenen wij nog :

« Te *Arendonk*, twee uuren van Turnhout, is de Tooren tot den grond toe afgebrand : Het vuur was daar Maandag noch vrij heevig : Te *Leeuw* (1) is ook Vuur op den Tooren gevallen, doch dezelve is niet in Brand geraakt ».

Haarlem. J. D. H. van Uden.

Storm. — In den namiddag van 19 Januari 1735 woedde boven de Oostenrijksche en Vereenigde Nederlanden en zware storm, die van drie uur tot den volgenden morgen drie uur onverpoosd duurde en buitengewoon groote schade veroorzaakte. Huizen, schoorsteenen en daken stortten in en onnoemelijk veel boomen werden ontworteld.

« Onder anderen zyn in het Park by *Brussel* 42 zwaare boomen omverre gewaaid, waaronder verscheiden van 15 of 16 voeten in de ronde. Men schryft van de laatstgenoemde Stad dat het onweêr aldaar verzeld was geweest van Donder, Blixem, Hagel en Regen, zodanig als ooit by menschen geheugen gezien was, want het scheen dat alle de huizen der Stad zouden omver geworpen worden : ook zyn 'er eenigen ingestort, en verscheiden menschen op straat door het afvallen der Schoorsteenen dood gebleven ».

Europische Mercurius, Stuk XLVI, Deel I, blz. 89.

Haarlem. J. D. H. van Uden.

---

(1) N. D. D. Heer Van Uden bepaalt niet welke gemeente door « Leeuw » hier bedoeld wordt.

Congressen, Vereenigingen, Tentoonstellingen

Nationale Commissie van het Volkslied. — Zooals wij het vroeger reeds gemeld hebben (z. Boekennieuws), heeft het Ministerie van Kunsten en Wetenschappen, als gevolg aan een wensch van den Hoogeren Raad voor Volksopvoeding, een nationale Commissie ingericht van het Volkslied, waarvan het voorzitterschap toevertrouwd werd aan M. De Keyser, professor aan de Gentsche Hoogeschool. Wij weten nog niet wat op het programma van deze commissie zal voorkomen, doch de volgende wenschen van den Hoogeren Raad voor Volksopvoeding schijnen toch den weg aan te wijzen dien zal gevolgd wordeno :

1) Stichting van een nationale commissie samengesteld uit toonkunstenaars en folkloristen, die als opdracht heeft, in samenwerking met de bestaande regionale en plaatselijke folkloristische Commissies, alle nuttige navorschingen te doen om den tekst of de muziek van de oude volksliederen die aan het verdwijnen zijn, op te sporen.

2) Uitwerking van een Vlaamsche en een Fransch-Waalsche verzameling van de karakteristiekste volksliederen, woorden en muziek.

3) Inrichting van een soloconcert van oude volksliederen en volksdansen.

4) Door de lagere school het volk voorbereiden tot een beter begrijpen van de muziek. Daarom de omwerking bestudeeren van de techniek der muziek op school, zonder het beoefenen van den gezamenlijken zang uit te sluiten, met zich namelijk toe te leggen op de volkswijsjes.

5) Uitwerking van een verzameling volksliederen voor soldaten, tekst en muziek (1).

Waalsche Litteraire en Dramatische Kring van de Provincie Namen. — Op 17^{den} December werd door dezen Kring een Folkloreafdeeling ingericht, als gevolg op een wensch die geuit werd op het Congres te Dinant, waarover wij in een vorig nummer verslag uitbrachten.

Een voorloopig comité werd samengesteld als volgt : Voorzitter : E. H. Hayot te Bouvignes ; Ondervoorzitters : de HH. D Brouwers, Staatsarchivaris te Namen en Henri Javaux te Andenne ; secretaris : M. Emile Dave, te Namen ; Penningmeester : M. Alexis Colart, te Namen ; Leden : de HH. Marinus Albert te Brussel, Jean Grafé en Joseph Calozet te Namen.

Zich te wenden tot den Voorzitter of tot den Secretaris, 26, Pepynstraat te Namen.

Op 21sten Januari werd door de Folkloreafdeeling een tweede zitting gehouden, tijdens dewelke men zich bezighield met het opstellen van een vragenlijst die in de Provincie zal rondgestuurd worden en met de keuze van een lokaal.

Het tijdschrift *Le Guetteur Wallon* zal regelmatig verslag uitbrengen over de werkzaamheden van de Folkloreafdeeling. Laat ons van de gelegenheid gebruik maken om te wijzen op de verbetering die gebracht werd aan dit tijdschrift, dat zich meer en meer uitsluitend met Folklore begint bezig te houden.

In de laatste nummers treffen wij flink uitgegeven studies aan over de *Ducaces wallonnes*, door M. A. Colart, over de *Rol van de Folklore bij het Geschiedenisonderwijs*, door M. Felix Rousseau, van Paul Moureau, van de Rélis Namurwès, over *Les Gages du Batisse de l'Abeyè.*

De Zuiderzeefilm. — Reeds vroeger signaleerden wij de folkloristische films die in Nederland genomen werden door M. D. J. Van der Ven.

De drooglegging van de Zuiderzee zal een totale ommekeer brengen in de zeden en gewoonten van de kustbewoners en van deze der huidige eilanden. Hun zoo karakteristieke folklore zal zelfs grootendeels verdwijnen. M. D. J. Van der Ven filmde de gebruiken der ambachten, de particulariteiten en het vervaardigen van de kleedij, de volksgebruiken en vermakelijkheden. Een kostbaarder document kan men zich waarlijk niet indenken.

Op Zaterdag 14den en Zondag 15den Januari heeft hij deze film gedraaid te Brussel, in het Hollandsch Huis, Audergemlaan, in tegenwoordigheid van een talrijk en zeer aandachtig publiek.

Daar de auteur zijn lang verblijf ter plaatse benuttigde om de bij deze gebruiken en feesten passende volksliederen op de teekenen, ging deze vertooning gepaard met de uitvoering hiervan. Mevrouw Van der Ven begeleidde met de piano.

Een aangename avond, bestemd om de rol van den folkloristischen film in de volksopleiding te doen verstaan.

Maurits Sabbe-hulde te Antwerpen. — Bij gelegenheid van de zestigste verjaardag van Maurits Sabbe, conservator bij het Plantijnmuseum, werd te Antwerpen op 15den Februari een viering op touw gezet. Na op het stadhuis ontvangen geweest te zijn door het Gemeentebestuur, werd de jubilaris in een geestdriftige stemming gevierd, tijdens een feestmaal wel te verstaan, door zijn vrienden, zijn leerlingen, zijn bewonderaars. De Brabantsche Folklore houdt er aan zijn gelukwenschen aan te bieden aan dezen volhardenden eclecticus. Geschiedschrijver en philoloog, criticus en schrijver, leeraar aan het Athenæum en vervolgens aan de Hoogeschool, Museumconservator in den echten zin van het woord, dit wil zeggen dat hij deze zending niet alleen beschouwde als essentieel bewarend doch vooral als opvoedend. Steeds was M. Maurits Sabbe de Folklore genegen. Zoo hij zijn tijd er niet kon aan besteden, dan toch was hij niet zooals vele anderen een scepticus, een beknibbelaar. Hij begreep niet alleen het aantrekkelijke van de Folklore, hedendaagsch wat in onbruik geraakt, doch haar nut en haar belang.

Daarom is het dan ook dat ons Tijdschrift zijn werk bewondert en hem terzelfdertijd wenscht het nog lange jaren kunnen

Boekennieuws.

J. H. NANNINGS. — *Brood- en Gebakvormen en hunne Beteekenis in de Folklore.* Prijs : 5 fl. Keizerstraat, 32, Scheveningen.

Het zou wel moeilijk zijn deze rijke monographie te resumeeren. Alles er in is even interessant, feiten in overvloed en talrijke gedachten. De schrijver verzamelde bijna alles wat over de gebakvormen in Holland en in Vlaanderen kan gezegd worden, hij noteerde de overeenkomst met de naburige streken en zocht naar den oorsprong en de geschiedenis van deze ontelbare, vaak eigenaardige gebruiken. Deze vormen spelen een belangrijke rol in de volkspsychologie. Steeds had de volksgeest eerbied voor het brood, wat in betrekking staat met de Germaansche vereering van zielen en duivelen, die invloed hadden op de teelt der graangewassen. Het graan en het brood waren gaven der geesten en daarom ook moesten hun offers gebracht worden.

Deze gebruiken zijn meestal oude heidensche gedachten of gewoonten die op christelijke leest geschoeid werden. Schrijver onderzoekt alle feesten van het jaar die gekenmerkt worden door een speciaal gebak : Nieuwjaar, St.-Hubertus, St-Maarten, Allerheiligen, St-Niklaas, Ste-Lucia, Kerstmis, Driekoningen, Vastenavond, Paschen, St.-Jan, enz. daarna de bedevaarten en kermissen, de oogstdagen, de locale vormen en de uitdrukkingen in betrekking met het bakkersbedrijf, de uithangborden der bakkers, de Joodsche gebakvormen, deze die betrekking hebben op geboorten, op verjarings-, verloovings- of huwelijksfeesten, op begrafenissen, enz.

Dit alles wordt door den auteur bestudeerd met een waarlijk folkloristische en geschiedkundige bekwaamheid en zijn gevolgtrekkingen zijn soms zeer belangwekkend. Het werk dat 288 blz. beslaat is flink geïllustreerd en wel verzorgd op typographisch gebied. Het is een boek dat zal opgemerkt worden in de folkloristische kringen.

P. H.

OTTO LEHMANN. — *Das Schleswigsche Cimbrische Bauernhaus und seine Bedeutung für die Volkskunde.* Afdruk uit de « Festgabe für Anton Schiffereü ».

Wat ons vooral interesseert bij deze bondige flinkgebouwde studie van M. Otto Lehmann is het psychologisch en sociologisch standpunt waarop hij zich plaatst.

De beteekenis die het huis heeft voor den bouwer en den bewoner kan slechts verstaan worden als men ze in verbinding brengt met een zekeren ontwikkelingsgang, nl. deze van de beschutting van den mensch en de bewaring van voorraad en vee. Het huis, evenals de taal, ontwikkelde zich organisch en is geen grillige uiting van 's menschen geest. Het ontwikkelt zich volgens

een mode, volgens een specifiek en bepaald plan, dat afhankelijk is van den verstandelijken en economischen toestand van den bouwer en dat de oorzaak is waarom het boerenhuis en vooral de opvatting er van overeenkomt met de levenswijze en den verstandelijken ontwikkelingsgraad van den landbouwer.

Daar wij bij de boerenvormingen uit een bepaalde streek steeds eenzelfde bouwtype terugvinden, dat zelfs voorkomt in streken waar de levensvoorwaarden niet dezelfde zijn, mogen wij dit beschouwen als bepaald, vooral wat de psychologische opvatting er van betreft, dit wil zeggen wij mogen het aannemen als een wijze van opvatting van een volk. Vinden wij daarentegen verschillende typen van woningen, dan mogen wij hieruit afleiden dat wij te doen hebben met verschillende beschavingen, met volkeren van verschillenden oorsprong.

Ongetwijfeld zal het standpunt van M. Lehman in den smaak vallen van de lezers van De Brabantsche Folklore.

P. H.

G. LAPORT. — *Les Contes populaires wallons*, 144 blz. Uitg. Academia Scientiarium Fennica, Helsinski, 1932, Prijs : 40 Fmk.

Op het Archeologisch Congres te Luik (1932) deed M. G. Laport een mededeeling waarvan wij een resumé gaven (12de jrg., blz. 286). De ontwikkeling van dit werk werd daareven uitgegeven door de Fellows Folklore Communications (N° 101). Het classificeeringssysteem voor vertellingen, opgemaakt door M. Antti Aarne, professor aan de Hoogeschool van Helsingfors (Finland), wordt breedvoerig uiteengezet in de Inleiding. Daarna, voortgaande op dit systeem, groepeert de schrijver talrijke vertellingen die hij verzamelde in Wallonië.

Antti Aarne verdeelt de vertellingen in drie voorname groepen : dierenvertellingen, eigenlijke volksvertellingen, humoristische vertellingen. Elke groep wordt verdeeld en onderverdeeld. Het systeem voorziet daarenboven de mogelijkheid verdere verdeelingen bij te voegen.

Deze classificeering werd aangenomen door verscheidene folkloristen en de vertellingen der volgende landen of streken werden volgens deze methode geclassificeerd : Finland, Estland, Lijfland, Lapland, Noorwegen, IJsland, Vlaanderen, Spanje, Roemenië, Hongarië.

Om de Waalsche vertellingen te classificeeren maakte de schrijver gebruik van de vrijheid die hem gelaten werd door den uitvinder van het systeem. Hij onderscheidt nl. eveneens een groep vertellingen die steunen op een klanknabootsing.

La Musique et le Peuple. — Uitgave van den Hoogeren Raad voor Volksopleiding, 112 blz. 1932. Ministerie van Kunsten en Wetenschappen.

De Hoogere Raad voor Volksopleiding deed een enquête over het gebruik der Muziek bij de opvoeding der massa. Hierover brengt hij verslag uit.

Alhoewel deze enquête het aanwenden van de muziek in het algemeen ten doel heeft, werd bij de gestemde besluiten toch een onderscheid gemaakt tusschen de volksmuziek en de muziek in het algemeen beschouwd en de Commissie uit den wensch een Nationale Vereeniging te zien tot stand komen die samengesteld zou zijn uit toonkunstenaars en folkloristen en die de noodige opzoekingen zou doen betreffende de oude volksliederen. Zooals wij het hierboven reeds zegden werd deze wensch verwezenlijkt en de bewuste Vereeniging werd gesticht.

Al wat deze inrichting zal doen om al wat nog kan verzameld worden van deze artistieke nalatenschap onzer voorvaderen te bewaren voor vergetelheid en vernieling, verdient met beide handen toegejuicht te worden. Sedert lang reeds moest deze inventarisatie van het volkslied gedaan geweest zijn, opgenomen op papier of op gramophoonplaten. Vele jaren reeds werden er door onze specialisten pogingen daartoe aangewend, doch nooit vonden zij eenige belangstelling voor dit vraagstuk bij de openbare besturen, nooit werden zij op de eene of de andere wijze aangemoedigd. Nu het bijna te laat is denkt men er eindelijk aan het werk aan te vatten. Geluk er mee. De gedachte van het volkslied te gebruiken in de opvoeding, kunnen wij eveneens niet anders dan goedkeuren. Hier mogen wij echter niet nalaten voorzichtigheid aan te bevelen. Wanneer wij hooren spreken over de bijzondere opleiding die te geven is aan de lesgevers, dan vreezen wij voor iets. Zal het volkslied, met het oog op dit bijzonder gebruik, niet verminkt worden.

Zooveel pogingen op gebied van volkskunde hebben wij reeds zien mislukken als gevolg van een niet-begrijpen van het vraagstuk, dat wij ditmaal weer niet kunnen nalaten onze vrees uit te drukken.

Volkskundliche Bibliographie für das Jahr 1927. 344 blz. Prijs : 24 Reichsmark (192 fr. ongeveer). Uitg. Walter de Gruyter, Genthiner strasse, 38, Berlin.

Achtste boekdeel van deze Reeks. Een kostbaarder verzameling voor de Folkloristen kan men zich waarlijk niet voorstellen. Het geheel dat nu reeds de Bibliographie van de Folklore van 1917 tot 1927 omvat, werd zoodanig opgevat dat het gemakkelijk kan gebruikt worden zoodra men het algemeen plan wel doorschouwt. Bij het begin van het werk een systematisch plan, steeds hetzelfde voor alle deelen. Het bevat de tafel der verscheidene groepen en onderverdeelingen van de classificeering. De titels die gegroepeerd zijn in de verscheidene rubrieken werden doorloopend genummerd. Deze van dit jaar gaan van 1 tot 4764, wat wijst op het belang van het gedane onderzoek. Subsidiaire tabels vergemakkelijken het weervinden der opgezochte inlichtingen. Men treft een tabel aan der nageziene uitgaven ; een tabel der geciteerde plaatsen, een inhoudstafel, een alphabetische tabel der geci-

teerde auteurs. De tabels geven telkens de volgnummers aan van de gesignaleerde werken, wat toelaat deze gemakkelijk weer te vinden.

Bulletijn der Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie. VI^de^ Deel, 1932, 304 blz. Prijs : 32 fr. Adres : M. J. Cuvelier, 1, Museumstraat, Brussel.

Het boekdeel over het verloopen jaar bevat 7 Vlaamsche en 6 Fransche werken. Vooraf gaat een verslag over de werkzaamheden van de Commissie gedurende het verloopen jaar.

Ziehier de lijst der werken die wij aantreffen in deze uitgave : Drie lessen over de geschiedenis van het Nederlandsch naar de plaatsnamen (Mansion), Kat, Kade (J. Lindemans), De Vlaamsche Toponymie in 1931 (J. Van de Weyer), Een uitstapje naar het Walenland (J. Grauls), De Hark in de Zuidnederlandsche Dialekten (Pauwels), Een tentoonstelling voor Nederlandsche Dialektologie te Gent op 1, 2 en 3 April 1931 (C. Blancquaert), De Nederlandsche Dialectstudie in 1931 (Is. Grootaers), Les noms de lieu du type : Crève-Cœur (J. Feller), Les toponymies Communales (E. Renard), Toponymie de la Commune de Lantin (E. Renard), Le cartulaire de l'abbaye d'Echternach : 698-1222, (J. Vannerus), Un document allemand de 1444 sur la langue wallonne (J. Bastin), La Philologie wallonne en 1931 (J. Haust).

Dr J. VAN DER VEN. — *De Gilde viert....* 32 blz. Groot formaat, 120 illustraties, 1931. De Meihof, Oosterbeek, Nederland.

Mooie studie over de Nederlandsche gilden en hun gebruiken, nog aantrekkelijker gemaakt door een prachtige en overvloedige illustratie. De gebruiken en tradities van deze oude maatschappijen, de kleedij van de leden, de vaandels, al de bijkomende benoodigheden, halssieraden, ceremoniestokken, blazoenen, muziekinstrumenten, wapens, zegels, juweelen, enz., worden hier op gewetensvolle wijze ontleed. Voor de folkloristen is echter het gedeelte over de traditioneele plechtigheden het interessantst, want het bevat belangrijke gegevens die kunnen benuttigd worden bij een vergelijkende studie met de gilden uit ons land.

LEINBOCK F. — *Die Materielle Kultur des Esten*, 114 blz. geïllustreerd, Tartu 1932.

De Schrijver, bestuurder bij het Nationaal Esthlandsch Museum te Tartu, bestudeert het gereedschap door de bewoners van zijn land gebruikt bij de jacht, de vischvangst, de strijd tegen den sneeuw, het werk der houthakkers, de bijenteelt, de verkeersmiddelen, den handenarbeid van mannen en vrouwen, de woning, het huisraad en de kleedij, de volkskunst, de muziek, den dans, het spel enz.

Het werk is rijk geïllustreerd.

Eesti Rahva Muuseum. Rahvateaduslikud Küsimuskavad.

Het ethnografisch museum te Tartu in Esthland publiceert periodiek een gedetailleerde vragenlijst over het een of het ander vraagstuk waar het belang in stelt. In het land op groote schaal verspreid, brengt deze vragenlijst een belangrijke documentatie aan het Museum. De 6de lijst, deze voor 1932, stelt 121 vragen over de bijenteelt.

Annales de l'Institut Archéologique du Luxembourg. 63ste Deel, 1932, 228 blz., geïllustreerd, Diekirchstraat, 18, Aarlem. Prijs : 25 fr.

De Annalen van het « Institut » voor het jaar 1932 bevatten een zakelijke studie over het Jansenismus in de Abdij van Orval, door dom. Th. Rejalot. Daar dit vraagstuk van het Jansenismus, dat reeds aanleiding gaf tot talrijke werken, nog steeds een belangrijk publiek interesseert, wijzen wij op dit werk. In dit boekdeel komt eveneens een studie voor over de militaire inrichting van Luxemburg in 1830 en 1831, door O. Petitjean.

Gedenkschriften van den Geschied- en Oudheidkundigen kring van Halle, 1931, n^{r} 7, 284 blz. geïllustreerd.

In dit 7de bundeltje handelingen van den Geschied- en Oudheidkundigen Kring van Halle, worden de werken van de leden gedurende 1931 uitgegeven. We treffen er de mooie studie van M. Van den Wege in aan over de geschiedenis van Loth, waarover wij reeds verslag uitbrachten in « De Brabantsche Folklore ». M. J. Possoz zet zijn werk voort : Door de straten van Halle, waarin hij, huis voor huis, de geschiedenis der stad opmaakt. M. Fr. Sablon schrijft een artikel over Jan van Ruisbroec, kind uit deze streek, bij gelegenheid van dezen 550ste verjaardag. M. J. Van Schepdael geeft een beredeneerde schets van de Geologie, de Paleontologie en de voorgeschiedenis van de omstreken van Hal.

O. PETITJEAN. — *Le Jardin aux Fleurs et le Grand Serment royal et de St-Georges.* In het « Bulletin du Touring Club », Januari 1933. Geïllustreerd.

Er bestaat ernstige reden om te vreezen dat den « Jardin aux Fleurs » (Bloemhof), deze karakteristieke Brusselsche herberg, binnen het kort zou verdwijnen. Het artikel dat wij hier signaleeren verdient dit dan wel, daar het er een beschrijving en actueele foto's van geeft.

H. O. K. — *Bulletijn van Hoogstraten's Oudheidkundige Kring.* M. E. Torreele, Hoogstraten.

De Oudheidkundige Kring van Hoogstraten begint met de publicatie van een driemaandelijksch Bulletijn, dat betiteld wordt H. O. K., gewijd aan Geschiedenis, Oudheidkunde, Kunst en Folklore uit Hoogstraeten en omstreken.

De eerste aflevering, (Januari 1933) verschijnt op 40 blz. met artikels door M. J. Lauwerys over *De Tol van Westdoorn onder Wuustwezel toekomende aan de graaf van Hoogstraten*, en over *Niklaas Leopold, prins van Salm-Salm, eerste hertog van Hoogstraten.*

Bulletin du Comité du Folklore Champenois. 3de jaargang, n[rs] 9-10, 1932, 9, rue de l'Arsenal, Châlons sur Marne.

Deze aflevering bevat nota's over de gebruiken bij den wijnoogst in Champagne, een vertelling : la bénédiction improvisée ; enkele spreuken en zegswijzen uit Brienne-la-Vieille, een raadsel uit het land van Fontête, beschrijvingen van het kleinood van St. Hypollytus te Poix en van den traditioneelen huwelijksdag te Ville-sur-Tourbe.

Onze Uitstapjes.

Ingaande op het een verzoek dat ons verscheidene malen door lezers gedaan werd, besloten wij dit jaar enkele folkloristische uitstapjes per autocar in te richten. Daarom sloten wij een overeenkomst met het *Office des Vacances*, dat de materieele inrichting van deze reizen op zich neemt. Aan de deelnemers mogen wij dan ook verzekeren dat de gebruikte auto's uiterst confortabel zullen zijn, daar ieder persoon zijn eigen zetel zal hebben. Wij gelukten er ook in zeer voordeelige prijzen te bekomen, wat gemakkelijk te beoordeelen is zoo men nagaat welken weg gevolgd zal worden en welke de voorwaarden van deelneming zijn aan onzen eersten uitstap.

Wat wij vooral beoogen is de deelnemers telkens een bijzonder interessante folkloristische manifestatie doen bij te wonen. Nochtans worden de reiswegen zoodanig ingericht, dat de schilderachtigste en karakteristiekste streken van het land zullen doorkruist en de merkwaardigste monumenten of kunststukken zullen bezocht worden.

Ziehier welken weg bij onzen eersten uitstap zal gevolgd worden :

Op Maandag 17den April. *Bedevaart te Hakendover* (zie over deze bedevaart, Brabantsche Folklore, 6de jrg., blz. 292 à 336).

Vertrek uit Brussel te 8 uur (Hoek der Wetstraat en Handelsstraat), Oudergem, Zoniënbosch, O.-L.-V. ten Bosch, Overijsche, Waver waar de schilderachtige weg van de heuvelen van Waver ingeslagen wordt, Dion-le-Mont, Bonlez, de vallei van de Train tot Grez-Doiceau, daarna de vallei van de Gete tot Tienen.

Bezoek aan de oude Romaansche kerk van Grimde, in grafkelder herschapen als herinnering aan de soldaten die sneuvelden in den veldslag bij St.-Margriete Houtem (1914). Kapel van den Zaligmaker. Hakendover (Onder leiding bezoek aan de kerk, processie en bedevaart van Paaschmaandag).

Terug naar Tienen om den middag. Middagmaal.

Na het middagmaal vertrek naar Zoutleeuw, onder leiding bezoek aan de St.-Leonarduskerk en eigenaardigheden der localiteit (zie over Zoutleeuw het bijzonder nummer van De Brabantsche Folklore, 4de jaargang).

Terugreis over Oplinter (Bezoek aan de kerk), St-Margriete-Houtem, tooneel van den veldslag van Augustus 1914, Tienen, Leuven, Tervuren, Brussel. Aankomst om 19 u. 30. Ongeveer 140 km.

Prijs per persoon 37 fr. 50, drinkgeld van den chauffeur inbegrepen. Prijs van het noenmaal te Tienen : 15 fr., drinkgeld inbegrepen, doch drank niet inbegrepen.

De uitstap zal slechts kunnen gedaan worden zoo er een minimum van 20 deelnemers is.

De inschrijvingen moeten ons uiterlijk op 10[den] April toekomen ; daar het hier echter gaat om een eerste proefneming, verlangen wij zoodra mogelijk ingelicht te zijn.

Men gelieve ons het bij dit nummer gevoegd toetredingsbulletijn behoorlijk ingevuld terug te sturen en het bedrag te storten op postchekrekening nr 142.119 van Marinus Albert. Wij kunnen slechts plaats verzekeren aan dezen die op 10[den] April zullen betaald hebben.

Lukt deze proefneming dan organiseeren wij in den loop van dit jaar een tweede uitstap naar Bergen, processie van de Car d'Or, gevecht van den Lumeçon, bezoek aan de folkloristische eigenaardigheden in deze stad, terugreis langs Belœil met bezoek van kasteel en Park.

Een derde uitstap naar Namen (Bezoek onder leiding van het Oudheidkundig Museum, van de Citadel, van den Goudschat). Marche les Dames (Noenmaal en bezoek aan het park, de rotsen, mooie vergezichten). Andenne (Tentoonstelling van vaatwerk, porselein en aardewerk). Hoei (Citadel).

Een vierde uitstap naar de Kempen met bezoek aan de kleine Kempische Folklore-musea te Brecht, Lier, Turnhout, enz.

Gedetailleerde beschrijvingen van deze uitstappen en de deelnemingsvoorwaarden zullen gepubliceerd worden in ons Meinummer.

Zoo deze uitstapjes den bijval genieten dien wij er van verhopen, zullen wij er elk jaar nieuwe en andere organiseeren (Reuzen van Ath, Processiën te Nijvel, Brugge, Veurne of Hasselt), Marche van het Entre Sambre et Meuse, Carnaval te Malmedy, enz.).

Wij vestigen de aandacht van onze lezers op deze aankondiging, daar er geen bijzondere omzendbrieven zullen rondgestuurd worden.

Necrologie.

Op 13[den] December 1932 overleed plotseling M. Louis Banneux. Deze tijding heeft allen die de opgeruimde levendigheid, de kracht, de bedrijvigheid en de steeds glimlachende jeugd van den afgestorvene kenden, pijnlijk getroffen.

Geboren te Rochefort op 27[sten] Maart 1869, nam Louis Banneux dienst bij het ministerie van Nijverheid en Arbeid op den ouderdom van 27 jaar. Hij was er directeur generaal geworden, ging gepensionneerd worden en bereidde zich voor om het overblijvende van zijn leven aan de Folklore te wijden. Gedurende gansch zijn leven ten andere, zoodra hij wat vrijen tijd had, reisde

hij, al was het slechts voor een paar dagen, naar de streek van zijn hart, de Ardennen die hij in alle richtingen doorkruist had, die hij door en door kende, die hij beminde. Van zijn prilste jeugd af had hij besloten een bekoorlijken bundel op te stellen, waarin de Ardensche legenden en de gebruiken en gewoonten van deze streek zouden voorkomen. Hij ondervroeg de oude lieden, bad hun om een romance uit lang vervlogen dagen. En niemand weerstond aan dit zoo gemeenzaam gedaan verzoek van Louis Banneux, die een onvergelijkelijk gezellig mensch was. Deze mondelinge methode liet hem toe met zorg talrijke sappige monographieën te schrijven. « L'Ame des Humbles », « L'Ardenne mystérieuse », « L'Ardenne superstitieuse », « La Fée du Hultai » en andere legenden oogstten grooten bijval.

Hij schreef eveneens talrijke interessante monographieën over de kleine beroepen : het houten vaatwerk in Luxemburg, het schoenmakersvak in de Brusselsche omgeving, Waschvrouwen en strijksters, Onze modemaaksters, Onze sigarettenmaaksters, De kellnerinnen (serveuses), De laarzenmaaksters. Om kort te gaan, een man die reeds veel had voortgebracht en van wien wij nog veel mochten verwachten.

Ons Weerstandsfonds.

Het is ons onmogelijk de lezers die onzen oproep beantwoorden, genoeg te bedanken. De uitslag heeft waarlijk onze stoutste verwachtingen overtroffen. Lang hebben wij nochtans geaarzeld alvorens tot het stichten van een Weerstandsfonds te besluiten. Het oogenblik was slecht gekozen. Mochten wij ten andere vanwege onze abonnenten een zoo groote gehechtheid aan onze uitgave verhopen, dat zij er zouden toe bereid gevonden worden haar in deze moeilijke periode te steunen ? Een mislukking ware een teleurstelling geweest die ons nog ongeruster zou gemaakt hebben. Wij zijn echter niet teleurgesteld geworden en de onrust is dan ook verdwenen. Het jaar 1933 zal voorbijgaan zonder dat De Brabantsche Folklore het aantal bladzijden, de illustraties of de hoedanigheid van het papier zal moeten verminderen. Wij moeten onze lezers echter bekennen dat vele abonnementen van openbare besturen niet meer vernieuwd werden. Dit is een tekort dat zal moeten aangevuld worden en wij rekenen dan ook op een flinke propaganda vanwege allen. Van onzen kant hebben wij deze reeds ingezet.

Ziehier nu op 31sten Januari, den toestand van ons Weerstandsfonds :

Transport van de vorige lijst	1855 fr.
Nieuwe inschrijvingen :	
MM. Jef Dillen, Brussel	100 fr.
G. Crahay, Charleroi	50 fr.

Lucien Crick, Brussel	50 fr.
Graaf A. du Monceau de Bergendael, Bonlez	50 fr.
Alfred Maroquin, Brussel	50 fr.
Eugène Moureau, Brussel	50 fr.
Emile Peeters, gewezen Provinciaal Raadslid	50 fr.
Georges Smets, Professor aan de Universiteit te Brussel	50 fr.
Louis Stroobant, Beersse	50 fr.
A. De Merten, Brussel	40 fr.
Jozef Cornelissen, Deurne	30 fr.
Daumers, Brussel	30 fr.
Robert De Coster, Vilvoorde	30 fr.
Alphonse de Marneffe, Charleroi	30 fr.
Oscar Duchesne, Geldenaken	30 fr.
Gravin Goblet d'Alviella, Brussel	30 fr.
Jean Grafé, Namen	30 fr.
Louis Henrard, Perwez	30 fr.
Metdepenninghen, Provinciaal Architect	30 fr.
Maurits Sacré, Merchtem	30 fr.
Sander Pierron, Brussel	30 fr.
J. Scorneaux, Court-Saint-Etienne	30 fr.
Constant Theys, St-Genesius-Rhode	30 fr.
Dr Van Damme, Lokeren	30 fr.
Vanderleenen, Halle	30 fr.
A. Vanderstichel, Huysingen	30 fr.
J. Vercouillie, Hoogleeraar, Gent	30 fr.
Marcel Porto, Brussel	25 fr.
Dominique Steens, Brussel	25 fr.
R. Van Butsele, Herent	25 fr.
Mevr. van de Graft, Utrecht (Nederland)	25 fr.
MM. Brigode, Fayt lez Manage	20 fr.
P. Hanon de Louvet, Brussel	20 fr.
Fernand Mercenier, Hoei	20 fr.
Minne, Court-Saint-Etienne	20 fr.
J. Vandereuse, Marcinelle	20 fr.
G. Willemaers, Brussel	20 fr.
Anonyme (J. B.), Brussel	20 fr.
Louis Bracke, Brussel	10 fr.
Aimé De Cort, Brussel	10 fr.
Van de Wiele, Brussel	10 fr.
Totaal :	3175 fr.

In ons volgend nummer zullen wij de lijst publiceeren van de inschrijvingen die wij na 31sten Januari ontvingen. Daar wij graag de inschrijving zouden afsluiten verzoeken wij onze lezers die voornemens zijn een bijdrage in ons fonds te storten, dit zonder verwijl te doen.

12de Jaargang. — Nr 71 Mei 1933

De Brabantsche Folklore

INHOUD

De Bedevaartbeeldekens van den H. Foillaen te Neerlinter. — De Waarde van de Folklore op sociologisch gebied. — Archeologische opgravingen bij Mont-St.-Guibert. — Vollezeelsche Volkstaal. — Ditjes en Datjes. — Congressen, Vereenigingen, Tentoonstellingen. — Boekennieuws. — Onze Uitstapjes. — Ons Weerstandsfonds.

De Bedevaartbeeldekens van den H. Foillaen te Neerlinter.

Aanvankelijk namen wij ons voor een eenvoudige vergelijking te maken tusschen twee bedevaartbeeldekens van Neerlinter die wij aantroffen in onze verzameling. Om het geheel nochtans beter verstaanbaar te maken achtten wij het echter noodzakelijk enkele nota's mede te deelen betreffende de geschiedenis van deze gemeente, van de parochiekerk en van de vereering van den H. Foillaen.

Het valt dus niet in onze bedoeling *De Geschiedenis van Neerlinter* te schrijven, daar deze reeds in 1868 door Z. E. H. BETS, pastoor aldaar, opgesteld en uitgegeven werd. In 1887 schonk ons WAUTERS A. in zijn *Géographie et Histoire des Communes belges, Arrondissement de Louvain, Canton de Léau*, een belangrijke studie over de geschiedenis van Neerlinter, (blz. 126 tot 146). Naar beide werken zullen wij meermaals verwijzen. Verder zullen wij alleen enkele gebeurtenissen aanstippen, die zich voordeden sinds het verschijnen van hooger vermelde werken.

Krachtens de wet van 25sten Augustus 1911, werden de gehuchten *Ransberg* en *Dries*, bij Neerlinter behoorende, tot zelfstandige gemeenten opgericht, onder de benaming van *Ransberg* en *Drieslinter*. Neerlinter omvat thans nog de gehuchten *Dorp* en *Heide*, heeft een oppervlakte van 607 Ha. en telt 1305 inwoners.

Bij den aanvang van den wereldoorlog werden 42 gebouwen door de Duitschers afgestookt, tijdens de schermutselingen die de gevechten van St-Magriete-Houtem en Halen voorafgingen. Het Gemeentehuis en de pastorij brandden af, gansch het belangrijk archief werd een prooi der vlammen. Gelukkig werden sommige stukken in hun geheel door Bets gepubliceerd. Hierom werd deze soms gecritiseerd onder voorwendsel dat dit niet paste bij een volksuitgave. De tijd heeft echter den geschiedschrijver in het gelijk gesteld.

Zegel van Neerlinter
gehecht aan een charter van 14den Januari 1471
uit het charterboek van Vrouwen Perk.

De gemeente is niet in het bezit van een eigen erkend wapenschild. Nochtans werd op de Tentoonstelling te Zoutleeuw in 1924, een afgietsel van het gemeentezegel van Neerlinter geëxposeerd. Wij reproduceeren het hierbij. Het opschrift luidt : *Sigillum scabinorum de Lintris infrioris*. Steunende op deze gegevens zal de Gemeenteraad waarschijnlijk eerlang de erkenning van dit wapenschild aanvragen.

Vermelden wij terloops dat Neerlinter de geboorteplaats is van *Joos Van Craesbeek,* een meester der Vlaamsche schilderschool uit de XVII^{de} eeuw (1).

De Kerk van Neerlinter is toegewijd aan den Heiligen Foillaen. Uit hooger vermeld werk van Bets kunnen wij volgende geschiedkundige schets samenvatten : De kerk van Neerlinter bestond reeds in 1139, ze werd herbouwd in 1408, tachtig jaar nadien door brand vernield, herbouwd en vergroot in 1489. In 1713 werd zij *andermaal erg beschadigd,* in 1790 brak men den toren af om hem in baksteen op te trekken. Twaalf jaar nadien werden de gotische ramen der zijbeuken door halfronde vensters vervangen, in 1819 werden de zijbeuken verlengd. Heden gelijkt de kerk van Neerlinter op een gebouw van 't begin der XIX^{de} eeuw. Onder pastoor Bets werden merkelijke verbeteringen aangebracht, later werd ze nog hersteld en eindelijk gansch herschilderd in 1924 (2).

In een oud gedeelte, waarschijnlijk een overblijfsel van den bouw van 1489, en waar thans de sacristij is, vindt men op een zolder een geschilderd houten gewelf. Hierop bemerken wij naast gotische opschriften een Sint Joris te paard strijdend tegen den draak, Onzen Heer Jezus Christus met het kruis, Onze Lieve Vrouw en verder nog andere heiligen. Spijtig genoeg zijn deze schilderingen in zeer slechten staat. Hierdoor was het ons onmogelijk de opschriften te ontcijferen en sommige beelden en de wapenschilden te vereenzelvigen (3).

Wij treffen in de kerk een zeer mooi en interessant meubilair aan : een prachtige communiebank en een boiseering der 17de eeuw versieren het Hoogkoor, het triomf-

---

(1) De bewijsvoering van dit feit werd in 1870 door Bets gepubliceerd in zijn « *Geschiedenis van Oplinter, Bunsbeek, Hauthem, alsook der abdij van Oplinter* », bl. 5.

(2) Het optrekken van den toren in kareelsteen wordt door Bets betiteld, als een *spijtig iets* ; het kappen der halfronde vensters, *als een fout* ; het verlengen der zijbeuken, *als nieuwe kemels.*

(3) Wauters. *Op. cit.*, blz. 143 zegt dat de Commissie voor Monumenten, bij haar bezoek op 25 October 1866, oordeelde dat deze muurschilderingen in veel te slechten staat waren om nog hersteld te worden.

H. Catharina.

Heilige Moeder Aanna.

H. Barbara.

Uit de beeldenrij van de kerk van Neerlinter.

kruis (1534), een arduinen doopvont (1551), een aantal beelden verscheiden van stijl, ouderdom en kunstwaarde, die, spijtig genoeg, vóór een dertigtal jaren zonder eenigen kunstzin opnieuw gepolychomeerd werden. Vermelden wij vooreerst het beeld van de H. Lucia, de beschermheilige van de kapel op de Heide waar deze heilige bijzonder aangeroepen wordt tegen keelpijn. Den Zondag volgend op den Feestdag van de H. Lucia, zijnde den 13den December, wordt er in die kapel een plechtige Hoogmis opgedragen en wijdt men er rood-zijden lintjes.

De H. Lucia
Beeld uit de kerk van Neerlinter.

Verder hebben wij nog de beelden van de Heilige Anna met Onze Lieve Vrouw op den schoot edoch zonder het kind (15de eeuw), de HH. Barbara, Catharina, Wivina (15de à 16de eeuw), den H. Rochus, den heiligen Man Job, een Godsnood en een weenend Lieve Vrouwbeeld.

Sommige beelden schijnen ons wel van de hand te zijn van kunstenaars die ook voor de kerk van Zoutleeuw gearbeid hebben. Zoo vinden wij sterke gelijkenis in gelaatsuitdrukking van den H. Rochus en den Heiligen Man Job van Neerlinter met een kindje Jezus en den David dansende voor de Ark uit de kerk van Zoutleeuw.

Het beeld van den H. Sebastiaan, alhoewel van jongeren datum, deed ons het bestaan eener Gilde vermoeden. Op verscheidene plaatsen verzekerde men ons dat een bestaande gilde reeds vele jaren geleden te loor ging. Details konden wij echter totnogtoe niet achterhalen.

Beeld van den H. Sebastiaan (17^e-18^e eeuw).

Sint Foillaen, patroon van de kerk en van de gemeente, is de beschermheilige tegen het speen en de ziekten der ingewanden. Van koninklijken bloede werd hij geboren in Ierland tijdens de VII^{de} eeuw. Naar het voorbeeld van zijn broeder, den heiligen Furseus, werd hij kloosterling, levensregel die eveneens door zijn broeder Ultanus aangenomen werd. Hij verkondigde het Geloof in onze gewesten en wordt terecht als een der apostels van Henegouwen beschouwd. Bij de heilige Gertrudis stond hij hoog aangeschreven, want ze ontbood hem te Nijvel om haar kloosterlingen komen te besturen. Aangespoord nochtans door zijn grooten zielenijver verkoos hij de Christene leer aan de heidenen te prediken. In 655 werd hij vermoord te

De H. Man Job.

H. Rochus

H. Wivina.

Uit de beeldenrij van de kerk van Neerlinter.

Fosses bij Namen en werd er begraven. Toen de heilige Gertrudis zijn marteldood vernam ging zij op zoek naar zijn lichaam (4).

De feestdag van den Heilige valt eigenlijk op 31sten October, den vigiliedag van Allerheiligen, doch werd later op 5den November verplaatst. Men viert hem ook nog op 16den Januari, ter gelegenheid der verheffing zijner reliquieën.

* * *

De vereering van den H. Foillaen bestaat, volgens Bets, van oudsher te Neerlinter, waarschijnlijk wel sedert het bouwen van de kerk. De bedevaart tot den heilige heeft er vooral plaats op zijn feestdag (31sten October) en gedurende het daarop volgend octaaf. Wij hebben niet kunnen achterhalen of er bijzondere gebruiken bestaan.

De jaarlijksche processie heeft plaats op den 1sten Zondag van Augustus. Bets verhaalt hoe voorheen de inwoners van de parochie Neerlinter verplicht waren in processie met hun reliquieën naar de Vrije Keizerlijke Abdij (5) van Sint-Truiden te gaan. Deze verplichting werd opgeheven mits de inrichting van een plechtigheid in de kerk van Neerlinter (6). Tot in 1731 had die plechtigheid plaats op den Woensdag na Pinksteren.

In 1729 werden groote reliquieën van den heilige in de gemeente gebracht en met veel luister ingehaald op den eersten Zondag van Augustus. De Eerw. Heer Pastoor

---

(4) BETS. — *Neerlinter*, bl. 70, oorkonden 1 en 6. Volgens dit document zouden de processiën der vermaarde bedevaarten van Hakendover (2den Paaschdag) en Zoutleeuw (2den Sinxendag) eveneens in het ontslagen van de verplichting naar Sint-Truiden te gaan hun oorsprong vinden. Al de kerken der dekenij Zoutleeuw worden in dit document genoemd.

(5) Alzoo betiteld op een doodsprentje van een religieus dezer abdij.

(6) Op de prachtige reliquieënkast van de Heilige Gertrudis te Nijvel worden tooneelen van den marteldood van den H. Foillaen afgebeeld (zie *Folklore Brabançon*, 6de jaar, blz. 54). Een oud miniatuur verbeeld ons ook de heilige Gertrudis op weg om gezegde taak te volbrengen (Op. cit., bl. 84).

Wuyts verkreeg in 1731 van den Aartsbisschop van Mechelen, dat de plechtigheid van 's Woensdags na Pinksteren voortaan op den 1sten Zondag van Augustus zou mogen gevierd worden.

Volgens Bets zouden dus in Augustus 1729 de groote reliquieën ingehaald geweest zijn. Wauters echter schrijft : Men bewaart er reliquieën van den H. Foillaen, waarvan de echtheid bevestigd werd door den Gardiaan van het klooster der Minderbroeders te Maastricht, in 1622 (7).

Wat er ook van weze, de reliquieën van den Heilige, thans te Neerlinter vereerd, worden bewaard in een zilveren reliquieënkastje, met versieringen uit de XVIIde eeuw.

* * *

De H. Foillaen wordt zeer in eere gehouden te Neerlinter. Op het dorpsplein prijkt zijn beeld boven de pomp die burgemeester L. Kemerlinckx in 1860 liet bouwen, wat ten andere blijkt uit volgend opschrift :

ME
ÆDIFICAVIT PRŒSUL
KEMERLINCKX 1860.

Deze pomp is een plompe vierkante zuil waarop het beeld van den H. Foillaen prijkt. Dit laatste moet echter slechts later geplaatst geweest zijn, ofwel moeten we aannemen dat het huidige beeld een ouder vervangt dat reeds in 1860 samen met de pomp geplaatst werd. Wij lezen op het voetstuk : *D. Duwaerts, 1897*.

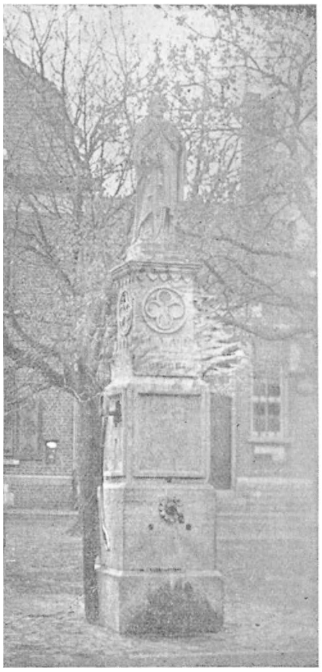

Pomp met Beeld van den H. Foillaen op de Dorpplaats.

(7) WAUTERS, *op. cit.*, bl. 142.

In de kerk werd het altaar van den epistelkant aan den Heilige toegewijd. Zijn gepolychromeerd houten beeld staat vooraan en werd denkelijk vervaardigd op het einde der 15de eeuw. Alhoewel niet van de hand van een onzer beste meesters, schijnt het ons niet zonder kunstwaarde of eigen karakter. De Heilige draagt het bisschopsgewaad met kazuivel ; op het hoofd heeft hij den mijter waaronder gouden haarlokken te voorschijn komen ; zijn strakken

Beeld van den H. Foillaen
in de kerk van Neerlinter.

blik wordt met goedheid getemperd ; zijn handschoenen eindigen op een floche ; in de linkerhand houdt hij den staf en in de rechter een krom zwaard. De stijve, statige houding wordt een weinig gebroken door het vooruitzetten der linkerknie. De polychromie schijnt ons van jongeren datum.

Dit beeld werd rond de jaren 1835-1840 door de echtgenooten Hecking-Van Vuchelen met een zilveren staf en een krom zwaard vereerd. Deze staf vervangt den hou-

ten tijdens de processie. Alsdan is de heilige ook gekleed met een rooden met goud bestikten koormantel en draagt hij een mijter van dezelfde kleur.

Het doek uit de 18[de] eeuw dat dit altaar versierd verbeeldt ons de HH. Ignatius van Loyola en Franciscus Xaverius. Nevens het altaar hangt een bakje met gebeden en beeldekens ten gerieve der bedevaarders en een houten kader bestemd voor de ex-votos. Hier bemerken wij wassen kindjes en darmen, roode lintjes en haarspelden.

Beeld van den H. Foillaen in feestornaat

Op het hoogaltaar achter het schoon tabernakel voortkomende uit het klooster der Lieve-Vrouwbroeders (Carmelieten) (8), treffen wij een doek aan waarop de H. Foillaen in bisschoppelijk gewaad voorgesteld wordt

(8) BETS. *Op. cit.*, bl. 75.

te midden van een landschap ; aan de rechterzijde bemerken wij een bosch en links een zuil waarop een wapenschild, van zilver met 3 zwaantjes en bastaardstok van sabel. De Heilige houdt in de linkerhand een open boek waarop een duif zich neerzet, rechts den bisschopstaf. Boven zijn hoofd zweeft een engel houdende de gloriekroon der martelaren. Aan zijn voeten liggen twee mannen, wier grijnslach en woest gebaar ons doen gissen dat het beulen zijn.

Volgens Bets zou dit altaar in 1744 door de abdij van Oplinter geschonken zijn ? De goede smaak, getoond bij den aankoop van het Tabernakel en de sierlijke Communiebank, deed zich niet gelden bij het aanschaffen van dit doek, waarover Bets ten andere niets zegt.

Aan beide zijden van het altaar hebben wij twee gepolychromeerde beelden van de broeders van den heiligen Foillaen : de HH. Furseus en Ultanus. Deze beelden werden vervaardigd op last van pastoor Bets, die in 1868 de Geschiedenis van Neerlinter uitgaf met volgende aanmerking : *Wordt verkocht tot profijt der Kerk, voor 't oprechten van beelden van de HH. Furseus en Ultanus, broeders van den H. Foillanus.*

Daar alle bewijsstukken van het kerkarchief tijdens den wereldoorlog verloren gingen, en daar het feit weinig belang inboezemt aan de zich bijna uitsluitend met landbouw bezighoudende bevolking van de gemeente, konden wij niet achterhalen welke beeldhouwer deze goede beelden vervaardigde. Wij denken ze te mogen toeschrijven aan beeldhouwer Janssen van Sint-Truiden, die voor de kerk van Neerlinter de verdienstelijke beelden van den H. Jozef en van den H. Antonius van Padua vervaardigde. Bets, pastoor-deken van Zoutleeuw geworden, zal zich ten andere tot denzelfden beeldhouwer wenden om een nieuw hoogaltaar en gestoelten te plaatsen in de Sint-Leonarduskerk.

* * *

Zooals wij hooger reeds zegden liggen er in de kerk van Neerlinter, naast het altaar van den H. Foillaen, bedevaartbeeldekens met gebeden tot den Heilige.

Tot voor enkelen tijd kenden wij slechts het tamelijk groot beeldeken waarvan reeds een afdruk in dit tijdschrift verscheen (9). De heilige staat hier min of meer op den achtergrond tusschen zijn twee broeders, hij draagt zijn gewone kenteekens. Links hebben wij den H. Furseus, eveneens bisschop en martelaar ; deze heilige werd afgebeeld staande op een draak, in de linkerhand houdt hij den bisschopstaf en den palm der martelaren. Rechts zien wij den heiligen Ultanus in priesterhabijt, hij draagt een kruis in de rechterhand en met de linker houdt hij een open boek op hetwelk een duif rusten komt, voorzeker de duif die hem de tijding bracht van den marteldood en de glorierijke belooning die zijn broeder ten deele viel ; aan zijn voeten knielt een jongeling. Er ligt geen koningskroon aan de voeten van den heilige, wat nochtans het geval is bij heiligen van koninklijken bloede. Het prentje draagt als onderschrift :

H. Furseus. — H. Foillanus. — H. Ultanus.
Drij gebroeders, vereerd in de parochiekerk te Neerlinter.

Het draagt de handteekening van A. J. Bataille.

Wij hebben hier niet te doen met een oorspronkelijk werk, maar wel met een afdruk van een cliché in 1915 vervaardigd naar een prentje in steendruk, op last van Bets gemaakt in 1839 te Mechelen bij Steenackers, steendrukker. Na 1888 werden deze beeldekens gedrukt met als firma : *Zout-Leeuw, Steend. Ch. Peeters ;* in werkelijkheid werden ze gemaakt te Leuven, waar de ets op steen bewaard werd in de boek- en steendrukkerij Karel Peeters ; ze ging er verloren samen met gansch het materiaal en al de uitgaven van deze firma, waarvan de werkhuizen gelegen waren naast de bibliotheek der Universiteit, in den brand van 18den Augustus 1914, gesticht door het Duitsche leger.

Het beeldeken blijft een bewijs te meer van den ijver van Bets, op 11den Maart 1864 pastoor te Neerlinter geworden, om den eeredienst van den H. Foillaen te her-

---

(9) P. Hermant et Denis Boomans. *La Médecine Populaire,* Folklore Brabançon, 8ste jaargang, blz. 19.

stellen. In 1868 verscheen zijn Geschiedenis van Neerlinter met de hoogervermelde opmerking, in 1869 het thans besproken prentje.

H.FURSEUS. — H.FOILLANUS — H.ULTANUS.
Drij gebroeders, vereerd in de parochiekerk te Neerlinter.

Huidig beeldeken van den H. Foillaen.

Onlangs kwamen wij in 't bezit van een veel ouder beeldeken, ditmaal in diepdruk, van den H. Foillaen. Dit prentje stelt ons den Heilige voor met op den achtergrond links de kerk van Neerlinter en rechts de torens der kerken van Tienen : Sint-Germanus, O. L. Vrouw, 't Begijn-

hof (E. P. Dominicanen) van Grimde ; het draagt als onderschrift *S. Foillanus, Bis. en Mart. Patroon tegen het Speen, word geëerd tot Neerlinter bij Thienen.*

Dit beeldeken is veel interessanter dan het voorgaande daar het meer plaatselijk is. Opvallend is de gelijkenis met de voorstelling van den heilige op het prentje van A. J. Bataille : zelfde gelaatstrekken, zelfde houding,

Oud Beeldeken van den H. Foillaen.

zelfde kleedij. Het draagt geen naam van kunstenaar, van uitgever of van drukker en evenmin een datum. Denkelijk werd het in het begin der XIX^de^ eeuw vervaardigd, daar de kerk van Neerlinter er op afgebeeld is, met de zijbeuken voltrokken en met de halfronde vensters ontsierd. Verder zegt het onderschrift « bij Thienen ». Men weet dat de parochie Neerlinter tot in 1865 van de dekenij Tienen af-

hing, om alsdan weder te keeren onder de juridictie van de wederopgerichte dekenij Zoutleeuw, waarbij ze behoorde tot in 1797.

Te oordeelen naar ons exemplaar is de plaat waarop het gedrukt werd noch verdiept noch gewijzigd geweest. Wij meenen dus te mogen beweren dat het een laattijdige productie is van de eens zoo vermaarde Antwerpsche prentjesindustrie, waarvan de produkten niet alleen in ons land maar ook nog in den vreemde naar waarde geschat werden.

Sommige menschen die de beeldekens slechts als een godvruchtig aandenken aan hun vrome bedevaart bewaren, vermoeden niet eens dat die prentjes meermaals een document bijbrengen tot de plaatselijke geschiedenis of tot den eeredienst van den heilige dien ze aanriepen.

Wat voor Neerlinter het geval is mag ook waar genoemd worden voor zoovele andere bedevaartplaatsen. Zoo soms het plaatselijk prentje geen kunstwaarde heeft en slechts een produkt is der zuivere volkskunst, dan toch zijn er integendeel zooveel andere, door de beste en befaamdste etsers onzer Antwerpsche school geteekend, een ware lust voor de kunstkenners die ze naar waarde weten te schatten. De Kunst is dan ook een kostbaar iets voor de documentatie.

Stippen wij dit feit aan met echt nationale fierheid.

JEAN-CH. PEETERS.

Wij houden er aan oprechten dank te betuigen aan den Z. E. Heer Oversteyns, pastoor van Neerlinter, voor de inlichtingen welk hij ons verschafte en de bereidwilligheid die hij toonde bij het verstrekken van allerhande inlichtingen en het in bruikleen afstaan van het cliché, waarmede de huidige bedevaartbeeldekens gedrukt worden.

De Waarde van de Folklore op sociologisch gebied.

Vertaling.

De folklore mag zich niet bepalen bij een eenvoudig verzamelen van verhalen, legenden, bijgeloovigheden, vooroordeelen en gebruiken, of bij het namen geven aan enkele vreemdsoortige of eigenaardige voorwerpen. Van meer dan een standpunt uit kan het interessant zijn zorgvuldig de fantastische of wonderbare vertellingen, de heiligenlegenden en het bijgeloof te verzamelen, de volksliedjes op te teekenen, sporen te ontdekken van de door het volk voortgebrachte kunst, sommige plechtigheden en gebruiken doen herop te leven. Dit alles kan echter slechts de vrucht zijn van een in werking gestelde en verstandelijk geleide nieuwsgierigheid. Aldus verstaan zou de folklore dan ook de grens van nieuwsgierigheid en tijdverdrijf niet overschrijden en aan de wetenschap slechts al te onbeduidende diensten bewijzen, vergeleken bij de door de zoekers gedane krachtsinspanningen. De eenige methode die in dit geval op de folklore zou kunnen toegepast worden zou de historische methode zijn, begrensd bij een verifieeren der feiten of een identificeeren der voorwerpen.

Aldus zou het gebied van de folklore al te zeer beperkt zijn ; in zoo nauwe banden zou zij versmachten en nauwelijks meer nut opleveren dan de bibliomanie. We moeten nochtans bekennen dat het zeer dikwijls hierbij is dat men zich in sommige folkloristische middens bepaalt. Alhoewel zeer ingeworteld, verdwijnt deze vroegere neiging langzamerhand om plaats te maken voor een nieuwe, meer wetenschappelijke opvatting van de folklore. De folklore heeft breeder gezichteinders dan de voorkamer van de geschiedenis.

De folklore is meer dan een compilatie van eigenaardige dingetjes : zij omvat ook de extra-historische studie van het volksleven, het doordringen tot den volksgeest en het volkskarakter.

Laat ons nu even de methodes onderzoeken die op de folklore zouden moeten toegepast worden om haar in staat te stellen deze wetenschappelijke zending te vervullen.

Wij zijn ooggetuige van talrijke feiten. De folklore bestudeert dus een levende stof ; daarom moet zij noodzakelijkerwijze de methode van de rechtstreeksche waarneming aanwenden. Twee uitmuntende werkwijzen staan ten dienste van den folklorist : de monographie en de enquête. De feiten echter die wij rechtstreeks kunnen waarnemen sluiten aan bij andere feiten die de eerste voorafgaan en bepalen.

De folklore moet verder reiken dan de beschrijving en de uitlegging van het bijgeloof en de gebruiken van de tegenwoordige landelijke bevolking ; om haar titel van wetenschap te verdienen moet zij ook het bijgeloof en de gebruiken van de vroegere generaties kennen, evenals de oorzaak en de reden er van. Deze antecedenten zijn verwijderd in de ruimte en vallen niet meer onder een rechtstreeksche contrôle : vandaar dan de noodzakelijkheid van de historische methode die door een nauwgezette critiek van de overleveringen en documenten die ons door het verleden nagelaten werden, zal toelaten de onrechtstreeksche waarneming dezer antecedenten te doen. Het is echter niet genoeg deze antecedenten te verifieeren, ze moeten ook gewaardeerd en uitgelegd worden om hun volledige geschiedkundige waarde te verkrijgen.

Eens dezen weg ingeslagen mag de folklore niet blijven stilstaan bij een doodeenvoudig buitenaf beschouwen van haar onderwerp ; zij moet verder doordringen, tot de illustratie en de uitlegging van de strevingen der menschelijke ziel.

De volkstradities worden geboren, reizen, beperken zich bij zekere plaatsen, vertrekken of sterven, al naargelang de strevingen, de verbeelding of de mentaliteit van den groep dien zij bereiken.

Constateert nu de folklorist dat een bepaalde gewoonte, een bepaald bijgeloof overleeft, terwijl een ander daarentegen verdwijnt, dan heeft hij te zoeken naar het waarom van deze overleving, en mag hij hierbij niet uit het oog verliezen dat deze overlevingen deel uitmaken van

een groep en collectieve feiten zijn. Deze feiten kunnen bijgevolg beïnvloed worden door de bijzondere of collectieve mentaliteit van elk lid van den groep, evenals zij een min of meer grooten invloed kunnen uitoefenen op de mentaliteit van elk individu of op de mentaliteit van den groep. De folklorist heeft dus rekening te houden met de psychologische methode.

Verder weten wij dat al wat de folklorist uiterlijk waarneemt : gebruiken, riten, kunst enz., innerlijk begrepen werd of wordt door wezens die onder den invloed staan van de wetten van de erfelijkheid, van de aanpassing, van de selectie en van het midden. Wij mogen zelfs beweren dat de uiterlijk waargenomen feiten den stempel dragen van de organische verschijnselen die het innerlijk leven van het individu uitmaken. De folklorist zal dus een beroep doen op de biologische methode.

Wanneer hij dan eindelijk in het bezit is van de feiten die bestudeerd, gewikt en gewogen, doorgrond werden bij middel van deze vier methodes, deze vier uitstekende werktuigen, moeten zij, om het wetenschappelijk werk te voltrekken, om het de afwerking te geven die zal toelaten den uitslag te rangschikken als wetenschappelijk feit, volgens een laatste methode bewerkt worden, de proef van de vergelijking doorstaan. Dan alleen zal men uit de folkloristische feiten alles gehaald hebben wat zij bevatten.

Wie ziet er den rijkdom niet in van de vergelijkende methode ? Zij maakt ten andere een essentieële werkwijze van den menschelijken geest uit, het is een onvergelijkbaar navorschingsmiddel. Wat al missingen in uitleg, oorsprong en chronologie zullen vermeden worden met de gewoonten, bijgeloovigheden en legenden van provincie tot provincie, van land tot land te vergelijken ; wat al in het duister gebleven punten in een streek zullen in een helder licht geplaatst worden door ontdekkingen die gedaan worden in andere streken.

De vergelijking laat toe de feiten te groepeeren, de afwijkingen vast te stellen, het verband dat tusschen verscheidene groepen bestaat aan te teekenen, ze te classificeeren en ze in orde te schikken. Zij moet echter gebruikt worden met veel voorzichtigheid en oordeel, wil men niet

al de reeds bij middel van de andere methodes bekomen uitslagen in gevaar brengen. Laat ons vooral de dwaling vermijden waarin het meerendeel der sociologen en psychologen vervallen, het verklaren namelijk van de bijgeloovigheden, legenden, handelingen, ideeën, gevoelens, enz. van de bestudeerde groepen, met altijd en alleen vergelijkingspunten te zoeken in *onze* mentaliteit.

De menschheid vormt een groote mozaïek. De vergelijkende methode, met beleid en nauwkeurigheid toegepast, laat toe elk steentje er van op zijn plaats te leggen.

Deze methodes die wij onontbeerlijk achten voor de folklore zijn juist de methodes die gevolgd worden in de sociale wetenschappen. Daarom ook neemt de folklore, beoefend op de hierboven geschetste wijze, plaats als sociale wetenschap. Het is omdat zij de folklore miskend heeft, dat de sociologie zoozeer in discrediet gekomen is.

Indien de sociologen, in plaats van wetten en strenge regels te formuleeren die maar alleen bespeurd worden door de uitwendige feiten, de monumenten, de wetgevingen, en met als criterium onze eigen mentaliteit te nemen, indien de sociologen buiten hun studeerkamer gekomen waren om op te treden als gewetensvolle waarnemers, indien de sociologen aan folklore gedaan hadden, dan had de sociologie voorzeker interessanter uitslagen opgeleverd dan zij tot nog toe gedaan heeft.

Het is onmogelijk een socialen bouw te verstaan, zoo men niet *heel en gansch* het complex van het sociale leven kent en zoo men niets weet over den aard van het individu, al is dit ook nog een boer.

In sociologie zijn nog al te veel zaken niet gekend of moeilijk verstaanbaar, dan dat feiten zouden verwaarloosd worden die de folklorist heel dikwijls aan zijn deur kan bestudeeren.

Hoe zou het mogelijk zijn de wetten van de maatschappij te formuleeren zoo men nalaat een belangrijk deel van diezelfde maatschappij te bestudeeren ?

Een juiste gedachte willen geven, bij voorbeeld, over het Belgisch volk, dit volk willen beschrijven zonder zich bezig te houden met de landelijke bevolking, zonder met de meeste aandacht te luisteren naar de legenden die

van vader tot zoon verteld worden in Wallonië zoowel als in Vlaanderen, zonder de eenvoudige liedjes te verzamelen die het eene geslacht aan het andere voorzingt, zonder het doorgronden van deze volksverbeelding die beurteling iets fantastisch of komisch heeft dat in de steden of in de omgeving er van niet gekend is, een volk willen uitleggen zonder zijn folklore is een illusie.

Van de maatschappij alleen de feiten onthouden die in het kader vallen van onze logica en onze bijzondere psychologie, en aan al wat buiten deze door onze mentaliteit van beschaafden Europeaan gesmede regels valt niet meer toekennen dan het zeer betwistbaar voorrecht van de eigenaardigheid, staat gelijk met zich zelf te veroordeelen om nooit de volledige sociale werkelijkheid te bereiken.

Overleveringen zijn ideeën, gewoonten, riten, enz., die voortgezet en geassimileerd werden door de kracht van de gewoonte, in een maatschappij of groep die verschilt van deze waarin deze feiten ontstonden.

Wat nu van sociologisch standpunt uit de waarde van de folklore uitmaakt is dat zij deze traditie bestudeert in aanraking en doordeesemd met de werkelijkheid. De folklorist neemt de in werking zijnde traditie waar, wat hem in aanraking brengt met het verleden. De bijgeloovigheden en gebruiken zijn niet alleen relikwieën van dit verleden, maar ook levende bewijsstukken van een vroegere beschaving waarvan deze die wij waarnemen voortkomt ; zij onthullen ons den geest van vroegere tijden.

Zoo ziet men onmiddellijk in dat er de nauwste betrekkingen moeten bestaan tusschen folklore en sociologie. Van dit standpunt uit beschouwd wordt de folklore een onvergelijkelijk rijke en onuitputbare mijn, want met de passende middelen dringt zij door in de beschaving van een volk, die niet in de officieële geschiedenis opgenomen werd. Gelukkig voor de sociologie zal er naast de geschiedenis steeds een overgroot gebied blijven waarop de gebruiken, die eigenaardig zijn voor de oningewijden, vrij spel zullen hebben en die, of men het erkenne of niet, de beschavingen zullen beïnvloeden. Dit is het gebied van den folklorist, dit waarop het spontaante, het intiemste van het volksleven tot uiting komt. Met de feiten te teekenen

naar het leven geeft de folklore aan de sociologie een juiste kennis van de werkende klassen en van de landelijke bevolking. Deze werden het meest door de sociologie verwaarloosd, zij zijn nochtans zeer interessant om hun belangrijkheid en vooral omdat zij geenszins geaffecteerd zijn.

De mensch van den buiten is niet in nauwe en voortdurende aanraking met het stadsche of beschaafd leven, vol allerlei conventies, onder dewelke het zoo moeilijk is de ware mentaliteit van het individu te ontdekken.

De sociale instellingen ontstaan ongetwijfeld uit het met elkaar in voeling komen of uit de vereeniging, hoe tijdelijk ook, van verschillende groepen ; bij deze groepen zullen er wederzijdsche invloeden en wisselwerkingen geconstateerd worden. De socioloog zal er echter nooit in slagen de zaken heelemaal op te helderen, zoo hij zijn toevlucht niet neemt tot de wetenschap van den folklorist. In het midden dat hem eigen is voelt de mensch van den buiten den eerbied niet voor de sociale conventies, voor de logica en de levenswijze van den beschaafde. Los van enkele utilitaristische banden die hem, occasioneel, met de andere groepen verbinden, geeft hij door zijn doen en laten, zijn gebruiken en zijn volkskunst, zijn geheele zieleleven als een open boek aan den bedachtzamen waarnemer.

Alhoewel ruw zal deze mentaliteit daarom nog niet eenvoudig zijn, want zoo wij een volledige uitlegging willen vinden voor de tradities van onze boerenmenschen moeten wij ook de gebruiken, met geheel hun gevolg van invloeden, van de vorige generaties kennen. Het zal echter niet onmogelijk blijken de opeenvolgende lagen van invloeden en reacties te ontdekken, die de mentaliteit gevormd hebben die het voorwerp is van onze rechtstreeksche waarneming.

Alleen wanneer de folklore methodisch de landelijke bevolking zal bestudeerd hebben, zal de sociologie ernstigen vooruitgang kunnen maken. En nu make men statistieken of enquêtes zooveel men wil, toch zal het de folklore zijn die de sociologie moet vernieuwen.

Vooreerst bereikt de statistiek de mentaliteit van het individu niet. Vervolgens zal ook de statistiek, daar

zij door officieele enquêtes voorafgegaan wordt, op den buiten beschouwd worden als een indringster. De enquête is een schrikbeeld waaraan de landelijke bevolking zich zoekt te onttrekken of waartegen zij zich verzet.

Aan de folkloristen mogen wij dit recht laten wedervaren, dat ze namelijk deze dwaling niet begaan. De folklorist weet heel goed dat het waargenomen feit maar waarde heeft voor zoover hij het in al zijn spontaneïteit kon vatten. Om dit hoofddoel te bereiken aarzelt hij niet zich zoo intiem mogelijk in te leven in het midden waarvan hij de geheimen wil doorgronden en al de bochten wil volgen.

De wetenschappelijke kennis van de folkloristische feiten is onontbeerlijk om tot een volledig begrip te komen van de sociale realiteit. Zoo wij vastberaden dezen weg inslaan zullen zij aan de folklore een uitbreiding geven die haar een hooge wetenschappelijke waarde zal verleenen en haar zal doen gelden als sociale wetenschap.

DENIS BOOMANS.

Archeologische opgravingen bij Mont-St.-Guibert.

In n^r 70 van « Le Folklore Brabançon » publiceerden wij een interessant artikel van M. Adr. Mortier over het Waalsche volkslied « Quand m'canari sarèt tchanter ». Alhoewel het lied zelf onmogelijk kan vertaald worden, achten wij het nochtans noodig volgende belangwekkende nota's uit het artikel aan onze Vlaamsche lezers aan te bieden :

De Redactie.

* * *

.... Jean-Joseph Jadot (de zanger van hoogervermeld lied) werd geboren te Chastre-Villeroux-Blanmont, den 11^den November 1841 ; toen hij nog kind was verhuisde zijn familie naar *Bruyères,* onder Mont-St-Guibert, en ging er wonen ter plaatse genaamd *Au Lidgwès* (tegen het *Bois des Corbeaux = Kraaienbosch)* (1)....

Dit stukje grond noemde men *Au Lidgwès* (Liégeois = Luikenaar) omdat aldaar, volgens de overlevering, onder het oude regime een Luiksche familie, die om politieke redenen het prinsbisdom ontvlucht was, zich op vrijen grond (Brabant) kwam vestigen. Deze inlichting werd mij eveneens, tegen het einde van zijn leven, verstrekt door Abs (Jean-Charles), beter gekend als *Grand-Châles,* geboren te Ottignies den 10^den October 1807 en overleden te Bruyères, den 4^den April 1887, zoon van François en van Godefroid (Marie-Barbe).

Abs voegde er zelfs aan toe dat de Luikenaars, bij het delven in den grond waarop zij zich wilden vestigen, oude potten vonden waarin kwikzilver *(vif ardgint)* was ;

---

(1) Kadaster van Mont-St.-Guibert (Sectie A : n^rs 22f met huis Jadot, 20b, 19a en 23b).

zij bouwden er een leemen hut, op de plaats waar later een steenen huis opgetrokken werd door den vader van Jean-Joseph Jadot ; de steenen kwamen voort van de fundamenten van een sedert lang verdwenen toren die eertijds stond op de hoogten van het *Bois* (bosch) *de Morimont,* dichtbij de *Lidgwès.*

Nog onlangs werd de plaats waar *l'vi Djadot* (de oude Jadot) de steenen kwam opdelven, door de lieden uit de omliggende gehuchten *Li poteau Djadot* geheeten, omdat de goede man, ten einde zeker te zijn van de opbrengst van zijn werk, aldaar een staak in den grond geplant had ; hieraan was een plankje vastgehecht waarop in krijt het verbod te lezen stond steenen mede te nemen.

De naam *Morimont* gaf reeds aanleiding tot verscheidene uitleggingen. — Een der voornaamste abten van Villers-la-Ville was Robert de Bloquery (abt van 1283 tot 1303), zoon van den Heer de Blocry (moderne schrijfwijze) ; in vogelvlucht nu ligt Blocry 1 1/2 Km. ten N. van de plaatsen waarmede wij ons bezighouden.

Een abdij van denzelfden aard als deze van Villers was gelegen te Morimont in Frankrijk. Daarom ook heb ik mij steeds afgevraagd of, bij gelegenheid van een bezoek aan zijn familie en als herinnering aan een reis naar Morimont, de abt een van de eigendommen der zijnen aldus niet zou « gedoopt » hebben.

Wat nu den toren betreft, deze werd vast en zeker gebouwd door de Romeinen, want hieromtrent laten de overblijfselen van Romeinsch cement, die men nog vóór enkele jaren vond op de plaats waar hij stond, niet den minsten twijfel bestaan. Op eenigen afstand van daar treft men overigens een Romeinsche pleisterplaats aan ; in het gehucht Ruchaux vindt men talrijke sporen van het verblijf van de Romeinen ; op het stuk grond gekadastreerd 33, Sectie A van de gemeente Mont-St-Guibert werd, tijdens den oorlog, tusschen andere puinen ook de Romeinsche dakpan (1) gevonden die gereproduceerd wordt op

---

(1) Dakpan gevonden door M. Auguste Dejean van Ruchaux, geboren in dit gehucht den 30sten November 1883.

bijgaande teekening en, in perceel 32 d (1), buizen van een gedeeltelijk ongeschonden draineering eveneens gemaakt met bouwstoffen uit het Zuiden. — Zie op onderstaand plan de plaatsen waarbij vermeld wordt tl (tuile = dakpan) en ty (tuyaux = buizen).

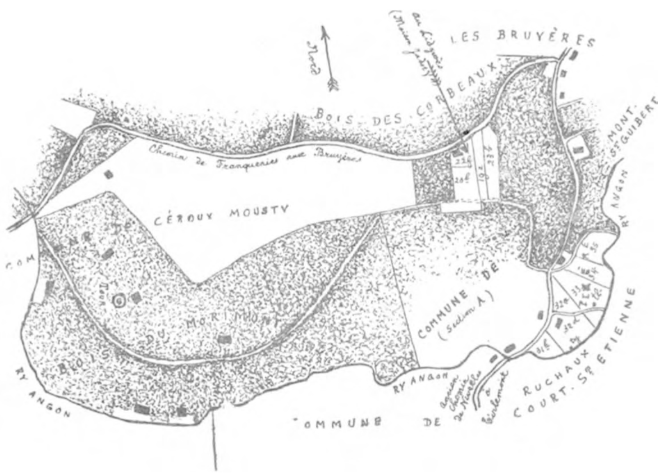

Schaal : 1/10000.
Plan van het *Bois de Morimont* en omstreken.

Deze stukken grond vormen met de aanpalende het mooie hoekje dat *Li Pirère* geheeten wordt en dat ligt op de Zuidzijde van den heuvel, langs den weg van Nijvel naar Tienen, weg die naar alle waarschijnlijkheid dateert van uit den tijd der Romeinsche overheersching.

Op den kam van Morimont waren wij eveneens zoo gelukkig een prachtigen dolk in silex van Spiennes te vinden die niet minder dan 19 1/2 cm. lengte heeft ; terzelfdertijd vonden wij er verscheidene scherven van messen, krabbers, enz. in denzelfden silex. Dit alles bewijst wel dat deze hoogvlakte van in de oudste tijden bewoond werd.

In zijn werk : *Antiquités préhistoriques de Court-Saint-Etienne. — Silex néolithiques et paléolithiques de Court-St-Etienne* (Bulletin de l'Académie Royale de Bel-

(1) Buizen door den schrijver van dit artikel ontdekt.

gique, 3de reeks, deel XXXIII, n^{r} 4, April 1897), signaleert Graaf E. Goblet d'Alviella reeds, dat op deze plaats voorwerpen uit het neolitisch tijdvak ontdekt werden.

Anderhalven kilometer meer naar het Westen toe ligt het gehucht Franquenies, dat, zooals de naam het aanduidt, door de Franken gesticht werd ; men ontdekte er muntstukken uit de eerste eeuwen van onze tijdrekening.

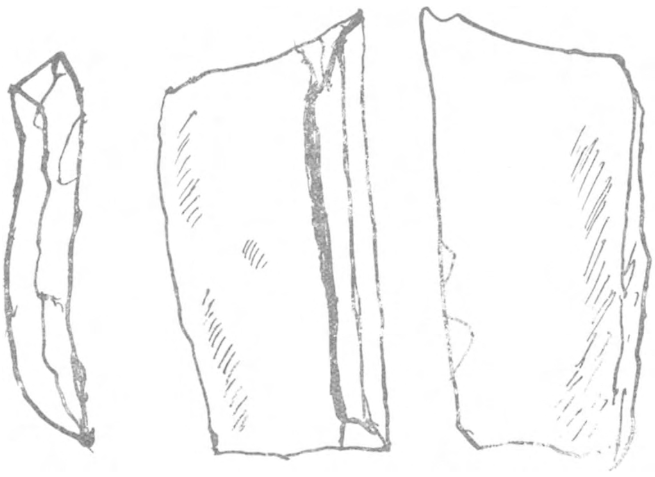

Links: dolk in silex van Spiennes (Lengte 0,195 m.). Rechts: Romeinsche dakpan, boven- en onderkant (Lengte 0,38 ;breedte 0,20). De doorstreepte gedeelten ondergingen de werking van het vuur.

Ongetwijfeld waren het deze veroveraars die den hooger vermelden toren en de andere Romeinsche instellingen vernielden.

Wat *Ruchaux* betreft dient er opgemerkt te worden dat, tot op het einde der achttiende eeuw, deze groep woningen *Royssart* geheeten werd, in het Waalsch : *Rwès-saut ;* aldus wordt deze plaats ook aangegeven op al de oude documenten en o. m. op de kaart der Oostenrijksche Nederlanden, opgemaakt door Generaal Graaf de Ferraris en gedateerd van 1777.

Wie zal er ooit deze vormveranderingen kunnen uitleggen.

Ruchaux, December 1932.

AD. MORTIER.

Over Vollezeelsche Volkstaal.

Hierna publiceeren wij een paar mededeelingen gedaan door den Heer R. De Coster. De eerste geeft ons een lijst volksuitdrukkingen, waarvan sommige zeer interessant zijn op Folkloristisch gebied. In de tweede geeft de aanteekenaar enkele nota's betreffende fouten tegen het Algemeen Beschaafd ; deze kunnen voor den lezer een vingerwijzing zijn bij het nagaan of het verstaan der volksgezegden.

DE REDACTIE.

* * *

SPREUKEN EN ZEGSWIJZEN.

De pastoor zit op zijn kerselaar (om te beduiden dat hij te lang op zijn preekstoel blijft) en er om zoo te zeggen niet gaarne afkomt.

Ora pro nobis
Onze paster heet Jacobis
Onze keuster heet Machiel
't Zijn alle twee menekes zonder ziel.

Schele wip, schele wap
Van wat maakte gij pap
Van blom en meel
Daarvan ziede gij scheel.

Hij ziet over Ninof (Ninove) (om een scheele te bedoelen).

Pachter Vanderhagen
't Zondags gelijk alle dagen.

'T es 'n plank (een mager meisje)

'T es 'n ons lieve vrouwken van Loretten
Zonder buik en zonder tetten.

Hij is zoo vet als 'n reiger op zijn schenen.
Zoo mager als 'n pier, als 'n bessemsteel.
'T es 'n rèlen — 'n piesj, 'n wip (om groot en mager manspersoon te bedoelen).
Die beesten worden met den steert naar de krebbe (kribbe) gebonden (gezegde om magere beesten te beduiden).
'T es 'n spichtegezicht (mager gezicht met scherpen neus).
'T es 'n mageren sprinkhaan.
Hij komt van Sint-Entelingen (hij houdt zich of hij van niets wist).
Het hangt aan een, lijk Meerbeek en Ninof (Ninove).
Hij maakt van 'n scheet 'n donderslag (hij overdrijft alles).
'T es ne scheet in 'n flesch ('t is op niets afgeloopen).

'T es ne krebbijter — ne kreut — ne kreft — 'n anjevec — 'n azijnbrouwer — 'n ajuin (om een lastigaard te bedoelen).
'T es ne pillèrbijter (een kwezelaar).
Hij es kaak (hij is dood).
Hij heeft zijn leper neergelegd (id.).
Hij is naar 't piereland (id.).
Hij ligt onder de groen sozje (id.) (sozje = deken).
Hij is gemaakt van St-Pieter (hij is mismaakt).
Ge zijt ne fait à buser (ge zijt iemand die niet veel beteekent).
Ne karreweiweg doen (verloren weg doen).
Nen hond snijden (verloren moeite doen).
Iemand een karretoet geven (iemand iets geven, komt van caritas = charité).
Hij blijft altijd op zijn pont d'honneur (hij is altijd deftig).
'T es 'n pachter tijd genoeg (luierik).
Lui zweet is gauw gereed
Hij zal zijn zeel niet aftrekken (hij is lui).
'T hof te vierevoets (hof waar het werkvolk overdreven moet werken).
Hij is altijd zoo zwart als een hesp — als een schouwveger.
Zoo vet als een das.
'T es een sloor (een onnoozele).
'T es 'n drouille — 'n slasj (slecht vrouwspersoon).
'T es 'n snul — 'n lebben — 'n kicken — 'n uil — 'n weuten — 'n metten.
Een lichte tong is rap gekeerd.
De voeten aan iemand afvegen.
Iemands schoteldoek zijn.
Hij is den duivel te plat (te slim, te sluw).
'T es 'n mouwveger — 'n platzak.
Naar den duivel zijn gat zien (naar den spiegel kijken).
'T es 'n kwispel, 'n kwast, hij heeft ne slag van den meulen gekregen, zijn vijzen staan los (om een zot te bedoelen).
'T 'n krotter (een nietswaard).
Tusschen twee waters zwemmen.
Zijn mes snijdt van twee kanten — hij heeft twee gezichten.
'T es goed van drie ellen voor 'n frank (beteekent niet veel).
'T es ne schijter (is gauw bang).
Waar hij kakt wast er in zeven jaar geen gras meer) hij
Hij pist door 'n pijpesteel (is
Hij zou 'n cent in tweeën bijten.) gierig
Hij zou 'n nagel den kop afbijten (hij heeft grooten honger).
'T es 'n schouille (iemand die veel eten kan, een gulzigaard).
'T es de nagel van mijn doodkist (hij doet mij veel verdriet aan).
Hij is door d'oog van een naald gekropen (hij is aan het gevaar ontsnapt).
Hij is den staart gekapt (hij heeft zijn lief verloren).
'T es ne prulleman (babbelaar) — 'n zeevereer.
'T es 'n flierefluiter — 'n achtienmaander (een lichtzinnige jongeling).

Achter hem is de leer opgetrokken (hij is te slim).
Iemand op flesschen trekken (iemand bedriegen).
Hij lacht in zijn baard (hij lacht heimelijk).
Hij is den berg af (geruïneerd).
Gaat uit mijnen schietlap (gaat uit mijn weg).
Het is een jonge snip — een fijne kat (een doortrapt herbergmeisje).
Het is iets uit het fijn pak (zelfde beteekenis).
Hij is zoo blind als een mol
= hij is verblind door de liefde
Hij heeft een vel over de oogen
'T es ne stoefer — 't es stoef en compagnie.
Dat nieuws is zoo oud als de straat.
Hij is zoo krom als een pik.
'T es krot en compagnie.
'T es 'n lammeer (babbelaarster).
Hij zit met bistjes (hij zit met schuld).
Hij is daar zooveel geteld als het vijfde wiel in den wagen.
'T es ne schuimer — hij drinkt altijd op een andermans kap.
Als ge van den duivel spreekt ziet ge zijnen steert.
De gevers zijn dood en d'hemmers (hebbers) leven nog.
Hij heeft het uit zijn duim gezogen (hij liegt).
Iemand de pieren uit den neus trekken (iemand uithooren).
Wat heeft hij 'n dikke kas (kas = neus).
Hij zat op heete steenen (of heete kolen) om te vertrekken.
Er is meer dan een koei die Blaar heet.
'T es 'n haan (hij is zeer opvliegend).
'T es 'n muurbreker (geweldenaar).
'T es 'n dasjtereer (een sukkelaar, een beuzelaar).
Hij heeft den bol verloren.
'T es 'n windwijzer — 't es 'n meulezeil (iemand die gemakkelijk van gedacht veranderd).
Als ge van de smaak niet en zijt kunt ge niets goed doen.
Liever missproken
Als een been gebroken.
Liever zat
Als zot.
Zij zijn daar met zan (hun) vijven (zessen, zeven, enz...) (om 't uurslagen op de kerk te bedoelen).
In iemand zijn zakken doen (iemand verheffen).
Eenen kan meer zwijgen dan twee.
Gepest (geperst) gelijk 'n haring in 'n tonne.
Hij is in de zemelen gevallen (hij heeft sproeten).
Hij heeft een gezicht gelijk een spons (om de pokziekte te bedoelen).
'T es een slecht vel (slechterik).
Zoo dom als het peerd van Christus — nog dommer als zijn voeten — hij kan geen letter zoo groot als een schuurpoort.
Hij is op n° 100 (hij zit op 't gemak).

Hij is bij den ontvanger (hij zit op 't gemak), hij is op 't eusken.
Hij weet niet van wat hout pijlen te maken (hij weet niet wat doen).
Hij zit in 't droog (in 't kot), hij zit achter den grendel.
Hij zit met zijn voetjes op 't droog (rijke rentenier).
Het lot valt altijd op Jonas.
Hij is met zijn linkerbeen opgestaan (hij is misnoegd).
Van 't zelfde laken een broek maken (iemand dezelfde poets bakken).
Hij heeft natjesknienen (iemand die de knieën op een slaat al gaande).
Hij kan geen viggen tegenhouden (iemand die kromme beenen heeft).
'T es een ouw karrebijn (oude kwezel).
Hij stond in vlam en vuur (hij was opgewonnen).
Hij kon geen pap meer zeggen — Hij had op zijn adem gestampt.
Hij heeft zijn neus voorbijgeklapt (voorbijgepraat).
Hij ziet niet verder dan zijn neus lang is (hij is niet vooruitzichtig).
Wie lacht met 'n scheet
Is zotter dan hij 't weet.
Hij heeft 'n baard
Van ijzer draad
En monstachen
van ramenachen.
Hij spreekt fransch met haar op
hij spreekt die talen heel slecht.
en latijn met hollekes in.
Hij spreekt fransch op zijn een been gelijk op zijn ander (hij spreekt fransch met veel gemak).

Gekscheerderij : Somtijds uit de grap hoort men het volgende kruisteeken maken en het volgende gebed opzeggen :

« Onze Vader spronk in 't water
St-Pieter spronk er achter
en kwam er uit
met 'n dikken vette puit ».

Hout
Peper en Zout
Smout

Eigenaardige gewoonte bij het trekken van een melktand : Men trekt den melktand met de rechterhand, maakt een kruisteeken met den uitgetrokken tand op de volgende wijze :

Liever
dan een steentje
beentje

en dan werpt men den tand over den kop ver van zich. Indien men den melktand moest terugvinden zou men een steentje in de plaats krijgen.

Volksvertelsel : Liever een « arra » dan een « tenè » ! Een boer ging zijn pacht bij zijn heer betalen, hij werd vergast op een ontbijt met koffie en fijne boterhammetjes. De meid bracht

deze met een zilver bord op, en zeide tot den pachter « tenè ». Deze smulde ze allen lekker binnen ; daar hij nog niet verzadigd scheen bracht de vergramde meid hem nadien nog een dik gesneden boterham en zei « arra ». De boer antwoordde : nu zal ik u werken, ik ben veel beter met eenen « arra » dan met al uw « tennès ».

ROBERT DE COSTER
Kandidaat in Natuurlijke Wetenschappen,
Vollezeele.

* * *

VOORNAAMSTE AFWIJKINGEN VAN HET VOLLEZEELSCHE DIALECT VAN HET ALGEMEEN BESCHAAFD.

Tot hier toe heb ik het genoegen gehad op de schoone en poetische zijde onzer volksgezegden en uitdrukkingen te wijzen. Maar het is heusch te betreuren dat ons volk meestal de klanken onzuiver uitspreekt, erger nog dat het tot de woordverbasteringen en fransche uitdrukkingen zijn toevlucht neemt.

Nemen wij achtereenvolgens verschillende klanken en woorden in oogenschouw :

1) De lange A klank spreekt men op verschillende wijzen uit, onder andere zegt men (toebak voor tabak ; drogen voor dragen, hèring voor haring).

2) De scherplange O spreekt men uit als U of eu (meulen voor molen ; domuur voor domoor ; luupen voor loopen ; stru voor stroo, spuken voor spoken).

3) De lange U klank soms als AW of IE : naw voor nu ; vie voor vuur.

4) De korte I klank als e of eu ('t es voor 't is ; kreube voor krib).

5) De Y klank als n (grec) (tnd voor tijd) ook als aa en aë (gaa voor gy ; laën voor lijden ; straë voor strijden ; vraër voor vrijer, enz.).

6) Ei wordt uitgesproken als *a* bijvoorbeeld : masken voor meisken ; kassaa = kassei).

7) De ui klank als eû of u : (heûs = huis ; dûvel = duivel).

8) De oe klank soms als uu of oei : zzuut voor zoet ; koei voor koe).

9) De e wordt als eu, i, ie uitgesproken met weglating van sommige medeklinkers : (steurven voor sterven, bintjes voor beentjes, bistjes voor beestjes ; biet voor beet ; soize voor serge).

10) In menige woorden worden er nog medeklinkers weggelaten : (kèseleer voor kerselaar ; gest voor gerst ; terf voor tarwe ; doevan voor daarvan, lastigoet voor lastigaard, màvèger voor

mouwveger, gepest voor geperst, vie voor vuur, schuu voor schuur, deu voor deur, steuten voor storten, groenmet voor graanmarkt, enz.).

11) Ideotismen of gewestelijke woorden worden gebezigd ; zoo zegt men (djest voor egel ; zwuiltjen voor zwaluw ; schoelje voor deugeniet, moelje voor moelie of kneedtrog, trijpen voor worsten, onjevee voor lastigaard ; skobiak of skoebiak voor deugeniet ; antjen voor domoor ; skokeloen voor gerst ; chippen, scharen voor stelen ; dasjtereer = beuzelaar ; een zjoebe = een goedzak.

12) Soms trekt men twee woorden tot een samen : (jôk voor ja ik ; niek voor neen ik ; kendoen voor ik en doe ; ik kza voor ik zal, enz.).

13) Weleens worden er letters ingelascht of bijgevoegd bijvoorbeeld : (n = ê grec) pjnd voor paard ; mejèt voor Maart.

14) Sommige medeklinkers worden verwisseld : (hemmers voor hebbers ; oessom voor adem ; spelle voor speld).

15) Het woord « lezen » gebruikt men in den zin van « bidden » het woord « zweren » in den zin van « vloeken ».

16) Men gebruikt ook veel verfranschte woorden : (crayon, touche, compasse, affronteeren, labeuren, malheur, chagrin, trangees voor étrangers, bonjours voor goeden dag, posjente = patience, enz.).

17) In stede van den enkelvoudsvorm der gebiedende wijze, wordt bijna altijd den meervoudsvorm gebruikt : (drinkt, geeft).

18) In plaats van de bijvoegende wijze wordt de aantoonende wijze gebruikt : (ik wil dat gij werkt)

19) Bij sommige woorden wordt de stomme e gevoegd (hinne voor hen ; helle voor hel).

20) Bij de mannelijke naamwoorden gebruikt men dikwijls het lidwoord « den » (den hond bast).

ROBERT DE COSTER.

Paleisbrand te Brussel. 1731.

Hierover lezen wij in den « Europischen Mercurius », Stuk XLII, Deel I, blz. 102 e. v. het volgende :

« Te Brussel ontstont op Zondag nacht tusschen den 4 en 5 dezer (d. i. Februari), een zeer felle brand in 't Koninklijke Paleis van de Aardshertoginne Gouvernante der Oostenrijksche Nederlanden ; waar door dat trotse en kostelijke Gebouw, met tyds, benevens de Koninklyke Kapelle tot den grond toe zijn bijna alle de Meubilen en andere goederen, binnen twaalf uuren verbrand. De Burgery, die toeschoot om by de brand van 't Hof, dienst te doen, wierdt daarin door de Militie verhinderd ; zo dat zy moesten wyken, en bedryvelooze aanschouwers van dit droevig ongeval geweest zijn. Dit is een van de grootste en aanmerkelykste ongelukken van dien aard geweest, welke ooit gebeurd zyn. De omstandigheid dat het nacht was, veroirzaakte dat men niet schielyk genoeg greed konde weezen, om te blusschen, zo dat de vlam de overhand krygende, dit groot en trots Gebouw met de heerlyke Koninklyke Kapelle, als mede alle de Archiven van den geheimen Raad, den Raad van Finantie en van de Rekenkamer, met eene menigte van kostelyke Meubilen, waar onder vyf fraaije en vermaarde stukken Schildery van *Rubbens*, verbeeldende de Triomph van de Kerk, door het vuur en puin en assche veranderd wierden, doch de papieren van 't Archiv. van den Raad van Staate, dat in een der vertrekken van het voorste gedeelte was, wierden door de venster uitgeworpen en aldus behouden ; Ook heeft de Kamerdienaar van de Aardshertoginne eenige koffers en kisjes met Juweelen, Zilverwerk en andere kostelykheden geburgen, en naar de Prevoostdy van de Kerk van de Kapelle gebragt, werwaards de weder gevonden zilvere Serviesen mede gebragt zyn.

De Aardshertoginne verzeld door de Gravinne van *Viscomti*, retireerde zich in 't Hotel van den Prins van *Rubempré*, haaren Groot-Stalmeester, en alhoewel die Princesse by die vreeslyke aanschouwing zeer tegenwoordig en kloekmoedig was, hadt zy maar zo veel tyds, om een nacht-rok aan te schieten, en aldus met een paar muilen, zonder koussen aan de beenen, haar zelfs te redden ; doch dewyl men door de hevigheit van de vlam veele brandende koolen en zelfs vonken op het dak van dat Hotel zag vliegen, achtte zich de Aardshertoginne daar niet veilig, zo dat zy door den Grootmeester in zyn Paleis geleid wierdt.

De Hof-Dames hebben zeer veel, zo niet alles verloren, hebbende moeite genoeg gehad om haare Persoonen te redden. De Vrouw van een Hof-Bedienden, die zwanger was, trachtende de woede der vlammen te ontkomen, sprong van de hoogste verdieping aan den kant van 't Park naar beneden, daar zy

verpletterd dood lag. Aan den koster van de Kapelle die op de Tooren gevlucht was, wierdt een touw toegeschooten met een pyl, 't geen van dat succes was, dat hy het touw greep, dat vast maakte, en langs het zelve gelukkig beneden kwam. Men rekent dat zeven op acht Persoonen van 't Hof by deze brand omgekomen zyn.

De jonge Gravinne van *Uhlepeld*, Dochter van den Grootmeester Graaf *Visconti*, hadt het ongeluk, dat haar aangezigt en een gedeelte van haar lichaam gebrand wierden, en zy in gevaar zoude geweest zyn van geheel te verbranden, indien een van de Hellebardiers, die Dame niet uit het bed gelicht hadt, alhoewel zy naderhand 't zy door de gevaarlyke bezeeringen of door ontsteltenis Maandags s' morgens ten vyf uuren overleden is ; Zy was Dame van de goude Sleutel van de Aardshertoginne, en schoon zy noch maar 15 Jaaren bereikte, was zy echter een wonder door haar verstand en andere voortreffelijke hoedanigheden, zo dat haar dood in 't algemeen ten hoogsten betreurd wordt, en de Gravinne *Visconti* is zo ontroostelyk over het verlies van haare Dochter, dat zy zich gevaarlyk ziek bevindt. Den 1 heeft men die overlede jonge Dame in de Kerk der Jesuiten begraaven ; Vier Trauwanten droegen haar Lyk tot aan 't Portaal van de Kerk, van waar zy door vier Kamer-Jonkers van de Aardshertoginne in de Kerk gebragt wierdt, en vier Kamerheeren droegen het Lykkleed ; De Prins van *Nassau* was aan 't Hoofd van de Lykstatie, waarby de Dames van het Hof en andere van den voornaamsten Adel, alle met zwarte Tabbaarden en witte zwarte Tabbaarden en witte brandende Wasch-kaersen in de handen, als mede de Heeren van 't Hof in den zwaaren rouw gekleed, assisteerden.

Zondag na de brand wierdt een Expressen naar *Weenen* afgevaardigd, om daar de tyding van dit droevig geval te brengen, en Maandags zondt de Prins *Christiaan de la Tour*, na dat hy met den Grootmeester geconfereert hadt, een stappette naar *Frankfort*, om aan den Prins zyn Vader bekend te maaken, dat haare Doorluchtigheit besloten hadt zyn Hotel te bewoonen, tot dat 'er resolutie van den Keizer gekomen zal zyn. Alzo dat Hotel en dat van *Westerloo* dicht aan malkanderen staan, meent men dat een Communicatie uit het een in 't ander gemaakt zal worden, en dat het grootste gedeelte van het Hof van de Aardshertoginne ook aldaar zal logeeren ; Ondertusschen resideert haare Doorluchtigheit tegenwoordig in het Hotel van *Oranje*. De Aardshertoginne stont een Bal aan den Adel te geeven, waartoe kleed met Diamanten bezet, doen maaken, ter waarde van omalles gereed was, en haare Doorluchtigheit hadt zich een prachtig trent een millioen Guldens, 't geen by den brand weg geraakt, en noch niet weder te voorschyn gekomen is.

Dit afgebrande Koninklyk Hof of Paleis is gebouwd op eene der verhevenste plaatsen van de Stad, alwaar in oude tyd een Burg heeft gestaan, 't geen occasie tot den naam van Burggraaf heeft gegeeven ; *Johan de derde Hertog van Brabant* heeft

de Fondamenten van het Paleis gelegd ; *Philippus de Goede* deedt het zelve in den Jaare 1452 veel vergrooten en verbeteren, en het was in dien tyd dat de groote zaal voltooid wierdt ; *Karel de Vyfde* vergrootte en verbeterde het nochmaals, en deedt de Koninklyke Kapel die zyn Vader *Philippus de Schoone* begonnen hadt, volbouwen ; Die Kapelle wierdt in 't Jaar 1552 op den 2 July aan den Almogenden toegewyd, ter gedachtenisse van St. *Philippus* en St. *Johannes den Dooper*. De Aardshertog *Albert* en *Isabella* hebben dit Hof noch veel verbeterd, en in den staat gebragt, waarin men het vóór deze brand gezien heeft. De schade, die op 16 of 18 Millioenen begroot wordt, treft voor het grootste gedeelte het geheele Land ; Het verlies van de drie Archiven schynt het gevoeligste te zyn, alzo daar door zekerlyk groote disordres in veele zaaken zullen ontstaan. Men rekent dat de Aardshertoginne wel 500 duizend Ryksdaalders schade by deze brand geleden heeft.

Men hieldt de Poorten tot Dinsdag morgen gesloten, en men liet niemand in of uitgaan zonder hem te betasten ; en de Magistraat geboodt dat die geenen welke iets gevonden mogten hebben, het op het Stadhuis zouden hebben te brengen, op arbitraire straffe.

Sedert dat de Aardshertoginne na den brand in 't Hotel van *Oranje* was geweken, heeft dat Paleis mede groot gevaar van brand geloopen, door de achteloosheit van de Koks, doch daer kwam zo schielyk hulp, dat het gevaar met het verbranden van eenige Matrassen en Deekens overging ; zynde dit geval niet ter kennisse van haare Doorluchtigheid gekomen.

De Aardshertoginne heeft van veele Bisschoppen en Abten Missiven ontfangen, waarin die Prelaaten haare Doorluchtigheit wegens het ongeluk van 't verbranden van haar Hof trachten te vertroosten. Men is bezig met nieuwe Meubilen en Kleederen zo voor de Aards-Hertoginne als haare Dames te maaken. Alle de Bedelaars worden gebruikt, om in de puin te arbeiden, wordende alle de fyne puin gezift, om de Diamanten en Edele Gesteenten te ontdekken, en alle de Arbeids Lieden hebben met Eeden moeten verklaaren, van het gevondene niets te zullen verduisteren.

Den 12 begon men de puinhopen van 't verbrande Hof op te ruimen, om naar de Diamanten en andere goederen van de Aardshertogin te zoeken, wanneer een stuk van een muur neêrviel, waar door die Persoonen doodelyk gekwetst, en dus naar het Hospitaal gebragt wierden. In de eerste drie dagen heeft men niets, doch sedert eenige Diamanten, eenig Goud, Zilver en andere dingen gevonden.

Men heeft reets onder het arbeiden aan het slechten der Muuren, die door den brand beschadigd zyn, omtrent 50 Diamanten gevonden, die in 't Kabinet van de Aardshertoginne gebleven waren.

De Magistraat was Maandag in 't Huis van den Prins van *Oranje,* om de Gouvernante over den ongelukkigen brand te condoleren. Woensdag den 14 deedt men in de Jesuïten-Kerk de

Lykdiensten voor de Gravinne van *Ulefeld*, Dochter van den Grootmeester ; waarby 't geheele Hof assisteerde, uitgenomen de Aardshertogin, die noch niet uitgaat. Dien avond kwam de Prins van *La Tour* te post van *Frankfurt* te *Brussel*, om haare Doorluchtigheit te complimenteere, en zyn Paleis tot haar verblyf aan te bieden, maar de Directeur-Generaal *de Beauffe*, de plans van dat van *Oranje*, van *Egmond* en van *La Tour* opgemaakt hebbende, oordeelt men het eerste het bekwaamste, om 'er de Aardshertogin met haaren Hofstoel te logeeren ; zodat men gelooft dat zy daarin blyven zal, hoewel zy tot nu toe geen besluit daar omtrent genomen heeft. De Regeering heeft het Huis doen huuren, waarin de Comptoiren der Admodiateurs van de Domeinen gehouden zyn om 'er den geheimen Raad der Finantien te doen vergaderen. Binnen eenige dagen staan de Staten van *Braband* te *Brussel* te vergaderen ; het gerucht wil dat aan haar een *Don gratuit* verzocht zal worden, tot het opbouwen van 't Paleis van de Aardshertoginne ».

Over den wederopbouw van het Hof vonden we niets naders vermeld.

Wel bericht de « Eur. Merc. » van 1734, Deel II, bl. 303, dat 26 December des avonds 7 uur brand en een schoorsteen van 't Hof ontstond, in het kwartier van de Grootmeesteresse, naast het Appartement van de Aartshertoginne Gouvernante ; De Brand was zeer hevig, en heeft omtrent twee uuren geduurd, maar dezelve is door de vigilantie van de Burgery gelukkig geblust.

Haarlem. J. D. H. van Uden.

Ditjes en Datjes.

Hoe springlevend de Folklore nog steeds is en hoe zij voortdurend verjongd wordt. — Voor dezen die meenen dat de *Folklore* niet bestaat in meer beschaafde kringen en dat het slechts oude gebruiken zijn die binnen korten tijd voorgoed zullen verdwijnen, teekenden wij volgende voorbeelden aan die wel bewijzen hoe deze wetenschap voortdurend evolueert en zich, zonder dat men er zich goed rekenschap van geeft, aanpast bij verworven gedachten en nieuwe milieu's.

1) Het is een gebruik dat ruiters aan sommige bedevaarten of processiën deelnemen. Vóór vijf à zes jaar bestond er hier te Stambruges (Henegouwen) niets in dien aard ; om meer luister bij te zetten aan de processie van Saint-Servais (Zondag na 13den Mei) deed de pastoor deze voorafgaan door een tiental ruiters met flink opgetooide paarden.

2) Ziet men onze elegante dames en Juffrouwen, vooral in de steden, geen armbanden dragen gemaakt uit haar van een olifantsstaart, een fetisch uit Congoland, niets meer! Ziet men niet hoe ze, wanneer het mode is, hun haar op alle mogelijke en onmogelijke wijze krullen, hun nagels, wenkbrauwen en wangen verwen, zich laten tatoueeren als inboorlingen uit Afrika, als kanonniers of als matrozen ?

3) Het stroo waarmede de wegen bestrooid werden bij groote begrafenissen, werd sedert een vijftigtal jaar vervangen door witten zavel, wat ten andere praktischer en zuiverder is. (In 19... zag ik veel stroo in de St.-Annakerk te Gent, bij de begrafenis van Felix Beernaerts, groot-nijveraar uit deze stad).

4) Men zegt dat men zich tijdens een reis per spoor er wel moet voor wachten over een ontsporing te spreken. Dit zou het ongeluk aantrekken. Evenmin bij automobilisten. Deze folklore zal meen ik toch niet dateeren van vóór de uitvinding van trein of auto.

5) Het Syrisch dagblad « De Echo van Damascus » meldt dat de Araabsche priesters (Oulemas) aan de overheid gevraagd hebben het YO-YO spel, dat er tegenwoordig veel bijval geniet, te verbieden (Januari 1933). Deze Oulemas constateerden inderdaad dat een groote droogte die het land in ellende brengt, vreemd genoeg samenvalt met het verschijnen van den yo-yo.

6) Liefhebbers hangen duivenringen als ex-voto's aan de kapel van Erconpuch, wat me toch wel modern schijnt.

7) In de legende van de kapel van Erconpuch te Stambruges, legende die verscheidene eeuwen oud is (1), lezen wij dat de H. Maagd vroeg « dat men haar een kapel zou bouwen ».

---

(1) Zie *Bulletin des Naturalistes de Mons,* Deel XIII.

In *L'Avenir du Tournaisis* van 28sten Januari 1933 lezen wij dat te Banneux, tusschen Tancrémont en Louveigné, de kleine elfjarige Mariette B., beweert O. L. V. gezien te hebben te midden van een lichtkrans. De H. Maagd zou aan het kind gevraagd hebben « dat men haar een kapel zou bouwen » naast een kleine bron.

Vergelijk me eventjes deze door eeuwen van elkaar gescheiden handelwijzen !

8) Sommige veranderingen kunnen eveneens nagegaan worden zooals dit tegenwoordig het geval is met de vereering van St.-Servaas en St.-Christoffel. Te Stambruges komt men St.-Servaas « dienen » (servir) om paarden en vee voor ziekten te behoeden. Nu het getal paarden snel afneemt, ter oorzake van de H. P., gaan de automobilisten de bescherming van St.-Christoffel afsmeeken te Celles-bij-Doornik, te Flobecq, te Montignies-Saint-Christophe, enz., voor hun auto en voor zich zelf. De andere bedevaarten tot St.-Servaas te Stambruges, te Dergneau, te Chapelle-à-Oie worden verlaten, terwijl op andere plaatsen het volk telken jare talrijker toestroomt.

Door deze enkele bovenstaande voorbeelden ziet men dat de Folklore zich weet aan te passen bij de omstandigheden en de gebruiken van den tijd, wat wel een bewijs is dat zij steeds leeft en dat het niet steeds de volksklas was die haar in het leven riep.

A. GOSSELIN.

Godsdienstige sekte te Lathuy. — Een gebied dat nog bijna niet onderzocht werd uit folkloristisch oogpunt is dit der godsdienstige sekten, der buiten- of post-godsdienstige gebruiken.

Toen ik op zekeren dag een bezoek moest brengen aan een kleine verafgelegen gemeente van het kanton Geldenaken (Lathuy) kwam ik er aan, op een Vrijdagmorgend, te midden van een wekelijksche vergadering van een sekte « Sionieten » ; deze Sionieten hebben niets gemeens met de Zionisten. Het zijn maar alleen een soort protestanten. Natuurlijk was ik niet weinig verbaasd mij opeens, midden in de week, in dit klein dorpje van landbouwers en wel in een boerenhuisje, te bevinden tusschen mannen en vrouwen in Zondagskleedij, die daar kwamen om een Sionitische mis bij te wonen. De persoon dien ik bezocht scheen mij de hoogepriester van de sekte te zijn.

Op dit gebied kan er nog veel geoogst worden.

Eveneens : de locale gebruiken waarmede sommige godsdienstige plechtigheden gepaard gaan : bij de begrafenisplechtigheden namelijk. Van Rebecq-Rognon tot Orp-le-Grand, was er een groote verscheidenheid van overleveringen, gewoonten en gebruiken waar te nemen.

L. TRÉFOIS.

N. d. R. — Zou er hier geen sprake zijn van een sekte Stevenisten, wier naam zou ontaard zijn in Sionisten ?

De Processie te Neerwaver. — Als antwoord op de vragenlijst die wij publiceerden (XI^{de} jrg., blz. 377), ontvingen wij nog volgend interessant antwoord. Jammer genoeg is de naam van den inzender onleesbaar :

1) Eertijds droeg de witte ruiter zeker en vast een lange pijk, en nu is dit nog het gebruik.

Op een foto die bewaard word in de pastorie te Neerwaver en die twintig jaar oud kan zijn, zien wij den ruiter met de pijk. Lieden uit de streek zeggen dat dit gebruik nog bestaat.

De pijk behoort tot de « wapenrusting » van den witten ruiter en wordt dan ook door hem bewaard : M. Goossens, houthandelaar, Leuvensche Stw., te Waver.

Het ambt van Witten Ruiter (in 't Waalsch « *li blanc tch'vau :* het wit paard) schijnt wel samenhang te vertoonen met een dienst als overste : hij is het immers die de processie, de halten en de snelheid regelt, wat wel de meening van sommigen schijnt te staven, nl. dat hij den vroegeren « Generaal » of « Major » van de broederschap zou zijn, waarvan het statuut dateert van 5^{den} Februari 1695, en waarvan art. 3 zegt : « de majoor, kapitein, luitenant, vaandrig en adjudanten zullen den gang der bedevaarders in de processie regelen en bevelen volgens het commando van den generaal ».

De foto van 1909 waarop gij zinspeelt, schijnt wel een buitengewone zaak voor te stellen ; was misschien de pijk weg om hersteld te worden.... of had de ruiter ze op dit oogenblik niet bij zich ; ten minste als de foto duidelijk genoeg is ; regende het dien dag niet ?

2) Eertijds gingen de dragers van de relikwieënkast blootsvoets ; sedert weldra vijftig jaar wordt dit niet meer gedaan.

De *lieden uit de streek* zagen hierin geen teeken van een bijzondere godsvrucht, maar eenvoudig weg een gewoonte der landlieden uit dien tijd die altijd blootsvoets liepen.

3) De bedevaarders doen moeite om de relikwieënkast kunnen aan te raken, hetzij wanneer deze uitgesteld is in de kerk, hetzij gedurende de processie. Hierbij leggen de geloovigen den grootsten ijver aan den dag ; niet alleen komen zij het beeld « aanraken », doch zij wrijven met hun vingers langs de wanden.

Is de relikwieënkast in de kerk uitgesteld, dan gaan de bedevaarders er rond en trachten ze aan te raken.

4) Het gebruik onder het beeld van O. L. V. van Neerwaver door te gaan, dateert van onheuglijke tijden.

Men gaat driemaal rond het altaar en telkens, vóór en na elke ronde, zegt men een kort gebed ; bij het einde van de derde ronde kust men een beeld der H. Maagd dat zich in een monstrans bevindt, daarna offert men iets ; dikwijls ook worden enkele kaarsen aangestoken.

Dat deze ronden (tours) op de knieën gedaan werden is zeker en vast. Sommigen zien een bewijs hiervan in het uitslijten der plaveiën (achter het altaar) in den vorm van twee groeven...

Een dusdanig bewijs was er ten andere niet noodig, want, (alhoewel zelden) heden ten dage kan dit feit nog geconstateerd worden. De iconographie getuigt dit eveneens.

Het dient opgemerkt te worden dat deze vorm van eeredienst betrekking heeft op de relikwieënkast en niet op het beeld der Maagd, dat zich op hetzelfde altaar bevindt.

5) Het kwam veel voor dat er op de knieën rond den vroegeren vijver gekropen werd. Sommigen deden dit zelfs tot driemaal toe, wat nogal vermoeiend moet geweest zijn.

Verscheidene getuigen bevestigden mij nog vóór drie jaar een persoon gezien te hebben, die ongeveer denzelfden weg op de knieën deed.

Een hypothese die kan gedaan worden om dit gebruik uit te leggen, is de volgende : Zooals men weet geraakte de gewoonte van de relikwieënkast van dorp tot dorp te dragen tegen het einde der XVIII^{de} eeuw in onbruik. De bedevaarders bleven niettemin toestroomen en verlangden nog steeds processiegewijs de Relikwieënkast te vergezellen ; daarom bracht men deze dan uit de kerk en, gevolgd door de bedevaarders, ging men rond den vijver. Het hoeft ons dan ook niet te verwonderen dat de geloovigen, die gewoon waren dezen weg samen met de Relikwieënkast af te leggen, later begonnen met hem opnieuw alleen te doen. (Hetzelfde gebeurde eveneens bij den « grand tour »). Er blijft echter nog uit te leggen waarom deze weg op de knieën gedaan werd ; hierin moet slechts een « vorm » van vereering gezien worden, evenals in het antwoord op de hierbovenstaande vierde vraag.

Dat dit gebruik te loor ging moet te wijten geweest zijn aan de omstandigheden ; inderdaad, de werken die omstreeks 1912 uitgevoerd werden om een kruisweg te plaatsen waar de vijver lag, hebben als gevolg gehad dat de weg, die aan dezen kant van de Dijle toeliet rond den vijver te gaan, afgeschaft werd. Daarenboven is deze vorm van vereering, die zeker en vast in den smaak onzer voorouders viel, hedendaags niet meer in de mode.

7) Deze zienswijze komt nog wel eens voor doch is eerder zeldzaam. Wat er schijnt op te wijzen dat de Relikwieënkast op bovennatuurlijke wijze aangebracht werd is, misschien wel, een gekleurd raam in de kerk, waarop engelen afgebeeld werden die uit den hemel nederdalen en een relikwieënkast dragen.

Het geloof aan de onmogelijkheid van deze kast te openen is een oud bijgeloof dat betrekking had op de vroegere relikwieënkast ; deze werd inderdaad nooit geopend, zooals Gielemans en anderen na hem het getuigen.

De Uitleggingen in Folklore. — In Folklore heeft men dikwijls te kiezen tusschen de uitlegging door tooverij of door de voorgeschiedenis, en de uitlegging door het « gezond verstand », die daarom niet noodzakelijkerwijs de beste is en misschien wel veel tekortkomingen heeft tegenover de volstrekte waarheid.

De werklieden uit Oud-Frankrijk dansten in den maneschijn, evenals de Merovingers, evenals de negers

« Men danste vóór het hekken van het pachthof op een voorpleintje dat er uitzag als een dorschvloer en waarrond groote boomen stonden en tusschen het gras dat van den avonddauw nat geworden was alsof het geregend had. *De maan verlichtte dit geïmproviseerd bal zóówel, dat men alle ander licht goed missen kon.....* » (Uit *Dominique* van Eugène Fromentin, 1862). Hier valt aanstonds op hoe het feit voor twee uitleggingen vatbaar is: ofwel hebben we hier de onbewuste voortzetting van een Merovingische godsdienstplechtigheid ter eere van de maan, ofwel de benuttiging van den nacht omdat er gedurende den dag moet gewerkt worden, en van de maan omdat haar licht kosteloos is.

De twee uitleggingen kunnen waar zijn terzelfder tijd.

ALPHONSE DE MARNEFFE.

Vrouwkensavond. — Meer dan eens reeds vroegen lezers uit Brussel ons wat men eertijds in deze stad verstond door Vrouwkensavond (Veillée des Dames). Verscheidene geschiedschrijvers van Brussel hebben er reeds over gesproken en in de kronieken van Joe Dierickx over Oud-Brussel vinden we details over dit vroeger gebruik. Om deze lezers te bevredigen vertalen wij hieronder een uittreksel uit een lang artikel uit *Le Soir* van 21sten Januari 1897, geteekend Paul Antoine, over dezen Vrouwkensavond.

« Eertijds vierde men jaarlijks te Brussel, op 19den Januari, het « Vrouwenfeest », geheeten *Vrouwkens Avond* of *Vrouwenavond, Veillée des Dames.* Op dezen dag waren de vrouwen baas in huis en de klokken van Sinter-Goedele luiden ter hunner eere

Tot in 1781 bleef het in den Brabantschen Raad de gewoonte 's namiddags vrijaf te nemen, daar deze dag beschouwd werd als een feestdag.

Onder de Republikeinsche overheersching in België (1794-1795) werd deze oude en plechtige gewoonte van Vrouwkensavond niet vergeten. Hij werd zelfs gevierd door het gemeentebestuur van Brussel, dat er aan herinnerde door een bekendmaking aan zijn « medeburgers ».

Volgens den aanhef er van, — en elke goede echtgenoot zal dit toejuichen — :

« .... is het wederzijdsch vertrouwen een der eerste banden van de samenleving : dit gevoelen is slechts gekend en geeërbiedigd door de reine en eerlijke zielen, vrienden van de orde en van den vrede in huis ».

Men weet niet juist welke de oorsprong is van den *Vrouwkensavond ;* een heele reeks overleveringen is er mede verbonden, die zonder uitzondering een uitlegging trachten te geven die onze voorouders van beider kunne tot eere strekt. De meest verspreide verzekert ons dat Brusselsche krijgslieden die deelnamen aan de eerste kruisvaart (1096-1019), na allerlei wederwaardigheden, na ontsnapt te zijn aan de Sarracenen, aan ziekten en aan ontberingen, plotseling te Brussel weerkwamen op 19den Januari 1101. Groot was de vreugde van hun vrouwen die zich reeds

weduwe waanden ; zij lieten hun echtgenooten nauwelijks den tijd om het welkomsmaal te eindigen en droegen hen naar het echtelijk bed. De herinnering aan deze gelukkige thuiskomst werd nog lang daarna bewaard in enkele oude familiën.

Op den verjaringsdag werd er in elke familie een klein feestje georganiseerd en na het avondeten droegen de vrouwen zelf hun mannen naar het bed. Hiervan was een Matusalem onzer kennissen voor een vijftigtal jaar nog ooggetuige.

De *Vrouwkensavond* die in menig gedicht bezongen wordt gaf ook aanleiding tot het schrijven van een tooneelstuk : « *La Fête des Dames* of *La Journée du 19 Janvier*, Historisch zang- en dansspel in één bedrijf, opgedragen aan de Brusselsche Vrouwen, door E. Hus, Bestuurder bij het dansconservatorium van den Koninklijken Schouwburg, balletmeester, componist, inrichter van feesten aan het Hof. Voor de eerste maal vertoond in den Koninklijken Schouwburg van deze stad, op 19^{den} Januari 1818.

Hus (Pierre-Louis Stapleton, gezegd Eugène Hus) werd in Juli 1758 te Brussel geboren, waar hij stierf op 24sten Februari 1838. Bij de titels waarmede hij hierboven zoo pronkt, moeten wij nog het opstellen voegen van verscheidene andere stukken *jusdem farinae*, ter eere van de familie van Oranje, waarvan hij wierooker was.

Brusselsche Folklore van vroeger. — (Uittreksel uit het handschrift van Baert).

— « De *Handuyten*, de *Lanternemans*, de *Brandbluschers*, de *Moormans*, de *Quetteurs* voor de gevangenen, de *Guetteur* van den toren der Kapellekerk, gaan te Brussel op 2^{den} Januari Nieuwjaar wenschen aan de inwoners van de stad, bieden aan iedereen een prentje aan dat betrekking heeft op hun beroep en vragen terzelfdertijd een nieuwjaarsgeschenk dat hun zelden geweigerd wordt.

« Op 1sten Januari is gedurende gansch den dag de balustrade (de pui) van het stadhuis versierd met een rood behangsel en boven de ingangsdeur onder den toren worden de drie schilderijen tentoongesteld (het wapen van Brabant, van de stad Brussel en....).

« *De maendag naer den sondag van de Kleyne Kerckmisse de groote gulde gael* ontbijten in het klooster van St.-Elisabeth omdat *de groote gulde* een zeker stuk grond aan dit klooster afgestaan had.

« Op dezen dag gaat de magistraat ontbijten in het Carmelietenklooster. Daarna wachtte hij op de processie van O. L. V. van den Zavel en vergezelde deze tot aan de kerk.

« 's Daags vóór Driekoningen gaan veel kleinhandelaars op de groote markt lekkernijen uitstallen zooals suikergoed, peperkoek, kastanjes enz... en kleine aarden figuurtjes die de 3 Koningen voorstellen. Het volk koopt deze kleinigheden om ze aan de kinderen ten geschenke te geven, vanwaar het woord *présentjesdag* en de kleine figuurtjes zelf worden *présentjes* geheeten.

« Op sommige dagen werpt men voor het volk noten van den St.-Niklaastoren. Dit is een stichting.

« Op zekeren dag ook ging men in de St.-Geuriksparochie *totgen* (kloppen) *op de deuren*.

LOUIS STROOBANT.

Iets over het ontstaan der legenden. — In het tijdschrift *Le Pays Lorrain* (Januari 1933) commentarieert Louis Sadoul een postkaart, waarop de herovering van Raon l'Etape door de Fransche Infanterie in 1914 voorgesteld wordt. Wij citeeren het feit omdat het de thesis steunt die wij uiteengezet hebben in het artikel *La Légende* (z. *Brabantsche Folklore,* 12de jrg. blz. 26).

De geest die legenden doet onstaan leeft nog steeds zooals voorheen.

Hij voelt een drang om zich op concrete wijze te uiten in voorwerpen waarrond het thema zich kristalliseert. Hij benuttigt een voortdurend vernieuwde realisatiestof. In het hieronder aangegeven geval wordt er beroep gedaan op een postkaart en op den namaak van een illustratie om een fictieve gebeurtenis waarschijnlijk te maken.

« Van de Geschiedenis werd reeds meer dan een definitie gegeven. Ziehier eene die misschien evenveel waard is als de overige :

« De Geschiedenis, zou men kunnen zeggen, is een overgroot tapijtwerk ; twee arbeidsters hebben er met evenveel ijver aan gewerkt ; de eerste heet Waarheid, de tweede Legende.

Een eenvoudige postkaart is wel een vermakelijk voorbeeld van deze definitie. Zij stelt voor of wil ten minste voorstellen « de Herovering van Raon-l'Etape door onze Infanterie in 1914 ».

Hier is het niet moeilijk het aandeel van elk der arbeidsters vast te stellen. Wat de Waarheid hier gaf was de omgeving : de voornaamste straat van Raon-l'Etape, de afgebrande huizen, de vernielde Koornmarkt en verder de muziekkiosk die door de inwoners van Raon in den linkerhoek zal aangetroffen worden. Zeer ver zelfs heeft de Waarheid haar drang naar juistheid ingevolgd, zoover zelfs dat op de verkoolde muren van een kruidenierswinkel het volgend opschrift leesbaar is : *Principaux Produits Felix Potin.* Waarheid is toch wel een gewetensvolle arbeidster.

De arbeidster Legende is echter evenmin lui geweest. Zij deed al het overige, ja, al het overige, de officier met de groote snor en het woeste uiterlijk, het wit paard dat zwenkt, juist zooals dit van Murat aan het hoofd van gansch de ruiterij van de Grande Armée, het voetvolk dat in gesloten gelederen vooruitkomt op stormpas en met de bajonet op 't geweer, de Duitschers die op den grond liggen of gereed staan om te vallen.

Moet het gezegd worden dat de herovering van Raon-l'Etape door de Fransche troepen, op 12den September 1914, in werkelijkheid veel minder sensationeel geweest is.

De Duitschers hadden hun intrede in Raon gedaan op den avond van den 24sten Augustus ; gedurende bijna drie weken werd

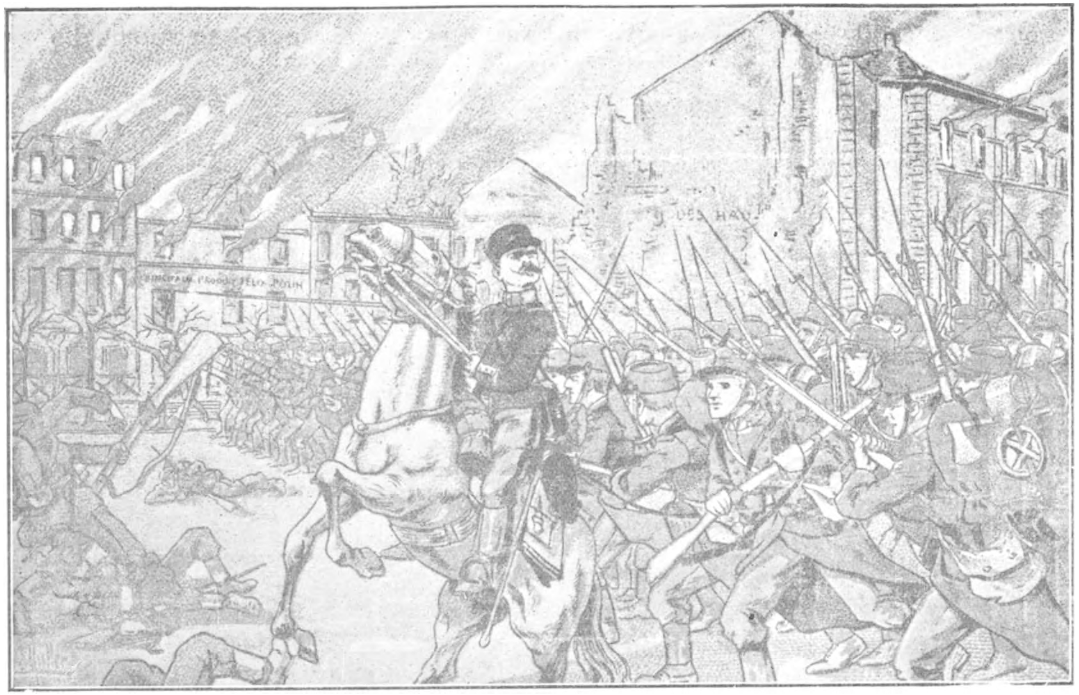

De postkaart waarop de herovering van Raon l'Etape door de Franschen in 1914 voorgesteld wordt.
(Cliché uit het tijdschrift : *Le Pays Lorrain*).

hadden ongeveer hun zelfde standplaats behouden. De Duitschers geraakten niet vooruit en dit was reeds veel. De slag bij de Marne was ondertusschen geleverd en het Duitsch leger besloot alsdan het front in te korten, naar alle waarschijnlijkheid om zich tot een nieuwe krachtsinspanning voor te bereiden. In Lorreinen en in de Vogeezen, waar krijgsverrichtingen van minder belang plaats hadden, vestigden de Duitschers zich opnieuw op het vroeger front. Op 12^{den} September 's morgens deden zij te Raon de brug over de Meurthe in de lucht vliegen en de laatste troepen trokken er weg.

Te Raon bleef er slechts nog wat ruiterij, de uiterste punten van de achterhoede. Omstreeks den middag kwamen de eerste Fransche soldaten aan en wisselden, over de Meurthe heen, enkele geweerschoten met de Duitsche ruiterij die nog op den uitkijk stond op den weg van Saint-Dié, nabij het hospitaal. Een paard werd gekwetst en bleef op den weg liggen, de ruiter tuimelde er af en de anderen vertrokken in galop. Dit paard was het eenige slachtoffer van den slag bij Raon en had dus ook alleen het recht op de postkaart te prijken.

Ziedaar nu hoe de Geschiedenis geschreven wordt. En is het misschien juist dit niet wat het aantrekkelijke van de geschiedenis uitmaakt, dat men nooit weet wat er juist gebeurd is ?

LOUIS SADOUL (Nancy).

Geneeskundige Ontdekking. — M. Nicolas Dipatieff, landbouwingenieur te Gembloux, inspecteur voor Handel en Nijverheid, en hoofd van het Scheikundig Laboratorium te Leopoldstad, publiceerde daareven een brochure over de liaan « Efiri » waarvan een extract de kinine zou kunnen vervangen als specifiek middel tegen de malaria. M. Dipatieff die in 1926 voor de eerste maal in Congo kwam, heeft gedurende zijn opeenvolgende verblijven aldaar onophoudelijk de alcaloïden bestudeerd die door de inboorlingen als geneesmiddel gebezigd worden. Na veel teleurstellingen die te wijten waren aan het wantrouwen der inboorlingen bevond M. Dipatieff, tijdens een verblijf in de Oost-Provincie, dat de inboorlingen als geneesmiddel tegen de malaria een afkooksel gebruikten dat bekomen werd van de bladeren van de liaan «Efiri». Een eerste ontleding van de substantie die in deze plant gevonden werd gaf echter geen uitslag. In het begin van 1932 hernam M. Dipatieff de leiding van het Scheikundig Laboratorium te Leopoldstad en begon opnieuw met de liaan uit chemisch oogpunt te bestudeeren, terwijl dokter Van Hof, geneesheer-opziener van het laboratorium, er het klinisch onderzoek van deed.

De krachtsinspanningen van M. Dipatieff werden ten langen laatste met den besten uitslag bekroond ; hij gelukte er in de bittere bestanddeelen die in deze liaan bevat waren, af te zonderen en ze onder vorm van siroop, daarna onder vorm van poeder, aan te bieden.

Eens te meer dus hebben we hier een voorbeeld van een geval waarbij de waarneming van het volk juiste eigenschappen had kunnen afleiden en reeds tot een juiste kennis geleid had vóór het wetenschappelijk onderzoek.

Ongetwijfeld zullen de negers steeds hun traditioneele afkooksels blijven verkiezen boven alle mogelijke soorten van siroop, poeders of ouwels, juist zooals bij de beschaafde volkeren, de zieken nog steeds allerhande volksremediën blijven aanwenden.

A. M.

Het verbinden met wormen. — Wij vertalen uit het *Journal de Pharmacie de Belgique* (1932, blz. 777), die het op zijn beurt overnam uit de *Revue Médicale de Louvain*, het volgend uittreksel waaruit we afleiden dat de Geneeskunde langs wetenschappelijke banen er kan toe gebracht worden, te constateeren dat bij een volksgeneesmiddel, alle zuiver empirische beschouwingen terzijde gelaten, een gedeeltelijk juiste waarneming kan te vinden zijn. Zoo juist zelfs dat de pharmacopoea en de therapie zich afvragen of zij het op hun beurt niet zouden kunnen benuttigen.

« Na het in eere herstellen van den bloedzuiger, die gelast wordt met de injectie van hirudine in den *alba dolens*, om het aderlijk bloed vloeibaar te maken, behandeling die internationaal geworden is, hebben wij nu in Amerika het voorstel om in de chronische wonden niets minder dan wormen of larven van vliegen te plaatsen.

« Toen mijn oude nicht, met de beenen vol oedemen en etter, in haar oververwarmde en met vliegen vervulde kamer opmerkte dat het linnen van het verband krioelde van afzichtelijke witte wormen, zuchtte zij : « Ik word levend door de wormen opgeëten », en heel de omgeving en al de bezoekers griezelden van afkeer.

» Naar het schijnt had zij nochtans ongelijk! Deze kleine diertjes deden haar meer goed dan kwaad ; dit wordt ten minste bevestigd door verscheidene geneesheeren in een groot geneeskundig Amerikaansch dagblad, een der ernstigste van de wereld.

» In plaats van spoedig deze vuile beestjes te verwijderen door een flink antiseptisch verband, stelt men voor ze in massa in de chronisch etterende wonden te brengen : dit heet men de behandeling van BAER (spreek uit : Bère).

» Baer, militair geneesheer bij het Amerikaansch leger gedurende den oorlog, werd getroffen door het volgend feit : zwaargewonden met verbrijzelde beenderen vol wonden, op het slagveld soms vijf à zes dagen achtergelaten, zonder water en zonder voedsel, zonder eenige andere geneeskundige hulp dan een voorloopig verband, verkeerden soms, bij de overbrenging naar het hospitaal, in een betrekkelijk verbazend goeden toestand, zonder koorts en zonder kenteekenen van een algemeene intoxicatie. Bij het afdoen van het voorloopig verband vond men dat de wonden vol dikke witte larven van vliegen zaten en, wanneer deze larven met water weggespoeld waren, dat de oppervlakte van de wonden

vol puistjes was, heel rood en er zoo goed mogelijk uitzag. Tusschen het vaststellen van dit feit en het denken dat deze wormen medegeholpen hadden tot het herstel was er maar één stap, voor een onbevooroordeelden geest ten minste.

» Bij het nagaan van de geschiedenis der geneeskunde vinden wij meeningen die, alhoewel minder stellig, toch ook ten voordeele van de wormen zijn. Noemen wij Ambroise Paré uit de XVIde eeuw ; Malgaigne in 1847 ; Keene gedurende den Afscheidingsoorlog in 1864. Het is waar dat sedert dien tijd Lister gekomen is.

» Toch blijft het waar dat verscheidene geneesheeren, als gevolg op de uitgaven van Baer, voorstellen een menigte mooie larven, gedurende acht en veertig uren in een daartoe geapproprieerd midden gekweekt, in etterende beenderontstekingen, op aderspattige zweren en in de etterzakken van een sinusontsteking te plaatsen. De genezing zou er grootelijks door verhaast worden en zou, in plaats van lange maanden, slechts enkele weken vergen.

De verklaring van het feit verschilt : eerst meende men dat het krioelen van deze wakkere beestjes de oppervlakte op gunstige wijze prikkelde ; daarna heeft men gedacht dat deze wormpjes, met afval en microben op te eten, een goeden schoonmaak hielden, zooals eertijds de honden van Constantinopel. Dit schijnt echter de ware oorzaak van de beternis niet te zijn ; een der geneesheeren maakte een extract van vermorzelde wormpjes en constateerde dezelfde beternis wat de puistjes betreft.

» De woekerdiertjes zijn niet tevreden met ons vleesch te eten en ons bloed uit te zuigen ; zij bijten en enten hun speeksel in zooals de bloedzuiger, de muskieten, de vlooi, de slang, enz. Dit speeksel heeft uiterst krachtige chemische en biologische eigenschappen, en het is dan ook heelemaal niet onmogelijk dat de larven van de vlieg op deze wijze een weldoenden invloed zouden uitoefenen.

» Volgens *Besredka* heeft men wel verbanden gelegd met bacteriën.

» Wij kunnen er ons dus aan verwachten, binnen korten tijd in den handel reclames aan te treffen voor verbanden met wormenextract. Naar het schijnt heeft de Amerikaansche schrijver nog geen naam gevonden voor de werkende factor van deze extracten. In 't Fransch is er dadelijk een gereed : *la vermine.*

» 'n Flink argument voorwaar, voor dezen die beweren dat de vooruitgang in zake wetenschap slechts een eeuwig herbeginnen is.

Congressen, Vereenigingen, Tentoonstellingen

Sambre et Meuse. — De Dienst voor Geschiedkundige en Folkloristische Opzoekingen van de provincie Namen, waarvan wij de inrichting reeds mededeelden, besloot den naam « Sambre et Meuse » aan te nemen. Het Comité, vergaderd den 11den Maart, heeft definitief het ontwerp van een vragenlijst in orde gebracht. Deze vragenlijst zal naar de briefwisselaars gestuurd worden en is onderverdeeld als volgt : het Midden, het materieele leven (woning, huisraad, enz.), de familie, het werk, het leven van de werkersklas, het maatschappelijk leven, het intellectueel en artistiek leven, de vermakelijkheden, het politiek leven, het volksbijgeloof.

Comité du Vieil Uccle. — Onder deze voorloopige benaming werd er te Ukkel een vereeniging gesticht die als doel heeft materiaal te verzamelen tot het inrichten van een Gemeentelijk Museum voor lapidairschrift, iconographie, archief en folklore. Het voorloopig adres van dit comité is : M. A. Carton de Wiart, Carloo, par Vivier d'Oie, Ukkel.

Oost-Brabant. — Op 30sten Maart had in het locaal van den Boerenbond te Leuven een voorbereidende vergadering plaats, met het doel een Geschiedkundigen en archeologischen studiekring te stichten.

In het Erasmushuis. — Sedert April is het Gemeentelijk Museum van Anderlecht (Erasmushuis en Oud Begijnhof), alle dagen toegankelijk voor het publiek van 10 tot 12 u. en van 14 tot 17 u., uitgenomen 's Dinsdags en 's Donderdags.

Sedert de opening van het Erasmushuis, dank zij de toelating tot het aankoopen van nieuwe stukken, groeide de documentatie over den Prins der humanisten zoodanig aan, dat het Gemeentebestuur voornemens is Pinksteren een tentoonstelling in te richten waarop een honderdtal oorspronkelijke portretten van Erasmus zullen geëxposeerd worden (houtgravures, etsen, enz.) uit de XVIde, XVIIde en XVIIIde eeuw.

Er wordt eveneens flink doorgewerkt met het inrichten van een Joodsche afdeeling. In een charter van 1195, uitgaande van het kapittel van Anderlecht, ontdekte M. Cuvelier, naast handteekeningen van verscheidene kerkelijke hoogwaardigheidsbekleeders, het *signum Meizonis Judei*, wat wel schijnt te bewijzen dat de Joden omtrent het einde der XIIde eeuw te Anderlecht in de beste verstandhouding leefden met het beroemde kapittel.

Le Journal des Beaux Arts. — Het orgaan van het Paleis voor Schoone Kunsten, dat elke week het programma der week geeft voor schouwburgen, concerten, cinema's, tentoonstellingen, voordrachten, enz. heeft thans ook een rubriek geopend die in 't vervolg ook de belangwekkende folkloristische plechtigheden van ons land zal aangeven.

Promenades artistiques. — Onder deze benaming kwam er daareven een Comité tot stand, dat als doel heeft bezoek-uitstappen in te richten naar oude woningen, mooie kasteelen, aangename hovingen, rijke hotels, zeldzame verzamelingen uit het land. Het secretariaat is gevestigd te Brussel, 15, Hertogstraat, waar men zich kan adresseeren om de circulaire te ontvangen die het voorziene programma en de deelnemingsvoorwaarden opgeeft.

Dienst voor Geschiedkundige en Folkloristische Navorschingen van de Provincie Antwerpen. — De Dienst van de provincie Antwerpen heeft op Donderdag 4^den^ Mei een algemeene vergadering georganiseerd in de zittingszaal van den Provincialen Raad. Er werden mededeelingen gedaan door M. Gielen, over : *Een vriend en partijganger van den Zwijger : Antoine de Lalaing, derde graaf van Hoogstraten ;* en door M. Jan Gessler over : *De metamorphosen van een Christus in het graf.*

De Dienst heeft ook in gansch de provincie een vragenlijst laten rondgeven (46 vragen) betreffende *de geboorte en het doopsel.*

Antwerpsche Sanctjes Kring. — Deze Kring organiseerde van 25sten tot 28sten Mei haar tweede tentoonstelling ; deze was toegewijd aan de iconographie der Antwerpsche Gilden, Broederschappen en Sodaliteiten.

Boekennieuws.

E. H. VAN HEURCK. — *De « Kinderspelen » van J. B. J. Luyckx.* Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal en Letterkunde. Verslagen en Mededeelingen. Dec. 1931. Ledeberg S. D., 120 blz.

Dit posthuum werk, het laatste werk van den betreurden Emile van Heurck, de uitgave van een handschrift, is te danken aan de vriendschap dien de Heer Maurits Sabbe den overledene toedroeg ; in een nota op de eerste bladzijde van het werk, verwittigt deze ons dan ook dat hij het als een plicht van liefde beschouwde den tekst van de « kinderspelen » te publiceeren, samen met de nota's die over den auteur verzameld werden door Emile van Heurck, wien het niet gegeven was deze nog laten te verschijnen. Alle Folkloristen zullen den Heer Sabbe voor deze daad dankbaar zijn en dit getuigenis van trouw in de vriendschap naar waarde weten te schatten.

Het boek zet in met een levensbeschrijving van den auteur. Deze is Jan Baptist Jozef Luyckx, geboren te Aalst den 30sten September 1757 en aldaar overleden den 17den Maart 1836, een origineel personage. Volgens een van zijn neven schreef, hanteerde hij « de schup, het truweel, het penseel, de pen ; hij was dus werktuigkundige, metser, hovenier » (blz. 3).

Hij had zijn kasteel van La Motte, bij Aalst, heelemaal gemaakt en versierde het zelf met fresco's vol fantasie. Deze woning was een der eigenaardigheden van het oogenblik en vele wandelaars kwamen er een bezoek aan brengen, want, sedert 1820, liet de eigenaar, die eveneens philantroop was, haar bezoeken mits betaling van een klein inkomgeld ten voordeele van de armen en van de stichting van een oudemannenhuis.

Bij zijn overlijden ging het hier uitgegeven handschrift over tot zijn bloedverwante, Mevrouw Van den Hende te Aalst, en na het afsterven van deze laatste werd het, in 1926, den eigendom van Mijnheer Moeyersoen te Antwerpen, die het ter inzage overgaf aan Emile van Heurck.

Het omvat, zegt ons deze, 308 genummerde bladzijden, in-8°, en is geïllustreerd met naïeve teekeningen, waarbij soms een verklaring voorkomt. Vele dezer teekeningen en verklaringen werden geïnspireerd door of geteekend volgens de volksprentjes van het huis Brepols, te Turnhout.

De volledige titel van het werk van Luyckx is : « *Kinderspelen / tot / vermaeck der Jeugd / met eenige bemerkin / gen achter ieder spel / om / de kinders van Jons / af op te wekken / tot de deugd / ende / tot den iever, om in de / school wel te*

leeren. / Pucri Pucrilia tractant. Daer bij gevoegt de kinderlijke feesten / en blijde daegen ; / met eene aenspraeke / tot hun van de wijsheid, van den / tijd, van de dood, ende van den Heyligen Engel bewaerden ».

Dit geeft ons een juiste gedachte over den inhoud van het werk ; het is een opeenvolging van vijf en zestig spelen of feesten, gevolgd door een gedicht (?) over de verliefden, de vier bovenvermelde « aenspraeken », en twee « besluyten » : Besluyt tot het Spel, Besluyt tot de Letterkonst, — alles geschreven in verzen.

Elk hoofdstuk, als wij het aldus mogen noemen, bestaat gewoonlijk uit een vierregelig vers (andere zijn langer), waarmede het spel of het feest « ingeleid » wordt, daarna volgen een veranderlijk aantal verzen waarin wij uitleggingen, raadgevingen, ja zelfs aanpassingen op godsdienstig of zedelijk gebied aantreffen die er mede in verband staan.

Hier zullen wij niet al de opgegeven tijdverdrijven opnieuw beschrijven ; vele er van zijn hedendaags nog gekend. Daarom citeeren wij slechts de karakteristiekste.

Het handschrift begint met volgend quatrain :

« Laet de kinders 't spel beginnen ;
Want 't vermaekt wel hunne zinnen :
Laet de kinders hunne vreugd,
Maer leert hun daer bij de deugd ».

Daarna volgen de vermakelijkheden :

Pelgrims, waarin de schrijver de kinderen aanzet tot het doen van een bedevaart of een ommegang rond een kerk of kapel. Dit kunnen wij ons tegenwoordig nog moeilijk voorstellen als zijnde een waarachtig kinderspel.

Den Autaer. Bestaat in het oprichten van kleine altaren, in het versieren er van, en in het nadoen der kerkelijke ceremoniën, tot prediken toe zelfs :

« Ja z'hebben eenen stoel om selfs daar in te preken ».

Perk-Hinken : het « hinkspel » of hinkelen.

Dracke-Spel. Het spel met den vlieger. Het is ten andere met dit woordje Draak, dat tegenwoordig nog steeds de vlieger aangeduid wordt te Aalst en in Oost-Vlaanderen.

Jonge Jouffrouwen.

« Deze spelen jouffrouw fijn
Schoon zij nog maer kinders sijn...... »

---

(1) *Kinderspel en kinderlust in Zuid-Nederland,* D. V, blz. 226, Gent 1905.

Luycks legt ons uit hoe de kinderen in alles de jonge meisjes nadoen, zelfs deze die in een kostschool zijn : « Gelijk de dochters doen die in de Cloosters woonen.... »

Vasten-avond zotten. Hier beschrijft hij het Karnavalvermaak en raadt aan :

« Wilt lustig den Perou (1) oft Arlikain vertoonen..... » en hier denken wij dan wel aan al de Vastenavondliedjes die dikwijls verward worden met deze van den « Rommel-pot » die zeer onder het volk verspreid waren :

« Vasten avond, dikken avond,
Als de meisjes vroeg opstaan
Zij kijken hier, zij kijken daar
Zij kijken in den spiegel..... » (2)

of :

De Vastenavont die komt an
Wij singen ho, man ho !..... (3)

Steek-beeldekens. Een spel dat veel gelijkenis vertoont met het « kop of letter » werpen met geldstukken. Hier worden echter uitgeknipte volksprentjes gebruikt. Het commentaar dat Luyckx hier geeft is waarlijk belangwekkend, daar hij verscheidene soorten en onderwerpen van prentjes uit zijn tijd citeert.

Heete-koek-bakken. Hier is er geen sprake van een pasteigebak zooals men wel zou kunnen veronderstellen, doch wel van het flink aframmelen van een der medespelers.

Tuipschers, is voor kinderen die zich bezighouden met ruilen. De schrijver voorspelt hun een sombere toekomst ; hij zegt dat het zullen dieven worden, dat zij het schavot zullen beklimmen en bedreigt hen zelfs met de hel.

« Wilt U van het tuipschen myden
Of 't zal U naer d'helle leyden..... »

Kermis-Liedekens-Zanger. Feitelijk is er hier sprake van de kinderen die gaan zingen op Nieuwjaarsdag of Driekoningen. In het commentaar vinden we typische details over de gebruiken en de geschenken van dien tijd.

Perk-mackers. Dit spel bestaat in het aanleggen van kleine « perken » met aarde of zavel en bloemen en in het vragen van een aalmoes of belooning aan de voorbijgangers. Enkele jaren

(1) Pierrot = Hansworst.

(2) De Cock-Teirlinck. *Op. cit.*, VII, blz. 59, Gent 1907.

(3) Coers. *Liederboek van Groot-Nederland*, II, blz. 164. A' dam S D.

geleden bestond eveneens het gebruik nog dat kinderen op Allerheiligendag, « kapellekens » maakten met prentjes, kaarsen enz., waarvoor zij dan iets aan de menschen vroegen (1).

Den Koning-trekken. Hier gaat het over het Driekoningenfeest. De schrijver verwijlt soms wel wat te lang en soms ook wel eens op alledaagsche wijze bij vele personages waarvan sommige niet voorkomen op de verscheidene briefjes die dienen tot het « Koning-trekken ».

Kalle-spel : dat tegenwoordig nog door kinderen gespeeld wordt ; te Brussel heet men het « Jeu de la Pinoche ».

Sint Jans en Sinte Peetersfeest, geeft ons een zeer interessante beschrijving van de met kronen versierde straten, van het St.-Pietersvuur, van de door volwassenen gezongen liedjes, enz.

Schud ù mijnen mulder, een spel in den aard van het stuivertje wisselen, doch waarbij zes deelnemers zijn.

Mijnhere den Abt.

« Heeft den Abt zijn kap verloren,
Hij is daer wel aengeschoren
Dog, die zyn kaptie vint
Is voorsekers zynen vrind ».

Spel waarbij al de kinderen een bijnaam dragen en waarbij ook de kleinste missing er toe verplicht een « pand » te geven.

Peet heeft Meet den Bult geslaegen. Verkleed als mannen en vrouwen gaan de kinderen met paartjes door de straten ; Meet draagt een grooten bult, teeken van de slagen die zij van haar man gekregen heeft.

Kinders-Kermisfeest. Belangwekkend wat de beschrijving aangaat van het op de foor gekochte speelgoed, alsook van het suikergoed, roomtaart, rijst met melk, die op de kermis gegeven werden. De tijd van spelen gaat echter voorbij en de jonge lieden denken aan niets anders meer dan aan de liefde wat aan Luyckx gelegenheid geeft om aan te raden hiermede niet te vroeg te beginnen.

Vrijers !

« 't Kinderspel is dan gedaen
Als men wilt uyt vrijen gaen.
Die zoo vroeg de meyskens minnen
Schijne kwalijk te beginnen.
Doet een zaek op zijnen tijd
Anders dient zij ù tot spijt ».

---

(1) Tot vóór enkele jaren waren er nabij Quatre-Bras in het Zoniënbosch nog dusdanige kapellekens in mos te zien, die door kinderen gemaakt waren. Zie Brabantsche Folklore, 9de jrg., blz. 199 (N. d. R.).

Zooals wij reeds gezegd hebben eindigt het boek met vier « aenspraeken tot de kinderen door de Wijsheid, den Tijd, de Dood en den Engelbewaarder, en met twee besluiten, waarvan het eene, dit over het spel, eindigt met deze verzen :

« .... Neemt voorders uw vermaek en speelt op ùwen tijd
En ziet dat gij met 't Spel ù lustiglijk verblijdt ».

Dit schijnt wel al de in het werk voorkomende philosophie samen te vatten.

Over de letterkundige waarde van het boek zullen wij hier maar liever niet spreken ; het is onbeduidend op dit gebied en strekt voorwaar den « Koning der Jonkheid », en « Prins van de Jonkheid », van de Rederijkerskamer, « De Catharinisten » die Luycks was, niet tot eer. In het handschrift komen echter ontelbare en uiterst belangwekkende folkloristische details voor en daarom mogen wij ons wel gelukkig achten er een uitgave van te bezitten en dankbaar zijn tegenover den betreurden Emile van Heurck, die, met het leeren te kennen, een nieuw licht heeft geworpen op dit zoo bijzonder gebied van de Folklore : de kinderspelen uit vroeger dagen.

LUCIEN CRICK.

ARNOLD VAN GENNEP. — *Le Folklore du Dauphiné.* (Isère). Beschrijvende en vergelijkende studie over volkspsychologie, Deel I, blz. 1 à 311 met 8 folkloristische en taalkundige kaarten. Librairie Maisonneuve, 3, rue du Sabot, Parijs, 1932. Prijs 37.50 Fransche frank.

Dit werk van M. Van Gennep zal twee, misschien wel drie deelen omvatten. De inschrijving op de eerste twee deelen werd vastgesteld op 75 Fransche frank ; het is echter mogelijk dat er een derde boekdeel zal verschijnen, dat de talrijke documenten zal bevatten die ontvangen werden na het opstellen van de eerste twee deelen, samen met de algemeene conclusies van den schrijver. Na zorgvuldig en methodisch gedurende zes jaar een enkel Fransch departement onderzocht te hebben zou M. Van Gennep, dit begrijpt men, we zouden haast durven zeggen dat men het hoopt, hiervan gebruik willen maken om beschouwingen aan te bieden betreffende de methodes en de algemeene theorie.

De verzamelde documentatie heeft betrekking op 181 gemeenten. Zij werd bijeengebracht door 199 locale briefwisselaars, waarvan de naamlijst vooraan in het werk voorkomt. Deze briefwisselaars zijn voor het meerendeel onderwijzers en onderwijzeressen die vrij handelden, zonder dat er eenige pressie van officieële zijde op hen uitgeoefend werd. Zij antwoordden op vier onderscheiden vragenlijsten en zoo de bekomen inlichtingen verschillend of tegenstrijdig waren, trachtte de schrijver aldus zijn briefwisselaars er toe te brengen opnieuw op andere vragen in denzelfden aard te antwoorden. De ontvangen antwoorden vertegenwoordigen 85% der rondgestuurde vragenlijsten, wat een zeer

hoog percentage is. Wij houden er aan dit cijfer op te geven daar hier, in België, wanneer wij een vraag stellen, de cijfers bijna omgekeerd zijn, 85% afval namelijk. Daar de schrijver de geconstateerde feiten op een kaart overbrengt, geeft hij een indeeling der briefwisselaars op per kanton en per arrondissement, opdat men zich zou kunnen rekenschap geven over het onvermijdelijk veranderlijk getal antwoorden volgens de streek. De schrijver streeft slechts naar het opteekenen van levende, actuele of onlangs verdwenen feiten, zonder te zoeken naar hun geschiedkundig verleden. Dit is het werk van geschiedkundigen en archeologen, beweert hij met veel juistheid in zijn inleiding. Bij de lectuur van het werk van M. Van Gennep treden twee voorname kenmerken op den voorgrond: het streven naar een zoo volledig mogelijke beschrijving van de waargenomen feiten en het streven naar een zoo juist mogelijke localiseering er van. Wij denken zelfs dat het vóór alles in zijn bedoeling lag, het nut van het overbrengen op kaarten te doen uitschijnen. Ook zullen wij verder zeggen wat wij hierover denken. Een omvangrijke bibliographie (8 blz.) staat vooraan in het boek.

Het eerste hoofdstuk draagt als titel : Du Berceau à la Tombe en beschrijft de gebruiken en plechtigheden die zich afspelen van de geboorte af tot aan den dood. Het tweede handelt over de kalenderfeesten en plechtigheden van 1sten Januari tot de Heiligen van Mei en draagt als titel : Les cérémonies périodiques. Bij elke plechtigheid geeft de schrijver een algemeen commentaar, daarna in kleineren tekst, localiteit per localiteit, de bekomen beschrijving. Wij staan hier dus voor een overvloed van documenten en een zeer rijke verscheidenheid in detail van de eene localiteit tot de andere. Daar de onderzoeker zich vooral bezighoudt met de levende folklore, is hij verplicht, zoo het mogelijk is, de redenen van deze schakeeringen, de oorzaken van het verdwijnen van sommige feiten op bepaalde plaatsen op te sporen. Deze oorzaken moeten vooral gezocht worden in de veranderingen van de sociale levensvoorwaarden en in de opvattingen van de inwoners.

Daar wij hier te doen hebben met een lijvig werk, hadden wij graag op het einde van dit boekdeel een tabel gevonden, al was het slechts een voorloopige, wat zou toegelaten hebben gemakkelijk de feiten betreffende de eene of de andere plechtigheid weer te vinden. Wij twijfelen er geenszins aan, of gedetailleerde tabels zullen voorkomen op het einde van het werk ; een korte tabel had echter het gebruik van dit eerste boekdeel veel vergemakkelijkt.

Hier past een woord van hulde aan het streven van den schrijver naar nauwkeurigheid. Hij deinst er niet voor achteruit nadruk te leggen op de feiten waarvan hij niet zeker is, dikwijls den twijfelenden vorm en talrijke vraagteekens te gebruiken. Integendeel. Wij mogen er niet aan denken zooveel te zeggen als wij wel zouden willen van een zoo afwisselend als rijk werk, dat toch steeds klaar en methodisch blijft. Bij het doorlezen er van hebben

wij voorwaar ons potlood niet gespaard, hetzij om een gelijkenis aan te duiden met bij ons waargenomen feiten, hetzij om nadruk te leggen op een belangwekkende beschouwing van den schrijver.

Hier zouden wij vooral even willen blijven staan bij de impressie die ons de cartographische methode gelaten heeft. In ons artikel over *Le procédé cartographique dans le Folklore* (Jaarboek van de Luxemburgische Sprachgeselfschaft 1932) hebben wij reeds gezegd wat wij er over denken. Ongetwijfeld laat deze methode toe algemeene beschouwingen af te leiden. Er dient echter overeengekomen te worden over hetgeen er verstaan wordt door deze « algemeene beschouwingen ». Zoo het gaat om het afzonderen van aan verscheidene feiten gemeene kenmerken, dan denken wij, in tegenstelling met hetgeen de tegenstrevers van de methode er over denken, dat de zaak mogelijk is ; wij meenen echter ook dat dusdanige beschouwingen niet bij middel van de cartographie zullen kunnen afgeleid worden, alvorens het folkloristisch gebied veel verder onderzocht zal zijn. Daarom is het niet voldoende twee arrondissementen geïnventariseerd te hebben. Wij meenen zelfs dat streken uit verscheidene landen met elkaar zouden moeten kunnen vergeleken worden. Bij de folkloristische feiten onderscheiden wij om zoo te zeggen drie elementen. Het element *mensch* dat, wat men er ook soms over denke, het onveranderlijkste der drie is, daar de vermogens van zijn geest steeds dezelfde in hun natuur blijven. Het element *milieu* verandert het meest en leidt den mensch, identische psychische vermogens bezigend, tot verschillende reacties.

Het element *tijd* dat van aard is, volgens zijn min of meer lange actie, volgens de ontvangen aanrakingen en doorzijpelingen, om den langen duur van een feit min of meer te beïnvloeden. Daarom ook is de objectieve ruimteanalyse van de Folklore zeer complex en zal het werk slechts langzaam vorderen. Bij het vergelijken der feiten moeten wij onzen geest er echter aan gewennen abstractie te maken van de politieke of bestuurlijke grenzen.

Laat ons eveneens nadruk leggen op de buitengewone verscheidenheid die men in een enkel arrondissement bij eenzelfde feit vaststelt. Voor deze of gene plechtigheid geeft de auteur de beschrijving die hij er van heeft voor een groot aantal gemeenten en het valt zelden voor dat de beschrijvingen identisch zijn. Dit leidt tot de noodzakelijkheid een groot aantal kaarten of kenmerkende teekens op eenzelfde kaart te hebben, ofwel tot het moeten onderscheiden van nuttige details bij een overbrengen op de kaart. Hoe echter overgegaan tot dit onderscheidingsvermogen ? Want een detail dat bij den inventaris zonder belang schijnt, is misschien dit hetwelk op wetenschappelijk gebied of eenvoudig op menschelijk gebied, het meeste nut zal opleveren.

Wij koesteren groote verwachtingen van de cartographische methode, doch wij denken dat haar doeltreffendheid slechts langzamerhand zal blijken en dat het onontbeerlijk is een interna-

tionale samenwerking te verwezenlijken, een éénmaking der methodes die een vergelijking zou mogelijk maken. Hiermede loopen wij de feiten misschien wel wat vooruit. Want in zijn besluit, dat wij verwachten, zal de schrijver ongetwijfeld niet nalaten ons zijn meening op een gedetailleerde wijze te kennen te geven.

Laat ons intusschen wenschen even rijke monographieën te bezitten als deze door M. Van Gennep over Savoie en Dauphiné. Zoo wij mochten rekenen op een even volgehouden medewerking als deze die hij gehad heeft, dan zouden wij niet aarzelen een gelijksoortig werk voor Brabant te ondernemen. Daarom zouden wij echter de waarborg moeten hebben dat de plaatselijke briefwisselaars zich met dit werk zouden willen inlaten en de gedane beloften ook zouden houden.

A. M.

DAUZAT ALBERT. *Légendes, prophéties et superstitions de la guerre,* 284 blz. Prijs 12 Fransche fr. La Renaissance du Livre, 78 B^d St.-Michel, Parijs.

Als gevolg op ons artikel *La Légende* (Brabantsche Folklore, 12de jaargang, blz. 26) ontvingen wij een belangwekkend schrijven vanwege M. Albert Dauzat, wiens werken over de taal en haar ontwikkeling algemeen gekend en gewaardeerd zijn. Hij wees ons namelijk op zijn boek dat vóór enkele jaren reeds uitgegeven werd en talrijke interessante inlichtingen bevat over de Folklore van het leger te velde en van de bevolking achter het front gedurende den wereldoorlog.

Laat ons eerst en vooral ten zeerste betreuren dat wij, hier in België, deze oorlogsjaren niet hebben kunnen besteden aan waarnemingen betreffende de mentaliteit van de bevolking. In het werk dat wij hier citeeren stellen wij vast dat in vele landen voortdurend een onderzoek gebeurde en dat buitengewoon belangrijke feiten opgeteekend werden. Zwitserland namelijk, dat steeds op zijne hoede moest blijven, heeft bijzonder talrijke waarnemingen gedaan.

Het eerste gedeelte van het boek handelt over de valsche geruchten en de legenden, over dezen die ze doen ontstaan, over dezen die ze verbreiden, over de voorwaarden van het midden die hun ontstaan en hun verbreiding in de hand werken, over hun kenmerken en hun utilitaristisch, godsdienstig of politiek doeleinde. Bij de besprekingen die de schrijver geeft bij de analyse van de legendarische verschijnselen gedurende den oorlog, kwamen de elementen van psychologischen en de werkzaamheden van sociologischen aard ten volle tot hun recht.

Wat al feiten komen er niet voor in dit boek, waaraan de openbare meening hedendaags nog steeds vast gelooft. Zoo bij voorbeeld, in de landen der geallieerden, het geloof dat de Keizer

voor 15den Augustus 1914 een feestmaal besteld had in het Hôtel Astoria te Parijs ; dat de Duitschers in het geheim in het bezette gebied standplaatsen gereed gemaakt hadden voor hun grof geschut bij den inval. De meening in Duitschland dat Fransche vliegers vóór de oorlogsverklaring boven Nurenberg op verkenningstocht geweest waren en dat de burgers in de bezette gebieden op de slagvelden de oogen van de gewonden uitstaken. Dusdanige legenden die door de Openbare besturen gerugsteund en benuttigd werden, waren achteraf het onderwerp van een bijzonder onderzoek dat hun fictief karakter in een klaar daglicht stelde. Uit dit werk teekenden wij verscheidene voorbeelden op die op bijzondere wijze de thesis steunen die wij in ons artikel verdedigden : het benuttigen van elementen die ontleend worden aan het actueel midden, voor de verwerking van de ingebeelde verhalen ; het gelijktijdig ontstaan, zonder dat er van overbrenging kan sprake zijn, van quasi identische thema's in ver van elkaar verwijderde streken.

Het gedeelte waarin gesproken wordt over de voorzeggingen en profetieën, dat handelt over het bijgeloof, de voorteekenen en de talismans is al even rijk en vruchtbaar. Hier ziet men hoe aloude gebruiken opnieuw te voorschijn komen, doch zich aanpassen aan de nieuwe voorwaarden van de omgeving. Men vindt er echter hetzelfde geestespeil als in vroegere tijden. « De oorlog, door het gevaar dat voortdurend de soldaten, en zelfs vele burgers bedreigt, doet den geest van bijgeloof heropleven ». Niettegenstaande de krachtsinspanningen van aalmoezeniers en geestelijkheid kan de herleving van dit bijgeloof niet belemmerd worden. Aan het front vooral, bij het zien van den weldoenden invloed dien zij uitoefenden op het moreel van de troepen, toonde men zich zeer wantrouwig tegenover den strijd dien er tegen gevoerd werd. Bij de onzekerheid en het onvoorziene der tragische gebeurtenissen waaraan de soldaat, wiens geest reeds zoozeer overspannen was dat er op den langen duur een fatalistische neerslachtigheid op volgde, blootgesteld was, deed de verbeelding gemakkelijk betrekkingen zoeken tusschen een toevallig samentreffen van sommige omstandigheden. En de menschelijke geest begon weer opnieuw te werken zooals hij eertijds voortdurend bij onze voorouders werkte, ten opzichte van de voor hen onverstaanbare natuurverschijnselen. Bouwde hij voort op de gebruiken die hem door de overlevering toekwamen dan toch plooide hij deze naar de omstandigheden en riep er ook gansch nieuwe in 't leven.

Het werk van M. Dauzat is buitengewoon levendig. Een groote verdienste er van is dat de documentatie niet uitsluitend betrekking heeft op het Fransch leger of op de geallieerde troepen doch op al de volkeren van midden en West-Europa. In dit geheel maakt ons België waarlijk een armzalig figuur. Het bood nochtans een even vruchtbaar terrein aan voor het ontstaan der legenden, voor het opnieuw veld winnen van het bijgeloof en de

profetieën en voorzeggingen speelden er een even groote rol. Het zou ongetwijfeld wat laat zijn om deze te verzamelen, maar toch doen wij nog een oproep tot onze lezers. Dat zij eens goed hun geheugen heropfrisschen en ons zenden wat er nog overblijft, opdat ten minste een klein gedeelte voor vergetelheid zou gespaard blijven.

A. M.

POSPISIL FRANTISEK. — *Etnologicke Materialie. Z. Jichozapadu.* U. S. A., 256 blz., geïllustreerd, 1ste deel. Brno. (Tsjecho-Slowakije), 1933.

De schrijver verbleef langen tijd te midden der Indiaansche stammen van Arizona en van Nieuw-Mexico in de Vereenigde Staten ; hij kon er zich aldus op de hoogte stellen van het ceremonieel van hun gebruiken en van hun bijgeloof en leerde er eveneens hun taal. Hij leefde zich dus zooveel mogelijk in in de geestesopvattingen van deze volkeren, wat het beste, zooniet het eenige middel is om er de gewoonten, instellingen en gebruiken van te verstaan. Het is eveneens het eenige middel om zich aan te passen bij de logica van de bijzondere opvattingen dezer stammen. Dank zij een groot aantal foto's, — op sommige bladzijden staan er tot zes, — wordt de uiteenzetting veel gemakkelijker verstaan door ons, want, ongelukkig genoeg, werd het boek geschreven in het Tsjechisch, taal die in België maar weinig gekend is. Een flink resumé in het Engelsch volledigt nochtans het werk. Eerst en vooral beschrijft de auteur ons het midden en de foto's geven ons een kijkje op het uitzicht, de topographie en den plantengroei van het land. In 't voorbijgaan gezegd, deze streek schijnt ons zeer schilderachtig. Daarna bestudeerd hij het menschelijk type, zijn anthropologische kenmerken, en geeft een gedetailleerde uiteenzetting van al de overblijfselen van de vroegere beschaving dezer stammen, wier oude monumenten door archeologische opgravingen opnieuw aan het licht gebracht werden. Hij bestudeert de taal en het geschrift van de inboorlingen, hun zeden en levenswijze, hun woning, hun bijgeloof, hun nijverheden, hun kunstopvattingen, hun verklaringen van de verschijnselen uit hun omgeving ; hun traditioneele literatuur.

Bij deze beschrijving van een sociale groepeering komt de Folklore volkomen tot haar recht. Een aandachtig doorbladeren van dit werk doet ons eens te meer inzien hoe noodig het zou zijn een nauwe internationale samenwerking te organiseeren ten einde de menschengroepen te bestudeeren, en welk nut het zou opleveren zoo de Folklore van de beschaafde volkeren in deze studie zou betrokken worden. Zoo bv. biedt het hoofdstuk over de kinderspelen treffende overeenkomst met de kinderspelen uit ons land. Hier in België echter beschouwt men hem die zich bezighoudt met de kinderspelen als een decadent, als iemand die zelf opnieuw kindsch geworden is.

Bij de ontleding dezer spelen die door het eene geslacht aan het andere overgeleverd werden en regelmatig in elk jaargetijde terugkeeren, vinden we een overeenkomst in rhythme, in geestesopvattingen, in verstandelijk peil, waarvan de vergelijking zou leiden tot vaststellingen, die, alhoewel eigenaardig, toch van het grootste nut zouden zijn. Deze analyse zou een eenheid in werking aan het licht brengen die een heel andere en veel vruchtbaarder richting zou geven aan de ethnische studiën.

Zoo gaven we o. m. in Brabantsche Folklore (12de jaargang, blz. 109) de foto van een Moravisch meisje dat een werkje uitvoerde met saai. We verzochten onze lezers ons eenige details te sturen over dit kinderspel. Wij ontvingen geen of bijna geen antwoorden. In het werk van M. Pospisil, blz. 141 en 142, zien we nu 12 foto's van jonge Indianen die gelijksoortige teekeningen maken. Bij het verwaarloozen van de studie dezer kleine gebruiken van onzer bevolking geven wij ons niet genoeg rekenschap van den terugslag dien deze nalatigheid kan hebben op het opbouwen van onze menschenkennis.

De grondige studie van de Indiaansche stammen op dewelke de Amerikaansche beschaving reeds grooten invloed uitoefende, toont ons eens te meer hoe er bij ons gebruiken en opvattingen bestaan die de volkeren op gebied van geestesgesteldheid eerder dichter bij elkaar brengen dan scheiden. Onze hoogmoed van « beschaafden » zet er ons eerder toe aan verschillen te zoeken van ras tot ras of van volk tot volk. Dit is nochtans in strijd met hetgeen de wetenschap eischt.

Daar waar wij een verschil opmerken is dit meestal slechts het gevolg van bijzondere elementen die wij vinden in het natuurkundig midden waarin een bevolking leeft, elementen die op den langen duur een duurzamen invloed begonnen uit te oefenen op de mentale systemen van gedachten en kundigheden.

Het boek van M. Pospisil bevat talrijke feiten die dit standpunt komen bevestigen. Zijn werk is slechts het begin van een reeks.

A. M.

ROUSSEAU FELIX. — *Le rôle du Folklore dans l'enseignement de l'Histoire* (De rol van de Folklore bij het Geschiedenisonderwijs), 8 blz. uittr. uit *Le Guetteur Wallon*, uitg. Dave, 10, Delvauxstraat, Namen.

Schrijver meent dat het Geschiedenisonderwijs wat aantrekkelijker zou worden zoo men zich meer wilde bezighouden met de plaatselijke geschiedenis, zoo men er steun in zocht om de algemeene geschiedenis beter te doen verstaan. De Folklore zou een bron van inlichtingen bieden, waaraan overvloedig zou kunnen geput worden. Al te veel wordt zij verwaarloosd. Zij is nochtans vol van overlevingen die wortelen in het verleden. M. Rousseau

citeert als voorbeeld enkele feiten die, waren zij niet verwaarloosd door de geschiedschrijvers, onze leerlingen de geschiedenis zouden helpen verstaan zonder dat zij er afkeer zouden voor hebben.

FRISQUE C. — *Vade Mecum du Visiteur à l'abbaye du Parc le Duc à Louvain,* 72 blz. met plans, teekeningen en illustraties, 5 fr., 1932. St.-Alphonsusdrukkerij, Leuven.

De geschiedenis van de Abdij, haar bouwkunst en vooral de opeenvolgende veranderingen die aan de kerk gedaan werden, de organisatie van de kloostergemeente (Norbertijnen), haar hiërarchie en de na te leven regels bij de keuze van den Abt, verder eindelijk een opgave van den te volgen weg met de geschiedenis van de verscheidene onderafdeelingen, hun bouwkundige kenmerken, hun mobilair en kunstschatten, de hovingen, de vijvers, de toegangspoorten, de afhankelijkheden, enz.

Over deze oude Brabantsche abdij verschenen reeds zeer kostelijke werken of verspreide artikels in tijdschriften ; er ontbrak nog een zakboekje in het bereik van allen. Dit van M. Frisque beantwoordt aan deze vereischten. Wij bevelen het aan zoowel voor de illustratie als voor de betrouwbaarheid der inlichtingen.

DEWANDELAAR FRANS. — *Bouquet tout fait,* 68 blz. 1933. Prijs : 15 fr. Drukkerij Hermann, Nijvel.

Dit werk dat in 1930 den prijs voor Waalsche literatuur in Brabant en ook den nationalen prijs van de Eeuwfeesten behaalde, bezingt, in Waalsche gedichten, de behoorlijkheid van Nijvel ; vooraf gaat een lange inleiding door Charles Gheude en het boek werd flink geïllustreerd door Paul Collet.

In deze inleiding legt Charles Gheude nadruk op de hoedanigheden van het Waalsch, die toelaten in deze taal dusdanige werken te schrijven ; hij betreurt het dat ze in zekere beschaafdere kringen misprezen wordt.

WILNO I, ZIEMA WILENSKA, 336 blz., geïllustreerd, groot formaat 1930. Uitgever : Wydawnictwo Wojewodzkiego Komitetu Regjonalnego. Wilna, Polen.

Algemeene monographie van de stad Wilna in Polen en van de omgeving met 371 illustraties, uitgegeven door het regionaal Comité van de Provincie Wilna. Het boek bevat de geschiedenis van de streek (Voiévodie), een beschrijvend artikel over de stad, een studie over het midden (geologie, flora, fauna, rijkdommen van den bodem, enz.), de Voorgeschiedenis, en eindelijk, en dit is wel het belangrijkste gedeelte, bijna twee honderd bladzijden over de inwoners, hun taal, hun zeden, gebruiken, bijgeloof enz. Hier wordt er vooral rekening gehouden met de Folklore. Vooral de illustratie biedt ons een overvloed van kleederdrachten met hun versierselen, landelijk huisraad, gereedschap der ambachten, typen van hoeven en werkhuizen op den buiten, de versiering van

de woningen, van de tempels der verscheidene godsdiensten, enz. Afgezien van deze bladzijden waar vooral nadruk gelegd wordt op de Volkskunst, bevat het werk ook talrijke illustraties over werken van de « groote » kunst, beeldhouwkunst, schilderkunst, enz.

Een zeer volledige monographie over een streek die, gelegen op de grens van verscheidene beschavingen, afwisselende invloeden onderging en voortdurend een voorwerp was voor territoriale betwistingen.

SCHRIJNENS JOS. — *Synchronistische Volkskunde.* Onze Taaltuin, 28, December 1932. Brusse, uitg. Rotterdam.

In dit nummer van het Tijdschrift «Taaltuin» geeft de schrijver een studie waarin hij het synchronisme aantoont dat er bestaat tusschen de Folklore en de taal.

Luxemburgische Sprachgesellschaft. Jahrbuch 1931-1932. Uitg. Walter de Gruyter, Berlijn en Leipzig, 160 blz., 6 R. M. bij Lessel, Koningsring, Luxemburg.

Dit jaarboek, uitgegeven onder de leiding van M. J. Meyers, is niet alleen belangrijk om de waarde der studiën die er in voorkomen, doch ook om het feit dat er Luxemburgers, Belgen, Duitschers en Franschen, vooral uit Lotharingen, aan medewerken. Jaarlijksch verschijnende bevat deze uitgave dikwijls disputen tusschen specialisten van verscheidene landen, zooals dit bijvoorbeeld het geval is sedert eenige jaren tusschen onzen landgenoot M. Vannerus en M. Duquesny uit Lotharingen. Alhoewel de titel taalkundige en dialectologische studiën aankondigt, bevat het boek ook telken jare werken van folkloristen, of artikels die terzelfdertijd én folkloristen én philologen interesseeren.

Het voorliggend jaarboek bevat artikels van Bach, Palgen, Vannérus, Dusquesny, Kisch, Meyers, Marinus, Gessler, Jacoby.

Ziehier de titels van de studiën die door de Belgen aangeboden werden : Vannérus Jules, Van den Luxemburgschen plaatsnaam *Pintsch* tot den Pincio van Rome, toponymische studie waarbij de schrijver meermaals voorbeelden citeert die ontleend werden aan Belgische plaatsnamen. Jan Gessler geeft een folklorico-bibliographische kroniek waarin hij, in een zeer kernachtige tabel, de krachtsinspanning weergeeft die gedurende de verloopen eeuw door de Belgische folkloristen gedaan werd. Marinus geeft een studie over de cartographie van de Folklore, waarin hij wijst op de voordeelen en de gevaren van de cartographische methode en tevens eenige voorwaarden aangeeft die zij moet vervullen.

Revue de Folklore Français, n[r] 6, December 1932.

In het laatstverschenen nummer van het III[de] deel van deze revue, vertelt Mevr. de Luppé over *la danse de la bête* in een gemeente van de Eure (Normandië). Deze dans die, naar zij meende, van alouden oorsprong was, werd slechts in deze localiteit voor het eerst uitgevoerd in 1876 en daar de toeschouwers er

vermaak in vonden, werd hij sedertdien telkenjare op 14den Juli hernieuwd. Wat dit dorp zelf betreft staan we ongetwijfeld voor een gebruik zonder traditie, doch hij die hier voor het eerst met dezen dans begon moest min of meer weten wat men verstaat door *gevechten,* zooals deze op andere plaatsen gebeuren tusschen St.-Joris en den draak. Aldus wordt het beest van dit dorp in stoet door de gemeente geleid, valt verscheidenen malen de menigte aan en wordt eindelijk omringd door « wildemannen ». Dit zijn drie kenmerken die wij eveneens aantreffen bij den *Doudou* te Bergen. De eerste twee kunnen ter plaatse zelf ontstaan zijn, want het is niet meer dan natuurlijk dat men het beest rondleidt en dat deze die dit doet zich aangezet voelt om voor de toeschouwers grappen uit te halen. Het derde element moet echter, zoo schijnt het ons toe, een imitatie zijn van hetgeen er nog steeds te Bergen geschiedt en van hetgeen er op talrijke plaatsen gebeurde waar regelmatig den strijd tusschen St.-Joris en den draak voorgesteld werd. In dit nummer lezen wij eveneens een artikel door M. R. Maunir over de gebruiken bij het passeeren der Linie of het doopsel van den keerkring, een internationaal volksgebruik op zee.

Meddelanden Fran Landsmålsarkivet I Uppsala, Nr 1, 1932.
De Universiteit van Upsala, waarmede onze Dienst uitstekende betrekkingen onderhoudt, zet onder dezen titel de uitgave in van een periodisch bulletijn dat nota's zal bevatten over de taal, de folklore, enz. van Zweden. In dit eerste nummer lezen wij een geïllustreerd artikel over twee karakteristieke volksdansen.

Bulletin de la Société Royale d'Archéologie de Bruxelles.
In het Decembernummer lezen wij, wat vooral Brabant betreft, nota's door M. Hebbelynck over de inrichting van de omgeving en van den Zuidergevel der St.-Niklaaskerk te Brussel, door graaf de Borchgrave d'Altena over de beelden in het portaal aan den Zuidkant van de kerk van Huldenberg, en een derde artikel dat geteekend werd door A. over de zoldering van Hansche in het kasteel van Horst, te St-Pieters-Rode.

Volkskunde, 1932, Nrs 4, 5, 6. Lange Lozanestraat, 148, Antwerpen.

In dit laatste nummer van den 37sten jaargang van het tijdschrift Volkskunde, geeft en commentarieërt Victor de Meyere de Vlaamsche zegswijzen betreffende de planten en eveneens nota's over de Folklore der Schelde ; J. Beirens geeft berijmde zegswijzen over het weder ; Jules Frère volksgeneesmiddelen voor menschen en dieren, C. Lauryssen geeft het vervolg van zijn monographie over de folklore van een Kempisch dorp (Hoogstraeten), Ph. De Winter en J. Van Kershaver beginnen met de beschrijving van kapelletjes, een studie over de Folklore van de Provincie Antwerpen.

Toerisme, Nr 6, 16den Maart 1933.

Het Bulletijn van 16den Maart 1933 van het tijdschrift Toerisme, orgaan van den Vlaamschen Toeristenbond, bevat een geïllustreerd artikel over Oudergem en zijn Sint-Annakapel, door Jan en Luc De Weerdt.

Bulletin du Touring Club, 15 Februari 1933, behelst een artikel geteekend Marc Angis, over de kleine geheimen van het Brusselsch Park, namelijk over de inzinkingen die niet toegankelijk zijn voor het publiek.

In nr 6 van 15den Maart is er een flink geïllustreerd artikel te lezen door O. Petitjean over de Groote Koninklijke Doelschuttersgilde « Willem Tell », die haar lokaal heeft te Brussel in de Lakensche straat : « A Saint Jean Baptiste ».

Een der eigenaardige gebruiken van dit serment is dat er geschoten wordt op het portret van den Koning van het jaar. Verscheidene dezer schijfschilderijen zijn het werk van befaamde schilders (Herbo, Jules Cran, Philippe Swyncop). Het portret doet dienst als doel voor de Koningsschieting van het volgend jaar.

Bruxelles. — Nr 1 van dit tijdschrift, Januari 1933, prijs 5 fr. bevat een geïllustreerd artikel over de maritieme instellingen van Brussel eertijds en nu.

Nummer 2 spreekt over den Handel, (markten, hallen, groote magazijnen, kleinhandel en middelmatige handel). Een artikel door Jean de Ligne toont aan hoe de economische activiteit beslissenden invloed had op den vorm der steden. Albert Ghislain geeft een anekdotische beschrijving van de Brusselsche winkels.

Abonnementsprijs : 50 fr., 12, Koloniënstraat, Brussel.

Onze Uitstapjes.

Uitstap naar Bergen op 11den Juni.

Ziehier enkele inlichtingen betreffende den tweeden uitstap die door onzen Dienst, met behulp van het Office des Vacances, ingericht wordt.

Op 11den Juni, uitstap naar Bergen. Vertrek uit Brussel, 38, Wetstraat, om 7 u. 30 ; langs Hal, Tweebeek, 's Gravenbrakel, Zinnik, Bergen. Aankomst om 9 uur. Bezoek aan de oude Bergensche woningen uit de XVIde eeuw, eigendom van den E. H. Kanunnik Puissant en door hem in Museum herschapen.

Processie van den *Car d'Or*. Bezoek aan de Sint-Waltrudiscollegiaal. Van op het terras van 's Gravenkasteel : *Gevecht van Sint-Joris* (Doudou).

Middagmaal. Bezoek aan het Stadhuis en aan de Eeuwfeestenmusea. Vertrek langs Ghlin, het bosch van Baudour, overblijfsel van het kolenwoud, Sirault, Belœil, bezoek aan het Park van het kasteel de Ligne, thuiskomst over Ath en Edingen.

Prijs : 42.50 fr. (drinkgeld inbegrepen). Prijs van het middagmaal te Bergen 15 frank. Ingang tot de Hovingen 2 frank. Samen 59 fr. 50. De inschrijvingen, samen met het bedrag, moeten ons uiterlijk op 6den Juni toekomen. (Geel toetredingsbulletijn).

De uitstap zal slechts plaats hebben zoo er ten minste 20 deelnemers zijn. De E. H. Kanunnik Puissant was zoo welwillend de inrichting van ons bezoek aan Bergen op zich te nemen.

Wel te verstaan mogen de deelnemers te Belœil slechts de hovingen bezoeken. De personen die zulks verlangen kunnen nochtans eveneens het kasteel bezoeken, doch de vastgestelde prijs voor dit bezoek is 20 frank, ten voordeele van liefdadige werken.

Uitstap naar Namen op 23sten Juli.

Onze derden uitstap gaat door op 23 Juli a. s.

Vertrek uit Brussel, hoek der Wet- en Handelsstraat te 7 u. 30 ; daar er onderweg veel te doen valt zal men stipt op het aangeduide uur vertrekken.

Reisweg : Brussel, Namen. De autobussen zullen de deelnemers tot op de Citadel voeren, edoch in stede den gewonen weg te volgen neemt men langs Marlogne ; langs dezen weg heeft men prachtige gezichten op de Vallei van de Samber.

Van uit de citadel, dalen langs de « Route Merveilleuse », het Gravenkasteel, de Burcht en de Kanonnen. Dit bezoek zal geleid worden door de leden der Maatschappij « Sambre et Meuse » den pas ingerichten Dienst voor Geschiedkundige en Folkloristische opzoekingen der Provincie Namen.

Om 10 uur 45, bezoek in het Bisschoppelijk Paleis aan het Museum. Dit Museum is rijk aan merkwaardig geschiedkundig goud- en zilverwerk.

Vertrek naar Marche-les-Dames. Om 12 uur, noenmaal. Onmiddellijk daarop beklimming te voet der rotsen langs het dal « Vallon des Dames Nobles des Croisés », men bereikt het toppunt langs lichte hellingen. Als het weder gunstig is kunnen zij die voor geene beklimming afschrikken, een grot bezoeken, welke bewoond was tijdens het neolitisch tijdvak, hier vindt men nog overblijfsels van verweermiddelen.

Om 2 uur 30, vertrek langs de Maasvallei naar Andenne. Bezoek onder leiding aan het lokaal Museum, pas twee dagen te voren geopend. Daar zullen slechts gedurende enkele dagen bijzondere verzamelingen gleis- en aardwerk alsook porcelein tentoongesteld worden. Men weet dat, sinds het voorhistorische tijdvak, Andenne een centrum was voor het bakken van het aardwerk.

Na het bezoek aan de Collegiale kerk van Andenne, vertrek naar Hoei, alwaar aankomst om 5 uur 15.

Het gemeentebestuur van Hoei zal ons doen rondleiden in de kerk en op de Citadelle (prachtig gezicht). Dit gebouw is slechts sinds een jaar door het leger verlaten en was niet voor het publiek toegankelijk. Wij zullen het fort en de onderaardsche gangen bezichten.

Terugkomst naar Brussel langs Biewart, Eghezée en Waver. Aankomst omstreeks 8 uur 30 's avonds.

De deelnemers die het verlangen kunnen een licht maal nemen in de gelagzaal der citadel van Hoei.

Prijs van den uitstap (per groep van 20 personen) : 70 frank per persoon, voor den prijs van het vervoer in auto-car, drinkgeld inbegrepen (190 km. ongeveer), het noenmaal te Marche-les-Dames, drinkgeld inbegrepen, drank niet, de ingangskaart te Namen, te Andenne en te Hoei.

De inschrijvingen dienen ons uiterlijk toe te komen op 19 Juli. (Blauw toetredingsbulletijn).

Ons Weerstandsfonds.

Wij ontvingen volgende giften voor ons weerstandsfonds :

Transport van de twee vorige lijsten :		3.175.00 fr.
HH.	Braun ter Meeren, Brussel	100.00 fr.
	Bosquet, Nijvel	50.00 fr.
	de Clippele Marcel, Assche	50.00 fr.
	Trappeniers P., Brussel	50.00 fr.
	Dewert Jules, Brussel	30.00 fr.
	Dupont Paul L., Brussel	30.00 fr.
	Schloosser A., Wesembeek	30.00 fr.
	De Ridder, pastoor, Hombeek	25.00 fr.
	Despret E., Monstreux	25.00 fr.
	H. Ebeling, 's Hertogenbosch, Nederland	25.00 fr.
	Somers J., Brussel	20.00 fr.
	Verdeyen R., Luik	20.00 fr.
	De Vuyst C., Op-Heylissem	10.00 fr.
	Keller-Buisseret, Bruxelles	10.00 fr.
	Stockmans, Brussel	10.00 fr.
	M. Vanderseypen, Brussel	10.00 fr.
	Totaal :	3.670.00 fr.

Aan allen onze welgemeende en hartelijkste dankbetuigingen.

Rectificatie : In onze eerste lijst sloop een missing betreffende de woonstaanduiding van M. de Gottal (100 fr.) ; Gent moet er vervangen worden door Antwerpen.

12de Jaargang. — N^r 72 **Juli 1933**

De Brabantsche Folklore

INHOUD

De verklarende Verschuivingen in de Folklore. — Nota's over Mont-Saint-Guibert. — Congressen, Vereenigingen, Tentoonstellingen. — Boekennieuws. — Inhoudstafels.

De verklarende Verschuivingen in de Folklore.

Hoe weinig beschaafd de mensch ook weze, toch doet hij niets zonder er een uitlegging aan te geven, die hem, van zijn standpunt uit, logisch toeschijnt. Dit is een der kenmerken van het psychisch leven der menschen. Sociaal georganiseerd zijnde, handelen deze ten opzichte van de sociale uitingen van hun leven evenals zij handelen ten opzichte van de natuurlijke verschijnselen. Zij bouwen verklarende systemen op, die op logische wijze overeenstemmen met hetgeen zij gelooven, met hun kennis, met hun opvattingen op dit oogenblik. Deze psycho-sociologische activiteit van onzen evenmensch treffen wij aan op elk gebied van het maatschappelijk leven Of wij dit nu beschouwen uit economisch, politiek, juridisch, godsdienstig wetenschappelijk, artistiek, taal- of letterkundig oogpunt, dit doet niets ter zake, steeds vormen zich verklarende stelsels, totaliteitsbegrippen, die algemeen aangenomen worden door al dezen die behooren tot éénzelfde natuurkundig milieu of die even ver gevorderd zijn in beschaving. Deze systemen vestigen zich, worden vermengd met het sociale complex, treden in het kader van de collectieve organisatie en dringen zich op aan al de individuen die dit milieu uitmaken. Evenals aan een dwang, aan een imperatief, past het zich er aan te onderwerpen, wil men niet doorgaan als niet beantwoordend aan de eischen van zijn groep op het bewuste oogenblik.

Dit is een constant verschijnsel. Het is gemeen aan al de groepen, aan alle sociale feiten. Zoo wij ophouden met de sociale verschijnselen te bestudeeren volgens uitsluitend beschrijvende methodes, of met ons al te zeer vast te houden aan te spoedig geformuleerde en slechts half ondersteunde leerstellige opvattingen, om daarentegen te beproeven het mechanisme van hun werking te verstaan, de algemeene kenmerken van de sociale verschijnselen af te zonderen, geen rekening houdende met het bijzonder voorkomen dat zij hier of daar, in een bepaald genre van activiteit, kunnen aannemen, dan wordt dit algemeen kenmerk aanstonds duidelijk voor den waarnemer. De bijzondere kenmerken der feiten, de opgemerkte beschrijvende details zijn slechts van ondergeschikt belang, zoo zij ons niet helpen verstaan hoe de feiten leven, hoe zij ontstaan, hoe zij worden wat ze zijn, hoe zij evolueeren ? (1).

Elke juridische opvatting is een sociaal systeem. De verscheidene juridische opvattingen van de volkeren beschrijven is echter niet aan sociologie doen maar wel aan recht. Elke economische school is een sociaal systeem. Deze systemen beschrijven, ze verdedigen of beschrijven is doen aan staathuishoudkunde, niet aan sociologie.

Elke godsdienst is een sociaal systeem, elke wetenschappelijke leer, elke kunstschool, elke taal is een sociaal systeem.

Deze systemen beschrijven, hun gelijkenis of hun verschil op den voorgrond stellen is niet doen aan sociologie. Het is hoogstens er mede aanvangen. Laat ons dan ophouden met uitsluitend de vormen en de details er van te bestudeeren, laat ons trachten het blijvend gemeenschappelijk mechanisme af te zonderen, door hetwelk het sociale leven den mensch er overal en altijd toe brengt deze sociale systemen op te bouwen. Laat ons zoeken hoe zij deelnemen aan het gemeenschappelijk leven, hoe zij zich aanpassen, hoe zij evolueeren en verdwijnen. Laat ons trachten te zien welke rol zij spelen in de sociale activiteit.

---

(1) Déze bevestiging was het die M. Saintyves deed vreezen dat deze wijze van de folklore op te vatten de folkloristen zou aanzetten tot nalatigheid. (zie *Revue Anthropologique*, 1932, nrs 7-9 en *De Brabantsche Folklore*, 12de jrg., blz. 39.

Wij zullen dan de blijvende sociologische kenmerken afzonderen, deze die moeten teruggevonden worden bij elke sociale activiteit ; aldus alleen zullen wij een sociologie in het leven roepen. Is dit het goede standpunt, dan hebben de folkloristische feiten ook onbetwistbaar een sociologisch karakter. Zij behooren tot de sociale realiteit. Zij zijn onderworpen aan dezelfde wetten als al de sociale verschijnselen, of men ze nu ook bovendien beschouwe als politiek, juridisch, godsdienstig, taalkundig, economisch, enz.

Biedt de volksgeneeskunde ons geen geloofssystemen aan die verspreid zijn in zekere sociale milieu's ? Zij blijven er behouden, planten zich voort en veranderen, evenals om 't even welk ander sociaal systeem. Naar onze meening werd de juistheid van deze vaststelling bewezen in de MEDECINE POPULAIRE, door P. Hermant en Denis Boomans (1). De wetenschappelijke geneeskunde is eveneens een systeem. Het is een systeem van kundigheden, zeggen wij ; gedeeltelijk opgebouwd echter door middel van andere elementen en andere werkwijzen volgend, staat zij slechts in het bereik van een beperkt aantal individuen en wordt een lange voorbereiding noodzakelijk om ze machtig te worden. Dit is alles.

De godsdienst is een systeem van geloofsartikelen, beheerd door de kerkelijke overheid ; bestaan er echter, naast het door de liturgie gereglementeerde geloof, toegevoegd aan de dogma's, geen systemen van gelooven die door het volk aangenomen worden en die evolueeren evenals de andere ? Wij zeggen dat het bijgeloovigheden zijn. Het zij zoo. Laat ons aannemen dat het systemen van bijgeloovigheden zijn. Dit doet niets ter zake. Het ontwikkelingsproces van hun verschijning en van hun evolutie is hetzelfde. Het is onderworpen aan gemeenschappelijke wetten die wij moeten afzonderen. Wat ten andere op de eene plaats superstitie geheeten wordt geldt elders niet als dusdanig, en omgekeerd.

---

(1) Zie *Folklore Brabançon*, nrs 43, 44, 45, 8ste jrg., Prijs : 25 frank.

Wordt de taal niet door de academie geregeld met woordenboeken, spraakkunstige regels en etymologische navorschingen. De zuivere, onberispelijke, « beschaafde » taal is een sociaal systeem. Ter plaatse zelf waar een academie haar gezag doet gelden, zijn er echter in al de lagen der maatschappij dieventalen, gewestspraken, dialecten en bargoensch, die evenveel sociale systemen uitmaken, onderworpen aan dezelfde wetten.

Het is niet met uitsluitend de academische talen of de liturgiën te vergelijken dat wij er zullen in slagen het sociaal mechanisme van de vorming en van het leven van talen en godsdiensten te verstaan. Een vergelijken van de godsdienstige feiten met elkaar, van de economische feiten met elkaar enz. is niet voldoende. De vergelijkingen moeten rechtstreeks kunnen gedaan worden tusschen deze feitengroepen. Er zijn gemeenschappelijke functioneele uitwerkingsactiviteiten. Om een verklaring te vinden voor de sociologische verschijnselen, moet het te onderzoeken gebied zoowel de systemen omvatten die aangenomen worden door een om 't even welke erkende autoriteit — deze weze dan ook politiek of bestuurlijk, men heete ze academie of concilie, kring voor letterkundigen of kunstenaars, — als de systemen die zich naast of niettegenstaande deze autoriteiten ontwikkelen. Zij spelen een belangrijke rol in het sociale leven. Van dit oogenblik af is de folklore die deze uitingen bestudeert, nuttig op maatschappelijk gebied.

Doch, gevolg dat uit deze constatatie voortvloeit, de folkloristen moeten zich er aan gewennen de feiten niet alleen te bestudeeren met een geschiedkundig doel en volgens geschiedkundige methodes, om het verleden te verklaren ; doch ook, en vooral volgens de psycho-sociologische methodes, in de sociale, levende, actueele realiteit.

De waarnemingen die wij voornemens zijn hier aan te bieden werden verzameld om deze thesis nader toe te lichten. WIJ ZOUDEN WILLEN BEWIJZEN DAT DE VERKLARENDE VERSCHUIVINGEN DIE WIJ WAARNEMEN BIJ DE FOLKLORISTISCHE FEITEN, EEN IDENTISCH VERSCHIJNSEL UITMAKEN MET DATGENE DAT WIJ AANTREFFEN BIJ ALLE SOCIALE VERSCHIJNSELEN.

Laten wij uit het Wetboek al de artikelen weg die gewijzigd werden sedert de uitvaardiging er van. Zoo zij het werden, was het omdat het sociale leven, de evolutie van de opvattingen of de drang der omgevende behoeften zoodanig was, dat zij niet meer beantwoordden aan ons rechtvaardigheidsgevoel.

Wat al moeite heeft het niet gekost om in ons juridisch systeem de gedwongen onteigening ten bate van het algemeen welzijn doen aan te nemen ! Wat een strijd om de levensverzekeringen doen aan te nemen, die veroordeeld werden als zijnde een «speculatie op een andermans dood» ! Dit zijn niets anders dan uitingen van een voortdurend herstellen van het evenwicht in onze maatschappelijke organisatie.

Alhoewel echter de meeste wetsartikelen niet zoodanig in het gedrang kwamen dat zij sedert een eeuw moesten gewijzigd worden, dan toch is er misschien heden ten dage geen enkel van deze die nog steeds voorkomen in den oorspronkelijken tekst, dat juist dezelfde beteekenis behouden heeft die het oorspronkelijk had. De uitspraken van het gerecht zijn daar om te wijzen op de achtereenvolgende verklarende verschuivingen die zij ondergingen. De jurisprudentie is een monument dat onze thesis bevestigt : Indien verscheidene landen hetzelfde wetboek aannemen, dan blijft dit toch maar identisch wat de woorden betreft ; de verklaringen, door talrijke verschuivingen, veranderen van land tot land.

Op gebied van taal is er, afgezien van de nieuwe woorden die voortdurend het woordenboek komen vergrooten, onder denzelfden drang van de behoefte, misschien geen enkel woord dat zijn eerste beteekenis behouden heeft. Achtereenvolgende verschuivingen brachten ons verschillende beteekenissen. Dikwijls worden ze bijna nooit meer in hun oorspronkelijke beteekenis gebruikt. Soms gebeurt het zelfs dat zij hedendaags juist het tegenovergestelde beteekenen als eertijds. De academie moet zich hier onderwerpen aan de eischen van den collectieven wil en in haar achtereenvolgende nieuwere uitgaven de onwaarschijnlijkste wijzigingen opnemen.

Zoo verscheidene landen dezelfde taal gebruiken, dan ondervinden wij toch dikwijls dat dezelfde woorden verschillende beteekenissen hebben.

Dit is eveneens het geval op gebied van godsdienst, kunst, literatuur, wetenschap, op elk gebied der sociale activiteit.

* * *

Laat ons enkele typische voorbeelden van verschuivingen opgeven, genomen buiten het gebied van de folklore.

De boeddhistische godsdienst verbiedt het dooden van levende wezens. Dit is een zeer streng godsdienstig voorschrift. Niets is wellicht meer gekristalliseerd dan de dogma's ; toch zijn zij niet bekwaam weerstand te bieden aan de werking van den geest der individuen, aan de evolutie van opvattingen en behoeften. Het dogma is verplicht zich te plooien naar de eischen van den tijd. Indien het dogma niet verandert wat de woorden betreft, dan toch moet men het uitleggen om het aan te passen aan de van het sociale leven onafscheidbare wijzigingen. Daarom hebben de boeddhisten de moeilijkheid ontweken, met bijvoorbeeld te zeggen dat zij de visschen die zij vangen niet dooden. Zij halen ze alleen uit het water en aldus sterven ze hun schoone dood (1).

De roos is een versieringsmotief dat overal, in alle landen, aangetroffen wordt. Ik beweer niet dat het gebruik van dit motief komt uit Oud-Griekenland, want alle navorschingen die gedaan worden omtrent de afkomst er van kunnen betwist worden ; ik constateer echter dat de roos bij de Grieken het zinnebeeld van de bescheidenheid was. Om die reden werden de muren en zolderingen van de bijzondere vertrekken er mede versierd. Dit is een feit. De beteekenis van het symbool is verloren gegaan, doch de taal heeft ons het woord *rozet* gegeven, dat wijst op verscheidene versieringen waarbij niets dan de roos voorkomt. Het beginfeit, zijn oorspronkelijken zin verloren hebbende,

---

(1) PAUL MORAND. — *Rien que la Terre,* blz. 123.

heeft een andere beteekenis aangenomen en hedendaags is de rozet de plaats waraan wij een lamp ophangen. Ziedaar een voorbeeld van verklarende verschuiving.

In de III[de] eeuw na Christus, zelfs reeds van de II[de] eeuw af, hadden de Romeinen hun legers onder de leiding gesteld van opperhoofden die zij *duces* noemden. Dit waren generaals aan deweke het burgerlijk bestuur van de bezette of veroverde provinciën niet toevertrouwd was (1).

Van *duces* hebben de Middeleeuwen een adeltitel gemaakt, die in het hedendaagsch Fransch nog voorkomt als *duc*. Het Italiaansch fascisme, met aan M. Mussolini, opperhoofd dat het burgerlijk en niet het militair bestuur in handen heeft, den naam Duce te geven, is er toe gekomen, door verschuiving in beteekenis, aan het woord een zin te geven die juist het tegenovergestelde is van dezen dien het oorspronkelijk bezat.

Het in Gallië ingevoerd Latijn vermengde zich met de taal der oorspronkelijke bewoners. Het versmolt er mede. In den beginne vormde zich aldus natuurlijk een bijna onverstaanbare taal die zich verspreidde, zuiverder werd en waaruit het academisch Fransch voortgekomen is, doch ten koste van hoeveel verschuivingen in de beteekenis en de schrijfwijze van de woorden ! « Een « meer beschaafde taal » die andere begrippen uitdrukt kan niet door een « minder beschaafd » volk aangenomen worden zonder aanstonds vervormd te worden. Het hedendaagsch Fransch dat op de Antillen ingevoerd werd is een gecreoliseerde taal geworden, waarin dezelfde woorden andere beteekenissen aangenomen hebben » (2). Onnoodig is het ten andere zoover te gaan om verschijnselen van dien aard te vinden.

Heel het maatschappelijk leven wordt onophoudelijk gewijzigd. Van het oogenblik af dat een geloof, een opvatting verspreid is tracht het zich te dogmatiseeren, te kristalliseeren, te vestigen. Dit wordt beschouwd als zijnde een

---

(1) BLOCK. — *L'Empire romain*, blz. 242.

(2) GUSTAVE LE BON. — *Psychologie de l'Education*, blz. 315.

vooruitgang. Men tracht den aldus verstevigden vorm onveranderlijk te maken. Er moet gestreden en soms gevochten worden om hem te veranderen. Dikwijls stelt men zich tevreden met den zin er van te wijzigen ten einde den vorm te kunnen behouden. Dat echter de zin verandere of dat zelfs de vorm verdwijne om plaats te maken voor een andere ; dat het verschijnsel voorkome op om 't even welk gebied van het maatschappelijk leven, toch is er steeds een mentaal en inter-mentaal verwerkingsproces dat altijd hetzelfde blijft. Dit proces is het dat moet afgezonderd worden. Langs dezen kant moet het sociologisch onveranderlijke gezocht worden. Daar alle feiten nu een sociologisch voorkomen hebben moeten zij ook alle bijdragen tot het ontdekken van dit onveranderlijke. Hier zal men echter niet in gelukken met om 't even welke van deze feitengroepen ter zijde te laten, zonder hem uit te diepen in de levende werkelijkheid. De folkloristische uitingen nu zijn van dien aard. Zij dienen psycho-sociologisch bestudeerd te worden.

Het folkloristisch gebied bestaat grootendeels uit overblijfselen van sociale systemen die weerstonden aan het in zwang komen van nieuwe stelsels. Er bestaat een folklore van den godsdienst, een folklore van het recht, een folklore van de kunst, een folklore van de letterkunde, een folklore van de wetenschap, een folklore van de taal, enz. Wij gebruiken hier opzettelijk het woord overblijfsel, alhoewel het niet juist onze persoonlijke gedachte weergeeft, om niet den geijkten term *overleving* te bezigen, want in 't algemeen geeft men aan deze uitdrukking een beteekenis die zij niet moet hebben (1). Het woord overleving dient gewoonlijk om te wijzen op iets dat hoegenaamd geen nut meer oplevert, dat niet meer beantwoordt aan iets logisch ; van iets dat slechts blijft bestaan krachtens de wet der traagheid, en dat binnen afzienbaren tijd heelemaal verdwijnen moet. Deze opvatting is valsch. Wij zullen niet ophouden dit te zeggen. Zoo deze uitingen nog

---

(1) Het woord « bestendigheid » zou hier misschien wel beter passen dan overblijfsel of overleving. Zou men echter kunnen zeggen : bestendigheden ?

voorkomen, dan is het omdat zij beantwoorden aan de mentale opvattingen van hen die er zich mede bezighouden. Zij stemmen overeen met de functioneele mogelijkheden van hun brein. Zij leven dus en dienen tot het opbouwen van verklarende systemen die tot stand gebracht worden door dezen die ze begrijpen en aannemen. Zij nemen deel aan het psychisch en sociaal leven dezer individuen. Zij dienen bestudeerd te worden juist zooals elke andere activiteit. Meer nog, wij beweren dat zij veel zullen bijdragen tot het begrijpen van het mechanisme van het maatschappelijk leven, juist omdat zij zich voordoen onder een uiterlijk dat hen onderscheidt van de opvattingen die verspreid zijn in de intellectueele middens waar men ze zal waarnemen en bestudeeren. De contrasten met onze opvattingen zijn beter afgeteekend. De opvattingen echter die zij weerspiegelen vertoonen meer verwantschap met deze van de primitieve volkeren.

Deze vaststelling sluit er tevens een andere in, nl. dat de Folklore onsterfelijk is. In alle lagen der maatschappij zal er steeds aanpassing aan en behoud van systemen aangetroffen worden die achtergelaten werden door andere lagen. Wij durven zelfs beweren dat er voortdurend nieuwe scheppingen bijkomen daar elke geest een behoefte heeft aan werking, en dat hij werkt met de kenniselementen die hij bezit, welke ook deze elementen mogen wezen. Zoo er een geneeskunde, een kunst, geloof, sterrekunde, meteorologie bestaat die ten onrechte van het woordje « volks » voorafgegaan worden ; zoo er op elk dezer gebieden van geesteswerkzaamheid systemen van geloof of van kennis bestaan, — men noeme ze zooals men wil — toch gehoorzamen zij sociologisch aan dezelfde wetten. Onze wetenschappelijke kennis in zake scheikunde, biologie, ontleedkunde en physiologie hebben onze geleerden er toe gebracht hun therapeutische stelsels te wijzigen. De geesten die deze nieuwe kennis niet in zich opnamen gingen voort met te « denken », met psychologisch te werken, met te handelen in overeenstemming met de vroegere stelsels. Zij achten deze beter. Zelfde proces in zake geloof, kunst, recht, enz. Bij de mentale systemen die aldus door de traditie behouden en overgeleverd werden, zonder dat er nog

een invloed uitging van een gespecialiseerde elite of van een om het even welke autoriteit die ze juist volgens de eerste opvatting kon behouden, maakten de oorspronkelijke verklaringen plaats voor achtereenvolgende verklaringen.

* * *

Laat ons nu overgaan tot het opsommen van enkele voorbeelden, opdat men ons niet verwijte dat wij een leer opbouwen die op niets steunt en alleen gehoor geven aan een liefhebberij van onzen geest. Wie van ons kent de smakelijke Brusselsche lekkernij niet die men « Grieksch brood » heet, een gebak dat in Griekenland totaal onbekend is. Welk is de oorsprong er van ? Men geeft er verscheidene. De eerste, een wetenschappelijke verklaring die misschien wel de juiste is, is niet gekend door het volk. Volgens deze zou het zijn naam te danken hebben aan het feit dat de bakker die het voor het eerst vervaardigde, woonde op de Wolfsgracht (nu de Wolfsgrachtstraat). Evenals een inwoner van Londen nooit zal zeggen « Zoological Garden » om zijn Dierentuin aan te duiden, maar wel eenvoudig weg « Zoo », zoo noemden ook onze Brusselsche voorouders deze plaats Gracht. Van Gracht kwam men door klankanalogie tot Grecht en kreeg het gebak den naam van « pain à la Grecque » (Grieksch brood). Naamvervorming bijgevolg. Er is echter meer en beter, want met den tijd ging de herinnering aan de plaats waar de bewuste lekkernij vervaardigd werd te loor en tegenwoordig zegt het volk dat een bakker met name Grecht er de uitvinder zou van geweest zijn. Van « pain à la Grecht » zou men dus gemaakt hebben « pain à la Grecque ».

En ziedaar juist ook wat het onderscheid uitmaakt tusschen Geschiedenis en Folklore.

Het is de taak van den geschiedschrijver den waren oorsprong van de dingen op te zoeken en er de evolutie van na te gaan. Wat dit betreft zijn wij het wel eens met Van Gennep (1) : « Hier doet men aan Folklore, niet aan

---

1) Zie Folklore du Dauphiné, deel I, blz. 19.

Geschiedenis ; men beschrijft de *levende* feiten zooals zij zich nu voordoen. In alle gevallen had ik dus niet te zoeken naar hun verleden ; dit is het werk van archeologen en geschiedschrijvers ». Zooveel te beter echter zoo men de verklaring van dezen oorsprong kent en de folklorist zal de eerste zijn om er zich over te verheugen. Wat hem echter vooral belang inboezemt is de wijze waarop de realiteit door den volksgeest vervormd werd, de manier waarop hij, met den tijd en het vergeten, zijn verklaringen van de eerste uitlegging doet afwijken. De studie van den folklorist wordt des te interessanter naarmate deze afwijking tusschen volksverklaring en realiteit grooter is, naarmate er meer uitleggingen aan eenzelfde feit gegeven worden. Een geschiedkundige zal wel willen lijden dat hij den juisten oorsprong niet kent of dat er door den volksgeest valsche verklaringen gegeven worden ; een folklorist daarentegen maakt van diezelfde afwijkingen het eigenlijk onderwerp zijner studie.

Van het oogenblik af dat de ware verklaring van den oorsprong van een feit gevonden werd, verliezen alle verklaringen die van deze echte verschillen alle nut, alle waarde. Voor den folklorist blijft hun waarde onverminderd, want zij gaan voort met te leven en met zich te wijzigen.

Dit feit zal bijzonder belangwekkend worden zoo hij constateert dat deze volksgeest op dezelfde wijze gehandeld heeft in verschillende omstandigheden.

Wat wij « koeken van Reims » heeten, gelijkt heelemaal niet op het gebak dat in deze stad aldus genoemd wordt. Onze « koek van Reims » is even onbekend te Reims als ons « Grieksch brood » in Griekenland. Hij zou van Dinanteeschen oorsprong zijn en de volksgeest beweert dat een bakker uit deze stad, Rijns geheeten, er de uitvinder van was. Met den tijd zou men van Rijns Reims gemaakt hebben.

Een ander voorbeeld : de inwoners van de wijk der Hoogstraat te Brussel heeten de Abrikozenboomstraat : Bloempanchgang (Bloedpensgang) en « sommigen verzekeren dat de uitvinder van de bloedpens (bloedworst) er

zou gewoond hebben en dat dit zou aanleiding gegeven hebben tot de benaming ». Dit volgens een nota in het werk *Brusselsche Typen* door Cypriaan Verhavert.

Wat zijn deze verklaringen waard ? Hadden zij heelemaal geen geschiedkundige waarde, dan nog zouden zij des te interessanter worden voor den Folklorist die er alleen de mentale activiteit van het volk in volle werking ziet. Om de werkelijkheid bekommert het publiek zich niet. De behoefte aan een verklaring, welke ook de waarde er van weze, doet het zijn toevlucht nemen tot de verbeelding, wanneer de herinnering aan den waren oorsprong verloren ging.

De hagiographie leert ons dat Sint-Adela gewoonlijk aangeroepen wordt tegen oogkwalen (1). Te Bergen, in éénzelfde kapel, stonden eertijds twee beelden, dit van St.-Adela en dit van St-Cicercula. In 1864 werden deze twee heiligen te Bergen aangeroepen tegen oogkwalen. De macht van de eene was, door het bij elkaar staan en door verschuiving, overgegaan op de andere (2).

De eeredienst van St.-Christophorus ondergaat tegenwoordig een analoge evolutie. In zijn groot werk over de *Caractéristiques des Saints* (deel II, blz. 446) zegt ons de E. H. Cahier dat in de XV^de^ eeuw « St-Christophorus ZIEN een verzekering tegen alle ongevallen was GEDURENDE EEN ETMAAL, *tegen het gevaar van een plotselinge dood of van razernij.* Dit was de reden waarom men hem groote beelden oprichtte aan de kruiswegen of op de hoogten. Deze moesten door iedereen kunnen gezien worden. De eeredienst geraakte daarna in onbruik. Om dezelfde reden nog stonden eertijds de beelden van dezen Heilige dikwijls buiten de kerken.

Noteeren wij dat St.-Christophorus te Godvertegen (West-Vlaanderen) voorkomt, zooals Em. van Heurck het ons zegt, als een der beschermheiligen *tegen de pest.* Te Racourt aanroept men hem tegen *hoofdpijn en zenuwziekten.*

---

(1) CORNETTE. — Twee beeldekens van de H. Adela, Brabantsche Folklore, deel VII, blz. 282.

(2) LUCIEN CRICK. — *Une image de Sainte Cicercule.* In het Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire.

Sint-Adela, te Orp-le-Grand aangeroepen tegen oogkwalen. Beeldeken van 1791. Gedrukt te Namen bij Martin.

Hedendaags zijn wij getuige van een hernemen van den eeredienst van dezen heilige, doch met een ander inzicht : tegen de ongevallen met auto of moto, zonder dat er nog een bijgedachte van duur aan deze vereering verbonden wordt. Zijn hulp wordt afgesmeekt in verscheidene heiligdommen : te Hannuit namelijk, te Celles-bij-Doornik,

Sinte Cicercula, beeldeken uit de XVII[de] eeuw, zeldzaam, met de hand gekleurd. (Cliché in bruikleen afgestaan door de Musea voor Kunst en Geschiedenis).

te Oostham in de Kempen, te Vloesberg, te Montignies-St.-Christophe. Deze heropleving van de godsvrucht tot St.-Christophorus is niet eigen aan België, doch overal merken wij een verschuiving op in de werkelijke bevoegdheid van den heilige (1).

---

(1) Zie over den eeredienst van den H. Christophorus in Belgie : *Le Grand Patron de la Route : St-Christophe,* zijn legende, zijn geschiedenis, zijn actualiteit, door G. Lambert, pastoor te Ways (Brabant), 92 blz., geïllustreerd.

In twee flinke studiën beschrijft de Heer E. van Heurck het gebruik van het opzetten der smeedijzeren kronen (1).

Sint-Christophorus in de kerk van Celles bij Doornik.

(1) EM. VAN HEURCK. — *La thérapeutique des couronnes en fer forgé*, 1er Congrès de l'Histoire de guérir, Antwerpen, 1920 ; *L'imposition des couronnes en fer forgé et la guérison des maladies de la tête*, Pro Medico, 6de jaargang, nr 4, 1929, blz. 108.

Autos te Celles bij de bedevaart.

Zij die lijden aan om 't even welke soort van hoofdpijn, gaan naar verschillende heiligdommen van het land om een Heilige te aanroepen. Zij bidden er na een smeedijzeren kroon op het hoofd geplaatst te hebben. Het Heilig Kruis te Aarlen en eertijds te Kessel, bij Lier ; St.-Stephanus te Court-Saint-Etienne; St.-Mauritius te Hoves (Edingen) ; St.-Joris te Oneux ; St.-Christophorus te Racour ; St.-Medardus te Samart (Philippeville) ; St.-Maurus te Grimde (Tienen), worden aangeroepen met hetzelfde inzicht.

Sint-Christophorus te Hannuit, XIII[de] eeuw. Hoogte : 3.95 m. gebeeldhouwd uit een boomstam

Door verschuiving nu, overgaande van het lichamelijk lijden tot een gebrek van het karakter, tot uitingen van psychologischen aard wier activiteitscentrum zich bevindt in de hersenen, gaan de geloovigen te Grimde dezen Heilige eveneens aanroepen *tegen de koppigheid*. Lach niet, want dusdanige verschuivingen door analogie geven zeer dikwijls aanleiding, zefs in wetenschappelijke kringen, tot het verklaren van nog slecht gekende verschijnselen. Zelfs onze opvattingen die het meest logisch, het rationeelste schijnen, en die bijge-

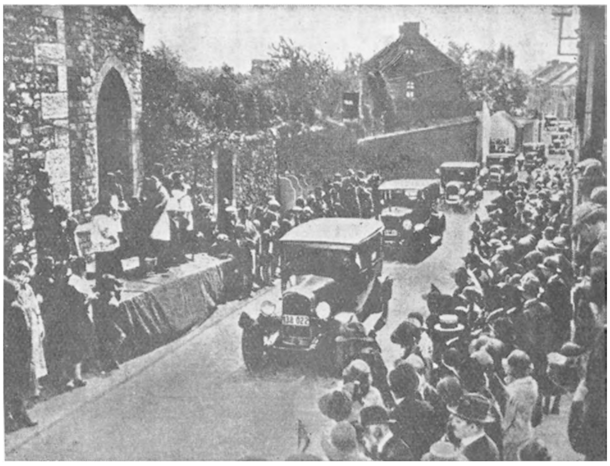

De wijding van de auto's te Hannuit, bij de bedevaart tot St.-Christophorus.

Beeld van St.-Christophorus in de collegiale kerk te Hoei, « het mooiste van heel het land », zegde Constantin Meunier.

Beeld van St-Christophorus te Racourt, uit de XIII^{de} eeuw, gerestaureerd in 1890. Hoogte 2.95 m. Op het voetstuk er van zien wij de smeedijzeren kronen, teeken dat de Heilige eveneens tegen hoofdpijn aangeroepen wordt.

volg ook het meest aangenomen worden, het meest ingang vinden, zullen eerstdaags slecht blijken te berusten op dusdanige analogieën. Wij merken dit niet op omdat de feiten die dit moeten openbaren nog niet klaar genoeg bewezen zijn.

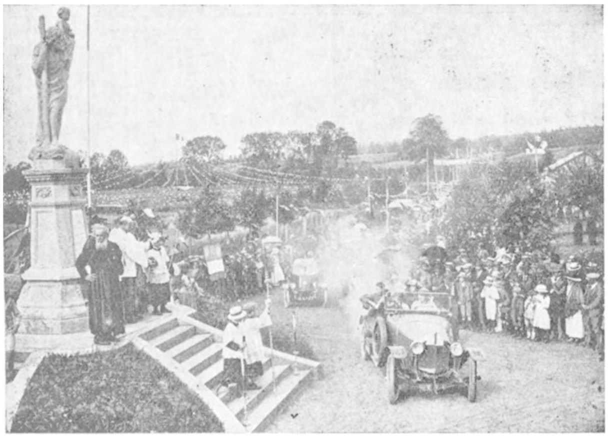

In Frankrijk « à Saint Christophe le Jajolet » op een bedevaartdag.

In zijn doorwrochte studie over de bedevaarten te Hakendover (1) staat Frans Hendrickx voor een heele reeks verklaringen van het « Dertienmaal », een bedevaart die bestaat in dertien keeren, gedurende den nacht van 16den op 17den Januari, den weg af te leggen tusschen de kerk van Hakendover en de kapel van O. L. V. ten Steen te Grimde. Het volk zegt dat deze bedevaart gedaan wordt ter eere van den dertienden werkman die aan de Kerk arbeidde en die volgens een legende niemand anders was dan Christus zelf. Er wordt eveneens beweerd dat men ze doet ter eere van de twaalf werklieden en van Christus, den dertienden. Men zegt ook dat het den dertienden dag na Driekoningen was, dat het stuk grond waarop de Kerk moest gebouwd worden, op mirakuleuze wijze aan de drie maagden uit de legende aangeduid werd. Welk is nu de

(1) Zie *Brabantsche Folklore*, 6de jaargang, blz. 293.

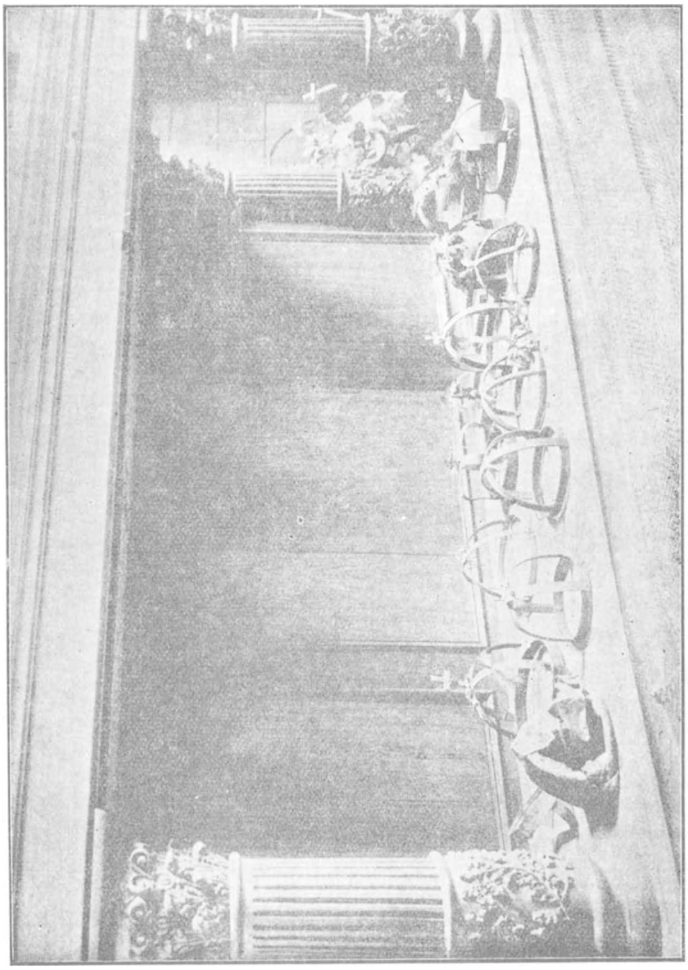

Het Altaar van Sint-Maurus in de kapel van O. L. V. ten Steen te Grimde. Smeedijzeren kronen.

echte oorsprong er van ? Wellicht geen van deze die tegenwoordig opgegeven worden. Er is nochtans maar één enkele verklaring die als juist kan beschouwd worden, één enkele die historisch is. Deze opzoeken is het werk van de geschiedschrijvers. Voor den folklorist echter hebben alle hun psycho-sociologische waarde, alle kunnen beschouwd worden als het eindresultaat van achtereenvolgende verklarende verschuivingen ; allen hebben ze hun actuele

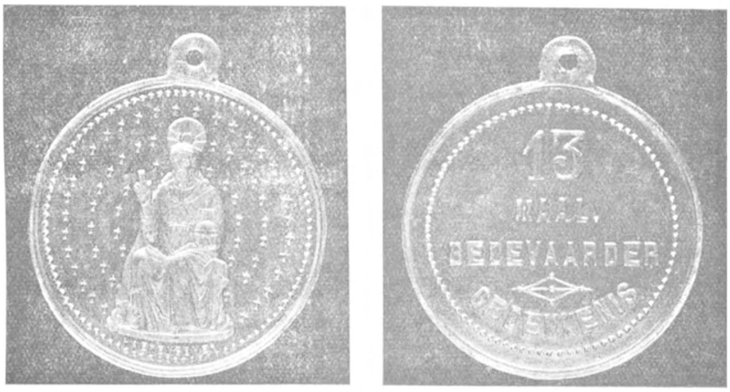

Beeldzijde en keerzijde van de medaille die hedendaags aan de bedevaarders gegeven wordt

waarde als functioneele elementen, terwijl de echte verklaring daarentegen misschien al haar werkingskracht zou verloren hebben. Mogelijk is het dat de bedevaart niet langer zou gedaan worden, zoo de reden waarom men ze doet zich niet gewijzigd had.

Als voorbeeld van aanpassing zouden wij nog kunnen wijzen op hetgeen wij hedendaags zien gebeuren met de bedevaartvaantjes. Eertijds hadden het meerendeel dezer heiligdommen hun eigen vaantje, dat meestal driehoekig was. Op deze papieren vaantjes stonden mooie teekeningen. Tegenwoordig worden ze niet meer gebruikt. Met ze niet langer uit te deelen heeft de kerk zelf hun de godsdienstige beteekenis ontnomen die zij bezaten en heeft zij het gebruik doen ophouden. Van den anderen kant werd dan de zaak geïndustrialiseerd en bij het meerendeel dezer bedevaarten verkoopt men nu rechthoekige vaantjes met de

nationale kleuren, allen van eenzelfde model. Het eenig onderscheid bestaat in een slecht gedrukt beeld van het Heilige, dat veranderd naargelang de plaats van de bede-

Diploma dat eertijds te Hakendover gegeven werd aan de bedevaarders die dertien achtereenvolgende jaren het « Dertienmaal » deden.

vaart, op het gele gedeelte van het vaantje. De folkloristen, en wij met hen, betreuren dit, doch terwijl het meerendeel zeggen dat deze vaantjes niet meer folkloristisch zijn, mee-

nen wij dat zij het blijven omdat het gebruik blijft bestaan, omdat het het gebruik is dat folkloristisch is en niet het gebruikte voorwerp. Dank zij deze verandering, die ongetwijfeld spijtig mag heeten, wordt het gebruik vereeuwigd.

Interessant is het, om over te gaan tot een ander gebied van de mentale activiteit, hier even te herinneren aan den oorsprong van het woord ANTWERPEN. De taalkunde leert ons dat de woorden veranderen door achtereenvolgende verschuivingen, sommige letters of lettergrepen worden vervangen door andere, soms ondergaan zij zóó regelmatige verwisselingen van plaats dat zij bijna wetten uitdrukken. ANTWERPEN komt van *aan 't werf,* een dijk dus opgeworpen tegen het water. Terwijl de plaatsnaam zich wijzigde door achtereenvolgende verschuivingen, ging de eerste verklaring verloren en de volksverbeelding stelde door verschuiving een andere in de plaats, de gekende legendarische verklaring, deze van den reus Brabo en van de weggeworpen hand : HAND WERPEN. De legendarische verklaring blijft deze die hedendaags door het volk aangenomen wordt en een monument, dat de legende symboliseert en kristalliseert, werd op de Groote Markt te Antwerpen opgericht. De wapenkunde nam de legende over, want op het wapen van de stad zien wij in de twee bovenste hoeken een afgekapte hand.

Eertijds was het de gewoonte op Pinksterdag een witte duif in de kerk af te laten. Tot vóór eenigen tijd bestond dit gebruik nog in sommige dorpen op den buiten. Te Tienen nu gebeurde het eens dat de koster van O. L. V. Ten Poel, die verwaarloosd had op tijd een witte duif te zoeken, deze verving door een eend. Toen deze echter neergelaten werd liet zij haar welluidend gekwaak hooren. Van dien dag af kregen de inwoners van Tienen den bijnaam van « Kweêkers » (1). De spotnaam bleef, doch de oorsprong er van werd vergeten. Vóór enkele jaren deden wij, uit nieuwsgierigheid, ter plaatse zelf een enquête, die verscheidene verklaringen opleverde. Ziehier dewelke: De

---

(1) DE RIDDER FR. — De Kweêkers, zie *Brabantsche Folklore,* 1ste deel, blz. 191.

eenden die door de Tienenaars gingen gebraden worden, zouden door hun gekwaak de Leuvenaars verwittigd hebben, toen de eersten de laatsten wilden overvallen.

Standbeeld van Brabo op de Groote Markt te Antwerpen.

Op zekeren dag nam een maatschappij uit de stad deel aan een vastenavondstoet te Leuven. Op den praalwagen van de maatschappij zaten eenige grappenmakers met een troep eenden. Deze laatsten zouden door hun gekwaak de Leuvenaars naar den wagen doen kijken hebben. Vandaar zou ook de spotnaam komen die van dien dag af aan de Tienenaars gegeven wordt.

De bijnaam zou moeten ten laste gelegd worden van de eenden, die eertijds in grooten getale voorkwamen op het water rondom de kerk van O. L. V. ten Poel.

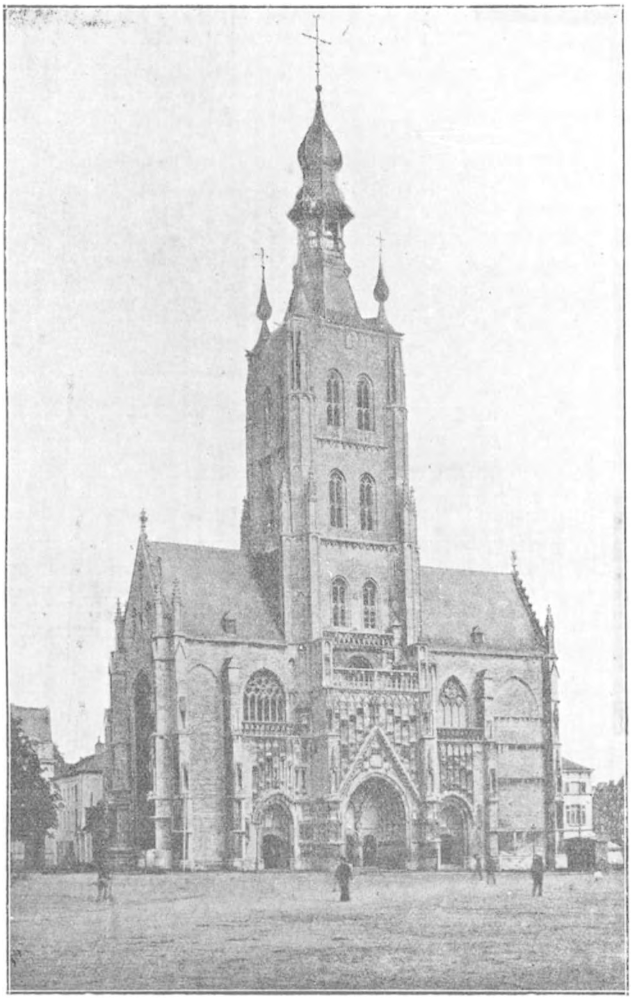

Kerk van O. L. V. Ten Poel, eertijds te midden van het water, waar het feit zou gebeurd zijn dat aan de Tienenaars hun bijnaam gaf.

De oorsprong van het woord zou te zoeken zijn in het wanluidend plaatselijk dialect, dat min of meer zou gelijken op het gekwaak der eenden.

De spotnaam zou komen van de eenden die op de Gete zwemmen, in de omgeving van de suikerraffinaderij.

Ziedaar dus tegenwoordig een heele reeks verklaringen van een feit dat er oorspronkelijk nochtans slechts één enkele had.

Men ziet dus goed de behoefte aan het geven van een verklaring. Wordt het geschiedkundige feit vergeten, dan treedt de volksverbeelding op in plaats van de werkelijkheid.

Het gevecht van den « Lumeçon », dat telkenjare in de aanwezigheid van een feestvierende menigte op de Groote Markt te Bergen voorgesteld wordt, is een vertooning van den strijd van Sint-Joris tegen den Draak. Dit was ook het geval te Bergen, ter gelegenheid van de processie van de « ducace », die jaarlijks de straten der stad doorkruiste op Drievuldigheidsdag. Overal geraakte deze gewoonte in onbruik in den loop der XVIII[de] eeuw. Te Bergen nochtans bleef ze bestaan, ter oorzake van een toevallige omstandigheid. De juiste beteekenis van het « spel van Sint-Joris » werd vergeten en men dacht dat de « lumeçon » van Drievuldigheidsdag een voorstelling was van het gevecht waarin, volgens een volkslegende, de Henegouwsche ridder Gilles de Chin te Wasmes bij Bergen een draak doodde. Men bezit nauwkeurige documenten die ons toelaten de verschillende phasen van deze « epische overdracht » na te gaan. De draak die door Gilles de Chin gedood werd, is te Bergen gekend onder den naam « Doudou » (1).

Verliest een folkloristisch feit zijn beteekenis in den geest der menschen, dan verdwijnt het. Er blijft geen overleving. Dit was door gansch het land het geval met het « Spel van Sint-Joris », tenzij er, zooals dit te Bergen gebeurde, een verklarende verschuiving voorkwam die de voortduring van het feit verzekerde. Het mag er dan ook niet beschouwd worden als een overleving, doch als iets dat beantwoordt aan een nieuwe mentale activiteit. Het gaat voort met te leven. Dit juist is het wat voorkomt bij al de sociale verschijnselen.

---

(1) FELIX ROUSSEAU. — *Le Doudou de Mons*, verslag uitgebracht op het 2[de] internationaal congres voor Volkskunde, Ant-

Ziehier eindelijk nog een laatste doch veelbeteekenend voorbeeld van verschuiving.

Wanneer de bijen in de omstreken van Nijvel zwermen, neemt de eigenaar een stok en een ketel en achtervolgt den wegvliegenden zwerm al slagend op dit vreemdsoortig instrument. Als gij den eigenaar hierover ondervraagt zal hij u antwoorden dat dit ze doet terugkomen. Wij meenen niet dat men ooit de bijen dikwijls doen terugkeeren heeft met dit te doen, en nochtans is het gebruik

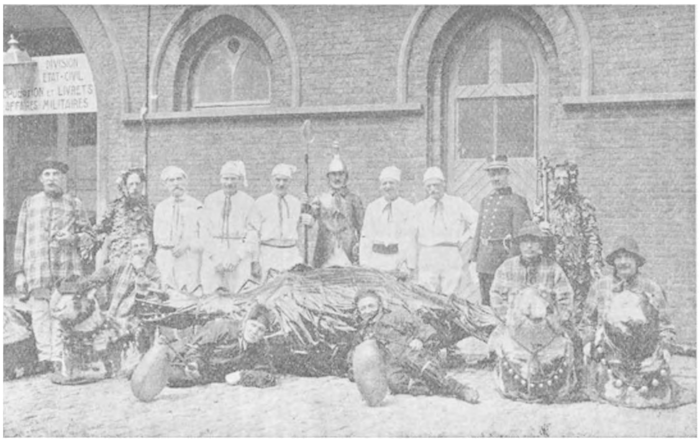

Personeel en materieel voor het gevecht van den « Lumeçon » te Bergen.

vereeuwigd. Dit doet ons denken aan de oervolkeren die de voorteekenen raadplegen en hun handelwijze regelen naar hetgeen deze hen aanduiden. De gebeurtenissen mogen het voorteeken logenstraffen, toch zullen zij er onverstoorbaar blijven aan gelooven.

In Limburg doen de bieboeren juist hetzelfde, zij maken gerucht om den donder en werpen aarde in de lucht om den regen na te bootsen ; ondervraagt gij hen, dan zullen zij u antwoorden : het geluid van donder en regen belet de verspreiding van den zwerm (1). Is het waar? Is het niet

(1) Inlichtingen medegedeeld door Mevr. de Lamine, Hasselt.

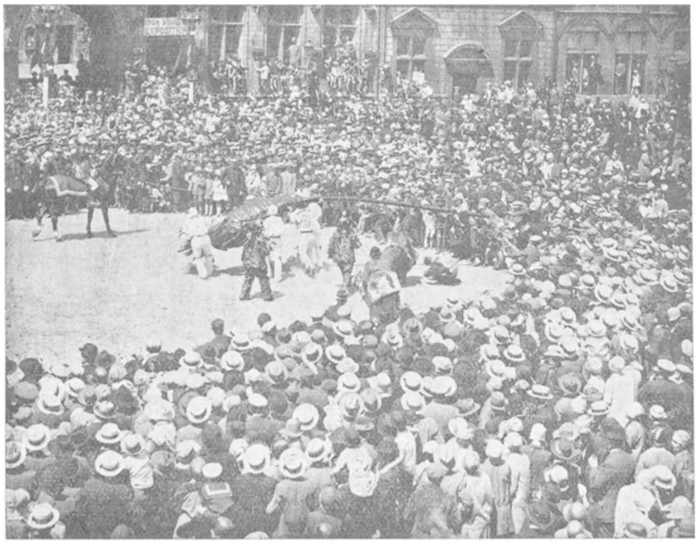

Het gevecht op de Groote Markt te Bergen.

Een gelijksoortig gevecht te Erfurt, in Duitschland.

waar ? Wij weten het niet. Hier is misschien wel een wetenschappelijke waarneming te doen. Indien sommige atmospherische toestanden de gevleugelde insecten zoodanig kunnen beïnvloeden dat deze soms echte wolken vormen, dan is het ook niet heelemaal onmogelijk dat het gerucht een gelijkaardigen invloed zou uitoefenen op de vliesvleugeligen.

Uitgaande van het standpunt waarop wij ons bij het begin dezer uiteenzetting plaatsten, hebben wij te onthouden dat van eenzelfde handeling twee verschillende verklaringen gegeven worden.

Ziehier nu nog een derde. In het Groothertogdom zal de eigenaar van den zwerm ritueel dezelfde handeling doen : hij zal op een schup slaan ; ondervraagt gij hem echter dan zal hij antwoorden : aldus bevestig ik mijn eigendomsrecht op den wegvliegenden zwerm. Hier is het dus een kwestie van recht waarover het gaat. Met aldus te handelen denkt de eigenaar dat hij zijn eigendomsrecht bevestigt. Zoo nu een buurman zich meester maakt van den zwerm, dan begaat hij een diefstal. Volgens den buurman nu zou de eigenaar aan zijn eigendomsrecht verzaken, zoo hij verwaarloosde lawaai te maken. Hier kan dus gelegenheid zijn tot procedeeren. Volgens de meening van al de bewoners der streek heeft deze opvatting een juridische waarde. Zooals u het nochtans wel kunt veronderstellen, wordt er nergens in het Wetboek gezegd dat men moet op een ketel slaan om zijn eigendomsrecht over iets te bevestigen. Wel een vraagstuk dus om den rechter in verlegenheid te brengen.

Openen wij even het landbouwwetboek van 7[den] October 1886. Artikel 14 luidt in vertaling als volgt : « De eigenaar van een bijenzwerm heeft het recht hem weer te vangen, zoolang hij niet opgehouden heeft hem te volgen of terug te eischen. Anders gezegd, de zwerm hoort toe aan den eersten bezitnemer er van, en, zoo er geen eerste bezitnemer is, aan hem die den eigendom of het vruchtgebruik heeft van den grond waarop hij zich vestigde ». De Luxemburger heeft dus het juridisch begrip van zijn recht. Hij volgt den zwerm om zijn eigendomsrecht te bevestigen. Waarom doet hij dit echter al slaand

op een ketel ? Waarom maakt men hetzelfde lawaai in Limburg en in Brabant, zonder aan deze handeling een juridische beteekenis te hechten ? Een bijzondere verklaring van de achtervolging is hier waarschijnlijk door verklarende verschuiving de juridische verklaring komen bemantelen. Hier zien wij dus hoe jurist en folklorist elkaar ontmoeten bij het bestudeeren van hetzelfde feit, elk vertrekkende van zijn eigen standpunt ; elk er een functioneele verklaring voor zoekende, zoo hij zich bekommert om de sociologie. Onbetwistbaar zal deze verklaring voor allebei dezelfde zijn, want er kan slechts één verklaring als de juiste doorgaan. Hier raken folklore en recht elkaar. Zoo nu het recht een sociologisch voorkomen heeft, waarom zou dan de folklore dit niet hebben ? Zoo men aan het recht een wetenschappelijke waarde, belang of nut toekent, waarom dit dan betwisten aan de folklore ? Ongetwijfeld heeft het recht een grooter onmiddellijk practisch belang, daar het er gaat om het vellen van een oordeel ; de folklore heeft echter een even groot wetenschappelijk belang als het recht. Naar onze meening zal de folklorist zelfs eerder in staat zijn om de verlangde verklaring te vinden, daar hij meer gewoon is met dit soort volksactiviteit om te gaan.

Voortgaande echter met het ontleden van ons voorbeeld, vernemen wij dat dit artikel van het landbouwwetboek overgenomen werd uit het Romeinsch Recht en dat in dien tijd, bijna 2000 jaar geleden, de Romeinen onze voorouders een zwerm leerden achtervolgen met gerucht te maken ; dit om hun eigendomsrecht te bevestigen.

« In het Romeinsch tijdperk bevestigde de eigenaar van een bijenkorf zijn eigendomsrecht op een zwerm die den korf verliet, met hem na te zetten al slaand op klinkende tuigen. Deze gewoonte werd door het Romeinsch Recht bekrachtigd. Waarschijnlijk in onze streken ingebracht ten tijde van de verovering van Gallië, overleeft dit gebruik er nog steeds op onze dagen. Men schreeuwt en men slaat op zekere tuigen, zooals bv. op keukengerei. (Commentaar op artikel 14 van het Landbouwwetboek door Clément en Lépinois, §§ 137 en 138, blz. 79 en 80). Tijdens de Middeleeuwen ging, naar het schijnt, dit gebruik te loor, als wij Baluze mogen gelooven (Capitalains, deel II, blz. 663) die zegt : « *er bestond een bezweringsformule om de ongetrouwe bijen terug te roepen* ».

Onze Uitstappen.

Onze vijfde en laatste uitstap van het jaar zal plaats hebben op Zondag 10den September. Ditmaal gaat het door de Antwerpsche Kempen. Vertrek uit Brussel te half acht, *zeer stipt*, n° 38, Wetstraat. Langs den Romeinschen weg naar Vilvoorde, Mechelen, Antwerpen en Brecht. Bezoek aan het Folkloremuseum van deze localiteit. Van Brecht naar Sint-Lenaarts, (Bezoek aan de kerk) en verder naar Turnhout (Bezoek aan Folkloremuseum en kasteel). 's Namiddags van Turnhout naar Lier over Herenthals, (Bezoek aan het Folkloremuseum, den Zimmertoren, het Begijnhof en de Sint-Gommaruskerk).

De prijs voor dezen uitstap werd vastgesteld op 60 frank, autocar, noenmaal (drank niet), ingang tot de Musea, enz. inbegrepen.

Mogelijk is het wel dat de reisweg nog gewijzigd wordt, wat de orde betreft aan het voorbijkomen in de verscheidene localiteiten.

Zie ons inschrijvingsbulletijns voor den vierden uitstap op 20 Oogst en onzen vijfden uitstap op 10 September, bl. 488-489.

Sedert twintig eeuwen dus bleef onze bevolking trouw aan dit gebruik, doch de verklaringen die er van gegeven worden wijzigden zich. Zoo wellicht de Brabander en de Limburger weten dat men een zwerm moet nazetten om er eigenaar van te blijven, dan geven zij van het lawaai dat zij maken een verkeerde verklaring, zonder eenige juridische beteekenis. De Luxemburger daarentegen verwart de uitoefening van zijn recht met het slaan op een ketel (1).

Tot in het oneindige zouden wij kunnen voortgaan met voorbeelden van dergelijke verschuivingen aan te halen. Heel de folklore is er vol van.

* * *

Genoeg echter. « Slechts weinig belang hebben de feiten die ik u aanhaal ; veel andere zou ik er kunnen aan toevoegen ; alleen de uitlegging die uit deze feiten voortvloeit is belangrijk » (Alfred Giard).

De verklarende verschuivingen zijn van zeer groot belang bij het bestudeeren van de folkloristische feiten, bij het zoeken naar den oorsprong er van, bij het vergelijken der waarnemingen, bij de psycho-sociologische analyse. Van heelemaal hetzelfde belang als bij alle bijzondere sociale wetenschappen. De folklore is dus sociologisch van aard, evengoed als al de andere feiten die men eensgezind als sociaal wil beschouwen.

Heel het sociale leven wordt beheerd door rationeele of niet rationeele gedachtenstelsels. Wanneer nu een systeem een socialen bouw schoort, dan schijnt het rationeel, logisch te zijn. Het komt overeen met de logica van het oogenblik. Wijzigt zich echter deze bouw, gehoorzamend aan de noodwendigheden van het voortdurend veranderende leven, dan behoudt men wel dikwijls het kader, doch men wijzigt de verklaring die van de handeling gegeven wordt,

---

(1) In een volgende studie zullen wij gelegenheid genoeg hebben om op dit voorbeeld terug te komen en om het te vergelijken met soortgelijke gebruiken in het meerendeel der Europeesche landen.

m. a. w. een verschuiving doet zich voor ; de menschen vergeten de voorgaande verklaring en deze wordt volgens hen irrationeel, onlogisch, belachelijk soms. De individuen zijn echter overtuigd van de juistheid, van de logische strengheid van de nieuwe verklaring en van het nieuwe gebruik waartoe zij aanleiding geeft. Zij zijn zelfs geneigd om aan dit gebruik een hoogen ouderdom toe te kennen, om het te versterken door het geloof aan een eeuwenouden historischen oorsprong. Geïnspireerd door de opvattingen die tijdelijk den geest bezighouden, ingelijfd bij een aldus gewijzigd sociaal conformisme, schijnen de opvatting en het er mede overeenstemmend gebruik onaantastbaar te zijn.

Bij de bijzondere sociale wetenschappen wordt het bestudeeren van de verklarende verschuiving vooral belangrijk voor dezen die zich bezighouden met het opsporen van het eerste sociaal verschijnsel, met het afzonderen van de causaliteit der verschijnselen, met het uitdrukken van de functioneele activiteiten van het sociale leven ; kortom, bij dezen die doen aan zuivere sociologie. Het folkloristisch gebied vertoont dus een klaarblijkende overeenkomst met de andere bijzondere sociale wetenschappen, en zal dan ook ongetwijfeld haar contingent kostbare waarnemingen bijbrengen tot het opbouwen van de zuivere sociologie.

Onze studie weze dan ook beschouwd als een nieuwe bijdrage om deze zienswijze te ondersteunen.

* * *

Men werpt ons op : in plaats van aan folklore te doen, discussieert gij over folklore. Dit is zoo. Wat is echter aan Folklore doen ? Feitjes verzamelen, evenals een entomoloog zijn vlinders bijeenzoekt ? Ze waarnemen, rangschikken, beschrijven, den oorsprong er van opzoeken. Zij dienen gesitueerd te worden in het geestesleven en in het sociale leven en bijgevolg moeten ze onderzocht worden met het oog op de opvattingen van de psychologie en van de sociologie en door de methodes van deze wetenschappen. Met de feiten die door deze wetenschappen geobserveerd werden moeten wij ze dan ook vergelijken. De elementen van denzelfden aard moeten opgezocht worden.

Van dan af is er een grondig verschil tusschen de werken die geschreven werden volgens deze opvatting en de gewone folkloristische werken. Dit is nog steeds aan folklore doen, doch op een andere wijze. De toekomst alleen zal uitwijzen welke van beiden de beste werkwijze is. Dat eenieder in afwachting zijn eigen hofje bewerke en welwillend en aandachtig toekijke naar de werkwijze van zijn gebuur. Wat de folkloristen meestal noemen aan folklore doen, is niets dan een nevens elkaar plaatsen van feiten. Wij commentarieeren ze. Wij trachten ze te verklaren van uit een sociologisch oogpunt. Zoo wij constateeren dat de feiten tot nog toe niet bestudeerd werden uit psycho-sociologisch oogpunt, dan moeten wij wel trachten deze opvatting aan de folkloristen te doen verstaan. Wij moeten hen aanzetten in 't vervolg hun waarnemingen te doen van dit standpunt uit. Is er iets gegronds in deze opvatting, dan past het ook dat wij in 't vervolg de richting van onze waarnemingen wijzigen en dat wij deze volledigen. Het blijkt volstrekt noodig andere methodes te voegen bij deze die tot nog toe gebruikt werden. De beschrijvende methode stelde ons in het bezit van een massa waarnemingen. De geschiedkundige methode verschafte ons onschatbare documenten over den oorsprong der feiten, doch niet over de oorzaak er van. De vergelijkende methode gaf ons kostbare vingerwijzingen over den gemeenschappelijken oorsprong van talrijke feiten, alhoewel men het op dit gebied wel eens al te ver dreef. Alle pogingen tot veralgemeening, die steunden op de vaststellingen gedaan door het aanwenden van de eene of de andere van deze methodes of van verscheidene tegelijk, mislukten echter jammerlijk. Dit was onvermijdbaar, vermits uit de feiten niet alles gehaald werd wat zij bevatten. Zal nu het aanwenden van een psycho-sociologische methode dit verhelpen ? Hoe zouden wij dit reeds durven beweren daar het werk nog niet gedaan werd en daar wij juist over Folklore discussieeren om de folkloristen er toe aan te zetten na te gaan wat deze methode, gevoegd bij de voorgaande, zou opleveren.

Wat nu de enkele overtuigde folkloristen denken over de vruchtbaarheid van deze werkwijze die zij trachten te preciseeren is, dat zij de mogelijkheid laat doorscheme-

ren van voor de feiten, hoe verschillend zij ook schijnen, een identische verklaring te vinden, dat zij zal toelaten terug te gaan tot een gemeenschappelijke causaliteit ; een causaliteit die niet alleen gemeen is aan de folkloristische feiten, doch aan al de sociale verschijnselen, van welken aard deze ook zijn.

De groote verdienste van de folklore zal misschien zijn — wie weet of er geen dag zal komen dat dit zal erkend worden — voor de zuivere sociologie en voor al de bijzondere sociale wetenschappen den weg geopend te hebben tot de groote synthesen, tot de groote veralgemeeningen, wat toch steeds het hoogste doeleinde van elke wetenschap blijft.

Wanneer men, in alle bijzondere sociale wetenschappen, den weg zoekt van de causale verklaringen, komt men op een gebied waarvan alle feitjes ingezameld werden door den folklorist. De folklorist heeft echter het gebied onderzocht met bijna enkel en alleen den blik gevestigd te houden op het verleden, met groote bezorgdheid om het geschiedkundige element. Wij zeggen hem, in godsnaam, keer u om en bekijk eveneens het heden, de levende werkelijkheid die u omringt ; bestudeer niet alleen de feiten beschouwd als voorbij zijnde ; bestudeer ze eveneens rechtstreeks in hetgeen zij actueel bezitten, en zoo gij ze bestudeert in al hun actualiteit, stel u dan niet tevreden met een beschrijving er van te geven, tracht eveneens de geesteswerkzaamheden te zien waaraan zij beantwoorden ; vergelijk de feiten, niet alleen meer met hetgeen het verleden ons er over leerde, niet alleen meer wat het uiterlijke er van aangaat, doch in de actueele geesteswerkzaamheden die ze deden ontstaan en ze uitleggen, werkzaamheden die aan alle menschen gemeenschappelijk zijn. Aldus zult gij misschien begrijpen hoe de voorwaarden van het natuurkundig midden kunnen aanleiding gegeven hebben tot gelijkaardige activiteiten bij volkeren die nooit met elkaar in aanraking kwamen. Gij zult begrijpen hoe de menschen, reageerende op gelijksoortige van buiten komende invloeden, gelijksoortige daden volbrachten, analoge gewoonten aannamen, zonder dat zij noodzakelijkerwijs met elkaar in betrekking geweest waren. Gij zult begrijpen hoe aan een

gelijksoortige kennis opvattingen beantwoordden die met elkaar kunnen vergeleken worden wat de logica betreft, en bijgevolg eveneens vergelijkbare sociale activiteiten. Gij zult begrijpen eindelijk dat het in den mensch is, die door zijn geestesactiviteit reageert op de invloeden van zijn natuurkundig milieu, die den invloed ondergaat van zijn opvoeding en van de overleveringen van zijn sociaal milieu, dat de verklaring van de verschijnselen moet gezocht worden en dat men hun gemeenschappelijke oorzaak zal vinden. De gemeenschappelijke oorsprong willen zoeken in het beoefenen van een godsdienst, van een identische mythe, door de betrekkingen die er bestaan tusschen de volkeren, door de volksverhuizingen, door hun vermenging met elkaar, door hun identischen oorsprong wat het ras betreft, door de overeenkomst van hun taal, door de verspreidingscentra van vóór duizenden jaren, dit alles, indien het ons alleszins nuttige elementen bijbracht en vatbaar is om er ons nog verder te geven, zal ons nooit, wij vreezen er voor, een nauwkeurige verklaring bezorgen. Nooit zal men er ten andere in gelukken, al had men nog al de elementen der oorzaak in handen, den oorsprong te verklaren van verschijnselen uit lang vervlogen tijden. Steeds zullen historische of voorhistorische bewijsstukken ontbreken, en al hadden wij deze nog, toch zouden wij ons nooit heelemaal kunnen inleven in den gedachtenwereld van onze voorouders, ons zelven aanpassen aan hun logische systemen. Het is reeds zoo moeilijk voor ons, de mentaliteit te begrijpen van de groepen die naast den onzen wonen.

Laat ons gebruik maken van al wat geschiedenis of voorgeschiedenis ons kunnen bijbrengen ; de causale uitleggingen zijn echter te vinden in den levenden, actueelen, beschaafden of onbeschaafden, ontwikkelden of niet ontwikkelden mensch, welke nu ook de kleur van zijn huid weze, of de taal die hij spreekt, of den godsdienst dien hij beoefent. Deze uitleggingen liggen in de mogelijke functioneele activiteiten van zijn hersenen, opgewekt door de gewaarwordingen van zijn natuurkundig of sociaal milieu. De folkloristische activiteiten behooren tot deze functioneele activiteiten. Laat ons trachten deze opvatting nauw-

keurig te omschrijven en er gebruik van te maken. Alhoewel vertrouwd met andere opvattingen van de Folklore en met andere werkwijzen, mogen wij deze toch niet a priori als uit den booze beschouwen. Laat ons trachten te begrijpen. Dit gebiedt ons de wijsheid, dit wordt ons opgelegd door den waren geest van wetenschappelijke objectiviteit.

Voor elke wetenschap komt er een tijd, wanneer alle activiteiten onvruchtbaar en onmachtig werden, wanneer men vervalt in herhalingen, dat het noodig is volkomen de opvattingen, de navorschingsmethodes en de algemeene richting van het werk te vernieuwen, wil men geen gevaar loopen totaal vast te geraken.

Is het uur van een dergelijke verjongingskuur voor de Folklore nog niet aangebroken ? Hiervan zijn wij ten volle overtuigd (1).

(1) De gedachten die in dit artikel uiteengezet werden kwamen reeds voor in een korte mededeeling op het Archeologisch Congres te Bergen in 1928. De studie werd gepubliceerd in de *Revue Anthropologique* van Parijs, in 1931. Hier en daar werd er nu nog iets verbeterd en bijgevoegd.

Algemeen gezicht op Mont-St-Guibert, waarop men ziet hoe de kerk op een heuvel gebouwd is.

Nota's over Mont-Saint-Guibert.

Hieronder verzamelen wij verscheidene nota's betreffende Mont-Saint-Guibert. Daar zij opgesteld werden door meer dan een schrijver komen er sommige herhalingen in voor die echter elkaar aanvullen (1).

I. — De kerk en het kasteel van de Hertogen van Brabant te Mont-Saint-Guibert.

Zonder eenigen twijfel is Mont-Saint-Guibert een der oudste gemeenten uit Waalsch Brabant.

Sedert onheuglijke tijden bestond er een houten kerk, toegewijd aan Sint-Jan en de localiteit heette daarom ook Mont-Saint-Jean. Deze kerk werd vernield omstreeks 1060 en geraakte zoodanig in verval dat er omstreeks 1130 slechts enkele overblijfselen meer van bestonden. Later lieten de kloosterlingen van de abdij van Gembloers, van dewelke de localiteit afhing, een nieuwe kerk

(1) Zie over Mont-Saint-Guibert: TARLIER en WAUTERS. *Hist. des Communes Belges*, Canton de Perwez, blz. 71 en LÉON NAMÈCHE: *La Ville et le comté de Gembloux*, blz. 351, 1922 (N. d. R.).

bouwen die toegewijd werd aan Sint-Guibertus. Deze kerk zou gebouwd geweest zijn op de helling van een heuvel, veel meer noordwaarts dan de plaats waar de huidige kerk zich verheft.

Ongelukkig genoeg bestaat er op deze plaats niets meer dan een groote trechtervormige zandsteengroeve. Op deze kerk volgde de tegenwoordige. Over deze nu is het dat ik u een weinig wil onderhouden.

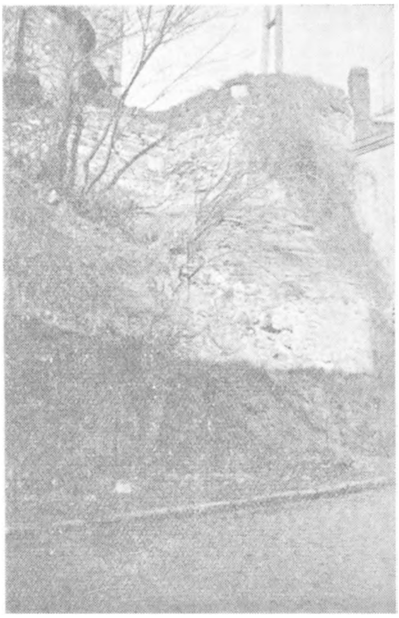

Overblijfsel van een torentje op den heuvel waarop de kerk van Mont-St.-Guibert gebouwd werd.

Talrijk zijn de lieden uit de streek of de toeristen die in twijfel gestaan hebben bij het beschouwen van de kerk en haar aanhoorigheden. Niets is inderdaad vreemder dan deze massa op elkaar geplaatste gebouwen.

Stel u een kerk voor, gebouwd op een kleine hoogvlakte, te midden van een oud kerkhof. Ze beheerscht de omstreken langs den Oost-, den West- en den Zuidkant. Aan deze drie zijden ligt het kerkhof 8 à 9 meter hooger dan het omliggend terrein. De muren zijn gebouwd in

dikke steenen, die, naar hun verweering te oordeelen, schijnen verscheidene eeuwen ouder te zijn dan de kerk zelf ; de bouwtrant en de stijl over het algemeen, doen ons aanstonds denken aan de Middeleeuwen en aan het Leenroerig Stelsel.

Twee zijtorentjes bevestigen deze veronderstelling. Hoe het bouwen van deze kerk boven op deze puinen verklaren en den oorsprong van deze laatste ? Ziedaar wat reeds meer dan één discussie uitgelokt heeft. Talrijke ver-

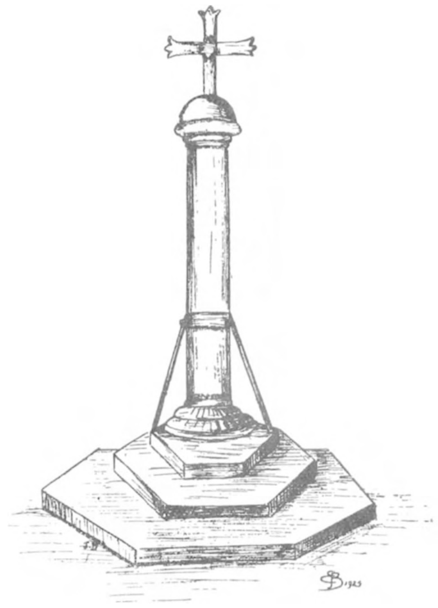

Het vroeger perron van Mont-St-Guibert, geteekend door E. Bourguignon, naar een gravure van 1427.

sies werden reeds verspreid door gansch het land, doch voor het meerendeel zijn het slechts min of meer origineele verbeeldingsproducten die echter totaal valsch zijn op geschiedkundig gebied.

Ziehier nu hoe ik, na talrijke navorschingen, dit ongewoon verschijnsel verklaar : Eertijds, zooals ik hier-

boven reeds zegde, was Mont-Saint-Guibert zeer belangrijk. Er bestond een perron, een hoofdmeier, zeven schepenen, een afdeeling politieagenten met hun luitenant. Verscheidene gemeenten hingen er van af. Deze localiteit was gelegen op de grens van Brabant, dichtbij het vroeger hertogdom Henegouwen en het graafschap Namen. In de Middeleeuwen, en eveneens later nog, werd er dikwijls gevochten tusschen hertogen en graven, naijverig op de macht van hun naburen en er op uit om een gedeelte van hun grondgebied in te palmen. Om zich te verdedigen en ten einde hun grenzen te versterken, lieten de hertogen van Brabant op eenigen afstand van elkaar sterke vestingen bouwen.

Deze dienden tot de verdediging, alsook tot toevluchtsoord voor de bewoners van de streek· Dit is ook de oorsprong van het versterkt kasteel van Mont-St-Guibert, op de puinen van hetwelk de kerk gebouwd werd. De overlevering verzekert zelfs dat dit kasteel dikwijls bezocht werd door de hertogen die er verscheidene malen kwamen verblijven. Later viel dit onnoodig geworden versterkt kasteel, wellicht vernietigd tijdens een gevecht, in puin. Tot op een zekere hoogte werd het gelijk gemaakt en toen men de kerk begon te bouwen overdekte men het geheel met een dunne laag aarde. De instorting, in Mei 1918, van een gedeelte van den muur aan den Oostkant, die veel schade veroorzaakte, schijnt mijn bewering te staven. Deze instorting liet ons toe de samenstelling van den grond na te gaan : een laag aarde van hoogstens één meter dikte, daarna een geweldige opeenhooping van steenen, dikke klompen in het midden en kleinere steenen aan den buitenkant. Deze steenen schijnen door menschenhanden bewerkt geweest te zijn en hun regelmatige nevens elkaar plaatsing, samen met het weinig aarde dat ze bedekt, komen heelemaal niet overeen met hetgeen we gewoonlijk in de natuur aantreffen, noch in rotsachtigen, noch in anderen grond.

Dit is de verklaring die ik als de waarschijnlijkste geoordeeld heb en die den ongewonen steenen bouw uitlegt die zooveel vreemdelingen, toeristen en zelfs inwoners van Mont-St.-Guibert nieuwsgierig maakte.

II. — « De hoeve van de Tiendenschuur » te Mont-Saint-Guibert.

Op de hoogvlakte die den heuvel beheerscht waarop de gemeente Mont-St.-Guibert gebouwd werd, te midden van weelderige oogsten en weiden die zich uitstrekken zoover het oog reikt, staat een massieve groep oude en lage gebouwen. Het is de hoeve van de Tiendenschuur met haar aanhoorigheden.

Hoofdingang van de hoeve van de Tiendenschuur.

Alleen de naam « Tiendenschuur » volstaat om ons opnieuw te doen denken aan de lang vervlogen tijden van het Leenroerig stelsel.

Deze hoeve is inderdaad aloud. Haar bouwtrant, de omheiningsmuur en haar verleden, dat ik hierna zal verhalen, zijn hier sprekende getuigen van.

Een weinig geschiedenis wordt hier noodzakelijk want, wat haar ontwikkeling betreft, staat deze hoeve nauw

in verband met de ontwikkeling van de localiteit door de eeuwen heen. Omstreeks het jaar 1100 verkregen de monniken van Gembloers een allodium te Mont-Saint-Guibert van Baudouin de Jalce of de Jauche, mits betaling van een inkomen van zeven marken. Later bevestigt een oorkonde van Paus Innocentius III, dateerende van 1213, dat de abdij van Gembloers Mont-St.-Guibert bezit met zijn kerk en aanhoorigheden. Buiten het hoog en het lager rechtsgebied, bezat de abdij het jachtrecht en een pachthoeve. Deze pachthoeve, de huidige hoeve van de Tiendenschuur, omvatte 48 bunders grond en 4 bunders weide en hof, vrij

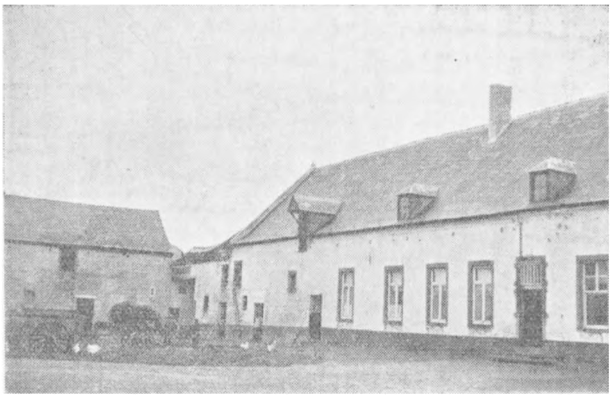

Het hoofdgebouw van de hoeve.

van cijns. Naar deze hoeve was het dat voortaan de landbouwers van de localiteit het tiende deel van hun oogst moesten brengen. Daar deze belasting nu « Tiend » geheeten werd, noemde men de hoeve in de omstreken niet anders dan « Tiendenschuur ». Later veranderde deze benaming « Tiendenschuur » in « Hoeve van de Tiendenschuur ». In 1787 werd zij aan een persoon verhuurd voor 528 florijnen 15 s. Sedertdien heeft zij verscheidene huurders of eigenaars gekend. Nu is de eigenaar er van graaf 't Kint de Roodenbeek, die ze verhuurt aan M. Lebrun.

Niettegenstaande zekere veranderingen en het afbreken van een ouden put, heeft de hoeve toch een oudheidkundig voorkomen behouden. Een weinig van den weg

afgelegen, ziet zij uit op een binnenhof, gedeeltelijk omgeven door oude of slechts onlangs gebouwde aanhoorigheden, en gedeeltelijk door oude dikke muren.

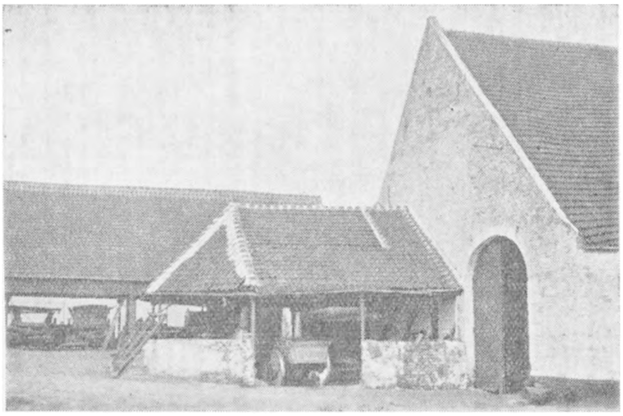

Bergplaats voor de karren, links bij het binnenkomen.

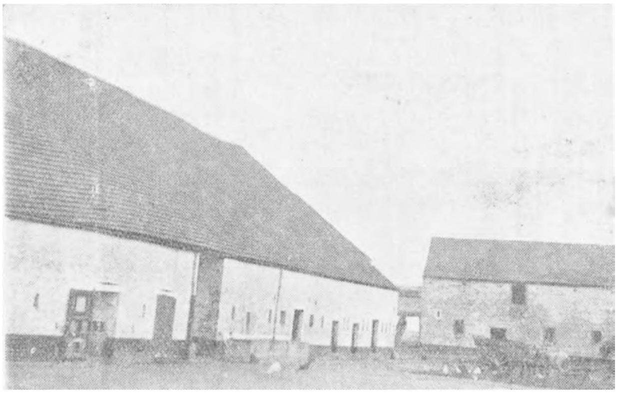

Koe- en paardenstallen. In het midden de mestvaalt.

Zij staat in verbinding met den buitenwereld door een breeden ingang met zware deur en zeer dikke muren, zooals men er soms nog aantreft bij oude gebouwen. Aan beide kanten staat een oude doch forsche linde. Door hun

verval wijzen sommige aanhoorigheden op hun hoogen ouderdom. Sommige kelders, waarvan de ingang zich bevindt in den omheiningsmuur, links bij het binnenkomen, nabij de ingangsdeur, zijn zeer oud en schijnen overblijfselen te zijn van hedendaags toegemaakte onderaardsche gangen.

Het hoofdgebouw, laag en zonder verdieping, heeft door zijn logge en ineengedrongen vormen zijn middeleeuwsch uiterlijk behouden, niettegenstaande de wijzigingen die het tijdens zijn eeuwenlang bestaan onderging. Twee andere poorten, kleiner dan de ingangspoort, verleenen toegang tot het omliggende veld. Naar het versleten uitzicht er van te oordeelen moeten zij insgelijks reeds vele jaren achter den rug hebben.

Sommige gebouwen, die hedendaags tot stal dienen, zijn van jongeren datum en dateeren van 1822, zooals de ankers in den gevel het aanduiden.

Vóór een paar jaren stond er nog een ouden put, rechts van de ingangsdeur van het hoofdgebouw ; sedert lang echter werd hij niet meer gebruikt. Jammer genoeg blijven er slechts enkele dikke en ordeloos verspreide steenen meer over op de plaats waar hij gestaan heeft.

Overal in deze hoeve zien we dikke steenen opgericht waar twee muren samenkomen, ten einde de zware wagens te beletten er een stuk van af te rijden. Deze steenen doen ons min of meer denken aan een veel voorkomend gebruik uit de Middeleeuwen en ook uit den Nieuwsten tijd.

Geheel het midden van het groote binnenhof wordt ingenomen door een overgroote mestvaalt, wier afmetingen eens te meer herinneren aan gewoonten uit het verleden.

Op een gedeelte van den linkervleugel van het uitgestrekt hof eindelijk, hebben wij een prachtigen vijver waarop verscheidene geslachten eenden zwemmen.

Zoo ziet er ongeveer deze in de omstreken wel gekende hoeve uit, die ik zoo goed mogelijk beschreven heb en waarvan ik de geschiedenis opmaakte.

Deze hoeve verdient bezocht te worden door allen, niet alleen door ingewijde kenners, maar ook door leeken.

De Gerechtsboom (1).

De Gerechtsboom ! Wie kent er van Mont-Saint-Guibert tot Villers la Ville, van Chastre tot Court-Saint-Etienne dezen reus niet die verscheidene eeuwen op zijn breede schouders draagt! Iedereen, van jong tot oud, zal u op zijn manier de geschiedenis van dezen ouden lindeboom vertellen.

De Gerechtsboom van Court-St.-Etienne, die van op het kruispunt van vijf wegen de omliggende streek beheerscht.

Heel alleen staat hij op de hoogvlakte, juist in het midden van een kruisweg, in het volle veld, ter plaatse genaamd *le Chenoy*, op het grondgebied van Court-Saint-Etienne.

---

(1) Zie *Brabantsche Folklore*, 5de jaargang, blz. 79, een artikel door den Heer Minne over hetzelfde onderwerp. Het wapen van Court-Saint-Etienne draagt den gerechtsboom op een van zijn kwartieren.

Op verscheidene kilometer afstand ziet men nog zijn dikken stam, zijn breede takken, zijn statige kruin. Alles in hem herinnert aan lang vervlogen tijden. Sedert lang reeds zou den ouden stam, opgevreten door de jaren en de weersgesteltenis, in stukken gevallen zijn, ware het niet dat een medelijdende hand hem gecementeerd hadde van aan de basis tot aan de eerste takken. Dank zij dezen steun weerstaat hij nog zegevierend aan de verwoede aanvallen van den wind. Er rond staan enkele rustieke banken, wier versleten toestand eveneens op een ver gevorderden ouderdom wijst.

Wat nu de geschiedenis van dezen boom betreft, deze ligt begraven in den nacht der tijden. Ondanks alle mogelijke opzoekingen ben ik er niet in geslaagd zijn ouderdom te kunnen bepalen. Wat hier ook van weze, de menschen van tachtig en negentig jaar die ik raadpleegde, bevestigden mij dezen boom steeds gekend te hebben in bijna denzelfden toestand waarin hij zich thans bevindt. Op het veld dat er rond ligt kwam het in 1815, bij den slag bij Waterloo, bijna tot een handgemeen tusschen Fransche troepen en een Duitsch regiment dat van Waver kwam.

In de omstreken bestaan talrijke legenden betreffende deze linde, die echter op verschillende manieren verteld worden. Volgens sommigen zou hij lang vóór den tijd van Napoleon geplant geweest zijn om als grenspaal te dienen tusschen twee grondgebieden. Het meerendeel is het echter eens over de volgende versie :

Lang geleden reeds, ten tijde toen hertogen en baronnen nog tegen elkaar streden, plantte men een boom op de plaats die *Chenoy* geheeten wordt. Deze eenzame boom, staande op het hoogste punt van een kale hoogvlakte, aan het kruispunt van verscheidene wegen waarop een druk verkeer heerschte, moest noodzakelijkerwijs de aandacht der voorbijgangers op zich trekken. Werd nu een misdadiger of dief aangehouden, dan geleidde het publiek, samen met de overheid, hem in stoet naar dezen boom waaraan hij opgeknoopt werd. Hij bleef er tamelijk lang hangen, ten einde bij de voorbijgangers de heilzame gedachte op te wekken hem niet na te volgen. In dit feit zou de naam « Gerechtsboom » zijn oorsprong vinden.

Een ouderling zegde mij zelfs er in zijn jeugd nog heelemaal verroeste haken aan gezien te hebben, die hingen aan de onderste takken van den boom. Ik betwist niet dat er eertijds haken aan dezen boom gehangen hebben, doch dat zij dienden om iemand aan op te hangen zou ik niet durven beweren.

Twee prachtige boomen dichtbij den Gerechtsboom, op de hoogvlakte genaamd « Le Chenoy ».

Andere oude menschen vertelden mij dat, naar een legende, de laatste twee gehangenen zelf hun koord zouden losgemaakt hebben. Het verschrikte publiek, denkende dat hier een mirakel in het spel was, zou dan de afschaffing van het ophangen aan dezen boom aangevraagd hebben.

Eindelijk zijn er nog anderen die beweren dat bij het ophangen van de laatste twee veroordeelden, spoken zouden te zien geweest zijn in de onmiddellijke omgeving van den boom. De verschrikte lieden zouden dan tusschen-

gekomen zijn om alle verdere strafuitvoeringen te beletten. In alle geval staat het vast dat bijgeloovige menschen gedurende langen tijd zich niet bij avond in de nabijheid van de linde durfden wagen.

Wat er ook van weze, deze boom is ongetwijfeld de oudste van al de linden die ver in het ronde groeien. Hij is waarlijk belangwekkend en geeft aan de bezoekers gelegenheid tot mooie wandelingen en schoone gezichtspunten.

Hij wordt eveneens op de militaire kaarten aangegeven als strategisch punt. De stations van Mont-Saint-Guibert, Blaumont, Chastre, Court-Saint-Etienne, Faux en Strickon zijn het dichtst gelegen bij de plaats waar dezen aan alle toeristen wel bekenden eerbiedwaardigen ouderling groeit.

JULES DUBOIS (1).

Nota's over Toponymie en Archeologie.

M. MORTIER, (*Brabantsche Folklore,* 12de jrg., blz. 380) signaleert het ontdekken van Belgo-Romeinsch aardewerk aan den *poteau Djadot* op de hoogten van Morimont. Naar alle waarschijnlijkheid stond er een toren van Romeinschen oorsprong nabij het gehucht Ruchaux, waar antieke fundamenten aangetroffen worden.

Een dakpan en draineerbuizen werden tijdens den oorlog gevonden op het grondgebied van Mont-St-Guibert, nabij de grens tusschen deze gemeente en Court-St-Etienne. Men heeft er de *fontaine Angon* en de bron van de *Ri Angon.* De top van den Mont-St-Guibert, eertijds Mont-St-Jean, schijnt voor den eeredienst gediend te hebben. Hedendaags treft men er groote zandgroeven aan, waaruit het zand gehaald wordt dat men gebruikt in de gieterijen te Charleroi. Deze opdelvingen leidden tot de ontdekking boven op den berg, van een prachtige gepolijste bijl in

(1) De nota's die men daareven gelezen heeft werden opgesteld door M. Jules Dubois, jonge onderwijzer wiens werk ons ernstige bijdragen liet verwachten, doch die spijtig genoeg al te vroeg gestorven is.

donkeren silex (onze verzameling). Zij werd ons in 1912 geschonken door wijlen onzen vriend Edgard de Marneffe, die ze zelf ontving van advokaat Ruelle van Waver.

* * *

De naam Mont-St-Guibert zou aan deze localiteit gegeven geweest zijn in 1123, bij het overbrengen van de relikwieënkast van St-Guibertus uit de abdij van Gembloers. De kerk die toen gebouwd werd zou een vroegere kapel vervangen hebben die in vervallen toestand verkeerde en die stond op een onbebouwden, doch, uit strategisch oogpunt beschouwd, zeer belangrijken heuvel. Deze hoogte (le Mont = de berg) is een vooruitstekend punt in een bocht van de rivier. Het was de zetelplaats van een allodiaal hof in een vesting en waarvan de primitieve kapel misschien wel de kasteelkapel geweest is. Het was eertijds de *Mairie le Duc en le Romans pays de Brabant,* hoofdmeierij door de Hertogen ingesteld en waarvan het rechtsgebied zich uitstrekte van Gembloers tot Waver.

De *tour al Vaux* of *tour des Sarrasins* (misschien wel van Romeinschen oorsprong) staat aan den oever van de Orne. Naar men zegt bestaat aldaar een onderaardsche gang die uitkomt te Gentinnes (?).

Aan het kruispunt der wegen, geheeten « *au Chenoy* », stond de galg, de *gerechtsboom.* Hier kan misschien wel een brandbegraafplaats bestaan hebben.

* * *

Ruchaux (gehucht van Mont-St-Guibert) = eertijds *Royssart,* schijnt afgeleid geweest te zijn van *Rooien* = van struiken zuiveren, ontginnen.

In het bosch van Morimont, nabij de Ry Angon, heeft men eertijds overblijfselen van Romeinsche fundamenten, lampen, tegulæ (talrijke) en Romeinsche muntstukken gevonden.

Op den rechteroever van de Ry Angon, op den top van den heuvel die de grens uitmaakt tusschen Court-Céroux-Mousty en Ottignies, vond men Romeinsche urnen, muntstukken uit den tijd van Hadrianus en een neolithische standplaats.

Graaf Goblet d'Alviella publiceerde in 1897 een archeologische kaart van de omstreken van Court-St-Etienne, waarop de tumuli, de brandbegraafplaatsen, de oppidums, de neolithische standplaatsen, enz. uit den omtrek voorkomen. De pre- en proto-historische ontdekkingen zijn vooral talrijk geweest in den hoek die gevormd wordt door Dyle en Orne, ten N. van la Quenique en ten Z. van Franquenies.

Aan den samenloop van Orne en Glori hebben wij een Romeinsch fortje, aan dezen van Orne en Thyle weer een Romeinsch fortje, wat onze thesis betreffende de verdediging in de oudheid van doorwaardbare plaatsen, samenloopen en bronnen, komt bevestigen.

In 1861 werden door JUSTE en TARLIER enkele opgravingen gedaan op de hoogvlakte die de Orne scheidt van de Ri Angon. Waarschijnlijk is het een begraafplaats van La Tène die urnen en bronzen voorwerpen opleverde. In 1901 deed DENS, in het bosch van Noirhat, opgravingen in twaalf grafsteden uit het ijzeren tijdvak, *op regelmatigen afstand van elkaar over een lengte van 1400 meter,* langs den weg van Court naar Bousval. Hij ontdekte er vaten en een bronzen scheermes die wij dateeren van La Tène II.

L. STROOBANT.

Beersse, Maart 1933.

Van Roissart tot Kuchaux ?

M. Ad. Mortier zou willen weten hoe Roissart veranderde in Ruchaut (1). Als men ziet hoe de meesters in toponymie weifelend staan voor sommige verklaringen van plaatsnamen, begrijpt men wel dat oningewijden in het vak, zooals ik, niet al te bevestigend durven zijn. 't Is dan tegen wil en dank dat ik een kleine enquête deed in TARLIER en WAUTERS (2). *Le Ruchaut* is een gehucht dat in twee deelen verdeeld wordt door de *ri du Ruchaut* of de

(1) *Brabantsche Folklore,* n° 71, blz. 383.

(2) T. en W. *Géog. et hist. des comm. belges.*

ri Angon, op de grens gelegen tusschen Court-St-Etienne en Mont-St-Guibert. In 1865 telde elk gedeelte elf huizen en was gelegen op 2400 m. afstand van de kerk, het eene ten N.-O. van Court-St-Etienne, het andere ten N.-N.-W. van Mont-St-Guibert. Dit laatste grenst aan *Bruyères*, een gehucht van Ottignies.

Te Waterloo bestaat een gehucht *Roux Sart* (*Roussart*, 1470) ; op de Zuidergrens van het woud, schrijft Wauters, bestonden eertijds heiden die den naam Roux Sart deden geven aan het gehucht dat hedendaags op diezelfde plaats gelegen is ; deze agglomeratie staat ten Oosten van een huizengroep die geheeten wordt *Les Vieux-Amis*, waarmede zij vereenigd werd (1). Deze verklaring past zeer goed voor *Le Ruchaut* dat grenst aan het gehucht Bruyères (heide). In dit geval zou men echter gezegd hebben : *Roussaut*, want tot nu toe behield de naam Roussart de overhand te Waterloo. Van den anderen kant weten wij ook dat een rosachtig mensch, een *rousseau* (roodkop), in 't Waalsch geheeten wordt *in roucha* of *on rossia*.

De oudste schrijfwijze is, te Court-St-Etienne, *le Roiesart* of *Roiersart*, in 1247. Volgens mij zou deze naam beteekenen: de sart van *Rojer* of *Roger*, een veel gebruikte voornaam in de XIII[de] eeuw, evenals bij andere : *Rixen* (sart), *Tangi* (sart), *Roffes* (sart), *Libert* (sart), enz. die hedendaags niet meer bestaan. Noteeren wij verder een *Rohasarth* (2), in de XIV[de] eeuw, waarschijnlijk den vroegeren naam van Sart-lez-Walhain. Rohart, Rouart heeft zich kunnen veranderen in *Ruart*, vanwaar *le Ruant* te Ottignies, le *Ruart* elders. In *dom Berlière* (3) lezen wij dat sommige toponymisten Ruaux niet afleiden van een eigennaam, doch wel van *ru* of *rode*, ontgonnen plaats.

Wat er ook van weze, in 1247 hebben wij *Roiersart*, dat door het wegvallen der *r* of door assimilatie met de *s* *roiessart* en daarna *roissart* werd. In het Waalsch nu werd dit woord uitgesproken als *rwessart*, dat, geschreven *ruuessart*, zeer goed in het Waalsch *ruchaut* kon worden.

---

(1) T. en W. *Canton de Nivelles, Waterloo*, blz. 81-82.

(2) Ibid. *Canton de Perwez*, bijvoegsel en verbeteringen (blz. 34, kol. 1).

(3) *Histoire de Gosselies*, deel I, blz. 288.

Daar men te Court (1) een *Petit-Reuchaut* en een *Champ du Grand Reuchaut* aantreft, kan men eveneens veronderstellen dat *Roger* veranderde in *Rou,* daarna in *Reu* en eindelijk in *Ru* (verg. *Roucourt,* Henegouwen, van Rogericurtis). Aldus zou er echter geen plaats gelaten worden voor de verandering in *Roysart* (Mont-St-Guibert) in 1616 (2) daarna in *Roissart.*

Sommigen meenden in de *ri Angon,* om wille van de gelijkenis met een wapen van de Franken, de hangon, en om wille van zijn monding in de Dijle te *Franquenies* (Céroux-Mousty), een herinnering aan de Franken te vinden. Hier is niets van, niettegenstaande de talrijke oudheden die in de streek gevonden werden. Terwijl Franquenies zijn naam te danken heeft, niet aan de Franken, doch aan een Germaansch kolonist met name *Franco,* heeft *ri Angon* den zijnen misschien in de XII[de] of in de XIII[de] eeuw gekregen van een genaamden Ange, naast wiens hut het water waarschijnlijk ontsprong. Van Ange kwam men tot *Ango, Angon.* Verg. Hues en Huon, Huge, Hugo en Hugon.

Wat nu den Morimont betreft die Ruchaut beheerscht, dit woord zou ik liever schrijven als Morymont en ik zou er den berg van Amaury *(Amolrici Mons)* van maken. In 963 reeds bestond er een *Moriermont* in het graafschap Hoei (3).

Met voorzichtigheid heb ik hierboven de meeningen vooruitgezet die ik als de waarschijnlijkste beschouw. Mogen zij ook waar zijn.

J. DEWERT.

---

(1) T. en W. *Canton de Wavre, Court-Saint-Etienne,* blz. 123.

(2) Ibid. *Cant. de Perwez,* blz. 71. Er dient opgemerkt te worden dat te Jumet de *Goharmunt* uit de IX[de] eeuw veranderde in *Goyssart,* W. *Goyssau.*

(3) ROLAND. *Toponymie namuroise,* blz. 393.

Congressen, Vereenigingen, Tentoonstellingen

Louis Titz Hulde. — Deze kunstenaar, pas vóór enkele maanden overleden, schonk ons talrijke mooie teekeningen van al de monumenten van het land die een bouwkundig karakter bezitten. Na den oorlog teekende hij een nieuwe en aangrijpende reeks met betrekking tot het verwoeste België. Een comité kwam dan ook tot stand onder de benaming van « Amis de Louis Titz » en, om het aandenken aan den kunstenaar te vereeuwigen, werd er besloten aan den Staat de verzameling teekeningen van deze tweede reeks aan te bieden. Met dit doel werd een inteekenlijst geopend. Elke inteekenaar die minstens 20 fr. stort, heeft recht op een ets door Titz of op een portret van den kunstenaar, gegraveerd door Rassenfosse. Adres : Musée du Livre, 9, Ravensteinstraat, Brussel. Postcheckrekening : Les Amis de Louis Titz, nr 34164.

In de Anderlechtsche Musea. — Een tentoonstelling waarop talrijke portretten van Erasmus verzameld werden, kon van Zondag 4den Juli af in het Erasmushuis te Anderlecht bezocht worden.

Tentoonstelling voor Kunst en Folklore uit den Borinage. — Op 7den April werd in de tegenwoordigheid van den Heer Minister voor Openbaar Onderwijs in de Galerij van het Gulden Vlies te Brussel een tentoonstelling voor Kunst en Folklore uit den Borinage geopend, ingericht door den « Cercle Borain ». De eigenlijke kunsttentoonstelling valt buiten het gewoon kader der zaken die door « De Brabantsche Folklore » gesignaleerd worden. Op deze tentoonstelling zagen wij in de glazen kasten echter ook verzamelingen voorwerpen die behooren tot het gebied van de Folklore, o. m. mooie glazen fantasiesartikelen, door de glasblazers uit de streek gedurende hun vrije uren gemaakt : trompetten, wandelstokken, presse-papiers, paarden en andere dieren, gecompliceerder toestelletjes als draaimolens en carrousels. Er waren ook bewerkte pijlen, pluimen vogels, overgroote vederbossen, heel het materieel van de handboogmaatschappijen. Er waren eindelijk ook overblijfselen van een kleine bijna verdwenen nijverheid, de « pierres à cougnoux » in aarde van Nimy, versierd en geschilderd zooals het werk van de vroegere prententeekenaars.

Boekennieuws.

HARSIN PAUL. — *Comment on écrit l'Histoire.* 154 blz. Prijs 18 fr. + port. Uitg. Georges Thone, Luik, 1933.

Dit boek maakt deel uit van de *Bibliothèque scientifique belge,* een reeks werken uitgegeven onder leiding van een Comité, bestaande uit leeraars aan de Luiksche Hoogeschool. De schrijver geeft ons een samenvatting van vijftien lessen over « Begrippen over geschiedkundige critiek », gegeven bij de candidatuur tot het doctoraat in de Rechten aan de Luiksche Hoogeschool. Deze cursus werd dus niet opgesteld voor toekomende geschiedkundigen-specialisten en daarom ook zegt de schrijver er van, dat het niet in zijn bedoeling lag een handboek over geschiedkundige methodeleer uit te geven. Om een boek te beoordeelen is het dus noodig na te gaan welk doeleinde door den auteur nagestreefd werd, en zich op hetzelfde standpunt te plaatsen als hij zelf.

Daar dit werk bestemd is om aan de personen die zich niet op eigenlijk geschiedkundige studiën toeleggen, begrippen te geven over de te volgen methodes bij een geschiedkundig onderzoek, zal het vooral belang inboezemen aan onze lezers, die, zonder aanspraak te maken op den titel van geschiedkundige, toch zoo gewetensvol mogelijk willen medewerken aan onze uitgave. Wij mogen hun zonder eenig voorbehoud het boek van M. Harsin aanbevelen. Wat het onderzoek van het geschiedkundig uitzicht der folkloristische feiten aangaat, kunnen wij hen niets beters aanraden. Ongetwijfeld zouden wij kunnen wijzen op meer gedetailleerde werken, Langlois en Seignobos of Bernheim ; van liefhebbers moet men echter geen specialisten willen maken.

In dit werk waardeerden wij het kapittel waarin de schrijver uitlegt wat er moet verstaan worden door geschiedkundige waarheid, waarheid *sui generis,* « essentieel relatieve en gebeurlijke waarheid ». « Dat de historische waarheid kan veranderen, dat deze van gisteren niet noodzakelijkerwijs dezelfde is als deze van vandaag of van morgen, is buiten allen twijfel. Niettemin blijft zij toch de historische waarheid, omdat, op elk der bewuste oogenblikken, zij het was die de expressie gaf van de criteriologische enquête over een steeds rijkere en nauwkeuriger onderzochte documentatie ». Dit is toegeven dat er onvermijdelijk in hetgeen men hedendaags beschouwt als zijnde de geschiedkundige waarheid, een gedeelte dwaling voorkomt. Dit gedeelte dwaling zal dikwijls een legendarisch, een fictief gedeelte zijn. Van dit oogenblik af krijgt de studie van het feit, beschouwd uit het oogpunt van folklore of legende, een onbetwistbaar belangrijk wetenschappelijk karakter en daarom ware het ook te wenschen dat het folkloristisch gebied in het vervolg meer door de geschiedschrijvers in aanmerking genomen zou worden.

Wij mogen er niet aan denken, hier al de gedachten uiteen te zetten die wij zouden kunnen aanbieden over het hoofdstuk dat betrekking heeft op de geschiedkundige synthese, de paragrafen namelijk die als opschrift dragen : verklaring van de feiten en historische waarheid, verklaring der feiten en causaliteitsbegrip. Niet dat we het op historisch gebied niet eens zijn met den schrijver ; wij zouden echter niet durven beweren dat, zoo het folkloristisch gebied zijn ensemble gegevens voegde bij het geschiedkundig verhaal, onze opvattingen betreffende de geschiedkundige synthese dezelfde zouden blijven als de zijne.

In zijn besluit schrijft M. Harsin (blz. 131). « Een ander onrechtstreeksch nut van de Geschiedenis is, dat zij dient als hulpwetenschap tot de andere sociale wetenschappen ».... « Hier raakt men aan de voornaamste verdienste van de geschiedenis, deze namelijk van een onvergelijkbaar werktuig te zijn van intellectueele cultuur ».

Wij meenen in vorige artikels genoegzaam aangetoond te hebben dat de folkloristische feiten een grootere sociologische dan geschiedkundige waarde hebben en dat hun sociologisch voorkomen hen eerder zou moeten doen plaatsen op het arbeidsveld van den socioloog dan op dit van den geschiedschrijver.

Folklore, veel meer dan geschiedenis, is sociologie. De Geschiedenis beschouwd als hulpwetenschap van de sociale wetenschappen zou dus ook hulpwetenschap van de Folklore worden. Vóór tien jaar zou niemand dit hebben durven schrijven. Men was er veeleer van overtuigd, en velen zijn het nog, dat de Folklore een hulpwetenschap van de geschiedenis is. De gegevens van het vraagstuk komen voor in omgekeerde orde.

M. Harsin sluit zijn boek met eenige critische beschouwingen over de « historische woorden » ; hij toont aan hoe deze ontstaan en hoe ze weldra door de legende misvormd werden : Alles is verloren, uitgenomen de eer ; Er zijn geen Pyreneeën meer ; Ga aan uw meester zeggen dat wij hier zijn door den wil van het volk en dat wij er slechts zullen weggaan door het geweld der bajonetten ; De dood zonder veel woorden ; De « garde » sterft doch geeft zich niet over ; Dooden staat op.

A. M.

MAURITS DE MEYER. — *Vlaamsche Volkskunde*. Overdruk van een artikel in « Vlaanderen door de eeuwen heen ».

Zeer wel doorschouwde vlugge schets van de Vlaamsche Folklore.

Volgens schrijver bestudeert de folklore niet alleen de volksgebruiken, die slechts gedeeltelijk het volksleven uitmaken ; haar doel bestaat eveneens in het bestudeeren van heel de traditioneele cultuur van het volk. Hierbij behooren de volkstaal, het volksgeloof, de volkswetenschap, de volkskunst, de volksindustrie, de volksgebruiken en de volksfeesten.

Aldus schijnt het wel dat heel de traditioneele cultuur van het volk het voorwerp van de folklore moet uitmaken ; dat deze alleen bestaat in een overleving uit vroegere tijden en dat er op dit gebied niets nieuws meer bijkomt, dat hetgeen hedendaags ontstaat niet meer tot de folklore behoort. De auteur ziet zeer wel de plasticiteit van al de folkloristische elementen, die zich voortdurend naar het milieu weten te schikken. En er zijn ook scheppingen op dit gebied wat de aanbrengst betreft van nieuwe elementen, die ontleend werden aan de wetenschap en aan de kunst van de beschaafde kringen.

Schrijver is gekant tegen de romantische opvatting, volgens dewelke een lied of een spreekwoord organisch zou voortkomen uit het volksbewustzijn, spontaan zou ontstaan uit de massa ; hij beweert daarentegen dat elke geschreven of niet geschreven kunstuiting steeds het product is van het individu. Is het echter wel dáár dat de knoop ligt ? Onbetwistbaar is elke schepping, elke nieuwigheid het product van een individu ; heeft echter de niet-beschaafde individu, de ongeletterde zelfs, niets doen ontstaan dat naar de volkstraditie overging ? De schrijver zegt het zelf, terwijl hij nochtans schijnt aan te sluiten bij de zienswijze van den Duitschen musicoloog Tappert die beweert dat noch de soldaten, noch de studenten, noch de werklieden een melodie uitgevonden hebben.

Naar het schijnt is M. De Meyer hier dus niet gekomen tot een nauwkeurig bepaalde theorie.

Niettegenstaande deze critiek is het ons aangenaam te zeggen dat de schrijver meester is van zijn stof ; dat hij talrijke, zeer karakteristieke feiten aanhaalt en dat zijn werk, uit dit oogpunt beschouwd, uiterst nuttig is.

P. M.

LOWET DE WOTRENGE. — *Essai sur la Porcelaine dite de Bruxelles*, 332 blz. Rijk geïllustreerd, 1931. Société Royale d'Archéologie de Bruxelles.

Toen wij verleden jaar het overlijden van M. Lowet de Wotrenge aankondigden, zegden wij aan onze lezers dat hij op zijn sterfbed nog de laatste opgemaakte bladzijden had kunnen zien van zijn minutieus werk over het Brusselsch Porselein. Dit werk is het nu dat daareven verscheen. Het is het 36ste boekdeel van de Annalen van de Koninklijke Maatschappij voor Oudheidkunde van Brussel. Het behelst nota's over de voornaamste fabrieken, hun karakteristieke merken en nog gekende stukken van waarde : Tervuren, Monplaisir, Etterbeek, Louis Cretté, Wauthier, Faber, Windisch-Caillet en Vermeren, de fabriek van den Leuvenschen Steenweg, de Capellemans van Hal, Alfred Feyen, Ange Louis Legros.

Het tweede deel handelt over de modeleerders, de beeldhouwers en versierders en het derde geeft de Bibliographie en de catalogussen van de gekende stukken.

Verscheidene tabels maken het raadplegen van het werk gemakkelijker. Daar echter de illustratie zeer rijk en mooi is, hadden we hieromtrent ongetwijfeld nog graag een bijkomende tabel gezien met een verwijzing naar de bladzijden.

Herinneren wij er terloops aan, dat in « Brabantsche Folklore » 12de jaargang, blz. 279 een nota verscheen, die er schijnt op te wijzen dat de Brusselsche porseleinfabrieken van nog ouderen datum zijn dan de schrijver van dit boek schijnt te denken.

Oostvlaamsche Zanten, 8ste jaargang, n^rs^ 2-3. Maart en Mei 1933.

Dit tijdschrift, orgaan van den Folkloristischen Kring van Oost-Vlaanderen, publiceert een dubbel en rijk geïllustreerd nummer over de pachthoeven in Vlaanderen: vooral de verspreiding van de verscheidene typen is het voorwerp van een uiterst nauwkeurige ontleding. Sedert vele jaren reeds houdt de schrijver van deze studie, M. Cl. Tréfois, zich ten andere bezig met het onderzoek van dit vraagstuk.

Bij het bouwen van zijn hoeve houdt de landbouwer rekening met sommige behoeften van zijn bedrijf. Met den tijd echter veranderen deze behoeften. Hij tracht dan de traditioneele invloeden, die niet meer beredeneerd zijn, in overeenkomst te brengen met de nieuwe levensvoorwaarden.

Wijzen wij ook op het onlangs verschenen werk van M. Otto Lehmann dat wij in dit tijdschrift signaleerden en dat door den schrijver niet geciteerd word : *Das Schleswigsche Cimbrische Bauernhaus und seine Bedeutung für die Volkskunde*. Dit werk verscheen in de verzameling *Mengelingen*, aan Antoon Schiffereü aangeboden bij gelegenheid van zijn jubelfeest.

Werken als dit van M. Tréfois, van M. Lehmann, van Dauzat voor Frankrijk, van Haberlandt voor Oostenrijk, doen beslissende factoren van het leven der volkeren, waarvan noch het bestaan noch het belang vermoed werd, op den voorgrond treden.

L'Art Populaire en France. — 4de jaargang 1932, 204 blz. geïllustreerd. Boekhandel Istra, Jodenstraat, 15, Straatsburg. Prijs 75 Fransche fr.

Dit deel moet voor geen van de voorgaande onderdoen. Overal, zou men zeggen, voelt men behoefte aan een nauwkeuriger bestudeeren van de landelijke woning. Hier hebben we nu artikels over de versiering van het Baskische huis, over de Bretonsche woning, over Zuid Burgondië, over de bindsteenen en bovendorpels uit Basse Auvergne, over de windwijzers uit het Mâconnais, over de dakbedekking in Savooie.

De studiën over de prentjes, de ex-voto's, de sieraden bij processiën en andere feesten, enz. zijn nog steeds even belangwekkend en de opeenvolgende deelen vullen elkaar aan. Ten slotte zullen zij een kostbaar repertorium vormen van de Fransche Volkskunst.

De noodzakelijkheid aan een coördonatie van de werken der zoekers en van het ondernemen van wetenschappelijke enquêtes laat zich meer dan ooit gevoelen, in Frankrijk zoowel als elders. Ook werd door het bestuur van deze uitgave een enquête ondernomen over de kleine ambachten.

Revue de Folklore Français. Deel IV, nr 1, 1933.

In deze aflevering van 96 bladzijden publiceert M. Saintyves twee studiën ; de eene over het lied bij het ploegen en over den magischen oorsprong er van (met teksten van liederen en de er bij behoorende muziek), de andere over de namen die in de verscheidene gewesten van Frankrijk aan koeien en ossen gegeven worden door deze die ze hoeden of leiden.

In het zeer rijke gedeelte over « Materieel en Documenten », dat overeenkomt met onze rubriek « Ditjes en Datjes », noteeren wij vooral den uitslag van een enquête door Sarreau de Maynard over *het bijgeloof in het filmatelier.*

De groote Fransche filmsterren antwoordden bijna allen dat zij het bijgeloof, dat zoo eigen is aan de tooneelspelers, niet kennen. Een enkele uitzondering nochtans, Simone Cerdan, die nooit een groen kleed zou dragen (in Engeland wordt deze kleur als noodlottig beschouwd) en die er nooit zou in toestemmen gefilmd te worden tusschen decors waarop geschilderde visschen voorkomen. « Dit brengt ongeluk bij, ik verzeker het u, en dit zou mij al mijn effect benemen ».

De reden nu van dit prijsgeven van alle bijgeloof ? Deze wordt ons door de belanghebbenden zelf gegeven. De filmsterren zijn niet zoo zenuwachtig als de tooneelspelers. Zij komen niet rechtstreeks in aanraking met het publiek ; bijgevolg vreezen zij dan ook geen plankenkoorts, noch onverschilligheid of vijandigheid vanwege de toeschouwers. Mislukt er iets dan filmt men het tooneel een tweede maal en zelfs een derde maal zoo het noodig is, totdat het nagestreefde effect bekomen wordt.

Wij vestigen de aandacht van onze lezers op het feit dat een uiting van folkloristischen aard verdwijnt in een bepaalden kring, als gevolg van de veranderende voorwaarden van dien kring. Even nuttig om waar te nemen en om te onthouden als een uiting die gewijzigd overgeleverd wordt of die zich aanpast aan nieuwe gebeurlijkheden. Wij leggen er eveneens nadruk op, dat het verschillende psychologische elementen zijn die hier het prijsgeven van het bijgeloof bepalen. De geestestoestand van den speler wordt niet langer beïnvloed door den geestestoestand van het publiek.

Revue Anthropologique. — Nrs 1 tot 3, Januari-Maart 1933. Boekhandel Nourry, 62, rue des Ecoles, Parijs.

Afgezien van de studiën over voorgeschiedenis, over de anatomie en de physiologie van het menschelijk lichaam, behelst dit driedubbel nummer ook artikels die meer bijzonder de folkloristen

aanbelangen. Een studie namelijk door M. P. Saintyves over de bstendigheid van oude riten in den cultus van het water bij het meer Saint Andéol en in de bergen van Aubrac. Een artikel door Louis Marin over de ethnische studiën en het classificeeren der Wetenschappen, zal eveneens menig folklorist belang inboezemen.

Bulletijn van het Nationaal Museum voor Ethnografie te Sofia. X^de^ en XI^de^ jaargang, 340 blz. geïllustreerd, 1932.

De uitgaven van het Nationaal Museum voor Ethnografie te Sofia behelzen steeds zeer uitgebreide, wel opgevatte, en rijk geïllustreerde studiën. Het daareven verschenen deel geeft ons werk van Ichiroff over de bevolking van het Koninkrijk Bulgarië, terzelfdertijd behandeld op historisch en op ethnografisch gebied ; van Iv Gochev over de kleederdracht der monniken van Oud Bulgarië, naar de iconographie ; van Kostov over de nationale kleederdracht in Noord-West Bulgarië, van Mej. Peteva die een vergelijking maakt tusschen de verschillende soorten Bulgaarsche borduurwerken. M. Vacarelski zet zijn werk voort over de stoffelijke cultuur der Bulgaren en geeft in het boekdeel van dit jaar de uitslag van zijn navorschingen betreffende de eggen die gebruikt worden door de landbouwers van dit land. Allerhande wetenswaardigheden, waarin dikwijls zeer eigenaardige feiten behandeld worden, alsmede bibliographische aanduidingen en critiek over talrijke mededeelingen sluiten het werk. Signaleeren wij dat in elke aflevering van dit Bulletijn een rijke bibliographie gegeven wordt, die met veel nut zal geraadpleegd worden door dezen die belang stellen in de Folklore van Bulgarië en van den Balkan. Alles werd natuurlijk in het Bulgaarsch geschreven, doch na elk bijzonder artikel vinden wij gewoonlijk een resumé in het Fransch.

Samen met het hierboven besproken werk, ontvingen wij ook uit Sofia een brochure van 44 blz., een soort vragenlijst, zonder korte inhoud in het Fransch ditmaal. Zij heeft echter betrekking op de Bulgaarsche landelijke woning en op het landbouwgereedschap, eveneens op het gereedschap van de verscheidene stielen die door de Bulgaren op den buiten beoefend worden. Wij bemerken o. m. inlichtingen over den plattegrond van het huis, over het samenvoegen van de balken, over het bouwen van het dak, enz.

Aan allen die zich in België bezighouden met de landelijke woning weze dit werk warm aanbevolen.

Bulletin de la Société Royale d'Archéologie de Bruxelles. N^r^ 1, April 1933. Wat Brabant aangaat geeft ons dit nummer een artikel door M. Van der Essen over het huwelijk van Alexander Farnèse te Brussel in 1565 en een ander door graaf J. de Borchgrave d'Altena over de beelden van O. L. V. van Bijstand te Brussel. Dit laatste bevat acht illustraties.

Toerisme, Nr 9, Mei 1933. Uitg. Paardenmarkt, 70, Antwerpen.

In dit nummer zet Dr Geyskens van Diest een reeks artikels in over de streek rond Diest : *Op de Grens van Kempen en Hageland.* Dit gedeelte van het Noord-Oosten van Brabant is zeer interessant en wordt niet genoeg door de toeristen bezocht.

Bulletin du Touring Club, 15den April 1933, bevat een artikel door M. Maurice Deflandre dat ons herinnert aan de albums van Paul Vitzthumb, heden bewaard in het Prentenmuseum. Verscheidene dezer teekeningen geven ons beelden van het Brussel uit de tweede helft van de XVIIIde eeuw, toen Etterbeek en Schaerbeek nog verafgelegen dorpen waren. De bijbehoorende nota's geven soms belangrijke inlichtingen over de geschiedenis en de folklore van de Brusselsche omgeving.

Le Guetteur wallon, nrs 31-32, April-Mei, 1933. Drukkerij Dave, rue Delvaux, Namen.

In deze aflevering lezen wij een artikel door A. Colart over St-Hubertus en de razernij. De schrijver geeft het lied weer dat gezongen wordt door de bedevaarders uit het bisdom Trier.

Deze aflevering zegt ons tevens dat te Andenne een Kring gesticht werd voor archeologische en folkloristische navorschingen en dat het Gemeentebestuur den rechtervleugel van het Stadhuis te zijner beschikking stelde, om er een Museum in te richten.

H. O. K. — In ons vorig nummer signaleerden wij het uitgeven van het eerste nummer van dit tijdschrift, dat gepubliceerd wordt door den Oudheidkundigen Kring van Hoogstraten. Het tweede nummer dat geïllustreerd is, bevat het vervolg van een studie over Nikolaas Leopold, prins van Salm-Salm en eerste hertog van Hoogstraten, en een artikel over graaf Antoine II de Lalaing.

Onze Uitstapjes.

Onze vierde uitstap zal plaats hebben op 20sten Augustus. Ditmaal zullen de deelnemers naar Hasselt geleid worden. Zij zullen er de processie van Virga Jesse bijwonen die ook wel processie van het zevenjaar genoemd wordt, omdat zij slechts om de zeven jaar uitgaat. Deze processie heeft een heel bijzonder karakter. Alle straten staan dan vol versierde palen en boomen, echte boomen. De huizen worden opgesmukt met vaandels en natuurlijke of papieren bloemen. Op verscheidene plaatsen in de stad worden verhoogen opgetimmerd, waarvan de versiering ons herinnert aan de mirakels die door gezegde Lieve Vrouw geschiedden. In de processie zelf stappen heel karakteristieke groepen.

Bij deze gelegenheid wordt ook de « Langeman », de reus van Hasselt, de grootste van gansch het land, op een markt

tentoongesteld. Onder zijn voorzitterschap wordt er soep uitgedeeld, terwijl de beiaard speelt. De leden van een broederschap, elk een potlepel dragend, vergezellen door de straten een overgrooten ketel met soep.

Wij noodigen de folkloristen uit, deze eigenaardige ommegangen, die aan sommige Middeleeuwsche gebruiken herinneren, komen bij te wonen.

Gedetailleerde inlichtingen kunnen opgzocht worden in Em. va Heurck : *Les Drapelets de Pelérinage*, blz. 186, in Jan Gessler : *Le Langeman ou géant hasseltois* (Mélanges Moeller, 1914). E. H. Polydoor Daniëls : *Enkele nota's over de Virga Jesse van Hasselt* (Mengelingen Borman, 1919).

Vertrek uit Brussel te 7 uur stipt, 38, Wetstraat, over Leuven, Tienen, St-Truiden. Bij het terugkomen afstappen te Diest, bezoek aan het Begijnhof en het Folkloremuseum. Eveneens stilstand te Scherpenheuvel.

Prijs, vervoer, noenmaal en drinkgeld inbegrepen (drank niet) : 60 fr., te storten uiterlijk op 16^{den} Augustus.

Erratum.

Op het einde van het artikel door M. Denis Boomans : *De waarde van de Folklore op sociologisch gebied*, blz. 375-379, werd bij het opmaken een noot vergeten. Zij herinnerde er aan dat dit artikel een verslag was dat door den auteur uitgebracht werd op het Archeologisch Congres te Bergen in 1928.

Ons Weerstandsfonds.

Vanwege M. Isidoor Teirlinck te Brussel ontvingen wij nog 100 fr. en van M. Werner Janssen te Leuven 15 fr. voor ons Weerstandsfonds. Dit brengt nu het totaal bedrag op 3796 frank.

Onze 13de Jaargang.

Om geplubliceerd te worden in onzen 13^{den} Jaargang, n^{rs} 73 à 78, hebben wij voor het oogenblik : een woordenlijst van Brusselsch Bargoensch door M. Paul Hermant, studiën over Van Helmont door de HH. Behaeghel en Stroobant, de Geschiedenis van de Heerlijkheid Haren door M. L. Stroobant, artikels over Folklore en Wetenschap door de HH. Marinus en P. Hermant, Legendarisch Leuven door M. Stroobant, de Folklore in het sociaal conformisme door Marinus, de folkloristische overlevingen bij een Joodsche plechtigheid door M. Fl. Mortier, artikels door M. Pellegrin over de Landelijke Woningen en over den Folkloristischen Kalender van zijn streek (Op-Heylissem), enz.

INHOUDSTAFELS

TWAALFDE JAARGANG — September 1932 - Juli 1933

Nrs 67 tot 72

INHOUDSTAFEL DER PLATEN

Vrouwe Maria Rovelly, abdis van Ter Kameren (1642-1665) 17
Vrouwe Isabella Clara Eugenia Schetz van Grobbendonk, Abdis van Ter Kameren (1683-1696) 23
Kaart der streek waar Begrafeniskruisjes aan de Kruisstraten gezet worden 77
Grenzen bij benadering van het gebied der begrafeniskruisjes in stroo 78
Grenzen, bij benadering van het gebied waar de begrafeniskoek wordt uitgedeeld 83
Het streelen van het aapje « du Grand Garde » te Bergen 105
Kinderspel met saai in Moravië 109
Stempelband met beeld van den H. Franciscus (1500-1520) 113
Lubbeek. — Deur der XVIIe eeuw in den hofmuur der Pastorie te Lubbeek 120
Glabeek. — Zicht op het Dorp 121
Glabeek. — De Kerk 122
Sint-Pieters-Rhode. — Kasteel Ter Horst 129
Blazoen van Sint-Maurits voor een schuttersgild te Rijssel (1820), L. Melino 136
Blazoen van Sint-Joris voor een voetboogschuttersgild van Brussel door J. De Man (1786) 137
Ovale houtsnede Sint-Sebastiaan (Sint-Gillis-Waes) 138
Blazoen van Sint-Sebastiaan voor een handboogschuttersgild, door C. van Merlen (1654-1723) 139
Blazoen van een St-Sebastiaansgilde 140
Ruitvormig Blazoen van het Sint-Jorisgild te Audenarde 144
Keerzijde van dit blazoen 144
Ruitvormig blazoen van het Sint-Sebastiaansgild met distelbloem te Audenarde 146
Ruitvormig blazoen der Sint-Sebastiaansgilde te Audenarde 147
Keerzijde van dit blazoen 147
Modern ruitvormig blazoen uitgegeven ten gerieve van schuttersgilden uit de omstreken van Audenarde 148
Ruitvormig blazoen van het Sint-Hermesgild te Audenarde 150
Keerzijde van dit blazoen 150
Ruitvormig blazoen der Neering van Sint-Amandus te Audenarde 153
Dubbelzijdig blazoen van zelfde gilde (voorzijde) 154
Keerzijde van dit blazoen 154
Ruitvormig blazoen der Neering van Sint-Anna te Audenarde 156
Ruitvormig blazoen der Neering van Sint-Arnoldus 158
Keerzijde van dit blazoen 158
Ruitvormig blazoen der Neering van Sint-Catharina 160
Ander ruitvormig blazoen der zelfde neering 160
Ruitvormig blazoen der Neering van Sint-Eloy 161
Keerzijde van dit blazoen 161

Ruitvormig blazoen der neering van Sint-Jan-Baptist te Audenarde 163
Ruitvormig blazoen der neering van Sint-Petrus te Audenarde 167
Ruitvormig blazoen der Pynders Sakkendragers te Audenarde 168
Ruitvormig blazoen der Sint-Huybrechtsgild te Sint-Denys-Boucle 169
Keerzijde van dit blazoen 169
Ruitvormig blazoen het Sint-Arnoldusgild te Leupeghem 171
Ruitvormig blazoen der Broederschap van Onze-Lieve-Vrouw van Halle 173
Ruitvormig blazoen der Broederschap van de Heilige Drievuldigheid 175
Ruitvormig blazoen der bedevaart tot de H. Amelberga te Mater 177
Ander ruitvormig blazoen van dezelfde bedevaart 178
Ruitvormig blazoen van de bedevaart tot het H. Kruis te Kruyshauthem 179
Ruitvormig blazoen van de Ruitersmaatschappij Sint-Martinus te Asper 181
Ruitvormig blazoen der Pleziermaatschappij Société Saint-Wilhelboldus 183
Keerzijde van dit blazoen 183
Ruitvormig blazoen der Boldersmaatschappij Sint-Laurentius te Eenaeme 185
Op de « oudmarkt » te Brussel, teekening van Narcisse 205
Kooper op de « oudmarkt », teekening van Narcisse 206
Verkooper op de « oudmarkt », teekening van Narcisse 207
Krakeel op de « oudmarkt », teekening van Narcisse 209
Toonbank op de « Oudmarkt », teekening van Narcisse 212
Wijkkermis in de Reebokstraat 216
Cul de lampe, teekening van Narcisse 219
Plan van Brussel uit de XVIIe eeuw 222
Gezicht op het St-Geurikseiland te Brussel, door Puttaert, naar Vitzhumb 228
Het Groot- en het Klein-Eiland gevormd door de Senne te Brussel 229
Gezicht op het St.-Geurikseiland, naar een lithographie van P. Lauters 233
Gezicht op het St.-Geurikseiland, naar een aquarel van Van Moer 235
Gezicht op het St.-Geurikseiland, naar een aquarel van Van Moer 237
Plan van Brussel uit de XVIIIe eeuw 239
Plan van den eersten wal van Brussel met vroegeren loop van de Senne, door P. Combaz 246
De « Franche Taverne » te Corbais, teekening van E. Bourguignon 274
Kaart van Brabant door Nic Visscher (1680) 276

De grafsteen de Novarra te Roosbeek 277
Voorgevel van het Erasmushuis te Anderlecht 281
Zaal in Renaissance stijl in het Erasmushuis 282
Werkkamer van Erasmus 283
Handschrift van Van Dorme te Leuven (Tekst) 324
Handschrift van Van Dorme (Muziek) 325
Het Brigoletspel te Moulbaix 326
Een handig speler heeft zijn brigolet in de gorle geworpen 327
Teekening van een kinderspel te Oostende 342
De Senne aan het St-Geurikseiland naar een oude teekening 343
Neerlinter, De zegel van Neerlinter 358
» Beeld van de H. Catharina 360
» Beeld van de Heilige Moeder Anna 360
» Beeld van de H. Barbara 360
» Beeld van de H. Lucia 361
» Beeld van den H. Sebastiaan 362
» Beeld van den H. Man Job 363
» Beeld van den H. Rochus 363
» Beeld van de H. Wivina 363
» Pomp met beeld van den H. Foillaen 365
» Beeld van den H. Foillaen 366
» Beeld van den H. Foillaen in feestornaat 367
» Bedevaartbeeldeken van de HH. Foillaen, Furseus en Ultanus 370
» Bedevaartbeeldeken van den H. Foillaen 371
Plan van het Bois de Morimont te Mont-St-Guibert 382
Dolk in silex en romeinsche dakpan 383
De herovering van Raon l'Etape door de Franschen in 1914 naar een teekening 401
Bedevaartbeeldeken van de H. Adela te Orp-le-Grand 437
Beeldeken van Sinte Cicercula (XVII^de^ eeuw) 438
Sint-Christophorus in de kerk van Celles-bij-Doornik 439
Autos te Celles bij de bedevaart 440
Sint-Christophorius te Hannuit 440
De wijding der autos te Hannuit 441
Beeld van Sint-Christophorus in de kerk te Hoei 441
Beeld van Sint-Christophorus te Racour (Raatshoven) 442
Saint-Christophe le Jajolet (Frankrijk) op een bedevaartdag 443
Het altaar van Sint-Maurus in de kapel van O. L. Vrouw ten Steen te Grimde. Smeedijzeren kronen 444
Medaille van het Dertienmaal te Hakendover 445
Diploma aan de bedevaarders die dertien achtereenvolgende jaren het « Dertienmaal » deden 446
Standbeeld van Brabo op de Groote Markt te Antwerpen 448
Kerk van O. L. Vrouw ten Poel te Tienen 449
Personeel en Materieel voor het gevecht van den Lumeçon te Bergen 451
Het gevecht op de Groote Markt te Bergen 452
Een gelijksoortig gevecht te Erfurt in Duitschland 452

De klokkenmaker, teekening van Narcisse 460
Algemeen zicht op Mont-Saint-Guibert 461
Overblijfsel van een torentje op den heuvel te Mont-St-Guibert 462
Het vroeger perron van Mont-Saint-Guibert 463
Hoofdingang van de hoeve van de « Tiendenschuur » 465
Het hoofdgebouw van de hoeve 466
Bergplaats voor de karren 407
Koe en paardenstallen 467
De gerechtsboom van Court-St-Etienne 469
Twee prachtige boomen op « Le Chenoy » 471

INHOUDSTAFEL DER SCHRIJVERS

ANTOINE PAUL. — Vrouwkensavond 398
BANNEUX LOUIS. — (Nécrologie) 354
BERNARDY A. — Het huwelijk onder de galg 107
BETTE SIMEON. — (Nécrologie) 303
BOOMANS DENIS. — De Waarde van de Folklore op sociologisch gebied 373
BOURGUIGNON E. — De Ommegang te Neerwaver 267
» Hoe Malborough zijn overwinning bij Ramillies feestte 273
BOVY ALBERT. — De zeden en de beschaving 339
BRUNARD ED. — Volksgeneeskunde 112
CAVENAILLE J. — Volksgeneeskunde 111
» Kinderspel met Saai 342
» Kinderspel 342
COLLETTE P. — Voor het behoud van een mooien grafsteen te Tervueren 278
Dr CRICK LUCIEN. — Bibliographie : Em. H. van Heurck, Kinderspelen van Luyckx 407
DE BEER JOS. — De papieren blazoenen der gilden, Neeringen, Broederschappen en andere Vereenigingen van het land van Audenarde 135
DE CLERCQ AUGUSTA. — Allerzielendag te Geeraardsbergen 280
DE COSTER ROBERT. — Over Vollezeelsche Volkstaal 384
DE MARNEFFE A. — De Bekersproef 108
» Een geval van verplaatste Folklore 269
» De uitleggingen in Folklore 397
DESTROOPER E. — Volksgeneeskunde 111
DE WARSAGE R. — Het Vaandelspel 107
DEWERT J. — Van Roissart tot Ruchaux 474
DIEU MAURICE — Jean-Baptiste Van Dorme, leuvensch schilder en toondichter 322

DUBOIS JULES (†). — Notas over Mont-Saint-Guibert 461
E. H. FRUYTIER. — De abdij Ter Kameren bij Brussel, een Vlaamsche abdij 3
E. H. GASTON. — Band van de XVIe eeuw 112
» Parochie en gemeente archief 274
Dr GESSLER JAN. — Peter Unruh 286
» A la bonne femme of fame 286
GOSSELIN A. — Hoe springlevend de Folklore nog steeds is en hoe zij voortdurend verjongd wordt 394
HERMANT PAUL. — Voorteekenen en Volksgeneeskunde 110
» Over de ijdelheid 205
» Over den oorsprong der Faustsage 270
» De Folklore in de werken van Teniers de Jongere 288
» De Folklore op nieuwe banen 333
Bibliographiën.
» *M. J. Van den Weghe.* — Uit de geschiedenis van Lot 116
» *Joseph Meyers.* — Studiën zur Siedlungeschichte Luxemburgs 116
» *Dr Jos. Schrynen.* — Nederlandsche Volkskunde 292
» *Will-Erich Peuckert.* — Volkskunde des Proletariats 296
» *J. H. Nannings.* — Brood en gebakvormen en hun beteekenis in de Folklore 347
» *Otto Lehmann.* — Das Schleswigsche Cimbrische Bauerhaus und seine Bedentung fur die Volksklünde 347
» *Maurits de Meyere.* — Vlaamsche Volkskunde 479
HENDRICKX FRANS. — Melkwezer 203
» Vertaling van: Over de IJdelheid 205
» Vertaling van: De Waarde van de Folklore op sociologisch gebied 373
» Vertaling van : De verklarende verschuivingen in de Folklore 425
» Vertaling van : Nota's over Mont-Saint-Guibert 461
HEUPGEN PAUL. — Het aapje du «Grand Garde» te Bergen 105
JELLEY. — (Nécrologie) 303
LAPORT GEORGES. — De Waalsche Volksvertellingen 286
LECA (Baron). — Bibliographie : *Arthur Gorovei.* — Descantecele Romanilor. Studiu de folklor (Bezweringen bij de Roemenen) 114

MARINUS ALBERT. — La Légende 26
» L'orientation nouvelle dans le Folklore 187
» Le Folklore descriptif 249
» Huibrecht van Eyck, legendarische figuur 271
» Mise au point d'une phrase audacieuse 287
» Le folklore dans le conformisme social 287
» De Gadale te Geldenaeken 334
» Wanneer een vrouw onpasselijk is 335
» Modern bijgeloof 336
» Op uwe gezondheid 341
» Geneeskundige ontdekking 402
» De verklarende verschuivingen in de Folklore 425

Bibliographie :

» *Robert Herz.* — Mélanges de sociologie religieuse et Folklore 293
» Revue de Folklore Français 193
» *Harsin Paul.* — Comment on écrit l'Histoire 478
» *Lud.* — Orgaan der Poolsche vereeniging voor ethnologie 296
» *de Beer Jos.* — Les Méreaux Anversois 297
» *Meunier Joseph.* — Verviers la bonne Ville 298
» *Dubois Charles.* — Vieille Chroses d'Andenne 299
» *Van Gennep Arnold.* — Le Folklore du Dauphiné 411
» *Danzat Albert.* — Légendes, prophéties et superstition de la guerre 414
» *Pospisil Frantisek.* — Etnologicke Materialie z. Jichozapadu 416

MORTIER FLORENT. — De Kabbalah en haar invloed 84
» Het voorwerp en de definitie van de Folklore 305

MORTIER ADRIEN. — Archéologische opzoekingen bij Mont-St-Guibert 380

NARCISSE. — Teekeningen op de «oudmarkt» te Brussel 206-219

PEETERS JEAN-CH. — De Bedevaartbeeldekens van den H. Foillaen te Neerlinter 358

PELSENEER. — De getallen 334

PEUTEMAN JULES. — Het broederschap van Baelen-sur-Vesdre 286

POSPISIL. — Kinderspel met saai in Moravië 109

SADOUL LOUIS. — Iets over het ontstaan der legenden 400

SNAPPE RENE. — De Ommegang te Neerwaver 266

S(IBENALER) J.-B. — Bakkerij-specialiteiten te Aarlen 267

STROOBANT LOUIS — Het Sint-Geurikseiland te Brussel 220

» De Grudii 272

» Welke wijnen geschonken werden aan de tafel der hertogen van Brabant 272

» Brusselsche Folklore van vroeger 399

» Nota's over Toponymie en Archéologie van Mont-St-Guibert 472

SMITS F. — Volksgeneeskunde 112

THEYS CONSTANT. — Zantingen 343

TREFOIS L. — Godsdienstige secte te Lathuy 395

VAN DAMME D. — Het Erasmushuis te Anderlecht 281

» Het Erasmushuis te Anderlecht en de afdeeling voor Hebreeuwsche oudheidkunde en Folklore 288

D^r VAN HAESENDONCK S. — De grafsteen de Novarra te Roosbeek 277

VANDERSLEYEN L. — Over den oorsprong der Kapel van Scheut 272

VAN TURNHOUT J. — Op verkenningstocht door 't Hagenland 119

VAN GENNEP A. — Gebruiken uit den oogsttijd 288

» Twee folkloristische vraagstukken 74

VANDERSTICHEL A. — De kerk van Sint-Genesius-Rode 311

VAN HAUDENARD MAURICE. — Enkele Waalsche spelen (Brigolet, picquarome et bilion) 326

VAN UDEN J. D. H. — Hoe men op 10 Juni 1715 te Brussel feestvierde 99

» Sacrament der Miraculen te Brussel op 13, 14 en 28 July 1720 102

» Werkloosheid te Brussel in 1738 279

» Porcelein fabricage te Brussel in 1738 279

» Een geheimzinnige ziekte in 1731 279

» Paleisbrand te Brussel in 1731 390

VAN DEN BROECK ERNEST. — (Nécrologie) 303

VAN DEN BROECK LOUIS. — (Nécrologie) 303

VOGELAERS J.-B. — Hoe men brood maakte in de XVIIe eeuw 278

X. — De Processie te Neerwaver. 396

G. W. — Over den reiger.

LIJST DER VERMELDE BRABANTSCHE GEMEENTEN

Aarschot, 131
Affligham, 313
Alsemberg, 313
Anderlecht, 220, 230, 281, 288, 301, 405, 477
Assche, 224, 225, 230
Baysy-Thy, 112
Beersel, 313
Bevekom, 275
Binkom, 127
Blaumont, 472
Brussel, 3. 11, 38, 99, 102, 110, 122, 135, 206, 220, 279, 288, 291, 311, 336, 341, 343, 344, 351, 390, 420, 434, 435, 480, 483
Bunsbeek, 123, 359
Butzel, 118
Caster, 230
Céroux-Mousty, 473
Chartre, 472
Chaumont-Gistoux, 275
Corbais, 273
Corbeek-Loo, 132
Court-Saint-Etienne, 469, 472, 475
Diepenbeek, 287
Diest, 24, 108, 230, 299, 484, 485
Dilbeek, 230
Drieslinter, 203, 357
Dworp, 313
Edingen, 103, 279
Eigenbrakel, 314
Elewijt, 6, 224
Eppegem, 221, 224
Etterbeek, 480, 484
Evere, 230
Faux, 472
Florival, 24
Geldenaken, 334
Gentines, 473
Glabbeek-Zuurbemd, 120, 121
Grimbergen, 224
Grimde, 440, 444
Groenendaal, 315
Groot-Bijgaarden, 241
Hakendover, 123, 125, 353, 364, 443, 445
Hal, 230, 314, 351, 480
Hamme-Mille, 24
Haren, 230
Hauwaert, 128
Helmet, 230
Heverlée, 132
Hoeilaart, 285
Hougaarden, 275
Houthem-St-Margriet, 12,3 353, 358
Houthem-St-Katharina, 276
Huldenberg, 420
Ittre, 11
Kumptich (Hoxem), 276
Laken, 221, 230, 232, 237
Lathuy, 395
Leefdaal, 6
Lennick, 221
Leuven, 8, 15, 20, 109, 230, 231, 247, 272, 288, 322, 353, 369, 448
Linkebeek, 313
Lot, 116
Lovenjoul, 117, 303
Lubbeek, 119, 132
Machelen, 230
Meensel-Kieseghem, 121
Meerbeek, 230
Melkwezer, 203
Molenbeek, 238
Mont-St-Guibert, 380, 461, 476
Neder-over-Heembeek, 111
Neerlinter, 357
Neerijssche, 241
Neerwaver, 266, 396
Nijvel, 236, 285, 303, 418, 451, 475
O. L. Vrouw-ten-Bosch, 353
Ophem, 25
Opheylissem, 51
Oplinter, 24, 124, 353, 359
Orsmaal-Gussenhoven, 203
Ouderghem, 353, 421
Overyssche, 241, 353
Park (Heverlée), 118, 131, 418
Pellenberg, 118
Perwez, 475
Ransberg, 357
Roosbeek, 276

Schaarbeek, 230, 484
Schepdael, 230
Scherpenheuvel, 485
Scheut, 272
Steenokkerzeel, 6
Strombeek-Bever, 112
St-Genesius-Rhode, 230, 311, 343
St-Joris-Winghe, 128
St-Pieters-Rhode, 129, 420
Strickon, 472
Tervuren, 241, 278, 480
Ter Kameren, 3
Tienen, 123, 127, 230, 285, 353, 370, 447
Tourinnes-la-Grosse, 275
Tweebeek, 220
Ukkel, 230, 232, 314, 317, 405
Valduc, 24
Villers, 7, 24
Vilvoorden, 6, 221, 223
Vissenaeken, 127
Vollezeele, 384
Vorst, 236, 313, 318
Waterloo, 313, 470, 475
Waver, 353, 470
Ways, 438
Weerde, 224
Wemmel, 6
Wommersom, 123
Zellik, 223
Zetrud-Lumay, 276
Zevenborre, 315
Zoutleeuw, 122, 203, 230, 336, 353, 358, 361

ONTLEDENDE INHOUDSTAFEL

In deze inhoudstafel zijn de vakken gerangschikt volgens het folkloristisch onderzoek vermeld 1ste jaar, blz. 8.

Algemeen overzicht.

La Légende 26
L'orientation nouvelle dans le Folklore 187
Le Folklore descriptif 249
Het Erasmushuis te Anderlecht 288-405-477
De Folklore in de werken van Teniers de Jongere 288
Nederlandsche Volkskunde 292
Mélanges de sociologie religieuse et Folklore 293
Mise au point d'une phrase audacieuse 287
Het voorwerp en de definitie van de Folklore 305
De Folklore op nieuwe banen 333
De zeden en de Beschaving 339
De Maurits Sabbe hulde te Antwerpen 346
De Waarde van den Folklore op sociologisch gebied 373
De uitleggingen in Folklore 397
Hoe springlevend de Folklore nog steeds is 394
De Folklore in Dauphiné 411
Legende profeten tijdens den wereldoorlog 414
Etnologisch Materialie 416
Le rôle du Folklore dans l'Enseignement de l'Histoire 417
De Verklarende Verschuivingen in de Folklore 425
Louis Titz Hulde 477
Tentoonstelling voor Kunst en Folklore uit den Borinage 477

A. — *Volksgeloof.*

I — *Kultus en folklore.*

1. — *Volksprenten en beelden betreffende volksgeloof, legenden, godsdienst en kultus.*

De abdij Ter Kameren bij Brussel een Vlaamsche abdij 5
De Kabbalah en haar invloed 84
Het Sacrament der Miraculen te Brussel, 13, 14 en 28 July 1720 102
He H. Guignolet in Bretagne 106
Gekleede Mariabeelden in 't Hagenland 118-134
De kerk van Lubbeek 119
Beeldenrij in de kerk van Glabbeek 121
Beeldenrij in de kerk van Zuurbeemd 123
De H. Blasius te Wommersom 124
De H. Odroda te Wommersom 124
De kerk van Hakendover 125
Beeldenrij in de kerk van Sint-Joris-Winghe 128
Beschermheiligen van gilden, neeringen, broederschappen, in het land van Audenarde 135 tot 186
De slotkapel van Ten Horst 130
De Sint-Geurikskerk te Brussel 227
Le kerk van Laken 236
De relikwiën van de H. Gudula 238
Het bakken op Goeden Vrijdag 269
Oorsprong der Kapel van Scheut 272
Peter Unruh 286
Eglise Collégiale de Saint-Pierre à Anderlecht 301
De H. Arnoldus, patroon der Bierbrouwers 302
De kerk van Sint-Genesius-Rode 311
Sint-Leonardus kerk te Zoutleeuw 353
De Bedevaartbeeldekens van den H. Foillaen te Neerlinter 359
Beeldenrij in de kerk van Neerlinter 360, 1, 2, 3
De eeredienst tot de H. Lucia te Neerlinter 361
De H. Foillaen te Neerlinter 365, 367
Beeldekens van den H. Foillaen 370, 371
Godsdienstige sekte te Lathuy 395
De kapel van Ereonpuch te Stambruges 394
De H. Servaas te Stambruges 395
De eeredienst tot de H. Christoffel 395-436
Antwerpsche Sanctjeskring 406
Eeredienst tot de H. Adela 436
Eeredienst tot de H. Cicercule 436
De smeedijzeren kronen te Grimde 444

2. — *Lokale processiën en bedevaarten.*

De bedevaart tot O. L. Vrouw van Lubbeek 119
Begankenis tot den H. Blasius te Wommersom 124

De bedevaart van Hakendover 125-353-445
De bedevaart tot de H. Odrada te Grimde 126-353-444
De Begankenis van O. L. Vrouw ter Stocxkens 128
Begankenis tot de H. Wivina te Sint-Pietersrode 132
Gebruiken te Melkwezer 203
De folklore der processiën en Ommegangen 300
De Ommegang te Neerwaver 266-396
De Folklore der Processiën en Ommegangen 300
De processie van Sint-Genesius-Rode 319
De Begankenissen tot den H. Christophorus 436

3. — *Kapellen en gebruiken die er mede verbonden zijn.*

Veldkapel te Sint-Pieters-Rhode 129
De slotkapel van Ten Horst 130
De kapel van de H. Lucia te Neerlinter-Heide 361

4. — *Wonderbare bronnen, steenen, dieren of boomen.*

Bron van den H. Quirinus te Wommersom 124
Bron van den H. Zaligmaker te Hakendover 124
Bron van de H. Genoveva te Oplinter 124
Oude riten in den kultur van het water 483

II. — *Duivelwereld.*

1. — *Volksprenten betreffende den duivel ; vertelsels, spreekwoorden, spreuken en zegswijzen, waarin zijn naam voorkomt.*

Vollezeelsche volkstaal 385
De Duivelsbrug over de Senne 245

III. — *Tooverwereld.*

1. — *Tooverformulen, tooverboeken.*

De kabbalah en haar invloed 84
Oude tooverboeken 91
De Faustsage 97-270
Roemeensche bezweringen 114
De Zwarte kunst 291

2. — *Daden en vergaderingen van toovenaars en tooverheksen ; gedaanten welke deze aannemen.*

Een geheimzinnig ziekte 279
De zwarte kunst 291
De Gadale 334

IV. — *Geestenwereld.*

Geestenoproeping 95

B. — Volksleven.

I. — *Bijgeloof.*

De Kabbalah en haar invloed 84
Roemeensche bezweringen 114
Geschreven gebeden op zich dragen 93
Modern bijgeloof 336
De getallen 334
Het Bijgeloof in het Filmatelier 482

1. — *Bijgeloof aangaande het menschelijk lichaam.*

Zijn beeld raken alvorens zelfmoord te plegen 335
Wanneer een vrouw onpasselijk is 335
Over de anatomie en de physiologie van het menschelijk lichaam 482

2. — *Voorteekenen van geluk of ongeluk.*
Het aapje « du Grand Garde » streelen 105

3. — *Bijgeloof aangaande dieren, planten en delfstoffen.*
Over den reiger 338
De kikvorsch als geneesmiddel 111
Het zwaluwnest als pleister 112
Duivenringen als ex-votos 394

II. — *Folklore en Liefde.*

1. — *Goede of slechte voorteekens betrekkelijk het huwelijk.*

Trouwen in Mei 107
Het Huwelijk onder den galg 107

2. — *Spreekwoorden en zegswijzen over de liefde.*
Bezweringsformulier in Roemeenen 115
Vollezeelsche Volkskunst 385-386
Vrouwkensavond te Brussel 398

III. — *Droomen.*

Roemeensche bezweringen 115

IV. — *Volkszeden en volksgebruiken.*

Le folklore dans le conformisme social 287
Zeden der Vossenmarkt te Brussel 205

1. — *Gebruiken betreffende de geboorte, het huwelijk, den dood.*

De Begrafeniskruisjes aan de Kruisstraten en de Begrafeniskoeken in het Noorden van Frankrijk 74
Trouwen in Mei 107
Het Huwelijk onder den galg 107
Papieren blazoen voor huwelijksfeesten 182

Stroo bij begrafenissen 394
Van de wieg tot het graf (Folklore in Dauphiné) 411
De lijkoven te Riethoven 302
Allerzielenaltaars te Geeraardsbergen 280
De kerkganggebruiken te Wommersom 124
Doopselgebruiken te Wommersom 124

2. — *Volksfeesten, kermissen, jaarmarkten, stoeten, volksspelen.*

Het Vaandelspel 107
De Bekerproef 108
De volksfeesten op de Vossenplein te Brussel 216
Feest in de Reebokstraat te Brussel 216
Het hangen van een broek op St-Geuriksdag te Brussel 229
Film over de reuzen van Ath 291
De Volksdansmare 301
Brigolet, picquarome et bilion 326
De gilde viert 350
Vrouwkensavond te Brussel 398
In het doelschuttersgild te Brussel 421

3. — *Kleeding en sieraad.*

Over de ijdelheid 206
De kleeding van den ruiter in den Ommegang te Neerwaver 267
Tentoonstelling van Roemeensche tapijten 290
Volkskleedij van Brasov 301
Armbanden 394

4. — *Versiering van straten en huizen op feestdagen.*

Feest op de Vossenplein te Brussel 215
Hoe men op 10 Juni 1715 te Brussel feestvierde 99
De Bulgaarsche landelijke woning 483

5 — *Bijzondere gebruiken in elken stiel (patronale feesten, enz.).*

De ontschorsing der eiken in de Ardennen 116
De papieren blazoenen der neeringen te Audenarde 151
Gebruiken op de Vossenmarkt te Brussel 207
Bakkerij-specialiteiten te Aarlen 267
Hoe men brood maakte in de XVIIe eeuw 278
Gebruiken bij den oogsttijd 288
De presentpenningen te Antwerpen 297
Sint-Arnold, patroon der brouwers 302
Over de ijdelheid 341
Op uw gezondheid 341
Brood- en gebakvormen en hunne beteekenis in de Folklore 347
De nieuwjaarswensch der Lanternemans te Brussel 399
De eggen in Bulgarië 483

6. — *Juridische folklore (Bestuurlijke en rechterlijke gebruiken, enz.).*

Het huwelijk onder den galg 107
De legende van den « Chien de Montargis » 294
De bastaards in het recht van Diest 299
De bekerproef 108
De Franche Taverne te Corbais 274
De Tiendenschuur te Mont-Saint-Guibert 465
De gerechtsboom van Court-Saint-Etienne 469
Wanneer de bijen zwermen 451

7. — *Handelsgebruiken : gewichten, maten, overeenkomsten aangaande koop en verkoop, enz.*

Uithangbord te Lubbeek 118
Papieren blazoenen der neeringen te Audenarde 151
A la bonne femme of fame 286

8. — *Tafelgebruiken, voedsel : eigenaardige spijzen en eetgerief.*

Bakkerij-specialiteiten te Aarlen 267
Bakken op Goeden Vrijdag 269
De wijnen aan de tafel der hertogen van Brabant 272
Hoe men brood maakte in de XVIIe eeuw 278
Brood en gebakvormen en hunne beteekenis in Folklore 347
Pain à la Grecque 431
Koek van Reims 435

V. — *Het kind in de folklore.*

1. — *Spelen, liederen, rondedansen, gebeden, raadsels, kinderfeestjes, schoolgebruiken.*

De kinderspelen van J. B. J. Luyckx 407
Kinderspel 342
Kinderspel met saai 109, 342
Allerzielenaltaars te Geeraardsbergen 280

VI. — *Folklore en almanak.*

1. — *Eerste April, Vastenavond, Eerste Mei, Goeden Vrijdag, Paschen, Sint-Pieter en Pauwel, St-Marten, enz. Verloren Maandag, Allerzielen, Drie Koningen, Nieuwjaarsgebruiken, Kerstmis, Sint-Jansvuren, enz.*

Vrouwkensavond op 19 April te Brussel 398
Nieuwjaarsgiften te Brussel 399
Vastenavondzotten 409
Allerzielenaltaars te Geeraardsbergen 280
Bakken op Goeden Vrijdag 269

C. — *Volksliteratuur.*

I. — *Vertelsels.*

Contes d'a-prandjère	295
Histoire d'el Keurière	300
Le roman du renard	300
Caffé-Liedeken	322
Les contes populaires wallons	348

II. — *Sagen en legenden.*

De legende van Faust	97-270
D'jean Laringnette	110
Huibrecht van Eyck, legendarisch figuur	271
La légende, essai d'analyse psycho-sociologique	26 à 73
Oorsprong der kapel van Scheut	272
La légende meurt-elle ?	27
Théroigne de Méricourt	28
La recherche de l'invariant légendaire	34
Les beaux anges de Van Eyck qui chantent	38
Egmont et de Hornes, grévistes décapités	38
De l'enfant à l'adulte	39
Le rôle de la raison dans les actions humaines	40
Ou il est question de la peinture de la stratosphère	43
Il était une fois un pays qui avait renoncé à l'étalon-or	45
L'éclusier de l'Yser, personnage légendaire	49
On charge à la baïonnette, c'est elle qu'on appelle Jeannette	51

III. — *Anecdoten.*

Zantingen	343
Iets over het onstaan der legenden	400
L'esprit humain est-il reste susceptible de créations légendaires	55
L'élément traditionnel dans la légende	61
Le milieu contemporain peut-il encore inspirer des légendes	64
L'extension de l'instruction entrave-t-elle les formations légendaires	66
Les limites à l'imagination créatrice	70

IV. — *Spreekwoorden en zegswijzen, vertelsels die er mede in verband staan.*

Over Vollezeelsche volkstaal	384

D. — Volkswetenschap en Volkskunst.

I. — *Volkstaal* (idiotismen, dieventaal, grafschriften, spotzegsels en spotnamen, bijnamen, volkshumor, volksetymologie.

Tienen « de blanke stede » 123
Op de « oude markt » te Brussel 208
De Grudii 272
Over de oorsprong der kapel van Scheut 272
A la bonne femme (of fâme) 286
Congres voor Waalsche dramatische kunst 289
Caffé Liedeken 322
De Gadale 334
Over de IJdelheid 341
Op uw gezondheid 341
Gekscheerderij te Vollezeele 387
Toponymie te Melkwezer 203
Vlaamsche Volkskunde 479
Oorsprong van 't woord « Antwerpen » 447
Spotnaam der Tienenaars 447
Bloedpensgang te Brussel 435
Van Roissart tot Ruchaux 474

II. — *Geschiedenis en aardrijkskunde, historische personen, wapens, plaatsnamen, enz.*

De abdij Ter Kameren bij Brussel een Vlaamsche abdij 5-25
Hoe men op 10 Juni 1715 te Brussel feestvierde 99
Sacrament der Miraculen te Brussel 13, 14 en 28 July 1720 102
Band der XVIe eeuw 113
Uit de geschiedenis van Lot 116
Op verkenningstocht door 't Hageland 117-134
Het Sint-Geurikseiland te Brussel 220-248
De Grudii 272
De wijnen geschonken aan de tafel der hertogen van Brabant 272
Hoe Malborough zijn overwinning bij Ramillies feestte 273
Parochie en gemeentearchief 274
Luiksche enclaves in Brabant 275
Een grafsteen te Roosbeek 276
Een grafsteen te Tervueren 278
Werkeloosheid te Brussel in 1738 279
Een geheimzinnige ziekte in 1731 279
Porcelein fabricagie te Brussel in 1738 279
Het Erasmushuis te Anderlecht 281, 405
Oudheidkundig Congres te Luik 285
Museum voor Folklore te Lier 290

Folklore Museum te Gent 290
Sanctjes kring te Antwerpen 290
Lud, Poolsche Vereeniging voor Ethnologie 296
Les Méreaux Anversois 297
Verviers la bonne Ville 298
Diestersche Jaarboek 299
Eglise Collégiale Saint-Pierre à Anderlecht 301
La nécropole à incineration à Riethoven 302
De molen van het St-Geurikseiland 343
Onweer en brand 244
Storm 344
De Zuiderzee film 346
Neerlinter 357
Archéologische opgravingen bij Mont-St-Guibert 380
Paleisbrand te Brussel (1731) 390
Vrouwkensavond te Brussel 398
Sambre et Meuse 405
Oost-Brabant 405
Comité du Vieil Uccle 405
Vadernecum du Visiteur à l'abbaye du Parc-le-Duc à Louvain 418
Bruxelles 421
Brussel 289
Monografie over Wilna 418
Hoe men de Geschiedenis schrijft 478
Het huwelijk van Alexander Farnèse 483
Essai sur la Porcelaine dite de Bruxelles 480

III. — *Volksgeneeskunde,* straatremedies, wonderdokters, enz.

Te Brussel gedane waarnemingen 110
Volksgeneeskunde te Strombeek-Bever 112
Geneesmiddel te Baisy-Thy 112
Allerhande geneesmiddelen 111
Roemeensche bezweringsformulieren 115
Geneeskundige ontdekking 402
Het verbinden met wormen 403

IV. — *Volksastronomie, Volksmeterologie* (weerspreuken en weerrijmpjes.

Dansen in den Manenschijn 398

V. — *Volkskunst* (liederen, bolladen, dansen, volkstooneel, lokale bouwkunst, volksprinten, enz.).

Ma Jeannette 51
Congres voor Waalsche Dramatische kunst 289
Tentoonstelling van Roemeensche tapijten 290

Marionettentheater te Brussel 291
Nederlandsche Volkskunde 292
Het volksleven in het straatlied 292
Volkskunst in Frankrijk 293
Litteratuur uit den Borinage 300
Volkskunst in Zweden 300
Volksdansmare 301
Nationale Commissie van het volkslied 345
Waalsche litteraire en dramatische kring van de Provincie Namen 345
Brood en gebakvormen 347
Het Boerenhuis in Duitschland 347
De Muziek en het Volk 348
Sambre et Meuse 405
J. B. van Dorme 322
L'art populaire en France 481

SYSTEMATISCHE INHOUDSTAFEL

AFLEVERING 67 (September 1932).

De abdij Ter Kameren bij Brussel, een vlaamsche abdij. — *A. I. Fruvtier* 3
La légende. — *A. Marinus* 26
Twee Folkloristische Vraagstukken. — *A. van Gennep* 74
De Kabbalah en haar invloed. — *Florent Mortier* 84
Hoe men op 10 Juni 1715 te Brussel feest vierde. — *J. D. H. van Uden* 99
Sacrament van Miraculen te Brussel, 13, 14 en 28 July 1720 102
Ditjes en Datjes 105
Boekennieuws 114

AFLEVERING 68 (November 1932).

Op verkenningstocht door 't Hagenland. — *J. Van Turnhout* 119
De papieren blazoenen der gilden, Neeringen, Broederschappen en andere Vereenigingen van het land van Audenarde. — *Jos. de Beer* 135
L'Orientation nouvelle dans le Folklore. — *A. Marinus* 187
Melkwezer. — *Fr. Hendrickx* 203
De waarde van ons tijdschrift 204

AFLEVERING 69. (Januari 1933).

Over de IJdelheid. — *P. Hermant* 205
Het Sint-Geurikseiland te Brussel. — *L. Stroobant* 220
Le Folklore descriptif. — *A. Marinus* 249

Ditjes en Datjes 266
Congressen, Vereenigingen, Tentoonstellingen 281
Boekennieuws 292
Necrologie 303
Ons Weerstandsfonds 304

AFLEVERING 70. (Maart 1933).

Het voorwerp en de Definitie van de Folklore. — *Fl. Mortier* 305
De Kerk van St-Genesius-Rode. — *A. Vanderstichel* 311
Jean-Baptiste van Dorme, leuvensch schilder en toonkunstenaar. — *Maurice Dieu.* 322
Enkele Waalsche spelen. — *Maurice Van Haudenard* 326
Ditjes en Datjes 333
Congressen, Vereenigingen, Tentoonstellingen 345
Boekennieuws 347
Onze Uitstapjes 353
Necrologie : Louis Banneux 354
Ons Weerstandsfonds 355

AFLEVERING 71. (Mei 1933)

De Bedevaartbeeldekens van den H. Foillaen te Neerlinter. — *Jean-Ch. Peeters.* 358
De Waarde van de Folklore op sociologisch gebied. — *Denis Boomans* 373
Archeologische opgravingen bij Mont-St-Guibert. — *Ad. Mortier* 380
Over Vollezeelsche Volkstaal. — *R. De Coster* 384
Paleisbrand te Brussel (1731). — *J. D. H. van Uden* 390
Ditjes en Datjes 394
Congressen, Vereenigingen, Tentoonstellingen 405
Boekennieuws 407
Onze Uitstapjes 422

AFLEVERING 72 (Juli 1933).

De Verklarende Verschuivingen in de Folklore. — *A. Marinus* 425
Nota's over Mont-Saint-Guibert. — *Jules Dubois* 461
Nota's over Toponymie en Archéologie van Mont-Saint-Guibert. — *L. Stroobant* 472
Van Roisart tot Ruchaux. — *J. Dewert* 474
Congressen, Vereenigingen, Tentoonstellingen 477
Boekennieuws 478
Onze uitstapjes 484
Inhoudstafels 487
Inhoudstafel der platen 488
Inhoudstafel der schrijvers 491
Lijst der vermelde Brabantsche gemeenten 495
Ontledende inhoudstafel 496
Systematische inhoudstafel 505